7

AHKÂMU'L KUR'ÂN

أحكام القرآن

Ebû Bekr Ahmed b. Alî
er-Râzî el-Cessas

i'tisam yayınları

AHKÂMU'L KUR'AN

7. CİLT

AHKÂMU'L KUR'AN

Editör
Avnullah Enes ATEŞ

Tercüme
Mehmet KESKİN
D.İ.B. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Tashih
Ömer ÇELİK / Mustafa DİKMEN / Mehmet EKİN

İç Tasarım
3GRAFİK

Kapak Tasarım
Inkreativ Arts

MATBAA
Step Ajans Matbaa Ltd. Şti.
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11
Bağcılar/İstanbul Telefon: 0212 446 88 46
Matbaa Sertifika No: 12266

i'tisam yayınları

EYLÜL 2018

İTİSAM YAYINLARI YAYINCI SERTİFİKA NO: 30798
Çiğdemtepe Mah. Değirmendere Cad. 1065, SOK. NO:1\A Yenimahalle - ANKARA
Telefon: 0312 504 22 93
www.benlikitap.com
e-mail: benlikitabevi@hotmail.com
İTİSAM Yayınları Bir Benli Kitabevi Kuruluşudur

İmam Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs

AHKÂMU'L KUR'AN

Tercüme
Mehmet KESKİN

7. CİLT

i'tisam yayınları

İÇİNDEKİLER

-9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ DEVAMI-

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olan Fakir 9

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları 20

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olmayan Fakirler 28

[Kadının Kocasına Zekat Vermesinin Hükmü] 31

[Zimmiye Zekat Verme Konusu] 32

[Zekatının Tamamının Bir Kişiye Verilmesinin Hükmü] 33

[Zekatı Ödeme Yeri] 35

Bir Düşküne Verilecek Zekât Miktarı 39

Zekâtın Bir Sınıfa Verilmesi 42

Hz. Hasan İle Muaviye'nin Adamlarından Habib b. Mesleme El-Fihri'nin Söyleşmesi 72

[Kırktan Fazla Olan Sığırların Zekatı] 82

[Yüz Yirmiden Fazla Olan Devenin Zekatı] 83

[Koyunların Zekat Miktarı] 86

Fasıl 88

[Meralarda Otlayarak Beslenen Atların Zekatı] 89

[Balın Zekatı] 92

[Mescid-i Dırar] 100

[Tebük Seferinden Geri Kalanların Tevbelerinin Kabul Edilişi] 106

["Doğrularla Beraber Olun" Ayeti] 111

[Topyekün Savaşmak ve Din İlimleri Konusunda Bir Grubun Kalması] 114

[Kâfirlerden Yakında Olanlarla Savaşmak] 118

10-Yunus Sûresi 120

[Kıyasın Reddine İlişkin Öne Süren Delil] 122

11- Hûd Sûresi **126**
Yeryüzünü Ekmek, Dikmek ve Bina Yapmak İçin İmar Etmek Gerekir 133
12-Yûsuf Sûresi **142**
[Buluntu Bir Malın Kendisine Ait Olduğunu İddia Eden ve Evsafını Bildiren Kimse] 157
Kişinin, Kendisini Tanımayanlara Üstün Vasıflarını Anlatması Caizdir 168
Nazar Değmesi Gerçektir 169
İnsanın Hakkını Almasına İmkânı Sağlayacak Yöntemi Uygulaması Caizdir ... 170
Kıtlıktan Ötürü İnsanların Helâkinden Korkan Devlet Başkanı, Hz. Yusuf'un Yaptığını Yapmalıdır 172
Mübah Bir Şeye Erişmek İçin Hileye Başvurmak/Meşru Çözüm Üretmek Caizdir 174
İnsanın, Maruz Kaldığı Gerektiğinde Başkalarına Söylemesi Caizdir 177
13-Ra'd Sûresi **187**
14- İbrahim Sûresi **194**
16-Nahl Sûresi **198**
"Seker" Kelimesinin Anlamı 203
[Kölenin Mülk Sahibi Olması] 212
Dinî Hükümlerin Tümünün Kitap'ta Açıklaması Vardır 219
Bu Ayet, Kıyasın Sahihliğine Delalet Etmektedir 220
Ahdin Yerine Getirilmesi 222
İstiâze Bahsi 224
[İkrah] 227
17-Benî İsrâil (İsra) Sûresi **236**
Ana-Babaya İyi Davranmak 243
Hakkındaki Nakli Delil Gelmezden Önce de Zina Aklen Çirkin Görülmüştür 257
[Ruh] 286
[Kur'an'ın Yavaş Yavaş Okunması] 288
Secdenin Yüz Üzerine Yapılması 290

Secdede Okunacak Duâ 294
Namazda Ağlamak 297
Namazda Kıraat ve Duanın Sesli Olması 298
18- Kehf Sûresi 302
Yeminde İstisna Etmek 307
Hekîmin Zarar Verici Görünen Operasyonuna Karşı Çıkmak Caiz Değildir 316
Kenz Nedir? 316
19- Meryem Sûresi 319
20- Tâ hâ Sûresi 332
21- Enbiyâ Sûresi 342
[Davud (a.s) ve Süleyman'ın (a.s) Verdikleri Hükümdeki İhtilafları] 342
22- Hac Sûresi 348
[Hac Suresindeki Secde Ayetleri] 348
Mekke Arazilerini Satmak ve Evlerini Kiraya Vermek 359
Yürüyerek Haccetmek 369
Hacda Ticaret Yapmak 373
Belli Günler 374
[Kurban Kesim Günleri] 377
Hayvan Keserken Besmele Çekmek 380
Hedyin Etinden Yemenin Hükmü 381
Ziyaret Tavafı 391
Yalan Yere Şahitlik 400
Kurbanlık Deveye Binmek 402
Hedylerin Kesim Yeri 405
Raşid Halifelerin İmametlerinin/
Devlet Başkanlıklarının Sahih Oluşu 417
Şunlar (Putlar) Yüce Kuğulardır 418
Kurban İbadeti 423
23- Mü'minûn Sûresi 438
Gece Sohbetleri 447
24- Nûr Sûresi 449

[Zina Edenlere Uygulanacak Ceza] 449
Zina Eden Suçluya Darbeler Nasıl Vurulur? 463
[Hadlerde Vurulan Darbelerin Şiddeti] 464
Had Darbeleri Suçlunun Nerelerine Vurulur? 467
Hadlerin Mescitte Uygulanması 473
Livata Yapan (Homoseksüel İlişkide Bulunan) Kimseler Bahsi 474
Hayvanlarla Cinsel İlişkide Bulunmak 476
Recm Cezası 477
Zinakâr Kadınla Evlenmek 481
Kazf/Zina İsnadında Bulunma Haddi 488
[Üstü Kapalı İfadelerle Zina İsnadında Bulunma] 490
[Zina İftirasında Bulunan Köleye Uygulanacak Had] 492
[Bir Topluluğa Zina İsnadında Bulunan Kimsenin Hükmü] 495
[İftiraya Uğrayan Kişinin Talebi Olmadan Haddin Uygulanması] 499
Zina İftirasında Bulunan Kişinin Şahitliği 500
[Zina İsnadında Bulunup Dört Şahit Getiremeyenler] 526
Köleye Haddi Kim Uygular? 533
Liân Bahsi 540
Liân Yapılmasını Gerektiren Zina İsnadı 550
Liânın Yapılış Şekli 552
Zina Sonucu Doğan Çocuğun Reddedilmesi 556
Bain Talakla Boşadığı Karısına Zina İsnadında Bulunan Kişinin Hükmü 560
[Bir Kimse Karsının Doğurduğu Çocuğun Nesebini Redderse
Lian Yapması Gerekir Mi?] 573
Biri Kocası Olmak Üzere Dört Kişinin
Bir Kadının Zina Ettiğine Şahitlik Etmesi 573
Eşlerden Birinin Liâna Yanaşmaması 575
Çocuğun Kocaya Ait Olmadığı
Davasında Eşlerin Birbirlerini Doğrulaması 581
Eşlerin Liân Sebebiyle Ayrılmaları 582
Liân Yapan Erkeğin Liân Yapan Kadınla Evlenmesi 593

[Lian Sebebiyle Çocuğun Nesebinin Reddedilmesi] 599
Başkasının Evine Girerken İzin İstenmesi 617
İzin İsteme Sayısı ve Şekli 620
Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi? 630

بسم الله الرحمن الرحيم

-9- BERÂET (TEVBE) SÛRESİ DEVAMI-

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olan Fakir

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişiyi fakirlikten çıkarıp zengin sınıfına dâhil edecek ve Zekât almasının haram olmasına sebep olacak malın miktarı hususunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bir ulema topluluğu dediler ki: “Kişinin ailesinin bir günlük sabah ve akşam yemeği varsa zekât alması haramdır. Ama bundan daha azına sahip ise zekât alması helaldir.”

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler:

Abdurrahman’ın bildirdiğine göre Sehl b. Hanzele, Resûlullah’ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

«مَنْ سَأَلَ النَّاسَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى، فَإِنَّمَا يَسْتَكْثِرُ مِنْ جَمْرِ جَهَنَّمَ» ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، وَمَا ظَهْرُ الْغِنَى؟ قَالَ: «أَنْ يَعْلَمَ أَنَّ عِنْدَ أَهْلِهِ مَا يُغَدِّيهِمْ أَوْ يُعَشِّيهِمْ»

“Zengin olduğu halde insanlardan dilenen kimse, (kendisi için) cehennem korlarını çoğaltmış olur.”

Dedim ki: “Ey Allah’ın Resûlü, zenginlik nedir?”

Buyurdu ki: ***"Kişinin, ailesinin (bir günlük) sabah ve akşam yemeğinin mevcut olduğunu bilmesidir."***[1]

Başka bir ulema topluluğu dediler ki: "Kırk dirheme veya bunun dengi altına sahip olan kimse fakirlikten çıkıp zenginler sınıfına dâhil olur ve zekât alması haram olur."

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler:

Mâlik'in bildirdiğine göre Atâ b. Yesar, Beni Esed kabilesinden bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardım. Onun bir adama şöyle dediğini işittim:

(مَن سَأَلَ منكم وله أوقيةٌ أو عِدلها، فقد سأل إلحافاً)

"Sizden bir okıyesi olduğu halde dilenen, arsızca dilenmiş olur."[2]

Bir okıyė o gün kırk dirhemdi.

Üçüncü bir ulema topluluğu şöyle demişlerdir: "Elli dirheme veya bunun dengi altına sahip olan kimse fakirlikten çıkıp zenginler sınıfına dâhil olur ve zekât alması haram olur."

Bunu diyenler şu rivayeti delil göstermektedirler.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(« لَا يَسْأَلُ عَبْدٌ مَسْأَلَةً وَلَهُ مَا يُغْنِيهِ إِلَّا جَاءَتْ شَيْنًا أَوْ كُدُوحًا
أَوْ خُدُوشًا فِي وَجْهِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ. قِيلَ: يَا رَسُولَ اللهِ وَمَاذَا
غِنَاهُ؟ قَالَ خَمْسُونَ دِرْهَمًا وَحِسَابُهَا مِنَ الذَّهَبِ »)

"Kendisini zengin edecek malı varken bir şey dilenen bir kul, kıyamet gününde mutlaka yüzü lekeli veya tırmalanıp çizilmiş halde (haşir yerine) gelecektir."

---

1 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/96
2 Ebu Davud, Zekât, 23

Denildi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, kişinin zenginlik ölçüsü nedir?"

Buyurdu ki: ***"Elli dirhem veya o değerde altındır."***[3]

Haccac'ın bildirdiğine göre Hasan b. Sa'd'ın babası, Hz. Ali ile Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Elli dirhemi veya onun karşılığı altını bulunan kimsenin zekât alması helal değildir."

Şa'bi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Elli dirhemi olan kimse zekât almasın. Zekât malından bir kimseye de elli dirhem vermeyiz."

Dördüncü bir ulema topluluğu şöyle demişlerdir: "Mesken, hizmetçi, ev eşyası ve at gibi ihtiyaç duyduğu şeylerden fazla olarak iki yüz dirhem veya onun değerince eşya veya başka bir şeye sahip olmadıkça bir kişi fakirlikten çıkıp zengin sınıfına dâhil olmaz." Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler.

Bu görüştekilerin delili, Ebû Bekir el-Hanefi'nin şu rivayetidir:

Abdullah b. Cafer'in bize bildirdiğine göre babası, Müzeyneli bir adamın Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu duyduğunu kendisine anlattığını rivayet etmiştir:

(مَنْ سَأَلَ النَّاسَ وَلَهُ عِدْلُ خَمْسِ أَوَاقٍ سَأَلَ إِلْحَافًا)

"Beş okıye (iki yüz dirhem) değerince malı olduğu halde insanlardan (bir şeyler) dilenen kimse, arsızlık yaparak dilenmiş olur."[4]

Leys b. Sa'd'in şu rivayeti de buna delalet etmektedir:

Leys'in bildirdiğine göre Şerik b. Abdullah b. Ebi Nemr, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu sordu:

(آللهُ أمرَكَ أن تأخُذَ هذهِ الصدَقةَ مِن أغنيائِنا فتَقسِمَها على فقرائِنا؟ فقالَ النبيُّ-صلى الله عليه وسلم -:« اللهمَّ نعَمْ»)

3 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/20
4 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 4/372

"Şu zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize paylaştırmanı Allah mı sana emretti?"

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* adama şu cevabı verdi: ***"Kesinlikle evet."***[5]

Yahya b. Abdullah b. Sayfi'nin bildirdiğine göre Ebu Mabed, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurdu:

(فأَخْبِرْهم أَنّ الله قد فرَضَ عليهم صدقةً تُؤخذ من أَغنيائِهم فتُرَدُّ على فقرائِهِمْ)

"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara haber ver."[6]

Eş'as'ın bildirdiğine göre İbn Ebi Cuhayfe, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***bir yere zekât memuru gönderdi. Zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize paylaştırmasını ona emretti."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sanları zengin ve fakir olmak üzere iki sınıfa ayırdığına, zekâtın zengin sınıftan alınıp fakirlere verilmesini farz kıldığına göre iki sınıf arasında orta bir sınıf kalmamaktadır. İki yüz dirheme sahip olan kişi zengin olduğuna göre bundan daha az miktardaki bir mala sahip olan zengin sayılmayacağı için fakir sınıfa dâhil olur. Fakirin ise zekât alması caizdir. Bir günlük sabah ve akşam yemeğinden daha az bir şeye sahip olan kimsenin zekât almasının helallığı hususunda fakihlerin tamamı ittifak etmişlerdir. Bundan da anlıyoruz ki zekât almanın mübah olması, leş yemeyi mübah kılan zaruret hali içinde bulunma şartına bağlı değildir. Buna göre kişiyi zengin sınıfına dâhil edecek malın, temel ihtiyaçlardan fazla olarak iki yüz dirhem gümüş veya onun değerinde başka mal olması gerekmektedir. Daha önce naklettiğimiz farklı rivayetlerde anlatılan kırk-elli dirhemlik mala sahip olmaya gelince bu rivayetler, bu

5 Buhari, İlim, 8
6 Buhari, Zekât, 65

miktardaki mala sahip olan kimsenin dilenmesinin haram olduğuna değil, mekruh olduğuna dairdir. Bu hadislerin irad edildiği zamanlarda özellikle Müslümanların fakirlerinin çok, zenginlerinin az olduğu hicret vaktinde kırk-elli dirheme sahip olan ve nispeten zengin denebilecek olan kimselerin dilenmeleri mekruh görülmüştü. O sıralarda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* yanında kendisine yetecek erzakı bulunan kimselerin, kendilerinden daha fakir olup hiçbir şey bulamayanların dilenerek bir şeyler elde edebilmeleri için dilenmemelerini müstehap görmüştür. Bu bize Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadislerini hatırlatmaktadır:

(مَنِ اسْتَغْنَى أَغْنَاهُ اللهُ وَمَنِ اسْتَعَفَّ أَعَفَّهُ اللهُ وَمَنِ اسْتَعَفَّ عَنَّا وَاسْتَغْنَى أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّنْ سَأَلَنَا)

"Zengin gibi davrananı Allah zengin kılar. İffetli davrananın iffetini Allah korur. İffetini koruyup zengin gibi davrananı, bizden bir şeyler dilenenden daha çok severiz."[7]

Başka bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلًا فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَ وَيَأْكُلَ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ)

"Birinizin ipi alıp sırtında odun taşıması ve odunları satıp onunla bir şeyler yemesi,-kendisine bir şeyler versinler veya vermesinler-insanlardan dilenmesinden daha hayırlıdır."[8]

Hz. Hüseyin *radiyallahu anh* in kızı Fatıma'nın bildirdiğine göre babası Hz. Hüseyin *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لِلسَّائِلِ حَقٌّ وَإِنْ جَاءَ عَلَى فَرَسٍ)

"At üstünde gelse bile dilencinin hakkı vardır."[9]

7 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/16
8 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 1/124
9 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/130

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* at sahibi olsa bile dilenciye bir şeyler verilmesini emretmiştir. Çoğu durumlarda bir atın değeri kırk-elli dirhemden fazladır.

Yahya b. Âdem'in bildirdiğine göre Velid b. Ubeydullah, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* 'Benim kırk dirhemim var. Ben düşkün müyüm?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***'Evet'*** cevabını verdi."

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Velid b. Abdullah b. Ebi Mugîs, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam gelip 'Ey Allah'ın Resûlü, yanımda kırk dirhem var. Ben düşkün müyüm?' diye sordu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***'Evet'*** cevabını verdi."

Adamın kırk dirhemi olduğu halde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onu düşkün olarak adlandırdığında, zekât almasını mübah kıldı. Çünkü Cenab-ı Allah zekâtı, düşkünlerin hakkı kılmıştır.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Galip b. Ubeydullah, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bazıları on bin dirhem değerinde akarı, silah ve teçhizatı olduğu halde zekât alırlardı."

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sahabiler, evi ve hizmetçisi olana zekât vermemezlik etmiyorlardı."

Şube'nin bildirdiğine göre Katade, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Meskeni ve hizmetçisi olan kimseye zekât verilir."

Cafer b. Ebi Mugîre, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Evi, hizmetçisi, atı ve silahı olana zekât verilir. Bunlara sahip olmayan kimseye de bunlara ihtiyaç duyduğu için zekât verilir."

Bu konuda başka bir açıdan da ihtilaf edilmiştir. Bazıları, "Hiçbir şeye mâlik olmasa bile, çalışıp kazanç sağlayacak güce sahip olan kimsenin zekât alması helal değildir" demişlerdir.

Bu görüşte olanlar, şu hadisi delil göstermişlerdir.

Ebû Bekir b. İyaş'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ)

"Zekât zengine, güçlü ve normal bir yaratılışa sahip kimseye helal olmaz."[10]

Ebû Bekir b. İyaş, bu hadisi başka bir senedle yine Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir.

Sa'd b. İbrahim'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ)

"Zekât zengine ve çalışıp kazanabilecek olan güçlü kimseye helal değildir."[11]

Bize göre buradaki ifadeler tıpkı dilenme konusundaki hadiste olduğu gibi mekruhluk manasınadır.

Hadisteki ***"Zengine zekât helal değildir"*** ifadesinden haramlık hükmü ve ona zekât vermenin caiz olmadığı anlaşıldığına göre, çalışıp kazanabilecek olan güçlü kimseye de zekât vermek helal olmaz.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisteki zenginlik ile, kişiyi dilenmeye muhtaç etmeyecek kadar olan zenginliğin yani iki yüz dirhemden az bir mala sahip olmanın kastedilmiş olması mümkündür. Yoksa zekât nisabı olan ve kişiyi şer'î anlamda zengin kılan iki yüz dirhem ve daha fazlasına sahip olmak kastedilmiş değildir. Buna göre (لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ) ***"Zekât zengine, güçlü ve normal bir yaratılışa sahip kimseye helal olmaz"*** hadisiyle bu durumdaki kimselerin dilenmelerinin mekruh olduğu kastedilmiş olmaktadır.

10 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübra: 7/13

11 Ebu Davud, Zekât, 23-24

Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği bu hadis merfu olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Önce de belirttiğimiz gibi Ebû Bekir b. İyaş bunu merfu olarak rivayet etmiştir. Ebu Yusuf ise Husayn'dan o da Ebu Hâzim'den, o da Ebu Hureyre'den *radiyallahu anh* gayr-ı merfu olarak rivayet etmiştir. Abdullah b. Amr'ın hadisini ise Şu'be, Hasan b. Salih'ten, o da Sa'd b. İbrahim'den, o da Reyhan b. Yezid'den, Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak (لا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلا لذي مِرَّة سَوِيٍّ) şeklinde rivayet etmiştir. Süfyan ise bu hadisi Sa'd b. İbrâhim'den, o da Reyhan b. Yezid'den, o da Abdullah b. Amr'dan o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ) şeklinde rivayet etmiştir. Bu hadisin merfu olup olmadığı hususunda farklı görüşler vardır.

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَٓاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadakalar (zekâtlar), ancak fakirler ve düşkünler içindir"** ayetinin zahiri, çalışıp kazanabilecek güçte olsun olmasın bütün fakirlerle düşkünleri kapsamaktadır.

Şu ayet de buna benzemektedir:

(وَفٖٓي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّٓائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[12]

Bu ayet, çalışıp kazanabilecek güçte olduğu halde dilenene bir şeyler vermek gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, çalışıp kazanabilecek güçte olanlarla olmayanlar arasında bir ayırım yapmamıştır.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لِلْفُقَرَٓاءِ الَّذٖينَ اُحْصِرُوا فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطٖيعُونَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَٓاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ)

"(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır."[13]

---

12 Zâriyât, 51/19
13 Bakara, 2/273

Bu ayette de çalışıp kazanabilecek güçte olanlarla çalışıp kazanacak güce sahip olmayan zayıflar arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Yukarıdaki ayetlerin tümü, 'çalışıp kazanabilecek güce sahip olan fakire zekât verilmez' diyenlerin sözlerini hükümsüz kılmaktadırlar. Çalışıp kazanabilecek güçte olsalar da fakirlere zekât verilebileceğine ilişkin bu ayetlerin genel hükmünü Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile Abdullah b. Amr *radiyallahu anh* ın rivayet ettikleri hadislerle tahsis etmek caiz değildir. Çünkü anılan hadislerin merfu olup olmadıkları hususunda ihtilaf edildiğini ve metinlerde de muzdariplik bulunduğunu söylemiştik. Çünkü iki rivayetten birinde (وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ) denilmekte, diğerinde ise (وَلَا لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ) denilmektedir.

Bu iki hadisten daha meşhur olup rivayet tarikleri daha sahih ve aynı zamanda bunlara muarız olan hadisler de rivayet edilmiştir.

Bunlardan biri şudur:

Kabise b. Muharik *radiyallahu anh* ile Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir: ***"Zekât ancak üç durumdan biri ile karşılaşıldığında helal olur."*** Böyle buyurduktan sonra bunlardan birinin, kişiyi yerde süründürecek derecedeki fakirlik veya muhtaç hale düşen bir adam ya da afete maruz kalan kimse olduğunu söylemiştir.[14]

Bu üç kişinin çalışıp kazanamayacak derecede güçsüz ve âciz olmasını şart koşmamıştır.

Süleyman'ın rivayet ettiği hadiste ifade edildiğine göre Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât malından bir miktar yiyecek götürülmüş, o da sahabilerine ***"Yeyiniz"*** buyurmuş, ama kendisi yememişti. Bilindiği gibi sahabiler güçlü kuvvetli ve çalışıp kazanabilecek durumda olan kimselerdi. Çalışamayacak derecede güçsüz, âciz ve ağır hasta olanları ayırıp da zekât malından olan yiyeceği sadece onlara yedirmiş değildi.

14 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/21

Urve b. Zübeyr'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. el-Hiyar, iki arabın kendisine şunu anlattıklarını rivayet etmiştir: O iki adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* giderek kendilerine zekât malından bir şeyler vermesini istemişler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başını kaldırıp onları şöyle bir süzmüş, güçlü kuvvetli olduklarını görünce de onlara şöyle buyurmuş:

(إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا، وَلَا حَظَّ فِيهَا لِغَنِيٍّ، وَلَا لِقَوِيٍّ مُكْتَسِبٍ)

"İsterseniz size veririm. Ama bunda zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin payı yoktur."[15]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara ***"İsterseniz size veririm"*** demişti. Çalışıp kazanabilecek güce sahip olan kimselere zekât vermek haram olsaydı, onların güçlü ve kuvvetli kimseler olduklarını gördüğü halde zekât malından onlara vermezdi. Ama bununla beraber zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekât malında payı olmadığını onlara haber vermişti. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle, zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekât istemesinin ve dilenmesinin mekruh olduğunu bildirmek istemiştir. Bu, ona delalet etmektedir. Böyle buyurmakla da, kendisine yetecek yiyeceği bulunan veya çalışıp kazanacak güce sahip olan kimsenin müstağni davranıp başkalarından bir şey istememesini arzuladığını göstermiştir. Bu tür ifadeler gerçek manada değil de bazen caydırma maksadıyla kullanılmaktadırlar.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ بِالْمُؤْمِنِ الَّذِي يَبِيتُ شَبْعَانًا وَجَارُهُ جَائِعٌ إِلَى جَنْبِهِ)

"Yanı başında komşusu aç iken tok olarak geceleyen kimse mü'min değildir."[16]

Başka bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

(لَا دِينَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ)

"Emaneti olmayanın dini yoktur."[17]

15 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/22
16 Hâkim, Müstedrek: 2/15
17 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 8/247

(لَيْسَ الْمِسْكِينُ بِالطَّوَّافِ الَّذِي تَرُدُّهُ اللُّقْمَةُ وَاللُّقْمَتَانِ)

"Düşkün, dolaşıp da bir iki lokma ile gönderilen kimse değildir."[18]

Bu hadiste kapı kapı dolaşıp bir iki lokma ile gönderilen kimsenin düşkün olmadığı ve zekât almasının haram olduğu söylenmek istenmemektedir. Burada söylenmek istenen, bu durumdaki kimse ile dilenmeyen kimsenin aynı hükümde olmadığıdır. Aynı şekilde "bunda zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin payı yoktur" ifadesi de böyledir. Yani zenginin ve çalışıp kazanabilecek güçte olan kimsenin zekâttaki hakkı, çalışacak güçte olmayan ile ağır hasta kimsenin hakkı kadar değildir.

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Bu hadiste ister ağır hasta ister sağlıklı olsun, bütün fakirler aynı hükme tabi tutulmuşlardır. Şunu da belirtmeliyiz ki zekât ve sadakalar Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürülüp teslim edilirdi. O da bunları muhacir, ensar ve suffa ehlinin fakir olanlarına verirdi. Verdiği kimseler, çalışıp kazanabilecek güçte insanlardı. Bunların ağır hasta olanlarına verip sağlıklı olanlarını mahrum bırakmış değildi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanından günümüze kadar insanların uygulaması böyledir. Zekâtlarını güçlü zayıf ayırımı yapmaksızın fakirlere verirler. Hasta ve engellilere verip de sağlıklı olanları mahrum bırakmazlar. Sadakanın farz olanı ile nafil olanını çalışıp kazanacak güce sahip olanlara vermek caiz olmayıp haram olsaydı, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna dair bir nass gelirdi. Çünkü toplumun buna ihtiyacı vardır. Çalışıp kazanacak güce sahip olan fakir, düşkün ve ihtiyaç sahibi kimselere zekât vermenin haram olduğuna dair bir nass Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* topluma bu hususta gelmediğine göre-şayet gelmiş olsaydı meşhur ve müstefiz bir şekilde rivayet edilirdi – demek ki, çalışıp kazanma gücünden yoksun ve hasta kimselere zekât vermek caiz olduğu gibi, çalışıp kazanacak güce sahip olanlara vermek de caizdir.

18 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/384

Peygamber'in Sallallahu Aleyhi ve Sellem Zekât Verilmesi Haram Olan Akrabaları

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kendilerine zekât verilmesi haram olanlar; Âl-i Abbas, Âl-i Ali, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve tüm Hâris b. Abdilmuttalib evladıdır."

Tahavi'nin nakline göre bunlar arasında Abdulmuttalip evladı da vardır. Ancak bunu rivayetlerde görmüş değilim. Tabii bunlara verilmesi haram olan, nafile sadakalar değil, farz olan sadaka, yani zekâttır. Tahavi'nin anlattığına göre meşhur olmamakla birlikte Ebu Hanife'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: Zekâtın kimlere verileceğini bildiren ayete (Tevbe, 60) Haşimoğullarının fakirleri dâhildirler. Tahavi bunu "Ahkâmu'l-Kur'an" adlı eserde zikretmiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed, "Haşimoğullarının fakirleri bu kapsama dâhil değildirler" demişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mezhebimiz müçtehitlerinden gelen meşhur rivayete göre yukarıda zikrettiğimiz Âl-i Abbas, Âl-i Ali, Âl-i Cafer, Âl-i Akîl ve tüm Hâris b. Abdilmuttalib evladına nafile sadakaların değil, farz olan sadakanın yani zekâtın verilmesi haramdır.

İbn Semmaa, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Haşimoğullarının zenginlerinin zekâtı yine onların fakirlerine helaldir. Ama başkalarının zekâtı, Haşimoğullarının fakirlerine helal değildir."

Mâlik dedi ki: "Muhammed ailesine zekât helal değildir. Ama nafile sadaka helaldir."

Sevri farz ve nafile sadaka ayırımı yapmaksızın "Haşimoğullarına sadaka helal değildir" demiştir.

Şafiî dedi ki: "Haşimoğulları ile Abdulmuttalipoğullarına zekât haramdır. Ama nafile sadakalar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hariç, bunların tümüne helaldir. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* nafile sadakayı da almazdı."

Haşimoğullaına zekâtın haram olmasının delili, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şu hadisidir:

(مَا خَصَّنَا رَسُولُ اللَّهِ-صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-بِشَيْءٍ دُونَ النَّاسِ إِلَّا ثَلَاثَةَ أَشْيَاءَ؛ أَمَرَنَا أَنْ نُسْبِغَ الْوُضُوءَ، وَلَا نَأْكُلَ الصَّدَقَةَ، وَلَا نُنْزِيَ الْحَمِيرَ عَلَى الْخَيْلِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **şu üç şey dışında, başkalarından ayrı olarak bize özel bir şeyle hükmetmedi: Abdesti tam ve düzgün bir şekilde almak, sadaka yememek ve merkepleri atın üzerine çıkarıp çiftleştirmemek."[19]

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali'nin oğlu Hasan *radiyallahu anh,* zekât malı hurmalardan bir tanesini alıp ağzına atmıştı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hurmayı onun ağzından çıkarıp kendisine şöyle demişti:

(إِنَّا آلَ مُحَمَّدٍ لَا تَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ)

"Şüphesiz biz Muhammed ailesine sadaka helal değildir."[20]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Katade, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hurma tanesi buldu ve şöyle buyurdu:

(لولا أنِّي أخافُ أنْ تكونَ من الصدَقةِ لأكَلْتُها)

"Sadaka malı olmasından korkmasaydım (şunu) mutlaka yerdim."[21]

Behz b. Hakîm'in bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

19 İbn Huzeyme, Sahih, Vudû', 138
20 Beyhaki. Şuabu'l-İman, Zekât, 127
21 Buhari, Buyû', 7

(فِي كُلِّ إِبِلٍ سَائِمَةٍ مِنْ كُلِّ أَرْبَعِينَ ابْنَةُ لَبُونٍ لَا تُفَرَّقُ إِبِلٌ عَنْ حِسَابِهَا مَنْ أَعْطَاهَا مُؤْتَجِرًا فَلَهُ أَجْرُهَا وَمَنْ مَنَعَهَا فَإِنَّا آخِذُوهَا وَشَطْرَ إِبِلِهِ، عَزْمَةٌ مِنْ عَزَمَاتِ رَبِّنَا لَا يَحِلُّ لِآلِ مُحَمَّدٍ مِنْهَا شَيْءٌ)

"Her kırk saime (merada otlanarak beslenen) deve için (zekât olarak) bir bint-i lebun (iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren bir dişi deve) verilir. (Zekât olarak verilen) bu bir deve hesaptan düşmez. Bunu ecrini bekleyerek veren, ecrini alır. (Zekâtını) vermeyenden ise biz alırız. Develerini iki kısma ayrılır. (zekâtını dilediği kısımdan vermesini söyleriz.) Bu Rabbimizin farz kıldığı bir hak olarak kendisinden alınır. (Ancak bu) zekâttan hiçbir şey Muhammed ailesine helal olmaz."[22]

Birkaç vecihle rivayet edilen bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إن هذه الصدقةَ إنما هي أوساخُ الناسِ وأنها لا تَحِلُّ لمحمدٍ ولا لآلِ محمدٍ)

"Şu sadaka (zekât) insanların kiridir. Muhammed'e ve Muhammed ailesine helal değildir."[23]

Farz sadakaların (zekâtın) Peygamber ailesine haram olduğu bu haberlerle ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şu rivayeti ileri sürerek itirazda bulunabilir: "Şerik'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Medine'ye bir kervan geldi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu kervandan bir takım şeyler satın aldı. Satın aldığı bu eşyayı birkaç okıye gümüş kâr ederek sattı. Elde ettiği kârı Abdulmuttaliboğullarının dul kadınlarına sadaka olarak verdi. Sonra da, ***"Bundan sonra bedeli yanımda mevcut olmayan bir şey satın almayacağım"*** dedi. O dul kadınlar Haşimi oldukları halde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara sadaka verdi."

---

22 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/195
23 Ebu Davud, Fey ve Harac, 20

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Naklettiğiniz haberde o kadınların haşimi olduklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Haşimi ve Abdulmuttaliboğullarından olmamaları, Abdulmuttaliboğullarının zevceleri olup başka Arap kabilelerinden olmaları mümkündür. Abdulmuttaliboğullarından olan kocaları ölüp dul kalmışlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara verdiği, nafile sadakalardı. Onlara nafile sadaka vermesi caizdi. Şunu da ifade edelim ki İkrime'nin zikrettiğimiz hadisi, bu bapta delil olma bakımından İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisinden evladır. Çünkü İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* hadisinde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra Abdulmuttaliboğullarına zekât vermenin hükmü bildirilmektedir. Buradaki haramlık hükmü, zaman itibariyle mübahlık hükmünden sonra olmuştur. Bu sebeple İkrimenin hadisi diğerinden evla olmaktadır. Muttalibilere gelince bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden değildirler. Çünkü bunların Hz. Peygamber'e yakınlık dereceleri, Ümeyye oğullarının ona yakınlıkları derecesindedir. Ümeyye oğullarının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ehl-i beytinden olmadıkları hususunda ihtilaf yoktur. Muttaliboğulları da böyledirler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* humustan akraba payı olarak Haşimoğullarına verdiği gibi Muttalipoğullarına da vermiş olması, kendilerine zekât vermenin haram oluşu bakımından Muttalipoğullarının, Haşimoğulları mertebesinde olduklarına delalet etmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Muttalipoğullarına humustan pay vermesi, sadece akrabalık bağı sebebine dayanmamaktadır. Çünkü Hz. Osman b. Affan ile Cübeyr b. Mut'im, "Ey Allah'ın Resûlü! Sana olan yakın akrabalıkları sebebiyle Haşimoğullarının üstünlüklerini inkâr etmiyoruz. Muttalipoğullarına gelince, nesep bakımından onlarla aynı seviyedeyiz. (Humustan) onlara verdin ama bize vermedin" dediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle karşılık verdi: ***"Abdulmuttaliboğulları cahiliyet döneminde de İslamiyet döneminde de benden ayrılmadılar."***[24]

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Abdulmuttaliboğullarına sadece akrabalıkları sebebiyle değil, kendisine hem yardımcı

24 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/594

hem de akraba olduklarından ötürü humustan pay verdiğini bildirmişti. Hem cahiliyet hem de İslamiyet döneminde kendisinin çağrısına icabet edip ona yardımcı olmaları, kendilerine zekât vermenin haram olmasına sebep olsaydı, Ebu Leheb ailesiyle Haris b. Abdilmuttalip ailesinin bir kısmını ehl-i beytinin dışına çıkarması gerekirdi. Çünkü onlar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* çağrısına icabet etmemişlerdi.

Ümeyye oğullarının İslamiyet döneminde doğan çocuklarına da zekâtın haram kılınmaması gerekirdi. Çünkü onlar, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* muhalefet etmemişlerdi. Bu, geçerli bir kanıt değildir. Peygamber akrabalarının tamamı değil, devlet başkanı tarafından belirlenen bir kısmı humustan pay alma hakkına sahip kılınmıştır. 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabalarının bazısına zekât vermek haramdır' şeklinde bir hüküm tespit edilmiş değildir. Humustan pay alma hakkına sahip olmak, zekât almanın haram olmasına sebep teşkil etmez. Çünkü yetimler, düşkünler ve yolda kalmış kimseler, humustan pay aldıkları halde zekât almaları haram kılınmış değildir. Bu da humustan pay alma hakkına sahip olmanın, zekât almanın haram olmasına sebep teşkil etmeyeceğine delalet etmektedir.

Haşimoğullarına zekât vermenin haram olup olmadığı, zekât ayetinde bunların kastedilip edilmediği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Haşimoğullarına zekât vermek haram olduğu gibi, onların azatlılarına da vermek haramdır."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Haşimoğullarının azatlılarına zekât vermekte sakınca yoktur."

Birinci görüşün delili, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* rivayet ettiği şu hadistir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Erkam b. Erkam'ı zekât memurluğunda görevlendirdi. Erkam, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* azatlısı Ebu Rafi'e giderek peşinden gelmesini istedi (ve Hz. Peygamber'in huzuruna götürdü). Allah Resûlü *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(إِنَّ الصَّدَقَةَ حَرَامٌ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ
وَإِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ)

"Muhammed'e ve Muhammed ailesine zekât haramdır. Bir kavmin azatlısı da kendisini azad eden kavimdendir."[25]

---

25 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/7

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* Hürmüz veya Keysan adındaki azatlılarına şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا فُلَانُ إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَا نَأْكُلُ الصَّدَقَةَ وَإِنَّ مَوْلَى الْقَوْمِ مِنْ أَنْفُسِهِمْ فَلَا تَأْكُلِ الصَّدَقَةَ)

"Ey Falan, biz ehl-i beyt zekât malı yemeyiz. Bir kavmin azatlısı da kendisini azad edenlerdendir. Sen de zekât malı yeme."[26]

Başka bir hadiste de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْوَلَاءُ لُحْمَةٌ كَلُحْمَةِ النَّسَبِ)

"(Azad edenle edilen arasındaki) velâ bağı, nesep bağı gibi bir bağdır."[27]

Nesebi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* yakın olanların zekât almaları haramdır. Onlar, Haşimoğullarıdır. Onların azatlıları da bu hususta onlar gibidirler. Çünkü peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, vela bağını nesep bağı gibi saymıştır.

Zekât memuru olarak görevlendirilmeleri durumunda Haşimoğullarının, ücretlerini zekât malından almalarının caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Ebu Yusuf ile Muhammed'in ihtilafsız olarak Ebu Hanife'den naklettikleri görüşe göre Haşimî birisinin zekât memuru olarak çalıştırılması ve çalışma ücretini de toplanan zekât malından alması caiz değildir.

Muhammed dedi ki: "Haşimoğulları zekât memurluğunda çalışabilirler. Ancak Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Yemen'e böyle bir görevle giderken yaptığı gibi ücretlerini zekât dışı mallardan alabilirler."

---

26 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 11/211
27 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Büyü', 52

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: 'Zekât memurluğunda çalışamaz' demekle, ücretini zekât malından almak üzere zekât memurluğunda çalışmasının caiz olmayacağı kastedilmiştir. Ama ücret almaksızın gönüllü olarak bu işte çalışmasının caiz olacağı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur.

Başkaları dediler ki: "Haşimoğullarının ücretlerini zekât malından alarak zekât toplama memurluğunda çalışmalarında bir sakınca yoktur."

Birinci görüşün sahihliğinin delili şudur:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Nevfel b. Hâris, 'Amcanızın yanına gidin. Sizi belki zekât toplama işinde görevlendirir' diyerek iki oğlunu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gönderdi. Onlar da huzur-u risalete varıp ihtiyaçlarını anlattılar.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara şöyle buyurdu:

(لَا يَحِلُّ لَكُمَا أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الصَّدَقَاتِ شَيْءٌ، وَلَا غُسَالَةُ الْأَيْدِي إِنَّ لَكُمْ فِي خُمْسِ الْخُمُسِ لَمَا يُغْنِيكُمْ أَوْ يَكْفِيكُمْ)

"Ey ehl-i beyt (fertleri), insanların ellerinden çıkardıkları günah kiri olan zekâttan bir şey almanız size helal olmaz. Sizi zengin kılacak veya size yetecek kadar humusun beşte birinde hakkınız vardır."[28]

Hz. Ali'nin Hz. Abbas'a "Seni zekât toplama memurluğuna tayin etmesini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* iste" dediği rivayet edilmiştir. O da bu istekte bulununca Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle demişti:

"İnsanların çıkardıkları günah kirinde (zekât toplama işinde) seni çalıştıracak değilim."[29]

Fadl b. Abbas ile Abdulmuttalip b. Rebia b. Hâris, kendilerini zekât toplama memuru olarak görevlendirmesi için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* istekte bulundular. O, kendilerine şöyle cevap verdi:

---

28 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/217

29 Hâkim, Müstedrek: 3/375

"Muhammed ailesine zekât helal değildir."[30] Onların zekât memuru olmalarını menetti. Ebu Rafii'yi de bundan menetmiş ve ***"Bir kavmin azatlısı o kavimdendir"*** demişti.

Haşimileri zekât toplama memurluğunda çalışmalarının ve ücretlerini toplanan zekât malından almalarının mübah olduğunu söyleyenler, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından Yemen'e zekât memuru olarak gönderilmesini delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bunu Cabir ile Ebu Said birlikte rivayet etmişlerdir. Bilindiği gibi Hz. Ali *radiyallahu anh* Yemen'e Hem zekât işlerini hem de başka işleri yürütmek üzere gönderilmişti. Bu rivayet, Haşimilerin zekât almasının mübah olduğunu söyleyenler için bir delil sayılmaz. Çünkü bu rivayette Hz. Ali'nin *radiyallahu anh*, ücretini zekât malından aldığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Yüce Allah, Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şu emri vermiştir: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."**[31]

Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât tahsil edip toplama görevi karşılığında zekât malundan ücret almazdı. Hz. Ali b. Ebi Talip Yemen'e gidip orada yargı ve savaş işlerini yürütmüştü. Geçimliğini zekât mallarından değil, Fey' (ganimet) kısmındaki mallardan almıştı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zengin kişinin zekât alması helal olmadığı halde eğer zekât memuru olarak çalışmaktaysa, ücretini toplanan zekât malından alması caizdir. Bu hüküm haşimiler için de geçerlidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zengin de olsa bir kişi bu zekât malından almaya ehildir. Yani zengin kişi fakir düşecek olursa zekât alabilir. Ama haşimi bir kimse hiçbir durumda zekât alamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zekât memuru çalışmasının karşılığını zekât olarak değil, ücret olarak almaktadır. Rivayet olunduğuna göre Berire *radiyallahu anh*, kendisine zekât olarak verilen şeylerden bazısını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ederdi. Peygamber

30 İbn Huzeyme, Sahih, Zekât, 69
31 Tevbe, 9/103

sallallahu aleyhi ve sellem de (هُوَ لَهَا صَدَقَةٌ وَلَنَا هَدِيَّةٌ) **"Bu, ona zekâttır. Ama bize hediyedir"** buyururlardı."[32]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkisi arasındaki fark şudur: Zekât, Berire *radiyallahu anh* nin mülkiyetine geçiyordu. Sonra kendisi, o malları Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye ediyordu. Yani zekâtı verenin mülkü ile Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mülkü arasında başkasının mülkü olan bir vasıta vardı. Ama zekâtı verenin mülkü ile zekât memurunun mülkü arasında bir vasıta bulunmamaktadır. Çünkü burada zekât malı fakirin mülkiyetine girmeden memur onu (ücret olarak kendine) almaktadır.

Kendisine Zekât Verilmesi Caiz Olmayan Fakirler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirler ve düşkünler içindir."[33]

Eğer bazı akrabalara zekât vermenin caiz olmadığına dair delil mevcut olmasaydı, akraba olsun olmasın fakirlik kapsamına giren herkese zekât verilmesini bu ayetin zahiri gerektirirdi. Akrabaların hangisine zekât verileceği, hangisine verilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidlerinin tamamı dediler ki: "Ne kadar geriye doğru gitseler de usûle, ne kadar ileriye doğru gitseler de fürua zekât verilmez."

Mâlik, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Kişi, geçimini sağlamakla yükümlü olduğu kimselere zekâtını veremez."

---

32 Müslim, Zekât, 52
33 Tevbe, 9/60

İbn Şübrüme dedi ki: "Kişi, kendisine mirasçı olacak akrabalarına zekâtını veremez. Ancak ailesinin içinde bulunmayan ve kendisine mirasçı olmayacak akrabalarına zekâtını verebilir."

Evzai dedi ki: "Kişi kendi ailesinin içinde bulunmayan akrabalarını atlayıp zekâtını başkalarına veremez. Azatlılarına ise zekâtından başka malı sadaka olarak vermelidir."

Leys dedi ki: "Kişi, geçimlerinden sorumlu olduğu kimselere zekâtını veremez."

"Muhtasar" adlı eserinde Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Kişi, geçimlerinden sorumlu olmadığı muhtaç akrabalarına zekât verebilir. Bunlar, usûl ve füruu ile karısı dışındakilerdir. Bunların geçimlerini gönüllü olarak sağlamakta olsa bile, zekât almada bunlar başkalarından önceliklidirler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fukahanın ittifakından çıkan sonuca göre usûl, füru ve zevceye zekât verilmez.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisleri de buna delalet etmektedir:

(أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ)

"Sen ve malın, babana aitsiniz."[34]

(إِنَّ أَطْيَبَ مَا أَكَلَ الرَّجُلُ مِنْ كَسْبِهِ، وَإِنَّ وَلَدَهُ مِنْ كَسْبِهِ)

"Kişinin yediği en helal ve hoş şey kendi kazancıdır. Çocuğu da kendisinin kazancındandır."[35]

Kişinin malının babasına ait olduğu ifade edildiğine ve kendisi de babasının kazancı olarak nitelendirildiğine göre; zekâtını oğluna verdiğinde sanki o zekât kendi mülkünde kalmaya devam etmektedir. Çünkü oğlunun mülkü babanın kendisine aittir. Bu durumda baba tarafından oğula verilen zekât geçerli olmaz. Oğul hakkında hüküm böyle olduğuna göre baba

34 İbn Mâce, Ticarat, 64
35 İbn Mâce, Ticarat, 1

hakkında da aynı hüküm söz konusu dur. Çünkü baba ile evlattan her biri doğum bağı sebebiyle birbirine mensuptur. Şunu da ifade edelim ki baba ile evladın birbiri lehine yapacağı şahitlik de geçerli değildir. İkisinden birinin diğeri lehine yaptığı şahitlikle ona kazandıracağı şeyi, kendi şahsı için kazanmış gibi olacaktır. Buna göre ikisinden birinin diğerine verdiği zekât malı, sanki yine kendi mülkiyetinde kalmış olmaktadır. Oysa zekât olarak verilen malın, fakirin mülkiyetine sahih bir şekilde geçmesi şarttır. Kişi, zekâtını kendisi lehinde şahitliği geçerli olmayan birine verdiğinde, o maldaki hakkı sona ermez ve kendi mülkiyetinde kalmış gibi olur. Bu sebeple baba ile evladın birbirlerine verdikleri zekât geçerli olmaz. Aynı gerekçeden ötürü kişinin karısına verdiği zekât da geçerli olmaz. Kişinin geçiminden sorumlu olduğu kimselere zekâtını vermesine gelince, bu meselede geçimliğin/nafakanın esas alınması anlamsızdır. Zira geçimliği/nafakayı temin etmek, her ne kadar yerine getirilmesi gereken bir hak ise de bu, bazı kimselerin bazılarından alacaklı olduğu borçtan daha güçlü bir etken değildir. Kişinin kendisine borçlu olan kimseye zekâtını vermesine aradaki borç engel teşkil etmez. Mezkûr ayetin genel hükmü, kişinin zekâtını kendisine borçlu olan şahsa -eğer fakir adını taşıyorsa- vermesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla kendisine nafaka vermekle yükümlü olunan kimselerin diğer fakirlerden ayrı tutulmasını gerektiren bir delil bulunmamaktadır. Ayetin genel hükmü fakirlere zekât vermeyi gerektirdiğine göre, bunları fakirler kapsamından çıkarmak caiz olmaz.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنًى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ)

"Sadakanın en hayırlısı, verildikten sonra sahibinin yine de zengin kaldığı sadakadır. (Sadaka vermeye) geçiminden sorumlu olduğun kimselerden başla."[36]

Bu hadis, geçiminden sorumlu olunan kimselere (farz veya nafile) her türlü sadaka vermenin caiz olduğuna dair genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak haklarında mevcut olan bir delilden dolayı usûl ve füru ile eşler bu kapsamın dışına çıkarılmışlardır (onlara zekât verilmez).

36 Buhari, Nafakât, 4

'Usûl ve fürua zekât vermek caiz olmaz. Çünkü bunlardan zekât verecek olan kişi, vereceği kişinin nafakasını temin etmekle yükümlüdür' denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilir: Bu dediğiniz yanlıştır. usûl ve fürudan biri kendisini hayatta tutabilecek kadar mala sahip ise malsahibi olan diğeri onun nafakasını temin etmekle yükümlü olmasa bile, ona zekât vermesi caiz olmaz. Çünkü nafakasından sorumlu olsa da olmasa da bu kadar mala sahip olan kimseye zekât vermek caiz olmaz. Bu da usûl ve fürua zekât vermeye engel olan şeyin, doğum bağı sebebiyle birbirleriyle bağlantılı olmaları ve birinin diğeri lehine şahitlik etmesinin caiz olmayışı olduğuna delalet etmektedir. Bu iki sebepten her biri, bunların birbirlerine zekât vermelerine engel teşkil etmektedir.

[Kadının Kocasına Zekat Vermesinin Hükmü]

Fakihler, kadının, malının zekâtını kocasına vermesinin caiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Mâlik, kadının kocasına zekât veremeyeceğini söylemişlerdir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Sevri ve Şafiî ise kadının, malının zekâtını kocasına verebileceğini söylemişlerdir.

Veremeyeceğini söyleyenlerin delili şudur: Karı kocadan her birinin diğeri lehine yapacağı şahitliğin geçerli olmayacağı sabittir. Buna göre eşlerden birinin diğerine zekât vermemesi gerekir. Çünkü bunlardan birinin diğerine zekât vermesine engel olan illet her ikisinde de mevcuttur.

Kadının, malının zekâtını kocasına vermesinin caiz ve geçerli olduğunu savunanlar, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* eşi Zeyneb'in *radiyallahu anh* hadisini delil göstermektedirler. Zeynep *radiyallahu anh*, eşi Abdullah *radiyallahu anh* a ve yanında barınmakta olan yetim yeğenlerine sadaka verip veremeyeceğini sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Bundan dolayı senin için iki sevap vardır. Biri sadaka verme, diğeri de akrabalık bağlarını gözetme sevabıdır."***[37]

37 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 2/69; Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/401.

Bu hadisi delil olarak ileri sürene denir ki: Hadiste sözü edilen şey, nafile sadakadır. Hadisin lafızları buna delalet etmektedir. Zira hadisin evveliyatında ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Takılarınızı vererek de olsa sadaka verin"*** buyurarak kadınları sadaka vermeye teşvik etmiş, bunun üzerine Zeynep *radiyallahu anh* takılarını toplayarak onları sadaka olarak vermek istemiş ve bunu gidip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sormuş. O da yukarıda zikredilen hadisi irad etmiştir. İşte bu ifade, sözü edilen sadakanın nafile sadaka olduğuna delalet etmektedir.

Yukarıdaki görüşün sahipleri şu hadisi delil olarak ileri sürebilirler:

"Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Alkame, Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Mesud'un karısı Zeyneb es-Sekafiyye *radiyallahu anh,* Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şu soruyu sordu: "İçinde yirmi miskal altın bulunan bir gerdanlığım var. Zekâtını verecek miyim?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet, yarım miskal vereceksin"*** deyince yine sordu: "Yanımda barınmakta olan yetim yeğenlerim var. Zekâtımı onlara vereyim mi?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Evet"*** cevabını verdi. Görüldüğü gibi bu hadiste sözü edilen şey, zekâttır."

Bu hadisi delil olarak ileri sürenlere deriz ki: Bu hadiste, kadının kendi kocasına zekât vermesinden söz edilmemektedir. Kadının, kendi yeğenlerine zekâtını vermesinden bahsedilmektedir ki bunu biz de caiz görmekteyiz. Belki de Zeynep *radiyallahu anh,* kocasına ve yeğenlerine nafile sadaka verip veremeyeceğini sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunun caiz olduğunu söylemiştir. Başka bir defasında da takısının zekâtını vermesi gerekip gerekmediğini, vermesi gerekiyorsa yeğenlerine vermesinin caiz olup olmayacağını sormuş, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara vermesinin caiz olacağını bildirmiştir. Biz de kişinin kendi malının zekâtını kardeşinin çocuklarına vermesinin caiz olduğunu söylemekteyiz.

[Zimmiye Zekat Verme Konusu]

Zimmiye zekât verilip verilemeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, Mâlik, Sevri, İbn Şübrüme ve Şafiî, zimmiye zekât verilemeyeceğini söylemişlerdir.

Ubeydullah b. Hasan, kendisine zekât verilecek bir Müslüman bulunamaması durumunda zimmiye zekât verilebileceğini söylemiştir. Kendisine "Zimminin bulunduğu yerde Müslüman bulunmaz da başka bir yerde Müslüman varsa, yine zimmiye verileceğini mi söylüyorsun?" denilmişti. Kendisi bu ifadesiyle sanki Müslümanların arasında yaşamakta da olsa zimmiye zekât verilebileceğini söylemiştir.

Zimmiye zekât verilemeyeceğini söyleyen fakihlerin delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Bu hadis, devlet başkanının aldığı her zekât malının sadece Müslüman fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Kâfirlere verilmesi caiz olmaz. Fakihler, Müslümanların bulunduğu yerde kâfirlere zekât verilemeyeceği hususunda ittifak ettiklerine göre, kâfirlerin zekâtta paylarının olmadığı ispatlanmış olmaktadır. Şayet bir durumda onlara zekât vermek caiz olsaydı, Müslüman fakirlerine verildiği gibi her durumda onların da fakirlerine verilmesi caiz olurdu.

[Zekatının Tamamının Bir Kişiye Verilmesinin Hükmü]

Kişinin zekâtının tamamını bir adama vermesinin caiz olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri, kişinin zekâtının tamamını bir düşküne vermesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Mâlik dedi ki: "Bir kişinin kendi şahsının ve aile efradının fitrelerini bir düşküne vermesinde sakınca yoktur."

Müzeni, Şafiî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: "Zekât verilecek her sınıftan asgari üçer kişiye zekât vermek gerekir. Mesela bir sınıftan iki kişiye verildikten sonra o sınıfa mensup üçüncü bir şahsa rastlanırsa, verilmiş olanın üçte birini ona vermek gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ) **"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirler içindir"** ayetindeki "sadakalar (zekâtlar)" kelimesi zekât için, "fakirler" kelimesi ise zekât verilecek kimseler için cins ismidir. Cins

isimleri mutlak olarak kullanıldıklarında, ismi oldukları şeyleri (müsemmaları) iki şekilde yani ya tamamını ya da asgarisini kapsarlar. Yoksa bir delil olmadan şu kadar sayıda olanlarını değil de illa bu kadar sayıda olanlarını kapsarlar, denilemez. Çünkü cins isminde sayıdan bahsedilmemektedir. Mesela (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ) **"Hırsız erkek ile hırsız kadın"**[38], (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي) **"Zina eden kadın ve zina eden erkek"**[39] ve (وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا) **"İnsan zayıf yaratılmıştır."**[40]

Bu ayetlerdekiler ile diğer cin isimlerinden her biri ismi olduğu nesneleri toplu halde değil de kendi halinde ayrı ayrı kapsar.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kimse (إِنْ تَزَوَّجْتُ النِّسَاءَ) 'Ben kadınlarla evlenirsem' veya (اشْتَرَيْتُ الْعَبِيدَ) 'köle satın alırsam' dediğinde bir kadınla evlenir veya bir köle satın alırsa, yeminini bozmuş olur. Ama (إِنْ شَرِبْتُ الْمَاءَ) 'Su içersem' veya (أَكَلْتُ الطَّعَامَ) 'Yemek yersem' derse, azıcık su içtiği veya azıcık yemek yediği takdirde yeminini bozmuş olur. Bu ifadesi bütün yemekleri yemesini veya bütün suları içmesini gerektirmez."

Dediler ki: Bu şekildeki yemini ile cinsin tamamını kasdettiğini söylerse, ifadesi doğru kabul edilir ve yemini asla bozulmaz. Çünkü yeminde kullanılan cins ismi iki manaya gelmektedir. Ya cins ismi, kendilerine isim olduğu şeylerin tümünü ya da asgarisini kapsar. Kendilerine isim olduğu şeylerin tümünün bu yeminde payı yoktur. Şu halde burada sayıya itibar edilmemesi gerekir.

Naklettiğimiz bu görüşümüz sabit olup fukahanın tümü zekât ayetiyle (Tevbe, 60) hiç kimse mahrum kalmamacasına bütün sınıflardaki herkese zekât verilmesinin kastedilmediği hususunda ittifak ettiklerine göre sayının esas alınması geçersiz oldu. Buna bağlı olarak da her sınıftan en az üç kişiye zekât verilmesi gerektiği görüşü de iptal edilmiş oldu. Şunu da ifade etmeliyiz ki zekât belirli bir kişinin hakkı olmayıp Allah'ın hakkı olduğuna ve bu sebeple ayette belirtilen cihetlere verilmesi gerektiğine göre, kendilerine zekât verilenlerin bir topluluk olmasıyla bir kişi olması arasında hüküm bakımından bir fark olmaması gerekir. Bir topluluğa verilmesi

38 Mâide, 5/38
39 Nûr, 24/2
40 Nisâ, 4/28

caiz olduğu gibi bir kişiye verilmesi de caizdir. Zira sayının esas alınması gerekli olsa bazı sayılar diğerlerinden öncelikli olamaz. Çünkü ayette sayılan sınıf adları başka sayılara değil de sadece bir sayıya mahsus olamaz. Yine sayının esas alınması gerekli olsa, biz biliyoruz ki zekât verilecek sınıflardaki kimselerin tamamına zekâtı vermek mümkün değildir. Çünkü o kimseler, sayılamayacak kadar çokturlar. Bu da sayıları esas almanın geçersizliğine delalet etmektedir. Çünkü esas alınması, geçersizliğini gerektiren sebebi beraberinde taşımaktadır.

Malının üçte birinin fakirlere verilmesini vasiyet eden bir kimsenin bu vasiyetinin ne şekilde yerine getirileceği hususunda Ebu Yusuf ile Muhammed ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Yusuf, malının üçte birinin bir fakire verilmesinin yeterli olacağını söylerken Muhammed, iki veya daha fazla fakire verilmedikçe vasiyetin yerine getirilmiş olmayacağını söylemiştir. Ebu Yusuf vasiyeti zekâta benzetmiştir ki doğrusu da budur.

[Zekatı Ödeme Yeri]

Zekâtı ödeme yeri konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Her beldenin zekâtı o beldenin fakirlerine paylaştırılır. Başka beldeye gönderilmez. Gönderilip de oranın fakirlerine verilecek olursa mekruh olmakla birlikte geçerli olur."

Ali er-Râzî'nin Ebu Süleyman'dan naklederek bildirdiğine göre İbn Mübarek, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişinin, zekâtını başka beldede bulunan akrabalarına göndermesinde sakınca yoktur."

Ebu Süleyman dedi ki: "Ebu Hanife'nin bu söylediğini Muhammed b. Hasan'a naklettiğimde, 'Bu güzel bir görüştür. Ancak biz bunu Ebu Hanife'den duymuş değiliz' dedi."

Yine Ebu Süleyman dedi ki: "Muhammed b. Hasan bu görüşü İbn Mübarek aracılığıyla Ebu Hanife'den naklederek yazmıştır."

Tahavi'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mübarek, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kişi, zekâtını bir şehirden başka bir şehire gönderemez. Ancak akrabalarına vermek için gönderebilir."

Ebu Hanife dedi ki: "Kişi kendi fitresini bulunduğu yerde öder. Küçük çocuklarının fitrelerini ise onların bulundukları yerde öder. Malın zekâtı ise malın bulunduğu yerde ödenir."

Mâlik dedi ki: "Malın zekâtı bir beldeden başka bir beldeye nakledilmez. Ancak bulunulan yerdeki fakirlerden artarsa o zaman en yakın beldeye nakledilir. Mesela malı Mısır'da olan ve kendisi de Mısır'lı olan bir adam Medine'de iken zekât ödeme vakti geldiğinde, malının zekâtını Medine'deki haksahiplerine paylaştırır. Fitresini de kendi bulunduğu yerde öder."

Sevri dedi ki: "Zekât, bir beldeden başka bir beldeye nakledilmez. Ancak zekât verilecek bir kimse bulunmazsa o zaman nakledilebilir."

Hasan b. Salih, zekâtın bir beldeden başka bir beldeye naklini mekruh görmüştür.

Leys dedi ki: "Bir kimse ikamet ettiği beldeden başka bir beldedeyken zekâtını ödeme vakti gelirse, asıl beldesine dönüşü yakın zamanda olacaksa, ödemeyi beldesine dönünceye kadar erteler. Döndükten sonra asıl beldesinde zekâtını öder. Ama dönüşü beklemeden bulunduğu yerde öderse, zekâtının geçerli olacağını umarım. Gurbeti uzun sürecek ve orada kalmak isterse, zekâtını bulunduğu beldede öder."

Şafiî dedi ki: "Bir kimse zekâtını kendi beldesinden başka bir beldeye gönderirse, yeniden zekât vermesi gerektiğine dair net bir fikrim oluşmuş değildir.»

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir"** ayetinin zahiri, zekâtın, malın bulunduğu beldeden başka beldedeki veya istenilen herhangi bir yerdeki kimselere verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kişi zekâtını dilediği herhangi bir yerde öderse geçerli olur."

Bunun delili de şudur: Hanefi usûlünde belli bir yere mahsus olan ve başka yerde ödenmesi halinde geçerli olmayan bir sadakanın olduğunu bilmiyoruz. Bilindiği gibi yemin ve adak kefaretleriyle diğer sadakaların ödenmesinin geçerli olması için belli bir mekânda ödenmesi şart değildir.

Tavus, Muâz'ın *radiyallahu anh* Yemen halkına şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bana arpa ve mısır yerine hamis ve elbise getirin ki onları zekât olarak sizden alayım. Bu sizin için daha kolay ve Medine'deki ensar ve muhacirler için de daha iyidir."[41]

Bu rivayet, Muâz'ın *radiyallahu anh* Yemen'de topladığı zekât mallarını Medine'ye naklettiğine delalet etmektedir. Çünkü Medine halkı o kumaş ve giysilere Yemenlilerden daha muhtaçtılar. Adiyy b. Hâtim *radiyallahu anh*, Tayy kabilesinin zekâtını Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* götürdüğünü rivayet etmiştir. Tayy kabilesinin beldeleri Medine'den uzaktaydı. Yine Adiyy b. Hâtim *radiyallahu anh* ile Zibrikan b. Bedir *radiyallahu anh*, kendi kavimlerinin zekâtını Tayy ve Beni Temim beldelerinden Medine'ye Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* getirip teslim etmişlerdi. O da mürtetlerle savaşta silah ve teçhizat temini için bu mallardan yararlanmıştı. İki belde halkı muhtaçlıkta birbirlerine eşit olduklarında zekâtın bir beldeden diğerine naklini fakihler mekruh görmüşlerdir.

Rivayet olunduğuna göre Muâz'ı *radiyallahu anh* Yemen'e gönderdiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şunu söylemişti: ***"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilen bir hakkı (zekâtı) Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara bildir."***

Bu hadis zekâtın, alındığı yerin fakirlerine verilmesini gerektirmektedir. Ebu Hanife, mükellefin başka beldedeki akrabalarına vermek üzere zekâtı oraya nakletmesinin caiz olduğunu söylemiştir. Çünkü Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Selman b. Âmir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Adamın akrabasına verdiği sadaka, hem sadaka sevabı hem de akrabalık bağını gözetme sevabını kazandırır."***[42]

---

41 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/113. [Hamis: Beşe beş zira' ebadında bir kumaş. Mütercim]

42 İbn Huzeyme, Sahih: 4/77

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, sadakanın sevabını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordu. O da şöyle buyurdu: ***"Akrabaya verilen sadaka iki kez sevaplandırılır."***[43]

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* eşi Zeynep *radiyallahu anh*, eşi Abdullah *radiyallahu anh* a ve yanında barınmakta olan yetim yeğenlerine sadaka verip veremeyeceğini sorduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti: ***"Bundan dolayı senin için iki sevap vardır. Biri sadaka verme, diğeri de akrabalık bağlarını gözetme sevabıdır."***[44]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Eyyüb b. Beşir, Hakîm b. Hizam'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, hangi sadaka daha çok sevap kazandırır?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi:

(إِنَّ أَفْضَلَ الصَّدَقَةِ صَدَقَةٌ عَلَى ذِي الرَّحِمِ الْكَاشِحِ)

"Sadakanın en faziletlisi, kindar akrabaya verilen sadakadır."[45]

Evi uzakta da olsayakın akrabaya verilen zekâtın yabancıya verilen zekâttan daha sevap olduğu bu hadislerle ispatlanmış olmaktadır. Bu sebeple Ebu Hanife, akrabaya verilecekse zekâtın başka bir beldeye naklinin caiz olduğunu söylemiştir. Ancak mezhebimiz müçtehidleri, "Kişi kendi fitresini bulunduğu yerde, eşinin ve çocuklarının fitrelerini ise onların bulundukları yerde öder" demişlerdir. Çünkü onların fitreleri onların adına ödenmektedir. Malın zekâtı malın bulunduğu yerde ödendiği gibi, fitre de adına ödenmekte olduğu kişinin bulunduğu yerde ödenir.

---

43 Bkz: Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 7/358

44 Ebu Nuaym el-İsbahani, Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ: 2/69; Zeylai, Nasbu'r-Râye: 2/401.

45 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 4/138

Bir Düşküne Verilecek Zekât Miktarı

Ebu Hanife, bir kimseye iki yüz dirhem zekât verilmesini mekruh görürdü. Ama verse de geçerli olacağını, iki yüz dirhemden az vermesinde sakınca bulunmadığını, verilen zekâtla bir insanı muhtaçlıktan kurtarıp zengin hale getirmenin kendisinin hoşuna gittiğini söylemiştir.

Hişam, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüz doksan dokuz dirhemi olan bir adama iki dirhem zekât verilirse, adamın bir dirhemi kabul edip diğerini geri vermesi gerekir." Adamın malvarlığını iki yüz dirheme tamamlamasını caiz görmüş; fazlasını kabul etmesini ise mekruh görmüştür.

Mâlik b. Enes ise bu konuda nass olmadığı için içtihad ederek bir karar verilebileceğini söylemiştir. İbn Şübrüme'nin bu konudaki görüşü, Ebu Hanife'nin görüşü gibidir.

Sevri dedi ki: "Borçlu olmayan kimseye elli dirhemden fazla zekât verilmez." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Leys dedi ki: "Zekât malı çoksa ve zekât verilecek kişinin de çoluk çocuğu varsa, kendisine bir hizmetçi Satın almasına yetecek kadar zekât verilir."

Şafiî bu konuda bir sınırlamada bulunmamıştır. Kişiye, ihtiyacını giderecek kadar zekât verilebileceğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler içindir"** ayetinde fakirlerle düşkünlerden her birine verilecek zekât miktarına ilişkin bir sınırlama yoktur. Biliyoruz ki bu ayette zekâtın fakirlerein tamamına dağıtılması kastedilmiş değildir. Çünkü bu imkânsız olan bir şeydir. Böyle olunca da ayette kastedilenin, zekâtın fakirlerden herhangi birilerine verilmesi olduğu ispatlanmış oldu. Bunun da en azı bir fakirdir. Malsahiplerinden herbirinin bu emre muhatap olduğu bilinmektedir. Bu da her malsahibinin zekâtının -az da olsa çok da olsa- tümünü bir fakire vermesinin caizliğini gerektirmektedir. Ayetin zahirine göre çok miktardaki malın zekâtının -miktar sınırlaması olmaksızın- bir fakire verilmesi caiz olmaktadır. Şunu da ifade edelim ki zekâtı verme ve mülk etme, verilen kişi fakir iken gerçekleşmektedir. Verilen zekâtın az olmasıyla çok olması arasında bir fark yoktur.

Çünkü her iki halde de verilen zekât fakire mülk edilmektedir. Ancak Ebu Hanife bir kişiye iki yüz dirhem zekât vermeyi mekruh görmüştür. Çünkü iki yüz dirhem tam bir nisaptır. Fakir kişi kendisine verilip mülk edilen bu miktardaki mal ile zengin olur. Bilindiği gibi Cenab-ı Allah, zekâtları mülk edinip ondan yararlansınlar diye fakirlere vermeyi emretmiştir. Nisaptan fazla verilmesi durumunda fakir kişi, ancak zengin olduktan sonra ondan yararlanma imkânını bulmuş olacaktır. İşte bu sebepten dolayı Ebu Hanife, bir kişiye tam bir nisap miktarınca zekât verilmesini mekruh görmüştür. Ama nisaptan az miktarda zekât verilmesi durumunda fakir kişi, kendisine verilen zekât malından yine fakir iken mülk edinip yararlanma imkânı bulacaktır. Ebu Hanife bunu mekruh görmemiştir. Çünkü bir kişi kendisine verilen zekât ile fakirlikten çıkıp zengin sınıfına dâhil olmazsa, nisabın altında olduktan sonra verilen zekât az da olsa çok da olsa bu bakımdan farketmez. Verilen zekât, fakire mülk edilirken ve o bu zekâttan yararlanma imkânını bulurken zengin olmamalıdır.

Ebu Hanife'nin "Verilen zekât ile kişinin zengin kılınması hoşuma gider" demesine gelince o, bunu demekle kişinin zekât verme mükellefi olacak kadar zengin olmasını kasdetmiş değildir. Aksine onu yüzsuyunu döküp dilenmeye muhtaç olmaktan kurtaracak ve geçimini bir şekilde yürütebilecek kadar zekâtın verilmesini kasdetmiştir.

Bir kimse fakir görünümlü bir adama zekâtını verdikten sonra o adamın zengin olduğu anlaşılırsa, ona verilen zekâtın geçerli olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife ile Muhammed, ona verilen zekâtın geçerli olacağını söylemişlerdir. Aynı şekilde bilmeden oğluna veya zimmi bir kimseye verir, sonra hakikati anlarsa geçerli olur. Ebu Yusuf bu durumda verilen zekâtın geçerli olmayacağını söylemiştir.

Ebu Hanife, bu görüşüne dayanak olarak Maan b. Yezid'in şu hadisini göstermiştir:

Maan'ın babası Yezid, geceleyin zekâtını (karanlıktan dolayı) farkında olmadan kendisine vermişti. Sabah olunca yanında dikilip "Ben sana vermeyi kasdetmemiştim" dedi. Aralarındaki anlaşmazlığı çözmesi için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Yezid'e, (لكَ ما نوَيتَ يا يَزيدُ) ***"Ey Yezid, niyet ettiğin şey senin***

için tamamdır" buyurdu. Maan'a da, (وَلَكَ مَا أَخَذْتَ يَا مَعْنُ) ***"Ey Maan, aldığın mal da senindir"*** buyurdu.[46]

Yezid'e, "verdiğini zekât niyetiyle mi yoksa başka bir niyetle mi verdin?" diye sormadı. Aksine ***"Niyet ettiğin şey senin için tamamdır"*** buyurdu. Bu da zekât niyetiyle vermiş de olsa zekâtının geçerli olduğuna delalet etmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki, zaruret halinde olmasalar bile evlada nafile sadaka vermek sahihtir. Bu mesele sahih bir içtihad neticesinde Kâbe'ye yöneldiğini zannederek namaz kılan, ancak daha sonra hata ettiği anlaşılan kimsenin namazının geçerli sayılmasına benzemektedir. Çünkü zaruret olmasa bile bazen Kâbe'den başka tarafa kılınan namaz geçerli olmaktadır. Bu, binek üzerinde nafile olarak kılınan namazdır. Buna göre içtihatta bulunarak fakir olduğu zannedilen ancak daha sonra fakir olmadığı anlaşılan kimseye verilen zekât, tıpkı içtihad neticesinde kıble zannedilerek Kâbe'den başka tarafa kılınan namaz gibi geçerlidir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yukarıdaki zekât meselesi, temiz olduğunu zannettiği bir suyla abdest alan bir kimsenin, daha sonra o suyun necis olduğunun anlaması durumunda kıldığı namazın geçerli olmamasına benzemektedir. Çünkü bu durumda içtihattan kesin bilgiye dönülmüştür. Aynı şekilde bilmeden zengin bir kimseye veya oğluna ya da zimmi birine zekât veren kimsenin, daha sonra bunları bilip anlaması durumunda içtihaddan kesin bilgiye dönmüş olması sebebiyle içtihadının hükmü geçersiz olur. Dolayısıyla yeniden zekât vermesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi değildir. Çünkü necis suyla abdest almak, hiçbir durumda taharet/abdest sayılmaz. Böyle bir abdestin geçerli olmasına içtihadın hiçbir etkisi olmaz. Ama namazda kıbleye yönelmenin terkedilmesi bazı durumlarda caizdir. Bu anlattıklarımızdan ötürü bizim meselemiz doğruya daha muvafıktır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Necis elbiseyle kılınan namaz bazı durumlarda geçerli olur. Bununla birlikte içtihatta bulunarak elbisesinin temizliğine hükmederek namaz kılan, ancak daha sonra elbisesinin necis olduğu anlaşılan kimsenin kılmış olduğu namaz batıl olur. O namazı iade etmesi gerekir. Bazı durumlarda necis elbiseyle kılınan namazın geçerli olması, içtihad ederek kılan ancak daha sonra elbisesinin necis olduğu kesin olarak anlaşılan kimsenin namazının geçerli olmasını gerektirmez."

---

46 Buhari, Zekât, 19

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Sen bizim gerekçelerimizin manasını anlamadın. Kişinin fakir olmayan birine veya oğluna ya da zimmi birine nafile sadaka vermesi caiz olduğu gibi biz de zaruret olmadığı halde bazı durumlarda kıbleye yönelmeden kılınan namazın geçerli olduğunu söylemiştik. Bu bakımdan bu iki mesele birbirine benzemektedir. Bilindiği gibi kişinin fakir olmayan birine veya oğluna ya da zimmi birine nafile sadaka vermesinde zaruret olmadığı gibi, binek üzerinde nafile namaz kılmakta da zaruret yoktur. Bu iki mesele bu bakımdan birbirine eşit olduğuna göre, hüküm bakımından da birbirine benzerler. Necis elbise ile farz veya nafile namaz kılmaya gelince bu, zaruret halinde olmadan caiz olmaz. Bu bakımdan iki meselenin hükmü birbirinden ayrılmaktadır.

Zekâtın Bir Sınıfa Verilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ......)

"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler... içindir."

Ebu Davud et Tayalisi'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Bir adam zekâtını sekiz sınıftan birine verirse zekâtı geçerli olur." Ömer b. Hattab *radiyallahu anh*, Huzeyfe *radiyallahu anh*, Said b. Cübeyr, İbrahim, Ömer b. Abdulaziz ve Ebu'l Âliye'nin de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir. Sahabilerden buna aykırı bir şey diyen olmamıştır. Dolayısıyla bu, hiç kimsenin muhalefet edemeyeceği bir selef icması olmuştur. Çünkü bu, emsallerinden hiç kimsenin muhalefetine maruz kalmadan zahir ve meşhur bir şekilde seleften nakledilmiştir.

Sevri'nin bildirdiğine göre İbrahim b. Meysere, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Muâz b. Cebel *radiyallahu anh*, Yemenlilerden zekât mallarını toplar ve insanlardan bir sınıfa verirdi." Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Mâlik b. Enes de bu görüştedirler.

Şafiî dedi ki: "Zekât sekiz sınıfa paylaştırılır. Ancak bir sınıftan bir kimseye rastlanamazsa o zaman diğer sınıflara paylaştırılır. Başka türlüsü geçerli değildir."

Bu, yukarıda adları geçen selef ulemasının sözlerine, haberlere, hadislere ve Kitab'ın zahirine aykırı bir görüştür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَۚ وَاِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاۤءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ)

"Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."[47]

Bu ayetin (farz veya nafile) bütün sadakalar için geçerli olan genel bir hükümdür. Çünkü ayette geçen (الصَّدَقَات) kelimesi, başında elif lâm bulunduğu için cins ismidir. Ayet-i kerime bütün sadakaların zikredilen sınıflardan bir sınıfa yani fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Bu da Cenab-ı Allah'ın diğer sınıflardan bahsetmekteki maksadının sadece fakirliğin sebeplerini açıklamak olduğuna, yoksa zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılması olmadığına delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فِيۤ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّاۤئِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında; dilenenler ve (dilenmeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[48]

Bu ayet, zekâtın başkalarına değil, sadece bu iki sınıfa verilmesinin caiz olmasını gerektirmektedir. Bu da zekâtın sekiz sınıfa paylaştırılmasının zorunlu olmasını reddetmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki (اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاۤءِ) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirler içindir"** ayeti bütün

---

47 Bakara, 2/271
48 Me'âric, 70/24-25

sadakalar ve sadaka olarak tahsil edilen mallar hakkında her zamanda geçerli genel bir hüküm ifade etmektedir. Ayetteki (لِلْفُقَرَاءِ) kelimesi ve devamındaki kelimeler, fakirlerle diğer sınıflar ve onlardan meydana gelenler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Bilindiği gibi ayette, toplanan zekâtların mevcut sınıflara ve onlardan meydana geleceklere paylaştırılması kastedilmiş değildir. Çünkü bunun gerçekleştirilmesi kıyamete kadar dahi mümkün değildir. Şu halde bir yılın zekâtının bir sınıfa, ikinci yılın zekâtının başka bir sınıfa, sonra her bir yılın zekâtının devlet başkanının uygun göreceği bir sınıfa paylaştırılmasının yeterli olması gerekmektedir. Böylece bir yılın veya bir şahsın zekâtının sekiz sınıfa paylaştırılmasının gerekmediği ispatlanmış oldu. Şunu da söylemeliyiz ki fakirler, zekâtı ortaklaşa hak etmemektedirler. Zekâtın onlardan bazısına verilip bazısının mahrum bırakılması caizdir. Böylece ayette, zekâtın zikredilenlerin bazısına verilmesinin kastedildiği ispatlanmış oldu. Buna göre zekâtın bazı fakirlere verilmesi caiz olduğu gibi, sekiz sınıftan birine verilmesinin caiz olması da gerekmektedir. Zira zekât, onların tümünün hakkı olsaydı, bazısının mahrum bırakılıp bazısına verilmesi caiz olmazdı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şu hadis de buna delalet etmektedir. Seleme b. Sahr karısından zihar yaptığında keffaret olarak verecek yiyecek bulamamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, Beni Zürayk kabilesinin zekâtını kendisine vermesi için o kabilenin zekât memuruna gitmesini emretti. Bu emri vermekle o kabilenin zekâtının Seleme'ye verilmesini caiz görmüştü. Oysa Seleme bir sınıftandı.

Ubeydullah b. Adiyy el-Hiyar'ın rivayetine göre iki kişi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* zekât istemişler, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onların güçlü kuvvetli olduklarını görünce de onlara (إِنْ شِئْتُمَا أَعْطَيْتُكُمَا) ***"İsterseniz size veririm"*** demiş ama onları (kendilerine zekât verilen) bir sınıftan saymak için hangi sınıftan olduklarını sormamıştı.[49]

Zekâtın fakirlik vasfı ile hak edildiğinin delili şu hadistir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

49 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/22

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurdu:

(فأَخْبِرْهم أَنّ الله قد فرَضَ عليهم صدقةً تُؤخذُ
من أَغنيائِهم فَتُرَدُّ على فقرائِهِمْ)

"Zenginlerinden alınıp fakirlerine verilecek olan zekâtı Allah'ın kendilerine farz kıldığını onlara haber ver." [50]

Bu hadislerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bütün sınıfların zekât almayı fakirlik vasfı ile hak ettiklerini haber vermiştir. Çünkü zekâtların tamamının fakirlere sarfedileceğini bildirmiştir. Bu hadislerin lafzı, içerdiği delaletle birlikte zekât almayı hak ettiren vasfın fakirlik olduğuna delalet etmektedir. Bu hadislerin ifade ettiği genel hüküm, zekâtların tamamının, başkalarına vermemecesine fakirlere verilmesini gerektirmektedir. Hatta lafzın zahiri manası, bunun vacipliğini gerektirmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"emrolundum"*** ifadesini kullanmıştır.

"Zekât memuru fakirlik vasfını taşımadığı halde zekât almayı hak etmektedir" denilirse biz deriz ki:

Onlar o malları kendileri için alırken zekât olarak almamaktadırlar. Aksine zekâtlar fakirler için toplanır. Sonra zekât memurları, çalışmalarının karşılığını o mallardan alırlar. Bunu fakire verilen zekât gibi zekât olarak değil, bir işverene iş yapan işçi gibi emeklerinin ücreti olarak alırlar. Mesela Berire *radiyallahu anh* ye zekât verilirdi. O da kendisine verilen zekât malından Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hediye verirdi. O mallar Berire'ye zekât, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ise hediye idi.

"Müellefe-i kulub/Kalpleri İslam'a ısındırılanlar fakir olmadıkları halde zekât malından almaktaydılar" denilirse cevaben deriz ki:

Onlar o malları zekât olarak almıyorlardı. Aksine zekâtlar fakirler için toplanıyordu. Sonra bu zekât mallarının bir kısmı, Müslüman olsunlar ve Müslümanların fakir olanlarına eziyet etmesinler, onlar için bir kuvvet ol-

---

50 Buhari, Zekât, 65

sunlar diye müellefe-i kuluba veriliyordu. O malları zekât olarak almıyorlardı. Aksine o mallar zekât olarak mükelleflerden tahsil ediliyor, sonra da Müslümanların yararına sarfediliyordu. Çünkü fakirlerin mallarını, onların yararına olan bazı işlere sarfetmek caizdir. Zira devlet başkanı onları yönetme ve onların yararına olan tasarruflarda bulunma yetkisine sahiptir. Zekât ayetinde kendilerine zekât verileceği bildirilen sınıfların zikredilmesine gelince bu, fakirlik sebeplerini açıklamak için yapılmıştır. Nitekim bunu daha önce de söylemiştik. Bunun delili şudur: Borçlu, yolda kalmış yolcu ve gazi, sadece muhtaçlık ve fakirlik vasıfları sebebiyle zekât almayı hak ederler. Bu da onları zekât alma hakkına sahip kılan vasfın fakirlik olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Abdurrahman b. Ziyad b. el-Amm'in bildirdiğine göre Ziyad b. Naîm, Ziyad b. Hâris es-Sudaî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kavmin zekâtını toplamam için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* beni emîr olarak görevlendirdi. "Onların zekâtından bana ver" dedim. Dediğimi yaptı ve bu hususta benim için bir yazı yazdı. Sonra bir adam gelip 'Bana zekâttan bir şeyler ver' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona:

(إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَرْضَ فِي الصَّدَقَاتِ بِحُكْمِ نَبِيٍّ وَلَا غَيْرِهِ حَتَّى جَزَّأَهَا
ثَمَانِيَةَ أَجْزَاءٍ فَإِنْ كُنْتَ مِنْ أَهْلِ تِلْكَ الْأَجْزَاءِ أَعْطَيْتُكَ)

"Güçlü ve Yüce Allah, zekâtlar konusunda Peygamberin veya bir başkasının hükmüne razı olmamıştır. Nihayet kendisi zekâtı(n verileceği kimseleri) sekiz kısma ayırmıştır. Eğer sen o kısımlardan biri isen sana veririm" buyurdu."[51]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis bizim söylediğimizin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü hadiste, "Eğer sen o kısımlardan biri isen sana veririm" denilmektedir. Böylece zekâtın, bu kısımlardan birinde olmakla hak edileceği açıklanmış olmaktadır. Hadiste anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, kavminin zekâtını toplaması için Sudaî'ye bir yazı yazmış ve ona, kendisinin (zekât almayı hak eden sınıflardan) hangi sınıfta olduğunu sormamıştır.

51 Darekutni, Sünen: 3/57

"Yüce Allah, zekâtı(n verileceği kimseleri) sekiz kısma ayırmıştır" ifadesi şu anlama gelmektedir:

Zekât alacak olanları Yüce Allah sekiz sınıfa ayırmıştır ki, devlet başkanının uygun görmesi durumunda her sınıfa zekâttan bir kısım verilsin. Bunların tümü mahrum bırakılıp da başkalarına verilmesin. Şunu da ifade edelim ki zekât, sekiz sınıftan birine mensup olma adını taşımakla veya muhtaç olmaklaya da her iki vasfı taşımakla hak edilir. Sadecebu sınıflardan birine mensup olma adını taşımakla hak edileceğini söylemek doğru değildir. Bunun iki sebebi vardır:

1-Böyle demekle her borçlu ve her yolda kalan kimse, zengin de olsa zekât alma hakkını elde eder ki bu batıl bir şeydir.

2-Buna göre hem fakir hem de yolda kalan bir yolcunun zekâttan iki pay alması gerekir. Bu iki maddede anlatılanlar batıl olduğuna göre, zekâtın muhtaçlık sebebiyle hak edildiğini söylemek doğru olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ......) **"Sadaka (zekât)lar, ancak fakirlerle düşkünler... içindir."** Bu ayet, sekiz sınıfın zekâtı ortaklaşa hak etmelerini gerektirmektedir. Bu sınıflardan birini devre dışı etmek caiz olmaz. Mesela bir kimse malının üçte birinin Zeyd, Amr ve Halid'e verilmesini vasiyet ederse, bu üç kişiden biri vasiyet edilen maldan mahrum bırakılamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzı farz veya nafile bütün sadakaları ilgilendirmektedir. Aynı şekilde biz de diyoruz ki, toplumun maslahatına uygun olarak devlet başkanının içtihadı doğrultusunda bir yılnin zekâtı bir sınıfa, başka bir yılnin zekâtı ise başka bir sınıfa verilir. Aramızdaki ihtilaf noktası, bir zekâtı bütün sınıfların hak edip etmediği meselesidir. Çünkü ayette bir zekâtın hükmünden değil, toplanan bütün zekâtların hükmünden bahsedilmektedir. Zekâtların tamamı, yukarıda zikrettiğimiz şekilde paylaştırılır. Bu şekilde paylaştırdığımızda bu ayetin gereğini hakkıyla yerine getirmiş, zikrettiğimiz önceki ayetleri, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen hadisleri ve selef ulemasının sözlerini delil olarak kullanmış oluruz. Bu şekildeki bir paylaştırma, bir zekâtı sekiz sınıfa paylaştırmaktan ve naklettiğimiz diğer ayetlerle hadisleri reddetmekten daha iyidir. Anlatmış olduğumuz bu yönüyle zekâtlar,

belli şahıslara malın üçte birini vasiyet etme meselesinden hüküm bakımından ayrılmaktadır. Çünkü vasiyette malın kendilerine teslim edileceği şahıslar sınırlı sayıdadır. Bir de vasiyet edilen üçte birlik kısım, belirli bir maldadır. Kendileri için vasiyet edilen kişilerin o malı ortaklaşa hak etmeleri gerekmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki zekâtlar, kendilerine teslim edilecek kimseler tarafından ortaklaşa hak edilmemektedir. Çünkü fakihler, zekâtın fakirlerin bazısına verilip bazısına verilmemesinin caizliğinde ittifak etmişlerdir. Ama kendilerine mal verilmesi vasiyet edilen kişilerden bazısını vasiyetin kapsamı dışına çıkarmak caiz değildir. Şu da var ki zekât vermede bazı kimseleri diğerlerine tercih etmek caiz iken mutlak vasiyetlerde bu caiz değildir. Aynı şekilde zekât vermede bazı fakirleri diğerlerine tercih etmek caiz olduğu gibi, bazı sınıfları da diğerlerine tercih etmek caizdir. Bu bakımdan zekâtın hükmü, vasiyetin hükmünden ayrılmaktadır. Ayrıca zekât, insanların değil, Yüce Allah'ın hakkıdır. Çünkü insanlar, zekât mükellefine "Zekâtını bana ver" deme hakkına sahip değildirler. Mükellef, zekâtını hangi sınıfa verirse versin, onu yerine teslim edip ödemiş sayılır. Belli şahıslar için verilmesi vasiyet edilen mal, belli kişilerin hakkıdır. Başkaları onu talep etme hakkına sahip değildirler. Diğer kul haklarında olduğu gibi lehdarların tümü onu talep etme hakkına sahiptirler. Bunun delili şudur: Yüce Allah kefaretlerde düşkünlere yiyecek verilmesini vacip kılmıştır. Bu yiyecekler fakirlere verilecek olursa yine caiz olur. Aynı şekilde zekât ayetinde (Tevbe, 60) düşkünlere verilmesi istenen zekâtın fakirlere verilmesi caizdir. Ama vasiyetin hükmü buna benzememektedir. Çünkü Zeyd'e verilmesi vasiyet edilen malın Amr'a verilmesi halinde vasiyet yerine getirilmiş olmaz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿٦١﴾)

61-"Yine onlardan peygamberi inciten ve «O (her söyleneni dinleyen) bir kulaktır» diyen kimseler de vardır. De ki: «O sizin için bir

hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir). İçinizden inanan kimseler için bir rahmettir. Allah'ın Resûlü'nü incitenler için ise elem dolu bir azap vardır.»"

İbn Abbas, Katade, Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "Münafıklar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* herkesi dinleyen bir kulağa sahip olduğunu söylüyorlar."

Denildi ki: Bunun aslı (أَذِنَ يَأْذَنُ) den gelmektedir ki dinlemek manasınadır.

Nitekim şair şöyle demiştir:

فِي سَمَاعٍ يَأْذَنُ الشَّيْخُ لَهُ ... وَحَدِيثٍ مِثْلِ ما ذي مُشَارِ

"O bir kulaktır ki şeyh onun dinlemesine izin verir

O söz, parmakla gösterilen beyaz bal gibi tatlıdır."

Yani o sizin yararınıza olan bir kulaktır. Zararınıza değil.

(يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ) **"...mü'minlere inanır (güvenir)..."**

İbn Abbas *radiyallahu anh* bu cümlenin, "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, mü'minlerin söylediklerini doğrular" anlamına geldiğini söylemiştir.

Burada (مُؤْمِنِينَ) kelimesinin başındaki (lâm) harfi, (قُلْ عَسَى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ) **"De ki: «Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaşmıştır»"**[52] ayetinde geçen (رَدِفَ لَكُمْ) ibaresinin (lâm)ı gibidir. Bu ibarenin manası (رَدِفَكُمْ) "size çok yaklaşmıştır" şeklindedir. Bazıları demişler ki: (مُؤْمِنِينَ) kelimesinin başına (lâm) harfinin konulması, tasdik manasına gelen (إيمان) kelimesi ile eman ve güven verme manasına gelen (إيمان) kelimesini birbirinden ayırd etmek içindir. (يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ) denildiğinde bundan, tasdik etme ve doğrulama manasından başka bir mana anlaşılmaz.

52 Neml, 27/72

Bu, tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

(قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ)

“De ki: «Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız.»”[53]

Yani söylediklerinizi tasdik edip doğrulamayız.

(وَمَا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا)

“Sen bize inanmazsın.”[54]

Bazı kimseler bu ayeti (Tevbe, 61), haber-i vahidi kabul etmede delil saymaktadırlar. Çünkü Yüce Allah, mü’minlerin kendisine verdiği haberleri Peygamberinin tasdik edip doğruladığını bildirmektedir. Ömrüme yemin ederim ki bu ayet, Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine verilen muamelat haberlerini tasdik edip doğruladığını bildirmektedir. Diyanetle ve şer’î ahkâmla ilgili haberlere gelince Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunları herhangi bir kimseden dinlemeye muhtaç değildi. Çünkü bu haberleri herkes kendisinden dinleyip alıyor ve bu hususta kendisine uyuyorlardı.

(يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْۚ وَاللّٰهُ وَرَسُولُهُٓ اَحَقُّ اَنْ يُرْضُوهُ اِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾)

62-“Sizi razı etmek için, Allah’a yemin ederler. Eğer gerçekten mü’min iseler (bilsinler ki), Allah ve Resûlü’nü razı etmeleri daha önceliklidir.”

Denildi ki: (يُرْضُوهُ) fiilinin sonundaki zamir tekil zamiridir. Çünkü Allah’ın rızası, Resûlün de rızasını içermektedir. Zira Allah’ın razı olduğu her şeye Resûlü de razı olur. Bu cümlede Resûlün varlığı durumun delaletinden anlaşıldığı için ona dönecek zamir terkedilmiştir.

53 Tevbe, 9/94
54 Yusuf, 12/17

Yine denildi ki: Yüce Allah'ın adı saygı ve tazim maksadıyla yalnız başına zikredildiği için kinayelerde başkasının adıyla birlikte zikredilmez. (Yani Allah ile başkasının adına tesniye/ikili zamiri irca edilmez.) Rivayet olunduğuna göre bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda hitapta bulunurken (مَنْ يُطِعْ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غَوَى) "Allah'a ve Resûlü'ne itaat eden doğruyu bulur. Onlara isyan eden ise sapar" deyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ) ***"Sen ne kötü hatipsin!"*** diyerek (يَعْصِهِمَا) fiilindeki zamirin kendisiyle Allah'a birlikte irca edilmesini kınamıştı.[55]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* Allah'ın adı ile başkasının atıf harfi kullanılarak bir arada zikredilmesini yasakladığı ve şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لاَ تَقُولُوا مَا شَاءَ اللّٰهُ وَشَاءَ فُلاَنٌ وَلَكِنْ قُولُوا مَا شَاءَ اللّٰهُ ثُمَّ شَاءَ فُلاَنٌ)

"«Allah dilerse ve de falan dilerse» demeyin. Lâkin «Allah dilerse, sonra falan dilerse» deyin."[56]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ اَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ
قُلِ اسْتَهْزِؤُاۚ اِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾)

64-"Münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinirler. De ki: «Siz alay ede durun! Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır.»"

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Münafıklar bundan çekiniyorlardı."

Yani bu ayetin, onların çekindiklerini haber verdiğini söylemişlerdir.

55 Müslim, Cum'a, 13
56 Ebu Davud, Edeb, 84

Başkaları dediler ki: Bu ayet haber formatındadır. Ama aslında bir emirdir. Yani münafıklar, kalplerinde olan şeyleri, yüzlerine karşı açıkça haber verecek bir sûrenin üzerlerine indirilmesinden çekinsinler.

(إِنَّ اللّٰهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ)

"Allah, çekindiğiniz o şeyi ortaya çıkaracaktır."

Cenab-ı Allah, onların içlerinde gizledikleri kötülüğü çıkarıp ortaya koyarak onları rezil rüsvay edeceğini haber vermektedir. Bu ayet münafıklar hakkında verilen bir haberdir. Ama içlerinde kötülük besleyen başkalarını da kötülükten sakındırmaktadır.

Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

(وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ)

"Hâlbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktı."[57]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ اِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ اَبِاللّٰهِ وَاٰيَاتِهِ وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦٥﴾)

(لَا تَعْتَذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيمَانِكُمْ اِنْ نَعْفُ عَنْ طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبْ طَٓائِفَةً بِاَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾)

65-"Şâyet kendilerine (niçin alay ettiklerini) sorsan, «Biz sadece lâfa dalmıştık ve aramızda eğleniyorduk» derler. De ki: «Allah ile, onun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?»"

66-"Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tevbe eden) bir zümreyi

57 Bakara, 2/72

affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz."

Bu ayet, zorlanmaya maruz kalmadan ciddi olarak veya şakacıktan küfür kelimesini telaffuz eden kimselerin aynı hükme tabi olduklarına delalet etmektedir. Çünkü bu münafıklar, söyledikleri küfür kelimelerini eğlence olsun diye söylediklerini ifade etmişlerdi. Cenab-ı Allah da bu eğlenceleri sebebiyle kâfir olduklarını haber vermiştir.

Hasan ile Katade'den rivayet olunduğuna göre Tebûk gazasında münafıklar, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* kastederek şöyle demişlerdi: "Şu adam, Şam saraylarını ve kalelerini fethedeceğini mi umuyor? Heyhat, ne gezer!" Yüce Allah, onların bu söylediklerinden Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* haberdar etti. Şaka veya ciddi her ne şekilde söylemiş olurlarsa olsunlar, bu sözlerinden ötürü kâfir olduklarını bildirdi. Bu ayet-i kerime, Allah'ın ayetleriyle ve dininin hükümleriyle alay etmenin kâfirlik olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾)

67-"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip, iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münafıklar, fasıkların ta kendileridir."

Nifakta bir araya geldikleri için Cenab-ı Allah onları birbirlerine eklemiştir. Münafıklıkta, kötülüğü tavsiye edip iyilikten vazgeçirmede birbirlerini destekledikleri için onlar birbirlerinin benzeridirler. Genelde aynı şekilde olan şeyler birbirlerine eklendiği için bunlarda birbirlerine eklenmişlerdir.

(وَيَقْبِضُونَ اَيْدِيَهُمْ)

"Ellerini sıkı tutarlar."

Rivayet olunduğuna göre Hasan ile Mücahid, bu ayetin, münafıkların mallarını Allah yolunda harcamadıkları anlamına geldiğini söylemişlerdir.

Katade ise şöyle demiştir: "Bu ayet, mallarını Allah yolunda cihad için sarfetmedikleri anlamına gelmektedir."

Başkaları da bu ayetin, münafıkların mallarını Allah yolunda cihad için sarfetmedikleri anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mezkûr ayetin, münafıkların ellerini bütün bu iyiliklere karşı yumdukları anlamına gelmesi de mümkündür. Ayetin lafzının ihtimali olan bütün manalar kastedilmiş olabilir.

(نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ)

"Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu."

Allah'ın emrini yerine getirmediler; O'na itaati terkettiler. Böylece Allah'ı unutmuş gibi oldular. Unutulan bir şeyle amel edilmediği gibi, O'nun hiçbir hükmü ile amel etmediler. (فَنَسِيَهُمْ) Yani Allah da onları terkedip rahmetinden yoksun bıraktı. Günahın mukabili olduğu için bunu günah olarak adlandırdı. Çünkü bu, işlenen fiilin karşılığı ve cezasıdır. Bu bir mecazdır. Arapça'da da buna benzer olarak (اَلْجَزَاءُ بِالْجَزَاءِ) "İşlenen fiile karşılık olarak ceza verilir" denmektedir.

Mesela bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[58]

58 Şûrâ, 42/40

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾)

73-"Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!"

Bu ayeti manalandıran Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kâfirlere karşı elinle cihad et. Buna gücün yetmezse dilinle ve kalbinle cihad et. Buna da gücün yetmezse onlara karşı surat as."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı ise dil ile cihad et."

Hasan ve Katade dediler ki: "Kâfirlere karşı kılıçla, münafıklara karşı ise hadleri uygulayarak cihad et. Çünkü onlara çarpılmayı gerektiren suçları çok işlerler."

(يَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ اِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا اِلَّا اَنْ اَغْنٰيهُمُ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَاِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْراً لَهُمْ وَاِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللّٰهُ عَذَاباً اَلِيماً فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْاَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾)

74-"Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Halbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) müslüman olduktan sonra inkar ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Resûlü kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar. Eğer tevbe ederlerse kendileri için hayırlı olur. Şayet yüz çevirirlerse Allah onları dünyada ve ahirette elem dolu bir azaba çarptıracaktır. Artık onlar için yeryüzünde ne bir dost ne de bir yardımcı vardır."

Bu ayette münafıkların kâfir olanlarından bahsedilmektedir. Küfür kelimesi, Allah'ın nimetlerini inkârı veya o büyüklükte bir günahı içeren kelimelerdir. Münafıklar, peygamberliğe ve İslam'a dil uzatıyorlardı.

Anlatıldığına göre küfür kelimesini söyleyen kişi, Cülas b. Süveyd b. Samit idi. O, "Eğer Muhammed'in getirdiği hak ise biz eşeklerden daha kötüyüz!" demişti. Ama sonra da böyle demediğine dair Allah'a yemin etmişti. Bu hadise, Mücahid, Urve ve İbn İshak'tan rivayet edilmiştir.

Katade, bu ayetin Abdullah b. Übeyy b. Selul hakkında indiğini söylemiştir.

Abdullah b. Übeyy (لَئِنْ رَجَعْنَآ اِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْاَعَزُّ مِنْهَا الْاَذَلَّ) **"Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır"**[59] dediğinde bu ayet inmişti.

Hasan dedi ki: "Münafıklardan bir topluluk böyle demişlerdir."

Cenab-ı Allah'ın münafıkların durumunu bize anlatmasında, onların küfre inanıp küfre dair şeyleri söylediklerini bize haber vermesinde, sonra da Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanlara Müslüman olduklarını göstermelerinde, Allah'ın onları hayatta bırakıp yaşatmasında, içinde kâfirliği gizlediği halde iman ettiğini izhar eden zındıkın tevbesinin kabul edileceğine dair delil vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِه۪ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٧٥﴾)

(فَلَمَّآ اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِه۪ بَخِلُوا بِه۪ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾)

75-"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz» diye Allah'a söz verenler de vardır."

---

59 Münafikun, 63/8

76-"Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler."

Bu ayet, ibadet içerikli bir adakta bulunan kimsenin adağını yerine getirmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü ahid kelimesi, adak ve vücup anlamına gelmektedir. Mesela bir kimse, "Allah bana bin dirhem nasip ederse, beşyüzünü sadaka olarak dağıtmak boynumun borcu olsun" derse veya buna benzer ifadelerle adakta bulunursa adağını yerine getirmesi gerekir.

Bu ayet bazı hükümler içermektedir. Şöyle ki:

- Adakta bulunan kimsenin, adağını yerine getirmesi gerekir. Nitekim Yüce Allah, (فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ) **"Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler"** buyurarak adaklarını ayniyle yerine getirmeyenleri şiddetle kınamıştır.

- Bir şeyi ayniyle yerine getirmeyi adadığı halde adağını yerine getirmeyip onun yerine yemin kefareti verilebileceğini kimsenin söylediği geçersizdir.

- Şartlı adakta bulunmak caizdir. Mesela "Falan adam gelirse Allah rızası için sadaka vermek veya oruç tutmak adağım olsun" demek gibi.

- Mülk yok iken mülke bağlanan adağın, mülk oluştuğunda yerine getirilmesi gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (لاَ نَذْرَ فِيمَا لاَ يَمْلِكُ ابْنُ آدَمَ) ***"Âdemoğlunun mâlik olmadığı şeyde adak olmaz"***[60] buyurmuştur. Yüce Allah, adağı mülkte geçerli kılmış ve mülk oluştuğunda yerine getirilmesini emretmiştir. Böylece kişinin "Zeyd'in elbisesini Allah rızası için sadaka olarak vermek adağım olsun" demek gibi kendi mülkü olmayan bir şeyle ilgili adakta bulunmasının geçerli bir adak olmayacağı ispatlanmış oldu.

- Bir erkek yabancı bir kadına "Seninle evlenirsem sen boşsun" derse, evlendiklerinde nikâhtan sonra o kadın boş olur. Nikâh kıyılmazdan önce boş olması söz konusu değildir.

---

60 Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 4/11

- Adağını bir şeye mâlik olma şartına bağlayan kimse, o şeye mâlik olduğunda adağını yerine getirmesi gerekir. Buna benzer olarak adanan şeyin kendisini, adandığı şekilde yerine getirmek gerekir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ)

"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."[61]

Bu ayet, adakta söylenen şeyin ayniyle yerine getirilmesini gerektirmektedir. Adak olarak söyleneni yapmayıp yemin kefareti vermek, söyleneni yapmak değildir.

Bu cümleden olmak üzere Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin."[62]

Sözü yerine getirmek, söz verilen şeyi aynen yapmaktır. Başka bir şey yapmakla söz verilen şey yerine getirilmiş olmaz.

(وَاَوْفُوا بِعَهْدٖٓي اُوفِ بِعَهْدِكُمْ)

"Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size verdiğim sözü yerine getireyim."[63]

(يُوفُونَ بِالنَّذْرِ)

61 Saff, 61/2-3
62 Nahl, 16/91
63 Bakara, 2/40

"Adaklarını yerine getirirler."[64]

Adaklarını aynı ile yerine getirenler bu ayette övülmüşlerdir.

(وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا
مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ اِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللّٰهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا)

"Kendisine uyanların kalplerine şefkat ve merhamet duygusu koyduk. (Kendiliklerinden) icat ettikleri ruhbanlığa gelince; biz onu onlara farz kılmamıştık. Allah'ın rızasını kazanmak için onu kendileri icat etmişlerdi. Fakat ona da gereği gibi uymadılar."[65]

Bir şeyi icad etmek sözlü veya fiili olabilir. Bu da insanın sözlü veya fiili olarak icad ettiği ve yapmayı kendine vacip kıldığı sevaplı bir ameli yerine getirmesini gerektirmektedir. Kendine vacip kıldığı halde yapmayanı Yüce Allah yermiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, adak hakkında buna benzer ifadeler kullanmıştır: ***"İsimlendirerek adakta bulunan kimsenin belirtmiş olduğu adağı yerine getirmesi gerekir. İsimlendirmeksizin adakta bulunan kimsenin ise yemin kefareti vermesi gerekir."***[66]

(فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا اَخْلَفُوا
اللّٰهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾)

77-"Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu."

---

64 İnsan, 76/7

65 Hadîd, 57/27. [Ruhbanlık, insanlardan uzaklaşıp riyazata çekilerek dünya zevklerini terk etmek ve kendini aşırı bir şekilde ibadete vermek demektir. Baştan beri hak dinler böylesi bir aşırılığı onaylamamaktadır. Ruhbanlığı Hıristiyanlar icad etmişlerdir. Hz. İsa'dan sonra, gördükleri baskı ve zulüm sebebiyle bir kısım hıristiyanlar toplumsal hayattan soyutlanarak, edindikleri özel mekânlara çekilmişler ve kendilerini ibadete adamışlardı. Zamanla, bir yaşayış biçimi olarak, Hıristiyanlığın bünyesinde yerleşen bu uygulamaya "ruhbanlık", uygulayanlara da "ruhban" adı verilir. Mütercim]

66 Bkz. Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 29

Hasan dedi ki: "Cimrilik yapıp adaklarını yerine getirmedikleri için Allah kalplerine bir nifak soktu."

Mücahid dedi ki: "Yüce Allah İblis'i tevbeden mahrum kıldığı gibi bunları da tevbeden mahrum kılarak kalplerine bir nifak soktu."

Yüce Allah, yaptıklarından ötürü onları yererek ebediyyen tevbe etmeyeceklerine bu ayeti delil göstermiştir.

(اِلٰى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ)

"Kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek)"

Denildi ki: O günde cimriliklerinin cezasını göreceklerdir. Kalplerine nifak sokanın Allah olduğu görüşünde olanlara göre (يَلْقَوْنَهُ) fiilindeki zamir Allah Teâlâ'nın ismine dönmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِسْتَغْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَهُمْ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾)

80-"Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlü'nü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* münafıklar için bağışlanma dilemesinin, onların bağışlanmasını gerektirmeyeceği bu ayette haber verilmektedir. Çünkü ayette **"Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir"** denilmektedir. Burada yetmiş sayısının zikredilmesi, bağışlanmaktan ümitlerini kesmeleri için mübalağa kabilindendir. Bazı rivayetlere göre bu ayet indiğinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Öyleyse onlar için yetmiş defadan fazla bağışlanma***

dileyeceğim" dediği ifade edilmekteyse de bu, ravinin hatasıdır. Çünkü Yüce Allah, onların Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiklerini haber vermiştir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kâfirleri bağışlamayacağını bildiği halde Cenab-ı Allah'tan onları bağışlamasını dileyecek değildi.

Bu konuyla ilgili, sahih rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Yetmiş defadan fazla bağışlanmalarını dilediğimde Allah'ın onları bağışlayacağını bilseydim, yetmiş defadan fazla dilerdim."***[67]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* görünürde Müslüman olan ama münafıklıklarını bilmediği bazı kimseler için bağışlanma dilemiştir. Onlardan biri öldüğünde gelip Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* onun için dua ve istiğfarda bulunmasını istiyorlardı. O da Müslüman olduklarına inanarak onlar için istiğfarda bulunuyordu. Bunun üzerine Cenab-ı Allah onların münafık olarak öldüklerini kendisine bildirdi. Bununla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onlar için bağışlanma dilemesinin onlara yarar sağlamayacağını haber verdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُصَلِّ عَلٰى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَداً وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهِ اِنَّهُمْ
كَفَرُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾)

84-"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlü'nü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler."

Bu ayet, birkaç manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Müslüman ölüler için cenaze namazı kılınır.

2-Kâfir ölüler için cenaze namazı kılınması caiz değildir.

3-Müslüman ölü mezara defnedilinceye kadar mezarının başında beklemek gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* öyle yaparmış.

67 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/70

Vekî'in bildirdiğine göre Kays b. Müslim, Umeyr b. Sa'd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölü mezara defnedilinceye kadar Hz. Ali *radiyallahu anh* mezarının yanı başında durdu."

Süfyan es-Sevri, Ebu Kays'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ölü mezara defnedilinceye kadar Alkame'nin mezarının yanı başında durduğuna şahit oldum."

Cerir b. Hâzim, Abdullah b. Ubeyd b. Umeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir cenazesi olduğunda İbn Zübeyr, biz defni tamamlayıncaya kadar mezarın yanı başında dururdu."

Bu rivayetler, mezarın yanında hazır bulunan kimsenin cenazenin defni tamamlanıncaya kadar ayakta beklemesinin sünnet olduğuna delalet etmektedir. Bazı kimseler mezkûr ayeti, cenaze namazını mezarın yanında kılmanın caizliğine delil göstermektedirler.

(وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه) **"...kabrinin başında durma"** ifadesinin kabrinin başında namaza durmak şeklinde te'vil etmişlerdir. Ne var ki bu yanlış bir te'vildir. Çünkü Yüce Allah (وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِه) **"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma"** buyurmakla, münafıkların cenaze namazını kılmaktan menettiği gibi mezarlarının başında durmaktan da menetmiştir. Mezarın başında durmama cümlesini namazlarını kılmama cümlesine atfetmiştir. Atfedilen ile kendisine atfedilenin aynı şeyler olması mümkün değildir. Şunu da ifade edelim ki kıyam kelimesi burada namaz manasına gelmemektedir. Bunu söyleyen kişi bu kelimeyi namazın bir kinayesi yapmak istemiştir. Önce namazın sarih adı zikredilip de ardından kıyam kelimesinin onun kinayesi olarak ona atfedilmesi caiz değildir. Böylece mezkûr ayette geçen kabrin yanındaki kıyamın namaz manasına olmadığı kesinlik kazanmış oldu.

Zühri'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Übeyy öldüğünde oğlu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Ey Allah'ın Resûlü, İşte babam öldü. Cenazesini kabrinin kenarına koyduk. Gel kabrinin yanında dur ve namazını kıl' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hemen harekete geçti. Ben de onunla birlikte harekete geçtim. Resûlullah *sallallahu*

aleyhi ve sellem dikilip durunca insanlar da onun arkasında dikilip durdular. Ben hemen dönüp karşısına geçtim ve "Ey Allah'ın Resûlü, Allah düşmanı olan şu Abdullah b. Übeyy, falan günde, falan günde ve falan günde şöyle şöyle demişti" diyerek onun kötü günlerini saymaya başladım.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bırak beni ey Ömer! Allah bana seçim hakkı tanıdı ben de seçimimi yaptım.*** **"Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme..."** ***dedi. Ey Ömer, Allah'a yemin ederim ki, eğer yetmiş defadan fazla istiğfarda bulunmakla bağışlanacağını bilseydim, daha fazla istiğfarda bulunurdum."*** Sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla birlikte biraz yürüdü ve defnedilinceye kadar kabrinin başına durdu. Az bir bekleyişten sonra şu ayet indi:

(وَلَا تُصَلِّ عَلٰٓى اَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ اَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلٰى قَبْرِهٖ) **"Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma."**

Allah'a yemin ederim ki ondan sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* hiçbir münafıkın cenaze namazını kılmadı ve mezarının başında durmadı."[68]

Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu hadiste hem namazı hem de kıyamı (mezar başında durmayı) birlikte söylemiştir. Bu da bizim anlattıklarımızın doğruluğuna delalet etmektedir.

Enes *radiyallahu anh* ten rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Abdullah b. Übeyy'in cenaze namazını kılmak isteyince Cebrail (a.s) onun elbisesinden tutarak "Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma" dedi.

(لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَٓاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضٰى وَلَا عَلَى الَّذ۪ينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ اِذَا نَصَحُوا لِلّٰهِ وَرَسُولِه۪ۜ مَا عَلَى الْمُحْسِن۪ينَ مِنْ سَب۪يلٍۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌۙ ﴿٩١﴾)

91-"Allah'a ve Resûlü'ne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harcayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan

68 Müsnedu'l Bezzar: 1/298

kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Bu ayet şu ayette zikredilen cihada atfedilmiştir: (لٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ) **“Fakat peygamber ve beraberindeki mü’minler, mallarıyla, canlarıyla cihat ettiler.”**[69] Sonra da buna şu ayet atfedildi: (وَجَٓاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْاَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ) **“Bedevîlerden mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye geldiler.”**[70]

Bu ayette mazeretsiz olarak cihada katılmamak için izin isteyenler yerilmişlerdir. Sonraki ayette mazeret sahibi mü’minlerin durumu anlatılmıştır. Güçsüzlerden yanimüzmin hastalık veya körlük veya yaşlılık ya da bedeni zayıflık gibi sebeplerden ötürü bedenen savaşacak güce sahip olmayanlar; savaşmak için kalkıp yola çıkmalarına mani illetleri olan hastalardan bahsedilmiştir. Seferde harcayacak bir şey bulamayan fakirler, savaşa katılmamakta mazur görülmüşlerdir. Allah’a ve Resûlü’ne karşı sadık ve samimi olmaları şartıyla bunlar övülmüş ve mazeretleri kabul edilmiştir. Çünkü savaşa katılmayanlardan Allah’a ve Resûlü’ne karşı sadık ve samimi olmayan, aksine Medine’dekilerin kalplerine fesat sokmaya çalışan kimseler yerilmiş olup azabı hak etmişlerdir. Allah’a ve Resûlü’ne karşı sadık ve samimi olmanın örneklerinden biri; Müslümanları cihada teşvik edip rağbet ettirmek, aralarını düzeltmeye çalışmak ve dine faydalı olacak faaliyetlerde bulunmaktır. Bununla beraber kişinin kendi işini hile ve desiselerden uzak ve ihlasla yapmasıdır. Çünkü bu samimiyet ve sadakatin tâ kendisidir. Mesela samimi bir şekilde yapılan tevbeye nasuh tevbesi denir.

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ)

“İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur.”

Bu ayet, iyilikte bulunmak üzere bir iş yapan kişinin meydana gelen zararlardan sorumlu tutulmayacağına dair genel bir hükümdür. Bu ayet, ihtilaflı bazı meselelerin halli için delil olarak kullanılmaktadır. Mesela giyip namaz kılmak için bir elbiseyi iğreti alan kişinin aldığı elbise veya

69 Tevbe, 9/88
70 Tevbe, 9/90

binip üzerinde hacca gitmek için bir bineği iğreti alan kişinin aldığı binek hayvanı telef olursa bu kişi iyi ve güzel bir işi yapmak için bunları iğreti aldığından dolayı tazminat ödemekle yükümlü olmaz. Yüce Allah mezkûr ayetle genel bir hüküm olarak onun sorumlu olmayacağını bildirmiştir. Tazminat ödenip ödenmemesi hususunda ihtilaf edilen buna benzer diğer meseleler de de kişi, eğer iyi ve güzel bir iş yaparken bir zarar meydana gelmişse sorumlu olmayacaktır. Böyle bir durumda tazminat ödenmesi gerekmediğini söyleyenler, bu ayeti delil göstermektedirler. Muhalifimiz de kendisini öldürmesinden korkan kişinin saldırgan bir deveyi öldürmesi durumunda iyi ve güzel bir iş yaptığı için (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"İyılikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur"** ayetini delil göstererek tazminat ödemesi gerekmediğini söylemişlerdir.

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ اِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوٰيهُمْ جَهَنَّمُ جَزَٓاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾)

95-"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir."

Bu ayet, (اِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ) **"Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir"**[71] ayeti gibidir. Necis olan şey bazen rics kelimesiyle ifade edilir. Mesela bu iki kelime birbirinin ardılı olarak (رِجْسٌ نَجَسٌ) şeklinde kullanılır. Bu ayet, kâfirlerden uzak durmak, onlarla dost olmamak, aralarına girmemek, onlarla ünsiyet etmemek ve onlara takviye olmamak gerektiğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾)

71 Tevbe, 9/28

96-"Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."

Bu ayet zanlı kimsenin mazeret beyan ederken yemin etmesinin, özrünün kabul edilip kendisinden razı olmayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, yemin ettikleri halde bunlardan razı olmamayı gerektirmektedir. Bu ayette (يَحْلِفُونَ) **"Yemin edeceklerdir"** denilmektedir. Bir önceki ayette ise (سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ) **"Allah'a yemin edeceklerdir"** ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki yeminde Allah adı geçmekte, müteakip ayette ise sadece yemin kelimesiyle yetinilmektedir. Bu da yeminde her iki şeklin aynı olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Onlar bile bile yalan yere yemin ederler."[72]

Yemin etme anlamına gelen kasem hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"En güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."[73]

Başka bir yerde de şöyle buyurmuştur:

(اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ)

"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi."[74]

72 Mücadele, 58/14
73 En'âm, 6/109
74 Kalem, 68/17

Burada Allah adını anmaksızın sadece yemin kelimesini kullanmakla yetinilmiştir. Bu da "Yemin ederim" demekle "Allah'a yemin ederim" demek arasında; aynı şekilde "Kasem ederim" demekle "Allah'a kasem ederim" demek arasında fark olmadığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayet bedevilerin geneli hakkında mutlak bir haber vermekte ise de kastedilen, onların bir kısmıdır. O bir kısım, küfür ve nifakta münafıklarla birlikte aynı yoldan gitmektedirler. Bu ayette onların, Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkın oldukları haber verilmektedir. Çünkü onlar Kur'an'ı çok az dinliyor, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisine de seyrek geliyorlardı. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklardan daha cahil idiler. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklar, Kur'an'ı ve dini hükümleri dinliyorlardı. Bedeviler, şer'î ahkâm konusunda bunlardan daha cahil idiler. Zamanımızda ve diğer zamanlarda da onlar Müslüman olsalar da ahkâm ve sünnetler konusunda cahildirler. Çünkü şehirlerden ve âlimlerin meclisinden uzak olanlar, âlimlerin meclisinde bulunup onları dinleyenlere göre ahkâm ve sünnet konusunda daha cahil olurlar. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, bedevinin namazda imamlık yapmasını mekruh görmüşlerdir. Küfür ve nifak kelimeleri ayette bedevilerin geneli hakkında kullanılmış olsa da, takib eden ayetler, bununla bazı bedevilerin kastedildiğine delalet etmektedir:

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ)

96-"Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."

Bu ayet zanlı kimsenin mazeret beyan ederken yemin etmesinin, özrünün kabul edilip kendisinden razı olmayı gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü ayet, yemin ettikleri halde bunlardan razı olmamayı gerektirmektedir. Bu ayette (يَحْلِفُونَ) **"Yemin edeceklerdir"** denilmektedir. Bir önceki ayette ise (سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ) **"Allah'a yemin edeceklerdir"** ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki yeminde Allah adı geçmekte, müteakip ayette ise sadece yemin kelimesiyle yetinilmektedir. Bu da yeminde her iki şeklin aynı olduğuna delalet etmektedir.

Başka bir yerde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ)

"Onlar bile bile yalan yere yemin ederler."[72]

Yemin etme anlamına gelen kasem hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ)

"En güçlü yeminleriyle Allah'a yemin ettiler."[73]

Başka bir yerde de şöyle buyurmuştur:

(اِذْ اَقْسَمُوا لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ)

"Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi."[74]

72 Mücadele, 58/14
73 En'âm, 6/109
74 Kalem, 68/17

Burada Allah adını anmaksızın sadece yemin kelimesini kullanmakla yetinilmiştir. Bu da "Yemin ederim" demekle "Allah'a yemin ederim" demek arasında; aynı şekilde "Kasem ederim" demekle "Allah'a kasem ederim" demek arasında fark olmadığına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهٖ وَاللّٰهُ عَلٖيمٌ حَكٖيمٌ ﴿٩٧﴾)

97-"Bedevîler inkâr ve nifak bakımından daha ileri ve Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkındırlar. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bu ayet bedevilerin geneli hakkında mutlak bir haber vermekte ise de kastedilen, onların bir kısmıdır. O bir kısım, küfür ve nifakta münafıklarla birlikte aynı yoldan gitmektedirler. Bu ayette onların, Allah'ın peygamberine indirdiği hükümlerin sınırlarını tanımamaya daha yatkın oldukları haber verilmektedir. Çünkü onlar Kur'an'ı çok az dinliyor, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* meclisine de seyrek geliyorlardı. Bunlar, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklardan daha cahil idiler. Zira Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında duran münafıklar, Kur'an'ı ve dini hükümleri dinliyorlardı. Bedeviler, şer'î ahkâm konusunda bunlardan daha cahil idiler. Zamanımızda ve diğer zamanlarda da onlar Müslüman olsalar da ahkâm ve sünnetler konusunda cahildirler. Çünkü şehirlerden ve âlimlerin meclisinden uzak olanlar, âlimlerin meclisinde bulunup onları dinleyenlere göre ahkâm ve sünnet konusunda daha cahil olurlar. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, bedevinin namazda imamlık yapmasını mekruh görmüşlerdir. Küfür ve nifak kelimeleri ayette bedevilerin geneli hakkında kullanılmış olsa da, takib eden ayetler, bununla bazı bedevilerin kastedildiğine delalet etmektedir:

(وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ)

"Bedevîlerden kimileri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcayacaklarını, Allah katında yakınlığa ve Peygamberin dualarını almağa vesile sayarlar."[75]

İbn Abbas ve Hasan dediler ki: "Ayetteki (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) tamlaması, Hz. Peygamber'in onlar için bağışlanma dilemesidir."

Katade dedi ki: "Ayetteki (وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ) tamlaması, Hz. Peygamber'in onlar için hayır ve bereket duasında bulunmasıdır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالسَّابِقُونَ الْاَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِاِحْسَانٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا اَبَداً ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾)

100-"İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır."

Bu ayette hayrı önce işleyenin sonra işleyenden daha faziletli ve üstün olduğuna delalet vardır. Çünkü önce işleyen kişi, kendisinden sonra işleyecek olanları hayra davet etmektedir. O, bu işte önderdir. Dolayısıyla sonra işleyenin hayrından hâsıl olan sevap kadar kendisi de sevap kazanacaktır.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Bir kimse güzel bir çığır açarsa onun sevabını ve kıyamet gününe kadar o çığırdan gidenlerin sevabını (onların sevabından bir eksilme olmaksızın) alır. Kim de kötü bir çığır açarsa onun günahını ve kıyamet gününe kadar o çığırdan gidenlerin günahını (onların günahından bir eksilme olmaksızın) alır."***

Aynı şekilde kötülüğü önce işleyen kimse kendisine uyarak kötülük işleyenden daha kötü durumda olacaktır. Çünkü o, kötü çığır açan kimse gibidir.

---

75 Tevbe, 9/99

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ)

"Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir."[76]

(مِنْ اَجْلِ ذٰلِكَ كَتَبْنَا عَلٰى بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَ اَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ اَوْ فَسَادٍ فِي الْاَرْضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمٖيعًا)

"Bundan dolayı İsrailoğullarına (Kitap'ta) şunu yazdık: "Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür."[77]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لا تُقْتَلُ نفسٌ ظُلماً إلا كان على ابنِ آدَمَ الأوَّلِ كِفْلٌ مِن دَمِها؛ لأنه أوَّلُ مَن سَنَّ القَتْلَ)

"Bir kişi haksız yere öldürüldüğünde, onu öldürme günahından, Âdem (a.s) in ilk oğluna (Kabil'e) mutlaka bir pay vardır. Çünkü adam öldürme âdetini ilk başlatan odur."[78]

Bu ayetin (Tevbe, 100) kimin hakkında indiği hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Musa, Said b. Müseyyeb, İbn Sirin ve Katade'den gelen rivayete göre bu ayet iki kıbleye yönelerek namaz kılmış olanlar hakkında inmiştir.

Şa'bi dedi ki: "Bu ayet, Hudeybiye'de Bey'atü'r Rıdvana katılanlar hakkında indi."

---

76 Ankebût, 29/13
77 Mâide, 5/32
78 Buhari, Ahâdisu'l-Enbiyâ, 3

Başkaları dediler ki: Bu ayet, hicretten önce Müslüman olanlar hakkında inmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدٖينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظٖيمٍ ﴿١٠١﴾)

101-"Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir."

Hasan ile Katade dediler ki: "Dünyada ve mezarda onlara azap edilecektir."

(ثُمَّ يُرَدُّونَ اِلٰى عَذَابٍ عَظٖيمٍ)

"Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir."

Büyük azap, cehennem azabıdır.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Dünya da onlar rezil rüsvay edileceklerdir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o münafıklardan bazısını ismen zikretmiştir. Onlara uygulanacak olan diğer azab ise kabirde olacaktır."

Mücahid dedi ki: "Öldürme, esir alma ve aç bırakma şeklinde azaplandırılacaklardır."

(وَاٰخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلاً صَالِحاً وَاٰخَرَ سَيِّئاًۜ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٠٢﴾)

102-"Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İtiraf, bir şeyi bilerek ikrar etmektir. İkrar, bir şeyin yerleşip karar kılması ve sabitleşmesidir. İtiraf, bilip tanımak anlamına gelen marifet kökünden türemiştir. Ayette tevbe ederken günahların itirafından söz edilmiştir. Çünkü günahların çirkinliğini hatırlayıp söylemek, kişiyi, anlam ve önemini bilmeden tevbe etmekten uzaklaştırıp o günahlardan daha halisane bir şekilde tevbe etmeyi sağlar. Tevbenin en doğrusu, günahları itiraf ederek yapılanıdır. Bu sebeple Yüce Allah, Âdem (a.s) ile Havva annemizin tevbe ederlerken şöyle dediklerini bizlere nakletmiştir:

(رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ)

"Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."[79]

Tevbe edenler ihmalkârlık edip de 'Allah bizi affeder' demesinler ve korku ile ümit arasında olsunlar diye (عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ) **"Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder"** buyrulmuştur.

Hasan dedi ki: "(عَسَى) kelimesi Allah hakkında kullanıldığında ümit değil, kesinlik manasını ifade eder."

Bu ayette de bu kelime bu manada kullanıldığı için, günahkâr kimsenin tevbesinin kabulünden ümidini kesmesi caiz olmaz. Ancak amel işlediği müddetçe salih amelle kötü ameli birbirine karışır. Zira Yüce Allah (خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَاٰخَرَ سَيِّئًا) **"salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır"** buyurmuştur. Kişi günah işlemeye devam etmekte olsa bile hayırlı işler yaparak Allah'a yönelirse, sonu iyi gelen salih bir insan haline gelmesi umulur. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

---

79 A'râf, 7/23

(وَلَا تَايْـَٔسُوا مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا يَايْـَٔسُ مِنْ رَوْحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ)

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."[80]

Kulun günahı ne kadar büyük olursa olsun, tevbesinin kabulünden ümit keserek hayırlı işler yapmaktan ve salih amel işlemekten vazgeçmesi doğru olmaz. Çünkü mükelleflik hali devam ettiği müddetçe yapacağı tevbe makbuldür. Ama günahı büyük, zalimlikleri ve kötülükleri çok olup tevbesinin kabulünden ümit keserek hayırlı işler yapmaktan ve Allah'a yönelmekten vazgeçen bir kişinin, Yüce Allah'ın, haklarında şöyle buyurduğu kimselerden olması yakındır:

(كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ)

"Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır."[81]

Hz. Hasan İle Muaviye'nin Adamlarından Habip b. Mesleme El-Fihri'nin Söyleşmesi

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Muaviye'nin adamlarından Habib b. Mesleme el-Fihri'ye şöyle demiştir:

- Senin gidişatın Allah'a itaat yolunun dışındadır.

- Gitmekte olduğum yolun beni babana götürmeyeceğini kastediyorsan bu doğrudur.

- Evet, bunu kastediyorum. Lâkin sen, az bir dünyalık karşılığında Muaviye'nin peşinden gitmektesin. Allah'a yemin ederim ki Muaviye seni dünyanda kalkındırsa da dininde çökertir. Sen kötü bir iş yaptığında hayırlı bir şey söyleyecek olursan, Cenab-ı Allah'ın haklarında "Bunlar salih

80 Yusuf, 12/87
81 Mutaffifîn, 83/14

amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tevbelerini kabul eder" buyurduğu kimselerden olursun. Lâkin sen, Cenab-ı Allah'ın haklarında "Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır" buyurduğu kimselerdensin.

Bu ayet (Tevbe, 102) Tebük savaşına katılmayanlar hakkında inmiştir. İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Bunlar on kişiydiler. Aralarında Ebu Lübabe b. Abdilmünzir de vardı. Bunların yedisi kendilerini Mescid-i Nebevi'nin direklerine bağladılar. Tevbelerinin kabul edildiği ayetle bildirilinceye kadar da öyle durdular."

Bazıları dediler ki: Bunlar yedi kişiydiler. Aralarında Ebu Lübabe de vardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكّ۪يهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْۜ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْۜ وَاللّٰهُ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١٠٣﴾)

103-"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekat) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."

Bu ayetin zahirinden anlaşıldığına göre ayetteki zamirler, önceki ayette zikredilen kimselere dönmektedir ki onlar da, günahlarını itiraf edenlerdir. Çünkü zamirin, daha önce zikredilen zahir bir isme ihtiyacı vardır. Kelamın zahiri ve lafzın gereği budur. Bu ayetteki zamirlerle bütün mü'minlerin kastedilmiş olması da mümkündür. Durumun delaletinden anlaşıldığına göre bu zamirler bütün mü'minlere dönmektedir. Mesela (اِنَّا اَنْزَلْنَاهُ ف۪ي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) **"Şüphesiz, biz onu Kadir gecesinde indirdik"**[82] Yani Kur'an'ı indirdik.

82 Kadr, 97/1

(مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَآبَّةٍ) **"Eğer Allah, insanları kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, onun sırtında hiçbir canlı bırakmazdı."**[83] Yani yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı.

(حَتّٰى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ) **"Nihayet perde arkasına çekilince..."**[84] Yani güneş batınca. Bu ayetlerde güneş, yerküre ve Kur'an açıkça söylenmeksizin bunlardan zamirle sözedilmiştir. Çünkü bunlardan bahsedildiğine durum delalet etmektedir. Aynı şekilde (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) ayetinde de **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** ayetinde de mü'minlerin mallarının kastedilmiş olma ihtimali vardır.

(تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) **"Onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin"** kelimeleri buna delalet etmektedir. Bu kelimelerdeki zamirler, ayette zikredilen ve günahlarını itiraf eden kimselere dönmekte ise bu ayet, diğer Müslümanlardan da zekât almak gerektiğine açıkça delalet etmektedir. Çünkü delil ile istisna edilenler dışında bütün Müslümanlar, dini hükümler karşısında birbirlerine eşit durumdadırlar. Zira Allah ve Resûlü'nün kullarından şu veya bu şahıs hakkındaki bir hükmü, delil ile istisna edilmedikçe bütün şahısları bağlar. (تُطَهِّرُهُمْ) kelimesi şu manaya gelmektedir: Verecekleri zekâtla üzerlerindeki günah kirlerinden arınırlar. Ayette zekât hakkında böyle bir ifade kullanılmıştır. Maddi pisliğe benzetilerek kâfirlik hakkında necis kelimesi kullanılmıştır. Maddi pisliği temizlemenin karşılığında tathîr kelimesi kullanıldığı gibi, günah kirlerinden arınmak için de tathîr kelimesi kullanılmıştır. İşte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerinden alacağı zekât da onların günah kirlerini temizlemekteydi. Günahtan temizlenmeleri sadece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zekâtı alma fiiliyle gerçekleşseydi, onlar temizlenmeyi hak etmezlerdi. Çünkü zekât vermek, onların emre itaat edip sadakayı vermeleri durumunda kendilerine sevap kazandırırdı. Başkasının fiili (Hz. Peygamberin zekâtı kendilerinden tahsil etmesi) ile temizlenmeyi hak etmez ve arınmış olmazlardı. Böylece bu ayetin içeriğinde bunların zekâtlarını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* teslim etmekle temizlenip arınmış olacakları manasının mevcut olduğunu öğrenmiş olmaktayız.

---

83 Fâtır, 35/45
84 Sâd, 38/32

Mezkûr ayette (Tevbe, 103) sadaka kelimesiyle kastedilenin farz olan zekât mı yoksa işledikleri günahların kefareti mi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hasan'dan gelen rivayete göre ayetteki sadaka kelimesiyle farz olan zekât değil, işledikleri günahların kefareti kastedilmiştir. Başkaları ayetteki sadaka kelimesiyle farz olan zekâtın kastedildiğini söylemişlerdir. Doğrusu da budur. Çünkü Yüce Allah'ın diğer insanlardan ayrı olarak sadece o kavme malların zekâtından ayrı olarak sadaka vermelerini vacip kıldığı tespit edilmiş değildir. Buna dair bir haber tespit edilmediğine göre anlaşılan odur ki o kavimle diğer insanlar, ahkâm ve ibadetler bakımından birbirlerine eşittirler; başka insanlardan ayrı olarak o kavme özel bir hüküm yoktur. İnsanlar dini hükümler bakımından birbirlerine eşit oldukları için mezkûr ayetin gereği, delil ile istisna edilenler dışında söz konusu sadakanın herkese farz olmasıdır. Şu halde insanların hiçbir kısmını ayırmaksızın bu sadakanın herkese farz olması gerekmektedir. Bu hüküm sabit olduğuna göre demek ki söz konusu farz olan sadaka, zekâttır. Çünkü insanların mallarından verilmesi gereken farz sadakadan/zekâttan başka verilmesi gereken bir hak yoktur.

(تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا) **"Onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin"** ibaresinde, söz konusu sadakanın, zekâttan başka günahlara kefaret olacak bir sadaka olduğuna ilişkin bir delalet yoktur. Çünkü farz olan zekât da ödeyen kimseyi temizleyip arındırır. Dini hükümlerle mükellef olan herkes, kendilerini temizleyip arındıracak şeye muhtaçtır.

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ) **"Onların mallarından al"** emri, her sınıf malın bir kısmının zekât olarak verilmesi için geçerli olan genel bir emirdir. Çünkü ayetteki (مِنْ) edatı, kısmiyet manasına olup malın bir kısmının verilmesini gerektirmektedir. Bu edat, malların geneli anlamına gelen (اَمْوَال) kelimesinin başında yeralmıştır. Bu da her sınıf malın bir kısmının zekât olarak alınmasını gerektirir.

Bazı insanlar derler ki: "Zekât memuru bir sınıf maldan zekât alınca ayetin kendisine yüklediği sorumluluğun gereğini yapmış olur."

Ama bize göre doğru olan, önceki görüştür. Şeyhimiz Ebu'l Hasan el-Kerhi de böyle derdi.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah Kitabının birkaç yerinde zekât farizasını, açıklanmaya muhtaç mücmel kelimelerle zikretmiştir. Hangi malın, hangi mükelleften, ne miktarda, ne zaman alınacağını, nereye sarfedileceğini, alınacak miktarı vacip kılan delili açıklamaya ihtiyaç vardır. Zekât kelimesi bütün bu bakımlardan mücmeldir. Yüce Allah (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** buyurmuştur. Burada mücmellik "emval" kelimesinde değil, "sadaka" kelimesindedir. Çünkü "emval" kelimesi, ismi olduğu nesnelerin tamamı için genel bir isimdir. Ancak sadakanın/zekâtın her malda değil bazı mallarda, her vakitte değil, bazı vakitlerde farz olduğu tespit edilmiştir.

Buna benzer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(فِيٓ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında; dilenenler ve (dilenmeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak vardır."[85]

Bütün bu ayetlerde Yüce Allah'ın kastının ne olduğu, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklamasına bırakılmıştır. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَمَٓا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[86]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sured b. Ebi'l Menazil, Habib el-Mâliki'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İmran b. Husayn'a şöyle dedi: "Ey Ebu Necid. Aslını Kur'an'da bulmadığımız hadisleri bize naklediyorsunuz."

---

85 Me'âric, 70/24-25
86 Haşr, 59/7

İmran öfkelenerek o adama şu karşılığı verdi: "Her kırk dirhemde (zekât olarak) bir dirhemi, her şu kadar ve şu kadar koyundan bir koyunu, her şu kadar ve şu kadar deveden şu kadar şeyi vermek gerektiğini Kur'an'da mı buldunuz?"

Adam "Hayır" deyince İmran şöyle dedi: "Şu halde bunları kimden duydunuz? Tabii ki bizen duydunuz. Biz de Allah'ın Peygamberi'nden *sallallahu aleyhi ve sellem* duyduk." Buna benzer daha başka şeyler söyledi.

Zekâta tabi olduğu hakkında Cenab-ı Allah'ın şu nass ile hüküm bildirdiği mal sınıflarından biri de altın ve gümüştür:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[87]

Bu ayet, altın ve gümüşün özel adlarını vererek kesin ve açık bir ifadeyle zekâta tabi olduğunu nass olarak bildirmektedir. Hakkında nass bulunan şeylerden biri de ekin ve meyvelerin zekâtıdır:

(وَهُوَ الَّذِي اَنْشَاَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا اُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ اِذَا اَثْمَرَ وَاٰتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ)

"O, çardaklı-çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (her biri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin."[88]

87 Tevbe, 9/34

88 En'âm, 6/141. [Öşür, "onda bir" demektir. Toprak ürünlerinde bu oranda verilen zekâtın özel adıdır. Mütercim]

Zekâta tabi mallar altın, gümüş, ticaret malları, mer'ada otlanarak beslenen deve, sığır, davar, ekin ve meyvelerdir. Ancak bu malların bazısının zekâta tabi olup olmadığı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. En'âm suresinde bazı ekin ve meyvelerin zekâtından bahsedilmiştir.

Bir malın zekâta tabi olması için ne miktarda olması gerektiği hususuna (nisabına) gelince, gümüşün nisabı iki yüz dirhem (562 gr.), altının nisabı ise yirmi dinar (80. 18 gr.) dır. Bu ölçüleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdiği rivayet edilmiştir. Devenin nisabı beş deve, davarın nisabı kırk koyun veya keçi, sığırın nisabı ise otuz sığırdır. Bunlardan verilmesi gereken zekât miktarına gelince, nisab miktarına ulaşmaları halinde altın, gümüş ve ticaret mallarının kırkta biri verilir. Beş devede bir koyun, kırk koyunda bir koyun, otuz sığırda bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş bir dana verilir. Atların zekâtı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bundan sonra inşallah ona değineceğiz. Zekâtı verme vaktine gelince bu, zekâta tabi ve yılnin başında ve sonunda nisap miktarında olan malın üzerinden bir yıl geçtiği vakittir. Zekât vermekle yükümlü olan kimseye gelince mal sahibinin hür, ergen, akıllı, Müslüman ve sahih mülkiyet sahibi biri olması gerekir. Yükümlünün malının tamamını kapsayacak veya ödendikten sonra geride iki yüz dirhem bırakmayacak kadar borçlu olmaması gerekir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

﴿ليس فيما دُونَ خَمسٍ ذَوْدٍ صدَقةٌ منَ الإبلِ وليسَ فيما دونَ خمسٍ أواقٍ [من الورِق] صدقةٌ وليسَ فيما دونَ خمسةِ أوسُقٍ [من التمر] صدقةٌ﴾

"Beş deveden aşağısı için zekât verilmez. Beş okıyeden (562 gr.) ***gümüşten azı için zekât verilmez. Beş vesk*** (653 kgr.) ***hurmadan azı için zekât verilmez."***[89]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali b. Ebi Talip, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

89 Buhari, Zekât, 35

(إذا كَانَ لَكَ مِائَتَا دِرْهَم حَال عَلَيْهَا الْحول فَفِيهَا خَمْسَة دَرَاهِم وَلَيْسَ عَلَيْكَ شَيْء فِي الذَّهَب حَتَّى يكون لَكَ عشرُون دِينَارا)

"İki yüz dirhemin olur ve üzerinden bir yıl geçerse onda beş dirhem (zekât) vardır. Yirmi dinara varmadıkça altınlar için senin (zekât verme) yükümlülüğün yoktur. Yirmi dinarın olur ve üzerinden bir yıl geçerse onda yarım dinar (zekât) vardır. Üzerinden bir yıl geçmeyen maldan zekât verilmez."[90]

Yıl geçmesiyle ilgili bu rivayet her ne kadar ahad bir haber ise de fakihler bunu kabul edip delil olarak kullanmışlardır. Böylece bu, bilgi gerektiren mütevatir bir haber mertebesine yükselmiştir. Nisap miktarı mala mâlik olan bir adam hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(يُزَكِّيهِ حِينَ يَسْتَفِيدُهُ)

"O malı elde ettiği zaman zekâtını verir."[91]

Ebû Bekir, Ali, Ömer, İbn Ömer ve Aişe'nin (Allah hepsinden razı olsun) şöyle dedikleri rivayet edilmiştir:

(لَيْسَ فِي مَالٍ زَكَاةٌ حَتَّى يَحُولَ عَلَيْهِ الْحَوْلُ)

"Üzerinden bir yıl geçmeyen bir malda zekât yoktur."[92]

Ödenmesinden sonra malın üzerinden bir yıl geçmedikçe zekât vermenin gerekmediği hükmü üzerinde fakihler ittifak ettiklerine göre, üzerinden bir yıl geçmeyen mal için zekât vermek gerekmediğini öğrenmiş olmaktayız. Zekât vermenin farz olması için malın hem nisap miktarında olması, hem de üzerinden bir yıl geçmesi şarttır.

---

90 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısr, Hülasatu'l-Bedri'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 1/305

91 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/387

92 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/159

İbn Abbas *radiyallahu anh,* bir yıl geçmesi gerektiğine dair haberi, zekâtın ödenmesinden sonra bir daha zekât ödemek için bir yıl geçmesi şeklinde değerlendirmiştir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ödeme öncesi ile sonrası arasında bir ayırım yapmaksızın üzerinden bir yıl geçmeyen hiçbir mal için zekât verilmeyeceğini bildirmiştir. Buna göre mezkûr rivayeti ödemeden önce veya sonra nisap miktarına ulaşan her mal için bir delil olarak kullanmak gerekmektedir. Bununla beraber İbn Abbas *radiyallahu anh,* nisaba mâlik olmakla zekâtı ödemenin gerektiğini değil, zekâtı yıl dolmazdan önce vermenin caizliğini kasdetmiş olabilir. Çünkü mezkûr rivayette bunun vacip olduğuna delalet eden bir ifade yoktur.

İki yüz dirhemden fazla olan gümüşün zekâtının ne kadar verilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Hz. Ali ile İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet edilen görüşe göre iki yüz dirhemi aşan miktar da aynı oranda yani kırkta bir hesabına göre zekâtlandırılır. Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik ve Şafiî bu görüştedirler.

Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre iki yüz dirhemin üzerindeki fazlalık, kırk dirheme ulaşmadıkça zekâtlandırılmaz. Ebu Hanife de bu görüştedir. Fazlalığın kırk dirheme ulaşmasını esas alanlar, şu rivayete dayanmaktadırlar.

Abdurrahman b. Ganem'in bildirdiğine göre Muâz b. Cebel *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"İki yüz dirhemin üzerindeki fazlalık kırk dirheme ulaşmadıkça onun zekâtını vermek gerekmez."***[93]

Hz. Ali *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Gümüşün zekâtını her kırk dirhem için bir dirhem olarak verin. Beş okıyeden*** (iki yüz dirhem) ***aşağısı için zekât yoktur."***[94] ***"Her kırk dirhem için bir dirhem verin"*** ifadesinin gümüş için verilecek olan zekât miktarına dair bir delil olarak kullanılması gerekir.

---

93 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 6/133

94 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. el-Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 5/556

Tıpkı şu hadiste olduğu gibi:

(فَإِذَا كَثُرَتِ الْغَنَمُ فَفِي كُلِّ مِائَةٍ شَاةٌ)

"Koyunlar çoğalınca artık her yüz koyun için bir koyun zekât vermek gerekir."[95]

Bunun aklî delili şudur: Bu, aslında nisabı olan bir maldır. Merâlarda otlayan hayvanlar da olduğu gibi, nisaptan fazlasının zekâta tabi tutulmaması gerekir. Bu durum, Ebu Hanife'yi yenik duruma düşürmez. Çünkü ona göre tarım ürünlerinde nisap şartı aranmamaktadır.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre tarım ürünlerinde nisap şartı arandığı için, nisaptan fazlasının zekâta tabi olması için belli bir ölçüye ulaşması gerekli değildir. Aksine nisaptan fazlası az da olsa çok da olsa zekâtlandırılması gerekir. Dirhem ve dinarlarda da aynı hüküm geçerlidir.

Ebu Yusuf ile Muhammed'in bu dedikleri kabul edilse bile bunu merâlarda otlayan hayvanlara kıyaslamak, tarım ürünlerine kıyaslamaktan öncelikli olur. Çünkü merâlarda otlayan hayvanların zekâtının her yıl yeniden verilmesi gerekir. Ama topraktan çıkan ürünlerin zekâtının bir defa verilmesi yeterlidir. Her yıl yeniden verilmesi gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zekâtının her yıl yeniden verilmesi gereken malların nisap üzeri küsuratının zekâtını vermek, zekâtının her yıl yeniden verilmesi gerekmeyen ve sadece bir defa verilmesi yeterli görülen mallara göre öncelikli olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu itirazınız, meralarda otlayan hayvanların zekât ahkâmı ile çürütülmektedir. Çünkü o hayvanlar için her yıl yeniden zekât vermek gerekmektedir. Ama bu, onların nisap üzeri küsuratının zekâtlandırmada gözönünde bulundurulmasına engel teşkil etmemektedir. Bu hükmün meralarda otlayan hayvanların zekâtına kıyaslanmasının, topraktan çıkan ürünlerin zekâtına kıyaslanmasına göre öncelikli olduğunun bir delili de şudur: Tarım ürünü elde eden kişinin borçlu olması, onu öşür verme yükümlülüğünden kurtarmaz. Aynı şekilde

95 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/304

tarla sahibinin ölmesi de öşrü düşürmez. Ama dirhem ve meralarda otlayan hayvanların sahibinin borçlu olması, zekât ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırır. Şu halde mezkûr hükmün paralara ve hayvanlara kıyaslanması, tarım ürünlerine kıyaslanmasından öncelikli ve evlâ olmaktadır.

[Kırktan Fazla Olan Sığırların Zekatı]

Sığırların kırktan fazla olması durumunda nasıl hareket edilmesi gerektiği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife dedi ki: "Artan kısım da aynı oranda zekâtlandırılır"

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Sığırların sayısı altmışa ulaşmadıkça fazlalıklar için bir şey vermek gerekmez."

Esed b. Ömer, Ebu Hanife'nin bu iki imamın söylediklerinin benzerini söylediğini rivayet etmiştir. İbn Ebi Leyla, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî de, bu iki imamın söylediklerinin benzerini söylemişlerdir.

Ebu Hanife'nin bu konudaki delili şudur:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al."**

Bu ayet, zekât konusunda bütün malları ilgilendiren genel bir hükümdür. Özellikle fakihlerin tamamı bu malın ayetin hükmüne dâhil olduğu ve ayetle bunun kastedildiği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Ayetin genel hüküm ifade etmesi dolayısıyla malın azından da çoğundan da zekât vermek gerekir.

Hasan b. Ziyad'ın Ebu Hanife'den rivayet ettiği görüşe göre sığırların sayısı elliye ulaşınca iki yaşını doldurup üç yaşına girmiş bir sığır ile bu sığırın değerinin dörtte biri verilir.

Hasan b. Ziyad'ın bu meşhur kavli için delili şudur: Nisab üstü küsurat dokuza kadar gider. Zekât için farz olan miktarı vermekte küsurat olmaz. Ya da nisap üstü küsürat on dokuza kadar gider. Bu durumda sığırların nisap üstü fazlalığında ihtilaf meydana gelir. Bu ikisi de batıl olduğuna göre

üçüncü bir görüş sabit olur ki o da nisab üstü fazlalığın, az da olsa çok da olsa zekâta tabi olmasıdır.

Said b. Müseyyeb, Ebu Kalabe, Zühri ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Beş sığır için zekât olarak bir koyun vermek gerekir."

Bu, şâz bir görüştür. Çünkü ilim ehli bunun aksi istikametindeki bir görüş üzerinde ittifak etmişlerdir. Bunun batıl bir görüş olduğuna dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sahih hadisler rivayet edilmiştir.

Âsım b. Damüre, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yirmi beş deve için zekât olarak beş koyun vermek gerekir."

Süfyan es-Sevri buna karşı çıkmış ve şöyle demiştir: "Hz. Ali *radiyallahu anh* böyle demeyecek kadar âlimdir. Bu, ravilerin hatasıdır."

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen sahih rivayetlere göre yirmi beş deve için zekât olarak bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş dişi bir deve verilmesi gerekir. Muhtemeldir ki Hz. Ali, yirmi beş devenin zekâtı olarak aldığı beş koyunu, bir yaşını doldurup iki yaşına girmiş olan dişi devenin değeri olarak almıştır. Haberin ravisi, Hz. Ali'nin bu beş koyunu iki yaşına girmiş devenin kıymeti olarak değil de o develerin asıl farz zekâtı olarak aldığını zannetmiştir.

[Yüz Yirmiden Fazla Olan Devenin Zekatı]

Yüz yirmiden fazla devenin zekâtı hakkında fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidlerinin tümü dediler ki: "Yüz yirmiden sonrası için yeni bir hesaplama yapılarak zekât verilir." Sevri de bu görüştedir.

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Develerin sayısı yüz yirmi biri aşınca zekât memuru dilerse iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren üç dişi deve, dilerse üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş iki deve alır."

İbn Şihab dedi ki: "Yüzyirmi deveden bir tane fazla olursa iki yaşına doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekir. Bu miktar,

develerin sayısı yüz otuzu bulana kadardır. Develerin sayısı yüz otuzu bulunca o zaman üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve ile iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş iki dişi deve vermek gerekir." Burada İbn Şihab'ın söylediği ile Mâlik'in söylediği örtüşmektedir. Ancak bu ikisinin söyledikleri, develerin sayısının yüz yirmi bir ile yüz yirmi dokuz arasında olduğunda verilecek zekât miktarında birbirinden farklı olmaktadır.

Evzai ile Şafiî dediler ki: "Develerin sayısı yüz yirmi biri aşınca artık her kırk deve için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve, her elli deve için de üç yaşını doldurup dördüncü yaşına girmiş bir deve vermek gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* görüşüne göre develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca zekâtın yeni baştan hesaplanması gerektiği sabit olmuştur. Yine Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* develerin yaşlarıyla ilgili bilgiyi Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı, bu konuda kendisine sorulan bir soru üzerine verdiği şu cevapla bildirmiştir: "İnsanların bu konuda sahip oldukları bilgiden farklı bir bilgi bizde mevcut değildir. Ne varsa hepsi bu sayfada yazılıdır."

Kendisine o sayfada ne olduğu sorulunca şöyle demişti: ***"Bu sayfada develerin yaşlarıyla ilgili bilgiler vardır. Ben bu bilgileri Peygamber'den*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***aldım."***[96]

Develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca zekâtlandırma hesabının yeniden yapılması gerektiğini Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* söylediği, develerin yaşlarıyla ilgili bilgileri yine onun Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* aldığı sabit olduğuna göre bu artık bu konuda bir nass olmuştur. Çünkü Hz. Ali *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediklerine aykırı bir şey söylemez.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Amr b. Hazm'a yazdığı mektupta, develerin sayısının yüz yirmiyi aşması durumunda zekâtlandırma hesabının baştan yapılması gerektiğini bildirmiştir. Şunu belirtelim ki, bu gibi hesaplamalar ancak nass veya icmaya dayanılarak yapılabilir. Yüz yirmi deve için zekât olarak üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren iki deve verilmesi gerektiği hususunda fakihler ittifak

96 Bkz: Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/255

ettiklerine, bundan fazlasının zekât miktarı hususunda ihtilaf göre artık üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren iki deveden azını vermek caiz olmaz. Çünkü bunların verilmesinin farzlığı mütevatir haberle ve icma-ı ümmetle sabit olmuştur. Bu da nass veya fukahanın ittifakıyla olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birçok hadisinde ***"Develerin sayısı yüz yirmiyi aşınca artık her elli deve için üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren bir deve, her kırk deve için de iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve vermek gerekir"*** buyurduğu rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis değişik lafızlarla rivayet edilmiştir. Bazı rivayetlerde "Develer çok olduğunda" ifadesi kullanılmıştır. Bilindiği gibi bir tane artmasıyla develer çok olmazlar. Öyleyse "Develer artınca" ifadesiyle, "Develer çoğaldı" denebilecek kadar bir çoğalmayı kasdettiği anlaşılmaktadır ki o da develerin sayısının yüz doksana ulaşmasıdır. Bu miktardaki develer için zekât olarak üç yaşını doldurup dördüncü yaşına giren üç deve ve bir de iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş bir dişi deve vermek gerekir. Şunu da belirtmeliyiz ki develerin sayısının bir deve ile artması sebebiyle verilecek zekât miktarının değişmesindeki bu değişiklik ya o bir deve sebebiyle olur ki bu da hem o bir deveden hem de asıl develerden dolayı zekât vermeyi gerektirir. Ya da bu değişiklik o bir deveden değil de asıl develer olan yüz yirmi deveden dolayı zekât vermeyi gerektirir. Eğer bu artış asıl develerle birlikte artan o bir deveden dolayı zekât vermeyi gerektirirse, zekât olarak iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekir. Bu artış, kırk devede iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermeyi gerektirmez. Ancak kırk bir devede gerektirir ki bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* buyruğuna aykırıdır. Bu artış ancak artan bir deve sebebiyle verilecek zekât miktarını değiştirmektedir. Buna göre yüz yirmi deveden dolayı iki yaşını doldurup üçüncü yaşına girmiş üç dişi deve vermek gerekmektedir. Artan bir deve için zekât vermek gerekmemektedir. Bu da usûlümüze aykırıdır. Çünkü affedilen fazlalık, zekât miktarını değiştirmez.

[Koyunların Zekat Miktarı]

Koyunların zekât miktarında ihtilaf edilmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Mâlik, Sevri, Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "İki yüz bir ila dört yüz koyun arası için zekât olarak üç koyun vermek gerekir. Koyunların sayısı dört yüzü bulunca dört koyun vermek gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: Koyunların sayısı üç yüz bir olduğunda zekât olarak dört koyun vermek gerekir. Koyunların sayısı dört yüz bir olduğunda beş koyun vermek gerekir." İbrahim'in de böyle dediği rivayet edilmiştir. Hasan b. Salih'in kavlini değil de önceki kavli destekleyen bazı hadisler Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaygın şekilde rivayet edilmiştir.

İşte çalıştırılan deve ve sığırların zekâta tabi olup olmadıkları konusunda ihtilaf edilmiştir. Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri, Evzai, Hasan b. Salih ve Şafiî, bunların zekâta tabi olmadıklarını söylemişlerdir. Mâlik ve Leys ise zekâta tabi olduklarını söylemişlerdir. Birinci görüşün delili şu rivayetlerdir:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ فِي الْبَقَرِ الْعَوَامِلِ صَدَقَةٌ)

"Çalışan sığırlarda zekât yoktur."[97]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, (Ravilerden Züheyr'in kanaatine göre) Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(و في البقر في ثلاثين تبيع و في الأربعين
مسنة و ليس على العوامل شيء)

"Her otuz sığır için bir yaşını doldurup ikinci yaşına giren bir dana, her kırk sığır için iki yaşını doldurup üçüncü yaşına giren bir sığır vermek gerekir. İşte çalışan sığırlar için zekât yoktur."[98]

97 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/40
98 İbn Huzeyme, Sahih: 4/20

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(لَا صَدَقَةَ فِي الْكُسْعَةِ وَالْجَبْهَةِ وَالنُّخَّةِ)

"Eşekte, atta ve çalışan sığırda zekât yoktur."[99]

Şunu da ifade etmeliyiz ki altın ve gümüş dışındaki malların zekâta tabi olması için bunların kendilerinin ve kendilerinden meydana gelen şeylerin nemalandırılmak üzere bulundurulmaları gerekir. Meralarda beslenen hayvanların da zekâta tabi olmaları için, kendilerinin ve kendilerinden meydana gelen yavrularının nemalandırılmak üzere bulundurulmaları gerekir. İşte çalıştırılan hayvanlar ise nemalandırılmak maksadıyla elde bulundurulmamaktadırlar. Bunlar kiraya vermek üzere bulundurulan binalarla iş elbiseleri gibidirler. Şu da var ki işte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarını bilmeye olan ihtiyaç, meralarda otlayarak beslenen hayvanların zekâta tabi olduklarını bilmeye olan ihtiyaç mertebesindedir. İşte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen bir nass olsaydı, bu nassın, meralarda otlayarak beslenen hayvanların zekâta tabi olduklarına dair gelen nassın ağırlığında mütevatir olarak gelmesi gerekirdi. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* ve sahabeden buna dair meşhur bir nakil gelmediğine göre, işte çalıştırılan hayvanların zekâta tabi olduklarına dair Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bir nassın gelmediğini öğrenmiş olduk. Aksine Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların zekâta tabi olmadıklarına dair hadisler rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin bir kısmını nakletmiştik. Bunlardan biri de şu rivayettir.

Yahya b. Eyyüb'ün bildirdiğine göre Müsenna b. Es Sabah, Amr b. Dinar'ın şu hadisin kendisine ulaştığını söylemiştir: "Çift süren öküz için zekât verilmez."

Hz. Ali, Cabir b. Abdullah, İbrahim, Mücahid, Ömer b. Abdulaziz ve Zühri'nin çalışan sığırların zekâta tabi olmadığını söyledikleri rivayet edilmiştir. Enes'in *radiyallahu anh* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

---

99 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/199

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zekât konusunda Ebû Bekir es-Sıddık'a *radiyallahu anh* şöyle bir mektup yazdı: ***"Bu, Allah Resûlü'nün Müslümanlara farz kıldığı zekât farizasıdır. Zekâtı, hesabına uygun miktarda kendisinden istenilen Müslüman, zekâtını versin. Ama hesabından fazla miktarda zekât kendisinden istenen kimse vermesin. Şöyle ki: Meralarda otlayan koyunlar kırk tane olduğunda (zekât olarak) bir koyun vermek gerekir."***[100]

Bu mektubu ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* meralarda otlayanlar dışındaki hayvanların zekâta tabi tutulmalarını reddetmiş olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Beş deve için (zekât olarak) bir koyun vermek gerekir"***[101] buyurmuştur. Bu, meralarda otlayanlarla diğer hayvanlar hakkında genel bir hükümdür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisin genel hükmünü zikretmiş olduğumuz hadis tahsis etmektedir. Mâlik'ten önce hiç kimse, işte çalıştırılan sığırın zekâta tabi olacağını söylemiş değildir.

Fasıl

Mezhebimiz müçtehidleri ve ilim ehlinin büyük çoğunluğu dediler ki: "Yaşlı veya küçük kırk koyun için, zekât olarak bir yaşını doldurmuş bir koyun vermek gerekir."

Şafiî dedi ki: "Yaşını doldurmuş koyunların sayısı kırkı bulmadıkça zekât vermek gerekmez. Yaşını dolduranların sayısı kırkı bulduktan sonra yaşını doldurmamış olanlar da hesaba katılır." Şafiî'den önce böyle bir şey söyleyen olmamıştır.

Âsım b. Damüre'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hayvanların zekâtı hakkında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

100 Buhari, Zekât, 40
101 Bkz: İbn Mâce, Zekât, 9

(وَ يُعَدُّ صَغِيرُها وَ كبيرُها)

"Küçüğü ve büyüğü sayılır."[102]

Hayvanların nisabı ile fazlasını da birbirinden ayırmamıştır. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen mütevatir hadislerde kırk koyun için bir koyun zekât vermek gerektiği bildirilmiştir. Küçük hayvanlarla büyükleri bir arada olduğunda hepsine aynı ad verilir. Bir kimsenin büyüklü küçüklü kırk koyunu olduğunda onun hakkında, "Yanında kırk koyun var" denilir. Bu da bir arada olduklarında küçük-büyük ayırımı yapmadan hepsi için zekât vermeyi gerektirmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki fakihler, nisap fazlası küçük hayvanların zekâtta hesaba katılması gerektiği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Çünkü küçüklerin beraberinde büyük hayvanlar da vardır. Nisap miktarınca olmaları durumunda da bu hüküm aynen geçerlidir.

[Meralarda Otlayarak Beslenen Atların Zekatı]

Meralarda otlayarak beslenen atların zekâtı konusunda ihtilaf edilmiştir.

Ebu Hanife, bunların dişi veya erkek ve dişi karışık olmaları durumunda her bir at için bir dinar zekât vermek gerektiğiniya da atlara değer biçerek her iki yüz dirhem için beş dirhem verilebileceğini söylemiştir.

Ebu Yusuf, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Şafiî, atların zekâta tabi olmadıklarını söylemişlerdir.

Urve es Sa'dî'nin bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, atların zekâtı hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْخَيْلِ السَّائِمَةِ فِي كُلِّ فَرَسٍ دِينَارٌ)

"Merâlarda otlayarak beslenen atlardan her bir at için bir dinar (miktarı zekât) vardır."[103]

---

102 İbn Huzeyme, Sahih: 4/16
103 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 7/338

Mâlik'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* atlardan bahsederken şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"At üç çeşittir. Biri sahibi için sevaptır. Biri sahibini korur. Biri de sahibi için vebaldir. Sahibini (azaptan) koruyanı şu attır ki sahibi ondan saplayacağı kazanç sayesinde başkalarına yüzsuyu dökmemek, güzel bir hayat sürmek ve kendini korumak için edinir. Allah'ın onun bedeninde ve sırtındaki hakkını unutmaz."***[104]

Burada atlarda zekât hakkı olduğu ispatlanmış olmaktadır. Fakihler, meralarda otlayanların zekâtının verilmesi dışındaki diğer hakların düştüğü hususunda görüş birliği etmişlerdir. Demek ki burada kastedilen, meralarda otlayarak beslenen atların zekâta tabi olmasıdır.

'Burada, ticaret için bulundurulan hayvanların zekâta tabi oldukları kastedilmiş olabilir' denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Atlardan bahsetmesinden sonra eşeklerle ilgili hüküm kendisine sorulduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap vermişti:

[مَا أَنْزَلَ اللهُ عَلَيَّ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةَ الْجَامِعَةَ الْفَاذَّةَ {فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ}]

"Allah bu konuda bana şu biricik toparlayıcı ayetten başka bir şey indirmedi: "Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir."[105]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşeklerin zekâta tabi olduğunu söylememiştir. Ticaret için bulundurulan atların zekâta tabi olduğunu kasdetmiş olsaydı, eşekler hakkında açıklama yaparken onların da ticaret için bulundurulmaları zekâta tabi olacaklarını söylerdi.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Malda zekâttan başka haklar da vardır. Yukarıdaki hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, zekâttan başka hakları kasdetmiş olabilir. Bunun delili de şu hadistir:

104 Bkz: İbn Huzeyme, Sahih: 2/1099
105 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/137

Şa'bi'nin bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

[«فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ , وَتَلَا هَذِهِ الآيَةَ {» لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ «}] ***"Malda zekâttan başka hak vardır."*** Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra: **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir"** ayetini okudu."[106]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* deveden bahsettikten sonra şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Onda hak vardır."*** Bunun nasıl bir hak olduğu sorulunca şöyle cevap vermişti: ***"Damızlığı ile çiftleştirmek, kovasını iğreti vermek, semiz olanını iğreti vererek başkalarını ondan yararlandırmaktır."***[107]

Mezkûr hakkın atlarda da aynı şekilde söz konusu olması mümkündür."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi olsaydı, zekât konusunda atlarla eşeklerin hükmü değişik olmazdı. Çünkü bu hak bakımından ikisinin arasında fark yoktur. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisini birbirinden ayırması, bu hakkı kasdetmediğine, aksine zekât vermeyi kasdettiğine delalet etmektedir. Şunu da ifade edelim ki zekât, mallarda daha önce vacip olan bütün hakları neshetmiştir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Mesruk, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (نَسَخَتِ الزَّكَاةُ كُلَّ صَدَقَةٍ فِي الْقُرْآنِ) "Zekât, Kur'an'daki bütün sadakaları neshetmiştir."[108]

Rivayet olunduğuna göre Şamlılar, atlarından zekât almasını Hz. Ömer'den *radiyallahu anh* istemişlerdi. Kendisi bu konuyu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabıyla istişare etmişti. Hz. Ali *radiyallahu anh* ona, cizye olmadıktan sonra alınmasında sakınca olmadığını söylemişti. Bu istişare neticesinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* Şamlılardan atlarının zekâtını almıştı. Bu da atlardan zekât alınacağına dair bir sahabe icması olmuştu. Çünkü Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu hususta sahabe ile istişare etmişti. Bilindiği gibi Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* sahabeyle istişaresi, nafile sadakaya

106 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/27
107 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/306
108 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/439

dair değildi. Bu da sahabeyle yapılan istişare neticesinde atların zekâta tabi olduğuna delalet etmektedir. Hz. Ali *radiyallahu anh,* cizye olmadıktan sonra atlardan zekât almakta sakınca olmadığını söylemişti. Çünkü atların sahipleri, zekâtı küçülerek değil, aksine bir sadaka ve zekât olarak verirler.

Atların zekâta tabi olmadığı görüşünde olanlar, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettiği şu hadisi delil göstermektedirler:

(عَفَوْتُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ)

"Atların ve kölelerin zekâtından sizi affettim."[109]

Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِ فِي عَبْدِهِ وَلَا فَرَسِهِ صَدَقَةٌ)

"Müslümanın kölesinde ve atında zekât yoktur."[110]

Ebu Hanife'ye göre binmek için bulundurulan atlar zekâta tabi değildir. Bilindiği gibi o, bu habere dayanarak ticaret için bulundurulan atların zekâta tabi olduğunu inkâr etmemiştir.

[Balın Zekatı]

Balın zekâta tabi olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Evzai dediler ki: "Öşür arazisinde elde edilen bal için öşür vermek gerekir."

Mâlik, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî, balın zekâta tabi olmadığını söylemişlerdir. Ömer b. Abdulaziz'in de aynı görüşte olduğu rivayet edilmiştir. Ancak bu konuyu araştırıp meseleyi iyice keşfettikten sonra bu gö-

109 İbn Mâce, Zekât, 4
110 Buhari, Zekât, 49

rüşünden vazgeçip baldan öşür aldığı rivayet edilmiştir. O bu konuda şu rivayeti tespit etmiştir:

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Yunus, İbn Şihab'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bana ulaşan habere göre balda öşür vardır." İbn Vehb dedi ki: "Amr b. Hâris, Yahya b. Said ile Rebia'nın da bu görüşte olduklarını bana haber verdi." Yahya dedi ki: "Bal için her sene öşür verilmesi gerektiğini, sünnetin bu şekilde cari olduğunu söyleyeni dinledim."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"**[111] ayetinin zahir manası, baldan zekât alınmasını gerektirmektedir. Çünkü bal, sahibinin malıdır. Ayette geçen "sadaka" kelimesi eğer mücmel ise bal için herhangi bir sadaka alınmasını gerektirir. Bu eğer farz olan sadaka ise öşür demektir. O zaman bu ayet, öşürden başka bir şeyi farz kılmaz. Bal için öşür vermek gerektiğine sünnetteki delil şudur:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Şuayb, dedesinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni Müt'ân kabilesinden Hilal adındaki bir kişi, balının öşrünü Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* getirdi. Selbe vadisinin (mülkiyeti devlette kalmak üzere) kendisine verilmesini istedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* anılan vadiyi ona bu şekilde verdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* halife olduğunda Süfyan b. Vehb, bunu bir mektup yazarak Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* sordu. Hz. Ömer *radiyallahu anh* de ona şu cevabı verdi: "Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* ödediği balının öşrünü sana da ödesin. (Öderse) Selbe vadisini ona (ikta' olarak) ver. Öşrünü ödemezse o ballar yağmur sineği olan (arıların) ürünüdür. Dileyen onu yesin."[112]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Süleyman b. Musa, Ebu Seyyare el-Mütteî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Allah'ın Resûlü, benim arılarım vardır" dedim. ***"Öyleyse öşür öde"*** buyurdu. Ben de "Falan yeri bana ikta' olarak ver" dedim; verdi.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdulkerim, Amr b. Şuayb'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Biz Mekke'de Kâbe'yi tavaf etmekteyken

111 Tevbe, 9/103
112 Ebu Davud, Zekât, 12, 13

Ömer b. Abdulaziz'in balın zekâtı olarak öşür vermemizi emreden mektubu bize ulaştı. O, mektubunda bu emri Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* dayandırıyordu.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْعَسَلُ فِي كُلِّ عَشَرَةِ أَزْقَاقٍ زِقٌّ)

"Balın her on tulumunda bir tulum (zekât) vardır."[113]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bal için öşür vermeyi farz kılması, öşre tabi olan tarım ürünlerinin ve yerden çıkan malların hükmüne tabi kıldığına delalet etmektedir. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bal eğer öşür arazisinde üretiliyorsa öşre tabidir. Haraç arazisinde üretiliyorsa onun için bir şey vermek gerekmez. Çünkü tarım ürünleri haraç arazisinde yetiştiriliyorsa bir şey vermek gerekmemektedir. Ama öşür arazisinde yetiştiriliyorsa öşür vermek gerekir. Balda da hüküm böyledir. Ebu Cafer et-Tahavi'nin "Şerhu Muhtasar" adlı eserindebu ve benzeri zekât meselelerini uzun uzadıya anlatmış bulunmaktayız. Burada bu meselelerin mezkûr ayetin zahiriyle ilgili olan kısımlarını anlatmış olduk.

(خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً) **"Onların mallarından bir sadaka (zekât) al"** ayeti, zekâtı tahsil etme yetkisinin devlet başkanına ait olduğuna delalet etmektedir. Zekât mükellefi olan kişi, zekâtını yoksullara verdiğinde zekâtı geçerli olmaz. Çünkü devlet başkanının onu tahsil etme hakkı vardır. Onun bu hakkını düşürecek bir sebep mevcut değildir.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zekât memurlarını hayvanların zekâtını toplamaya gönderirken, sulamak üzere sahipleri tarafından getirildikleri subaşlarında ve toplu olarak durdukları yerde gidip tahsil etmelerini emrederdi. Sakif kabilesine şart koştuğu, "Hayvanlarını toplamasınlar, zekâtlarını da kendileri vermesinler. Lâkin zekât memuru subaşında ve hayvanlarının genellikle toplu bulundukları yerde gidip zekâtlarını onlardan tahsil etsinler" maddesinin manası da budur. Tarım ürünlerinin zekâtı da bu şekilde tahsil edilir.

113 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/212

Paraların zekâtı ise yükümlüler tarafından Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem,* sonra halifelikleri döneminde Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh,* Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* ve Hz. Osman'a *radiyallahu anh* götürülüp teslim edilirdi. Sonra Hz. Osman *radiyallahu anh* bir hutbe irad ederek şöyle dedi: "Bu, sizin zekât ödeme ayınızdır. Borçlu olan kimse borcunu ödesin. Sonra malının artan kısmını zekâtlandırsın."

Böyle buyurmakla Hz. Osman *radiyallahu anh,* zekât yükümlüsü kimseleri, paralarının zekâtını yoksullara vermekle yetkili kıldı. Böylece devlet başkanının paraların zekâtını tahsil etme yetkisine son vermiş oldu. Çünkü adil devlet başkanı bu şekilde karar vermişti. Bu karar, ümmeti bağlayan bir karardı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(يعْقِدُ عَلَيْهِمْ أَوَّلُهُمْ)

"Onların evveli, haklarında karar verir."[114]

Hz. Osman'ın *radiyallahu anh,* hayvan ve tarım ürünlerinin zekâtını tahsil etmek için memur gönderdiği gibi, paraların zekâtını tahsil etmek için memur gönderdiği hakkında bir haber bize ulaşmış değildir. Çünkü altın, gümüş ve paralar, devlet başkanının görebileceği açık yerlerde değildir. Aksine bunlar evlerde, dükkânlarda ve muhafaza edildikleri mekânlarda gizli dururlar. Zekât memurlarının gizli yerlere girmeleri ise caiz değildir. Mal sahiplerini altın, gümüş ve paralarını zekât memurunun yanına getirmekle yükümlü kılmak da caiz değildir. Aynı şekilde hayvanlarını da zekât memurunun yanına getirmekle yükümlü kılınmaları caiz değildir. Aksine zekât memurlarının, hayvanların toplu bulundukları yerlere gidip orada zekâtı tahsil etmeleri gerekir. Bu sebeple paraların, altın ve gümüşlerin zekâtını tahsil etmek zekât memurları mal sahiplerine gönderilmemiştir. Mal sahipleri bu mallarının zekâtını getirip devlet başkanına teslim ederlerdi. Mallarının ve vermeleri gereken zekâtın miktarı hususundaki beyanlarına itibar edilirdi. Beldelerde yapılan tasarruf sırasında bu altın, gümüş ve paralar zahir olup ortaya çıkınca artık hayvanlar gibi emval-i zahireye yani görünen mallara benzetildiler ve bunların verilmesi gereken zekâtını tahsil etmek için memurlar görevlendirildi. Bu sebeple Halife Ömer b. Abdulaziz, valilerine mektup yazarak zekât memurlarının,

114 Ebû Bekir el-Heytemi, Mevaridu'z Zam'ân İla Zevaidi İbn Hıbban: 1/415

Müslüman tacirlerin ticaret mallarında her yirmi dinar için yarım dinar, zimmi tacirlerin de ticaret mallarında her yirmi dinar için bir dinar tahsil etmelerini, tahsil ettikten sonra bir yıl geçmedikçe onlardan artık bir şey almamalarını emretti. Mektubunun sonunda da şöyle diyordu: "Bunu Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* dinleyen biri bana nakletti." Hz. Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* de valilerine mektup yazarak müslümanlardam kırkta bir, zimmilerden yirmide bir, harbîlerden ise onda bir almalarını emretti. Müslümanlardan alınan, farz olan zekâttır. Onda, üzerinden bir yıl geçmesi, nisap miktarında ve sahih bir mülk olması gibi zekâtın vücup şartları aranır. Eğer mal sahibiin zekât vermesi farz olmamışsa, kendisinden zekât alınmaz. Böyle yapmakla Hz. Ömer *radiyallahu anh*, hayvanların zekâtında, tarım ürünlerinin öşründe Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıklarını örnek almıştır. Çünkü altın, gümüş ve paralarla birlikte İslam ülkesinde dolaşıldığı için bunlar, meralarda otlayan hayvanlar ve tarım ürünleri gibi zahiri mallar statüsüne girdiler. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu kararına sahabeden karşı çıkan ve muhalefet eden biri çıkmadığı için bu bir icma oldu. Ömer b. Abdulaziz'in zikretmiş olduğumuz hadisi de bunu teyid etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Cerir b. Abdullah'ın anne tarafından dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*: (لَيْسَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ عُشُورٌ إِنَّمَا الْعُشُورُ عَلَى أَهْلِ الذِّمَّةِ) ***"Müslümanlar uşûr vermekle yükümlü değildirler. Uşûru zimmiler vermekle yükümlüdürler"*** buyurduğunu rivayet etmiştir."[115]

Humeyd'in bildirdiğine göre Osman b. Ebi'l Âs, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Sakif heyetine hitaben şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: (لاتُحْشَرُوا ولاتُعْشَرُوا) ***"Cihad için toplanmayabilirsiniz. Uşûr vermeyebilirsiniz."***[116]

İsrail'in bildirdiğine göre Said b. Zeyd, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ احْمَدُوا اللهَ إِذْ رَفَعَ عَنْكُمُ الْعُشُورَ)

"Ey Arap topluluğu, Allah'a hamd edin. Çünkü uşûru üzerinizden kaldırdı."[117]

---

115 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/31
116 Ebu Davud, Harac, Fey' ve İmaret, 26
117 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 2/30

Rivayet olunduğuna göre Müslim b. Yesar, İbn Ömer'e *radiyallahu anh*, "Hz. Ömer, Müslümanlardan uşûr alır mıydı?" diye sormuş, o da "Hayır" diye cevap vermiştir.

Yukarıdaki itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu rivayetlerde sözü edilen uşûr ile zekât kastedilmemiştir. Buradaki uşûr ile cahiliyet devri insanlarının aldıkları haksız vergi ve harçlar kastedilmiştir. Muhammed b. İshak'ın hadisinde kastedilen de budur.

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Ukbe b. Âmir, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لا يَدخُل الجنة صاحبُ مَكْسٍ)

"(Haksız yere) Vergi ve harç alan cennete giremez."[118]

Şair de şiirinde bunu kasdetmiştir:

(وفي كلِّ أَسْوَاقِ العِرَاقِ إتاوَةٌ ... وفي كلِّ ما بَاعَ امْرُؤٌ مَكْسُ دِرْهَمِ)

"Irak'ın her pazarında vergi ve harç vardır.

Kişinin her sattığında bir dirhem vergi vardır."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* reddettiği öşür (veya uşûr), cahiliyet devri insanlarının haksız yere aldıkları vergi ve harçlardır. Zekât ise meks, yani haksız yere alınan bir vergi değildir. Aksine zekât, mükellefin malındaki bir haktır. Devlet başkanı hayvanların zekâtını, arazilerin öşür veya haracını aldığı gibi bu hakkı ondan alıp ehline verir. Şunu da ifade etmeliyiz ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Müslümanlardan alınmasını reddettiği şey, tahkir ederek âdeta bir cizye gibi onlardan alınan uşûr veya haksız yere alınan vergilerdir. Bu sebeple uşûrun, yani cizye şeklinde tahsil edilen vergi ve harçların zimmilerden alınması gerektiğin bildirmiştir.

Bazı kimseler hayvanların ve tarım ürünlerinin zekâtı ile paraların zekâtı arasında fark bulunduğuna delil olarak şu ayetleri göstermişlerdir.

118 Ebu Davud, Harac, Fey' ve İmaret, 8

Altın, gümüş ve paraların zekâtı hakkında Yüce Allah (وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ) **"Zekâtı verin"**[119] buyurarak bunların zekâtını devlet başkanının almasını şart koşmamıştır. Ama diğer malların zekâtı hakkında şöyle buyurmuştur:

(خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ)

"Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın bir sadaka al."[120]

(اِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا)

"Sadakalar, Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar içindir."[121]

Bu malların zekâtının toplanması için memur görevlendirilmesi, devlet başkanının bunları tahsil etme hakkının düşürülemeyeceğine delalet etmektedir. Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Sadakayı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sadakaları kendisinin almasını şart koşmuş, ama zekâtlar için böyle bir şart koşmamıştır.

Bu görüşte olan kimseler, her ne kadar sadaka kapsamında olsa da zekât kelimesinin daha özel bir mana taşıdığına kaildirler. Sadaka kelimesi, hayvan ve benzeri mallara mahsustur. Devlet başkanının tahsil etmesine gerek kalmaksızın zekâtın mükellef tarafından verilmesi emredilerek zekâta bir özellik kazandırılmıştır. Sadakaları ise devlet başkanının tahsil etmesi emredildiğine göre malların (altın, gümüş ve paraların) zekâtının verilmesinin mal sahiplerine bırakılması gerekir. Ancak zekât memurunun kendilerine uğraması halinde zekâtı onlardan memur tahsil eder. Bu hususta selef ulemasının ittifakı vardır. Sadakaların tahsili devlet başkanının yetkisindedir.

---

119 Bakara, 2/43
120 Tevbe, 9/103
121 Tevbe, 9/60

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَصَلِّ عَلَيْهِمْ اِنَّ صَلٰوتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ)

"Onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.)"[122]

Şu'be'nin bildirdiğine göre Amr b. Mürre, İbn Ebi Evfâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam malının zekâtını getirip kendisine teslim ettiğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona dua ederdi. Ben babamın mallarının zekâtını getirip kendisine teslim ettiğimde şöyle dua etti:

(اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى)

"Allahım, Ebu Evfâ ailesine rahmet eyle."[123]

Sabit b. Kays'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Öfkelendirilmiş zekât tahsildârları size gelir. Geldiklerinde onları hoş karşılayın. Onları almak istedikleri (zekât malı) ile başbaşa bırakın. Adaletli davranırlarsa bu kendi lehlerine olur. Zulmederlerse bu da kendi aleyhlerine olur. Onları memnun edin. Zekâtınızın tamamı, onların memnuniyetindedir. (Böyle davranın ki) size dua etsinler."[124]

Seleme b. Beşir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Zekâtı verdiğinizde sevabını unutmayın." Sevabı nedir? Diye sorulunca da "Şöyle demenizdir" buyurdu:

(اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مَغْنَمًا وَلَا تَجْعَلْهَا مَغْرَمًا)

"Allahım bunu zenginlik vesilesi kıl. Zarar vesilesi kılma."[125]

---

122 Tevbe, 9/103
123 Buhari, Zekât, 67
124 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/137
125 İbn Mâce, Zekât, 8

Bu rivayetler, (وَصَلِّ عَلَيْهِمْ) emri ile duanın kastedildiğine delalet etmektedirler.

(سَكَنٌ لَهُمْ) ifadesi Allah bilir ya, mal sahiplerinin kalplerini yatıştıracak, onlara sükûnet verecek söz ve davranışlar anlamına gelmektedir. Kalpleri yatışıp sükûnet bulunca Allah'ın bahşedeceği sevap ve mükâfata kavuşmak, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine yapacağı duanın bereketine nail olmak arzusuyla hemen farz olan sadakalarını (zekâtlarını) vermeye yönelirler. Tahsilat memurunun da zekâtı teslim aldığında, Allah'ın Kitabına ve Peygamberi *sallallahu aleyhi ve sellem* in sünnetine uyarak mal sahibine dua etmesi uygun olur.

[Mescid-i Dırar]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنٰى وَاللّٰهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾)

107-"Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü'minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, «Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok» diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şâhitlik eder ki bunlar mutlaka yalancıdırlar."

Bir selef topluluğundan rivayet olundu ki mescidi yapanlar, Evs ve Hazreç kabilelerinden adları belli on iki kişiydiler. Bunlar, güya kış gecelerinde, yağmurlu havalarda ve çok sıcaklarda içinde namaz kılmak üzere bir mescit yapmak için Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istediler. Ama maksatları bu değildi. Asıl maksatları; hizipçilik yaparak mü'minleri bölmekti. Bir hizip bir mescitte, diğer hizip öbür mescitte namaz kılsın, böylece Müslümanların fikir birliği bozulsun, aralarındaki kaynaşma yok olsun, onları bir arada tutan bağ kopsun istiyorlardı. Yine bunlar yaptıkları

yeni mescitte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve İslamın aleyhinde konuşacak, Müslümanlardan korkmaksızın birbirleriyle buluşup görüşeceklerdi. Arlarına başkalarını almayacaklardı.

(وَاِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ)

"Öteden beri Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlara üs olsun diye,"

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: Allah ve Resûlü'ne karşı savaşanlar ifadesiyle fasık bir kişi olan Ebu Âmir kastedilmiştir. Kendisine Ebu Âmir er Rahib denirdi. Hicretten önce Evs kabilesinin reisiydi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'ye hicreti ile birlikte reisliği elinden gidince kıskançlık ve inadı sebebiyle onun azılı bir düşmanı olmuştu. Münafıklara "Bizans imparatoru gelecek. Ben de ordu ile başında geleceğim ve askerlerimle birlikte Muhammed'i ve ashabını Medine'den çıkaracağım" demişti. Münafıklar onun için bir üs ve gözetleme yeri olsun diye Dırar mescidini inşâ ettiler. Bu ayet, işlenen fiilin, failin iradesine göre güzellik veya çirkinlikle niteleneceğine delalet etmektedir. İradedir ki işlenen fiili, hikmetin davet ettiği veya menettiği manalara bağlar. Çünkü o mescidi içinde namaz kılmak için yapsalardı bu, güç ve azamet sahibi Allah'a bir taat ve ibadet olurdu. Ama Allah'ın bildirdiği kötü bir maksat ve iradeyle yaptıkları için yerilmiş kâfirler oldular.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَا تَقُمْ فِيهِ اَبَدًا لَمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾)

108-"Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha layıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz onları sever."

Bu ayet, mü'minlere zarar vermek, içinde günah ve masiyet işlemek için yapılan mescitte namaz kılmanın caiz olmadığına, böyle bir mescidi yıkmanın vacip olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ, temeli

takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescidin aksine, mü'minlere zarar vermek ve bozgunculuk yapmak için inşâ edilen bu mescitte namaz kılmaktan Peygamberini *sallallahu aleyhi ve sellem* menetmiştir. Yapanları tahkir etmek ve küçük düşürmek için de Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* orada görmekten mahrum kılmıştır. Bu da bazı mekânlarda namaz kılmanın diğer mekânlarda kılmaktan evlâ olduğuna, hatta bazı mekânlarda kılmanın yasak olduğuna delalet etmektedir. Yine bu ayet, inşâ ediliş amacına göre mescitte kılınan namazdan sevap ve fazilet elde edileceğine, yapılış tarihi diğerlerinden daha kadîm olan mescitlerde namaz kılmanın daha sevap ve faziletli olacağına delalet etmektedir. (أُسِّسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ) cümlesinin manası da budur. Yani şu Dırar mescidinde namaz kılman caiz olsa, temeli takva üzerine atılmış olan mescit, içinde namaz kılmana daha layıktır. Şundan ki, Dırar mescidinde namaz kılmak caiz değildir. Çünkü Yüce Allah, Peygamberinin *sallallahu aleyhi ve sellem* orada namaz kılmasını yasaklamıştır. Ayetin manası bizim anlattığımız gibi değilse, o zaman manası şöyle takdir edilir: Temeli takva üzerine atılan mescit, içinde namaz kılınması caiz olmayan bir mescide göre içinde namaz kılmana daha layıktır. O zaman bu ayet, "Farzın işlenmesi, terkedilmesinden iyidir" sözü gibi olur. Bazen bunu yapmak da caizdir. Ancak kelamdan asıl kastedilen, önceki manadır.

Temeli takva üzerine atılan mescidin hangi mescit olduğu konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Ömer *radiyallahu anh* ile Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre bununla Medine mescidi (Mescid-i Nebevi) kastedilmiştir.

Übey b. Kâ'b *radiyallahu anh* ile Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, (هُوَ مَسْجِدِي هٰذَا) ***"O, benin şu mescidimdir"***[126] şöyle buyurduğunu rivayet

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan ve Atiyye'nin ayette sözü edilen mescidin Kuba mescidi olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

126 Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an, 10

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ)

"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever."

Bu ayet, mescitteki cemaatin faziletinin, mescitten ve orada namaz kılmaktan kaynaklandığına delalet etmektedir. (يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا) **"temizlenmeyi seven"** ifadesi, Hasan'dan gelen rivayete göre günahlardan arınmak anlamıma gelmektedir. Suyla yıkanıp temizlenmek manasına geldiği de söylenmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Bu ayet, Kuba halkı hakkında inmiştir. **"Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır."**[127] Kuba halkı büyük abdestten sonra su ile temizlenirlerdi. Bu ayet onlar hakkında indi."

Bu haber iki mana içermektedir. Şöyle ki:

1-Temeli takva üzerine atılan mescit, Kuba mescididir.

2-Büyük abdestten sonra su ile temizlik yapmak, taşlarla temizlik yapmaktan daha iyidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* taşlarla temizlik yaptığına dair kavli ve fiili mütevatir haberler rivayet edilmiştir. Suyla temizlik yaptığı da rivayet edilmiştir.

(اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ)

"Şüphesiz Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."[128]

Bu ayetteki satın alma mecazîdir. Zira gerçekte müşteri, mâlik olmadığı bir şeyi satın alır. Oysa Cenab-ı Allah hem canlarımızın hem de mallarımızın mâlikidir.

127 Ebu Davud, Taharet, 23
128 Tevbe, 9/111

Ancak bu, şu ayete benzemektedir:

(مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا)

"Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek?"[129]

Yüce Allah önceki ayette yapılacak iyilikler için satın alma kelimesini kullandığı gibi, bu ayette de verilecek sadakaları kendisine verilmiş bir borç olarak adlandırmıştır. Zira her ikisinde de kuluna sevap ve mükâfat vereceğini garanti etmiştir. İnsanları iyilik yapmaya ve sadaka vermeye çağırmak ve teşvik etmek için, kişinin sahaio olmadığı şeylere sahip olmasında kullanılan satın alma ve borç verme kelimelerini kullanmıştır.

(السَّائِحُونَ) Bu kelimenin oruç tutanlar anlamına geldiği söylenmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(سياحة أمتِي الصَّوْمُ)

"Ümmetimin seyahati oruç tutmaktır."[130]

Abdullah b. Mesud, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in (السَّائِحُونَ) kelimesinin oruç tutanlar manasına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

(وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللّٰهِ)

"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır."

Allah'a itaat eden, emirlerini yerine getiren, yasaklarından sakınan kimseler, ancak bu kadar mübalağalı bir şekilde vasıflandırılabilirler. Zira Yüce Allah'ın, emirleri, yasakları, tavsiyeleri, teşvik ettiği, mübah kıldığı, yapılıp yapılmaması hususunda muhayyer kıldığı, kendisinin emrine uygun olup olmadığını araştırmanın evlâ olduğu şeylerle ilgili olarak koymuş olduğu bazı sınırlar vardır. Evet bütün bunlar Allah'ın koymuş olduğu sınırlardır. Bu sınırlara riayet eden kimseleri **"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlar"** olarak nitelemiştir. Bu nitelikteki insanlar Allah'ın farz

---

129 Bakara, 2/245

130 Bkz: Zeynüddin M a ed Abd rrauf b. Tâcu'l-Ârifîn b. Ali el-M navi, el-Fethu's-Semavi bi Ta rici A adisi'l-Kâdî: 2/705

kıldığı bütün görevleri yerine getirmiş, kendisinden istenilen bütün amelleri ifa etmiş demektir. Bundan önceki ayette bu ayette kastedilen kimselerin, Rıdvan ağacının altında (Hudeybiye'de) Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* biat eden sahabiler olduğunu şöyle açıklamıştır: (فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ) **"O hâlde, yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin."** Sonra bu ayetin üzerine (التَّائِبُونَ) **"Tevbe edenler"** kelimesi atfedilmiştir. Bu ayet, bu niteliklere sahip kimselerin -Allah kendilerinden razı olsun- dinde, İslamda ve Yüce Allah katındaki mertebeleri ile makamlarını beyan etmektedir. Kulların Allah Teâlâ'nın emirlerini tam manasıyla yerine getirmelerini tasvir etmede, **"Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlar"** ifadesinden daha beliğ ve muazzam bir ifade bulmak mümkün değildir.

(لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ اِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾)

117-"Andolsun Allah; Peygamber ile içlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeye yüz tuttuktan sonra, sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tevbelerini kabul etmiştir. Evet, onların tevbelerini kabul etmiştir. Şüphesiz O, onlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."

Ayette geçen (الْعُسْرَة) kelimesi işin şiddeti derecede zorlaşması ve sıkıntılı olması anlamına gelir ki, böyle bir durum Tebûk savaşında yaşanmıştı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sıcakların şiddetlendiği, suyun, azığın ve bineğin az olduğu bir zamanda savaş için yola koyulmuştu. Yüce Allah böyle bir durumda onun peşinden gitmenin ne kadar çok sevap kazandıracağını bildirmek için bu savaşta onunla birlikte yola koyulanları tevbeden bahsederek teşvik etmişti. Bol sevap kazanacaklardı. Çünkü böylesine zahmetli ve meşakkatli bir durumda yakini bir iman ve güzel bir basiretle sabır ve metanet göstermişlerdi. İşin zorluğu ve zamanın şiddeti onların bu husustaki inanç ve kanaatlerini değiştirmemişti. Yüce Allah mü'minlerin bir kısmının kalplerinin neredeyse haktan başka tarafa kaymak üzere olduğunu şu kavli ile bildirmişti:

(مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ)

"İçlerinden bir kısmının kalpleri eğrilmeğe yüz tuttuktan sonra..."

Ayette geçen (يَزِيغُ) fiilinin mastarı olan (زَيْغ) kelimesi, kalbin haktan başka tarafa eğrilmesi anlamına gelmektedir. Mü'minlerin bir kısmı işte bu noktaya yaklaşmışlardı. Böyle yaptıkları halde Allah onları sorumlu tutmadı, tevbelerini kabul etti. Zorluk ve sıkıntı zamanında Peygamberinin *sallallahu aleyhi ve sellem* peşinden giden muhacir ve ensarı, bu zorlu durumda öne çıkanları, çektikleri zahmet ve meşakkatlerden dolayı başkalarına üstün kıldı. Çünkü mü'minlerin sayısı az, kâfirlerin sayısı çok iken, bunlar ezâ, cefa ve işkencelere maruz kalmış, kalp gözlerini açmış ve sağlam imanlarını izhar etmişlerdi.

[Tebük Seferinden Geri Kalanların Tevbelerinin Kabul Edilişi]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَعَلَى الثَّلٰثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّا اِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّح۪يمُ ﴿١١٨﴾)

118-"Savaştan geri kalan üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmış, böylece Allah(ın azabın)dan yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tevbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir."

İbn Abbas, Cabir, Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette kendilerinden bahsedilen üç kişi; Kâ'b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye ve Mürare b. Rebî'dir."

Mücahid, "Bunlar tevbeden geri kaldılar" demiştir.

Katade, "Bunlar, Tebûk savaşından geri kaldılar" demiştir.

Bu üç kişi, diğer bazı kimselerle birlikte Tebûk savaşına katılmamışlardı. Sağlam Müslümanlardan idiler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaştan döndükten sonra münafıklar gelip mazeret beyanında bulundular. Yalan yere yemin ettiler. Onlar hakkında Yüce Allah şu haberi vermiştir:

(سَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ
فَاَعْرِضُوا عَنْهُمْ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنْ تَرْضَوْا
عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ)

"Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Kendilerinden razı olasınız diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz."[131]

Yüce Allah onlardan yüz çevrilmesini emretti. Onlardan razı olmayı yasakladı. Çünkü onlar mazeret beyan ederken yalan söylemiş, içlerinde gizlediklerinden başka şeyleri dışa vurmuşlardı.

Savaşa katılmayan üç kişiye gelince onlar Müslümandı. İfadeleri doğruydu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Biz mazeretsiz olarak savaşa katılmadık" dediler. Tevbe edip pişmanlıklarını izhar ettiler. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, ***"Doğru ifade verdiniz. Gidin bakalım, Allah sizin hakkınızda nasıl bir hüküm indirecek? Onu bekleyeceğim"*** dedi. Cenab-ı Allah onlara sert davranılmasına dair ayet indirerek Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* onlarla konuşmamasını, Müslümanların da onlarla konuşmamasını emretmesini emretti. O üç kişi elli gece bu minval üzere beklediler. Bu, onların tevbesinin reddi anlamına gelmiyordu. Çünkü onlar tevbe etmekle emrolunmuşlardı. Tevbe vaktinde şartlarına uygun olarak tevbe eden kimsenin tevbesinin kabul edilmemesi hikmete aykırıdır. Lâkin Yüce Allah tevbelerinin kabulünü bildirmeyi geciktirerek onların imtihanını zorlaştırmak istemiş, insanların onlarla konuşmalarını yasaklamış, ne

131 Tevbe, 9/95-96

kendileri ne de başka Müslümanlar bir daha böyle bir hataya düşmesinler diye onları ve başka Müslümanları ıslah etmek istemişti. Çünkü Yüce Allah onların ıslah olacak bir konumda olduklarını biliyordu.

Mazeret beyanında bulunan münafıklara gelince onlar, ıslah olacak konumda bulunmadıklarından dolayı Cenab-ı Allah onlardan yüz çevrilmesini emretti. Böylece onlarla konuşmamalarının insanlara emredilmesinin ve tevbelerinin kabulünün geç bildirilmesinin, onlar için bir ceza değil, aksine mükellefiyet ve kullukta işlerini zorlaştırarak kendilerini imtihan etmek için olduğu ispatlanmış oldu. Şayet işledikleri hatanın karşılığı olan yaptırım, tevbe etmelerinden önce kendilerine uygulansaydı o zaman bu bir ceza olurdu.

(حَتّٰى اِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ)

"Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkmıştı."

Tevbelerinin kabulünün gecikmesinden, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanların onlarla konuşmayı ve muamelede bulunmayı terketmesinden, eşlerinin onlardan ayrı yaşamalarının emredilmesinden dolayı içleri iyiden iyiye daralmıştı.

(وَظَنُّوا اَنْ لَا مَلْجَاَ مِنَ اللّٰهِ اِلَّٓا اِلَيْهِ)

"Böylece Allah'(ın azabın)dan yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı."

Yaşamakta oldukları sıkıntılı durumdan kurtuluşlarının, içinde bulundukları zorluktan kurtulup sığınacakları bir yer bulmanın ancak Allah'a yönelmekle mümkün olduğunu, bunu kendilerine sağlamaya O'ndan başkasının gücünün yetmeyeceğini, bunu Allah'tan başkasından istemelerinin caiz olmadığını, bunu da ancak kendisine ibadet ederek ve O'na yönelerek isteyebileceklerini anlamışlardı. İşte tam bu aşamada Cenab-ı Allah, tevbelerini kabul ettiğini Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi. Yüce Allah, başkalarıyla bağlarını koparıp sadece kendisine yönelen, kederini 'Ondan başkasının gideremeyeceğini, kendisini O'ndan başkasının kurtaramayacağını, gam ve hüznünü O'ndan başkasının ferahlığa çeviremeyeceğini bilen kimselere âdeti gereği böyle yapar.

Mesela Lut'tan (a.s) bahsederken Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ... قَالَ لَوْ اَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً اَوْ اٰوِي اِلٰى رُكْنٍ شَدِيدٍ)

"Elçilerimiz Lût'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve «Bu çok zor bir gün» dedi. Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler... (Lût:) «Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydıya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim» dedi."[132]

Lût (a.s) içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtulacak güç ve kuvvete sahip olmadığını, yaratılmışlardan destek alamayacağını, sıkıntısını allah'tan başkasının giderecek güce sahip olmadığını anladı. İşte tam o sırada kendisine kurtuluş geldi.

(قَالُوا يَا لُوطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا اِلَيْكَ)

"Konukları şöyle dedi: «Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar.»"[133]

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا)

"Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar."[134]

Başkalarıyla alakasını kesip sadece Allah'a yönelen kimseye Allah mutlaka bir çıkış yolu açar. Çünkü Allah onun mutlaka iki mertebeden birinde olduğunu bilir. Ya onu içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtarıp feraha kavuşturur.

132 Hûd, 11/77-80
133 Hûd, 11/81
134 Talâk, 65/2

Nitekim Yüce Allah, belâlara maruz kalan bazı peygamberlerin mesela Hz. Eyyüb'ün (a.s) şu sözlerini Kur'an'da bize nakletmiştir:

(اَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ)

"Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu."[135]

Şeytanın kendisine verdiği vesveseden kurtulmak için Allah'a sığındı. Şeytan ona şu vesveseyi vermişti: "Ey Eyyüb, eğer Allah katında bir değerin olsaydı seni bu belaya düşürmezdi." Yüce Allah'ın Hz. Eyyüb'e olan rahmeti, onun vesveselere kapılmasına müsaade etmezdi. Ancak bu vesvese onun zihnini, düşünmesi çok daha öncelikli olan şeylerden alıkoyuyordu. İşte o sırada Allah Teâlâ ona şöyle buyurdu: (اُرْكُضْ بِرِجْلِكَۚ هٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ) **"Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su."**[136]

Allah'a sığınarak ona karşı gelmekten sakınan ve içinde bulunduğu sıkıntıdan kendisini kurtarmaya kulların değil, sadece Allah'ın kadir olduğunu bilen kimse, iki güzellikten biri üzerinedir: Ya acil bir rahata ve genişliğe kavuşur. Ya da dünyadan ve dünyadaki şeylerden daha hayırlı olan Allah'ın vaad ve sevabına güvenip kalbi sükûnet bulur.

(ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا)

"Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tevbelerini de kabul etti."

Yani Allah bilir ya Yüce Allah bu üç kişinin tevbesini kabul etti. Bunu da Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdi ki mü'minler, günahlarından tevbe etsinler. Çünkü Allah'ın tevbelerini kabul edeceğini artık biliyorlardı.

135 Sâd, 38/41
136 Sâd, 38/42

["Doğrularla Beraber Olun" Ayeti]

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾)

119-"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun."

Bu ayetin açıklamasıyla ilgili olarak İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Doğruluğa sarıl. Ondan asla sapma. Çünkü yalana ruhsat yoktur."

Nafi' ve Dahhâk dediler ki: "Dünya da salih amel işleyerek ahirette peygamberler ve Sıddıklarla ol."

Yüce Allah Bakara suresi (Ayet, 177) de şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ الْبِرَّ اَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلٰكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ...اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا)

"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe iman edenlerin... tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır."

Bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı olan muhacir ve ensarın vasfıdır. Sonra mezkûr ayeti sonunda **"Doğrularla beraber olun"** buyrulmaktadır. Bu ayet, sahabenin peşinden gidip onlara uymak gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, ayette söylenenleri yapanların doğru kimseler olduklarını haber vermiştir. Bu ayette de **"Doğrularla beraber olun"** buyurmuştur. Bu da sahabe icmasının bizler için bir delil ve hüccet olduğuna, onlara uymamızı Allah bize emrettiği için de onlara muhalefet etmemizin caiz olmadığına delalet etmektedir.

(لَقَدْ تَابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْاَنْصَارِ
الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ)

"Andolsun Allah; Peygamber ile sıkıntılı bir zamanda ona uyan muhacirlerle ensarın tevbelerini kabul etmiştir."

Bu ayette, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte savaşmış olan muhacir ve ensardan oluşan sahabiler övülmüş, onların iç dünyalarının tertemiz olduğu bildirilmiştir. Çünkü Yüce Allah, kendilerinden ve yaptıkları işlerden razı olmadığı kimselerin tevbesini kabul ettiğini bildirmez. Bu ayet, onlara dil uzatan, Allah'ın nispet ettiği temizlikten başka bir şeye onları nispet eden, iç dünyalarının ve gizli yaşantılarının temizliğinden başka bir şeyle onları niteleyenleri reddeden bir nastır. Yüce Allah onlardan razı olsun.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَا كَانَ لِاَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْاَعْرَابِ اَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهٖ ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَاٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا يَطَؤُ۫نَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا اِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهٖ عَمَلٌ صَالِحٌ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ اَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾)

120-"Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlü'nden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel (in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını elbette zayi etmez."

Bu ayet, mazeret sahipleri ve savaşa katılmama hususunda Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendilerine izin verdiği kimseler dışında Medine halkının onunla birlikte savaşa katılmalarının vacip olduğunu açıklamaktadır. İşte bu sebeple savaşa katılmamak için Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* izin isteyen münafıklar önceki ayette yerilmişlerdir.

(وَلَا يَرْغَبُوا بِاَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ)

"Canlarını onun canından üstün tutmaları yaraşmaz."

Yani Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* canını değil de kendi canlarını koruyarak menfaat elde etmek isterler. Aslında onlara farz olan, kendi canlarını siper ederek Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* korumaktır. Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem* korumak için muhacir ve ensardan kendi canını feda ederek bunu yapanlar vardı.

(وَلَا يَطَؤُنَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا)

"Kâfirleri öfkelendirmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki..."

Bu ayet, düşman diyarına ayak basmanın, onlara karşı bir başarı kazanmak sayıldığına delalet etmektedir. Bu başarı onları öldürmek veya mallarını ellerinden almak ya da onları yurtlarından çıkarıp sürmektir. Bütün bunlar onlara karşı bir başarıdır. Ayette düşmanı öfkelendirecek bir yere ayak basmakla onlara karşı başarı kazanmak birbirine eşit görülmüştür. Bu da onların diyarlarına ayak basmanın onları en çok öfkelendiren ve onları zillete maruz bırakan olay olduğuna, bunun ganimet kazanmak, düşman öldürmek ve esir almak gibi olduğuna delalet etmektedir. Bu da süvari ve piyadenin ganimetten hak edecekleri payın miktarının belirlenmesinde, darülharbe girmiş olmalarının esas alınması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü o topraklara girmek, ganimete sahip olmak, düşmanı öldürmek ve esir almak demektir.

Delil olma bakımından şu ayet de buna benzemektedir:

(وَمَا اَفَاءَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا اَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ)

"Onların mallarından Allah'ın, savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar için siz, at ya da deve koşturmuş değilsiniz."[137]

137 Haşr, 59/6

Bu ayet, ganimeti hak etmek için daru'l harpte at veya deve koşturmak gerektiğine delalet etmektedir. Bu sebeple Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle buyurmuştur:

(مَا وُطِئَ قَوْمٌ فِي عُقْرِ دَارِهِمْ إِلَّا ذَلُّوا) **"Bir millet evlerinin dibinde baskına uğrarsa mutlaka zelil olur."**

[Topyekün Savaşmak ve Din İlimleri Konusunda Bir Grubun Kalması]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾)

122-"(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar."

Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh,* bu ayetin şu iki ayeti neshettiğini söylemiştir:

(فَانْفِرُوا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوا جَمِيعًا) **"Küçük birlikler hâlinde yahut topluca savaşa gidin"**[138] ve (اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا) **"Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın."**[139]

Yüce Allah mü'minlerin seriyyelerle birlikte sefere gidip Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* Medine'de yalnız bırakmalarının doğru olmadığını bildirmiştir. Bir kısmının Medine'de kalıp din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışmalarını, bu öğrendiklerini daha sonra seferden

---

138 Nisâ, 4/71

139 Tevbe, 9/41. [Âyetin bu kısmına tefsir bilginlerince, "Gençler ve yaşlılar olarak", "Siz kolay da gelse, zor da gelse" gibi çeşitli anlamlar da verilmiştir. Mütercim]

dönenlere öğretmelerini emretmiştir. Hasan dedi ki: Sefere giden grup din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışsın ki, döndüklerinde geride kalanlara bu bilgileri öğretsinler. Bu te'vil, ayetin zahirine daha uygun görünmektedir. Zira Yüce Allah, (فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için geri kalsa ya!"** buyurmuştur. Ayetin zahiri, sefere giden grubun köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışmasını, seferden döndüğünde de bu öğrendiklerini geride kalanlara öğretip onları uyarmalarını gerektirmektedir. Birinci te'vile göre sefere giden grubun bağlı olduğu kesim, köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışan kesimdir. Seferdeki grup döndüğünde bu kesim, öğrendiği dini bilgileri o gruba öğretecek ve onları uyaracaktır. Bu, te'vilin isabetli olması, şu iki sebepten ötürü uzak bir ihtimaldir:

1-Atfın hükmü, kendisinden öncekiyle değil, sonraki ile alakalı lmasıdır. Buna göre (مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا) **"köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesi, sefere giden grubun dini bilgileri öğrenmesi ve seferden döndükten sonra bu bilgileri sefere gitmemiş olanlara öğretip onları uyarması gerekmektedir. Şu halde ayetin manası, her kesimden bir grubun sefere gitmeyip dini bilgileri öğrenmesi ve öğrendiklerini seferden dönenlere öğretip onları dini konularda uyarması şeklinde değildir. Çünkü ayeti bu şekilde manalandırmak, kelamın zahiri düzenini bozup takdim ve tehir yapmayı gerektirir.

2-(لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesine göre sefere giden grubun bağlı olduğu kesimden çok sefere giden grubun dini bilgileri öğrenmeye çalışması daha önceliklidir. Çünkü grubun dini bilgileri öğrenmek için sefere gitmesi, anlaşılır bir manadır. Grup, bu maksatla sefere gitmektedir. Ama bu grubun bağlı olduğu kesimin dini bilgileri öğrenmeye çalışması, kendisinden bir grubun sefere gitmesi sebebiyle değildir. Çünkü onlar, kendilerinden bir grup sefere gitti diye değil, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında bulunup onu müşahede ettikleri için dini bilgileri öğrenmişlerdir. Ayeti bu şekilde te'vil etmek, (لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ) **"din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak için"** cümlesinin ifade ettiği manayı boşa çıkarmaktadır.

Şu halde din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmaya çalışanların, kendi beldesinde ikamet eden kesimin içinden çıkıp sefere gidenler ve döndüklerinde beldelerinde ikamet etmekte olanlara öğrendiklerini öğretip onları din konusunda uyaranlar olduğu ispatlanmış oldu.

Bu ayet, ilim öğrenmeye çalışmanın vacip olduğuna, bununla beraber her kesimden bir grubun dini bilgileri öğrenmek için sefere gitmesi, diğerlerinin ise kendi beldelerinde ikamet etmeleri emrini içerdiği için de farz-ı kifaye olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah (وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً) **"Mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir"** buyurmuştur.

Ziyad b. Meymun'un bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ)

"İlim talep etmek her Müslümana farzdır."[140]

Bize göre bu hadis iki manaya gelmektedir:

1-İnsanın günlük hayatında karşılaştığı dini meselelerin hükmünü öğrenmesi gerekir. Mesela namazın hududunu, farzlarını, vakitlerini bilmeyen kimsenin bunları öğrenmesi gerekir. Mesela iki yüz dirhem gümüşü olan kimsenin bunun için ne kadar zekât vermesi gerektiğini, aynı şekilde oruç, hac ve diğer farzlarla ilgili hususları öğrenmesi gerekir.

2-İlim öğrenmek her Müslümana farzdır ama kifai farzlardandır. Bazı kimseler bu farzı yerine getirdiklerinde diğerleri yükümlülükten kurtulurlar. Bu hadis, toplumun tümünü ilgilendirmeyen ve kendisine halkın tamamının ihtiyaç duymadığı dini hükümlerde haber-i vahid ile amel etmek gerektiğine delalet etmektedir. Şundan ki, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olan grubun, kavimlerini bilgilendirip uyarmakla emrolunması, iki bakımdan buna delalet etmektedir:

140 İbn Mâce, Ebvâbu's-Sünne, 17

a) Uyarmak, emredilen şeyi yapmayı gerektirir. Aksi halde uyarma sayılmaz.

b) Dini bilgileri öğrenmiş olan taifenin bizleri uyarması durumunda hatalardan sakınmamız emredilmiştir. Zira (لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ) **"Umulur ki sakınırlar."** Burada aslında "sakınsınlar" demek istenmiştir. Bu da haber-i vahid ile amel etmek gerektiğini içerir. Çünkü "Taife" kelimesi Arapça'da bir kişi için de kullanılır. Mesela şu ayetlerde geçen "Taife" kelimesiyle bir kişinin kastedildiğine dair bir rivayet vardır.

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun." [141]

(وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا)

"Eğer inananlardan iki taife birbirleriyle vuruşurlarsa..."[142]

İki kişi birbiriyle vuruşursa, bu ayetin hükmüne dâhil olurlar. Çünkü "Taife" kelimesi sözlükte bir bütünün parçası ve cüz'ü anlamına gelmektedir ki bu anlam bir kişide de mevcuttur. Şu halde (مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَٓائِفَةٌ) ayetinde de aynı anlam mevcuttur. Bu ayetteki "Taife" kelimesinin yerine sanki "bazısı" veya "az bir kısmı" denilmiş gibi olmaktadır. Bu ayetin zahiri, bilgi gerektirmeyen haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Bu ayetin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet edilen te'vili kabul edilecek olsa bile bu te'vile göre sefere giden taife, Medine'den çıkıp giden taifedir. Dini bilgileri öğrenen taife ise Medine'de kalıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda bulunan taifedir. Bu te'vil de haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü seferdeki taife Medine'ye döndüğünde, orada kalmış olup sefere gitmeyen taife, seferden gelenleri dini konularda uyarmış ve bu arada vahiyle gelen dini hükümleri onlara haber vermişlerdir. Bu te'vil, orada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* mevcudiyetiyle birlikte Medine'de de haber-i vahidin kabul edilmesi gerektiğine

141 Nûr, 24/2
142 Hucurat, 49/9

delalet etmektedir. Çünkü mezkûr ayet, Medine'de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda duranların uyarması üzerine seferden dönenlerin hata yapmaktan sakınmalarını gerektirmektedir.

[Kâfirlerden Yakında Olanlarla Savaşmak]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾)

123-"Ey iman edenler! Kâfirlerden (öncelikle) yakınınızda olanlarla savaşın ve sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Burada özellikle Müslümanların yakınında bulunan kâfirlerle savaşmak emredilmiştir. Surenin baş tarafında (فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ) **"Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün"**[143] buyrulmuştur. Surenin başka bir yerinde de şöyle buyrulmuştur:

(وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً)

"Müşriklerle topyekûn savaşın."[144]

Burada da bütün kâfirlerle savaşmak vacip kılınmıştır. Ancak mezkûr ayette özellikle yakınımızdaki kâfirlerle savaşmamız emredilmiştir. Zira bilindiği gibi aynı vakitte bütün kâfirlerle savaşma imkânımız yoktur. Mümkün olan, onlarıdan bir grupla savaşmaktır. Böyle olunca da uzaktakilere göre öncelikle yakındakilerle savaşmak gerekir. Çünkü uzaktakilerle savaşmakla meşgul olunurken, İslam ülkesinde mücahitlerin bulunmadığı sırada yakındaki kâfirlerin Müslümanların diyarına, çocuklarına ve kadınlarına saldırmalarından emin olunamaz. Bu sebeple uzaktakilerden önce yakındaki kâfirlerle savaşmak emredilmiştir. Şunu da belirtmeliyiz

143 Tevbe, 9/5
144 Tevbe, 9/36

ki en uzaktaki düşmanla savaşmakla yükümlü kılınmamız sahih olmaz. Çünkü en uzaktaki düşman için savaşın başlatılacağı bir sınır belirlemek mümkün değildir. En yakındaki için de bu söz konusu dur. Yakındaki ile savaşıp onu yenip zelil hale getirmeden uzaktaki düşmanla savaşma aşamasına gelmek mümkün değildir. Bütün bu durumlar, savaşma emrinin yakındaki düşmanla savaşma şeklinde tahsis edilmesini gerektirmektedir.

(وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً)

"Sizde bir sertlik bulsunlar" ayetinde, kendileriyle savaşmakla emrolunduğumuz kâfirlere karşı konuşma, tartışma ve yazışmalarda sert bir uslup kullanmamız emredilmektedir. Çünkü böyle davranmamız bizden taraf onların içine bir heybet bırakır ve kalplerine korku salar. Böylece din konusunda sağlam bir basirete ve müşriklerle savaşta ciddiyete sahip olduğumuzu hissederler. Konuşma ve muhaverelerde Müslümanlar onlara karşı yumuşak davranırlarsa, cesaretlenir ve Müslümanları yenmeye umutlanırlar. Mü'minlerin düşmanlarına karşı takınacakları tavır hakkında Cenab-ı Allah'ın emrettiği hudut işte budur.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

10-YUNUS SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍۙ قَالَ الَّذ۪ينَ لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا ائْتِ بِقُرْاٰنٍ غَيْرِ هٰذَٓا اَوْ بَدِّلْهُۜ قُلْ مَا يَكُونُ ل۪ٓي اَنْ اُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَٓائِ نَفْس۪يۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوحٰٓى اِلَيَّۚ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اِنْ عَصَيْتُ رَبّ۪ي عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٥﴾)

15-"Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar, «Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir» dediler. De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.»"

(لَا يَرْجُونَ لِقَٓاءَنَا) cümlesinin iki manaya geldiği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Bu cümle, azabımızdan korkmayanlar anlamına gelmektedir. Çünkü (يَرْجُونَ) fiilinin mastarı olan "recâ" kelimesi korkmak anlamına da kullanılmaktadır. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلّٰهِ وَقَارًا) **"Size ne olmuş ki Allah'ın azametinden korkmuyorsunuz?"[145]**

2-Mezkûr cümle, "Size ne olmuş ki Allah'ın sevabını ummuyorsunuz?" Mesela (تَابَ رَجَاءً لِثَوَابِ اللّٰهِ وَخَوْفًا مِنْ عِقَابِهِ) "Allah'ın sevabını umarak

---

145 Nûh, 71/13

ve azabından korkarak tevbe etti" denir. Ayette müşriklerin Kur'an'ın yerine başka bir Kur'an getirilmesini veya değiştirilmesini istediklerinden bahsedilmektedir. Bir şeyin yerine başka bir şeyin getirilmesinin Arapça'daki karşılığı olan (الإتيان بغيره) ile, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesinin karşılığı olan "Tebdil" arasındaki fark şudur: (الإتيان بغيره) yani bir şeyin yerine başka bir şeyi getirirken öncekinin ortadan kaldırılması gerekmez. Aksine sonra gelen ile öncekinin birlikte kalmaları mümkündür. Ama "Tebdil" de yani bir şeyi başka bir şeyle değiştirirken öncekinin ortadan kaldırılması ve sonrakinin öncekinin veya onun bir kısmının yerine konulması gerekir. Müşriklerin, Kur'an'ın yerine başka bir Kur'an getirmesini Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* istemeleri, ona baskı kurmak ve işi yokuşa sürmek içindi. Çünkü iman etmemek için tutunacak başka bir sebep bulamamışlardı. Bu iş onların arzu ve tahakkümlerine göre olacak değildi. Çünkü onlar nelerin yararlı olacağını bilmiyorlardı. Onlar istediler diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir Kur'an getirseydi veya Kur'an'ı değiştirseydi, bu defa, birincisi için söylediklerini ikincisi için de söyleyeceklerdi. Üçüncüsünü getirseydi onun için de aynı şeyleri söyleyecekleri muhakkaktı. Böylece Yüce Allah'ın delilleri beyinsizlerin maksatlarına tabi olacaktı. Onların batıl yolda oldukları bu Kur'an ile ispatlanmış oldu. Âciz oldukları halde bu Kur'an onları ikna edemeyecekse, ikincisi ve üçüncüsü de onları ikna edemez.

Kur'an'ın sünnetle neshedilemeyeceği görüşünde olanlar, bu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: (قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي) **"De ki: «Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir.»"**

Kur'an'ın sünnetle neshedilmesini caiz görenler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ı kendiliğinden değiştirmesini de caiz görmüş olurlar. Oysa hakikat, onların zannettikleri gibi değildir. Çünkü Kur'an'ı, misli olan bir Kur'an'la değiştirmek veya onun yerine başka bir Kur'an getirmek, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* imkânları dâhilinde değildi. Müşriklerin ondan istedikleri buydu. Yoksa ondan lafzı değil de hükmü değiştirmesini istemiş değillerdi. Bu konuda böyle bir şeyi delil gösteren, meseleyi anlamamış demektir. Şunu da belirtelim ki Kur'an'ın neshedilmesi bize göre, Yüce Allah katından gelen vahiy olan sünnetten başka bir şeyle olamaz.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى اِنْ هُوَ اِلَّا وَحْيٌ يُوحٰى)

"O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir."[146]

Şu halde Kur'an'ın hükmünün sünnetle neshedilmesi, aslında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından yapılmış bir tasarruf olmayıp Yüce Allah'ın vahyi ile olmuştur.

[Kıyasın Reddine İlişkin Öne Süren Delil]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اَرَاَيْتُمْ مَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَاماً وَحَلَالاًۜ قُلْ آٰللّٰهُ اَذِنَ لَكُمْ اَمْ عَلَى اللّٰهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾)

59-"De ki: «Allah'ın size indirdiği; sizin de, bir kısmını helâl, bir kısmını haram kıldığınız rızıklar hakkında ne dersiniz?» De ki: «Bunun için Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?»"

Kıyası kabul etmeyen bazı geri zekâlılar, kıyası reddederken bu ayeti delil göstermektedirler. Bunların iddiasına göre kıyas yapan kimse, kendi kıyasına dayanarak bazı şeyleri haram, bazılarını da helal kılmaktadır. Bu, söyleyeninin cahilliğini gösteren bir sözdür. Akıl hücceti Allah'ın delili olduğu gibi kıyas da Allah'ın delilidir. Nasslar ve sünnetler de böyledirler. Bütün bunlar, Yüce Allah'ın delilleridirler. Kıyas yapan kişi, hükme delalet eden delilin yerine bakmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Asıl helal kılan, haram kılan Allah'tır. Çünkü o hükmün delilini koyan O'dur. Kıyas, aziz ve celil olan Allah'ın delilidir diyerek fakihlerin kıyas yapmalarını reddeden kişinin kelamı, bunu ispatlamada bizimle beraber olsun. Bunu ispatlarsa zaten sorduğu soru kendiliğinden hükümsüz kalır. Ama bunu ispatlayacak delil bulamazsa, iddiasının doğruluğuna dair

146 Necm, 53/3-4

bir delil bulunamaması, iddiasunun batıl olduğunu ispatlamaya yeter. Bir kimse ancak Yüce Allah'ın delili olduğuna inandığı için kıyasın sahihliğine inanır. Kıyasın sahihliğine dair çeşitli şahit ve deliller vardır. Mezkûr ayetin kıyasın reddedilmesi veya ispatlanmasıyla bir alakası yoktur.

Kıyası reddedenler şu ayeti de delil göstermektedirler:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[147]

Bu, önceki ayete benzemektedir. Çünkü kıyas yapanlar derler ki: Kıyas, Resûlüllsh *sallallahu aleyhi ve sellem* in bize verdiği sünnetten, Cenab-ı Allah'ın üzerine hüccet getirdiği Kitap ve Sünnet delilleri ile icma-ı ümmetten elde edilmiştir. Bu ayetin kıyasın reddedilmesiyle alakası yoktur.

(وَقَالَ مُوسٰى رَبَّنَا اِنَّكَ اٰتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَاَهُ زِينَةً وَاَمْوَالاً فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلٰٓى اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلٰى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيمَ ﴿٨٨﴾)

88-"Mûsâ şöyle dedi: «Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun'a ve onun ileri gelenlerine dünya hayatında nice zinet ve mallar verdin. Ey Rabbimiz, yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz, sen onların mallarını silip süpür ve kalplerine darlık ver, çünkü onlar elem dolu azabı görünceye kadar iman etmezler.»

Bu ayete iki şekilde mana verilebileceği söylenmiştir. Şöyle ki:

1-(لِيُضِلُّوا) kelimesinin başındaki "lâm" harfi, lâm-ı akıbettir. Başında bulunduğu fiile, şöyle olsun veya şöyle olacak gibi manalar ekler. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

147 Haşr, 59/7

(فَالْتَقَطَهُ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا)

"Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı."[148]

2-Ayetin manası (لِئَلَّا يَضِلُّوا عَنْ سَبِيلِك) "Senin yolundan sapmasınlar diye mi?" şeklindedir. Burada olumsuzluk edatı olan (لَا) harfi hazfedilmiştir. Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَٓاءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰيهُمَا)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir."[149]

Bu ayetteki (اَنْ تَضِلَّ) fiili aslında (لِئَلَّا تَضِلَّ) şeklinde iken olumsuzluk edatı olan (لَا) harfi hazfedilmiştir. Buradaki **"unutacak olursa"** ifadesi aslında "unutmaması için" şeklindedir.

(اَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ)

"Kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir."[150]

Bu ayette de اَنْ تَقُولُوا fiili aslında (لِئَلَّا تَقُولُوا) şeklinde iken olumsuzluk edatı olan (لَا) hazfedilmiştir.

(يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اَنْ تَضِلُّوا)

"Sapmayasınız diye Allah size (hükmünü) açıklıyor."[151]

---

148 Kasas, 28/8
149 Bakara, 2/282
150 A'râf, 7/172
151 Nisâ, 4/176

Bu ayetteki (تَضِلُّوا) fiilinin başındaki olumsuzluk edatı olan (لَا) harfi hazfedilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَالَ قَدْ اُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾)

89-"Allah da, «Her ikinizin de duası kabul edildi. Öyleyse dürüst olmakta devam edin ve sakın bilmeyenlerin yolunda gitmeyin» dedi."

Buradaki dua hem Musa'ya (a.s) hem de Harun'a (a.s) nispet edilmiştir.

Ebu'l Âliye, İkrime, Muhammed b. Kâ'b ve Rebî' b. Musa dediler ki: "Musa (a.s) dua ediyor, Harun (a.s) ise âmin diyordu. Bundan dolayı Cenab-ı Allah her ikisini dua edenler olarak niteledi."

Bu rivayet, "Âmin" demenin dua olduğuna delalet etmektedir. Dua olduğu sabit olduğuna göre sessiz söylenmesi, sesli söylenmesinden daha faziletlidir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)

"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."[152]

152 A'râf, 7/55

بسم الله الرحمن الرحيم

11- HÛD SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُبْخَسُونَ ﴿١٥﴾)

15-"Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar."

16-"İşte onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir."

Dünyalık için güzel bir amel işleyen kimsenin, bu amelinin karşılığında ahirette payının olmayacağı bu ayette haber verilmektedir. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْاٰخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ)

"Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur."[153]

---

153 Şûrâ, 42/20

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadis de bu manadadır:

(بَشِّرْ أُمَّتِي بِالسَّنَاءِ وَالتَّمْكِينِ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلًا لِلدُّنْيَا لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي الْآخِرَةِ نَصِيبٌ)

"Ümmetimi yeryüzünde güçlü ve üstün olmakla müjdele. Onlardan (ahiret) amelini dünya için işleyen kimseye ahirette pay olmayacaktır." [154]

Bu hadis, sırf Allah rızası için yapılması gereken bir işi yapma karşılığında ücret almanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Çünkü ücret, dünyevi bir paydır. Allah rızası için yapılması gereken bir işin karşılığında ücret alınırsa o iş, Kitaba ve sünnete göre ibadetlikten ve Allah rızası için yapılmış olmaktan çıkar.

(نُوَفِّ اِلَيْهِمْ اَعْمَالَهُمْ)

"Biz onlara yaptıklarının karşılığını tastamam öderiz."

Bu cümle hakkında iki şey söylenebileceği ifade edilmiştir. Şöyle ki:

1-Kâfir bir kimse sıla-i rahim yapar veya bir dilenciye bir şeyler verir veya darda kalmış birine merhamet edip yardımcı olur veya buna benzer bir iyilik yaparsa, onun bu amelinin karşılığını dünya da kendisine verir. Mesela rızkını genişletir. Lutufta bulunarak, dünyevi sıkıntılarını gidererek onu sevindirip memnun eder. Mücahid ile Dahhâk'ın böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

2-Bir kimse ahiret sevabını değil de ganimet elde etmek için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile beraber savaşa gitmekle dünya hayatının güzelliklerine kavuşmak isterse o, sadece ganimetteki payını almayı hak eder. Bu, münafıkların niteliklerindendir.

Ayetin te'vili ikinci şekilde ise şu hükme delalet eder: Kâfir biri Müslümanlarla birlikte savaşa katılırsa, ganimetten pay alma hakkına sahip

154 Bkz. Hâkim, Müstedrek: 4/354

olur. Ayrıca bu, kâfirlerle savaşmak için başka kâfirlerden yardım almanın caizliğine delalet etmektedir. Mezhebimiz müçtehitleri dediler ki: Kendilerinden yardım istenen kâfirler savaşta karşı taraftaki kâfirleri yenerlerse, yenilenlere küfrün hükmü değil, İslamın hükmü uygulanır. Savaşta Müslümanlara destek olan kâfirler, ganimet taksimi sırasında hazır bulunurlarsa onlara az bir şey verilir. Müslümanlarala aynı safta savaşan kâfirlerin hakettiği payın mücahit payı kadar olacağına veya az da olsa bir şeyler vermenin gerekliliğine ayette delalet yoktur.

(وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ هُوَ رَبُّكُمْ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾)

34-"Ben size öğüt vermek istesem de, eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. O, sizin Rabbinizdir ve O'na döndürüleceksiniz."

Bu ayet şu kuralın sahihliğine delalet etmektedir: Şart cümlesi kelâmın başında olmayıp araya girerse buna şart-ı mu'tariz denir. Şart-ı mutarizin hükmü, mana bakımından kendisinden önceki cümlenin başına geçer. Mesela bir kişi "Eve girersem Zeyd ile konuşursam, kölem hürdür" derse, Zeyd ile konuşup sonra de eve girmedikçe kölesi hür olmaz. Çünkü "Zeyd ile konuşursam" cümlesi, Birinci şartın cevabı tamamlanmadan bu cümle ona mutariz olmuştur. İşte bu ayette (اِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ اَنْ يُغْوِيَكُمْ) cümlesi, (اِنْ اَرَدْتُ اَنْ اَنْصَحَ لَكُمْ) cümlesinin cevabı tamamlanmadan bu cümleye mutariz olmuş bir şart cümlesidir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur:

(وَلَا يَنْفَعُكُمْ نُصْحِي إِنْ كَانَ اللّٰهُ يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ)

"Eğer Allah sizi azdırmak istemişse, öğüdüm size fayda vermez. Ben size öğüt vermek istesem de bu böyledir."

Ancak ayetin bu şekilde manalandırılmasının uygun olup olmadığı hususunda Ebu Yusuf, Muhammed ve Ferrâ arasında ihtilaf olduğunu, Şerhu'l-Câmii'l-Kebir'de bazı meseleleri naklederken anlatmış bulunmaktayız.

(يُرِيدُ أَنْ يُغْوِيَكُمْ) **"...sizi azdırmak istemişse"**, sizi rahmetinden yoksun bırakarak zarara uğratmak istemişse, anlamınadır. (يُغْوِي) fiilinin çekimi (غَوَى يَغْوِي غَيًّا) şeklindedir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır.

(فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا)

"Onlar bu (tutumları)ndan ötürü cehennemdeki Gayya Vadisi'ni boylayacaklardır."[155]

Bir şair de şöyle demiştir:

(فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدِ النَّاسُ أمره ... ومن يغوَ لا يَعدِمُ مِن الْغَيِّ لَائِمَا)

"Hayra nâil olan bir kimsenin durumunu insanlar överler.

Ziyanda olan da ziyanından ötürü yerilmekten kurtulamaz."

Saleb'in kölesi Ebu Amr'ın bildirdiğine göre Saleb, İbnu'l A'rabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adamın işi kötüye gider veya kendisi bozulup yoldan çıkarsa, onun hakkında (غَوَى الرَّجُلُ يَغْوِي غَيًّا) ifadesi kullanılır. Mesela Hz. Âdem'in kıssasında Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur: (وَعَصٰى اٰدَمُ رَبَّهُ فَغَوٰى) **"Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."**[156] Cennetteki yaşantısı bozuldu.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Buradaki (فَغَوٰى) kelimesi ilk manaya dönmüş olmaktadır. Zira cennetteki ziyan, kişinin oradaki yaşantısının bozulmasıdır. (يُغْوِيَكُمْ) kelimesi, Allah'ın sizi rahmetinden yoksun bırakarak yaşantınızın ve işlerinizin bozulması anlamına gelmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا اِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾)

37-"«Gözetimimiz altında ve vahyimize göre gemiyi yap. Zulmedenler hakkında bana bir şey söyleme. Çünkü onlar suda boğulacaklardır.»"

155 Meryem, 19/59
156 Tâ hâ, 20/121

Yani bizim onu görebileceğimiz şekilde, sanki gözle görülebilir halde gemiyi yap. Burada belagat vardır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: Seni gören birinin koruyup kötülükleri senden savması gibi bizim korumamız altında gemiyi yap. Ayetin, "Seni korumakla görevlendirilen evliyamız olan meleklerin gözleri önünde gemiyi yap" manasına geldiğini söyleyenler de olmuştur. (وَوَحْيِنَا) Yani gemiyi sana vahiyle bildirdiğimiz vasıf ve durumda yap. Mezkûr ayetin, "Onu yapman için sana gönderdiğimiz vahiy sebebiyle gemiyi yap" manasına gelmesi de mümkündür.

(وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾)

38-"(Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler her ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: «Bizimle alay ediyorsanız, sizin bizimle alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz.»"

Burada mecazî bir ifade vardır. Ayette böyle bir ifade kullanılmıştır. Çünkü alay mahiyetinde başkasını yermenin cezası, yerenin hak ettiği miktarda olmalıdır. Tıpkı şu ayetlerde bildirildiği gibi:

(وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا)

"Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır)."[157]

(قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ اللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ)

"«Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz» derler. Gerçekte Allah onlarla alay eder (alaylarından dolayı onları cezalandırır)."[158]

157 Şûrâ, 42/40
158 Bakara, 2/14-15

Siz bizi cahil gördüğünüz gibi biz de sizi cahil kimseler olarak görmekteyiz.

(وَنَادٰى نُوحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِي مِنْ اَهْلِي وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾)

45-"Nûh Rabbine seslenip şöyle dedi: «Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va'din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.»"

Nûh (a.s), oğlunu ehlinden (ailesinden) biri olarak nitelemiştir. Bu, şuna delalet eder: Bir kimse malının üçte birinin ehline verilmesini vasiyet ederse vasiyet edilen bu mal, onun iyalinden olan oğlu, eşi, kardeşi veya geçimini üstlendiği kimselere verilir. Mezhebimiz müçtehidleri de böyle demişlerdir. Ama kıyasa göre vasiyet edilen bu malın, vasiyetçinin sadece eşine verilmesi gerekir. Lâkin istihsanen bu mal, evinde barınıp onun tarafından geçimi temin edilenlerin tümüne taksim edilir. Nûh'un (a.s) ayette nakledilen ifadesi buna delalet etmektedir.

Yüce Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ)

"Andolsun, Nûh bize dua edip seslenmişti. Biz ne güzel cevap vereniz! Onu ve ailesini o büyük sıkıntıdan kurtardık."[159]

Bu ayette Hz. Nuh'un evinde ve gemisinde bulunanların tamamı, ehli/ailesi olarak adlandırılmıştır. Hz. Nuh (a.s), **"Şüphesiz oğlum da ehlimdendir/âilemdendir"** demekle, "Oğlum, kurtarmayı vaad ettiğin ailemdendir" demek istemişti. Yüce Allah da, "O, kurtarmayı vaad ettiğim ailenden değildir" buyurmuştu.

(قَالَ يَا نُوحُ اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ اِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنِّي اَعِظُكَ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾)

159 Sâffât, 37/75-76

46-"Allah, «Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim» dedi."

Denildi ki: Bu cümlenin manası aslında şöyledir: "Şüphesiz onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir." Burada mübalağa sanatı vardır. Yani, oğlunun yaptığının çok kötü bir iş olduğunu bildirmek için Yüce Allah, Nûh (a.s) a böyle buyurmuştur. Mesela Hansâ da şöyle demiştir:

(تَرْتَعُ مَا رَتَعَتْ حَتَّى إِذَا ادَّكَرَتْ ... فَإِنَّمَا هِيَ إِقْبَالٌ وَإِدْبَارُ)

"Yabani hayvan uzunca bir süre otladı.

Yavrusunu hatırlayınca o bir git geldir."

Şiirdeki "o bir git geldir" cümlesiyle, yavrusunu hatırlayan hayvanın otlamayı bırakıp etrafta gidip gelerek onu aramaya başladığı ifade edilmek istenmiştir.

İbn Abbas ile Mücahid'in, mezkûr ayet hakkında şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Ey Nûh, senin bu dileğin, iyi olmayan bir iştir."

Kisai'nin mezkûr ayeti fiil cümlesi olarak şöyle okuduğu rivayet edilmiştir:

(عَمِلَ غَيْرَ صَالِحٍ)

"O, iyi olmayan bir iş yapmıştır."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "O, Nûh'un (a.s) öz oğluydu. Çünkü ayette (وَنَادٰى نُوحٌ ابْنَهُ) **"Nûh, oğluna seslendi"**[160] denilmiştir. Yüce Allah da ona (اِنَّهُ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ) **"O, asla senin âilenden değildir"**[161], yani senin dininden değildir, cevabını vermişti.

160 Hûd, 11/42
161 Hûd, 11/46

Hasan ile Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "O, Nûh'un (a.s) öz oğlu değildi. Nesebi sahih olmayan biriydi."

Hasan dedi ki: "O, münafık biriydi. Kâfirliğini gizleyip mü'min olduğunu söylerdi."

Hz. Nûh'un karısının (önceki evlilikten doğma) olduğu da söylenmiştir. Yüce Allah, gemiye kâfirleri bindirmesini yasakladığı halde Hz. Nûh onu, kendileriyle birlikte gemiye binmeye davet etmişti. Çünkü o, münafık olup mü'minliğini açığa vuruyordu. Denildi ki: Hz. Nûh, iman etmesi şartıyla onu gemiye davet ediyor, ona sanki "İman et de bizimle birlikte gemiye bin" diyordu.

(وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحاًۢ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُۜ هُوَ اَنْشَاَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُٓوا اِلَيْهِۜ اِنَّ رَبّ۪ي قَر۪يبٌ مُج۪يبٌ ﴿٦١﴾)

61-"Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i peygamber gönderdik. Dedi ki: «Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka hiçbir ilahınız yok. O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise ondan bağışlanma dileyin; sonra da ona tevbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.»"

Cenab-ı Allah, insanların yeryüzünden yaratılıp geldiklerini burada bildirmektedir. Çünkü insanların aslı ve atası Âdem (a.s) yerdeki topraktan yaratılmıştır. Bütün insanlık Âdem (a.s) den türemiştir. Denildi ki: Ayetin manası, "Sizleri yeryüzünde yarattı" şeklindedir.

Yeryüzünü Ekmek, Dikmek ve Bina Yapmak İçin İmar Etmek Gerekir

(وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا)

"Sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı."

Yani ihtiyaç duyduğunuz şeyler için Cenab-ı Allah yeryüzünü imar etmenizi size emretti. Bu ayet ekmek, dikmek ve bina yapmak için yeryüzünü imar etmenin vacip olduğuna delalet etmektedir.

Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayetteki (اسْتَعْمَرَكُمْ) kelimesi (أعْمَرَكُمْ) yani Cenab-ı Allah, yaşadığınız sürece yeryüzünü size tahsis etti anlamınadır."

Bu, bir kimsenin (أعْمَرْتُكَ دَارِي هَذِهِ) "Şu evimi ömürlük olarak sana verdim" demesi gibidir. Bu, "Evimi yaşadığın sürece sana mülk ettim" anlamınadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَعْمِرَ عُمْرَى فَهِيَ لَهُ وَلِوَرَثَتِهِ مِنْ بَعْدِهِ)

"Bir kimseye bir mal ömürlük (umrâ) olarak verilirse bu mal onun, kendisinden sonra da mirasçılarının olur."[162]

Umrâ, bir ihsanda bulunmaktır. Ancak manası, yaşadığı sürece karşı tarafa bir malı mülk etmektir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* umrâ ve hibeyi caiz görmüş ancak karşı tarafa yaşadığı sürece mülk etme şartını iptal etmiştir. Çünkü İslamiyetin ilk zamanlarında insanlar, kendisine bir malın umrâ olarak verildiği kişinin ölümünden sonra o malın eski sahibine geri döneceğine inanmaktaydılar.

(وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهِيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ اَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾)

69-"**Andolsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip «Selâm sana!» dediler. O, «Size de selâm» dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi.**"

Bu ayetteki birinci selamın manası, (سَلَّمْتُ سَلَامًا) verilen selam şeklinde meful olduğu için mansub olmuştur. İkincisi ise (عليكم سلامٌ) şeklinde

162 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/509

olup önceki selam kelimesinin cevabıdır. Merfu olması da bu yüzdendir. İkisinin manası aynıdır. Ancak cümledeki iki selam kelimesinden hangisinin meleklerin verdiği selam, hangisinin İbrahim'in (a.s) aldığı selam olduğunu kimse birbirine karıştırmasın diye cümledeki irapları ve yerleri farklı olmuştur. Bu ayet, selam kelimesinin, Müslümanların ve meleklerin selamı olduğuna delalet etmektedir.

(قَالَتْ يَا وَيْلَتٰى ءَاَلِدُ وَاَنَا عَجُوزٌ وَهٰذَا بَعْلِي شَيْخاًۜ اِنَّ هٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾)

72-"Karısı, «Vay başıma gelenler! Ben bir kocakarı ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!» dedi."

Hz. İbrahim'in (a.s) karısı, yaşlıyken çocuk sahibi olmasının Allah'ın kudreti dâhilinde olduğunu bildiği halde insanlık tabiatı gereği hiç düşünüp taşınmadan bu işe şaştı. Nitekim Hz. Musa (a.s) da asâsının yılana dönüştüğünü gördüğünde arkasını dönüp kaçmıştı.

Nihayet kendisine şöyle denilmişti:

"Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın." [163]

Hz. İbrahim'in (a.s) karısı çocuk doğuracağı müjdesine şaşmıştı. Çünkü anlatıldığına göre o zaman Hz. İbrahim (a.s) yüz yirmi yaşında, karısı Sare ise doksan yaşındaydı.

(قَالُوا اَتَعْجَبِينَ مِنْ اَمْرِ اللّٰهِ رَحْمَتُ اللّٰهِ وَبَرَكَاتُهُ عَلَيْكُمْ اَهْلَ الْبَيْتِۜ اِنَّهُ حَم۪يدٌ مَج۪يدٌ ﴿٧٣﴾)

73-"Melekler, «Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir» dediler."

163 Kasas, 28/31

Bu ayet, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerinin onun ehl-i beytinden/ev halkından olduklarına delalet etmektedir. Çünkü melekler, Hz. İbrahim (a.s)in karısı Sâre'yi onun ehl-i beyti/ev halkı olarak adlandırmışlardı.

Yüce Allah da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine hitaben şöyle buyurmuştur:

(وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُنَّ لِلّٰهِ وَرَسُولِهٖ وَتَعْمَلْ صَالِحًا نُؤْتِهَٓا اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ ...وَاَطِعْنَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُۜ اِنَّمَا يُرِيدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ)

"İçinizden kim Allah'a ve Resûlü'ne itaat eder ve salih bir amel işlerse, ona mükâfatını iki kat veririz... Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek istiyor."[164]

Bu ayetlerde de görüldüğü gibi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşleri, onun ehl-i beytine/ev halkına dâhil olmuşlardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ اِبْرٰهٖيمَ الرَّوْعُ وَجَٓاءَتْهُ الْبُشْرٰى يُجَادِلُنَا فٖي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾)

74-"İbrahim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz)le tartışmaya başladı."

Yani İbrahim'in (a.s) ürküntüsü geçince meleklerle tartışmaya başladı. Nihayet onlar, "Biz Lût kavmini helâk etmek için gönderildik" dediler. İbrahim (a.s), "Onların arasında Lût vardır" deyince melekler "Orada kimin bulunduğunu biz daha iyi biliriz. Biz, onu ve ailesini elbette kurtaracağız" dediler. Bu, Hasan'dan rivayet edilmiştir.

Denildi ki: İbrahim (a.s), meleklere "Eğer Lût kavminin arasında elli mü'min kişi varsa onları yine de helâk eder misiniz?" diye sordu. Melek-

164 Ahzâb, 33/31-34

ler, "Hayır" dediler. Sonra onların sayısını ona kadar indirdi. Onlar yine "Hayır" dediler. Bu da Katade'den rivayet edilmiştir.

Denilir ki: İbrahim (a.s), Lût kavminin tümden helâk edilme azabını neden hak ettiklerini, bu azaba mutlaka çarptırılacaklarını mı yoksa Allah'a itaate dönmeleri için korkutulacaklarını mı öğrenmek için meleklerle tartışmaya girmişti. Bazı kimseler bu ayeti, açıklamanın ertelenmesinin caizliğine delil göstermektedirler. Çünkü melekler, Lût kavminin helâk edileceğini haber vermiş, ama onlardan kimlerin kurtarılacağını açıklamamışlardı. Bununla beraber İbrahim (a.s) onlarla tartışmış ve onlara, "Aralarında şu kadar mü'min adam varken onları helâk mi edeceksiniz?" demişti. İşte bazı kimseler bunu, açıklamanın ertelenmesinin caizliğine delil göstermektedirler. Gerçekte bu bir delil değildir. Çünkü İbrahim (a.s) Lût kavminin tümden helâk edilme azabını neden hak ettiklerini, bu azaba mutlaka çarptırılacaklarını mı yoksa Allah'a itaate dönmeleri için korkutulacaklarını mı öğrenmek için onlara bu soruyu sormuştu.

(قَالُوا يَا شُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَأْمُرُكَ اَنْ نَتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَاؤُنَا اَوْ اَنْ نَفْعَلَ فٖي اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلٖيمُ الرَّشٖيدُ ﴿٨٧﴾)

87-"Dediler ki: «Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve aklı başında bir adamsın.»"

"Sana namazın mı emrediyor?" denildi. Çünkü namaz, iyiliği emredip kötülükten meneden bir âmir konumundadır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ)

"Şüphesiz namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor."[165]

165 Ankebut, 29/45

Şuayb'ın (a.s) namazdayken kavminin putperestlikten, ölçüde ve tartıda hile yapmaktan vazgeçmelerini emretmiş olması da mümkündür. Bundan dolayı kavmi de ona "Sana namazın mı bu anlattıklarını emrediyor?" demişti. Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Kavmi, Şuayb (a.s) a, "Sana dinin mi bu anlattıklarını emrediyor?" demişti. Yani bize emrettiğin bu şeyler, senin dininde mi var?

(وَلَا تَرْكَنُوا اِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ اَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ ﴿١١٣﴾)

113-"Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez."

Ayette geçen (تَرْكَنُوا) fiilinin mastarı olan (رُكُون) kelimesi, severek ve ünsiyet peyda ederek bir şeyde sükûn bulmak anlamına gelmektedir. Bu ayet, zalimlerle ünsiyet kurup onların meclislerinde bulunmayı, onların söylediklerini dinlemeyi yasaklamaktadır.

Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرٰى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ)

"Hatırladıktan sonra (kalk), o zalimler grubu ile beraber oturma."[166]

(وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾)

117-"Rabbin, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helâk etmez."

Bu ayetin açıklaması sadedinde denilmiş ki: "Rabbin, işledikleri küçük haksızlıklar sebebiyle onları helâk etmez."

166 En'âm, 6/68

Şöyle diyenler de olmuştur: "Az sayıdaki kimselerin işledikleri büyük haksızlıklar sebebiyle de halkları helâk etmez."

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ اللهَ تَعَالَى لَا يُهْلِكُ الْعَامَّةَ بِعَمَلِ الْخَاصَّةِ)

"Allah Teâlâ, bazı kimselerin işledikleri (kötü) ameller sebebiyle (tüm) halkı helâk etmez."[167]

Bazıları da mezkûr ayetin açıklaması sadedinde şöyle demişlerdir: "Allah, halkları haksız yere helâk etmez."

Tıpkı şu ayette bildirildiği gibi:

(اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا)

"Şüphesiz Allah, insanlara hiçbir şekilde zulmetınez."[168]

Mezkûr ayette (Hûd, 117) Cenab-ı Allah'ın, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri helâk etmeyeceği haber verilmektedir. Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(وَاِنْ مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ)

"Ne kadar memleket varsa hepsini kıyamet gününden önce helâk edeceğiz."[169]

Bu ayet, kıyamete yakın zamanda insanların son derece fesat içinde olacaklarına, bu yüzden Cenab-ı Allah'ın onları helâk edeceğine delalet etmektedir.

Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisini teyid etmektedir:

---

167 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 3/214
168 Yûnus, 10/44
169 İsrâ, 17/58

(لَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شِرَارِ النَّاسِ)

"Kıyamet ancak insanların şerlileri üzerine kopacaktır."[170]

(وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ ﴿١١٨﴾)

118-"Rabbin dileseydi insanları (aynı inanca bağlı) tek bir ümmet yapardı. Onlar ihtilafa devam edeceklerdir."

Katade dedi ki: "Allah dileseydi herkesi Müslüman yapardı. Bu da ancak imana zorlamakla olurdu. Zorlamak da başka tarafa gitmelerini menetmekle olur. Çünkü insanlar İslamın güzelliğine ve faydasının büyüklüğüne rağmen başka tarafa yönelselerdi yine o taraflara gitmekten men edilecek ve Müslüman olmaya zorlanacaklardı."

(وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ)

"Onlar ihtilafa devam edeceklerdir."

Mücahid, Atâ, Katade ve A'meş dediler ki: "Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik gibi farklı dinlere mensub olmakta devam edeceklerdir. Kimi de fasid mezheplere intisab ederek muhalefet edeceklerdir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rızıkları ve durları farklı olmakta devam edecektir. Bu sebeple de bazısı bazısını kendi işinde ücret karşılığında çalıştırabilecektir."

(اِلَّا مَنْ رَحِمَ رَبُّكَ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾)

119-"Fakat Rabbinin merhamet ettikleri müstesna. Zaten onları bunun için yarattı. Rabbinin, «Andolsun ki cehennemi hem cinlerden, hem insanlardan (suçlularla) dolduracağım» sözü kesinleşti."

---

170 Müslim, el-Fiten ve Eşratu's-Saa, 27

Bu, ihtilaf edip batıl yola sapanlardan sevap ve mükâfata ulaştıran iman sahiplerini istisna etmektedir. Çünkü iman edenler, insanı batıl yola sapıp ihtilaf etmekten kurtarır.

(وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ) **"Zaten onları bunun için yarattı."**

İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhâk, "Allah onları, kendilerine rahmet etmek için yarattı" demişlerdir.

Yine İbn Abbas, Hasan ve Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah onları yarattı. Onların ihtilaf edeceklerini biliyordu."

Ayetteki (لِذَلِكَ) işaret isminin başındaki "lâm" harfi, akıbet lâmıdır. Bazıları, lâmın bazen "alâ" anlamında kullanıldığını da söylemişlerdir. Örneğin (أَكْرَمْتُكَ عَلَى بِرِّكَ وَلِبِرِّكَ بِي) "Bana ikramda bulunasın diye sana ikramda bulundum."

بسم الله الرحمن الرحيم

12-YÛSUF SÛRESİ

(اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يَا اَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً
وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾)

4-"Hani Yûsuf, babasına «Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı» demişti."

Bu ayette, peygamberlerden başkalarının gördüğü rüyaların da sahih olabileceği açıklanmaktadır. Çünkü Yusuf (a.s) bu rüyayı gördüğünde peygamber değildi. Hatta o bir çocuktu. Rüyasında gördüğü yıldızlar kardeşleri, güneş ile ay daanne babası olarak yorumlanmıştı. Hasan'ın böyle dediği rivayet edilmiştir.

(قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ
كَيْداً اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٥﴾)

5-"Babası, şöyle dedi: «Yavrucuğum! Rüyanı kardeşlerine anlatma. Yoksa, sana tuzak kurarlar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.»"

Babası biliyordu ki, Yusuf (a.s) rüyasını kendilerine anlatacak olursa, kardeşleri onu çekemeyecek ve ona tuzak kurmak isteyeceklerdir. Bu da mazhar olunan nimetlerin, çekememesinden ve tuzak kurmasından

korkulan kimselerin yanında açıklanmayıp gizlenmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Her ne kadar Yüce Allah (وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ) **"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat"**[171] buyursa da.

(وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾)

6-"«İşte Rabbin seni böylece seçecek, sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetlerini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da tamamlayacaktır. Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»"

Ayette geçen "Te'vîl" kelimesi bir şeyin yorumu ve manasının varacağı son nokta demektir.

Mücahid ve Katade dediler ki: "Ayette geçen (تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ) rüyaların yorumlanması anlamına gelmektedir. Bazıları bunun, Allah'ın birliğine ve diğer dini hükümlerine delalet eden ayet ve delillerinin açıklaması olduğunu söylemişlerdir.

(اِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَاَخُوهُ اَحَبُّ اِلٰى اَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٨﴾)

8-"Kardeşleri dediler ki: «Yûsuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir.»"

Babalarının kendilerinden çok Yusuf'u (a.s) sevdiğini söyleyerek kendi aralarında bir görüşme yaptılar, içlerinde gizledikleri çekememezliği ortaya döktüler ve şöyle dediler:

(اِنَّ اَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ) **"Doğrusu babamız açık bir yanılgı içindedir."**

171 Duhâ, 93/11

Doğru düşünememektedir. Kardeşleri şunun için böyle diyorlardı. Yusuf (a.s), yaşça onların en küçüğü idi. Onlara göre büyük çocuğun küçük çocuktan daha fazla değer görmesi gerekiyordu. Ayrıca çok sayıdaki evladın tek bir çocuktan daha fazla sevgi görmesi icab ediyordu. (وَنَحْنُ عُصْبَةٌ) **"Biz güçlü bir topluluk olduğumuz hâlde"** cümlesinin manası da budur. Bunun yanısıra onlar, mallarının idaresi ve davarlarının bakımıyla meşgul oldukları halde babalarının Yusuf'u kendilerinden daha çok sevmesi, onun yanılgı içinde olduğu ve doğru düşünemediği kanaatini kendilerinde oluşturmaktaydı.

(اُقْتُلُوا يُوسُفَ اَوِ اطْرَحُوهُ اَرْضاً يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ اَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ ﴿٩﴾)

9-"«Yûsuf'u öldürün veya onu bir yere atın ki babanız sadece size yönelsin. Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz.»"

Kardeşleri kendi aralarında, onu öldürmek veya babasından uzaklaştırmak seçeneği üzerinde istişare yaptılar. Bu ikisinden birini uygun görüp bunlardan birini yapmaya cüret göstermeleri (وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْماً صَالِحِينَ) **"Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz"** demelerinden kaynaklanıyordu. Yusuf'a (a.s) karşı bu suçu işledikten sonra tevbe edeceklerini umuyorlardı. Bu, mana bakımından şu ayette anlatılanlara benzemektedir:

(بَلْ يُرِيدُ الْاِنْسَانُ لِيَفْجُرَ اَمَامَهُ)

"Fakat insan geleceğinde de kötülük işlemeye devam etmek ister."[172]

Tefsirde denildi ki: İnsan, daha sonra tevbe edeceği umuduyla günah işlemeye karar verir ve "Günah işler, sonra da tevbe ederim" der. Bu da katilin tevbesinin makbul olduğuna delalet eder. Çünkü Yusuf'un (a.s) kardeşleri, "Ondan sonra (tevbe edip) salih kimseler olursunuz" demişlerdi. Cenab-ı Allah, onların böyle dediklerini bildirmiş ama böyle demelerinden ötürü onları kınamamıştır.

172 Kıyâme, 75/5

(قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَاَلْقُوهُ فٖي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ اِنْ كُنْتُمْ فَاعِلٖينَ ﴿١٠﴾)

10-"Onlardan bir sözcü, «Yûsuf'u öldürmeyin, onu bir kuyunun dibine bırakın ki geçen kervanlardan biri onu bulup alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın» dedi."

Yusuf'u (a.s) öldürme veya babasından uzaklaştırma seçenekleri üzerinde istişare edip 'bu iki seçenekten birini mutlaka yapmamız lazım' dediklerinde, onlardan bir sözcü bu iki seçenekten ehven olanını yapmalarını, yani gelip geçen kervanların uğradıklarında onu bulup almaları için suyu az bir kuyuya atmalarını onlara önerdi. Kuyuya atmaya karar verip gerekli tedbirleri aldıktan sonra, emellerine ulaşmak maksadıyla babalarını yumuşatmak için eve dönüp şöyle dediler:

(قَالُوا يَٓا اَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلٰى يُوسُفَ وَاِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ﴿١١﴾)

(اَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾)

11-"Babalarına şöyle dediler: «Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Hâlbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.»"

12-"«Yarın onu bizimle beraber gönder de gezip oynasın. Şüphesiz biz onu koruruz.»"

(يَرْتَعْ) kelimesinin (يَرْعى) yani hayvan otlatmak manasına geldiğini söyleyenler de vardır. (الرَّتْع) kelimesi ülkenin genişlemesi anlamına geldiği söylenmiştir. (يَرْتَعُ فِي الْمَال) cümlesi ise kişinin ülke içinde malının çoğalıp genişlemesi anlamına gelir. Ayette geçen (يَلْعَب) fiilinin mastarı olan (اللَّعِب) kelimesi ise gam ve kederi giderip rahatlamak maksadıyla övgüye layık bir sonucu olmayan bazı hareketlerde bulunmak, yani oynamak anlamına gelir. Oynayan kişi sadece eğlenip ferahlamak ister. Oyunların bir kısmı mübahtır. Bunlar, günah içermeyen oyunlardır. Kişinin eşiyle oynaşıp sevişmesi, sıkıntısını giderip neşelenmek için atına binmesi ve benzeri hareketler gibi.

Oyunların bir kısmı ise haramdır. Ayet-i kerime, Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin sözünü ettikleri oyunun mübah bir oyun olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı Yakub (a.s), bu taleplerini reddederdi. Yusuf'u (a.s) kendileriyle birlikte göndermesini istediklerinde şöyle demişti:

(قَالَ اِنّ۪ي لَيَحْزُنُن۪ٓي اَنْ تَذْهَبُوا بِه۪ وَاَخَافُ اَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾)

13-"Babaları dedi ki: «Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer diye korkuyorum.»"

Yusuf'u yanından alıp götürecekleri ve onu göremeyeceği için üzüldüğünü, ayrıca onu kurt yer diye korktuğunu belirtti. Böylece kendisi için hem korku hem de üzüntü hali söz konusu ydu. Yusuf'un (a.s) kardeşleri, kendileri bir topluluk iken kurdun onu yemesinin imkânsız olduğunu, şayet böyle bir olay meydana gelirse hüsrana uğramış kimseler olacaklarını söylediler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَمَّا ذَهَبُوا بِه۪ وَاَجْمَعُٓوا اَنْ يَجْعَلُوهُ ف۪ي غَيَابَتِ الْجُبِّۚ وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾)

15-"Yûsuf'u götürüp kuyunun dibine bırakmaya karar verdikleri zaman biz de O'na, «Andolsun, (senin Yûsuf olduğunun) farkında değillerken onların bu işlerini sen kendilerine haber vereceksin» diye vahyettik."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Yaptıkları işleri kendilerine haber verdiği zaman kardeşleri, onun Yusuf olduğunun farkında değillerdi." Hasan da böyle demiştir.

Kendisi kuyudayken Yüce Allah ona bunu vahyetti. Ona peygamberlik verdi. Yaptıkları bu işi kardeşlerine haber vereceğini ona bildirdi.

(وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾)

16-"(Yûsuf'u kuyuya bırakıp) akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler."

Rivayet olunduğuna göre Şa'bî kadılık makamında otururken bir adam ağlayarak yanına geldi. Başka bir adamın kendisine haksızlık ettiğini iddia ediyordu. Yanında oturmakta olan bir adam, Şa'bî'ye, "Bu adam haksızlığa uğramış olabilir" dedi. Şa'bî de bunu söyleyen kişiye şöyle dedi: "Yusuf'un (a.s) kardeşleri de hıyanet ettiler, zulmettiler ve yalan söylediler. Akşamleyin de ağlayarak babalarının yanına geldiler. Kendilerini temize çıkarmak için, Yusuf'u (a.s) kaybettiklerinden ötürü ağlıyormuş gibi yaptılar. Bu musibetten dolayı babalarının acısına ortak oluyorlarmış gibi davrandılar. Hz. Yakub'un, Yusuf'u kurdun yiyeceğine dair ortaya koyduğu korkusunda haklı olduğunu belirterek şöyle dediler: (اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ) **"Biz yarışa girmiştik."**

Denilir ki: Ok atma yarışı için Yusuf'un (a.s) yanından uzaklaştıklarını söylediler. Başkaları da koşu yarışı için Yusuf'un (a.s) yanından uzaklaştıklarını ifade ettiklerini söylemişlerdir.

(قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾)

17-"«Ey babamız! Biz yarışa girmiştik. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) O'nu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın» dediler."

Sen bizim söylediklerimizin doğruluğunu tasdik etmezsin. Yusuf'un (a.s) gömleği diyerek babalarına kanlı bir gömlek getirdiler. Gömleğin üzerindeki kanın Yusuf'un (a.s) kanı olduğunu söylediler.

(بِدَمٍ كَذِبٍ) **"Sahte bir kan"**

Yani yalandan uydurulmuş bir kan idi. İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Yusuf'u (a.s) eğer kurt yemiş olsaydı gömleğini parçalardı. Yalan söyledikleri, gömlekten açıkça anlaşılıyordu. Çünkü gömlek sapa sağlamdı. Üzerinde hiçbir yırtık yoktu."

Şa'bî dedi ki: "Yusuf'un (a.s) gömleğinde üç alamet vardı: Kan, yarık ve babasının üzerine atıldığında gözlerinin tekrar görmeye başlaması."

Hasan dedi ki: "Yakub (a.s), Yusuf'un (a.s) gömleğinin sağlam olduğunu gördüğünde, "Evlatlarım, Allah'a yemin ederim ki ben yumuşak huylu hiçbir kurt görmüş değilim" demişti."

(قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا)

"Yakub dedi ki: «Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi.»"[173]

Bu ayet, Yakub'un (a.s), onların hainlik ve zalimlik yaptıklarını, Yusuf'u (a.s) kurt yemediğini kesin olarak anladığına delalet etmektedir. Çünkü gömleğinin yırtıksız ve sağlam olması bunun delili idi. Bu da birilerinin ifadelerini doğrulama veya yalanlamada ortada görülen alamete dayanarak hüküm vermenin caiz olduğuna delalet etmektedir.

(فَصَبْرٌ جَمِيلٌ) **"Bana düşen, güzel bir sabırdır."**

Denilir ki: Bu, şikâyet içermeyen bir sabırdır. Bu ayette, başa gelen musibetin gerektirdiği güzel sabır ve belalarla karşılaşıldığında Allah'tan yardım dilemenin ne şekilde yapılacağı açıklanmaktadır. Bu, kişiye sevap ve mükâfat kazandıran kesin hususlardandır. Yine bu ayette Yüce Allah, peygamberi Yakub'un (a.s), kıymetli aziz evladını kaybetme musibetine maruz kaldığı andaki durumunu, onun güzelce sabredip teselli bulmasını, Yüce Rabbinden yardım dileyip O'na yönelmesini anlatmaktadır. Tıpkı şu ayette ifade edildiği gibi:

(اَلَّذِينَ اِذَٓا اَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّٓا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ
اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ)

173 Yûsuf, 12/17

"Onlar; başlarına bir musibet gelince, «Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz» derler. İşte Rableri katından rahmet ve merhamet onlaradır."[174]

Evet, Yüce Allah, Yakub'un (a.s) bu durumunu anlatmaktadır ki, musibete maruz kalındığında insanlar onu örnek alıp sabretsinler.

(وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾)

19-"Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: «Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah'tır.»"

Katade ve Süddi dediler ki: Kervanın sucusu kovasını kuyuya sarkıtınca Yusuf (a.s) kovaya tutundu. Kovayı sarkıtan da "Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!" dedi.

Katade dedi ki: "Bir köle bulduğunu arkadaşlarına müjdeledi."

Süddi dedi ki: "Sucunun kendisine seslendiği adamın adı, müjde anlamına gelen Büşra idi."

(وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً)

"Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar."

Mücahid ve Süddi dediler ki: "Kovayı kuyuya sarkıtanla beraberindeki kişi, Yusuf'u (a.s) diğer tüccarlardan gizlediler ki az bir para vererek kendilerine ortak olmasınlar."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kardeşleri Yusuf'u (a.s) sakladılar ve onun kendilerinin kardeşi olduğunu gizlediler. O da kendisini öldürmesinler diye bu hususta onlara uydu. Ayette geçen (بِضَاعَة) kelimesi, ticarette kullanılan bir miktar mal demektir.

174 Bakara, 2/156-157

(وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً) **"Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar"** cümlesini şöyle manalandıranlar da olmuştur: "Yusuf'u (a.s) köle diye satarak ticaret yapmayı düşündüler."

Şu'be'nin bildirdiğine göre Yunus, Ubeyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali *radiyallahu anh*, buluntu çocuğun hür olduğuna hükmetti. Ve şu ayeti okudu:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ)

"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı."[175]

Zühri, Senin Ebu Cemile'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* zamanında sokağa terkedilmiş bir çocuk buldum. Hz. Ömer *radiyallahu anh* (عَسَى الغُوَيْرَا بُؤْسًا) dedi. Bulunan çocuğun nesebinin sahih olmadığı söylenemez denildi. Hz. Ömer *radiyallahu anh* "Bu çocuk hürdür. Velayet hakkı da sendedir. Emzirme masrafı ise bize aittir" dedi.

(عَسَى الغُوَيْرَا بُؤْسًا) cümlesi bir deyimdir. (الغُوَيْرَا) kelimesi, (غَارٍ) kelimesinin ism-i tasgiridir. Bu deyimin manası şöyledir: "Korku, mağara tarafından gelmiştir."

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, çocuğu bulduğunu söyleyen adamı suçladı ve ona "Belki de bu meseledeki kötülük senden kaynaklanmaktadır. Yani çocuğun babası muhtemelen sensin" dedi. Adamın bu işte bir dahli olmadığına şahitlik edilince, çocuğu yanında tutmasını emretti ve velayet hakkının da ona ait olacağını söyledi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, velayet kelimesiyle adamın o çocuğu yanında tutmasını onu gözetip velilik yapmasını kasdetmiş olabilir. Bu hakkı ona vermiştir. Sanki çocuk, onun azad ettiği bir kölesiymiş gibi adamı onun üzerinde velayet hakkına sahip kıldı. Çünkü adam gönüllü olarak o çocuğu sokaktan almış, hayatta kalmasına vesile olmuş, ona iyilikte bulunmuştu. Hz. Ömer *radiyallahu anh* o çocuğun hür olduğunu haber vermişti. Bu iki manaya gelmektedir: Ya o çocuğun asli hür olduğunu, üzerinde kölelik kaydının bulunmadığını bildirmişti. Ya da

175 Yûsuf, 12/20

kendisi onu hürriyetine kavuşturmuştu. Bilindiği gibi Hz. Ömer *radiyallahu anh* ona bir kölesi olarak mâlik olmamıştı ki onu azad edip hürriyetine kavuştursun. Böylece onun hür olduğunu, kölelik hükmünün ona uygulanamayacağını bildirmek istediğini öğrenmiş olmaktayız. O çocuk aslen hür idiyse velayetini bir kimseye vermek caiz olmaz. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* adama, "Bu çocuğun velayet hakkı sendedir" demekle, onu yanına alıp koruma yetkisine sahip kıldığını ifade etmek istemiştir.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* ile Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh*, zina sonucu doğan çocuklar hakkında, "Onları azad edin ve onlara iyi davranın" demeleri, 'onların hür olduklarına hükmedin' anlamındadır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurmuştur:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[176]

Kişinin köle olarak bulduğu babasını satın almakla babasının hemen kendiliğinden hür olacağı, ayrıca satın alan evladın "azad ettim" demesine gerek kalmayacağı bu hadiste bildirilmiş olmaktadır.

Muğire, buluntu çocuk hakkında İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sokakta bulduğu çocuğu alan kişi onu köle edinmek isterse o çocuk köle olur. Onu sırf Allah rızası için yanına alırsa, azad edilmiş köle gibi hür olur."

İbrahim'in bu dediği anlamlı değildir. Çünkü o çocuk hür ise onu sokakta bulup yanına alan kimsenin niyetiyle köle olmaz. Köle ise yine onun niyetiyle hür olmaz. Şunu da söylemeliyiz ki insanlarda asl olan hür olmaktır. Zahir olan görüş böyledir. Mesela İslam ülkesinde kendi başına çalışıp tasarrufta bulunan birini gördüğümüzde onun hür olduğuna hükmederiz. Köleliğine şehadet eden bir beyyine veya kendisinin bu yönde bir ikrarı olmadıkça onu köle yapmayız. Şunu da belirtelim ki buluntu çocuğu ya hür bir kadın ya da bir cariye doğurmuştur. Onu doğuran kadın hür ise

176 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487

kendisi de hürdür; köle edinilmesi caiz değildir. Onu doğuran kadın bir cariye ise çocuk, kendisini bulan kişiden başkasının kölesidir. Onu mülkiyetimize almamız caiz değildir. Her halükârda buluntu çocuğun, bulanın kölesi olması caiz değildir. Şunu da belirtelim ki hürriyet asıldır. Kölelik ise sonradan gelen bir vasıftır. Mesela bir kişinin mülkiyetinde olduğunu bildiğimiz bir malı bir başkası kalkıp o malın o kişinin mülkiyetinden çıkmış olduğunu iddia ederse, bu iddiasını doğrulamayız. Çünkü o mala sonradan yeni bir vasfın geldiğini iddia etmektedir. Buluntu çocuğu bulan kişinin de o çocuğun köle olduğunu iddia etmesinin hükmü de böyledir. Diğer taraftan buluntu bir malın aslında herhangi bir şahsın mülkü olduğu bilinmekle birlikte onu bulan kimsenin mülkü olmasını gerektirmediği gibi, köle olduğu bilinmeyen bir çocuğu sokakta bulan kimsenin kölesi olmasını gerektirmez.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam bir kadınla evlendi. Evlendikten dört ay sonra kadın bir çocuk doğurdu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Adam, kadının üreme organını helal edindiği için kadına mehir verilir. Çocuk da o adamın kölesidir"*** buyurdu.

Ne var ki bu hadis şazdır. Bununla amel edilmemektedir. Çünkü o çocuk en fazla zina mahsulü bir çocuk olabilir. Onu hür bir kadın doğurmuşsa, kendisi de hürdür. Zina sonucu doğan çocuk ile buluntu çocuğun hür oldukları hususunda fakihler arasında görüş ayrılığı yoktur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾)

20-"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona değer vermiyorlardı."

Ferrâ dedi ki: (ثَمَن) satın alma akdinde müşterinin zimmetinde sabit olan dirhem ve dinarlardır. (Satıcıya ödemekle yükümlü olduğu paradır).

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri de buna delalet etmektedir. Çünkü (وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ) ifadesiyle dirhemler semen/bedel olarak adlandırılmıştır.

Ferrâ'nın söylediği lügat bakımından makbul bir sözdür. Semen/bedelin anlattığımız şekilde müşterinin zimmetinde sabit olan (ödemekle yükümlü) bir şey olduğu bildirildiğine ve sonra Yüce Allah da dirhemleri semen olarak adlandırdığına göre, alışveriş akidlerinde semenin müşterinin zimmetinde sabit olması gerekir. Semenin "şu dirhemler veya dinarlar" şeklinde belirtilmiş olması ile belirtilmiş olmaması arasında bir fark yoktur. Aslında semen "şu dirhemler veya dinarlar" şeklinde belirtilince semen olmaktan çıkar. Çünkü hakikatte aynî şeyler semen olamazlar. Ancak insanlar aynî şeyleri bedel yerine kullanır ve onları bedel anlamında semene benzeterek semen olarak adlandırırlarsa, aynî şeyler de semen olabilirler. Bu hüküm sabit olunca, semen olarak verilecek dirhem ve dinarların tayin edilmemesi/belirlenmemesi gerekir. Çünkü belirlenmesinde, Cenab-ı Allah'ın dirhemlere verdiği semeniyet sıfatı yok edilmiş olur. Çünkü aynî şeyler semen olamazlar.

Ayette geçen (بَخْس) kelimesi azlık ve eksiklik anlamına gelir. Mesela bir kişi hak sahibinin hakkını eksik verdiğinde (بَخَسَهُ حَقَّهُ) denir.

(دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ) **"Birkaç dirheme (sattılar)"**

İbn Mesud, İbn Abbas ve Katade, Yusuf'u (a.s) yirmi dirheme sattıklarını söylemişlerdir.

Mücahid, yirmi iki dirheme sattıklarını söylemiştir. Dirhemlerin sayısı az olduğu için ayette 'birkaç dirheme' ifadesi kullanıldığı söylenmiştir.

Bazıları dediler ki: Dirhemleri saymadılar, tarttılar. Çünkü o zamanda dirhemlerin toplamı bir okıye yani kırk dirhem olmadıkça tartmazlardı; (sayarlardı).

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Kervandakiler Yusuf'u (a.s) bulduklarında kardeşleri de oradaydılar. "Bu, bizim kölemizdir. Kaçmış" dediler. Bunun üzerine kervandakiler onu onlardan satın aldılar."

Katade, "Kervandakiler onu sattılar" demiştir.

(وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ)

"Zaten ona değer vermiyorlardı."

Denildi ki: Kardeşleri onu ucuza elden çıkarmak istiyorlardı. Amaçları, onu babalarının gözünün önünden uzaklaştırmaktı.

(وَقَالَ الَّذِي اشْتَرٰيهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَاَتِهٖٓ اَكْرِمِي مَثْوٰيهُ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا
اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًاۜ وَكَذٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْاَرْضِۘ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ
الْاَحَادِيثِۜ وَاللّٰهُ غَالِبٌ عَلٰٓى اَمْرِهٖ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾)

21-"Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: «Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.» İşte böylece biz Yûsuf'u o yere (Mısır'a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler."

Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İnsanlar içinde en güzel öngörü sahibi olanlar, üç kişidir:

Biri, Mısır azizidir. Hani o, karısına şöyle demişti: "Ona (Hz. Yusuf'a iyi bak. Belki bize yararı dokunur."

İkincisi Hz. Şuayb'ın kızıdır. O da babasına şöyle demişti: **"Babacığım, onu (Hz. Musa'yı) ücretle tut."**[177]

Üçüncüsü de Hz. Ebû Bekir'dir. O da kendisinden sonra yerine halife seçmeleri için Hz. Ömer'i tavsiye etmişti."

(وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُٓ اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾)

22-"Olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız."

Ayette geçen (اَشُدَّ) kelimesinin, 18-60 yaş arasındaki güçlü olma döneminde olma manasına geldiği söylenmiştir.

177 Kasas, 28/26

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(أَشُدَّ) kelimesi, 20 yaşında olmak demektir."

Mücahid dedi ki: "(أَشُدَّ) kelimesi, 33 yaşında olmak demektir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَٓا اَنْ رَاٰ بُرْهَانَ رَبِّهٖ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴿٢٤﴾)

24-"Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kadın, Yusuf (a.s) ile ilişkide bulunmaya istek duyup harekete geçmişti. Yusuf (a.s) ise kadına şehevi açıdan istek duymuştu ama harekete geçmemişti."

Her ikisinin de sadece şehevi açıdan birbirlerine istek duyduklarını söyleyenler olmuştur. Çünkü bir şeye istek duyup yönelmek, o şeye yaklaşmaktır. Onunla temasa geçmek değildir. Yusuf'un (a.s) onunla temasta bulunmak için harekete geçmediği, sadece şehevi açıdan istek duyduğunun delili şu ayetlerdir:

(مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَبّ۪ٓي اَحْسَنَ مَثْوَايَ)

"Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı."[178]

(كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّٓوءَ وَالْفَحْشَٓاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ)

"Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."[179]

---

178 Yûsuf, 12/23
179 Yûsuf, 12/24

Bu ayetler, Yusuf'un (a.s) günaha yönelmediğini ve masum olduğunu haber vermektedir. Ayette takdim ve tehir olduğu söylenmiştir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olmalıdır: (لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ هَمَّ بِهَا) Çünkü (لَوْلَا) edatının cevabının, cümle içinde kendisinden önce gelmesi caiz değildir. Mesela ulema (قَدْ أَتَيْتُكَ لَوْلَا زَيْدٌ) "Sana gelirdim eğer Zeyd olmasaydı" şeklinde bir cümle kurmanın doğru olmayacağını söylemişlerdir. Ancak (لَوْلَا) edatının cümlenin başında olduğunu takdir etme durumunda cümlenin bu şekilde kurulması caiz olur.

(لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ)

"Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı..."

İbn Abbas, Hasan, Said b. Cübeyr ve Mücahid dediler ki: Yusuf (a.s), babası Yakub (a.s) ın o sırada parmaklarını ısırmış vaziyetteki suretini gördü."

Katade dedi ki: "Kendisine, 'Ey Yusuf! Adın peygamberler listesinde yazılıyken sefihlerin yaptığı işi mi yapıyorsun?' diye seslenildi."

Yusuf'un (a.s) o sırada bir melek gördüğünü, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* söylediği rivayet edilmiştir.

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Yusuf'un (a.s) gördüğü delilden maksat, zinanın cezasına dair öğrenmiş olduğu delildir."

(قَالَ هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ اَهْلِهَا اِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٦﴾)

26-"Yûsuf, «O benden arzusunu elde etmek istedi» dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: «Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir.»"

İbn Abbas, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve Hilal b. Yesar'dan rivayet olunduğuna göre, kadının ailesinden şahitlik eden, beşikteki bir çocuktu.

Yine İbn Abbas, Hasan, İbn Ebi Melike ve İkrime'den rivayet olunduğuna göre şahitlik eden, bir erkekti.

İkrime dedi ki: Kral, Yusuf'u (a.s), gömleği yırtık vaziyette kapıda görünce bu durumu kendi amcaoğluna anlatmış, amcası oğlu da krala şöyle demişti: Yusuf'un gömleği önden yırtılmışsa demek ki Yusuf, kadınla ilişkide bulunmak istemiş, kadın ise onun bu isteğini reddetmiştir. Yusuf'un gömleği eğer arkadan yırtılmışsa demek ki kadın onunla ilişkide bulunmak istemiş, Yusuf ise ondan kaçmıştır. İnsanlardan bazıları, buluntu bir malın kendisine ait olduğunu söyleyip evsafını bildiren şahsın o malın sahibi olduğunu kabul etmede bu ayeti delil olarak kullanmaktadırlar.

[Buluntu Bir Malın Kendisine Ait Olduğunu İddia Eden ve Evsafını Bildiren Kimse]

Buluntu bir malın kendisine ait olduğunu iddia eden ve evsafını bildiren kimse hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Beyyine getirmedikçe, sadece evsafını bildirmekle o malı almayı hak etmez. Bulan kişi de sadece evsaf bildirmesi sebebiyle o malı ona vermeye mecbur tutulamaz. Ama yargı tarafından vermeye zorlanmasa bile bu durumda kendisi isterse verebilir."

Mâlik'in bu konudaki kavline kıyasta bulunan İbn Kasım şöyle demiştir: "Evsafını bildiren kişi, buluntu malı almayı hak eder. Bulan kişi de bu durumda malı ona teslim etmeye mecbur tutulur. Daha sonra bir başkası beyyine getirerek o malın kendisine ait olduğunu söylerse, bulmuş olan kişinin ona tazminat vermesi gerekmez."

Mâlik dedi ki: "Hırsızlarda da hüküm böyledir. Hırsızların yanında bazı eşyalar bulunur da bazı kimseler gelip bu eşyaların kendilerine ait olduğunu iddia ederler, ancak yanlarında beyyineleri yoksa, sultan bunun için bir müddet bekler. Başkaları gelip hak iddia etmezlerse eşyaları mezkûr şahıslara verir. Kaçak köle için de aynı hüküm geçerlidir.

Hasan b. Hayy dedi ki: "Yakalanan kaçak kölenin kendisine ait olduğunu iddia eden ve evsaf bildiren kimseye o köle teslim edilir."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Buluntu çocuğun kendilerine ait olduğunu iki kişi iddia eder de ikisinden biri çocuğun bedenindeki bir işaretten söz ederse, çocuğun almada diğerinden öncelikli olur."

Evdeki eşyalardan hangisinin erkeğe, hangisinin kadına ait olduğu hususunda karı-kocanın ihtilaf etmesiyle ilgili olarak Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Erkeklere mahsus eşya kocaya, kadınlara mahsus eşya ise kadına aittir. Hem kadına hem de erkeğe yarayan şeylerse kocaya aittir." Bu iki imam, eşyaların zahiri durumuna bakarak böyle hükmetmişlerdir.

Kiracı ile mülk sahibi binaya konulan bir kapı kanadının mülkiyeti üzerinde ihtilaf ettiklerinde bu kapı kanadının yapısı, binaya takıl olan asıl kapıya uygun yapıda ise ev sahibinin sözüne itibar edilir. Asıl kapıya uygun yapıda değilse, kiracının sözüne itibar edilir. Evin bir tarafına bırakılmış desenli bir tahta parçasının mülkiyeti üzerinde ihtilaf ettiklerinde bu tahta parçası, evin tavanındaki tahtaların desenine uygun ise ev sahibinin sözüne itibar edilir. Eğer uygun desende değilse, kiracının sözüne itibar edilir. Burada anlattığımız meselelerin bazısında fakihler, evsafa dayanarak hüküm vermişlerdir. Ama bazısında evsafa dayanıp hükmetmiş değildirler. Biri su taşıyıcısı, diğeri aktar iki kişi bir tulumun kendilerine ait olduğunu iddia ederek anlaşmazlığa düşerlerse, ikisinin o tuluma ortak edileceği hususunda mezhebimiz fakihleri arasında ihtilaf yoktur. Tulumun tamamı su taşıyıcısına aittir, deyip de aktar mahrum bırakılmaz. Buluntu malı bulan kişinin o mal üzerindeki eli sahih bir eldir. O malın sahibi kabul edilebilir. Ancak "Bu mal benimdir" diye iddia eden kişi anılan malı bulanın elinden almak istemektedir.

Bu hususta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الْبَيِّنَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ)

"Beyyine getirmek davacıya, yemin etmek de davalıya düşer."[180]

Buluntunun bulan kişinin elinde durması, o mal üzerinde sahiplik iddiasında bulunan kişiyi davacı olmaktan çıkarmaz. Beyyine getirmedikçe davası doğru kabul edilmez. Çünkü buluntu mal, kendisinin elinde durma-

180 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/484

maktadır. Evsaf bildirmiş olması, o mala sahip olduğuna dair bir beyyine değildir. Çünkü bir kişi bir başkasının elindeki bir malın kendisine ait olduğunu iddia eder ve malın evsafını bildirirse, o başkası da malı yerde bulmuş biri değilse, iddia sahibinin evsaf bildirmiş olması o malın sahibi olduğunu ispatlamaz. Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Buluntu bir çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia eden iki kişiden biri, çocuğun bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyerek evsaf bildirirse, istihsan gereği o çocuk, öncelikle evsaf bildiren adama verilir. Çünkü bukuntu çocuğu bulan kişi, evsaf bildirmese bile, kendisine ait olduğunu iddia etmekle o çocuğa sahip olur. Nesebi de onun üzerine sabit olur. Çocuk, elinde bulunan adamdan alınıp diğerine verilir. İki kişi buluntu çocuğun kendilerine ait olduğunu iddia ederek anlaşmazlığa düşerlerse, çocuk her ikisinin elindeymiş gibi kabul edilir. İkisinden biri onun bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyip evsaf bildiremezse, nesebinin her ikisine ait olduğuna hükmedilir. Yargı yoluyla her ikisine ait olduğuna hükmedildiği farzedilirse tamamı ikisinden her birinin elinde olur. Bedeninde bir işaret bulunduğunu söyleyerek evsaf bildiren olursa, Çocuk elinde bulunandan alınıp kendisine verilir. Evdeki eşyaların kime ait olacağı hususunda anlaşmazlığa düşen eşlerin meselesi de buna benzemektedir. Eşlerden her biri evdeki eşyaları kullanabilmekteyse de bir veya birkaç eşyayı en çok kullanan ve üzerinde tasarrufta bulunan eş o eşya veya eşyalara sahip olur. Kiracı ile mülk sahibi için de aynı hüküm geçerli olur.

Şöyle ki: Her ikisi de binanın tamamı üzerinde hak sahibidirler. Binadaki bir nesnenin kendilerine ait olduğunu her ikisi de iddia ederse, iddiasının doğruluğunu destekleyecek bir işaret ve alamet bulunan kişinin sözüne itibar edilir. Çünkü bunun o bina üzerinde hakkı olduğu gibi o binadaki söz konusu nesnenin kendisine ait olduğuna delalet eden işaret ve alamet de vardır. İddia sahiplerinin her ikisinin kullanım hakkına sahip olduğu nesnelerin sahibini belirlemede bu tür meselelerde işaret ve alametler esas alınmaktadır. İki kişinin elinde bir nesne olur da her ikisi bunun kendisine ait olduğunu iddia eder; ancak birisi o gibi nesnelerle uğraşan biriyse, mesleğinde kullandığı aletlerdense, bilindiği gibi bu nesnenin yarısı birinin elinde, ikinci yarısı da diğerinin elinde olup her birinin elindeki yarıdan diğerinin elinde bir şey bulunmaz. Bu durumda birinin mesleği veya kendisine ait olduğuna delalet eden bir işaret sebebiyle o nesnenin tamamının birisine ait olduğuna hükmederiz. Bunların durumu şuna benzer: Ayakkabı ustası bir kimse, sarrafın

elindeki bir mest kalıbının kendisine ait olduğunu iddia ederse sarraf, sırf kendi elinde bulunuyor diye o kalıba sahip olamaz. Çünkü bu kalıp, ayakkabı ustasının mesleğini icra ederken kullanmakta olduğu bir malzemedir. Buluntu mal meselesi de aynen bunun gibidir. Buluntunun kendisine ait olduğunu iddia eden kişi, bu meselede anlatıldığına göre onu elinde bulundurmamaktadır. Onu bulan kişi, ancak ondaki bir vasfı bildirmekle onun üzerinde hak sahibi olmaktadır. Bilindiği gibi, evsafını bildirmeyen kimse, sırf onun kendi malı olduğunu iddia etmekle ona mâlik olamaz. Evsafını bildiren kişiden başkası o mal üzerinde hak sahibi olamaz.

Gelelim Zeyd b. Halid'in bu konudaki hadisine: Bir adam buluntu para hakkında ne yapması gerektiğini sorduğunda

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap vermişti:

(اعْرِفْ عِفَاصَهَا وَوِكَاءَهَا، ثُمَّ عَرِّفْهَا سَنَةً فَإِنْ
جَاءَ صَاحِبُهَا وَإِلَّا فَشَأْنَكَ بِهَا)

"Bulduğun paranın kesesini, ağız bağını tanı. Sonra bir sene müddetle onu (etrafa) tarif et. Sahibi gelirse ne alâ. Gelmezse bildiğin gibi yap."[181]

Bu hadis, buluntu malın evsafını bildirerek kendisine ait olduğunu iddia eden kimsenin o mala sahip olacağına delalet etmemektedir. Zira muhtemeldir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* buluntu paranın hükmünü soran adama, kendi parasıyla karışmasın ve onun buluntu olduğunu bilsin diye kesesini, ağız bağını tanıyıp bellemesini emretmiştir. Bazı hallerde bu, buluntu malın kendisine ait olduğunu iddia edenin iddiasının doğruluğuna delil olabilir. Buna dayanarak buluntu mal ona teslim edilebilir. Ancak bu, bağlayıcı bir hüküm değildir. Evsafın bildirilmesinin ve iddia sahibinin görünen halinin karşı tarafın kalbini etkilemesi ve doğru söylediğine inanmasını sağlayabilir. Ancak hüküm vermede bu bir esas teşkil etmez.

Yakub (a.s), Yusuf'un (a.s) kardeşlerinin yalan söylediklerini, gömleğin yırtılmamış olmasından anlamıştı. Şayet Yusuf'u (a.s) kurt yemiş olsaydı, gömleğini mutlaka parçalardı. Şureyh ile İyas b. Muaviye'den de buna benzer ifadeler rivayet edilmiştir.

181 Buhari, Lukata, 4; Müslim, Lukata, 1

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir kedi yavrusu için iki kadın, davalaşmak üzere Kadı Şureyh'in huzuruna çıktılar. Biri, "Şu, benim kedinin yavrusudur" dedi. Diğeri de "Şu, benim kedinin yavrusudur" dedi. Bunun üzerine Şureyh şöyle dedi:

(أَلْقُوهَا مَعَ هَذِهِ فَإِنْ دَرَّتْ وَقَرَّتْ وَاسْبَطَرَتْ فَهِيَ لَهَا وَإِنْ هَرَّتْ وَفَرَّتْ وَازْبَأَرَّتْ فَلَيْسَ لَهَا)

"Yavruyu şu kedinin yanına bırakın. Eğer süt verir, yatışır ve onun yanına uzanırsa yavru şunundur. Eğer huysuzluk edip kaçar ve saldırı vaziyetini alırsa yavru kendisinin değildir."

Hammad b. Seleme dedi ki: Bir haberci, İyas b. Muaviye hakkında bana şöyle bir olay anlattı: İki kadın, bükülmüş bir yumak ip üzerine davalaştılar. İyas, ikisinden biriyle yalnız görüşerek ona, "İpi neyin karşılığında büküp yumak haline getirdin?" diye sordu. Kadın, "Bir ceviz karşılığında" cevabını verdi. Sonra diğer kadınla yalnız görüşerek ona, "İpi neyin karşılığında büküp yumak haline getirdin?" diye sordu. Kadın, "Bir parça ekmek karşılığında" cevabını verdi. Yumağı çözdüler. Doğru söyleyene verdiler. Şureyh ile İyas'ın bu uygulamaları, yargıda hükmün bu şekilde verilmesi, hasmın böylece haksızlığının ortaya çıkarılıp susturulması gerektiğini göstermez. Ancak onlar kendi ağırlıklı kanaatlerine dayanarak bu şekilde bir çıkarsama yoluna gitmişler, haksız olan hasmın ortaya çıkıp ikrarda bulunmasını sağlamışlardır. Çünkü bu gibi durumlarda insan utanıp haksız olduğu bir davada ısrar etmez; haksızlığını ikrar eder. İkrarına göre de hüküm verilir.

(وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانِ قَالَ اَحَدُهُمَا اِنّ۪ي اَرٰين۪ي اَعْصِرُ خَمْراً وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنّ۪ي اَرٰين۪ي اَحْمِلُ فَوْقَ رَأْس۪ي خُبْزاً تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُۜ نَبِّئْنَا بِتَأْو۪يلِه۪ۚ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِن۪ينَ ﴿٣٦﴾)

36-"Onunla beraber zindana iki delikanlı daha girdi. Biri, «Ben rüyamda şaraplık üzüm sıktığımı gördüm» dedi. Diğeri, «Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı

gördüm. Bize bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz» dedi."

Denilir ki: Burada takdir edilen gizli bir kelime vardır. O da şaraplık üzümdür. Yani şaraplık üzüm sıktığını rüyasında görmüştü. Çünkü şarap zaten sıvı bir şeydir; sıkılması söz konusu değildir. Ayetin şu manaya geldiğini söyleyenler vardır: Şarap olacak bir nesneyi sıkıyordum. Ama ayette sıkılan bu nesneye -her ne kadar şarap değilse de- mecazen şarap adı verilmiştir. Üzümü sıkarak şarap elde etmek mümkündür. Şöyle ki Üzüm kazana bırakılır. Kaynatılarak yarısı gidinceye kadar ateşte bırakılır. Üzümün suyu hakiki bir şarap haline gelir. Dahhâk dedi ki: Bir lügate göre üzüme de (خَمْر) şarap denmektedir.

(نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ اِنَّا نَرٰيكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ)

"Bunun yorumunu haber ver. Şüphesiz biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz."

Katade dedi ki: "Yusuf (a.s) hastalarını tedavi eder, kederlilerini teselli eder, Rabbine çokça ibadet ederek kendini yorardı."

Denildi ki: Yusuf (a.s) mazlumun yanında yer alır, güçsüze yardım eder ve hastaları ziyaret ederdi. Şunu diyenler de olmuştur: Yusuf (a.s) rüyaları çok iyi yorumlardı. Çünkü zindandaki iki arkadaşından başkalarının da rüyalarını yorumlardı.

(قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ اِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ اَنْ يَأْتِيَكُمَا ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي اِنِّي تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾)

37-"Yûsuf dedi ki: «Sizin yiyeceğiniz yemek size gelmeden önce, onun ne olduğunu bildiririm. Bu, bana Rabbimin öğrettiklerindendir. Ben, Allah'a inanmayan ve ahireti inkar eden bir milletin dinini bıraktım.»"

İbn Cüreyc dedi ki: "Yusuf (a.s), rüya tabirini söz etmeyi bırakıp onlara gelecek yemeklerin ne olduğunu önceden haber vereceğini söylemişti. Çünkü onlardan birinin kötü bir durumla karşılaşacağını önceden görmüştü. Onlar da bunu kendilerine bildirmesini istemişler ve bildirmeden de peşini bırakmamışlardı."

Denildi ki: Allah'ın kendisine peygamberlik verdiğini bilsinler ve Allah'a itaate yönelsinler diye Yusuf (a.s) bu haberi önceden kendilerine vermişti. Yusuf (a.s) bu haberi onlara verişinden uzun bir zaman önce aralarında bulunuyordu. Ama Yüce Allah, Yusuf'un (a.s), Allah'a dua etmeleri gerektiğini onlara söylediğinden bahsetmemiştir. Onlara putlara tapan bir millet idiler. Yusuf (a.s), onlara söyleyeceklerini dinleyip kabul edeceklerini ummadığı için o zamana kadar onlara bir şey söylememişti. Kendisine yönelip iyi bir insan olduğunu anladıklarını görünce, söyleyeceklerini dinleyip kabul edeceklerini ümid etti ve şöyle dedi:

(يَا صَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ)

"Ey zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı ilâhlar mı daha iyidir, yoksa mutlak hâkimiyet sahibi olan tek Allah mı?"[182]

Bu ifadeler, şu ayetin fehvasına uygundur:

(اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ)

"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır."[183]

Yusuf (a.s), Allah yoluna hikmetle yapacağı çağrıya kulak verip kabul edecekleri vakti gözetledi. Cenab-ı Allah onu örnek almamız için bu yaptığını bizlere nakletmiştir.

(وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ اَنَّهُ نَاجٍ مِنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾)

182 Yûsuf, 12/39
183 Nahl, 16/125

42-"Yûsuf, onlardan kurtulacağını düşündüğü kişiye, «Efendinin yanında beni an», dedi. Fakat şeytan onu efendisine hatırlatmayı unutturdu da bu yüzden o, birkaç yıl daha zindanda kaldı."

Bu ayetteki (ظَنّ) zann kelimesi kesin bilgi anlamınadır. Çünkü Yûsuf (a.s), rüyanın yorumladığı şekilde gerçekleşeceğini kesin olarak biliyordu. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اِنّ۪ي ظَنَنْتُ اَنّ۪ي مُلَاقٍ حِسَابِيَهْ)

"Çünkü ben, hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum."[184]

Bu ayetteki (ظَنَنْتُ) kelimesi, kesin olarak biliyordum, anlamındadır.

(فَاَنْسٰيهُ الشَّيْطَانُ)

"Fakat şeytan onu unutturdu."

(أنسيه) fiilinin sonundaki zamir, İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Yusuf'a (a.s) racidir.

Hasan ile İbn İshak dediler ki: "Bu zamir, sakiye racidir."

Bu ayette Yusuf'un (a.s) zindanda birkaç yıl daha yattığı beyan edilmektedir. Bunun sebebi de şuydu: Yûsuf, kurtulan zindan arkadaşına, kralın yanında kendisinden bahsetmesini istemişti. Onun bu isteği bir gaflet eseriydi. Bu ayetin te'vili eğer İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* anlattığı gibiyse, Yusuf'a (a.s) Rabbi olan Yüce Allah'ı anmasını şeytan unutturmuştu. Çünkü böyle bir durumda öncelikle yapması gereken şey, zindandan kurtulan arkadaşından kendisini kralın yanında anmasını istemesi değil, Yüce Allah'ı anmasıydı. Allah'ı anmayıp, arkadaşından kendisini kralın yanında anmasını istemesi, kendisinin zindanda birkaç yıl daha kalmasına sebep olmuştu. Ayetin te'vili, şeytanın sakiye Yusuf'u (a.s) unutturması şeklinde ise Yusuf (a.s) sakiden kendisini kralın yanında anmasını istediğinde Cenab-ı Allah, sakiye bu imkânı vermemiş, onu şeytanın vesveseleri ve

184 Hâkka, 69/20

başka şeyleri hatırına getirmesiyle başbaşa bırakmış, böylece şeytan ona, Yusuf'u (a.s) kralın yanında anmayı unutturmuştu.

Ayetteki (بِضْع) kelimesine gelince İbn Abbas *radiyallahu anh*, bunun üç ilâ on arası bir sayıyı ifade ettiğini söylemiştir. Mücahid ile Katade ise dokuza kadar bir sayıyı ifade ettiğini söylemişlerdir. Vehb dedi ki: "Yusuf (a.s), zindanda yedi sene kaldı."

(قَالُوا اَضْغَاثُ اَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْاَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾)

44-"Dediler ki: «Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.»"

Biz biliyoruz ki kralın gördüğü, sahih bir rüya idi. Karışık düşler değildi. Çünkü Yûsuf (a.s) onu bolluk ve kıtlık seneleri şeklinde yorumlamıştı. Bu da 'Rüya, ilk yorumlandığı şekilde gerçekleşir' diyenlerin sözünü geçersiz kılmaktadır. Çünkü kralın çevresindekiler karışık rüyalar demişlerdi. Onların dediği gibi olmadı. Yine bu ayet, "Rüya, kuşun ayağındadır. Yorumlanınca yere düşüp gerçekleşir" rivayetinin de asılsızlığına delalet etmektedir.

(وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ اِلَى رَبِّكَ فَسْـَٔلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ الّٰتِي قَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ اِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾)

50-"Kral, «Onu bana getirin» dedi. Elçi, Yûsuf'a gelince (Yûsuf) dedi ki: «Efendine dön de, 'ellerini kesen o kadınların derdi ne idi' diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir.»"

Denilir ki: Yusuf (a.s), kralın katına çıkma çağrısına hemen icabet etmedi. Suçsuzluğunun anlaşılmasına, davet ettiği tevhid dininin, kendisinin tavsiyelerinin kabul edilmesine, kral katında değerinin artmasına ve mertebesinin yükselmesine vesile olsun diye elçiyi, ellerini kesen kadınların durumunu sorsun diye krala gönderdi.

(ذٰلِكَ لِيَعْلَمَ اَنِّي لَمْ اَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾)

52-"(Yûsuf), «Benim böyle yapmam, Aziz'in; yokluğunda, benim kendisine hainlik etmediğimi ve Allah'ın, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacağını bilmesi içindi» dedi."

Hasan, Mücahid, Katade ve Dahhâk dediler ki: "Bu, Yusuf'un (a.s) ifadesidir. 'Kadınların durumunu sorsun diye elçiyi geri çevirdim ki kral, yokluğunda kendisine hainlik etmediğimi bilsin' diyor."

Bu ayet Yusuf (a.s) ile birlikte olmak isteyen kadının ifadelerini aktarmanın başlangıcı da olsa, burada Yusuf'un (a.s) sözleri aktarılmaktadır. Çünkü kelamın akışı bu manaya delalet etmektedir. Bu anlatım tarzı şu ayetlerdeki anlatıma benzemektedir: Mesela Belkıs'ın sözleri nakledildikten sonra ayetin sonunda şöyle denilmektedir:

(وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ)

"İşte onlar böyle yaparlar."[185]

(وَجَعَلُوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَا اَذِلَّةً)

"Halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler."

Firavun, etrafındaki adamlarına (يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ) **"Sizi, yaptığı sihirle, yurdunuzdan çıkarmak istiyor"** dedikten sonra onlara (فَمَاذَا تَأْمُرُونَ) **"Ne dersiniz?"**[186] diye sormuştu.

(وَمَا اُبَرِّئُ نَفْسِي اِنَّ النَّفْسَ لَاَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ اِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي اِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥٣﴾)

53-"«Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir» dedi."

Yani nefis insanı çoklukla kötülüğe çeker. Her ne kadar nefsine itaat etmese de onu temize çıkarmamaktadır. İnsanlar bu sözün kime ait olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu sözün Yusuf'a (a.s) ait olduğunu söylerken bazıları da kadına ait olduğunu söylemişlerdir. Ayette geçen

185 Neml, 27/34
186 Şu'arâ, 26/35

"Emmare" kelimesi, bir şeyi çok emreden anlamınadır. Nefis bu sıfatla nitelendirilmiştir. Çünkü bir işi yaptırmak için insanda o işe karşı aşırı bir istek meydana getirir ve o işi yapmaya kuvvetle sürükler. Kötülüğü emretmenin bu ayette nefse izafe edilmesi ilk kullanımda mecazîdir. Daha sonra nefsin kötülüğü emretmesi çoğalmış, öyle ki bu mecaz artık ortadan kalkmış ve hakikate dönüşmüştür. Mesela 'Nefsim bana şunu emrediyor. Şehevi açıdan beni şu işi yapmaya davet ediyor' deniliyor. İnsanın kendi nefsine emretmesi hakikatte olacak şey değildir. Çünkü emretmede, sahip olunmauan şeye sahip kılarak emredilene teşvik vardır. İnsanın, sahip olmadığı şeye kendi nefsini sahip kılması mümkün değildir. Çünkü kişi ancak sahibi olduğu şeyi başkasına mülk edebilir.

(وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ اَمِينٌ ﴿٥٤﴾)

54-"Kral, «Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım» dedi. Onunla konuşunca dedi ki: «Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin.»"

Yusuf'un (a.s) güzelliği ve alımlı hali, akıllarının kıtlığından ve fikirlerinin zayıflığından dolayı kadınları heyecanlandırıp kendilerinden geçirdiği gibi, akıl ve dirayet sahibi bir kimse olan kralı heyecanlandırıp da kendinden geçirmedi. Kadınlar onun ilmine ve aklına değil, zahiri güzelliğine ve alımlı haline bakıp kapılmışlardı. Kral ise zahiri güzellikle ilgilenmemişti. Lâkin onunla konuşup mükemmel konuşmasına ve ilmine vakıf olunca ona şöyle dedi:

"Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin."

Yusuf (a.s) da ona şöyle dedi:

(قَالَ اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾)

55-"Yûsuf, «Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim» dedi."

Yusuf (a.s) kendini bilgili ve koruyucu bir kimse olarak nitelemişti.

Kişinin, Kendisini Tanımayanlara Üstün Vasıflarını Anlatması Caizdir

Kişinin, kendisini tanımayanlara tanıtmak amacıyla üstün vasıflarını anlatmasının caiz olduğuna yukarıdaki ayet delalet etmektedir. Bunu yapmak, (فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ) **"Kendinizi temize çıkarmayın"**[187] ayetinde yasaklanan, 'Kişinin kendini temize çıkarması' anlamına gelmemektedir.

(وَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِاَخٍ لَكُمْ مِنْ اَبِيكُمْ اَلَا تَرَوْنَ اَنِّي اُوفِي الْكَيْلَ وَاَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾)

(فَاِنْ لَمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾)

59-"Yûsuf onların yüklerini hazırlatınca dedi ki: «Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafir ağırlayanların en iyisiyim.»"

60-"«Eğer onu bana getirmezseniz, artık benim yanımda size verilecek tek ölçek (zahire) bile yoktur ve bir daha da bana yaklaşmayın.»"

Anlatıldığına göre Yusuf (a.s) onlardan baba bir kardeşlerini getirmelerini istemesinin sebebi şuydu: Onlarla yaptığı görüşmede durumlarını ve onlarla ilgili haberleri sorup öğrenmeye çalışmıştı. Onlar da baba bir kardeşleri olan Bünyamin'i, babalarının-hikmet sahibi bir kimse olduğu halde-kendilerinden daha çok sevdiğini, onu sevmede kendilerine tercih ettiğini söyleyince Yusuf (a.s) onu görmek istediğini açıkladı. Babalarının onu neden kendilerinden daha çok sevdiğinin sebebini öğrenmeyi arzuladığını söyledi. Amacı, kardeşi Bünyamin'in yanına getirilmesini sağlamaktı. Ancak kendisinin Yusuf olduğu anlaşılırsa, durumunu babasından gizlemelerinden, babası ve kardeşi ile bir araya gelmesine engel olmalarından korktu. Bundan dolayı onları sarsacak bir atakta bulunmadan tedbirini tedrici bir şekilde aldı.

187 Necm, 53/32

Nazar Değmesi Gerçektir

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ اَبْوَابٍ مُتَفَرِّقَةٍ وَمَٓا اُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

67-"Sonra da, «Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah'ındır. Ben ona tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız ona tevekkül etsinler» dedi."

İbn Abbas, Hasan, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Yakub'un (a.s) oğullarıalımlı ve güzel kimselerdi. Onlara nazar değmesinden korktu." Başkaları dediler ki: Yakub (a.s), insanların onları çekememelerinden, güçlü ve kuvvetli olduklarını kral duyup da kendi mülkünü elinden almalarından endişe ederek onları öldürmesinden korktu. Yukarıda adları geçen cemaatin söyledikleri, nazar değmesinin gerçek olduğuna delalet etmektedir.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الْعَيْنُ حَقٌّ) ***"Nazar değmesi gerçektir"***[188] buyurmuştur.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فٖي رَحْلِ اَخٖيهِ ثُمَّ اَذَّنَ مُؤَذِّنٌ اَيَّتُهَا الْعٖيرُ اِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾

70-"(Yusuf), su kabını kardeşinin yüküne koydurdu. Sonra da bir çağırıcı şöyle seslendi: «Ey kervancılar! Siz hırsızsınız.»"

Denilir ki: Yusuf (a.s), adamlarından birine ölçeği kardeşi (Bünyamin) in yüküne koymasını emretti. Bu emir yerine getirildikten sonra ölçeklerden sorumlu bir görevli, bir ölçeğin kaybolduğunu ve onu kimin aldığını bilmediklerini söyleyerek kendi zanlarına göre, "Ey kervancılar! Siz hırsızsınız" diye seslendiler. Yusuf (a.s) görevlilerin onlara bu şekilde seslenmelerini emretmemişti. Bu şekilde seslenen görevli aslında yalan söylememişti. O, kendi bildiğine ve zannına göre konuşmuştu.

---

188 Buhari, Tıp, 35

İnsanın Hakkını Almasına İmkânı Sağlayacak Yöntemi Uygulaması Caizdir

Yusuf'un (a.s), kardeşi Bünyamin'i yanına almak için bu yola başvurması şuna delalet etmektedir: Bir insanın başkasındaki hakkını alabilmek için, karşı tarafın razı olmadığı bir yöntemi uygulaması caizdir.

(قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾)

72-"Onlar, «Hükümdar'ın su kabını yitirdik. Onu getirene bir deve yükü ödül var. Ben buna kefilim» dediler."

Yahya b. Yeman'ın bildirdiğine göre Yezid b. Züray', Atâ el-Horasani'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ) cümlesi, 'Ben buna kefilim' anlamına gelmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bazı kimseler, buradaki kefaletten bir insana kefil olmanın kastedildiğini zannetmişlerdir. Oysa hakikat öyle değildir. Çünkü bu ifadenin sahibi olan şahıs, ölçeği bulup getirene bir deve yükü ödül vermeye kefil olduğunu yani onu vermeyi taahhüd ettiğini söylemiştir. (وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ) 'Ben buna kefilim' diyerek de bunu tekid etmiştir.

Bir şair, şöyle demiştir:

(وَإِنِّي زَعِيمٌ إِنْ رَجَعْتُ مُسْلِمًا ... بِسَيْرٍ يُرَى مِنْهُ الْفَرَانِقُ أَزْوَرَا)

"Posta tatarları kılavuzunun yolunu şaşıracağı

Bir yürüyüşle salimen dönersem ben kefilim."

Yusuf'un (a.s) emrindeki adamlardan 'Ben buna kefilim' diyen kişi, bir insana değil, kaybolan ölçeği bulup getirene deve yükü kadar ödül vermeye kefil olduğunu beyan etmiştir. Bu ayet, "Şu eşyayı falan yere kadar taşıyan kimseye bir dirhem ücret vereceğim" demenin caiz olduğuna delildir.

Belli bir şahısla anlaşma yapılmasa ve ortaya söylense bile bu, geçerli bir icar akdidir.

Aynı görüşte olan Muhammed b. Hasan, Es Siyerü'l-Kebir adlı eserinde şöyle demiştir: "Ordu komutanı, 'Şu hayvanları falan yere kadar sürüp götüren kimseye şu kadar ücret vereceğim" veya "Şu eşyaları falan yere kadar taşıyıp götürene şu kadar ücret vereceğim" derse, hayvanları veya eşyaları belirtilen yere kadar götüren kimse komutanın belirttiği ücreti almayı hak eder. Ayette anlatılanların manası işte budur.

Hişam, yine Muhammed'in şöyle dediğini nakletmiştir; Başkasının evinde sahibinin rızasıyla ücretsiz oturmakta olan bir kimseye ev sahibi, "Bu günden sonra evimde oturmaya devam edersen, günlük on dirhem ücret vermen gerekir" der ve o kişi de evde oturmaya devam ederse, her gün için on dirhem vermesi gerekir. Çünkü ev sahibinin bu konuşmasından sonra o evde kendi rızasıyla oturmaya devam etmiştir ki bu da sözlü bir kira mukavelesi olmasa bile kira akdi sayılır.

Mezkûr ayet de bunun böyle olduğuna delalet etmektedir. Çünkü görevli şahıs,-aralarında bir icar akdi olmasa bile-ölçeği bulup getirenin belirlenen ücreti almayı hak edeceğini haber vermiştir. Ölçeği bulup getiren kişi, görevli şahıs ile icar akdi yapmayı kabullenmiş gibi sayılmıştır. Bundan dolayı fakihler dediler ki: Bir kimse bir başkasına "Şu eşyaları bir dirhem karşılığında falan yere kadar taşıman için seni kiraladım" der ve muhatabı da bu kira akdini kabul ettiğini söylemese bile o eşyaları belirlenen yere taşırsa, ücreti hak eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Mezkûr ayette anlatılan, bir icar akdi değildir. Çünkü ücretin "bir deve yükü" şeklinde belirlenmesi sahih olmaz. Bu Yusuf'un (a.s) zamanında icar idiyse de sonra feshedilmiştir. Çünkü Peygamberimizin *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatine göre icarın belli bir ücret karşılığında yapılması şarttır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayette sözü edilen ücret, belirlidir. Çünkü "bir deve yükü" ifadesi, kârre, vikr ve vesk[189] gibi belli bir ölçü ve tartının adıdır. Yusuf (a.s) bu muameleyi reddetmediğine göre demek ki bu, sahih bir muameledir. Önceki peygamberlerin şeriatlerindeki hükümler, neshedilmedikleri takdirde bizim için de geçerlidir.

---

189 [Kârre, sı tta taşınabilecek ağırlıktaki yük. Vikr, ağır yük. Vesk ise yaklaşık 130 kg.dir. Mütercim]

(قَالُوا جَزَٓاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَٓاؤُهُۜ
كَذٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾)

75-“Onlar da: «Cezası, su kabı kimin yükünde bulunursa, o kimsenin kendisi(nin alıkonması) onun cezasıdır. Biz zalimleri böyle cezalandırırız» dediler.”

Hasan, Ebu İshak, Muammer ve Süddi dediler ki: “Yusuf’un (a.s) babasının uygulamasına göre hırsızlığın cezası, hırsızın köleleştirilmesiydi. Buna göre ölçek kimin yükünde bulunursa, sizde olduğu gibi bize göre de onun alıkonulması gerekir. Ölçek, Yusuf’un (a.s) özkardeşi Bünyamin’in yükünde bulununca, şart koştukları gibi hırsızlığın cezası olarak onu yanında alıkoydu. Kardeşleri, “onun yerine bizden birini köle olarak yanında tut” dediler. Hasan’ın böyle dediği rivayet edilmiştir. Bu da o zamanda hırsızlık yapan hür kimsenin köleleştirilmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Yine o zamanda bir kimsenin kendini başkasına köle olarak vermesi caizdi. Çünkü Yusuf’un (a.s) kardeşleri, Bünyamin’in yerine içlerinden birini köle olarak alması için kendilerini feda etmişlerdi. Rivayet olunduğuna göre Bir köle hırsızlık yapmıştı. O köle daha önce hür iken borcundan dolayı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından köle olarak satılmıştı. Bu hükmün Peygamber’in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifadesiyle neshedildiği bildirilinceye kadar sabit olması caizdi.

Kıtlıktan Ötürü İnsanların Helâkinden Korkan Devlet Başkanı, Hz. Yusuf’un Yaptığını Yapmalıdır

Cenab-ı Allah’ın Yusuf’un (a.s) kıssasını, kıtlık senelerinde yiyecekleri depolarda saklamasını, insanları ihtiyaçları miktarınca dağıtmasını bize anlatması, kıtlıktan ötürü insanların helâkinden korkan devlet başkanlarının her zaman aynı şeyi yapmaları gerektiğine delalet etmektedir.

(اِرْجِعُوا اِلٰٓى اَبٖيكُمْ فَقُولُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّ ابْنَكَ سَرَقَۚ وَمَا شَهِدْنَٓا
اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظٖينَ ﴿٨١﴾)

81-"Siz babanıza dönün ve deyin ki: «Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti, biz ancak bildiğimize şahitlik ettik.»"

Yusuf'un (a.s) kardeşleri, işin iç yüzüne değil de görünen kısmına şahitlik edip bildiklerini anlattılar. Bu sebeple (وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ) **"(Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik"** dediler. Ölçek Bünyamin'in yükünde bulunduğu için görünürde hırsız oydu. Bu sebeple kardeşleri "Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik" dediler. Yani hakikate göre değil de zahire göre şahitlik ettik, dediler. Bu da iç yüzü bilinmeyen sadece dış kısmı bilinen şeylerle ilgili bilgiye ilim demenin caizliğine delalet etmektedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını bilirseniz, onları kâfirlere geri göndermeyin."[190]

Bilindiği gibi biz o kadınların kalplerindeki inançlarını tam olarak bilemeyiz. Sadece imanlarının dışa vuran belirtilerine bakarız. (وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ) **"(Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik"** ayetinin iki manaya geldiği söylenmiştir.

Biri Hasan, Mücahid ve Katade'den rivayet edilen şu manadır: "Baba, biz senin oğlun Bünyamin'in hırsızlık yapacağını bilemezdik."

Diğeri ise önce nakletmiş olduğumuz şu manadır: "Biz bu hırsızlık olayının iç yüzünü bilmiyoruz."

Birileri şu soruyu sorabilirler: "Bünyamin suçsuz olduğu halde insanlar tarafından onun töhmet altında bırakılmasına, babasıyla kardeşlerinin bu yüzden üzülmelerine sebep olan bu uygulamaya Yusuf (a.s) neden başvurdu. Yani ölçeği önce onun yükü içinde gizleyip sonra o çalmış gibi onun yükünün içinde bulup çıkarması neden caiz görülmüştür?"

190 Mümtehine, 60/10

Bu soruyu soran kimseye şöyle cevap verilebilir: Bu uygulamada çeşitli yararlar vardır. Şöyle ki: Yusuf (a.s), kardeşi Bünyamin'le anlaşarak bu yola başvurmuştu. Babası, her ikisinin selamette olduklarını öğrenmiş ve biraz rahatlamış olacaktı. Ölçeği kendisinin yüküne yerleştirip gizleyen başkası olduğu için, hiç kimse Bünyamin'i hırsızlıkla suçlayamazdı. Yüce Allah bu yola başvurmasını Yusuf'a (a.s) emretmişti ki, Bünyamin'i de kaybetmekle Yakub'un (a.s) imtihanının şiddeti ikiye katlansın. Böylece sabrından ötürü sevabı da ikiye katlansın.

Mübah Bir Şeye Erişmek İçin Hileye Başvurmak/Meşru Çözüm Üretmek Caizdir

Yüce Allah'ın Yusuf (a.s) kıssası ve onun kardeşlerine uyguladığı muameleyle işgili olarak bize anlattıklarında, mübah bir amaca ulaşmak için hileye başvurarak bazı hakları elde etmenin caizliğine delalet vardır. Nitekim şöyle buyurmuştur:

(فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ اَخِيهِ ... كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ)

"Yûsuf, onların yüklerini hazırlatırken su kabını kardeşinin yüküne koydurdu... İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik."[191]

Yüce Allah, Yusuf'un (a.s) böyle yapmasına razı olmuş, reddetmemiştir. Kıssanın sonunda da şöyle buyurmuştur:

(كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوسُفَ)

"İşte biz Yûsuf'a böyle bir plan öğrettik."

Şu ayet de mana bakımından buna benzemektedir:

(وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ)

191 Yûsuf, 12/70-76

"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."[192]

Eyyüb (a.s) bir olay üzerine karısına yüz sopa vurmaya yemin etmişti. Cenab-ı Allah, yeminini yerine getirmesi için yüz sap alıp demet yapmasını ve fazla incitmeden onunla karısına vurmasını ona emretmişti. Yine bu cümleden olmak üzere iddet beklemekte olan kadına açıkça evlenme teklifinde bulunmak caiz olmadığı için, üstü kapalı ifadelerle ona bu teklifi yapıp istenilen amaca ulaşmak mübah görülmüştür.

Mübah amaca ulaşmak için hile yapmak/meşru çözüm yolu bulmanın caiz olduğuna sünnetten deliller de vardır.

Mesela Ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* İslam devletinin Hayber hurmalarındaki payını tahsil etmek için bir adamı oraya göndermişti. Adam, kendisine bir miktar (kaliteli) hurma getirdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?"*** diye sordu. Adam, "Hayır vallahi. Biz bunun bir ölçeğini (kalitesiz hurmadan) iki ölçek vererek, bunun iki ölçeğini de (kalitesiz hurmadan) üç ölçek vererek satın alıyoruz" deyince

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

"Böyle yapma (Kalitesiz hurmaların) tamamını dirhem karşılığında sat. Sonra da (Bunun gibi kaliteli) hurmaları dirhemle satın al."[193]

Mâlik b. Enes de Abdulmecid b. Süheyl'den, o da Said b. Müseyyeb'den naklederek ebu Said el-Hudri *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh* böyle bir hadis rivayet ettiklerini ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hurmanın hurmayla değiştirilmesinde fazlalık vermeyi yasakladığını, kaliteli hurma alabilmenin yolunu gösterdiğini anlatmıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Hind'e söylediği şu sözler de buna delalet etmektedir:

(خُذِي مِن مَال أَبِي سُفْيَانَ مَا يَكْفِيكِ وولدكِ بِالْمَعْرُوفِ)

"Ebu Süfyan'ın malından sana ve çocuğuna örfe göre yetecek miktarda al."[194]

---

192 Sâd, 38/44

193 Bkz: Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstahrecu Ebi Avane: 12/416

194 İbnu'l-Mülakkin. el-Bedru'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 6/398

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hind'e kendisinin ve çocuğunun hakkını kocasının malından almasını emretmişti.

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir sefere çıkacağı zaman asıl gideceği yeri söylemez, başka bir tarafa gideceğini açıklardı.

Yunus ile Muammer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmişlerdir. Kurayzaoğulları Yahudileri, Ebu Süfyan'a haber salarak "Gelin bize katılın. Biz arka taraftan Müslümanların merkezine saldıracağız" dediler. Nuaym b. Mesud bunu işitti. Nuaym ile Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* arasında anlaşma vardı. Kurayzaoğulları Yahudileri bu haberi etraftaki İslam düşmanı kabilelere Ebu Süfyan ve adamlarına gönderirken kendisi Uyeyne'nin yanındaydı. Nuaym oradan kalkıp Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardı ve Kurayzaoğullarının durumunu, çevredeki düşman kabilelere haber gönderişini ona anlatıverdi.

Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Belki biz de böyle yapmakla emrolunduk"*** dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle derken Nuaym onun yanından kalkıp gitti. Nuaym, söylenenleri gizlemeyen biriydi. Kalktıktan sonra Müslümanların düşmanı olan Gatafan kabilesine gitti.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü, bu söylediğiniz neydi? Eğer bu, Allah'ın emirlerinden bir emirse yerine getir. Ama sizin kişisel görüşünüz ise Kurayzaoğullarının durumu haklarında bir şey söylemenize değmeyecek kadar zayıftır." Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* böyle demesi üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şüphesiz harp hiledir."***

Ebu Osman en-Nehdi, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Örtülü ifadelerle kişi kendini yalan söylemekten koruyabilir."

Hasan b. Ammare'nin bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kızıl tüylü develere sahip olmak, beni örtülü ifadeler kullanmaktan daha çok sevindirmez."

Kral, Hz. İbrahim'e "Sare senin neyin oluyor?" diye sorduğunda Hz. İbrahim, elinden almasın diye "Kardeşimdir" demişti. Böyle derken din kardeşi olduğunu kasdetmişti. Kendileriyle birlikte bir şenliğe katılması-

nı isteyen kâfirlere, gitmeyip putları kırmak istediği için (إِنِّي سَقِيمٌ) "Ben hastayım" demişti. Aslında (إِنِّي سَأَسْقَمُ) "Ben öleceğim" demek istemişti. Nitekim Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur: (إِنَّكَ مَيِّتٌ) **"Şüphesiz sen ölüsün"** yani şüphesiz sen öleceksin. Hz. İbrahim verdiği örtülü ama yalan olmayan bir cevapla, şenliğe katılmasını isteyenlerin dikkatini başka tarafa çevirmişti. Bu anlatılan örnekler, mübah amaca ulaşmak için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başvurulmasını emrettiği hile şekilleri/meşru çözümlerdi. Mesela Cenab-ı Allah zina ederek cinsel ilişkide bulunmayı haram kılmış, ama nikâh kıyarak bu ilişkide bulunmamızı emretmiştir. Başkasının malını batıl yolla yememizi haram kılmış, ama Satın alma, hibe ve benzeri meşru yollarla yememizi mübah kılmıştır. Haram olan bir şeyi şeriatin mübah kıldığı yolla mübah edinmeyi red ve inkâr eden kimse, dinin esaslarını ve şeriatin sabitelerini red ve inkâr etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah, Yahudilerin cumartesi günü balık avlamalarını yasaklamıştı. Onlar, cumartesi günü balıkları suda bir yere hapsediyor, Pazar günü gelip alıyorlardı. Böyle yaptıkları için de Yüce Allah onları cezalandırdı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah, onların Cumartesi yasağını çiğnediklerini haber vermiştir. Bu da onların Cumartesi günü balıkları suda hapsetmelerinin yasak olmasını gerektirmektedir. Cumartesi günü balıkları suda bir yere hapsetmeleri yasak olmasaydı, Yüce Allah onlara şöyle buyurmazdı: (وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ) **"Şüphesiz siz, içinizden Cumartesi yasağını çiğneyenleri bilirsiniz."**[195]

İnsanın, Maruz Kaldığı Gerektiğinde Başkalarına Söylemesi Caizdir

(فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُزْجَيةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا إِنَّ اللّٰهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾)

195 Bakara, 2/65

88-"Bunun üzerine (Mısır'a dönüp) Yûsuf'un yanına girdiklerinde, «Ey güçlü vezir! Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu. Değersiz bir sermaye ile geldik. Zahiremizi tam ölç, ayrıca bize sadaka ver. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır» dediler."

Bize ve ailemize darlık ve sıkıntı dokundu, dediklerinde Yusuf'un (a.s) onlara itiraz etmemesi, sıkıntıya maruz kalan kimsenin gerektiğinde bu halini başkalarına anlatmasının caiz olduğuna, bunun Allah'tan şikâyetçi olmak anlamına gelmediğine delalet etmektedir.

(فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ)

"Zahiremizi tam ölç" demeleri tahılı ölçüp tartanın ücretinin satıcıya ait olduğuna delalet etmektedir. Çünkü satıcının, sattığı tahılı müşteriye gösterip belirlemesi gerekir. Bu da onu ölçüp tartmadan yapılabilecek bir şey değildir. Kardeşleri, Yusuf'a (a.s) **"Zahiremizi tam ölç"** demişlerdi. Bu da ölçüp tartmanın satıcıya ait olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الطَّعَامِ حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الصَّاعَانِ صَاعُ الْبَائِعِ وَصَاعُ الْمُشْتَرِي) ***"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **buğdayın, hem satıcının hem de müşterinin ölçeğiyle ölçülmedikçe satılmasını yasakladı."***[196] (Yani bir kimse buğdayı satıcının ölçeğiyle ölçerek satın aldıktan sonra başkasına satarken kendi ölçeğiyle de ölçmelidir). Bu da tahıl satın alırken ölçüm işinin müşteriye ait olduğuna delalet etmektedir. Çünkü burada 'satıcının ölçeği'nden kastedilen, buğdayı satıcıdan satın alan müşterinin ölçeğidir. Müşterinin ölçeği ise o buğdayı ilk satıcıdan alan müşterinin buğdayı başkasına satarken satıcı sıfatıyla kullandığı ölçektir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: 'Satıcının ölçeği' ifadesi, buğdayı müşteriye ölçtürenin satıcı olduğuna delalet etmez. Bu ifadeyle satıcının kendisinin müşteri için ölçmesi kastedilmiş olabilir. 'Müşterinin ölçeği' ifadesiyle satıcının, malı satarken müşteri için ölçümde kullandığı ölçektir. Bu, ölçme işinin müşteriye ait olduğuna delalet etmez.

196 İbn Mâce, Ticarât, 37

Ölçekle ölçme hakkında bu anlattıklarımız sahih olduğuna göre satın alınan malın bedelini öderken dirhemleri tartma ücretini de müşterinin ödemesi gerekir. Çünkü satıcıya ödeyeceği bedeli tayin etmesi/belirlemesi gerekir. Dirhemleri tayin edip/belirlemek ise ancak tartmakla olur. Şu halde dirhemleri tartma ücretini müşterinin vermesi gerekir.

Satın alınan malın bedeli olarak ödenecek dirhemlerin ayarını ölçme ücretine gelince, Muhammed b. Semmaa'nın İmam Muhammed'den yaptığı rivayete göre ödeme yapılmazdan önce ise ayar ölçtürme ücretini müşterinin ödemesi gerekir. Çünkü satın aldığı malın bedelini müşterinin satıcıya sağlam olarak ödemesi gerekir. Ama ödeme yapıldıktan sonra yapılan dirhem ayarını ölçtürme ücretini satıcının karşılaması gerekir. Çünkü o, dirhemleri müşteriden Satın almış ve mülkiyetine geçirmiştir. Dirhemlerde geri verilmeyi gerektiren bir kusur varsa onu açıklaması gerekir.

(وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا)

"Bize sadaka ver."

Said b. Cübeyr dedi ki: "Kardeşleri, Yusuf'tan (a.s) sadaka istemediler. Ancak satın alacakları zahire fiyatında indirim yaparak kendilerine lütufta bulunmasını istediler."

Süfyan b. Uyeyne dedi ki: "Onlar peygamber oldukları halde sadaka istediler. Sadaka onlara helaldi. Sadece Peygamberimize *sallallahu aleyhi ve sellem* haram kılındı."

Mücahid, duada "Allahım bana sadaka ver" demenin mekruh olduğunu söyledi. Çünkü sadakayı, sevap kazanmak isteyen kimse verir.

(قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ بِيُوسُفَ وَاَخِيهِ اِذْ اَنْتُمْ جَاهِلُونَ ﴿٨٩﴾)

89-"Yûsuf dedi ki: «Siz (henüz) cahil kimseler iken Yûsuf ve kardeşine neler yaptığınızı biliyor musunuz?»"

Burada kardeşlerin, erzak almak için Mısır'a gittikleri sırada değil, Yusuf'u kuyuya attıklarında cahil oldukları haber verilmektedir. Bazı kimseler bu ayetten çıkarımda bulunarak kardeşlerinin ergenlikten önce bu

fiili işlediklerini söylemektedirler. Çünkü ergen iken işlemiş olsalardı, tevbe etmediklerine göre, erzak almak için Mısır'a gittikleri sırada da cahil olmaları gerekirdi. Oysa ayette kastedilen, günah işleme cehaleti değil, çocukluk dönemi cehaletidir.

Yusuf'un (a.s) onlara (لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللّٰهُ لَكُمْ) **"Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın"**[197] demesi de onların bu fiili ergen iken işlediklerine ve bu yaptıklarının tevbe gerektiren bir suç olduğuna delalet etmektedir. Kelamın zahirinden anlaşıldığına göre onlar (تَاللّٰهِ لَقَدْ اٰثَرَكَ اللّٰهُ عَلَيْنَا وَاِنْ كُنَّا لَخَاطِئِينَ) **"Allah'a andolsun, gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik"**[198] diyerek tevbe etmişlerdir.

Şu sözleri de tevbe ettiklerine delalet etmektedir:

(يَا اَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا اِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ)

"Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile. Biz gerçekten suçlu idik."[199]

Mükellefiyet çağından önce çocuk iken işlediği fiillerden ötürü bir kimsenin böyle bir talepte bulunması söz konusu değildir. Tevbe ettikleri halde "Ey babamız! Allah'tan suçlarımızın bağışlanmasını dile" demeleri normaldir. Çünkü yaptıkları haksızlık, ancak haksızlığa uğrayan babalarının affetmesi ve bu yaptıklarından ötürü Rabbinden onlarını sorumlu tutmamasını dilemesi şartıyla bağışlanabilirdi. İşledikleri günahtan tamamen sıyrılmak için de babalarından kendileri için dua etmesini istemiş olmaları mümkündür.

(قَالَ سَوْفَ اَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾)

98-"Yakub, «Rabbimden sizin bağışlanmanızı dileyeceğim. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir» dedi."

197 Yûsuf, 12/92
198 Yûsuf, 12/91
199 Yûsuf, 12/97

İbn Mesud, İbrahim et-Teymî, İbn Cüreyc ve Amr b. Kays'tan rivayet olunduğuna göre Yakub (a.s), onların mağfiret dilemeyi seher vaktine bırakmıştı. Çünkü duaların en fazla kabul edildiği vakit, seher vaktidir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yakub (a.s), evlatları için mağfiret dilemeyi Cuma gecesine ertelemiştir."***

Denilir ki: Evlatları, Yakub'dan (a.s), her zaman dualarında kendileri için mağfiret dilemesini istemişlerdi.

(وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّداًۚ وَقَالَ يَٓا اَبَتِ هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّ۪ي حَقّاًۜ وَقَدْ اَحْسَنَ ب۪ٓي اِذْ اَخْرَجَن۪ي مِنَ السِّجْنِ وَجَٓاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ بَيْن۪ي وَبَيْنَ اِخْوَت۪يۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَط۪يفٌ لِمَا يَشَٓاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿١٠٠﴾)

100-"Ana babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona (Yûsuf'a) saygı ile eğildiler. Yûsuf dedi ki: «Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra; Rabbim beni zindandan çıkararak ve sizi çölden getirerek bana çok iyilikte bulundu. Şüphesiz Rabbim, dilediği şeyde nice incelikler sergileyendir. Şüphesiz O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.»"

Anlatıldığına göre o zamanlarda krallara saygı göstermek için önlerinde secde eder gibi eğilinirdi. Denilir ki: Kendilerini Yusuf (a.s) ile bir araya getirme ve kendilerine bu sevinçli hali yaşatma gibi bir nimet bahşettiği için Allah'a şükür secdesi ettiler. Bunu yapmakla da Yusuf (a.s) saygı gösterip tazimde bulunmak istediler. Ayette secdenin Yusuf (a.s) için yapıldığının ifade edilmesi mecazîdir. Aynı şekilde "kıbleye taraf namaz kıldı" veya "kıbleden başka tarafa namaz kıldı" derken kıble için veya yönelinen diğer bir taraf için namaz kılmak kastedilmiş olmaz. Yusuf'un (a.s) bulunduğu tarafa yönelerek saygı için eğilmiş olmaları da ona secde ettikleri anlamına gelmez.

(هٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَايَ مِنْ قَبْلُ)

"İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın yorumudur."

Yani rüyasında güneşin, ayın ve yıldızların kendisine secde ettiklerini görmüş, bu rüya şimdi ayniyle gerçekleşiyordu. Güneş ve ay, Yusuf'un (a.s) anne babası, Yıldızlarsa kardeşleriydi.

(وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ)

"Ana babasını tahtın üzerine çıkardı."

Bu cümleyle ilgili olarak Süddi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yusuf'un (a.s) annesi vefat etmiş, babası onun teyzesiyle evlenmişti."

Hasan ile İbn ishak, annesinin o zaman sağ olduğunu söylemişlerdir.

Süleyman ile Ubeydullah b. Şeddad'dan rivayet olunduğuna göre Yusuf'un (a.s) bu rüyayı görmesiyle rüyasının gerçekleşmesi arasında kırk senelik bir zaman geçmiştir.

Hasan'dan gelen rivayete göre seksen senelik bir zaman geçmiştir.

İbn İshak, aradan on sekiz senelik bir zaman geçtiğini söylemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "Peygamberlerin gördükleri rüyalar rüyay-ı sadıka olduğuna göre Yakub'un (a.s), oğlunun rüyasının gerçekleşeceğini bilerek teselli olması gerekmez miydi?"

Bu soruyu sorana şöyle cevap verilebilir: Denilir ki, Yusuf (a.s) henüz peygamber olmadan çocuk iken bu rüyayı görmüştü. Yine denilir ki, sevenin sevdiğinden uzun süre gurbette kalması, ahirette buluşacaklarına inandığı halde yine de hüzünlenmesine sebeptir.

(وَكَاَيِّنْ مِنْ اٰيَةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾)

105-"Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler."

Yani göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, o deliller üzerinde düşünmezler. O delillerden hareketle Allah'ın birliği sonucuna ulaşmazlar. Bu ayette Yüce Allah'ın yarattığı delillerden ve alametlerden hareketle O'nun birliği sonucuna ulaşmaya, kâinatı idare eden zâtın muhteşem idaresi üzerinde tefekkürde bulunmaya, O'nun bu işe kadir olduğuna ve hiçbir şeye benzemediğini düşünmeye teşvik edilmektedir. O'nun bu muhteşem idare ve kudreti güneşi, ayı, yıldızları, rüzgârları, ağaçları, bitki ve ürünleri, hayvanları, diğer varlıkları yaratıp bir düzen içinde yürütmesinde müşahede edilmektedir. Bu gerçek, duyularla hissedilmekte, ayan beyan görülmektedir.

(وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾)

106-"Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar."

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Onların çoğu ancak putlara tapmak suretiyle şirk koşarak Allah'ın kendilerini ve göklerle yeri yarattığını ikrar edip Allah'a iman ederler."

Hasan dedi ki: "Onlar, kitap ehlidirler. Allah'a iman etmekle beraber O'na başkalarını ortak koşarlar." Denildi ki: Onlar ancak putlara tapmak suretiyle şirk koşarak Allah'a kulluk etmek gerektiğini tasdik ederler. Mezkûr ayet, Yahudilerin Hz. Musa'ya iman etmekle birlikte Hz. Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* inkâr ettiklerine delalet etmektedir. Yine bu ayet, iki ayrı konuda inanmakla inkâr etmenin aynı kişide bir arada bulunabileceğine delalet etmektedir. Ancak mü'min sıfatını taşıyan bir kimsede inanmakla inkâr etmenin bir arada bulunması mümkün değildir. İman etme sevabını hak etmek için de bu ikisinin bir arada olmaması gerekir. Çünkü inkâr, imana aykırı bir şeydir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(اَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ)

"Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?"[200]

Ayette bir kişinin kitabın, yani Tevrat'ın bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmesi bir vakıa olarak tespit edilmiştir. Böylece bir kişinin bir şeye inanıp başka bir şeyi inkâr etmesinin mümkün olacağı belirtilmiştir. Ama bir kişinin hem mü'min, hem de kâfir sıfatını taşıması mümkün değildir. Çünkü mü'minlik sıfatı mutlak anlamda bir övgü sıfatıdır. Kâfirlik sıfatı ise bir kötüleme sıfatıdır. Bir kimsenin aynı durumda bu iki sıfatı birlikte üzerinde taşıması mümkün değildir.

(قُلْ هٰذِهٖ سَبٖيلٖٓي اَدْعُٓوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصٖيرَةٍ اَنَا۬ وَمَنِ اتَّبَعَنٖي وَسُبْحَانَ اللّٰهِ وَمَٓا اَنَا۬ مِنَ الْمُشْرِكٖينَ ﴿١٠٨﴾)

108-"De ki: «İşte bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben Allah'a ortak koşanlardan değilim.»"

Burada Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bilerek, O'nu görüyormuşçasına güç ve yücelik sahibi Allah'a inanmaya davet etmek üzere gönderildiği, ona tabi olanların da bu görevi yerine getirmekle yükümlü oldukları açıklanmaktadır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sanları Allah'a davet etmekle görevli olduğu gibi Müslümanların da bu görevi yerine getirmekle yükümlü olduklarına bu ayet delalet etmektedir.

(وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالاً نُوحٖٓي اِلَيْهِمْ مِنْ اَهْلِ الْقُرٰى اَفَلَمْ يَسٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذٖينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذٖينَ اتَّقَوْاۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾)

200 Bakara, 2/85

109-"Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik. Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? Elbette ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha iyidir. Hâlâ aklınızı kullanmıyor musunuz?"

Denildi ki: Ayette bedeviler değil de şehir halklarından söz edilmiştir. Çünkü şehir halkı daha bilgili, daha hikmetli ve söyledikleri başkaları tarafından kabul edilmeye daha layık kimselerdir.

Hasan dedi ki: "Cenab-ı Allah bedevilerden, cinlerden ve kadınlardan birini peygamber olarak görevlendirmiş değildir."

(حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَاۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَشَٓاءُۜ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١١٠﴾)

110-"Nihayet peygamberler ümitlerini kesecek hale gelip yalanlandıklarını düşündükleri sırada, onlara yardımımız geldi de, böylece dilediğimiz kimseler kurtuluşa erdirildi. Azabımız ise, suçlular topluluğundan geri çevrilemez."

(كُذِبُوا) fiili, şeddesiz okunduğu gibi şeddeli de okunmuştur. Şeddesiz okunduğunda manası, şu rivayette anlatıldığı gibi olur:

İbn Abbas, İbn Mesud, Said b. Cübeyr, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah'ın kendilerine yardım edeceği, düşmanlarını helâk edeceği hususunda peygamberlerinin kendilerine yalan haberler getirdiklerini geçmiş ümmetler zannettiler."

Hammad b. Zeyd'in bildirdiğine göre Said b. Habhab, İbrahim b. Ebi Harre el Cezeri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir yemek yaptım. Aralarında Said b. Cübeyr'in de bulunduğu bazı arkadaşları davet ettim. Dahhâk b. Müzahim'e de haber saldım. Ama gelmedi. Kalkıp yanına gittim. Yemeğe gelinceye kadar peşini bırakmadım. Nihayet o da bizim eve yemeğe geldi. Kureyş kabilesinden bir genç, Said b. Cübeyr'e şu soruyu sordu: "Ey Ebu Abdullah, sen şu ayeti nasıl okuyorsun? Ben Kur'an okurken bu sureyi hiç okumamayı temenni ediyorum:

(حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا جَٓاءَهُمْ نَصْرُنَا)

"Evet. Nihayet peygamberler, kavimlerinin kendilerini tasdik etmelerinden ümitlerini kestiler. Kendilerine peygamber gönderilenler de peygamberlerinin kendilerine yalan haberler getirdiklerini zannettiler." Bu ayetteki (كُذِبُوا) fiili, şeddesiz okunur."

Said b. Cübeyr'in bu cevabını doğru bulmayan Dahhâk şöyle dedi: "Kendisine âlim denilen bir kişinin bu gün gördüğüm kadar cevapta duraksadığını ve düzgün cevap veremediğini başka hiçbir zaman görmedim. Ben bu durum karşısında burdan kalkıp Yemen'e gitsem yine de azdır!"

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Müslim b. Yesar da Said'e bu soruyu sormuş, Said ona da aynı cevabı verince Müslim kalkıp onu kucaklamış ve "Sen beni bu konuda rahatlattığın gibi Allah da seni rahatlatsın" demiştir.

Bu ayetteki (كُذِبُوا) fiilini şeddeli okuma durumunda ayetin manası şöyle olur: Peygamberler, ümmetlerinin kendilerini yalanladıklarını kesin olarak anladılar ve dediler ki: "Ümmetimizin geneli bizi yalanladı. Öyleki onlardan hiçbiri kurtuluşa ermeyecektir."

Hz. Aişe ile Hasan ve Katade'nin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

13-RA'D SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَفِي الْاَرْضِ قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ اَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخ۪يلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾)

4-"Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır."

İbn Abbas, Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "Ayetteli (قِطَعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ) ifadesiyle çorak arazilerle verimli araziler kastedilmiştir."

(وَنَخ۪يلٌ صِنْوَانٌ) **"Bir kökten çıkan çok gövdeli hurma ağaçları vardır."**

İbn Abbas, Berâ' b. Âzib, Mücahid ve Katade dediler ki: "Hurma ağaçlarının kökü birdir."

(يُسْقٰى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفَضِّلُ بَعْضَهَا عَلٰى بَعْضٍ فِي الْاُكُلِ)

"Hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz."

Bu ayette tabiatperestlerin gittikleri yolun batıl olduğunu gösteren çok açık bir delil vardır. Ürünler eğer yer, hava ve suyun tabiatı ile meydana gelseydi, meydana gelmelerine sebep olan etkenler aynı olduğu için ürünlerin de hepsinin aynı olması gerekirdi. Çünkü onlara göre aynı tabiattan elde edilen ürünlerin de aynı olması gerekir. Aynı tabiattan birbirine zıt iki ayrı fiilin meydana gelmesi mümkün değildir. Renk, tat, koku ve şekilleri değişik olan bu ürünlerin meydana gelmesi tabiatın icabıyla olmaktaysa, yani bunları meydana getiren şey tek bir tabiatsa, bunların değişik ve birbirine zıt şekillerde olmaları imkânsızdır. Öyleyse bu değişik ürünleri kendi ilmiyle meydana getiren hikmet sahibi, iradesinde hür bir kudret sahibi vardır. O da Yüce Allah'tır.

(وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾)

7-"İnkâr edenler, «Ona Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!» diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın. Her kavim için de bir yol gösteren vardır."

İbn Abbas, Said, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, Allah Teâlâ'dır."

Yine Mücahid ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, her ümmetin peygamberidir."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, hakka davet edendir."

Hasan, Katade, Ebu'd Duhâ ve İkrime'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Yol gösteren, Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* dir." Doğrusu da budur.

Ayetin takdiri şöyledir: "Sen ancak her kavim için bir uyarıcı ve yol göstericisin."

Uyarıcı, yol göstericidir. Yol gösterici de uyarıcıdır.

(اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾)

8-"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey onun katında bir ölçü iledir."

İbn Abbas ile Dahhâk dediler ki: "Dokuz aydan eksik kalan süreyi de artan süreyi de Allah bilir. Çocuk altı aylık iken doğar ve yaşar. Ana rahminde iki yıl bekledikten sonra da doğar ve yaşar."

Hasan dedi ki: "Düşük sebebiyle eksik kalan süreyi, tam bir doğumla da artan süreyi Allah bilir."

Ferrâ dedi ki: "Ayette geçen (تَغِيضُ) fiilinin mastarı olan (الْغَيْضُ) kelimesi noksanlık manasınadır. Mesela sular azaldığında (غَاضَتْ الْمِيَاهُ) derler."

Bu kelimeyle ilgili olarak İkrime şöyle demiştir: (مَا غَاضَتْ الرَّحِمُ بِالدَّمِ يَوْمًا إِلَّا زَادَ فِي الْحَمْلِ) "Rahimde kanama bir gün eksik olursa, hamilelik süresi mutlaka bir gün uzar."

Mücahid dedi ki: "(الْغَيْضُ), kadının hamileyken gördüğü kanama demektir ki bu da çocukta bir eksikliğe sebep olur. Fazlalık, dokuz aydan fazla süren hamileliktir. Bununla da çocuktaki eksiklik tamamlanır. Fazlalık işte budur."

İsmail b. İshak dedi ki: "Bu ayetin tefsiri Mücahid ve İkrime'den gelen rivayete göre ise hamile kadının âdet görebileceğine delalet etmektedir. Çünkü rahimden gelen her kan ya âdet ya da loğusalık kanamasıdır. İstihaze/özür kanaması ise damardan kaynaklanmaktadır."

İsmail b. İshak'ın bu söylediği doğru değildir. Çünkü rahimden gelen kan bazen âdet veya loğusalık kanı olduğu gibi bazen başka bir kan da olabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* istihaze kanının damardan geldiğini söylemiş olması, rahimden gelen kanların bazısının istihaze kanı olmasına engel değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* istihaze

kanı hakkında ***"O kesilen bir damar veya meydana gelen bir hastalık (sebebiyle akmakta)dır"***[201] buyurmuştur.

İstihaze kanının damardan gelmese bile hastalıktan kaynaklanabileceğini de haber vermiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, rahimden gelen kanın istihaze kanı olmasını engelleyen bir mani mi vardır? Bir damar kesilip de oradan rahime kan akar, sonra da o kan rahimden dışarı çıkamaz mı? Çıkan bu kan âdet ve loğusalık kanı da olmaz.

Sonra İsmail b. İshak şöyle dedi: "Allah'tan veya Resûlü'nden bir haber gelmedikçe, 'Hamile kadın âdet görmez' denilemez. Çünkü bunu demek, gaybdan haber vermektir" Ancak bunu söylerken, kendi argümanının, Allah'tan veya Resûlü'nden bir haber gelmedikçe 'Hamile kadın âdet görüyor' dememeyi gerektirdiğini unutmuş olmalıdır. Çünkü bunu demek de kendisinin argümanına ve kaidesine göre gaybdan haber vermektir. Hatta hamile kadının âdet göreceği görüşünde olan kimseye caiz olmayan, hamile kadının âdet görmeyeceği görüşünde olan kimseye caizdir. Zira biz biliyoruz ki hamile kadın âdet görmez. Kanama görürse, bunun âdet kanı olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir. Âdet kanı olduğunu kabul etme durumunda onunla ilgili bazı hükümleri de kabul etmek gerekecektir. Nass olmadan bunun âdet kanı olduğunu söylemek caiz değildir. Hamile kadının âdet görmediği hükmü üzerinde durup sebat etmek gerekir ki âdet, nass veya icmâ ile tespit edilsin. Çünkü kanın âdet kanı olduğunu kabul etmek durumunda buna bağlı hükümleri de kabul etmek gerekecektir ki o hükümleri bilmenin yolu da nasstır. Şunu da belirtmeliyiz ki âdet kanı, rahimden gelir. Aynı nitelikteki kan âdet günlerinde görüldüğünde rahimden geldiğine hükmedilir. Ama âdet günleri dışında görüldüğünde istihaze/özür kanı olduğuna hükmedilir. Loğusalık kanaması da böyledir. Âdet kanı sadece belirli günlerde görülen bir kandır deyip de hükmü olmadığını söylemek olmaz. Bu kanın rahimden çıkmaya başlamasıyla devreye giren bazı hükümler vardır ki bunlar da ancak nass ile bilinir. Bu kanın hükümlerini, hamile kadının gördüğü kana uygulamak doğru olmaz. Çünkü hamile kadının gördüğü kana âdet kanı deyip ona da aynı hükümleri uygulamak gerektiğine dair bir nass bulunmadığı gibi icma da yoktur.

201 Darekutni, Sünen: 1/402

Sonra İsmail b. İshak, 'Hakkında Allah ve Resûlü'nden bir haber olmadan hamile kadın âdet görmez, denemez. Çünkü bunu demek, gaybden haber vermektir' sözüne atfen şöyle demiştir. Bu, 'Hamile kadın âdet görür' diyen kimseyi ilzam etmez. Çünkü Yüce Allah (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ اَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: «O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun»"**[202] buyurmuştur. Ayette (النِّسَاءَ) "Kadınlar" kelimesi kullanıldığına göre bu genellik ifade eder. Zira kadın kanama gördüğünde bunun, başka kan olduğu tespit edilmedikçe öncelikle âdet kanı olması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَيَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ) **"Sana kadınların ay hâlini sorarlar."** Burada âdet kanını diğerlerinden ayırdetmeye yarayacak bir açıklama bulunmamaktadır.

"De ki: «O bir ezadır (rahatsızlıktır).»"

Burada âdet haliyle ilgili olarak namaz kılmama, oruç tutmama, karı-koca ilişkisinden uzak durmak, bu kanın necis olduğu, ondan sakınmak gerektiği gibi hükümler bildirilmektedir. Hamileyken bu kanamanın olup olmayacağına ilişkin bir delil bulunmamaktadır. [Ayette (النِّسَاءَ) "Kadınlar" kelimesi kullanıldığına göre bu genellik ifade eder.] sözü anlamsızdır. Çünkü Yüce Allah (فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ) **"Ay hâlinde kadınlardan uzak durun"** buyurmuştur. (فِي الْمَحِيضِ) "Ay hâlinde" ifadesinde âdetin ne olduğu, görülen kanamanın âdet kanı olduğunun ne zaman tespitinin yapıldığı ve buna bağlı olarak kocanın bu haldeki karısından uzak durması gerektiğine ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır. Dolayısıyla âdet halindeki kadından kocasının uzak durması gerekir. İki hasım, hamileyken rahimden gelen kanın âdet kanı olup olmadığı hususunda ihtilaf ettiler. Hasmın söylediği, kendi lehinde bir delil olamaz.

"Kadın kanama gördüğünde bunun, başka kan olduğu tespit edilmedikçe öncelikle âdet kanı olması gerekir" ifadesi, delilden yoksun bir ifadedir.

Böyle diyenin hasmı da şöyle diyebilir: "Kadının üreme organından çıkan kanın âdet kanı olduğu ispatlanmadıkça, öncelikle onun başka bir

202 Bakara, 2/222

kan olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü rahimden, âdet kanınından başka kanlar da geldiğini görmüşüzdür. Bu sözlerin toplamından, sadece birbirine dayalı bazı iddialar elde edilebilmiştir ki bu iddiaların tümünün, kendilerini destekleyecek delillere ihtiyacı vardır.

Matar el-Verrak'ın bildirdiğine göre Atâ, kanama gören hamile kadın hakkında Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu durumdaki kadın namazı terketmez."

Hammad b. Zeyd, yahya b. Said'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bizim nezdimizde sabit olan ve üzerinde ihtilaf edilmeyen rivayete göre Hz. Aişe *radiyallahu anh*, "Kanama gören hamile kadının, temizleninceye kadar namazdan uzak durması gerekir" demiştir.

Böyle demekle Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şunu kasdetmiş olması muhtemeldir: İki çocuğa hamile olan bir kadın, ikisinden birini doğurunca loğusalık dönemi başlar. Dolayısıyla temizlenene kadar namaza ara verir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf da böyle demişlerdir.

Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* gelen her iki rivayet tashih edilinceye kadar bu konuda hüküm böyledir.

Mezhebimiz müçtehitlerine göre hamile kadının gördüğü kan, âdet kanı olmayıp istihaze/özür kanıdır.

Mâlik ile Şafiî'ye göre hamile kadın âdet görebilir.

Bizim görüşümüzün delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Evtas muharebesinde esir alınan kadınlar hakkında söylediği şu hadistir:

(لا تُوطَأُ حامِلٌ حتى تَضَعَ ولا حائِلٌ حتى تَسْتَبْرِئَ بِحَيْضَةٍ)

"Hamile olan doğum yapmadıkça, hamile olmayan da bir âdet görerek rahmi temizlenmedikçe kendisiyle ilişkide bulunulmasın."[203]

Şari-ı hakîm, âdet kanamasının mevcudiyetini rahmin temizlendiğine alamet kıldığına göre, hamilelik sırasında âdet kanamasının görülmesi

---

203 M. Nasıruddin el-Elbani, İrvâu'l-Ğalîl fi Tahrici Ahadisi Menari's-Sebil: 1/200

mümkün değildir. Çünkü hamileyken âdet kanaması görmek mümkün olsa, âdet kanaması rahmin temizlendiğine alamet olmaz.

Hamile kadının âdet görmeyeceğinin bir delili de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnete uygun boşama hakkında söylediği şu hadistir:

"Kendisiyle cinsel ilişkide bulunmadığı bir temizlik döneminde veya hamile olup hamileliği belirmiş iken kadını boşasın."[204]

Hamile kadın âdet görmüş olsaydı, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduğu takdirde boşanabilmesi için hamile olmayanın boşanmasında olduğu gibi, arada bir âdet görmesi şart koşulurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, hamile kadınla cinsel ilişkide bulunulduktan sonra âdet görmesini şart koşmadan boşanmasını mübah kılması, hamile kadının âdet görmediğine delalet etmektedir.

204 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 9/322

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

14- İBRAHİM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللّٰهُ
الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾)

25-"Bu ağaç Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir."

Ebu Zebyan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "O ağaç sabah akşam meyve verir."

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etti: "O ağaç, hurma ağacıdır. Altı ayda bir meyve verir." Mücahid, Âmir ve İkrime'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Leys b. Sa'd ile Süleyman b. Ebi Kesir, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet ettiler: Ayette geçen (الْحِينِ) kelimesi bence bir senelik bir zamandır." Hakem ile Hammad'ın da böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre İkrime de böyle demiştir.

Said b. Müseyyeb dedi ki: "(الْحِينِ) kelimesi, hurmaların devşirilmesinden sonra ağaçları çiçek verinceye kadar geçen iki aylık süre anlamına gelmektedir." Yine ondan rivayet edildiğine göre bu kelime, altı aylık bir süre anlamına gelmektedir.

Kasım b. Abdullah, Ebu Hazim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(الْحِين) kelimesi İbn Abbas'a *radiyallahu anh* sorulduğunda o, (تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ) **"Bu ağaç, her zaman meyvesini verir"** ayetini okudu ve "bu kelime, altı aylık bir süre anlamına gelmektedir" dedi. Sonra şu ayetleri de okudu: (لَيَسْجُنُنَّهُ حَتّٰى حِينٍ) **"Mutlaka onu bir süre zindana atmayı uygun buldular."**[205]

Yusuf (a.s) zindanda on üç sene kaldı.

(وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِينٍ)

"Onun haberlerinin doğruluğunu bir süre sonra (kıyamet gününde) mutlaka öğreneceksiniz."[206]

Hişam b. Hassan, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etti: Bir adam, (إنْ فَعَلْتُ كَذَا وَكَذَا إلى حِين فغُلامُهُ حرٌّ) "Eğer bir hîne/zamana kadar şu işi yaparsam kölem hür olsun" dedi ve sonra da bu sözünün hükmünü öğrenmek için Ömer b. Abdulaziz'in yanına gidip ona sordu. O da bana sordu. Ben şöyle dedim:

(وَاِنْ اَدْر۪ي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ اِلٰى ح۪ينٍ)

"Bilmem! Belki bu (mühlet) sizin için bir imtihan ve bir vakte kadar yararlanmadır."[207]

Bu ayette olduğu gibi hîn kelimesi bazen ulaşılamayacak bir zaman anlamında kullanılır. Ama bence bu adamın kullandığı hin kelimesi, hurmaların devşirilmesinden sonra ağaçlarının çiçek vereceği zamana kadar, o işi yapmasın." Benim bu cevabımı beğenir gibi oldu.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Muammer, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (تُؤْتِي اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ) **"Bu ağaç, her zaman meyvesini verir"** ayetindeki hîn kelimesi, altı ilâ yedi ay arası bir süredir.

---

205 Yûsuf, 12/35
206 Sâd, 38/88
207 Enbiyâ, 21/111

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hîn kelimesi 'belirsiz bir süre' anlamına gelmektedir. Ama 'belirli bir süre' anlamında kullanılması da caizdir. Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَسُبْحَانَ اللّٰهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ)

"Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tesbih edin."[208]

Sonraki ayette (وَحِينَ تُظْهِرُونَ) **"ve öğle vaktine girdiğinizde"** denilmektedir. Hakkında yapılan ihtilaflarla birlikte bu ayetlerde sabah, öğle ve akşam namazlarının vakitlerine delalet etmektedirler. Bu vakitlerde farz namazların kılınması gerektiği kastedilmiştir. Bu ayetlerdeki "hîn" kelimesi, bu namazların vakitlerini bildirmiş olmaktadır. Kendisinden gelen rivayette bildirildiğine göre İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, hîn kelimesinin sabah ve akşam vakitleri anlamına geldiğini söylemesi, (حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ) **"Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda"** ayeti ile örtüşmektedir. Bu kelime yalın olarak kullanıldığında, şu ayette olduğu gibi bununla en kısa zaman süresi kastedilmiş olur.

(وَسَوْفَ يَعْلَمُونَ حِينَ يَرَوْنَ الْعَذَابَ مَنْ اَضَلُّ سَبِيلًا)

"Onlar yakında azabı gördükleri zaman, yolca kimin daha sapık olduğunu görecekler."[209]

Buradaki hîn kelimesiyle azabı görme vakti kastedilmiştir ki bu, kısa bir zaman olup, uzun bir zaman değildir. Bu kelime yalın olarak kullanıldığında bununla kırk sene kastedilmiş olabilir.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْـًٔا مَذْكُورًا)

"İnsan (henüz) anılır bir şey değilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geçti."[210]

---

208 Rûm, 30/17
209 Furkan, 25/42
210 İnsan, 76/1

Burada hîn kelimesiyle kırk sene, bir sene, altı ay, on üç sene, iki ay gibi manalar kastedilmiş olabilir. Bunu daha önce de söylemiştik. Selef uleması bunu bu şekilde te'vil etmişlerdir. Ayette bu manaların tümünün kastedilmiş olması muhtemeldir. Bu böyle olduğuna göre hîn kelimesinin konuşanın kastına göre belirsiz bir süre, en kısa zaman dilimi, belli süreler anlamında kullanılmasının mümkün olduğu ispatlanmış oldu.

Sonra mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: (حَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَ فُلَانًا حِينًا) Falan adamla bir hîn boyunca konuşmayacağım, diyerek yemin eden bir kişinin kendisinden bahsettiği kişiyle altı ay süreyle konuşmaması gerekir. Bilindiği gibi bu kişi, bahsettiği adamla çok kısa bir süre konuşmamaya yemin etmiş değildir. Çünkü normalde bir kimseyle sözgelimi bir anlık konuşmamaya yemin edilmez. Yine bilindiği gibi o adamla kırk sene konuşmamaya da yemin etmiş değildir. Çünkü kırk sene müddetle konuşmamaya yemin eden kişi, süre belirtmeksizin ebedi olarak konuşmamaya yemin etmiş olur. Sonra (تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا) **"Bu ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir" ayetindeki** hîn kelimesinin manası üzerinde anlatmış olduğumuz gibi selef uleması ihtilaf ettiklerine göre en kısa zaman, altı aydır. Çünkü hurmaların devşirilmesinden sonra taze hurmaların ağaçta görülmesi ancak altı ayda olmaktadır. Bu te'vil, anılan kelimenin bir senelik bir zaman anlamına geldiğini söylemekten daha makbuldür. Çünkü meyve, piyasada bir sene boyunca durmaz. Aksine piyasadan çekilip tükendiği bir zaman da vardır. Anılan kelimenin altı aylık bir süre anlamına geldiğini kabul edersek bu, ayetin zahirine uygun düşer. Buna göre ağaç, hurmayı altı ayda verir. Altı ay da hurma piyasadan çekilip tükenir. Anılan kelimenin iki aylık bir süre olduğunu söylemek ise anlamsızdır. Bilindiği gibi hurmanın devşirilmesinden sonra yeni çiçeklerin görülmesine kadar geçen zaman, iki aydan fazladır. Anılan kelimeyle bir senenin, iki ayın kastedildiği görüşü batıl olduğuna göre bu kelimeyle altı aylık sürenin kastedildiğini kabul etme düşüncesi öne çıkmaktadır.

بسم الله الرحمن الرحيم

16-NAHL SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾)

5-"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette geçen (دِفْءٌ) kelimesi, giysi anlamına gelmektedir."

Hasan dedi ki "(دِفْءٌ) kelimesi, hayvanın ısınmak için kullanılan yün, yapağı ve kıllarıdır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, ister ölü ister diri olsun, hayvanın yününden ve yapağısından her durumda yararlanmanın caiz olduğuna delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾)

8-"Hem binesiniz diye hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır."

Hişam ed-Destuvai'nin bildirdiğine göre Nafi', Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas'a *radiyallahu anh* at, katır ve merkep etini yemenin mekruh olduğu görüşündeydi. (وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا) **"Hayvanları da yarattı"** ayeti hakkında şöyle derdi: "Bu hayvanların bir kısmı yemek için, bir kısmı da binmek içindir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Heysem, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radiyallahu anh,* at eti yenilmesini mekruh görür ve ayeti bu şekilde te'vil ederdi: "Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da bu hayvanların etinin yenilmesinin yasak olduğuna açıkça delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah en'âm denilen koyun, keçi, sığır ve deve gibi hayvanlardan bahsetmiş, bunlarda büyük faydalar olduğunu bildirmiş, bu faydalardan birinin de onların etini yemek olduğunu söylemiştir.

(وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ)

"Hayvanları da yarattı. Onlarda sizin için bir ısınma ve birçok faydalar vardır. Hem de onlardan yersiniz."

Bu ayetten sonra Cenab-ı Allah atlardan, katır ve merkeplerden bahsetmiş, bunların faydalarını anlatmış, hem süs olarak hem de binmek için bunları yarattığını bildirmiştir. Etlerini yemek bunların sağladığı faydalardan olsaydı -ki en büyük fayda odur- en'âmın faydaları arasında saydığı gibi bunların da faydaları arasında sayardı. At, katır ve merkeplerin eti konusunda Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirine zıt haberler rivayet edilmiştir.

İkrime'nin bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: ***"Hayber savaşında insanlar açlığa maruz kaldılar. Eşekleri kesip yediler. Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***ehli eşek, at ve katır etini, sivri dişli yırtıcı hayvanları ve pençeli kuşları yemeyi haram kıldı. Başkalarının malını yağmalamayı, kapıp götürmeyi de haram kıldı."***[211]

211 Bkz: Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 2/188

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr b. Dinar, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَطْعَمَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لُحُومَ الْخَيْلِ وَنَهَانَا عَنْ لُحُومِ الْحُمُرِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **bize at eti yedirdi. Ama eşek eti yememizi yasakladı."[212]

Amr b. Dinar'ın kendisi bu hadisi Cabir'den *radiyallahu anh* işitmiş değildir. Şöyle ki: Bu hadisi İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Amr b. Dinar, bir adamdan, o adam da Cabir'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Cabir *radiyallahu anh,* Hayber savaşına katılmamıştır. Çünkü Muhammed b. İshak'ın bidirdiğine göre Selam b. Kerkere, Amr b. Dinar'dan, o da Cabir'den *radiyallahu anh* rivayet etmiştir. Cabir *radiyallahu anh* Hayber savaşına katılmamıştır. Cabir *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* (Hayber savaşında) eşek eti yemelerini yasakladığını, at eti yemelerine ise izin verdiğini söylemiştir. (Görüldüğü gibi) bu konuda Cabir'den *radiyallahu anh* birbiriyle çelişen haberler gelmiştir. Bu hususta iki şey söylenebilir:

1-Haram kılan diğeri de mübah kılan iki haber geldiğinde, haram kılan haberin öncelikle kabul edilmesi gerekir. Şariin söz konusu şeyi bir zamanlar mübah kılması, ancak daha sonra onu haram kılmış olması mümkündür. Çünkü aslolan mübahlıktır. Haramlık ise kesinlikle sonradan gelen bir hükümdür. Bir şey haram iken daha sonra onun mübah kılındığını bilmiyoruz. Şu halde haramlık hükmü sabittir. Çünkü haramlıktan sonra bir şeyin mübah kılındığı tespit edilmiş değildir. Bir grup selef ulemasının böyle dedikleri rivayet edilmiştir. Şöyle ki: İbn Vehb, Leys b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hicretin 113. senesinde biz Mekke'de iken ikindiden sonra güneş tutuldu. O gün orada İbn Şihab, Ebû Bekir b. Hazm, Katade ve Amr b. Şuayb gibi birçok ilim ehli kimseler vardı. İkindi namazını kıldıktan sonra kalkıp Allah'a dua ettik. Eyyüb b. Musa el Kureşi'ye, "Bunlara ne oluyor? Neden güneş tutulması namazı kılmıyorlar? Oysa Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu namazı kılmıştı" dedim. Eyyüb bana şu karşılığı verdi: "İkindi namazından sonra nafile namaz kılmak daha sonra yasaklandı. Bunun için

---

212 Müslim, Mukaddime, 7

güneş tutulması namazı kılmıyorlar. Sonraki yasak, önceki emri kesmiştir." Cabir'in *radiyallahu anh* hadisiyle ilgili söylenecek iki sözden biri buydu.

2-Cabir'in *radiyallahu anh* iki rivayeti birbiriyle çeliştiği için ikisi de hükümsüz olur. Sanki hiç söylenmemiş gibi olurlar.

İsrail b. Yunus'un bildirdiğine göre Atâ b. Ebi Rebah, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Biz at eti yiyorduk." Atâ diyor ki: "Ben kendisine, katır etini yemenin hükmünü sorduğumda 'Katır eti yenilmez' dedi."

Hişam b. Urve'nin bildirdiğine göre Fatıma binti Münzir, Ebû Bekir'in *radiyallahu anh* kızı Esma'nın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَحَرْنَا فَرَسًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَكَلْنَاهُ)

"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **zamanında bir at kesip yedik."[213]

Görüşümüze muhalif olan kimse için bu rivayet bir delil değildir. Çünkü bu rivayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, onların at kesip etini yediklerinden haberdar olup bu yaptıklarını onayladığı söylenmemektedir. Onaylamış olsa bile bu olayın, at etinin haram kılınmasından önce olduğu söylenebilir.

Bakıyye b. Velid'in bildirdiğine göre Salih b. Yahya b. Mikdam'ın dedesi, Halid b. Velid'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(نَهَى رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُحُومِ الْخَيْلِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **at eti yemeyi yasakladı."[214]

Zühri dedi ki: "Düşman kuşatması sırasından başka bir zamanda at etinin yenildiğini bilmiyoruz."

213 Müslim, Sayd ve Zebaih, 6
214 İbn Mâce, Zebaih, 14

Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "At eti yemekte sakınca yoktur." Esved b. Yezid, Hasan el-Basri ve Şureyh'in de benzer şeyler söyledikleri rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife, at etinin mutlak anlamda haram olduğunu söylememiştir. Ona göre at eti, ehlî eşek eti gibi haram değildir. Bu konudaki haram kılan haberlerle mübah kılan haberler birbirleriyle çatıştığı için o, at eti yemenin mekruh olduğunu söylemiştir. Bunun aklî delilinin de şu olduğunu söylemiştir: At, tırnaklı bir ehlî hayvandır. Eşeğe ve katıra benzemektedir. Diğer taraftan katır etinin yenmeyeceği hususunda ulema ittifak etmiştir. Katır, kısraktan doğmadır. Anası helal olsa, o da anasının hükmüne tabi olur. Çünkü yavru, anasının bir parçası olduğu için onun hükmüne tabidir. Mesela yabani erkek bir eşekle birleştirilen ehlî dişi bir eşeğin doğurduğu yavrunun eti yenmez. Ama ehlî bir erkek eşekle birleştirilen dişi bir yabani eşeğin doğurduğu yavrunun eti yenilebilir. Yavru, babasına değil de anasına tabidir. Her ne kadar anası kısrak ise de katırın etinin helal olmayışı, at etinin yenilmeyeceğine delalet etmektedir.

(وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْماً طَرِياً
وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾)

14- "O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir. Gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün. (Bütün bunlar) onun lütfundan nasip aramanız ve şükretmeniz içindir."

Ebu Yusuf ile Muhammed bu ayete dayanarak dediler ki: "Bir kimse takı takınmayacağına yemin ettikten sonra inci takınırsa yeminini bozmuş olur. Çünkü Yüce Allah, denizden çıkarılan bu gibi şeyleri süs ve takı olarak adlandırmıştır."

Ebu Hanife ise bu şekilde yemin etmiş olan kimsenin, inci takınmakla yemininin bozulmuş olmayacağını söylemiştir. Çünkü yeminler örfe göre değerlendirilirler. Örfe göre inci yalnız başına takı olarak adlandırılmaz. Bilindiği gibi inci satıcısına takı satıcısı denilmemektedir. Mezkûr ayette

(لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا) **"Ondan (denizden) taze et yemeniz için"** ifadesi de yer almaktadır. Bilindiği gibi et yememeye yemin eden bir kimse balık yerse, Cenab-ı Allah balığı da et olarak adlandırdığı halde bu kişinin yemininin bozulmayacağı hususunda ulema arasında ihtilaf bulunmamaktadır.

"Seker" Kelimesinin Anlamı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَرِزْقاً حَسَناً اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾)

67-"Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edinirsiniz. Elbette bunda aklını kullanan bir toplum için bir ibret vardır."

Bu ayette geçen ve içki diye tercüme ettiğimiz (سَكَر) kelimesinin manası üzerinde selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hasan ile Said b. Cübeyr'in bu hususta şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(سَكَر) kelimesi haram olan içecek, (رزق حسن) ise helal olan yiyecek ve içeceklerdir."

İbrahim, Şa'bî ve Ebu Rezin'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir."

Cerir'in bildirdiğine göre İbrahim, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir."

İbn Şübrüme, Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi, şarap anlamına gelmektedir. Yalnız bu şarap hurmadan yapılan şaraptır."

Burada adı geçen âlimler, bu ayetin hamr ayeti (Mâide, 90) ile neshedildiğini söylemişlerdir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Amr b. Süfyan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(سَكَر) kelimesi üzüm ve hurmadan elde edilen haram içecek, (رِزْقًا حَسَن) ise bu ikisinden elde edilen helal yiyecek ve içeceklerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, öncekilerin söylediklerine benzemektedir. Cafer b. Muhammed'in bildirdiğine göre Osman b. Atâ el-Horasani, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا) Buradaki (سَكَر) kelimesi nebiz içeceği, (رِزْقًا حَسَن) ise kuru üzüm demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayetteki (سَكَر) kelimesini şarap, nebiz ve haram içecekler anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna göre bu kelime bunların tümünü kapsamaktadır. Bazı âlimler bu ayetin hamr ayeti (Mâide, 90) ile neshedildiğini söylemişlerdir. Bu da bu ayetin önceleri (سَكَر) i yani şarap ve nebizi mübah kıldığına delalet etmektedir. Bunlardan neshedildiği tespit edilen, şaraptır. Nebizin haram kılındığı tespit edilmiş değildir. Şu halde ayetin zahirine göre nebizin helal kılınmış olması gerekmektedir. Çünkü nebizin helallık hükmünün neshedildiği tespit edilmemiştir. Şarabın haram kılınmasıyla nebizin de helallık hükmünün neshedildiğini iddia eden kimsenin delili olmadan bu iddiasının doğruluğu kabul edilmez. Çünkü şarap/hamr kelimesi nebizi kapsamaz.

Said, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (سَكَر), Acemlerin şarabıdır. (رِزْقًا حَسَن) ise onların yapıp içtikleri nebiz ve sirkedir. Bu ayetin inmesiyle şarap haram kılınmış değildir. Şarabı Mâide suresinin 90. ayeti haram kılmıştır.

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Eyyüb b. Cabir el-Hanefi, Eş'as b. Süleyman'ın babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Muâz b. Cebel'i *radiyallahu anh* Yemen'e vali olarak gönderirken onlara (سَكَر)'i yasaklamasını emretmişti.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haram olan bu (سَكَر), bize göre hurma şırasından yapılan bir içkidir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ)

"Onların karınlarındaki fışkı ile kan arasından (süzülen) içenlere halis ve içimi kolay süt içiriyoruz."[215]

Burada ölü koyundan sağılan sütün helal olduğuna iki yönden delalet vardır.

1-Ayetin lafzı genel olarak ifade etmektedir ki, ölü veya diri hayvandan sağılan süt helaldir.

2-Yüce Allah, sütün fışkı ile kan arasından süzülüp geldiğini haber vermekte ve yine de temiz olduğuna hükmetmektedir. Çünkü sütün çıktığı yer, canlının yaratılış yeridir. Böylece sütün, yaratılış yeri olan memenin necis olması sebebiyle necis olmayacağı ispatlanmış olmaktadır. Nitekim fışkı ve kanın arasından süzülüp gelmekle de necis olmamaktadır.

(ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًاۜ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاۤءٌ لِلنَّاسِ اِنَّ فِي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾)

69-"«Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.» Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. Onda insanlar için şifa vardır. Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır."

Bu ayette balın temiz olduğu açıklanmaktadır. Bilindiği gibi balda mutlaha ölü arı ve yavruları vardır. Bununla beraber Yüce Allah balın temiz olduğuna hükmetmiş ve onda insanlar için şifa olduğunu haber vermiştir. Bu da kanı olmayan canlıların, içinde öldükleri nesneyi haram kılmadıklarına delalet etmektedir.

---

215 Nahl, 16/66

(وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلٰى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَٓادّ۪ي رِزْقِهِمْ عَلٰى مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ فَهُمْ ف۪يهِ سَوَٓاءٌ اَفَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾)

71-"Allah rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılınanlar rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah'ın nimetini mi inkar ediyorlar?"

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Rızıkta üstün kılınanlar, kölelerini mallarına ortak etmezler ki rızıkta kendilerine eşit olsunlar. Kendi nefisleri için buna razı olmazlar Ama kullarımı hükümranlığıma ve saltanatıma ortak ederek şirk koşarlar."

Başkaları bu ayetin şu manaya geldiğini söylemişlerdir: "Hepsine rızık vermiş olmam bakımından kullarım birbirine eşittir. Hiçbir kimse kölesini, kendisine vermiş olduğum rızıktan başka bir şeyle rızıklandıramaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetefendi ile kölesinin mülkte eşit olmalarının mümkün olmayacağı manasını içermektedir. Bu da kölenin mülk sahibi olamayacağına iki bakımdan delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Kölenin efendisi gibi mülk sahibi olması caiz olsaydı, efendisinin kendi malını ona mülk ederek kendine eşit hale getirmesi, hatta kölenin mülkünün efendisinin mülkü kadar hatta daha fazla olması caiz olurdu. Bu da efendisi kendisine mal verse bile kölenin mülk sahibi olamayacağına delalet etmektedir. Çünkü ayet-i kerime, kölenin mülk bakımından efendisine eşit olmamasını gerektirmektedir.

2-Mezkûr ayette, putlara tapan müşrikler için bir misal verilmektedir. Bilindiği gibi putlar bir şeye mâlik olamazlar. Bu da kölenin mülk sahibi olamayacağına delalet etmektedir. Putlar rablıkta Allah'a ortak olamayacakları gibi, köleler de mülk sahibi olmakta efendilerine ortak olamazlar.

(وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجاً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَن۪ينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾)

72-"Allah size kendi cinsinizden eşler var etti. Eşlerinizden de oğullar ve torunlar verdi ve sizi temiz şeylerden rızıklandırdı. Öyleyken onlar batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?"

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet edildiğine göre ayetteki (حَفَدَة) kelimesi, hizmetçi ve yardımcılar anlamına gelmektedir.

Hasan dedi ki: "Sana yardım eden kimse hakkında (حَفَدَك) denir."

Mücahid, Katade ve Tavus dediler ki: "(حَفَدَة) kelimesi, hizmetçiler demektir."

Abdullah, Ebu Duhâ, İbrahim ve Said b. Cübeyr dediler ki: "(حَفَدَة) kelimesi, enişteler demektir."

Denilir ki: (الْحَفْد) kelimesi, sözlükte bir işi hızlı bir şekilde yapmaktır. Örneğin (وَإِلَيْكَ نَسْعَى وَنَحْفِدُ) "Yalnız sana koşar ve sana ve hızla sana geliriz" denir. (كَمَلَة) kelimesi (كَامِل) kelimesinin çoğulu olduğu gibi, (الْحَفَدَة) kelimesi de (حَافِد) kelimesinin çoğuludur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması ayetteki (حَفَدَة) kelimesini bu şekilde hizmetçi/yardımcı ve enişte şeklinde iki manada yorumladıklarına göre ayetin de böyle manalandırılması gerekir. Bu ayet, babanın oğlundan yardım ve hizmet görme hakkına sahib olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah **"Eşlerinizden de oğullar ve hizmetçiler verdi"** buyurmuştur. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Baba, kendisine hizmet etmek üzere oğlunu kiralar ve oğlu da babasına hizmet ederse, ücret almayı hak etmez. Çünkü oğlu, kiralanmasa da babasına hizmet etmekle yükümlüdür.

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِراً وَجَهْراً هَلْ يَسْتَوُۨنَ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾)

75-"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah

yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler."

İbn Abbas ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bu ayette hiç malı olmayan bir kâfir ile mal ve mülk kazanan bir mü'min örnek gösterilmiştir."

Hasan ve Mücahid dediler ki: "Bu ayette kâfirlerin her şeye mâlik olan Allah'a ibadet etmeyip hiçbir şeye mâlik olmayan putlara tapmalarına bir örnek verilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, kölenin mülk edinemeyeceğine birkaç delalet içermektedir. Şöyleki:

1-Kölenin hiçbir şeyi mülk edinemeyeceğine (عَبْدًا مَمْلُوكًا) **"başkasının malı olan bir köle"** ifadesi delalet etmektedir. Buradaki (عَبْدًا) kelimesi nekire olup köle adını taşıyan herkesi kapsar. Mesela bir kimse "köle ile konuşma" veya "şunu bir köleye ver" derse bu ifadeler, köle vasfını taşıyan kimselerle konuşmama ve söz konusu şeyi bu vasfı taşıyan herhangi bir kimseye vermek anlamına gelir.

(يَتِيماً ذا مَقْرَبَةٍ أَوْ مِسْكِيناً ذا مَتْرَبَةٍ)

"Kendisiyle yakınlığı olan bir yetimi yahut yerde sürünen bir yoksulu doyurmaktır."[216]

Burada da yetim ya da yerde sürünen yoksul vasfını taşıyan herhangi bir kimseyi doyurmak kastedilmiştir. Çünkü ayette geçen yetim ve miskin kelimeleri nekire olarak zikredilmişlerdir. (عَبْدًا مَمْلُوكًا) "başkasının malı olan bir köle" ifadesi de böyledir. Buradaki (عَبْد) "köle" kelimesi de bütün köleleri kapsamaktadır. Ayette örnek verilen köleden bahsedilirken (لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ) **"Hiçbir şeye gücü yetmeyen"** ifadesi kullanılmıştır. Bu ifadeyle ya hiç gücü ve kuvveti olmayan, ya hiç malı mülkü olmayan ya da her ikisinden yoksun olan kişi kastedilmiş olabilir. Bilindiği gibi bununla güç ve kuvvet yoksunu olmak kastedilmiş değildir. Çünkü kişinin güç ve kuvveti,

216 Beled, 90/15-16

köleliğine veya hürlüğüne göre değişmez. Zira bazı köleler, hür kimselerden daha güçlü ve kuvvetli olabilirler. Bundan da anlıyoruz ki ayette misal verilen kölenin güçsüz ve kuvvetsiz oluşu kastedilmiş değildir. Öyleyse kastedilen, kölenin mal mülk sahibi olamayacağıdır. Bu da kölenin mülkedinemeyeceğine delalet etmektedir.

2-Yüce Allah (ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا) ayetini putlar için bir örnek olarak zikretmiştir. Putları, hiçbir şeye mâlik olamayan kölelere benzetmiştir. Hiçbir şeye sahip olamayan kölelere benzetilenin de onlar gibi hiçbir şeye sahip olmaması gerekir. Aksi halde benzetme ve misal vermenin bir faydası olmaz. Aksi halde verilen örneğin köle ya da hür kimse hakkında olması farketmez. Ayette hiçbir şeye sahip olamayan şu köle diye bir belirleme yapılsaydı benzetme yine anlamlı olmazdı. Çünkü o zaman bazı kölelerin mülk sahibi olabilecekleri manası anlaşılacak ve mezkûr ayetin de şöyle olması gerekecekti: (ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ) "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen bir adamı misal verir." Ayetteki misalde özellikle köleden bahsetmesi, bu teşbihteki benzetme yönünün kölenin hiçbir şeye sahip olamaması olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbrahim'in bildirdiğine göre Ya'lâ b. Münebbih, bu ayet hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayet, Kureyşli bir adamla kölesi hakkında indi. Sonra bunlar Müslüman oldular. Sonraki ayet ise biri dilsiz ve hiçbir şeye gücü yetmeyen iki adam hakkında inmiştir.

(وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

"Allah, (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?"[217]

217 Nahl, 16/76

Dilsiz olan adam, Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* azatlı kölesiydi. Hz. Osman *radiyallahu anh* onu himaye eder ve geçimini sağlardı. Adaletle emredip infakta bulunan, Hz. Osman *radiyallahu anh* idi. Diğeri ise dilsizdi. Bu vasfın belli bir kölede olması mümkündür. Bu ayetteki örneğe göre hür kimselerden mülk sahibi olamayanlar bulunduğu gibi, kölelerden de mülk sahibi olamayanlar bulunabilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bu rivayet, zayıf bir rivayettir. Lafzın zahiri bu iddiayı reddetmektedir. Çünkü burada belli bir köle kastedilseydi, (عَبْد) kelimesinin başında lâm-ı tarif bulunurdu. Nekire olarak zikredilmezdi. Şu da bilinmektedir ki, ayette puta tapanlardan bahsedilmekte ve gittikleri yolun yanlış bir yol olduğu ispat edilmektedir. Mesela şu ayete bakmakta yarar vardır:

(وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ شَيْـًٔا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ)

"Allah'ı bırakıp da, kendilerine göklerden ve yerden hiçbir rızık sağlayamayan ve buna gücü de yetmeyen şeylere tapıyorlar."[218]

Bu ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ)

"Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köleyi misal verir."

Cenab-ı Allah bu ayette müşriklerin taptıkları putların, hiçbir şeye mâlik olmayan ve olma gücüne de sahip olamayan köleler gibi olduklarını haber vermiştir. Bu da kölelerin mülk sahibi olamayacaklarını tekid etmektedir. Ayette kastedilen eğer belirli bir köle olup mülkedinmesi caiz biri olsaydı, onunla hür kimse arasında fark olmazdı. Örnekte özel olarak köleden söz edilmesi de boşuna olurdu. Böyle bir şeyin olması mümkün olmadığına göre, kölenin mülk sahibi olamayacağı re'sen ispatlanmış oldu.

---

218 Nahl, 16/73

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ)

"Allah, (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür."

Bu ayet, dilsiz kimsenin bir şeye mâlik olamayacağına delalet etmemektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayette kastedilen, dilsiz bir köledir. Ayette (وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ) **"Efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz"** buyrulduğunu görmüyor musunuz? Ayette efendiden, efendinin onu işe göndermesinden söz edilmesi, kastedilenin köle olduğuna delalet etmektedir. Sanik önce dilsiz olmayan bir köleden bahsedilmiş ve bir şeye mâlik olamama bakımından da putlar için örnek gösterilmiştir. Sonra ek olarak o kölenin başka bir eksikliğinden de bahsedilmiştir. Şöyle ki:

(اَحَدُهُمَا اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ)

"Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüktür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz."

Putların evsafının eksik ve hayır bakımından kıt olduklarını, kendilerinin başkalarının mülkiyetinde ve tasarrufu altında olduklarını mübalağalı bir şekilde ifade edebilmek için dilsiz köleye benzetilmişlerdir.

Ayetteki (وَهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰيهُ) cümlesinin "Amcasıoğluna sadece bir yüktür" anlamına geldiği, çünkü (مَوْلٰى) kelimesinin Arapça'da amcaoğlu anlamına da geldiği söylenecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Bu yanlış bir te'vildir. Çünkü kişi amcasıoğlunun geçimini sağlamakla yükümlü değildir. Dolayısıyla kişi, amcasıoğluna yük olmadığı gibi, amcasıoğlunun

onu kendi işlerini gördürmek için bazı yerlere göndermesi de söz konusu değildir. Şu da var ki burada dost ve yakın manasında mevla olarak amcaoğlundan söz etmek anlamsızdır. Çünkü baba, erkek kardeş ve amca, kişiye amcaoğlundan daha yakın ve mevlâ olmada daha önceliklidir. Mevla kelimesini burada amcaoğlu olarak yorumlamak, bu kelimenin ifade ettiği faydayı gidermektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki bu kelime yalın olarak kullanıldığında köleyi azad eden efendi veya velinimet manasına gelir. Bir delil olmadan amcaoğlu manasına gelmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ayetteki benzetmede geçen köle kelimesiyle putlar kastedilmiş olamaz. Çünkü köleden "başkasının malı olan bir köle" diye söz edilmiştir. Putlar için böyle bir ifadenin kullanılması doğru olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Siz bu ayetteki delilin yerinden habersizsiniz. Ayette bizlerin malı olan köleden bahsedilmiş ve bu köle de müşriklerin taptıkları putlara benzetilmiştir. Putların bizim malımız olan ve hiçbir şeye sahip olmayan köleler konumunda olduğu bildirilmiştir. Nasıl ki put hiçbir şeye sahip olamıyorsa aynı şekilde köle de hiçbir şeye sahip olamaz. Şunu da söylemek gerekir ki Cenab-ı Allah şu ayette putları kul olarak nitelemiştir:

(اِنَّ الَّذ۪ينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ عِبَادٌ اَمْثَالُكُمْ)

"Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi (yaratılmış) kullardır."[219]

[Kölenin Mülk Sahibi Olması]

Kölenin mülk edinip edinemeyeceği konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî dediler ki: "Köle mülk edinemez ve bir cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz."

219 A'râf, 7/194

Mâlik dedi ki: "Köle mülk edinebilir ve bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir."

Ebu Hanife'nin bildirdiğine göre Said b. Ebi Said el-Makberi, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cariyenin üreme organı, kendisini sattığı veya hibe ettiği veya sadaka olarak verdiği ya da azad ettiği takdirde işlemi geçerli olan kimseden başkasına helal olmaz."

Yahya b. Said de Ubeydullah'tan, o da Nafi'den o da İbn Ömer'den *radiyallahu anh* böyle bir rivayette bulunmuştur.

İbrahim ile İbn Sirin ve Hakem'den rivayet olunduğuna göre köle, bir cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz.

İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen bir rivayete göre köle, bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir.

Ya'mer, Nâfi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer *radiyallahu anh*, bazı kölelerinin cariyelerle evlilik hayatı yaşadıklarını görür, buna karşı çıkmazdı."

Hasan ile Şa'bî dediler ki: "Köle, efendisinden izin alarak bir cariye ile evlilik hayatı yaşayabilir."

Ebu Yusuf'un bildirdiğine göre Mekhul *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Köle, cariye ile evlilik hayatı yaşayamaz."

Bu hadis, kölenin mülk edinemeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü mülk edinebilseydi, bir cariye ile evlilik hayatı yaşaması da caiz olurdu. Bunu şu ayetten de anlıyoruz:

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ اِلَّا عَلٰى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[220]

220 Mü'minûn, 23/5-6

Şu hadis de buna delalet etmektedir:

(مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ)

"Malı olan bir köleyi satan kişi, onun malına sahip olur. Ancak müşteri aksini şart koşarsa malı kendisi alır."[221]

Bu hadiste satılan kölenin malı satıcıya veya duruma göre müşteriye bırakıldığına göre kölenin kendisinde hiç mal kalmayacak demektir. Efendinin kölenin elindeki malları alma yetkisinin bulunması, buna delalet etmektedir. Efendisi kölenin bedenine sahip olduğuna göre, onun malına öncelikle sahip olması gerekir. Köle eğer mülk edinme hakkına sahip olsaydı, efendisinin onun mallarını elinden almaya yetkisi olmazdı. Bilindiği gibi köle, efendisinin cariyesi olan kendi karısını boşama ve onunla cinsel ilişkide bulunma hakkına sahip olduğuna göre efendisi o cariye üzerinde böyle bir hakka sahip olamaz. Aynı şekilde kölenin sahip olduğu diğer şeylerde de efendisinin tasarrufta bulunma yetkisi yoktur. Köle mal sahibi olursa, efendisi o malı elinden alamaz. Çünkü köle o mala mâliktir. Nitekim kölenin karısını da efendisi boşayamaz. Çünkü köle, kendi karısını boşama yetkisine sahiptir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Efendinin kölenin malını elinden almasının caiz oluşu, kölenin mülk sahibi olmadığına delalet etmez. Çünkü alacaklı kişi, borçlunun malını kendi alacağına karşılık elinden alma hakkına sahiptir. Bu, borçlunun o malın mâliki olmadığına delalet etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Alacaklı kişi borçlunun bedenine sahip olduğu için malını onun elinden almakta değildir. Aksine alacağına karşılık onun malını elinden almaktadır. Efendi de kölenin bedenine sahip olduğu için, onun malını elinden alma hakkına sahip olmaktadır. Köle eğer mal sahibi olsaydı, efendisi onun bedenine sahip diye malını elinden alma hakkına sahip olmazdı. Nitekim kölenin karısı olan cariye, efendinin mülkiyetinde olduğu halde onu boşama yetkisine ancak kölenin kendisi sahiptir. Efendisi o kadını boşayamaz. Bu da kölenin mal sahibi olamayacağına delalet etmektedir.

---

221 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/530

Kölenin mülk sahibi olamayacağının bir delili de şudur: Bir kimse kendisine bir miktar mal vermesi karşılığında kölesiyle mükâtebe akdi yapar da köle o malı öderse efendisinin malı ile azad olur. Velayet hakkı efendisinde olur. Bu hususta ihtilaf yoktur. Bu mükâtep köle, mülkedinme hakkına sahip kimselerden olsaydı, efendisine ödediği mal karşılığında kendi bedenine sahip olurdu. Efendisinin, mal ödemesi karşılığında kendini azad etmesini emretmiş olması durumunda, bedeninin mülkiyeti başkasına geçtiği gibi kendisine geçmezdi. Kendi bedenine sahip olsaydı bu durumda kendini azad etmiş olurdu. Velayeti efendisine değil kendine ait olurdu. Ödediği mal karşılığında bedeninin mülkiyetinin kendi nefsine intikal etmesi sahih olmadığı ve efendisinin malı ile azad olduğu tespit edildiğine göre demek ki o, mülkedinme yetkisine sahip değildir. Mülk edinebilecek kimselerden olsaydı, öncelikle kendi bedenine mâlik olurdu. Çünkü kölenin bedeni, mülk edinilebilecek nesnelerdendir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (مَنْ بَاعَ عَبْدًا وَلَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلْبَائِع) ***"Malı olan bir köleyi satan kişi, onun malına sahip olur"*** hadisi, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü bu hadiste "mal", köleye izafe edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, satma halinde malın satıcıya ait olduğunu bildirmiştir. Bilindiği gibi o malın efendiye ve köleye ait olması caiz değildir. Çünkü köle mal sahibi olması mümkün olamayan kimselerdendir. Aksi halde bu malın tamamı her ikisinin olur. Bu rivayette köleye izafe edilen malın, satıcının malı olduğu tespit edilmektedir. Malın köleye izafe edilmesi, onun mülkü değil de elinde bulunan şey anlamındadır. Mesela sahibi olmadığı halde başka bir sıfatla bir evde oturmakta olan Mehmet adındaki bir kişinin oturduğu o eve, "Mehmed'in evi" denmesi gibi. Nitekim bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَنْتَ وَمَالُكَ لِأَبِيكَ) "Sen ve malın, babana aitsiniz"[222] buyurmuştur. Böyle buyururken, "Evladın malının babanın malıdır" demeyi kasdetmemiştir.

222 İbn Mâce, Ticarat, 64

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir. "Ubeydullah b. Ebi Cafer'in bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا فَمَالُهُ لَهُ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ السَّيِّدُ مَالَهُ فَيَكُونَ لَهُ)

"Bir kimse malı olan bir köleyi azad ederse, o mal kölenin olur. Ancak efendisi bu malların kendisine ait omasını şart koşarsa, bunları o alır."[223]

Bu hadis, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü azad edilmezden önce mal sahibi olamayan, azad edildikten sonra da mal sahibi olamaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadis, kölenin mal sahibi olabileceğine delalet etmemektedir. Çünkü azad edilirken kölenin üzerindeki elbise ve benzeri şeyler âdete göre kendisinden geri alınmayıp üzerinde bırakılabilir. Bunlar, azad etme sırasında kölenin üzerinde bırakılacağı söylenmiş şeyler hükmündedirler. Efendinin bunları kölenin üzerinden almayıp öylece bırakması, azad edildikten sonra kölenin o eşyalara sahip olmasına razı olduğuna delalet eder.

Şu var ki nakil ehli bir cemaatten rivayet olunduğuna göre bu hadis zayıftır.

Denildi ki: Ubeydullah b. Ebi Cafer bu hadisi merfu olarak rivayet etmede ve hadisin metnini nakletmede yanlışlıklar yapmıştır. Bu hadisin aslı, Eyyüb'ün Nafi'den, onun da İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet ettiği şekildedir. Buna göre bir köle azad edildiğinde onun onun malına dokunulmaz. Hadisin aslı böyle iken bunu merfu olarak nakletmede ve hadisin lafzında Ubeydullah hatâ yapmıştır.

Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* bunun hilafına bir rivayet gelmiştir. Onu da Ebu Müslim el-Keccî rivayet etmiştir: Muhammed b. Abdullah el-Ensari'nin bize bildirdiğine göre Abdul A'lâ b. Ebi'l Müsavir, İmran b. Umeyr'in babasından naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: Babam, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* kölesiydi. Abdullah *radiyallahu*

---

223 Beyhaki, Es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/531

anh babama şöyle demişti: Ey Umeyr, mallarını bana beyan et. Çünkü seni azad etmek istiyorum. Ben, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(مَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا فَمَالُهُ لِلَّذِي أَعْتَقَ)

"Bir kimse bir köleyi azad ederse, kölenin malı azad edenindir."[224]

Yunus b. İshak da İmran b. Umeyr'den o da İbn Mesud *radiyallahu anh* dan merfu olarak bu hadisi rivayet etmiştir. Bize gelen bir habere göre Mesudi bu hadisi İbn Mesud *radiyallahu anh* dan mevkuf olarak rivayet etmiştir. Ancak bu durum bu hadisin hükmünü bize göre fasit kılmaz.

Bir kimse çıkıp şu ayeti bize karşı delil olarak ileri sürebilir: (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ وَالصَّالِحٖينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَاِمَائِكُمْ اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ) **"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir."**[225] Bize muhalif olan der ki: Bu ayetin hükmü, zikredilen bekâr, köle ve cariyelere dönmektedir. Dolayısıyla bu ayet, kölenin zengin veya fakir olabileceğini ispat etmiştir. Bu da kölenin mülk edinebileceğine delalet eder. Eğer mülk sahibi olamasa, ebedi surette fakir kalır.

Bu ayeti kendi görüşü doğrultusunda delil olarak ileri süren kimseye şöyle cevap verilebilir:

(اِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ) **"Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla muhtaçlıktan kurtarır"** cümlesindeki **"muhtaçlıktan kurtarma"** ifadesi, ya evlenme yoluyla helal cinsel ilişki imkânı vererek haram olan cinsel ilişkiye muhtaç kalmaktan kurtarır manasına gelmektedir. Ya da mal sahibi kılarak maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtarır manasına gelmektedir. Evlenenlerin çoğunun maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtulup zengin olmadıklarını gördüğümüze ve Cenab-ı Allah'ın verdiği haberin de mutlaka gerçekleşeceğini bildiğimize göre anlıyoruz ki ayette kastedilen şey, maddi anlamdaki muhtaçlıktan kurtulup zengin olmak değildir. Aksine kastedilen şey, helal olan cinsel ilişkide bulunma imkânına kavuşarak

224 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/533
225 Nûr, 24/32

haram olan cinsel ilişkiye muhtaç olmaktan kurtulmaktır. Şunu da ifade edelim ki ayette maddi anlamdaki zenginlik kastedilmişse bu, sözünü ettiğimiz delil sebebiyle mülk sahibi olamayan kölelerle ilgili olmayıp, ayette zikredilen bekâr ve hür kimselere mahsustur. Şunu da söylemeliyiz ki muhaliflerimize göre köle, mal kazanmakla zengin olmaz. Çünkü efendisi, onun malının tümünü elinden alma hakkına sahiptir. Başkası kendisinin mallarını elinden alma hakkına sahip iken bir kimse için hangi zenginlikten söz edilebilir? Mal kazanması durumunda da zenginlik köle için değil, efendisi için meydana gelmektedir.

Kölenin mali bakımdan zengin olamayacağının delili, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir: ***"Zekâtı zenginlerinizden alıp fakirlerinize vermekle emrolundum."***

Muhaliflerimize göre kölenin malından zekât alınmaz. Köle zengin olsaydı, malından zekât vermesi gerekirdi. Çünkü bu durumda o Müslüman, zengin ve mükellef bir kişi olacaktı.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Köle hür kimse gibi talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahip olduğuna göre mal edinebilmesi de gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Köle talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahiptir. Çünkü efendisi bu yetkiyi onun elinden alma ve kendisi bu yetkiye sahip olma imkânına sahip değildir. Kölenin bu yetkisini elinden alması caiz değildir. Çünkü efendinin köleden alıp mâlik olduğu her şeyi, kölenin efendisinden alıp ona mâlik olması mümkün değildir. Mesela kısıtlılık altındaki bir köle bir kişiye borçlu olduğunu ikrar ederse, köle olduğu için o borcu ödemekle yükümlü olmaz. Ama efendisi böyle bir borcun mevcudiyetini ikrar ederse, kendisi ödemekle yükümlü olur. Aynı şekilde efendinin kölesini evlendirme yetkisi vardır. Ama kölenin kendisi evlenme yetkisine sahip değildir. Çünkü bu, efendisinin onun üzerindeki yetkisinin kapsamına girmektedir. Efendisi, kısas veya had gerektirecek şekilde kölesi aleyhinde ikrarda bulunursa, bu yüzden kölesine kısas veya had uygulanmaz. Çünkü bu hususlarda kölenin kendisi ikrarda bulunma yetkisine sahiptir. Bu da kölenin mülk edinemeyeceğine delalet etmektedir. Zira mülk edinebilecek olsa efendisinin onun malında tasarrufta bulunması caiz olmaz. Nitekim köle talaka mâlik, yani boşama yetkisine sahip olduğunda efendisi onun adına karısını boşama yetkisine sahip olamaz.

(وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْاَنْعَامِ بُيُوتاً تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَاَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَٓا اَثَاثاً وَمَتَاعاً اِلٰى حٖينٍ ﴿٨٠﴾)

80-"Allah, size evlerinizi huzur ve dinlenme yeri yaptı. Hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde, gerek ikamet gününüzde kolayca taşıyacağınız evler; onların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından bir süreye kadar yararlanacağınız ev eşyası ve geçimlikler meydana getirdi."

Bu ayette ölen hayvanların yünlerinden, yapağılarından ve kıllarından yararlanmanın caiz olduğuna delil vardır. Çünkü ayette bu nesnelerin, hayvanın ölümünden önce veya sonra alınması gibi bir ayırım yapılmamıştır.

Dinî Hükümlerin Tümünün Kitap'ta Açıklaması Vardır

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَوْمَ نَبْعَثُ فٖي كُلِّ اُمَّةٍ شَهٖيداً عَلَيْهِمْ مِنْ اَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهٖيداً عَلٰى هٰٓؤُ۬لَٓاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَاناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرٰى لِلْمُسْلِمٖينَ ﴿٨٩﴾)

89-"(Ey Muhammed!) Her ümmetin kendi içinden üzerlerine bir şahit göndereceğimiz, seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz günü düşün. Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."

Doğrusunu Allah bilir ya Kur'an-ı Kerim, dini meselelerin tümüne ya nass ya da delalet yoluyla açıklık getirmektedir. Büyük küçük hiçbir hadise yoktur ki, Yüce Allah'ın onun hakkında bir hükmü olmasın. O hükmü Kitap'ta nass veya delalet yoluyla açıklamıştır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bazı şeyler hakkında yaptığı açıklamalar ise şu ayetlerde de belirtildiği gibi Kitap'tan kaynaklanmaktadır:

(وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهٰيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)

"Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin."[226]

(وَاِنَّكَ لَتَهْدٖٓي اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقٖيمٍ صِرَاطِ اللّٰهِ)

"Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; Allah'ın yoluna."[227]

(مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ)

"Kim ki peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur."[228]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* açıklamaları aslında Aziz ve Celil olan Allah'tan gelen açıklamalardır. Bunlar, aynı zamanda Kitap'ta ona yapılan açıklamalarıdır. Çünkü Yüce Allah ona itaat edip buyruğuna uymamızı emretmiştir. Üzerinde icma edilen hükümlerin kaynağı da Kitap'tır. Çünkü Kitap, icmanın sahihliğine ve ümmetin dalalet üzerinde bir araya gelmeyeceğine delalet etmektedir. Kıyasın gereği, re'ye dayalı içtihad, istihsan gibi diğer istidlal çeşitleri ve haber-i vahidin kabulü, hep Kitab'ın açıklamalarındandır. Çünkü Kitap, bunların tümünün sahihliğine delalet etmektedir. Anlattığımız şekillerde Kitap'ta açıklaması bulunmayan dini hiçbir hüküm yoktur.

Bu Ayet, Kıyasın Sahihliğine Delalet Etmektedir

Bu ayet (Nahl, 89), kıyasın sahihliğine delalet etmektedir. Çünkü karşılaştığımız bir hadisenin nassla bildirilen hükmünü Kitap, sünnet ve

226 Haşr, 59/7
227 Şûrâ, 42/ 52-53
228 Nisâ, 4/80

icma'da bulamadığımızda, Yüce Allah dini hükümlerin tümünün açıklamasının Kitap'ta mevcut olduğunu bildirdiğine göre, o meselenin hükmünü bulmak için çözümün akılda ve kıyas ile istidlalde olduğu kesinleşmiş olmaktadır. Çünkü bundan başka bizi o hadisenin hükmüne ulaştıracak başka bir yol kalmamıştır. Gizli bir nass veya istidlal ile o hadisenin hükmüne ulaşılabileceğini söyleyen kimse, manada bize muvafakat ettiği halde sadece ibarede bize muhalefet etmiştir. Re'y ile içtihad etmekten ve aklı kullanmaktan, farkında olmadan kıyasa başvurmaktan ayrılmış değildir.

(اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَٓائِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾)

90-"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."

Adalet, insaflı olmaktır. Hakkında ayet inmeden önce de adalet, aklen vacip/gerekli idi. Ayetin inmesiyle bu vaciplik/gereklilik daha da pekişip kuvvetlendi. Bu ayetteki (احْسَان) kelimesi, iyilik yapmak ve lütufta bulunmak demektir. Yapılması menduptur. Ayette kendisinden önce zikredilen adaletli olmaksa farzdır. Akrabaya yardım etmeye gelince, bunda sıla-i rahim de vardır. (يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ) **"Adaleti emreder"** cümlesi, hemfiili hem de sözlü adaleti içermektedir.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[229]

Yüce Allah konuşurken âdil olmayı emretmiştir. Bu ayet iki emir içermektedir.

(وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ)

229 En'âm, 6/152

"Hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar."

Bu yasaklama cümlesi bütün çirkinlikleri, yasaklanan söz, fiil ve düşünceleri kapsamaktadır. (الفَحْشَاء) kelimesi, insanın açığa vurmadan içindeki kötü ve çirkin düşünceleri olduğu gibi, açıktan işlediği kötü ve çirkin fiiller de olabilir. Bu, kişinin inancının ve tuttuğu yolun bozukluğundan olabilir. Mesela Araplar cimri kimseye "fâhiş" derler. Münker kelimesi, insanların gördüğü ve karşı çıkılması gerekli hal ve hareketlerdir. Bu kelime, inanç ve düşünceler için de geçerlidir. Akılların reddettiği, çirkin gördüğü ve yapılmasını hoş karşılamadığı şeylere münker denir. (البَغْي) Bağy ise başkalarına zulmetmede haddi aşmaktır. Bu ayetteki "Bağy, münker ve fahşâ" kelimelerinin her birinin kendine özgü bir manası olup bu mana ile birbirlerinden ayrılmaktadırlar.

Ahdin Yerine Getirilmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاًۜ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾)

91-"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (عَهْد) Ahd kelimesi birkaç manaya gelir:

a-Emretmek manasına gelir. Mesela bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

(وَلَقَدْ عَهِدْنَا اِلٰى اٰدَمَ مِنْ قَبْلُ)

"Andolsun, bundan önce biz Âdem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme, diye) emrettik."[230]

230 Tâ hâ, 20/115

(اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنِي اٰدَمَ اَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ)

"Ey Âdemoğulları! Ben, size, şeytana kulluk etmeyin diye emretmedim mi?"[231]

Görüldüğü gibi bu ayetlerde (عهد) Ahd kelimesi, emir anlamında kullanılmıştır.

b) Bu kelime, bazen yemin manasına gelir. Mezkûr ayette de yemin manasına gelmektedir. Çünkü ayette şöyle denilmektedir:

(وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse, (عَلَيَّ عَهْدُ الله إنْ فعلت كذا) **"Şu işi yaparsam Allah'ın ahdi üzerime olsun"** derse yemin etmiş olur.

Rivayet olunduğuna göre müşrikler Huzeyfe ile babasını yakaladıklarında onlardan, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte kendilerine karşı savaşmamaları hususunda Allah'ın ahdini almış, yemin ettirmişlerdi. Bunlar Medine'ye geldiklerinde durumu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* anlatmışlardı. O da şöyle buyurmuştu: ***"Onlara yaptığın yeminin gereğini yap. Onların yenik düşmeleri için de dua et."***

Atâ, Hasan, İbn Sirin, Âmir, İbrahim en-Nehai ve Mücahid'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bir kimse "Şu işi yaparsam Allah'ın ahdi üzerime olsun" derse, yemin etmiş olur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ اَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ اَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ اَنْ تَكُونَ اُمَّةٌ هِيَ اَرْبٰى مِنْ اُمَّةٍ اِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللّٰهُ بِهِ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾)

231 Yâsin, 36/60

92-"Bir topluluk diğer bir topluluktan daha (güçlü ve) çoktur diye yeminlerinizi aranızda bir hile ve fesat sebebi yaparak, ipliğini iyice eğirip büktükten sonra (tekrar) çözüp bozan kadın gibi olmayın. Allah bununla sizi ancak imtihan eder. Hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri kıyamet günü size elbette açıklayacaktır."

Yüce Allah, kendisini Rabbine yakın kılacak sevaplı bir işi yapmaya karar verip yemin eden, sonra da bu kararını bozan ve yemininin gereğini yapmayan kimseyi, kılları iyice eğirip büktükten sonra tekrar çözüp bozan kadına benzetmiştir. Ayetteki (مِن بَعْد قُوَّة)'nin manası da budur. Çünkü Araplar, iyice eğirip bükmeye "kuvvet" derler. Bir kimse bir işi yapmaya yemin eder veya sevaplı bir işi yapmayı adar ya da nafile bir ibadete başlar da bu dediklerimizi tamamlamazsa, ipini iyice eğirip büktükten sonra çözüp bozan kadın gibi olur. Bu da nafile bir namaza veya oruca başlayan veya başka bir ibadete başlayan bir kimsenin, bu ibadetleri tamamlamadan bunları bozmasının caiz olmamasını gerektirmektedir. Aksi halde ipini iyice eğirip büktükten sonra çözüp bozan kadın gibi olur.

İstiâze Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾)

98-"Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Amr b. Mürre'nin bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Namaza başlarken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dua ettiğini işittim:

(اللَّهُمَّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ الشَّيْطَانِ مِنْ هَمْزِهِ وَنَفْخِهِ وَنَفْثِهِ)

"Allahım! Şeytanın vesvesesinden, fısıldamasından ve üflemesinden sana sığınırım."

Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* namaz kılarken kıraatten önce euzü okurmuş.

Hz. Ömer *radiyallahu anh* ile Abdullah b. Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre, namazda kıraatten önce euzü okunur.

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Namazda ve namaz dışında kıraatten önce euzü okunması vaciptir."

Muhammed b. Sirin dedi ki: "Bir defa euzü okur veya bismillahirrahmanirrahim dersen, senin için yeterli olur." İbrahim en-Nehai'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir. Hasan namaza başlarken Fatiha okumadan euzü çekerdi. İbn Sirin, gelen başka bir rivayette şöyle demiştir: "Her Fatiha okuduğunda âmîn derken euzüyü de oku."

Mezhebimiz müçtehidleri, Sevri, Evzai ve Şafiî dediler ki: "Kıraatten önce euzü çekilir."

Mâlik dedi ki: "Farz namazlarda kıraatten önce euzü okunmaz. Ramazan'da teravih kılarken kıraat öncesinde euzü okunur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ) **"Kur'an okuduğun zaman Allah'a** sığın" ayetinin zahiri, euzünün kıraatten sonra çekilmesini gerektirmektedir. Bu, mana bakımından şu ayete benzemektedir:

(فَاِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلٰوةَ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُودًا)

"Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken hep Allah'ı anın."[232]

Lâkin Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve adlarını andığımız seleften gelen rivayetlere göre euzü, kıraatten önce çekilir. Uygulama da böyle devam edegelmiştir. Bu ayetlerde kastedilen mana şudur: Okumak istediğinizde euzü çekin. Mesela şu ayetler de anlam bakımından buna benzemektedirler:

(وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى)

"(Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun."[233]

232 Nisâ, 4/103
233 En'âm, 6/152

(وَاِذَا سَاَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَسْئَلُوهُنَّ مِنْ وَرَٓاءِ حِجَابٍ)

"Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin."[234]

Bu ayette Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımlarından bir şey istedikten sonra ikinci bir şeyi perde arkasından istemek manası kastedilmemiştir. Bu tıpkı şu ayet benzemektedir:

(اِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوٰيكُمْ صَدَقَةً)

"Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin."[235]

İşte (فاذا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بالله) **"Kur'an okumak istediğinde Allah'a sığın"** ayetinde de mana böyledir. Yani Kur'an okuduğunda, kıraatten önce euzü çek. Ayetin asıl manası şöyledir: Okumak istediğinde euzü çek. Mesela birisi (إذا قُلْتَ فاصْدُقْ) "Konuştuğunda doğru konuş" der veya (إذا أَحْرَمْتَ فاغْتَسِلْ) "İhrama girdiğinde guslet" derse bu, ihrama girmezden önce gusletmeyi kasdetmiştir. Bütün bu örneklerde mana şudur: "Söz konusu işi yapmak istediğinde şunu yap." (فاذا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بالله) **"Kur'an okumak istediğinde Allah'a sığın"** ayetinde de mana böyledir. Euzünün kıraatten sonra çekilmesi gerektiğini söyleyenlerin görüşü, şaz bir görüştür. Euzü okumak, kıraat esnasında şeytanın vereceği vesveseyi gidermek için kıraatten önce yapılır.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَٓا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّٓا اِذَا تَمَنّٰٓى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فٖٓي اُمْنِيَّتِهٖۚ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ)

"Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir."[236]

234 Ahzâb, 33/53
235 Mücadele, 58/12
236 Hac, 22/52

İşte bu illetten dolayı Cenab-ı Allah, euzünün kıraatten önce okunmasını emretmiştir. Euzü okumak farz değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir bedeviye namaz kılmayı öğretirken euzü okumayı ona öğretmemiştir. Eğer farz olsaydı, öğretmeden onu bırakmazdı.

[İkrah]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ إيمَانِهٖ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾)

106-"Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah'ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah'tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır."

Ma'mer'in bildirdiğine göre Abdulkerim, bu ayet hakkında Ebu Ubeyde b. Muhammed b. Ammar b. Yasir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Müşrikler Ammar'ı *radiyallahu anh* ve onunla beraber bir topluluğu yakaladılar. Onlara işkence ettiler. Nihayet onları getirmek istedikleri noktaya yaklaştırdılar. (Yani küfür kelimesini söylettiler). Ammar bu halini Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* arz ederek kendinden şikâyetçi oldu. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona ***"(küfür kelimesini söylerken) kalbin nasıldı?"*** diye sordu. Ammar, "İmanla dopdoluydu" dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Bunu tekrarlarlarsa sen yine söyle"***[237]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, zorlanma halinde küfrü gerektiren bir kelimeyi söylemenin caizliğine delildir. Böyle bir kelimeyi söylemenin mübah olması için kişinin, kendisinden istenileni yapmadığı takdirde öldürülmekten veya vücut organlarından birini kaybetmekten korkması gerekir. Ancak böyle bir durumda zorlanan kişinin küfür kelimesini söylemesi mübah olur. Ancak hatırına geldiği takdirde küfrettiği mesela efendimizin ismi olan Muhammed ile, Muhammed adındaki başka bir kişiyi kasdetmesi gerekir. Bu adı taşıyan başka bir kişi aklına gelir de küfrederken onu kasdetmezse, efendimize küfretmekle kâfir olur.

237 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/362

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Kâfirler bir adamı Muhammed *sallallahu aleyhi ve sellem* e küfretmeye zorlarlarsa, Muhammed adındaki başka bir kişi aklına geldiği takdirde o kişiyi kasdetmeyip Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* küfrederse kâfir olur. Aynı şekilde bir kişiyi "Şu puta secde edeceksin" diye zorlarlarsa, o esnada aklına Allah'a secde etmek geldiği halde Allah'a değil de puta secde ederse, kâfir olur. Düşünmesine fırsat vermeyip işi aceleye getirirler, onun da aklına böyle bir çözüm yolu gelmez ve kalbi imanla dolu olduğu halde zorlandığı şeyi yaparsa, kâfir olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu söylediklerimizin gerekçesi şudur: Zorlanan kişinin aklına bu anlattığımız çözümler gelir de sövmesini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* adını taşıyan başka birini kastederek yapmazsa kâfir olur. Çünkü baskı ve zorlama kalpteki niyete değil, ancak dile yapılabilir. Dil ile küfrederken kalpte başka birini kasdetmek mümkündür. Bunu yapmayıp zorlanmaksızın Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* küfreden kimseye kâfirlik ahkâmı uygulanır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ammar *radiyallahu anh*, ***"Bunu tekrarlarlarsa sen yine söyle"*** demesi, vaciplik veya mendupluk değil, mübahlık ifade eder.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Zorlanma durumunda küfür kelimesini söylemek her ne kadar mübah ise de efdal olan, takiyye yapmamak ve öldürülünceye kadar küfür kelimesini söylememektir. Çünkü Mekke müşrikleri Hubeyb b. Adiyy'ı *radiyallahu anh* öldürmek istediklerinde o, öldürülünceye kadar takiyye yapmamıştı. Bu sebeple Hubeyb *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Müslümanların nezdinde Ammar'dan *radiyallahu anh* daha üstündür. Çünkü Ammar *radiyallahu anh* takiyye yapmış, Hubeyb *radiyallahu anh* ise yapmamıştır. Zira takiyye yapmamak, dini güçlendirip aziz kılar ve müşrikleri öfkelendirir. Bu, şehit oluncaya kadar düşmanla savaşmak gibidir. Bu meselede zorlamanın etkisi, küfür kelimesini söyleyen kişinin, hiç söylememiş gibi günaha girmemesi şeklindedir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(رُفِعَ عَنْ أُمتِي الْخَطَأ وَالنِّسْيَان وَمَا اسْتُكْرِهوا عَلَيْهِ)

"Ümmetim; yanılarak, unutarak ve zorlanarak yaptığı şeylerden sorumlu tutulmayacaktır."[238]

---

238 Suyuti, Câmiu'l-Ahadis: 13/139

Zorlanarak günah işleyen kimse, günahkâr olmama hususunda unutarak ve yanılarak günah işleyen kimse gibi kabul edilmiştir. Bir kimse unutarak veya yanılarak küfür kelimesini söylerse günahkâr olmaz ve bu yaptığının bir hükmü yoktur.

Zorlanan kimsenin boşaması, azad etmesi, nikâh akdetmesi ve yemininin geçerli olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Zorlanan kimsenin bu tasarruflarının tümü geçerlidir.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu tasarrufların hiç biri geçerli değildir."

Bu tasarrufların geçerli ve bağlayıcı olduğuna şu ayetin zahiri delalet etmektedir.

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[239]

Zorlanarak boşayan kişinin boşamasıyla kendi istek ve iradesiyle boşayan kişinin boşaması arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Diğer bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(وَاَوْفُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ اِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْاَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا)

"Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın."[240]

Bu ayette, zorlanan kişinin yemini ile başkalarının yemini arasında bir ayırım yapılmamıştır.

239 Bakara, 2/230
240 Nahl, 16/91

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."[241]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(كُلُّ طَلاَقٍ جَائِزٌ إِلاَّ طَلاَقَ الْمَعْتُوهِ)

"Bunamış kimsenin boşaması dışında her boşama geçerlidir."[242]

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Yunus b. Bükeyr'in bildirdiğine göre Ebu Tufeyl, Huzeyfe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bedir'e yönelen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına varmak üzere babamla birlikte yola koyulduk. Kureyş kâfirleri bizi yakaladılar. Bize, "Siz Muhammed'in yanına gitmek istiyorsunuz" dediler. Onlara, "Biz Medine'ye gitmek istiyoruz. Muhammed'in yanına gitmek istemiyoruz" dedik. Medine'ye gideceğimize ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına gidip onunla birlikte düşmanlarına karşı savaşmayacağımıza Allah adına söz verip yemin etmemizi istediler. İstediklerini yapacağımıza Allah adına yemin ettik ve yolumuza devam edip Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına vardık. O, Bedir'e gidiyordu. Başımıza gelenleri kendisine anlattık ve "Bize ne emredersin ey Allah'ın Resûlü?" dedik. ***"Onlara verdiğiniz sözü yerine getirin ve onların mağlubiyeti için Allah'tan yardım dileyin"*** buyurdu. Biz de yanından ayrılıp Medine'ye gittik. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* savaşa katılmamızı menetti.[243]

Müşriklerin baskısıyla yapılan yemini, kişinin kendi isteğiyle yaptığı yemin gibi geçerli saydı. Yeminde bu hüküm sabit olduğuna göre; boşama, azad etme ve nikâh akdetmede de aynı hüküm geçerlidir. Çünkü bunlar arasında hiç kimse ayırım yapmamıştır.

---

241 Mâide, 5/89
242 Tirmizi, Talak, 15
243 Müslim, Siyer, 14

Bu hükmün delillerinden biri de şu rivayettir: Abdurrahman b. Habib'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلَاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ: النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ)

"Üç şeyin ciddisi de ciddidir; şakası da ciddidir. Nikâh, talak ve ric'at."[244]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sayılan tasarrufların ciddisi ile şakacıktan yapılanlarını aynı hükme tabi kılmıştır. Çünkü ciddisi ile şakacıktan yapılanı arasındaki fark şudur: Bu tasarruflardan birini ciddi olarak gerçekleştiren kişi, bu tasarrufla ilgili kelimeleri bilinçli olarak telaffuz etmenin yanısıra bu lafzın hükmünü de meydana getirmeyi kasteder. Ama bu tasarruflardan biriyle ilgili lafızları şakacıktan söyleyen kişi, lafzı bilinçli olarak söylemeyi kasteder. Ama bu lafzın hükmünün meydana gelmesini kasdetmez. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ciddisi ile şakacıktan yapılanını aynı hükme tabi kıldığına göre anlıyoruz ki, boşama niyeti olmadığı halde boşama kelimesini bilinçli olarak söyleyen kişinin boşaması gerçekleşir. Aynı şekilde zorlanan kişi de söylediği kelimenin hükmünün meydana gelmesini istemese bile, karısını şakacıktan boşayan kimsenin talakı gibi yaptığı tasarruf geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Küfür kelimesi kendisine zorla söyletilen kimsenin karısı kendisinden boş olmadığına, bu kelimeyi zorlanarak söyleyenle kendi isteğiyle söyleyenin hükümleri farklı olduğuna ve küfür kelimesini kullanmak da boşama kelimesini kullanmak gibi eşler arasında ayrılığı gerektirdiğine göre, boşama kelimesini zorlanarak söylemekle hür iradeyle söylemenin hükmü de farklı olmalıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Küfür kelimesi ne sarih ne de kinaî boşama kelimelerinden değildir. Ancak kişi, küfür kelimesini kullandığı için kâfir olunca eşi boşanmış olur. Zorlanarak küfür kelimesini kullanan kimse kâfir olmaz. Bu kelimeyi zorlanarak kullandığı için kâfir olmayınca, eşi de boşanmış olmaz. Talak kelimesine gelince bu boşama ve ayrılmayı gerektiren kelimelerdendir. Bunu mükellef bir kimse söyle-

244 İbn Mâce, Talak, 14

diğinde zor altında söylemiş olmasıyla kendi isteğiyle söylemiş olmasının arasında hüküm bakımından bir fark bulunmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Boşama kelimesinin ciddi olarak telaffuz edilmesiyle şakacıktan telaffuz edilmesinin hükmünün aynı olması, zorlanma sonucu boşama ile hür iradeyle boşamanın hükmünün aynı olmasını gerektirmez. Çünkü küfür kelimesini ciddi olarak söylemekle şakacıktan söylemenin hükmü aynıdır. Ama küfür kelimesini zorlanarak söylemekle hür iradeyle söylemek arasında fark vardır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ciddi olarak söyleneni ile şakacıktan söyleneni aynı olan her tasarrufun, zorlanarak söylenmesiyle hür iradeyle söylenmesinin hükmünün aynı olacağını söylemedik. Biz sadece şunu söylemiştik: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* boşama kelimesini ciddi olarak söyleyenle şakacıktan söyleyen kimseyi aynı hükme tabi kıldığına göre anlıyoruz ki; bir kimse boşama kelimesini bilinçli olarak kullandığında boşanmanın meydana gelmesini amaçlamış olmasa bile boşanma gerçekleşir. Bundan hareketle diyoruz ki; mükellef bir kimsenin boşama amacı olmasa bile boşama kelimesini bilinçli olarak kullanması durumunda boşama gerçekleşir. Küfür kelimesine gelince bunun hükmü telaffuzla değil, kasdetmekle gerçekleşir. Mesela bir kimse ciddi olarak veya şakacıktan kâfir olmaya niyetlenirse, küfür kelimesini telaffuz etmeden kâfir olur. Boşamayı gerçekleştirmeye niyetlenen bir kimse ise boşama kelimesini telaffuz etmeden karısı boşanmaz. Küfür ile boşanma arasındaki farkı şu örnekler daha da açıklığa kavuşturacaktır: Mesela bir kimse unutarak boşama kelimesini kullanırsa boşama gerçekleşir. Ama unutarak küfür kelimesini kullanırsa kâfir olmaz. Aynı şekilde bir kişi dili sürçtüğü için yanlışlıkla küfür kelimesini kullanırsa kâfir olmaz. Ama böyle bir durumda boşama kelimesini kullanırsa karısı boş olur. Kâfirlikle boşama arasındaki fark, bu örneklerle açıklanmış olmaktadır.

Hz. Ali, Hz. Ömer, Said b. Müseyyeb, Şureyh, İbrahim en-Nehai, Zühri ve Katade'nin, "Baskı ve zorlama altındaki kişinin boşaması geçerlidir" dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Hasan, Atâ, İkrime, Tavus ve Cabir b. Zeyd'in, "Baskı ve zorlama altındaki kişinin boşaması geçersizdir" dedikleri rivayet edilmiştir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Husayn, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adamı karısını boşamaya sultan zorlarsa bu boşama geçerli olur. Ama başkası zorlarsa geçerli olmaz."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimse ölümle veya vücut organlarından bazısının telef edilmesiyle tehdid edilerek içki içmeye veya leş yemeye zorlanırsa, söyleneni yapmaması caiz olmaz. Yapmayıp da öldürülürse günahkâr olur. Çünkü Allah (c.c), bu söylenenleri zaruret halinde yapmayı mübah kılıp şöyle buyurmuştur:

(وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ اِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ اِلَيْهِ)

"Allah, yemek zorunda kaldıklarınız dışında size neleri haram kıldığını tek tek açıklamışken..."[245]

Zaruret halinde ölü hayvan eti yemeyip açlıktan ölen kimse, ekmek yemeyip açlıktan ölen kimse gibi günahkâr olur. Bu, takiyye yapmamanın daha faziletli olduğu küfre girmeye zorlanma hali gibi değildir. Çünkü ölü hayvan eti yemek ve şarap içmek nakli delil ile haram kılınmıştır. Nakil bunu mübah kıldığı zaman haramlık ortadan kalkar ve yenilmesi haram olan şey, diğer mübahların hükmüne döner. Küfür kelimesini söylemekse akıl yoluyla haram kılınmıştır. Zaruret dolayısıyla mübah sayılması caiz değildir. Küfür kelimesi ise ancak kinayeli ifadelerle ve tevriye yaparak, bir de karşı tarafın kasdettiği mana kastedilmeksizin söylenebilir. Bu kayıtla söylenmesi, unutarak veya dil sürçmesi neticesinde söylenen küfür kelimesi gibi olur. Korku anında her ne kadar söylenmesi caiz ise de küfür kelimesini söylememek daha faziletlidir.

Bazı fakihler dediler ki: Bir adamı öldürmeye veya bir kadınla zina etmeye zorlanan bir kimsenin bu işleri yapması caiz değildir. Çünkü bu fiiller, insanların hukukunu ilgilendirmektedir. Kendilerine bu fiillerin uygulanması istenen kimselerle uygulaması istenen kimse, eşit haklara sahiptirler. Kişinin hayatta kalabilmek için, öldürülmeyi hak etmeyen birini öldürmesi caiz değildir. Aynı şekilde baskı ve zorlama altında olunsa da bir kadınla zina etmek caiz değildir. Çünkü zina etmekle o kadının saygınlığı çiğnenmiş olmaktadır. Öyle ki zaruret durumu onu mübah kılmaz. Ayrıca

245 En'âm, 6/119

kendisiyle zina edilen kadın lekelenmiş ve utanılacak bir duruma düşmüş olacaktır. Bunu diyen fakihlere göre, başkasına zina iftirasında bulunmaya zorlanan kimsenin bu iftirada bulunmasının hükmü böyle değildir. Yani zaruret durumunda başkasına zina iftirasında bulunmak caizdir. Şundan ki zorlanma sebebiyle yapılan zina iftirası, iftiraya maruz kalan kişiyi etkilemez ve ona leke getirmez.

Yukarıda anlattığımız gibi tehdit ve zorlamanın değişik hükümleri vardır. Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin takiyye yapması vaciptir. Mesela içki içmek veya ölü hayvan eti yemek gibi nakli delille haram kılınmış işleri yapmak için tehdit ve zorlamaya maruz kalan bir kimsenin istenileni yapıp takiyye yapması vaciptir

Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin takiyye yapması caiz değildir. Mesela öldürülmeyi hak etmeyen bir insanı öldürmek ve zina etmek gibi bir insana karşı zulüm içeren ve telafisi mümkün olmayan bir fiili yapmak için tehdit ve zorlamaya maruz kalan bir kimsenin istenileni yapıp takiyye yapması caiz değildir.

Bazı tehdit ve zorlamalara maruz kalan kimsenin istenileni yapması caiz ise de yapmaması daha faziletlidir. Mesela küfür kelimesini telaffuz etmeye ve benzeri şeyleri yapmaya zorlanmak gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهٖ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾)

126-"Eğer ceza verecekseniz size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır."

Şa'bî, Katade ve Atâ b. Yesar'dan rivayet olunduğuna göre müşrikler, Uhud şehitlerine müsle[246] yaptıklarında Müslümanlar 'Eğer Allah bizi onlara galip kılarsa onların ölülerine bizimkilerine yaptıklarından daha fazlasını yaparız' demişlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah bu ayeti indirdi.

246 [Müsle; ölen bir insanın burnunu, kulağını vesair uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmaktır. Mütercim]

Mücahid ile İbn Sirin dediler ki: "Bu ayet, öfkelenerek veya başka bir sebeple başkasına zulmeden kimseler hakkındadır. Kişi ancak, yaptığının misli ile cezalandırılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetin bir sebebe dayalı olarak inmesi, kapsamına giren meselelere hükmünü uygulamaya engel teşkil etmez. Dolayısıyla bu ayetin hükmünü, kapsadığı bütün olaylara uygulamak gerekir. Mesela bir başkasını öldüren kişi öldürülür. Yaralayan, misliyle yaralanır. Bir kişinin elini kestikten sonra onu öldüren katilin eli kesilip sonra da öldürülür. Maktulün velisi bunu yapma hakkına sahiptir. Bir kişinin başını taşla ezerek öldüren veya hedefe dikip silahla vurarak öldüren katil, kılıçla vurularak öldürülür. Çünkü bu katili yaptığının misliyle cezalandırmak mümkün değildir. Zira onun maktule kaç darbe vurduğunu, ona ne kadar acı çektirdiğini bilemeyiz. Ancak onun canını aldığı için, biz de kendisini kılıçla vurarak canını alırız. Ayetin hükmünü önceki şekilde yani katilin başını ezerek veya onu hedefe dikerek silahla vurup öldürerek değil de bu şekilde yani kılıçla vurup öldürerek uygularız. Şu örnekler de ayetin hükmünün bu şekilde uygulanması gerektiğine delalet ederler: Mesela bir kimse bir başkasının malını telef ederse, mal sahibine o malın mislini vermesi gerekir. Bir kimse bir başkasının kerestesini gaspedip kendi binasında kullanırsa veya buğdayını gaspedip öğütürse, bu malların mislini sahibine ödemesi gerekir. Çünkü gaspedilen buğdayın misli, aynı cins buğdaydan aynı ölçelte buğdayı sahibine vermekle ödenmiş olur. Gaspedilen kerestenin de kıymetinin ne kadar olduğunu gösteren bir delil olunca, kıymetinin sahibine ödenmesi gerekir. Mezkûr ayet, katili ve caniyi affetmenin ona kısas uygulamaktan daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette (وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ) **"Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır"** buyrulmaktadır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

17-BENÎ İSRÂİL (İSRA) SÛRESİ[247]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(سُبْحَانَ الَّذ۪ٓي اَسْرٰى بِعَبْدِه۪ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذ۪ي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَاۜ اِنَّهُ هُوَ السَّم۪يعُ الْبَص۪يرُ ﴿١﴾)

1-"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."

Ümmü Hâni'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuma göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin evinden geceleyin Kudüs'e götürülmüştür. Yüce Allah, (مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haranı'dan"** buyurmuştur. Çünkü Mekke hareminin tamamı mescittir. Bu konu, bu kitabın önceki kısımlarında anlatılmıştır.

Hasan ile Katade dediler ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Mescid-i Haram'da idi. Geceleyin oradan Mescid-i Aksa'ya götürüldü."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنْ اَحْسَنْتُمْ اَحْسَنْتُمْ لِاَنْفُسِكُمْ وَاِنْ اَسَأْتُمْ فَلَهَاۜ فَاِذَا جَٓاءَ

247 [Bu surenin çoğunlukla kullanılan adı, İsrâ suresidir. Ancak müellif "Beni İsrail" adını kullanmayı tercih etmiştir. Mütercim]

وَعْدُ الْاٰخِرَةِ لِيَسُٔۤـُٔوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْب۪يراً ﴿٧﴾)

7-"İyilik ederseniz kendinize iyilik etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz. İkinci bozgunculuğun zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine mescide (Beyt-i Makdis'e) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi yerle bir etsinler diye (üzerinize yine düşmanlarınızı gönderdik.)"

Denildi ki: Ayetteki (فَلَهَا) edatı, (فَإِلَيْهَا) anlamındadır. (أَحْسَنَ إِلَى نَفْسِهِ وَأَسَاءَ إِلَى نَفْسِهِ) Örneğinde olduğu gibi. Birbirlerine yakın anlamda oldukları zaman izafet harfleri, yukarıda da görüldüğü gibi birbirinin yerine kullanılabilir. Mesela (بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا) **"Çünkü Rabbin ona (öyle) vahyetmiştir."**[248] Aslında burada ayetin manası (أَوْحَى إِلَيْهَا) şeklindedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَا الَّيْلَ وَالنَّهَارَ اٰيَتَيْنِ فَمَحَوْنَٓا اٰيَةَ الَّيْلِ وَجَعَلْنَٓا اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّن۪ينَ وَالْحِسَابَۜ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْص۪يلاً ﴿١٢﴾)

12-"Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz, yılların sayısını ve hesabını bilesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık. İşte biz her şeyi açıkça anlattık."

Silinen yazı görülmediği gibi, gecenin alametini de silip görünmez hale getirdik. Bu, son derece belagatli bir ifadedir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(مَحَوْنَا اٰيَةَ الَّيْلِ) ifadesi, aydaki siyahlık demektir."

248 Zilzâl, 99/5

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنَاهُ طَٓائِرَهُ فِي عُنُقِهِۜ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتَابًا يَلْقٰيهُ مَنْشُورًا ﴿١٣﴾)

13-"Her insanın amelini boynuna yükledik. Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız."

Denildi ki: Bu ayetteki (طَٓائِرَهُ) kelimesiyle, kişinin işlediği hayır ve şer, iyi ve kötü amelleri kastedilmiştir. Arap âdetine göre kişinin sağ tarafından bir kuş gelirse bunu hayra ve iyiliğe yorarlar; sol tarafından gelirse bunu da şerre ve uğursuzluğa yorarlar. Hayır ve şer kelimeleri ayette ayrı ayrı zikredilmemiş, sadece (طَٓائِرَهُ) kelimesi zikretmekle yetinilmiştir. Çünkü bu, her iki manaya da delalet etmektedir. Kişinin amelinin boynuna takılı bir halka gibi kendisinden hiç ayrılmadığı bildirilmiştir. Bu da kişinin öğüt alması, uyarılması, iyiliğe davet edilip bozgunculuktan vazgeçmesi için son derece mübalağalı bir üsluptur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖي لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَاۜ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبٖينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا ﴿١٥﴾)

15-"Kim doğru yolu bulmuşsa, ancak kendisi için bulmuştur; kim de sapıtmışsa kendi aleyhine sapıtmıştır. Hiçbir günahkâr, başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz."

Denildi ki, bu ayetin manası hakkında iki şey söylenebilir:

1-aklî değil de sadece naklî delillerle gelen mükellefiyetlerle ilgili deliller Peygamber tarafından insanlara tebliğ edilmeden sorumluluk söz konusu olmaz. Bu mükellefiyetlerin gereğini yapmayanlar da azaplandırılmazlar. Bu da şuna delalet etmektedir: Dârülharpte yaşayan bir kimse Müslüman olur ama namaz, zekât ve benzeri ibadetlerin farz olduğunu

duymazsa, daha sonra duyduğunda o zamana kadar eda etmediği bu ibadetleri kaza etmesi gerekmez. Çünkü nakli delil kendisine ulaşmadıkça bu ibadetleri yapmakla yükümlü olmaz. Kıblenin değiştirilmesi olayında Kuba halkı hakkında sünnetin hükmü bu şekilde uygulanmıştır. Kuba halkı namazdayken biri gelip onlara kıblenin değiştiğini haber verdiğinde namazdayken Mescid-i Haram tarafına yönelmişlerdi. Namazı bozup da yeni kıbleye yönelmemişlerdi. Çünkü o ana kadar kıblenin değiştiğine dair nakli delil kendilerine ulaşmış değildi. Yine bu cümleden olmak üzere mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Daru'l harpte Müslüman olan ve namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin, daha sonra namazın farz olduğunu öğrendiğinde o zamana kadar kılmadığı namazları kaza etmesi gerekmez. Ama İslam ülkesinde Müslüman olan ve namazın farz olduğunu bilmeyen bir kimsenin, daha sonra namazın farz olduğunu öğrendiğinde o zamana kadar kılmadığı namazları kaza etmesi istihsanen gereklidir. Kıyasa göre bunun da daru'l harpteki gibi kaza etmemesi gerekir. Çünkü namazın farzlığına dair nakli delil kendisine ulaşmış değildir. İstihsan delili ise İslam ülkesinde Müslüman olan ama namazın farz olduğunu bilmeyen kimsenin, diğer Müslümanların mescitlerde ezan okuyup kamet getirerek namaz kıldıklarını görmüş olmasıdır. Bu da onun için namaza bir çağrıdır; kendisine karşı bir delildir. Müslümanların namazın farz olduğunu kendisine söylemeleri, onun namazı kılmamasına ruhsat vermez.

2-İnsanların toptan azaba maruz kalmaları, ancak peygamber aracılığıyla kendilerine nakli delilin ulaştırılmasından sonra olur. Peygamberin nakli delili insanlara ulaştırmasından önce insanların aklî hükümlere muhalefet etmeleri, Allah'ın hükmüne göre toplu azaba çarptırılmalarını gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾)

16-"Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan şımarık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın altını üstüne getiririz."

Said dedi ki: "Allah'a itaat etmekle emrolundular. Ama isyan ettiler."

Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Cahiliyet devrinde nüfusu çoğalan bir kabile için, (قد أَمِرَ بنو فُلان) "Falan oğulları çoğaldı" der idik."

Hasan, İbn Sirin, Ebu'l Âliye, İkrime ve Mücahid dediler ki: "Ayetteki (أَمَرْنَا) kelimesi çoğaltmak manasınadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "Bir memleketin helâk edilmesi bizim bilgimiz dâhilinde olunca, onun refah içindeki elebaşılarını çoğaltırız." Ayetin manası, "Allah, günah işlemelerinden önce onların helâkini istemiştir" şeklinde değildir. Çünkü helâk etmek, azaplandırmaktır. Günah işlememiş kimseleri Yüce Allah'ın azaplandırması mümkün değildir. Bu, tıpkı şu ayete benzemektedir: (فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ) **"Orada yıkılmak isteyen bir duvar gördüler."**[249] Tabii ki duvarın yıkılmak istemesi söz konusu olamaz. Burada kastedilen mana şudur: Yıkılmaya yüz tutmuş ve bu yüzden yıkılacağı bilinen bir duvar gördüler.

Mezkûr ayette refah içindeki şımarık elebaşılardan söz edilmiştir. Çünkü onlar toplumun liderleridirler. Diğer halk yığınları ise onlara tabidirler. Nitekim Cenab-ı Allah Firavun'a emretmişti. Kavmi de bu hususta ona tabi idi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de Bizans imparatoru'na yazdığı mektupta şöyle demişti:

(أسلم وإلا فعليك إثم الأريسين)

"Müslüman ol, yoksa (halkının büyük bir kısmını teşkil eden) çiftçilerin günahı senin üzerine olur."[250]

İran Kisra'sına yazdığı mektupta da şöyle demişti:

(فَإِنْ لَمْ تُسْلِمْ فَعَلَيْكَ إثم الأكارين)

"Müslüman olmazsan (halkının büyük bir kısmını teşkil eden) çiftçilerin günahı senin üzerine olur."

249 Kehf, 18/77
250 Zeylai, Nasbu'r-Râye: 4/418

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَكَفٰى بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيراً بَصِيراً ﴿١٧﴾)

17-"Nûh'tan sonra da nice nesilleri helak ettik. Kullarının günahlarını hakkıyla bilici ve görücü olarak Rabbin yeter."

Abdullah b. Ebi Evfâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(قرن) kelimesi yüz yirmi senelik bir zamandır."

Muhammed b. Kasım el Mazini, "(قرن) kelimesi yüz senelik bir zamandır" demiştir.

(قرن) kelimesi kırk senelik bir zaman olduğunu söyleyenler de vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلٰيهَا مَذْمُوماً مَدْحُوراً ﴿١٨﴾)

18-"Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekan yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak girer."

Ayette geçen (الْعَاجِلَة) kelimesiyle dünya kastedilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَتَذَرُونَ الْاٰخِرَةَ)

"Hayır! Siz dünyayı seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz."[251]

251 Kıyame, 75/20-21

Cenab-ı Allah, gayesi ahiret değil de dünyalık elde etmek olan kimseye dünya da istediği şeylerin hemen verileceğini bildirmiştir. İsteyen kişiye dünyalık verilmesi bu ayette iki şarta bağlanmıştır: Biri, (عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ) **"dilediğimiz kadar hemen veririz"** cümlesinde belirtilmiştir. Allah, dilediği kadar verecektir. Bu sebeple verilecek dünyalığa bazı istisnalar getirilmiştir ki bu da verilecek olan dünyalığın miktarını, cinsini, devamlı verilmesini veya kesintiye uğraması gibi manaları içermektedir. İkinci şart ise (لِمَنْ نُرِيدُ) **"dilediğimiz kimseye"** kelimeleriyle belirtilmiştir. Burada da kendilerine dünyalık verilecek olan kimseler hakkında bazı istisnalar getirilmiştir. Yani dünyalık elde etmek için çabalayan herkese istediği şeyler verilmeyecektir. Aksine Allah Teâlâ, onlardan dilediğine verir, dilediğini mahrum bırakır. Dünyalık isteme konusunda isteyene dünyalık verilmesi için iki şart konulmuştur ki, dünyalık isteyenler istediklerine mutlaka kavuşacaklarını zannetmesinler ve bu hususta bir güven duymasınlar.

Bu ayetin ardından Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ اَرَادَ الْاٰخِرَةَ وَسَعٰى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَاُولٰٓئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا)

"Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."[252]

Ayette, emredildiği şekilde çalışıp çabaladıktan sonra uhrevi karşılığı alabilmek için bir istisna getirilmemiştir. Ancak ahiret için çalışmanın şartının, mü'min olmak ve ahiret mükâfatını elde etmeyi istemek olduğu bildirilmiştir.

Muhammed b. Aclan dedi ki: "Kendisinde üç özellik bulunmayan kimse cennete giremez. Bu özellikler şunlardır: Sahih bir niyet, gerçek bir iman ve düzgün bir amel."

Kendisine bu şartları nereden çıkardığını sorduğumda, Allah'ın Kitab'ından çıkardığını söyledi ve şu ayeti okudu: **"Kim de mü'min olarak**

252 İsra, 17/19

ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir."[253]

Ahiret mükâfatını kazanmak için çalışıp çabalamayı bazı şartlara talîk etmiş, ama elde edilmek istenen şey için bir şart ve istisna getirmemiştir. Dünyalık elde etmek için de şartlar koymamış, ancak verilecek dünyalık ile kendisine dünyalık verilecek kimseler hakkında bazı şart ve istisnalar getirilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كُلاًّ نُمِدُّ هٰٓؤُلَٓاءِ وَهٰٓؤُلَٓاءِ مِنْ عَطَٓاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَٓاءُ رَبِّكَ مَحْظُوراً ﴿٢٠﴾)

20-"Rabbinin lütfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabbinin lütfu (hiç kimseye) yasaklanmış değildir."

Dünyalık elde etmek isteyenlerle ahiret için çalışıp çabalayanlardan ve bu iki grubun niyet ve iradeleriyle elde ettikleri şeylerden önceki satırlarda bahsedildi. Bundan sonra Yüce Allah, nimetlerinin dünya da iyi kötü herkese, ahirette ise sadece Allah'a karşı gelmekten sakınmış olanlara verileceğini bildirmiştir. Görüldüğü gibi güneş, ay, sema, yer ve yerdeki faydalar, hava, su, bitkiler, eti yenen hayvanlar, gıdalar, ilaçlar, beden sağlığı, afiyet ve sayılamayacak daha bir çok nimetler bu dünya da iyi kötü herkesin istifadesine sunulmuştur. Başarıya ulaştıran, Allah'tır.

Ana-Babaya İyi Davranmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُٓوا اِلَّٓا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَاناًۜ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَٓا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَٓا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلاً كَرِيماً ﴿٢٣﴾)

253 İsra, 17/19

23-"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-ya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara «öf!» (bil)e deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Bazıları, ayetin manasının şu şekilde olduğunu söylemişlerdir: "Allah, ana babaya iyi davranmayı tavsiye etti." İkisi de aynı manaya gelmektedir. Çünkü tavsiye de bir emirdir.

Yüce Allah, Kitabının birden fazla yerinde ana baya iyi davranmayı tavsiye etmiştir.

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ اِحْسَانًا)

"Biz, insana anne babasına iyi davranmayı emrettik."[254]

(اَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ اِلَيَّ الْمَصِيرُ وَاِنْ جَاهَدَاكَ عَلَٓى اَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا)

"Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır. Eğer, hakkında hiç-bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğ-raşırlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünya da onlarla iyi geçin."[255]

Şirkte kendilerine uymak yasaklandığı halde müşrik anne babayla iyi geçinmek emredilmiştir. Çünkü yaratana isyanda yaratılana itaat edilmez. Büyük günahlardan birinin de anne babaya kötü dacranmak olduğunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bildirdiği rivayet edilmiştir.

(اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَا اَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا اُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا)

"Eğer onlardan biriya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" (bile) deme; onları azarlama."[256]

---

254 Ahkâf, 46/15
255 Lokman, 31/14-15
256 İsra, 17/23

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak denildi ki: Sen büyüyüp mükellefiyet çağına geldiğinde annenle baban veya ikisinden biri senin yanında iseler sakın onlara öf bile deme.

Leys, Mücahid'in şöyle dediğini anlattı: "Annenle baban yaşlanıp da küçüklüğünde sana baktıkları gibi senin de kendilerine bakmanı gerektirecek hale gelirlerse sakın onlara öf bile deme."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Anne babaya iyi davranma emrine muhatap olması için evladın ergen olması şarttır. Çünkü ergen olmayan bir kimsenin dinen yükümlü kılınması söz konusu değildir. Evlat ergen olup mükellefiyet çağına vardığında anne babası da yaşlanmış iseler veya yaşlanmamış ama zayıf düşüp bakıma muhtaç hale gelmiş iseler, evladın onlara öf demesi bile yasaklanmıştır. (وَلَا تَنْهَرْهُمَا) Yani anne babanı küçümseyerek, sert davranarak azarlama.

(وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا)

"Onlara tatlı ve güzel söz söyle."

Katade, bu ayetle ilgili olarak dedi ki: "Onlara yumuşak ve tatlı sözler söyle."

(وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيراً ﴿٢٤﴾)

24-"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: «Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.»"

Hişam b. Urve, bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak babasının şöyle dediğini nakletmiştir: "Annenle babanın yapmak istedikleri bir şeyi yapmalarına engel olma."

Hişam'ın rivayetine göre Hasan'a, "Anne babaya iyi davranmak nasıl olur?" diye sorulduğunda Hasan şu cevabı vermiştir: "Sahip olduğun şeyleri onlara sunman, günah içerikli olmayan emirlerine itaat etmendir."

(وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) **"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir"** ayetinin tefsiriyle ilgili olarak Amr b. Osman, Vasıl b. Saib'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ellerini onların üzerine silkeleme."

Urve b. Zübeyr dedi ki: "Atasına sert bakışla bakan kişi ona iyi davranmamıştır."

Ebu'l Heyyac dedi ki: (قَوْلًا كَرِيمًا) **"Tatlı ve güzel söz"**ün ne olduğunu Said b. Müseyyeb'e sordum. Şöyle cevap verdi: "Zelil bir kölenin kaba ve sert efendisine söyleyebileceği sözlerdir."

Abdullah er-Rusafi dedi ki: (وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) "Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir" ayeti hakkında Atâ, bana şöyle dedi: "Kendilerine saygıda kusur etmemek için anne babana el kaldırma ve onlara sert bakışlarla bakma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ) **"Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir"** ayetinde mecaz vardır. Çünkü zelil bir varlığın kanadı olmaz. Kanatlı olmakla nitelenemez. Lâkin anne babaya karşı son derece alçalıp mütevazi davranılması gerektiğini anlatmak için böyle bir ifade kullanılmıştır.

Şair İmrau'l Kays, geceyi tasvir ederken şöyle demiştir:

(فَقُلْتُ لَهُ لَمَّا تَمَطَّى بِصُلْبِهِ ... وَأَرْدَفَ أَعْجَازًا وَنَاءَ بِكَلْكَلِ)

"Sırtı ile gerinip de kuyruk sokumu tarafı üst üste geldiğinde

Göğsü de ağır ağır öne doğru geldiğinde kendisine dedim ki,"

Gecenin beli, kuyruk sokumu ve göğsü olmaz. Bütün bunlar mecazî ifadelerdir. Şair, gecenin uzayıp tekâmül edişini ve kıvama gelişini anlatmaya çalışmıştır.

(وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا)

"De ki: «Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.»"[257]

Anne baba eğer Müslüman iseler, Allah'ın onlara merhamet edip günahlarını bağışlaması için evladın dua etmesi bu ayette emredilmektedir. Müslüman iseler, dedik. Çünkü başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا اُولِي قُرْبٰى)

"Yakınları da olsalar Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü'minlere."[258]

Bu ayetten anlıyoruz ki evladın anne baba için dua etmesinin emredilmesi, sadece mü'min anne babalara mahsustur. Yüce Allah bu ayette anne babanın hakkını tekid ederek açıklamıştır. Onlara iyi davranma emrini, tevhid emriyle birlikte zikretmiş ve şöyle buyurmuştur:

(وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا)

"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti."

Sonra da anne babaya tatlı ve yumuşak söz, tavır, fiil ve hitaplarda bulunarak, alçak gönüllülük gösterip boyun bükerek nasıl iyi davranılacağını açıklamıştır. **"Sakın onlara "öf!" (bile) deme"** emriyle de incitici sözler sarfetmekten ve can sıkıcı hareketlerde bulunmaktan sakındırmıştır. "Onları azarlama" uyarısıyla da onlara sert ve kaba davranmayı ysaklamıştır. Onlara karşı yumuşak ifadeler kullanmayı, günah içerikli olmayan emirlerine hemen uymayı emretmiştir. Bütün bunlardan sonra hayatlarında ve ölümlerinden sonra onlar için hayır duada bulunmayı emretmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, annenin hakkının babanın hakkından daha fazla olduğunu bildirdiği rivayet edilmiştir.

257 İsra, 17/24
258 Tevbe, 9/113

Ebu Zür'a b. Amr b. Cerir, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(جاءَ رَجُلٌ إِلى رسولِ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالَ: يَا رَسولَ اللهِ! مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ صَحَابَتِي؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «أُمُّكَ»، قالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قالَ: «ثُمَّ أَبُوكَ»)

Bir adam Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelip sordu:

- Ey Allah'ın Resûlü, kendisine iyi davranmamı en çok hak eden insan kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Annendir.***

- Sonra kimdir?

- ***Sonra babandır."***[259]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ اِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَاِنَّهُ كَانَ لِلْاَوَّابِينَ غَفُوراً ﴿٢٥﴾)

25-"Rabbiniz içinizde olanı en iyi bilendir. Eğer siz iyi kişiler olursanız, şunu bilin ki Allah tevbeye yönelenleri çok bağışlayandır."

Said b. Müseyyeb dedi ki: "(أوَّاب) kelimesi, peşpeşe tevbe eden kimse demektir. Her günah işledikçe hemen tevbe eder."

---

259 Buhari, Edeb, 4

Said b. Cübeyr ile Mücahid dediler ki: "(أَوَّاب) kelimesi, tevbe ederek günahtan dönen kimse anlamına gelmektedir."

Mansur, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(أَوَّاب) kelimesi, tenha bir yerde günahlarını anıp Allah'tan bağışlanma dileyen kimse anlamına gelmektedir."

Katade'nin bildirdiğine göre Kasım b. Avf eş-Şeybânî, Zeyd b. Erkam'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kuba halkına gitti. Kubalılar o sırada kuşluk namazı kılmaktaydılar. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu:

(صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ إِذَا رَمَضَتْ الْفِصَالُ مِنْ الضُّحَى)

"Evvabîn namazı, güneşin yükselip sıcaktan deve yavrularının çöktüğü vakitte kılınır."[260]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاٰتِ ذَا الْقُرْبٰى حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً ﴿٢٦﴾)

26-"Akrabaya, yoksula ve yolda kalmış yolcuya haklarını ver, fakat saçıp savurma."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayetteki "Hak" kelimesi mücmel olup açıklanmaya muhtaçtır. Bu, tıpkı şu ayet ve hadisteki "Hak" kelimesine benzemektedir.

(وَفِي اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ)

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."[261]

---

260 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/366
261 Zâriyât, 51/19

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا: لَا إِلَهَ إِلَّا اللّٰهُ، فَإِذَا قَالُوهَا، عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ، إِلَّا بِحَقِّهَا)

***"Allah'tan başka ilah yoktur demelerine kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Bunu söylediklerinde haklı bir gerekçe olmadıkça canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."*[262]**

Yukarıdaki ayette geçen "hak" kelimesinin manası açık değildir. Açıklanmaya ihtiyacı vardır. Belki de sözü edilen muhtaçlar ile Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yakınları kastediliyorsa onların hakkı humusta/ganimetin beşte birlik payındadır. Bu kelimeyle belki de onların sıla-i rahim hakları kastedilmiştir.

Bu ayette sözü edilen akrabaların kimler olduğu hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

İbn Abbas ile Hasan, "Bununla insanın akrabaları kastedilmiştir" dediler.

Ali b. Hüseyin'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* akrabaları kastedilmiştir."

Doğru olan te'vilin birincisi olduğu söylenmiştir. Çünkü anne babadan bahsedilirken akrabalardan da bahsedilmiştir. Bilindiği gibi anne babaya iyi davranmak, herkes için geçerli bir emirdir. Buna atfedilen akrabaların hakkını verme emri de aynı şekilde herkes için geçerlidir.

(وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ)

"Yoksula ve yolda kalmış yolcuya (haklarını ver)."

Burada verilmesi emredilen haktan kasıt, şu ayetteki zekât olabilir:

(إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ)

"Sadakalar (zekâtlar) ancak fakirlerle düşkünler içindir."[263]

---

262 Tirmizi, Ebvabu'l-İman, 1

263 Tevbe, 9/60

Yine mezkûr ayetteki hak kelimesiyle zaruret halinde muhtaca verilmesi gereken şey kastedilmiş olabilir.

İbn Hamza'nın bildirdiğine göre Fatıma binti Kays *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(فِي الْمَالِ حَقٌّ سِوَى الزَّكَاةِ)

"Malda zekâttan başka da hak vardır."

Böyle buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ والمغرب) **"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir."**[264]

Süfyan'ın bildirdiğine göre Cabir *radiyallahu anh,* deveden bahsederken Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

"Onda hak vardır."

Bunun nasıl bir hak olduğu sorulunca şöyle cevap vermişti:

(إِطْرَاقُ فَحْلِهَا وَإِعَارَةُ دَلْوِهَا وَمَنِيحَةُ سَمِينِهَا)

"Damızlığı ile çiftleştirmek, kovasını iğreti vermek, semiz olanını iğreti vererek başkalarını ondan yararlandırmaktır."[265]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا)

"Saçıp savurma."

Abdullah b. Mesud, İbn Abbas ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Saçıp savurmak, malı hak edilmeyen yere sarfetmektir."

264 Dârekutni, Sünen: 2/107
265 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/306

Mücahid dedi ki: "Bir avuç malın batıl yola harcanması, saçıp savurmadır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Savurganlık sebebiyle mal sahibini kısıtlılık altına almayı gerekli görenler, bu ayeti delil göstermektedirler. Çünkü savurganlık yasaklanmıştır. Devlet başkanının, savurganlık yapanı kısıtlılık altına alıp mali tasarrufta bulunmasına engel olarak onu bu savurganlıktan alıkoyması, ona kendisinin malından emsallerinin nafakası kadar bir nafaka vermesi gerekir. Ebu Hanife, savurganlık yapanın kısıtlılık altına alınması gerektiği görüşünde değildir. Çünkü böyle bir kimsenin, kendi şahsıyla ilgili tasarruflarda bulunması caizdir. Mesela kendi şahsına had ve kısas uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması geçerli olduğu gibi, diğer konulardaki ikrarı ve alım satımları da geçerlidir. Had ve kısaslar şüphe ile sakıt olan şeylerdir. Bunlara ilişkin yapılan ikrarların öncelikle geçerli olması gerekir. Çünkü bu tür ikrarlar, şüphe sebebiyle sakıt olmazlar. Bunu Bakara suresinin müdayene ayetinde açıklamıştık.

(فَاِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا اَوْ ضَعِيفًا) **"Eğer borçlu, aklı ermeyen veya zayıf bir kimse ise..."**

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا اِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً ﴿٢٧﴾)

27-"Çünkü saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankörlük etmiştir."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili iki şey söylenebilir:

1-İzlerinden gittikleri ve âdetlerini uyguladıkları için savurganlar, şeytanların kardeşleridir.

2-Savurganlar, cehennemde şeytanların yanında yer alacaklardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا
فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً مَيْسُوراً ﴿٢٨﴾)

28-"Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan, o zaman onlara yumuşak bir söz söyle."

Denildi ki: Bu ayetin manasıyla ilgili iki şey söylenebilir: Bu iki şeyden biri şudur ki, Müslüman bir dilenci, yolda kalmış yolcu, akraba biri elimiz sıkışık ve de bizden istenen şeye kendimizin ihtiyacı varken ne yapmamız gerektiğini anladık. Yüce Allah, onlara verecek bir şey bulamadığınızada onlardan yüz çevirirsen ve Allah'tan sana rızık ve rahmet geleceğini bekliyorsan, onlara yumuşak, güzel ve tatlı sözler söyle, "Allah versin" de. Hasan, Mücahid, İbrahim ve diğerlerinin böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا ﴿٢٩﴾)

29-"Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın."

Bu ayette mecazî bir ifade kullanılmıştır. Yani insanlara vermen gereken haklarını cimrilik ederek vermemezlik etme. İnfakta bulunmamazlık etme. Aksi halde elini boynuna bağlamış ve malından kimseye bir şey vermeyen kimse gibi olursun. Araplar, cimri kimseye eli sıkı derler. Yine cimri kimseye eli yumuk, kulacı kısa derler. Cömert kimseye ise kulacı geniş ve elleri uzun derler.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımlarına şöyle demişti:

(أَسْرَعُكُنَّ بِي لِحَاقًا أَطْوَلُكُنَّ يَدًا)

"(Vefatımdan sonra) bana en çabuk ulaşacak olanınız, cÖmert (sadakası en çok) olanınız olacaktır." [266]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* vefatından sonra ilk vefat eden eşi Zeynep binti Cahş olmuştur. Çünkü eşleri arasında en fazla sadaka veren oydu. Allah kendisinden razı olsun.

266 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/201

Şair şöyle demiş:

(وما إنْ كان أكْثَرَهمْ سَوَاماً ** ولكنْ كان أرْحَبَهُمْ ذِرَاعا)

"Yabanda otlayan çok sayıda davarı olmasa da

Onlar arasında en fazla cÖmert olan yine odur."

(وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)

"Büsbütün eli açık da olma."

Senin ve çoluk çocuğunun ihtiyacı olduğu halde elindeki malların tümünü verme. Aksi halde kınanır ve çaresiz kalırsın. Yani çıkarıp verdiğin malının arkasından hasretle bakıp durursun. Ayetteki bu hitap, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkalarınadır. Çünkü o, elindeki malı ertesi güne bekletmez, hemen infak ederdi. Aç kalır, öyle ki açlıktan ötürü karnına taş bağlardı. Fazilet sahibi sahabilerin çoğu, sağlam imanlarından ve kuvvetli basiretlerinden ötürü mallarının tamamını Allah yolunda infak ederlerdi. Ama mallarının tamamını ellerinden çıkardılar diye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları tenkid etmez ve sert sözler söylemezdi. Ancak Yüce Allah, infakta ifrata kaçarak elindeki malların tamamını çıkarıp başkalarına veren kimselerin, sonra mallarının arkasından hasretle bakıp kalmaları endişesiyle böyle yapmalarını yasaklamıştır. Ama malının tamamını infak ettiğinden ötürü Allah'ın vaad ettiği şeylere ve bol mükâfata inanan kimseler, ayetteki yasağın kapsamına girmemektedirler.

Rivayet olunduğuna göre bir adam, yumurta iriliğinde bir altın parçası getirip "Bundan başka malım yok. Bunu bir madende elde ettim. Bundan başka malım yoktur. Ama bunu sadaka olarak vermek istiyorum" dedi. Peygamber (s.a.s) yüzünü ondan başka tarafa çevirdi. Adam ikinci defa aynı şeyleri söyledi. Peygamber (s.a.s) yine yüzünü ondan başka tarafa çevirdi. Adam üçüncü defa aynı şeyleri söyleyince Peygamber (s.a.s) altın kütlesini elinden alıp ona fırlattı. Eğer isabet etseydi, adamı yaralardı. (Altını adama fırlattıktan sonra) şöyle buyurdu:

(يَأْتِي أَحَدُكُمْ بِمَا يَمْلِكُ فَيَقُولُ هَذِهِ صَدَقَةٌ ثُمَّ يَقْعُدُ يَسْتَكِفُّ النَّاسَ)

"Biriniz sahib olduğu (bütün) malını getirir ve 'Bu sadakadır' der. Sonra da oturup insanlara el açar!"[267]

Rivayet olunduğuna göre eski püskü elbiseli bir adam Mescid-i Nebevi'ye girdi. O sırada Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minberdeydi. Adama, ayağa kalkmasını emretti. (Onun halini gören) insanlar sadaka olarak ortaya giysiler bıraktılar. O giysilerden ikisini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ona verdi. Sonra yine sadaka vermeleri için insanları teşvik etti. Bu defa o adam iki giysiden birini ortaya bıraktı. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Şuna bakın hele! İnsanlar durumunun farkına varsınlar da kendisine sadaka versinler diye ayağa kalkmasını emrettim. Kendisine iki giysi verdim. Sonra ikisinden birini (sadaka olarak) ortaya bıraktı."***

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurduktan sonra ona ***"Giysini al!"*** diye emretti.[268]

İşte bunun gibi kimseler, mallarının tamamını sadaka olarak vermekten menedilmişlerdir. Basiret sahibi kimselere gelince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* onları bundan menetmemiştir. Mesela Ebû Bekir Sıddık *radiyallahu anh* büyük servet sahibi bir kimseydi. Malının tamamını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve Allah yoluna sarfetti. Öyleki sadece bir abası kaldı. Ama yine de Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu bundan ötürü eleştirip sert sözler söylemedi. Bu hareketine karşı çıkmadı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا) ***"Kınanır ve çaresiz kalırsın"*** cümlesinin muhatabı olmadığının, bu hitabın başkalarına yapıldığının delili şudur: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* elindeki malları Allah yolunda infak ettiği için pişman olup hasret çekenlerden değildi. Bundan da anlaşılıyor ki, ayette kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* değildir. Bu, mana bakımından şu ayetlere benzemektedir:

---

267 Ebu Davud, Zekât, 40
268 Ebu Davud, Zekât, 39

(لَئِنْ اَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ)

"Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar."[269]

Burada hitap Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* edir. Ama kastedilen başkalarıdır.

(فَاِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ)

"Eğer sana indirdiğimiz şeyden şüphe içinde isen..."[270]

Bu ayette de kastedilen, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* değildir. Çünkü o, kendisine indirilen vahiyden asla şüphe etmiş değildir. Bu ayetler, (وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ) **"Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, kesin olarak emretti"** kavl-i celilinin Allah'ı birleme, ana babaya iyi davranma, onlara boyun eğip itaat etme, akrabalarla düşkünlere ve yolda kalmış yolculara haklarını verme emrini, malı saçıp savurma ve Allah'a âsi olma yolunda sarfetme yasağını, infakta iktisatlı olma, verirken ve kısarken ifrat tefritten sakınma, verme imkânı bulunmadığında dilenciye ve düşküne ne söylemek gerektiğini bildirmektedirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ اِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْأً كَبِيراً ﴿٣١﴾)

31-"Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır."

Bu cümle, görünen sebebini içeren bir ifadedir. Çünkü bazı Araplar yoksulluk korkusuyla kız çocuklarını öldürüyorlardı. Onlara yapacakları masraf sebebiyle muhtaç duruma düşmesinler, o masrafları kendi şahıslarına ve evlerine sarfetsinler, malları kendilerine kalsın diye bunu yapıyorlardı. Bu âdet, Araplarda yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı. Diri diri toprağa gömdükleri kızlarından Kur'an'da şu ifadelerle bahsedilmektedir:

---

269 Zümer, 39/65
270 Yunus, 10/94

(وَاِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ)

"Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman..."[271]

Cahiliyet devrinde Araplar, kızlarını toprağa diri diri gÖmerlerdi. Abdullah b. mesud *radiyallahu anh* dedi ki: Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem,* günahların en büyüğünün ne olduğu sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Malını seninle birlikte yemesinden korkarak çocuğunu öldürmen ve komşu karısıyla zina etmendir."[272]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ)

"Onları da, sizi de biz rızıklandırırız."

Burada herkesin rızkının Yüce Allah'a ait olduğu bildirilmektedir. Allah, hem kendilerine hem de çocuklarına yapacakları masrafın kaynağını bulmaları için bir sebep yaratacaktır. Bu ayette Cenab-ı Allah'ın, yarattığı her canlının rızkını hayatta olduğu sürece vereceği, canlının rızkının ancak ölümle kesileceği açıklanmaktadır. Bu husus açıklanmaktadır ki insanlar birbirlerine haksızlık etmesinler ve başkalarının mallarına el uzatmasınlar. Çünkü Cenab-ı Allah, insanı başkasının malına el uzatmaya muhtaç etmeyecek şekilde rızkını temin etmesinin sebebini yaratacakır.

Hakkındaki Nakli Delil Gelmezden Önce de Zina Aklen Çirkin Görülmüştür

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنٰى اِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾)

32-"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."

271 Tekvîr, 81/8-9
272 Bkz: Tirmizi, Tefsiru'l Kur'an, 26

Bu ayette zinanın haram kılındığı, onun çirkin bir iş olduğu haber verilmektedir. Çünkü "fahişe" aşırı derecede ve çok çirkin olan bir iş demektir. Bu ayet, hakkında nakli delil gelmezden önce de zinanın aklen çok çirkin bir iş olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah zinayı fuhuş olarak adlandırmış, bu kötü niteliğini nakli delilin gelmesinin öncesine veya sonrasına tahsis etmemiştir. Zinanın çirkin bir fiil olduğunun delillerinden biri de zina eden kadının doğurduğu çocuğun nesebinin babasına bağlanmamasıdır. Çünkü erkeğin zina ettiği kadınların bazısının diğer bazısına göre nesep bakımından erkeğe öncelikleri yoktur. Zina sebebiyle nesep bağları kopmakta, miras ve münakehat konularıyla sıla-i rahimde bazı mahrumiyetler meydana gelmekte ve haramlar işlenmekte, babanın çocuk üzerindeki hakkı iptal edilmekte ve buna benzer bazı haklar zina sebebiyle zayi olmaktadır. Bu da aklen çirkin ve âdetlere göre de reddedilen bir şeydir. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(الولَدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحِجْرُ)

"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır."[273]

Yani çocuğu doğuran cariyenin efendisine aittir. Çünkü doğan çocuğun nesebi firaş sahibine veya onun hükmündeki birine (nikâhlı kocaya) ait olmasa nesep konusunda, firaş sahibi zina edenden daha öncelikli olmaz. Bu da neseplerin iptaline ve onunla ilgili hakların ve haramların düşmesine yol açar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللّٰهُ اِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ اِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾)

33-"Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın, öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir. Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın. Çünkü kendisine yardım edilmiştir."

273 Buhari, Büyû', 3

Ayette **"Haklı bir sebep olmadıkça"** kaydı bulunmaktadır. Çünkü bir insanı öldürme hakkımız yok iken bakarsınız bir sebepten dolayı onu öldürme hakkı doğar. Bu da bir kişinin kısası hak etmesi, dinden dönmesi, recm cezasına çarptırılması, meşru devlet düzenine başkaldırması gibi sebeplerle öldürülmesidir.

(وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine yetki vermişizdir."

İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Mücahid'in, ayetteki (سُلْطَانًا) kelimesinin delil ve hüccet anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(اَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ)

"Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe…"[274]

Dahhâk dedi ki: "Sultan, katili dilerse öldürür; dilerse diyet alır. Ancak diyeti alıncaya kadar onu öldürme talebini devam ettirmesi gerekir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (سُلْطَان) kelimesi mücmeldir. Kastedilen manayı yalnız başına açıklamaya yeterli değildir. Çünkü bu, değişik manalara gelen müşterek bir kelimedir. Mesela hüccet manasına gelir. Emretme ve yasaklama yetkisine sahip devlet başkanı manasına ve daha başka manalara gelir. Ancak ulemanın tamamı bu ayetteki (سُلْطَان) kelimesiyle kısasın kastedildiği görüşünde birleşmişlerdir. Böyle olunca da bu ayette kısas, sanki açıktan söylenmiş gibi olmaktadır. Buna göre atetin takdiri şöyle olur: Maktulün velisine, kısas uygulama yetkisi vermişizdir. Bu ayette diyet almanın kastedildiği ispatlanmış değildir. Biz de diyetin kastedildiğini tespit etmiş değiliz. Ayette kastedilenin kısas olduğu ispatlandığına göre, ayetin zahiri manası şu hükme delalet etmektedir: Maktulün mirasçılarının kimi küçük kimi de büyük olursa, küçüklerin büyüyüp ergen olması beklenmeden katile kısas uygulanır. Çünkü büyüklerin her biri velidir. Küçük olanlar veli değildirler. Bilindiği gibi ergen olmamış

274 Neml, 27/21

küçük yaştaki mirasçıların katili affetmeleri geçerli değildir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre ise küçük yaştaki mirasçılar ergen oluncaya kadar büyükler kısas uygulayamazlar. Küçük yaştaki mirasçılar büyüyüp ergen olduktan sonra hepsi birlikte katile kısas uygular ya da onu affederler. İmam Muhammed'in daha sonra Ebu Hanife'nin görüşünü benimsediği rivayet edilmiştir.

(فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ)

"Ancak o da (kısas yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın."

Atâ, Hasan, Mücahid, Said b. Cübeyr, Dahhâk ve Talk b. Habib'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Maktulün velisi, katilden başkasını öldürmesin ve öldürdüğüne de müsle yapmasın."[275]

Cahiliyet devrinde Araplar öc alırken katilden başkasını, onun dost ve akrabalarını da öldürürlerdi. Cenab-ı Allah maktulün velisine kısas yetkisini verirken haddi aşmasını yasaklamıştır.

İşte bu manada bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثَى بِالْاُنْثَى)

"Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir."[276]

Bazı kabilelerin bazı kabilelere üstünlüğü vardı. Üstün olan kabileden bir köle öldürüldüğünde karşı taraftan hür birini öldürmedikçe rahatlamaz ve davadan vazgeçmezlerdi. Ayette (فَلَا يُسْرِفْ فِي الْقَتْلِ) **"Ancak o da (kısas**

---

275 [Müsle; ölen bir insanın burnunu, kulağını vesair uzuvlarını kesip, gözlerini oyarak kendisini çirkin bir şekle sokmaktır. Mütercim]
276 Bakara, 2/178

yoluyla) öldürmede meşru ölçüleri aşmasın" buyrulmakla, katilden başkasının öldürülmesi yasaklanmış olmaktadır.

Ebu Ubeyde dedi ki: "Ayetteki (لَا يُسْرِفْ) fiilini bazıları (fa) harfinin sükûnu ile meczum olarak **"meşru ölçüleri aşmasın"** yasağı anlamını verecek şekilde okumuşlardır. Bazıları da "fa" harfinin ötresiyle merfu olarak haber formatında "meşru ölçüleri aşmaz" anlamını verecek şekilde okumuşlardır. Katili öldürürken başkası da öldürülmez. Çünkü maktulün velilerinin sadece katili öldürme hakkı vardır."

(إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا)

"Kendisine yardım edilmiştir."

Katade dedi ki: "Bu cümledeki zamir ile maktulün velisi kastedilmiştir."

Mücahid dedi ki: "Bu cümledeki zamir ile maktul kastedilmiştir."

Denildi ki: Maktulün velisine ya bu dünya da ya da ahirette yardım edilecektir. Yapılan yardım da Allah'ın onun için bu şekilde hüküm vermiş olmasıdır. Cenab-ı Allah'ın, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ve müminlere, ona yardımcı olmalarını emretmesi, maktulün velisine yapılan yardımdır, diyenler de olmuştur.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Biz onun velisine yetki vermişizdir."

Bu ayet maktulün yakını olan kadunların da katile kısas uygulama yetkisine sahip olmalarını gerektirmektedir. Çünkü burada maktulün velisi, mirasçılarıdır.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin velileridir."[277]

(اِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰوَوْا وَنَصَرُوا اُولٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya, işte onlar birbirlerinin velileridir."[278]

Bu ayetin devamında da şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتّٰى يُهَاجِرُوا)

"İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir."

Mekke'den Medine'ye hicret etmedikçe mü'minlerin birbirlerine mirasçı olamayacakları burada bildirilmiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmaktadır:

(وَاُولُوا الْاَرْحَامِ بَعْضُهُمْ اَوْلٰى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللّٰهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ)

"Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler."[279]

277 Tevbe, 9/71
278 Enfâl, 8/72
279 Ahzâb, 33/6

(وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ اَوْلِيَاءُ بَعْضٍ)

"İnkâr edenler de birbirlerinin velileridir."[280]

Velilikten söz ederek kâfirlerin birbirlerine mirasçı olacakları bildirilmiştir.

(فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِ سُلْطَانًا)

"Biz onun velisine yetki vermişizdir."

Bu ayet, maktulün bütün mirasçılarının katile kısas uygulama yetkisine sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu da kan davasının maktulden velilerine miras kaldığına delalet etmektedir. Kısasın bedeli olan diyet de onun kadın erkek bütün mirasçılarına intikal etmektedir. Kadın velileri kısas uygulama yetkisine mirasçı sıfatıyla sahip olmasalar, kısasın bedeli olan mala yani diyete de mirasçı olamazlar. Maktulün bir kısım mirasçılarının bazı mallarına mirasçı olması, bazı mallarına ise mirasçı olamaması nasıl caiz olur? Bu, Kitabın açık hükümlerine aykırı olduğu gibi, fıkıh usûlüne de aykırıdır.

Mâlik dedi ki: "Maktulün mirasçısı olan kadınların katile kısas uygulama yetkileri yoktur. Ama kısas diyete dönüştürülüp mal haline gelirse, erkeklerle birlikte kadınlar da ona mirasçı olurlar."

Said b. Müseyyeb, Hasan, Katade ve Hakem'den rivayet olunan görüşe göre maktulün kadın mirasçıları, katili kısastan affetme ve kan davasını gütme yetkisine sahip değildirler."

Mezhebimiz müçtehidlerine göre çocuk, kadın ve erkek bütün mirasçılar, mirastaki payları oranında kısas uygulama yetkisine sahiptirler.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا ﴿٣٤﴾)

280 Enfâl, 8/73

34-"Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur."

Mücahid dedi ki: **"En güzel şekilde"** ifadesiyle ticaret kastedilmiştir.

Dahhâk dedi ki: "Velisi, yetimin malını işleterek Allah'ın lütfunu elde etmeye çalışır. Ama o malı işletmekle kendi şahsı için menfaat elde etmeye çalışmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Herkesin malına en güzel bir şekilde yaklaşmak gerektiği halde ayatte özel olarak yetimden bahsedilmesinin sebebi, yetimin buna ihtiyacının daha fazla olması ve yetimlerin malına daha çok göz dikilmesidir.

(اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُ) **"Ancak en güzel şekilde"** ifadesi, dede veya babanın vasisi gibi velayet hakkına sahip kılınan kimselerin, yetime yarar sağlayacak şekilde malında tasarrufta bulunmalarının caizliğini içermektedir. Çünkü (اَحْسَنُ) **"en güzel"** kelimesi, onun malını koruyup nemalandırma anlamına gelmektedir. Buna göre vasinin yetim için onun zararına olmayacak şekilde piyasaya uygun veya insanların azıcık aldanabileceği aşağı bir fiyatla, mal satması ve alması caizdir. Çünkü alışverişte karşı taraf kâr edebilmek için az bir indirim veya fiyat kırmayı insanlar normal sayarlar. Mallara değer biçenler, bu kadarlık bir eksiklik hakkında ihtilaf etmişlerdir. Dolayısıyla gerçekte bu bir zarar sayılmaz. Ama normalde insanların aldanmayacağı kadar fazla bir fiyatla mal satın alamaz. Çünkü bu, yetimin zararına olur. Bunun zararlı olduğu açık ve kesindir. Yüce Allah, yetim malına en güzel yöntem dışında yaklaşmayı yasaklamıştır. Ayet-i kerime yetimin malını kiraya vermenin, onu malıyla mudarebe yapmanın caizliğine delalet etmektedir. Çünkü yetimin kazandığı kâr, mudarebe yapanın çalışması sonucu meydana gelmiştir. Bu da onun malını çalıştırmaya öylece bırakmaktan daha iyidir.

Amr b. Şuayb'ın bildirdiğine göre dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yetimin malıyla (ticaret yaparak) kazanç sağlamaya bakın ki sadaka (zekât) onu tüketmesin."***

Denildi ki: Bu ayetteki "sadaka" kelimesiyle nafaka ve harcamalar kastedilmiştir. Çünkü nafaka ve harcamalara da sadaka denmektedir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Adamın kendi şahsına ve ailesine yaptığı harcama sadakadır."***[281]

Hz. Ömer, İbn Ömer, Hz. Aişe ve tabiundan bir gruba göre vasi, yetimin malıyla ticaret yapabilir. Onu malını mudarebe sermayesi olarak başkasına verebilir.

Mezkûr ayet babanın, küçük çocuğunun malını kendi şahsı için satın alabileceğine, başkasına satabileceğine delalet etmektedir. Vasi de yetimin malını, eğer onun yararına olacaksa kendi şahsı için satın alabilir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. O demiş ki: "Yetimin malını piyasa fiyatına Satın alması caiz değildir. Ama piyasa fiyatının üstünde bir fiyatla satın alabilir ki, yetimineline geçen para, malının değerinden daha fazla olsun. Zira Yüce Allah (اِلاَّ بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ) **"Ancak en güzel şekilde"** buyurmuştur."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Vasinin, yetimin malını Satın alması hiçbir surette caiz olmaz."

(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar"**

Zeyd b. Eslem ile Rebia, "Ergen oluncaya kadar" dediler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَلاَ تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا)

"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin."[282]

Burada yetimlerin büyümesinden, mezkûr ayette ise rüşd çağına ermesinden bahsedilmektedir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

281 Bkz: İbn Mâce, Ticarat, 14
282 Nisâ, 4/6

(وَابْتَلُوا الْيَتَامٰى حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ)

"Yetimleri deneyin. Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin."[283]

Yukarıdaki ayetlerden birinde mutlak anlamda büyümekten, birinde rüşd çağına ermekten, bir diğerinde ise reşid olmakla birlikte ergen olmaktan bahsedilmiştir.

Abdullah b. Osman b. Haysem'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar..."** Bu aşamaya otuz üç yaşında gelinir. (وَاسْتَوٰى) **"Gelişimini tamamlayınca..."**[284] Bu aşamaya ise kırk yaşında gelinir. (اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ) **"Sizi yaşatmadık mı?"**[285] Hiç itiraza yer bırakmayacak yeterli olan uzun ömür, altmış senelik ömürdür. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: (حَتّٰى اِذَا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَبَلَغَ اَرْبَعِينَ سَنَةًۙ قَالَ رَبِّ اَوْزِعْنِي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ) **"Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: «Bana verdiğin nimetlere şükretmemi bana ilham et.»"**[286]

Hz. Musa kıssasında rüşd çağına ermekten ve gelişimin tamamlanmasından, bu ayette rüşd çağına ermekten, başka bir ayette rüşd çağına ermekten ve kırk yaşına varmaktan bahsedilmektedir. **"Rüşd çağına erme"** ifadesiyle kimileri kırk yaşına varmanın kastedildiğini söylerken, kimileri de gelişimin tamamlanması aşamasına varılmasının kastedildiğini söylemişlerdir. Böyle olunca da rüşd çağına ermenin, âdete göre artmaz eksilmez belli bir miktarı yok demektir. Rüşd çağına erme yaşı insandan insana değişir. Bazı kimseler, başkalarının erişemediği bir yaşta rüşd çağına erişebilirler. Zira rüşd çağına ermek, ergen olduktan sonra aklî ve fikrî olgunlaşmayı tamamlamak ise bu âdete göre her insan için değişik

283 Nisâ, 4/6
284 Kasas, 28/14
285 Fâtır, 35/37
286 Ahkâf, 46/15

bir zamanda olur. Ergenlik aşamasına gelmek de bedenen olgunlaşıp güç ve kuvvetin tamamlanması ise bu da her insan için değişik bir zamanda olur. Hükmü âdetlere dayalı olan şetler için ileri geri gitmez kesin bir zaman belirlemek mümkün değildir. Bu hususta ancak nass veya icmaya göre hüküm verilir. Yüce Allah (وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ اِلَّا بِالَّتِي هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهُ) **"Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın"** buyurduğuna göre, rüşd çağına eriştiğinde-rüşd alametini görme şartı aranmaksızın-yetimin malını kendisine teslim etmek gerekir. Başka bir ayette (حَتّٰى اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ) **"Evlenme çağına (buluğa) erdiklerinde, eğer reşid olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin"** buyurmakla ergen olduktan sonra kendilerinde rüşd alametinin de görülmesi şart koşulmuştur. Ancak (وَلَا تَأْكُلُوهَا اِسْرَافًا وَبِدَارًا اَنْ يَكْبَرُوا) **"Büyüyecekler (ve mallarını geri alacaklar) diye israf ederek ve aceleye getirerek mallarını yemeyin"** ayetinde yetimlere mallarını vermek içinreşid olmaları ve büyüme sınırına gelmeleri şart koşulmamıştır. Bu ayetlerin tamamını birlikte değerlendiren Ebu Hanife dedi ki: Ergen olduktan sonra reşid olduğu, büyüdüğü ve olgunlaştığı-ki bu da yirmi beş yaşında olur – görülmeden yetimin malı kendisine teslim edilmez. Ancak bu aşamaya geldikten sonra ve de akıllı ise malı kendisine teslim edilir. Belki de Ebu Hanife'ye göre bu çağ, kişinin rüşde erip olgunlaşmasını tamamladığı çağdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا بِالْعَهْدِ)

"Verdiğiniz sözü de yerine getirin."[287]

Allah bilir ya burada muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Kişinin, Allah'a söz verip adadığı adağı yerine getirmesi ve başladığı nafile ibadeti tamamlaması vaciptir. Cenab-ı Allah, bu kişinin taahhüdünü yerine getirip tamamlamasını vacip kılmıştır. Bu tıpkı şu ayetlere benzemektedir:

287 İsra, 17/34

(وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ اٰتٰينَا مِنْ فَضْلِهٖ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا اٰتٰيهُمْ مِنْ فَضْلِهٖ بَخِلُوا بِهٖ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَاَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ)

"İçlerinden, «Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz» diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah da kalplerine bir nifak soktu."[288]

Denildi ki: Korumanız gerektiğine dair size karşı bir hüccet bulunmasının yanısıra siz, yetimin malını korumaya ilişkin verdiğiniz sözünüzü yerine getirin. Allah'ın emir ve yasaklarından hakkında hüccet bulunan her hüküm, yerine getirilmesi gereken bir taahhüttür.

(اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْؤُلًا)

"Şüphesiz söz, sorulacaktır."

Yani söz veren, verdiği sözden sorumlu tutulacaktır. Burada bir kısaltma yapıldığı, durumdan anlaşılmaktadır. Ayette neyin kastedildiğini muhatabın bildiği hesaba katılarak bu kısaltma yapılmıştır.

Denildi ki: Verilip de yerine getirilmemiş olan söze, ahirette "Neden yerine getirilmedin?" diye sorulacaktır. Tıpkı diri diri toprağa gömülen kız çocuğuna ahirette hangi günahtan ötürü öldürüldüğünün sorulacak olması gibi. Bu da önceki manaya dönmektedir. Yani söz verip de sözünü yerine getirmeyen kimseye ahirette, sözünü hangi sebepten ötürü yerine getirmediği sorulacaktır. Bu, onun suçunu tespit edip savunacak kendini bir şey diyememesi içindir.

288 Tevbe, 9/75-77

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَاْوِيلاً ﴿٣٥﴾)

35-"Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru terazi ile tartın. Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."

Bu ayet şu hükme delalet etmektedir: Ölçeklik bir malı veya tartılık bir malı satın alacak olacak olan bir kimsenin ölçekle satılan bir malı ölçekle ölçmeden, tartıyla satılan bir malı da tartmadan götürü usûlde satın alması caiz değildir. Bu da karşılıklı takaslarda fazlalığın haram kılınmasının ölçeklik ve tartılık mallarda olduğuna delalet etmektedir. Sadece gıda maddelerinden ölçeklik malların takasında ölçeklemenin, tartılık olanlarında da tartmanın vacip kılınmaması, diğer ölçeklik ve tartılık mallarda da takasta fazlalığın haram olduğunu göstermektedir. Gıda maddesi olmayan hamamotu, kireç gibi ölçeklik ve kurşun, demir gibi tartılık malların aynı cinsten olmaları durumunda ölçeklenmeden veya tartılmadan birbirleriyle götürü usûlde takas edilmeleri caiz değildir.

Bu ayette içtihad etmenin caizliğine ve her içtihad edenin isabet ettiğine delalet vardır. Çünkü ölçü ve tartıyı tam yapmanın yolu ancak içtihad ve zann-ı galible olur. Bilindiği gibi bir kimse bir tahılı bir başkasına ölçekle ölçerken bir tane dahi eksik veya fazla olmaksızın tam olarak ölçtüğünü kesin bir şekilde iddia edemez. Hakkını tam olarak vermede ancak zann-ı galibe yani ağırlıklı kanaate başvurur. Böyle yaptıklarında ölçen de kendisi için ölçüm yapılan da Allah Teâlâ'nın hükmüne isabet ettiklerine ve Allah katında o maddenin gerçek miktarına isabet etmekle yükümlü olmadıklarına göre içtihadi meselelerde bu hükme göre hareket etmek gerekmektedir.

Ayette geçen "kıstas" kelimesinin, büyük-küçük terazi anlamına geldiği söylenmiştir. Hasan, bunun kaban olduğunu söylemiştir. Ölçeklik ve tartılık mallarla ilgili anlattığımız hükümler bağlamında mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir kimsenin bir başkasından ölçeklik veya tartılık bir mal alacağı olur da bu malını karşılıklı rıza ile ondan götürü usûlde alması caiz değildir. Ölçme ve tartmaya dair ayetteki açık emir, alacaklı ile borçluyu karşılıklı rıza ile kendi hallerine terkedip alacak ve verecekle-

rini ölçmeden, tartmadan götürü usûlde alıp vermelerinin caiz olmamasını gerektirmektedir. İki ortağın da ölçeklik ve tartılık mallarını ölçmeden ve tartmadan götürü usûlde paylaşmaları, zikretmiş olduğumuz illetten ötürü caiz değildir. Ama ortakların paylaşacakları malları, ölçeklik ve tartılık olmayan elbise ve diğer mallardan ise bu malları karşılıklı rıza ile götürü usûlde paylaşıp almaları caizdir. Çünkü bu tür malları ölçüp tartmamız gerektiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

(ذٰلِكَ خَيْرٌ وَاَحْسَنُ تَأْوِيلًا)

"Bu daha hayırlı, sonuç bakımından daha güzeldir."

Dünya ve ahirette sonuç bakımından sizin için daha güzeldir. Ayette geçen "Te'vîl" kelimesi, bir şeyin dönüp varacağı yer demektir. Bir şeyin açıklaması anlamına da gelir. Mesela bir şey döndüğünde (آلَ يَئُولُ أَوْلاً) denir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا ﴿٣٦﴾)

36-**"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."**

Ayette geçen (لَا تَقْفُ) kelimesinin mastarı olan (الْقَفْوُ), sonunda nereye varılacağı bilinmeden körü körüne bir şeyin izinden gitmektir. (الْقَافَة) kelimesi de aynı anlama gelmektedir. Araplarda iz takip edenler, nesep takip edenler vardı. Bu kelimeyi Araplar, gerçek dışı haberler veren kimse hakkında vaz' etmişlerdir. Mesela asılsız ve batıl şeyler söyleyen bir kimse için (تَقَوَّفَ الرَّجُلُ) derler.

Şair Cerîr şöyle demiş:

(وَطَالَ حِذَارِي خِيفَةَ الْبَيْنِ وَالنَّوَى ... وَأُحْدُوثَةٍ مِنْ كَاشِحٍ مُتَقَوِّفِ)

"Ayrılıp uzaklara gitmekten ve düşmanın batıl şeyler söylemesinden

Bir de yalan şeyler uydurmasından korktuğum için tedbirim uzadı."

Başka bir şair de şöyle demiştir:

(وَمِثْلُ الدُّمَى شُمُّ الْعَرَانِينِ سَاكِنٌ ... بِهِنَّ الْحَيَاءُ لَا يُشِعْنَ التَّقَافِيَا)

"Güzellik timsali gibi, şahin burunlularda utangaçlık yerleşmiş

Onlar birbirlerine asla iftira etmez ve batıl şeyleri yaymazlar."

Karşılıklı iftiralara (التَّقَافِي) denilmiştir. Çünkü bunların çoğu gerçek dışı şeylerdir. Cenab-ı Allah, iftira edenin -şahit getirmediği takdirde- yalancılığına şu ayetle hükmetmiştir.

(لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَا إِفْكٌ مُبِينٌ)

"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"[289]

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayetini açıklama bağlamında Katade şöyle demiştir: "Duymadığın şey için 'duydum' deme. Görmediğin şey için 'gördüm' deme. Bilmediğin şey için de 'bildim' deme."

Bu ayet, Allah'ın hükümleri hakkında insanın kendi zan ve tahminine göre bilmeden konuşmasının yasaklanmasını, yine doğruluğunu bilmeden

289 Nûr, 24/12

insanlar hakkında kötü şeyler söylememesini gerektirmektedir. Doğruluğunu araştırıp bilmeden bir kimsenin verdiği haber doğru da olsa yalan da olsa günaha gireceğine bu ayet delalet etmektedir. Cenab-ı Allah, doğruluğunu araştırıp bilmeden duyulan haberleri başkalarına aktarmayı yasaklamıştır.

(اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا)

"Muhakkak ki kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."

Burada kulağımız, gözümüz ve kalbimizden dolayı Cenab-ı Allah'ın üzerimizde hakkı olduğu açıklanmaktadır. Kişi bu organlarıyla yaptığı işlerden; helal olmayan şeyleri dinlemekten, bakılması caiz olmayan yerlere bakmaktan, çirkin işleri yapmaya kasdetmekten sorumlu olacaktır.

Bazı kimseler, (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayetini şeriatın fer'î hükümlerinde kıyas yapılamayacağı ve haber-i vahidin mesned sayılamayacağına delil göstermektedirler. Bunlara göre kıyas ve haber-i vahid bizi bilgiye ulaştırmaz ve bunları delil olarak ileri süren de ilimsiz konuşmuş olur. Bu görüşü dillendirenler yanlış konuşmaktadırlar. Çünkü söylenen şeyin bir delili varsa o şey bilgisizce söylenmiş bir söz olmaz. Kıyas ve nakledenin doğru söylediğini bilmesek dahi ahad haberlerin sahihliğine dair ilim gerektiren deliller mevcuttur. Haber verenin doğru söylediğini bilmemek, onun verdiği haberi kabul etmenin ve gereğince amel etmenin caizliğine engel teşkil etmez. Mesela görünürde âdil olan ama verdikleri haberin doğruluğunu bilmediğimiz iki şahidin şehadetini kabul etmek gerekir. Keza haberin sahihliği bilinmemekle birlikte muamelata dair haberler de bütün ilim ehline göre makbuldür.

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ) **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme"** ayeti, şahitlikleri reddetmeyi gerektirmediği gibi, ahad haberlerin de reddini gerektirmez. Şer'î kıyasa gelince, bunun içtihadi olanı hakkında deriz ki, hakkında içtihad edilmesi caiz olan bir şeyi söyleyen kimse, ilme dayanarak konuşmuş demektir. Çünkü Allah'ın o kişi hakkında verdiği hüküm, kendi içtihadı sonucunda vardığı hükmü söylemesidir.

Diğer taraftan şunu da söylemeliyiz ki ilim, zahiri ve hakiki olmak üzere iki çeşittir. Biz, zahiri olan ilme göre dini hayatımızı yaşarız.

Mesela bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ اِلَى الْكُفَّارِ)

"Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin."[290]

Burada kastedilen, o kadınların kalplerindeki inancın bilinmesi değil, onların zahiri durumlarını bilmektir. Yine bu cümleden olmak üzere Yusuf'un (a.s) kardeşleri şöyle demişlerdi:

(وَمَا شَهِدْنَٓا اِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ)

"Biz ancak bildiğimize şahitlik ettik. (Sana söz verdiğimiz zaman) gaybı (oğlunun hırsızlık edeceğini) bilemezdik."[291]

Zahiren görüp bildiklerine şahitlik ettiklerini söylemişlerdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذَا قَرَأْتَ الْقُرْاٰنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ حِجَاباً مَسْتُوراً ﴿٤٥﴾)

45-"Kur'an okuduğunda, seninle ahirete inanmayanların arasına gizli bir perde çekeriz."

Denildi ki: Burada bir benzetme yapılmıştır. Şöyle ki: Kendisiyle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen Kur'an hikmetleri arasına perde çekilen ve bu yüzden o hikmetleri anlayıp onlardan yararlanmasına engel olunan kimseden bahsedilmektedir. Katade'nin de buna benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir. Başkaları dediler ki: Bu ayet, geceleyin Kur'an

---

290 Mümtehine, 60/10
291 Yusuf, 12/81

okurken Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* rahatsız eden bir müşrik topluluğu hakkında inmiştir. Cenab-ı Allah, onlarla Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* arasına bir engel koydu ki, artık onu rahatsız etmesinler. Hasan dedi ki: "Kendisinden yüz çevirdikleri şey ile onların konumu, seninle kendisi arasında perde bulunan kimsenin konumu gibidir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَجَعَلْنَا عَلٰى قُلُوبِهِمْ اَكِنَّةً اَنْ يَفْقَهُوهُ وَفٖيٓ اٰذَانِهِمْ وَقْراًۜ وَاِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْاٰنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلٰٓى اَدْبَارِهِمْ نُفُوراً ﴿٤٦﴾)

46-"Kur'an'ı anlamamaları için kalpleri üzerine perdeler, kulaklarına da ağırlık koyarız. Kur'an'da (ibadete layık ilah olarak) sadece Rabbini andığın zaman arkalarına dönüp kaçarlar."

Bu ayetin tefsiri hakkında denildi ki: Cenab-ı Allah, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* rahatsız etmesinler diye geceleyin belli bir vakitte kalpleri üzerine perde çekti ki Kur'an'ı anlamasınlar. Ayetin şu manaya geldiği de söylenmiştir: Biz o müşriklerin bu konumdayken hakkı anlamamalarına, hakkı dinlememelerine hükmettik. Bu, onları yermek için kullanılmış bir ifadedir. Gerçi onlar da haktan kaçıp yüzçeviriyorlardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجٖيبُونَ بِحَمْدِهٖ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَبِثْتُمْ اِلَّا قَلٖيلاً ﴿٥٢﴾)

52-"Allah'ın sizi (kabirlerinizden) çağıracağı, sizin de O'na hamd ederek emrine hemen uyacağınız ve (kabirlerinizde) pek az kaldığınızı sanacağınız günü hatırla!"

Hasan dedi ki: "Ahirette uzun süre kaldığınız için dünya da sadece az bir müddet kaldığınızı zannedersiniz. Mesela derler ki: Dünya da sanki hiç kalmadın. Ahirette ise sanki ezelden beri kalmaktasın."

Katade dedi ki: "İnsanlar kıyamet gününü gördüklerinde dünyanın önemsizliğini belirtmek için böyle bir ifade kullanacaklardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاِذْ قُلْنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّت۪ٓي اَرَيْنَاكَ اِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ وَنُخَوِّفُهُمْ فَمَا يَز۪يدُهُمْ اِلَّا طُغْيَانًا كَب۪يرًا ﴿٦٠﴾)

60-"Hani sana, «Muhakkak Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır» demiştik. Sana gösterdiğimiz o rüyayı da, Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı da sırf insanları sınamak için vesile yaptık. Biz onları korkutuyoruz. Fakat bu, sadece onların büyük azgınlıklarını (daha da) artırdı."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, bir rivayete göre Said b. Cübeyr, Hasan, Katade, İbrahim, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Ayette sözü edilen rüyâ, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürüldüğü İsrâ gecesi gördüğünden başka bir şeydir. O gecede gördüklerini müşriklere haber verdiğinde kendisini yalanlamışlardı. Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayetteki rüyâ ile kastedilen şudur: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Mekke'ye gireceği kendisine önceden rüyâda gösterilmişti."

(وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْاٰنِ)

"Kur'an'da lânetlenmiş bulunan o ağaç..."

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan, Süddi, İbrahim, Said b. Cübeyr, Mücahid, Katade ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: Bu ayette kastedilen, zakkum ağacıdır. Bundan bahseden bir ayette şöyle buyrulmaktadır: (اِنَّ شَجَرَتَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْاَث۪يمِ) **"Şüphesiz, zakkum ağacı, günahkârların yemeğidir."**[292]

"Lânetlenmiş ağaç" derken, yenmesi lânetlenmeyi gerektiren manası kastedilmiştir.

292 Duhân, 44/43-44

Zakkum ağacıyla sınanmaları da şöyle olmuştu: Ebu Cehil (Allah'ın lâneti üzerine olsun) demişti ki: "Cehennemde zakkum ağacı olduğunu söylüyorlar. Ateş ağacı yakıp kül eder. Ateşin içinde ağaç nasıl biter?"

(وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَعِدْهُمْ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُوراً ﴿٦٤﴾)

64-"«(Haydi) onlardan gücünün yettiğinin ayağını çağrınla kaydır. Atlıların ve yayalarınla onların üzerine yürü. Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol. Onlara vaadlerde bulun.» Halbuki şeytan onlara aldatmadan başka bir şey va'detmez."

Bu, muhatabı tehdittir. Onun yapacağı işi küçümsemektir. Ama yapacağı işten ötürü cezalandırılacağı ve kendisinden intikam alınacağı da bildirilmektedir. Bu tıpkı bir kişinin bir başkasına, "Yap yapacağını. Ama görürsün başına gelecekleri!" demesine benzer.

Ayetteki (بِصَوْتِكَ) kelimesine gelince Mücahid'in bu hususta şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle şarkı ve eğlence kastedilmiştir ki her ikisi de haram olup şeytanın sesidirler."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu kelimeyle, insanı Allah'a karşı masiyet işlemeye davet eden ses ve bozgunculuğa çağıran sesler kastedilmiştir ki bunlar, şeytanın sesidir."

(وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ)

"Onların üzerine yürü."

(اَجْلِبْ) kelimesinin mastarı olan (إِجْلَاب) narâ atarak karşı tarafın üzerine yürümektir.

(بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ)

"Atlıların ve yayalarınla..."

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Allah'a karşı masiyet işlemeye yaya ve binek üstünde giden her insan veya cin, şeytanın yaya veya atlısıdır."

(التَّجْر) kelimesi (تَاجِر)'in, (الرَّكْب) kelimesi (رَاكِب)'in çoğulu olduğu gibi, (الرَّجْل) kelimesi de (رَاجِل)'in çoğuludur.

(وَشَارِكْهُمْ فِي الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ)

"Onların mallarına ve evlatlarına ortak ol."

Denildi ki: Bu hususta onlara ortak ol. Onlar bunların bir kısmını kendileri arzu ettikleri için elde etmek isterler. Bir kısmını da seni kendi taraflarına çekmek için elde etmek isterler. Mücahid ve Dahhâk dediler ki: "İstersen evlatlarına ortak ol, yani kadınlarıyla zina et. (Ama cezasını çekersin) anlamına gelmektedir."

İbn Abbas dedi ki: "Bununla, toprağa diri diri gömülen kız çocukları kastedilmiştir."

Hasan ile Katade dediler ki: "Bu ayette kastedilen, onların Yahudileştirdikleri ve Hristiyanlaştırdıkları kimselerdir."

Bir rivayete göre İbn Abbas dedi ki: "Ayette kastedilen, çocuklarına Abdulhâris ve Abduşşems gibi isimler vermeleridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu te'villerin tümüne ihtimali olduğuna göre bu manaların hepsi kastedilmiş olabilir. Çünkü bu sayılan şeylere davet edip meylettirdiği için şeytanın bunlarda payı vardır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي اٰدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلٰى كَث۪يرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْض۪يلاً ﴿٧٠﴾)

70-"Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan üstün kıldık."

Burada "insanoğlu" diyerek cins ismi kullanıldığı için bütün insanlar şerefli olmakla nitelendirilmiş olmaktadırlar. Oysa aralarında hiçbir değeri olmayan kâfirler de vardır. Bu hususta iki şey söylenebilir:

1-Cenab-ı Allah, kendilerine nimet bahşederek bütün insanları şerefli kılımış ve onlara büyük bir şeref atfederek, nimetlendirilmiş kimselere layık bir muamelede bulunmuştur.

2-İnsanların içinde şerefliler de olduğu için bu sıfat hepsine sirayet ettirilmiştir. Benzer manadaki bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ)

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz."[293]

İnsanlar arasında ayette zikredilen niteliklere sahip olanlar bulunduğu için, bu nitelikler hepsine sirayet ettirilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ اُنَاسٍ بِاِمَامِهِمْۚ فَمَنْ اُوت۪يَ كِتَابَهُ بِيَم۪ينِه۪ فَاُو۬لٰٓئِكَ يَقْرَؤُ۫نَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَت۪يلاً ﴿٧١﴾)

71-"Bütün insanları kendi önderleriyle birlikte çağıracağımız günü hatırla. (O gün) her kime kitabı sağından verilirse işte onlar kitaplarını okurlar ve kıl kadar haksızlığa uğratılmazlar."

Denildi ki: O gün şöyle denilecektir ki: İbrahim'e tabi olanları getirin! Musa'ya tabi olanları getirin! Muhammed'e tabi olanları getirin! Peygamberlere tabi olanlar bir bir kalkıp amel defterlerini sağ ellerine alacaklardır. Sonra dalalet önderlerine tabi olanlar da aynı tarzda çağrılacaklardır. Mücahid ile Katade dediler ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi peygamber anlamındadır. İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hasan ve Dahhâk dediler ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, amel defteri anlamındadır." Ebu Ubeyde dedi ki: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, dünyadayken kendilerine tabi

293 Âl-i İmrân, 3/110

oldukları kimseler anlamındadır." Şöyle de denilmiştir: "Bu ayette geçen "imam" kelimesi, Allah'ın helal, haram ve farzlara dair indirdiği ayetlerinin içinde yer aldığı kitaplarıdır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيلاً ﴿٧٢﴾)

72-"Kim bu dünya da körlük ettiyse ahirette de kördür, yolunu daha da şaşırmıştır."

İbn Abbas *radiyallahu anh,* Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bu dünyanın düzenini, idaresini, halden hale geçişini, dünyadaki nimetlerin elden ele dolaştırılmasını gördüğü halde kör gibi hakkı görmeyip inanmayan kimse, kendisi için gaip olan ahirette daha da göremeyip kör olacak ve yolunu daha da şaşıracaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ اِلٰى غَسَقِ الَّيْلِ وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً ﴿٧٨﴾)

78-"Güneşin zevalinden (öğle vaktinde batıya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."

İbn Mesud ile Ebu Abdirrahman es-Sülemi'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: (دُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin batması demektir.

İbn Abbas, Ebu Berze el-Eslemi, Cabir ve İbn Ömer'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin batıya kayması demektir." Tabiinden bir topluluğun da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İşte sahabiler demişler ki: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ) güneşin batıya kayması demektir." Onların bu konuda söyledikleri makbuldür. Çünkü onlar lügat ehlidirler. Hal böyle olunca (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifade-

siyle güneşin göğün ortasından batıya doğru kaymaya başlaması kastedildiği gibi, batmaya meyletmesi de kastedilmiş olabilir. Ayette kastedilen eğer göğün ortasından batıya doğru kaymaya başlaması ise bu ayet, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını içermiş olabilir. Çünkü bu vakitler, bu farzlara bitişiktir. Gecenin kararması, bu namaz vakitlerinin sonu olabilir. Ebu Cafer'den rivayet olunduğuna göre (غَسَقِ اللَّيْلِ), gece yarısı demektir. Bu da gece yarısının, yatsı namazının müstehap vaktinin sonu olduğuna delalet etmektedir. Buna göre yatsı namazının gece yarısından sonraya bırakılması mekruhtur. (غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesiyle güneşin batması da kastedilmiş olabilir. Buna göre akşam namazının vakti, güneşin batmasından başlayıp gecenin kararmasına kadar devam eder.

(غَسَقِ اللَّيْلِ) ifadesinin manası üzerinde ihtilaf edilmiştir.

Mâlik'in bildirdiğine göre Davud b. Husayn, bir ravinin kendisine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini nakletmiştir: "(غَسَقِ اللَّيْلِ), Gecenin kıvamını bulup kararmasıdır."

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi, güneşin göğün ortasından batıya doğru kaymaya yüztuttuğu andan başlayıp battığı zaman gecenin kararması anına kadar geçen zaman anlamına gelmektedir."

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "(دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesi, güneşin battığı andan gecenin kararıp ufuktaki aydınlığın kaybolduğu ana kadar geçen zamandır."

Güneş batarken Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقِ اللَّيْلِ) işte budur."

Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh*, "(غَسَقِ اللَّيْلِ), güneşin batması demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقِ اللَّيْلِ), akşam ve yatsı namazlarıdır."

İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقِ الَّيْلِ), yatsı namazının vaktidir."

Ebu Cafer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "(غَسَقِ الَّيْلِ), gece yarısı demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesini güneşin batması olarak manalandıran kimseye göre (غَسَقِ الَّيْلِ) ifadesinin, güneşin batması vakti anlamına gelmesi mümkün değildir. Çünkü bu kişi (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesini güneşin batmaya başlama anı, (غَسَقِ الَّيْلِ) ifadesini de güneşin batma vakti olarak manalandırmış olmaktadır. Bir şeyin kendisi için hem başlangıç hem de sonuç olması mümkün değildir. (دُلُوكِ الشَّمْسِ) ifadesiyle kastedilen güneşin batmasıysa, (غَسَقِ الَّيْلِ) ya akşam namazının vakti olan ufuktaki beyazlığın kaybolmasıdır ya da ortalığın iyice kararmasıdır ki, o da ufuktaki beyazlığın kaybolmasıdır. Çünkü ufuktaki beyazlık kaybolmadan ortalığın kararması mümkün değildir. Ya da (غَسَقِ الَّيْلِ), yatsı namazının müstehap vaktinin sonu, yani gece yarısıdır. Bu durumda mezkûr ayet, akşam ve yatsı namazlarını içermiş olmaktadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِۜ اِنَّ قُرْاٰنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا)

"Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir."[294]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu kısmı, (اَقِمِ الصَّلٰوةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ) cümlesine atfedilmiştir. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: Sabahleyin fecir doğduğunda Kur'an oku. Bu, sabah namazında Kur'an okumanın farzlığına delalet etmektedir. Çünkü emir, vücuba delalet etmektedir. O vakitte Kur'an okumak sadece sabah namazında farzdır. (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesinin sabah namazı manasına geldiğini söylemek, iki bakımdan yanlıştır. Şöyle ki:

1-Ayetteki (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesini sabah namazı olarak manalandırmak, bir delile dayanmadan kelamı hakiki manasından çıkarıp mecazî manada anlamaktır.

294 İsra, 17/78

2-Ayetin devamında (وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ) **"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl"**[295] buyrulmaktadır. Sabah namazını kılmakla gece teheccüdünü kılmış sayılmak imkânsızdır. Şu halde (بِهِ) zamiri, ayette zikredilen sabah Kur'an'ını okumaktan kinayedir. Buna göre (قُرْاٰنَ الْفَجْرِ) ifadesiyle Kur'an okuma manasının kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü sabah namazında okunan Kur'an'la teheccüd emrini yerine getirmek mümkündür. Ama sabah namazını kılmakla teheccüd emrinin yerine getirilmesi mümkün değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, sizin söylediğiniz doğru olsa bile bu, sabah namazında Kur'an okumanın farz olduğuna delalet eder. Zira Kur'an okunması yani kıraat, yalnız başına namaz değildir. Sadece namazın rükünlerinden ve farzlarından biridir.

(وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ)

"Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl."

Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından Haccac b. Amr el-Ensari'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(بِحَسْبِ أَحَدِكُمْ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّي حَتَّى يُصْبِحَ أَنَّهُ قَدْ تَهَجَّدَ. إِنَّمَا التَّهَجُّدُ الْمَرْءُ يُصَلِّي الصَّلَاةَ بَعْدَ رَقْدَةٍ، ثُمَّ الصَّلَاةَ بَعْدَ رَقْدَةٍ، وَتِلْكَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)

"Sizden birinin geceleyin kalkıp sabaha kadar namaz kılması, teheccüd olarak kendisine yeter. Ancak teheccüd, kişinin geceleyin biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılması, sonra biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmasıdır. Resûlullah'ın sallallahu aleyhi ve sellem de gece namazı böyleydi."[296]

295 İsra, 17/79
296 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 3/225

Esved ile Alkame'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Teheccüd, geceleyin biraz uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmaktır."

Sözlükte teheccüd kelimesi, namaz kılmak veya Allah'ı zikretmek için uykudan uyanmaktır. Bu kelimenin uyanıp uykuyu gidermek anlamına geldiği söylenmiştir.

(نَافِلَةً لَكَ)

"Sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere..."

Mücahid dedi ki: "Teheccüd namazı, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* fazladan bir ibadet olarak emredilmişti. Çünkü onun gelmiş geçmiş bütün günahları bağışlanmıştı. Onun taat ve ibadetleri nafile, yani fazladan sevap getirici taat ve ibadetlerdi. Başkaları bu namazı, günahlarına kefaret olur ümidiyle kılarlar."

Katade dedi ki: "(نَافِلَةً) kelimesi, gönüllü olarak kılınan ve kişiye fazilet kazandıran bir ibadet anlamına gelmektedir."

Süleyman b. Hayyan'ın bildirdiğine göre Ebu Galib, Ebu Ümame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdesti öngörüldüğü şekilde alıp namaz kılacağın yere döndüğünde günahların bağışlanmış olarak dönersin. Teheccüd namazına durduğunda ise bu, senin için sevap ve fazilet olur."

Bir adam kendisine sordu: "Ey Ebu Ümame, Kişi kalkıp teheccüd namazı kılarsa, bu onun için nafile/fazladan sevap kazandıran bir ibadet olur mu?"

Ebu Ümame soru sahibine şöyle cevap verdi: "Nafile olması, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* mahsustu. Başkaları hata ve günahlar içinde çabalarken bu namaz onlar için nasıl nafile olur. Bu, size ancak sevap ve fazilet kazandırır."

Ebu Ümame, bu namazın Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* başkası için nafile olarak nitelendirilmesini uygun görmedi.

Abdullah b. Samit'in bildirdiğine göre Ebu Zerr el-Gıfari *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisine şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كَيْفَ أَنْتَ إِذَا كَانَتْ عَلَيْكَ أُمَرَاءُ يُؤَخِّرُونَ الصَّلَاةَ عَنْ وَقْتِهَا قَالَ قُلْتُ فَمَا تَأْمُرُنِي قَالَ صَلِّ الصَّلَاةَ لِوَقْتِهَا فَإِنْ أَدْرَكْتَهَا مَعَهُمْ فَصَلِّ فَإِنَّهَا لَكَ نَافِلَةٌ)

"Namazı vaktinde kılmayıp geciktiren emirler başınıza geçtiğinde ne yaparsın?"

"Ne yapmamı emredersin?" diye sordum.

Şöyle cevap verdi: ***"Sen namazı vaktinde kıl. Onların kılmaları esnasında hazır olursan (ikinci kez) kıl. Bu, senin için nafile olur."***[297]

Katade'nin bildirdiğine göre Ebu Ümame *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْوُضُوءُ يُكَفِّرُ مَا قَبْلَهُ، ثُمَّ تَصِيرُ الصَّلَاةُ نَافِلَةً» فَقِيلَ لَهُ: أَسَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: نَعَمْ. غَيْرَ مَرَّةٍ وَلَا مَرَّتَيْنِ وَلَا ثَلَاثٍ وَلَا أَرْبَعٍ وَلَا خَمْسٍ)

"Abdest, önceki günahlara kefaret olur. Sonra namaz da nafile olur."

Ebu Ümame'ye *radiyallahu anh,* "Sen bunu Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* mi işittin?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: "Evet. Bir değil, iki değil, üç değil, dört değil, beş değil, (çok defalar işittim)."[298]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu iki hadisiyle, kendisinden başkaları için de nafile ibadetin var olduğunu ispat etmiş olmaktadır. Nafile,

---

297 Müslim, Mesacid, 41
298 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 5/251

yapılması gereken vecibeden fazla olan şey demektir. Bu, gönüllü olarak fazladan yapılan ve verilen şeydir. Devlet başkanının bazı askerlere, ganimetteki payından fazla olarak verdiği mala nefl denir. Mesela "Bir düşmanı öldüren onun üzerindeki eşyaları alabilir. Düşmandan bir şey ele geçiren kimse o şeye sahip olabilir" demesi gibi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهٖۜ فَرَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ اَهْدٰى سَب۪يلًا ﴿٨٤﴾)

84-"De ki: «Herkes kendi yapısına uygun işler görür. Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir.»"

Mücahid dedi ki: "Herkes kendi tabiatına göre iş görür."

"Alıştığı âdetine göre iş görür" diyenler de olmuştur.

Bu ayette bozgunculuğa alışmaktan, bozgunculuk yaparak tatmin olmaktan ve bozgunculuğa devam etmekten sakındırılmaktadır. Ayetin manası hakkında şöyle de denilmiştir: "Herkes kendi ahlâkına göre iş görür."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (شَاكِلَتِه) kelimesi, kişinin yapısı, karakteri ve yapısına uygun olup tam kendisine benzeyen huyu demektir. Hayırlı kimsenin yapısına uygun olan, hayır ve salahtır. Şerli kimsenin yapısına uygun olan da şer ve fesattır. Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir: (اَلْخَب۪يثَاتُ لِلْخَب۪يث۪ينَ)

"Kötü sözler, kötü insanlaradır."[299]

(وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّب۪ينَ)

"Güzel sözler, güzel insanlaradır."

Rivayet olunduğuna göre İsa (a.s) bir topluluğun yanından geçerken, oradakiler kendisine çirkin laflarla sataşmışlar, ancak kendisi onlara güzel ve nezih ifadelerle cevap vermişti. Onlara böyle davranmasının sebebini kendisine soranlara, "Herkes kendi dağarcığındakini sarfeder" demişti.

299 Nûr, 24/12

[Ruh]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّي
وَمَٓا اُوتيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَليلاً ﴿٨٥﴾)

85-"Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: «Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.»"

Mahiyetini Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* sordukları ruh hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* gelen rivayete göre ruh, Cebrail'dir (a.s).

Hz. Ali'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre ruh, yetmiş bin yüzü olan bir melektir ki her yüzünün bin dili vardır. Bu dillerin tamamıyla Allah'ı tesbih eder.

Denildi ki: Ayette kastedilen, canlıların ruhudur. Kelamın zahirinden anlaşılan da budur.

Katade, "Ruhu Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* soranlar, bir Yahudi topluluğuydu, demiştir."

Canlıların ruhu, bedenlerinin üzerinde bulunan ve elle tutulmayan, gözle görülmeyen bir cisimdir. Her cüz'ünde hayat vardır. Bu hususta ilim ehli arasında ihtilaf vardır. Her canlı bir ruhtur. Yalnız bazı canlılarda ruh, bazılarında ise beden galip durumdadır.

Denildi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ruhun mahiyetini kendisine soranlara cevap vermedi. Çünkü maslahat gereği onları akıllarındaki delaletle başbaşa bırakmak gerekiyorduki, bir fayda elde edilebilsin.

Rivayet olunduğuna göre Yahudilerin Kitab'ında deniliyordu ki, Muhammed eğer bu soruya cevap verirse peygamber değildir. Kitaplarındaki ifadenin doğruluğu teyid edilsin diye Cenab-ı Allah onların bu sorusunu cevapsız bıraktı.

"Ruh" kelimesi birkaç şeye isim olmuştur. Bunlardan biri Kur'an'dır. Bununla ilgili olarak Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَذٰلِكَ اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا)

"İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik." [300]

Cenab-ı Allah bu ayette Kur'an'ı, canlıyı diri tutan ruha benzetmiş ve bu sebeple ruh kelimesiyle isimlendirmiştir. Ruh kelimesiyle adlandırılanlardan biri Cebrail'dir (a.s) ki ona da Ruhu'l Emîn denilmiştir. Kur'an'da da belirtildiği gibi Meryem oğlu İsa (a.s) a Ruh denilmiştir.

(قُلِ الرُّوحُ مِنْ اَمْرِ رَبّ۪ي وَمَٓا اُو۫ت۪يتُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَل۪يلاً)

"De ki: «Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir.»"

Yani hakkında kesin hükümler bulunan çok ilimden ihtiyacınız kadar size az bir kısım verilmiştir. Ruh da maslahat gereği hakkında kesin bir hüküm verilemeyen ve bir tarafa bırakılmış ilmin kapsamına girmektedir.

Bu ayet, soru soran kimselerin bazı sorularının cevapsız bırakılabileceğine delalet etmektedir. Çünkü cevap verilmemesi durumunda soru sahibi, eğer aklını kullanarak bazı manalar çıkarabilecek durumdaysa, aklını ve düşünce mekanizmasını çalıştırarak bazı faydalar elde edebilecektir. Ama soru sahibi, hükmünü öğrenme ihtiyacında olan bir hadiseyle karşılaşan bir müstefti olup aklını ve düşünce mekanizmasını çalıştırabilecek durumda değilse, âlimin ilahi hüküm çerçevesinde o hadisenin hükmünü ona açıklaması gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِه۪ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَه۪يراً ﴿٨٨﴾)

300 Şûrâ, 42/52

88-"De ki: «Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, yine onun benzerini getiremezler.»"

Bu ayet Kur'an'ın i'câzına delalet etmektedir. Bazı kimseler derler ki: Kur'an'ın bir taraftan nazmında, başka bir taraftan mana ve tertibinde i'câz vardır. Buna delil olarak da Kur'an'ın bu ayette Araplarla acemlere, cinlerle insanlara meydan okuyuşu gösterilebilir. Bilindiği gibi acemlere kelamın nazmı bakımından meydan okunamaz. Onlara lafızlarla değil de Kur'an'ın mana ve tertibi ile meydan okumak gerekir. Bazı kimseler de Kur'an'ın i'câzının ancak lafızlarının dizilişi ve ifadelerinin edebiliğinde olduğunu söylerler. Bunlar derler ki: Kur'an'ın çok yönden i'câzı vardır. Mesela kelimelerindeki dizilişin güzelliği, lafızlarındaki mükemmel bir belagatin mevcudiyeti, muhtasar bir kitap oluşu, çok manaların az sayıdaki kelimelerle ifade edilişi, içinde hoş karşılanmayan kelimelerin ve zayıf manaların bulunmayışı, çelişkiden, zıtlıklardan ve ihtilaftan uzak oluşu, içinde farklı uslupların olmayışı, i'câzını göstermektedir. Kulların kelamı uzayınca içinde düşük kelimelere, bozuk manalara ve çelişkilere rastlanır. Zikrettiğimiz bu söz kusurları, sadece Arap dilinde değil, insanların konuştuğu diğer dillerde de görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın meydan okuyuşu bu cihetlerden acemler ve Arap olmayanlar için de söz konusu dur. İfadelerinin kusurlardan ve çirkinliklerden arınmış olmasıyla meydan okumaktadır. Arapça her ne kadar en fasih dil ise de, açık ve düzgün konuşma diyebileceğimiz fesahat, diğer dillerde olmayan sadece Arapçaya mahsus bir özellik değildir. Kur'an-ı Kerim'in fesahat ve belagatin zirvesinde olduğunu da biliyoruz. Dolayısıyla kendi konuştukları dillerinde fesahat ve belagatin en üst tabakasında Kur'an'ın benzeri bir kitap hazırlayıp ortaya koymaları hususunda acemlere de meydan okunmaktadır.

[Kur'an'ın Yavaş Yavaş Okunması]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَقُرْاٰناً فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلاً ﴿١٠٦﴾)

106-"Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik."

Ayetteki (فَرَقْنَاهُ) kelimesi "Biz Kur'an'ı, hakkı batıldan ayırıcı beyanlarla ayet ayet ayırdık" anlamına gelmektedir.

(لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ) İnsanlar düşünüp anlasınlar, içindekileri tefekkür edip öğrensinler, ihtiva ettiği hükümleri ve yüksek ilimleri ortaya çıkarıp iyice idrâk etsinler diye acele etmeden dura dura okuman için Kur'an'ı ayet ayet ayırdık.

Denildi ki: Kur'an'dan bir şey inerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ve sahabiler, Allah'ın dilediği bir süre beklerlerdi. Sonra bir şey daha inerdi. Bu, şu ayetteki mana ile örtüşmektedir:

(وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا) **"Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku."**[301]

Süfyan, Ubeyd el-Mekteb'in şöyle dediğini rivayet etti: Mücahid'e sordular: "İki adamdan biri namazda Bakara ve Âl-i İmrân surelerini okur. Diğeri ise Bakara suresini okur. İkisinin ka'deleri, secdeleri ve rükûları aynı. Hangisi daha çok sevap kazanır?"

Mücahid, "Bakara suresini ve ardından (وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ) ayetini okuyan daha çok sevap kazanır" diye cevap verdi.

Muaviye b. Kurre, Ubeydullah b. Mugaffel'in şöyle dediğini rivayet etmiştir. Mekke fethinde Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* devesinin üzerinde Fetih suresini veya o surenin bir kısmını açık ve fasih bir okuyuşla okurken gördüm.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Ebu Hamza ed-Dubai, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kur'an'ı manasını düşünerek ağır ağır ve tane tane okumak, böyle acele okumaktan daha hoşuma gider."[302]

A'meş'in bildirdiğine göre Ebu'l Ahves, Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kur'an'ı üç günden önce hatmetmeyin. Yedi günde hatmedin."

---

301 Müzzemmil, 73/4
302 Ebu Abdullah Muhammed b. Nasr b. Haccac el-Mervezi, Muhtasaru Kıyami'l-Leyl ve Kıyami Ramazan ve Kitabu'l-Vitr: 1/148

A'meş, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Abdurrahman b. Yezid, Kur'an'ı yedi günde; Esved, altı günde; Alkame ise beş günde hatmederdi."

Hz. Osman b. Affan'ın *radiyallahu anh* Kur'an'ı bir gecede hatmettiği rivayet edilmiştir.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Sadaka, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Mescid-i Nebevi'de Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* için bir gölgelik yapıldı. Ramazan ayının sonunda orada itikâfa girdi. Orada namaz kılıyordu. Başını oradan dışarı uzattı; insanların namaz kılmakta olduklarını gördü ve şöyle buyurdu:

(إِنَّ الْمُصَلِّيَ إِذَا صَلَّى يُنَاجِي رَبَّهُ فَلْيَعْلَمْ أَحَدُكُمْ بِمَا يُنَاجِيهِ)

"Namaz kılmakta olan kişi Rabbi ile başbaşa konuşmaktadır. (Namaz kılmakta olan her) biriniz, kiminle baş başa konuştuğunu bilsin."[303]

Bu hadis, Kur'an'ı ağır ağır, tane tane okumanın müstehap olduğuna delalet etmektedir. Çünkü kişi, bu şekilde okuyuşla, Rabbi ile ne konuştuğunu bilir ve okuduğunun manasını anlar.

Secdenin Yüz Üzerine Yapılması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلْ اٰمِنُوا بِهٖٓ اَوْ لَا تُؤْمِنُواۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِه۪ٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًاۙ ﴿١٠٧﴾)

107-"De ki: «Ona ister inanın, ister inanmayın. Şüphesiz, daha önce kendilerine ilim verilenler, Kur'an kendilerine okunduğunda derhal yüzüstü secdeye kapanırlar.»"

303 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/488

Bu ayetin manasıyla ilgili olarak İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yüzüstü secdeye kapanırlar."

Muammer, (يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا) cümlesinin manası hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yüzüstü secdeye kapanırlar."

Muammer ile Hasan dediler ki: Bu ayetin manası, "çene üstü secdeye kapanırlar" şeklindedir. İbn Sirin'e, burun secde etmenin hükmü sorulduğunda, (يَخِرُّونَ لِلأَذْقَانِ سُجَّدًا) "çene üstü secdeye kapanırlar" ayetini okudu.

Tavus'un bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ، وَلَا أَكُفَّ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا)

"Yedi kemik üzerine secde etmek, saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum." [304]

Tavus dedi ki: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyururken alnı ile burnuna işaret etmiştir. Bu ikisi bir kemik sayılmaktadır."

Amir b. Sa'd, Abbas b. Abdulmuttalip *radiyallahu anh* ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ سَجَدَ مَعَهُ سَبْعَةُ آرَابٍ: وَجْهُهُ وَكَفَّاهُ وَرُكْبَتَاهُ وَقَدَمَاهُ)

"Kul secde ettiğinde kendisiyle birlikte yedi organ da secde eder: Yüzü, elleri, dizleri ve ayakları." [305]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: "Secde ettiğinde alnını ve burnunu yere iyice değdir."

---

304 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/234
305 Ebu Davud, Salât, 154

Vâil b. Hicr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ جَبْهَتَهُ وَأَنْفَهُ عَلَى الأَرْضِ)

"Secde ettiğinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***alnını ve burnunu yere koyduğunu gördüm."***[306]

Ebu Seleme b. Abdirrahman, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* burnunda ve burun kemerinde secde izi gördüğünü rivayet etmiştir. Çünkü o gece yağmurdan dolayı mescidin zemininde çamur oluşmuştu.[307]

Asım el-Ahvel, İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* secde eden bir adamı gördü ve şöyle buyurdu: "Alnın değdirildiği kadar burun da yere değdirilmezse namaz kabul edilmez." Bu rivayetlerin tümü, alınla burunun ikisinin birlikte secde mahalli olduklarına delalet etmektedir.

Abdulaziz b. Abdullah'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir:

Vehb b. Keysan'a dedim ki: "Ya Eba Nuaym, neyin var senin? Niçin secdede alnını ve burnunu yere koymuyorsun?"

Bana şöyle cevap verdi: Zira ben, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim:

(رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْجُدُ بِأَعْلَى جَبْهَتِهِ عَلَى قِصَاصِ الشَّعْرِ)

"Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***alnının üst tarafına, saç kesim yeri üzerine secde ederken gördüm."***[308]

306 Müsnedu'l Bezzar: 2/145

307 Abdurrezzak, el-Musannef: 2/181

308 Dârekutni, Sünen: 1/257

Ebu Şa'sâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "İbn Ömer'in *radiyallahu anh* secde ederken burnunu yere koymadığını gördüm." Kendisine bunun sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Burnum, yüzümün en çok görünen kısmıdır. Yüzümü lekelemek istemem."[309]

Kasım ile Salim'in alınları üzerine secde ettikleri, burunlarını yere değdirmedikleri rivayet edilmiştir.

Cabir'in *radiyallahu anh* hadisine gelince onun, Peygamber'i *sallallahu aleyhi ve sellem* alnının üst tarafına, saç kesim yeri üzerine secde ederken görmesi, belki de burnundaki bir yaradan ötürüydü. Bu yüzden burnunu yere değdirememişti. Mezkûr ayeti, secdenin yüz ve çene üzerine yapılması şeklinde te'vil edenlerin te'vili, secdenin her ne kadar hem alın hem de burun üzerine yapılması müstehap ise de, alın üzerine değil de sadece burun üzerine yapmanın caizliğine delalet etmektedir. Zira bilindiği gibi ayette secdenin çene üzerine yapılması kastedilmiş değildir. İlim ehlinden hiç kimse bunu söylemiş değildir. Şu halde çeneye yakın olduğu için ayetteki çene kelimesiyle burnun kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

Ebu Hanife'ye göre bir kimse alnı üzerine değil de sadece burnu üzerine secde ederse, bu onun için yeterli olur.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre bu yeterli olmaz. Ama burnu üzerine değil de sadece alnı üzerine secde ederse, bu hepsine göre yeterli olur.

Attaf b. Halid'in bildirdiğine göre Nafi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Burnun yere değdiğinde secde etmiş olursun."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Hanzele, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Alın ve burun(un ikisi birlikte), namazda (üzerine secde edilmesi gereken) yedi (kemik)ten biridir."

İbrahim b. Meysere, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Burun, alından sayılır. Hem de alnın en iyi yeridir."

309 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 3/140

Secdede Okunacak Duâ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولاً ﴿١٠٨﴾)

108-"«Rabbimizin şanı yücedir. Rabbimizin va'di mutlaka gerçekleşecektir» derler."

Secdede böyle diyenleri Yüce Allah övmüştür. Bu da secdede okunması sünnet olan zikrin, tesbih olduğuna delalet etmektedir.

Musa b. Eyyüb'ün bildirdiğine göre amcası, Ukbe b. Âmir'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) **"Öyleyse yüce Rabbinin adını tesbih et"**[310] ayeti indiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ) ***"Bunu rükûunuzda okuyun"*** buyurdu. (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) **"Yüce Rabbinin adını tesbih et"**[311] ayeti indiğinde (اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ) ***"Bunu da secdenizde okuyun"*** buyurdu.[312]

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Sıla b. Züfer, Huzeyfe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ» -ثَلَاثًا-، وَفِي سُجُودِهِ: «سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى» ثَلَاثًا.)

"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem rükûunda üç defa 'sübhane rabbiyel azîm', secdesinde de üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' derdi."[313]

Katade'nin bildirdiğine göre Mutarrif b. Abdullah eş Şahîr, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

310 Vâkı'a, 57/74
311 A'lâ, 87/1
312 İbn Mâce, İkametu's Salavât, 20
313 İbn Huzeyme, Sahih, Salât, 201: 1/356

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: « سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **rükû ve secdesinde 'sübbuhun, kuddusun, rabbül melâiketi ve'r rûh' derdi."[314]

İbn Ebi Zi'b'in bildirdiğine göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَلْيَقُلْ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثًا، فَإِذَا فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ وَإِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثًا)

"Biriniz rükûya vardığında rükâdayken üç defa 'sübhane rabbiyel azîm' desin. Bunu yaptığında rükûu tamamlanır. Biriniz secde ettiğinde, secdedeyken üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' desin."[315]

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ)

"Rükûya gelince orada Rabbi tazîm edin. Secdede ise çokça dua edin. Orası duaların kabulüne lâyık bir yerdir."[316]

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir:

(أَن رَسُول الله صَلَّى الله تَعَالَى عَلَيْهِ وَسلم كَانَ يَقُول فِي سُجُوده اللَّهُمَّ لَك سجدت وَبِك آمَنت وَلَك أسلمت سجد وَجْهي للَّذي خلقه وصوره وشق سَمعه وبصره تبَارك الله أحسن الْخَالِقِينَ)

314 Müslim, Salât, 42
315 İbn Mâce, İkametu's Salavât, 20
316 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Salât, 18

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **secdesinde şöyle derdi: Allah'ım sana secde ettim. Sana inandım. Sana teslim oldum. Yüzüm, kendisini yaratan, şekillendiren, kulağını ve gözünü açan Rabbine secde etti. Yaratanların en güzeli olan ne mübarektir." [317]

Hz. Ali ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* naklettikleri duaları, (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) ayetinin inişinden önceki zamanlarda Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* okumuş olması mümkündür. Bu ayet indikten sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ukbe b. Âmir'in rivayet ettiği duanın secdede okunmasını emretmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Sevri ve Şafiî dediler ki: "Namaz kılan kişi rükûda üç defa 'sübhane rabbiyel azîm', secdede ise üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' desin."

Sevri dedi ki: "İmamın rükûda beş defa 'sübhane rabbiyel azîm' demesi, secdede ise arkasındaki cemaatin üç defa 'sübhane rabbiyel a'lâ' diyebileceği kadar bir süre bu duayı tekrarlaması müstehaptır."

İbn Kasım, rükû ve secde hakkında Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Namaz kılan kişi, rükû ve secdeyi istenilen şekilde yerine getirir ama tesbihatı yapmazsa, rükû ve secdesi geçerli olur."

Mâlik, rükû ve secdede belli sayıda tesbihat yapılmasının gerekliliği görüşünde değildir. O, bu hususta şöyle demiştir: "İnsanların rükûda 'sübhane rabbiyel azîm', secdede ise 'sübhane rabbiyel a'lâ' demesi gerektiğini ben bilmiyorum."

Böyle diyerek buna karşı çıkmış ve rükû ile secde için belirli bir dua olmadığını bildirdikten sonra şunu ifade etmiştir: "Ancak rükûda dizlerini elleriyle iyice tutar; secdede ise alnını yere iyice değdirir."

Mâlik'e göre rükû ve secde için belli bir dua ve tesbihat yoktur.

---

317 İbnu'l-Mülakkin Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed eş-Şafiî el-Mısri. Hülasatu'l-Bedri'l-Münir fi Tahrici Kitabi'ş Şerhi'l Kebir li'r Rafiî: 1/132

Namazda Ağlamak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعاً ﴿١٠٩﴾)

109-"Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar. Bu da onların derin saygısını artırır."

Nakledeceğimiz şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا)

"Ağlayarak secdeye kapanırlardı."[318]

Mezkûr ayet, namazda Allah korkusuyla ağlamanın namazı bozmayacağına delalet etmektedir. Çünkü secdedeyken ağlayanları Cenab-ı Allah övmüştür. Ayette namaz secdesi, tilavet secdesi veya şükür secdesi diye bir ayırım da yapılmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre İsmail b. Muhammed b. Sa'd, Abdullah b. Şeddad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "En arkadaki safta olduğum halde Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* ağlama nedeniyle hıçkırığını duydum. Sabah namazında Yusuf suresini okuyordu. (إِنَّما أَشْكُو بَثِّي وحُزْنِي إلى الله) **"Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim"** ayetine geldiğinde hıçkırmaya başladı. Sahabiler namazda onun arkasında oldukları halde hiçbiri onun bu durumuna itiraz etmedi. Böylece bu bir icma oldu."[319]

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken ağlamaktan ötürü göğsünden tencere fokurtusu gibi ses gelirdi.[320]

(وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا)

"Bu da onların derin saygısını artırır."

---

318 Meryem, 19/58

319 Buhari, Ezan, 72

320 Ebu'l Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekir el-Heysemi. Mevaridu'z-Zam'ân ila Zevaidi İbn Hıbban: 2/240

Yani secdedeyken ağlamaları, onların Allah'a olan derin saygılarını daha da artırır. Bu ayette onların Yüce Allah'tan korkmalarının kendilerini ağlatacak kadar ileri derecede olduğuna delalet etmektedir. Bu da Allah'ın bahşettiği nimetlerin hakkını gereği gibi vermeye, ibadetleri ihlasla yapmaya ve Allah'a taatte bulunmaya davet etmektedir.

Başarıya ulaştıran Allah'tır.

Namazda Kıraat ve Duanın Sesli Olması

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَۜ اَياًّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَاۤءُ الْحُسْنٰىۚ وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾)

110-"De ki: «(Rabbinizi) ister Allah diye çağırın, ister Rahman diye çağırın. Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.» Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut."

Kendisinden gelen bir rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh,* Hz. Aişe, Mücahid ve Atâ'nın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Duâlarında sesini pek yükseltme, çok da kısma."

Yine İbn Abbas ile Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namazda sesli okuduğunda müşrikler kendisini rahatsız ediyorlardı. Sesini kıstığında ise arkasında namaz kılanlar sesini duymuyorlardı. Bu durum Mekke'de yaşanıyordu. Bunun üzerine Yüce Allah (وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ) ayetini indirdi. Bununla, namazdaki kıraat kastedilmekteydi."

Hasan dedi ki: "Seni rahatsız edecek olanların yanında namazda kıraati yüksek sesle yapma. Dinlemek isteyenlerin yanında ise sesini kısma."

Hasan'a göre namazda kıraatin bazı durumlarda sessiz yapılması, diğer bazı durumlarda ise sesli yapılması gerekmektedir.

Denildi ki: Namazların tümünde sesli okuma, tümünde de sessiz okuma. Sana emrettiğimiz gibi gece namazlarında sesli okuyarak, gündüz namazlarındaysa sessiz okuyarak ikisinin arasında orta bir yol tut.

Ubade b. Nüseyy, Gudeyf b. Hâris'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh*, "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an'ı sesli mi, yoksa sessiz mi okurdu?" diye sordum. Şöyle cevap verdi:

(رُبَّمَا جَهَرَ وَرُبَّمَا خَافَتَ)

"**Bazen sesli, bazen de sessiz okurdu**."

Ebu Halid el-Vâlibi'nin rivayetine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh* geceleyin namaza dururken sesini bazen alçaltır, bazen de yükseltirdi. Ve "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* okuyuşu böyleydi" dedi.

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Ramazan ayının sonlarında insanların namaz kılmakta olduklarını görünce onlara şöyle buyurdu:

(إنَّ الْمُصَلِّيَ إذَا صَلَّى يُنَاجِي رَبَّهُ فَلْيَعْلَمْ أَحَدُكُمْ
بِمَا يُنَاجِيهِ وَلَا يَجْهَرْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ)

"Namaz kılmakta olan kişi Rabbi ile başbaşa konuşmaktadır. (Namaz kılmakta olan her) biriniz, kiminle baş başa konuştuğunu bilsin. Birbirinize yüksek sesle hitap etmeyin."[321]

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Hâris, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « نَهَى أَنْ يَرْفَعَ الرَّجُلُ صَوْتَهُ
بِالْقُرْآنِ قَبْلَ الْعِشَاءِ وَبَعْدَهَا يُغَلِّطُ أَصْحَابَهُ فِي الصَّلَاةِ »)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, arkadaşlarının namaz kılarken hata etmelerine sebep olmaması için yatsıdan önce ve sonra adamın Kur'an okurken sesini yükseltmesini yasakladı."[322]

321 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 2/488
322 Beyhaki, Şuabu'l-İman: 4/212

Gece namazlarında kıraatin sesli yapılacağına dair haberler rivayet edilmiştir. Mesela Küreyb, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ يَقْرَأُ فِي بَعْضِ حُجَرِهِ فَيَسْمَعُ قِرَاءَتَهُ مَنْ كَانَ خَارِجًا)

"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem* ***bazı odalarında kıraatte bulunurken dışardaki kimseler sesini duyardı."[323]

İbrahim, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir gece Abdullah ile birlikte namaz kıldım. Kıraatte sesini yükseltiyor, öyleki evdekiler sesini duyuyordu."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* namaz kılarken sesini kısardı. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ise sesini yükseltirdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'e ***"Niçin böyle yapıyorsun?"*** diye sorunca o, şu cevabı verdi: "Rabbime münacatta bulunuyorum. O benim neye ihtiyaç duyduğumu biliyor."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"İyi yapıyorsun"*** dedi.

Hz. Ömer'e ***"Niçin böyle yapıyorsun?"*** diye sorunca o, şu cevabı verdi: "Uyuyanları uyandırıyor ve şeytanı kovuyorum."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"İyi yapıyorsun"*** dedi.

(وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا) **"Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma"** ayeti inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir'e, ***"Sesini azıcık yükselt"***; Hz. Ömer'e de ***"Sesini azıcık kıs"*** dedi.[324]

Zühri'nin bildirdiğine göre Urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebu Musa'nın *radiyallahu anh* sesini duydu ve şöyle buyurdu:

---

323 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 3/16
324 Zeylai, Tahricu'l-Ahadisi ve'l-Asâri'l-Vakıa fi Tefsiri'l-Keşşaf li'z-Zemahşeri: 2/294

(لَقَدْ أُوتِيَ أَبُو مُوسَى مِزْمَارًا مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ)

"Ebu Musa'ya Davud ailesinin kavallarından bir kaval verilmiştir."[325]

Bu da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yüksek sesle okumaya karşı olmadığına delalet etmektedir.

Abdurrahman b. Avsece'nin bildirdiğine göre Berâ *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(زَيِّنُوا القُرآنَ بِأصْواتِكُمْ)

"Kur'an'ı sesinizle süsleyin."[326]

Hammad'ın bildirdiğine göre İbrahim, Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(حَسِّنُوا أَصْوَاتَكُمْ بِالْقُرْآنِ)

"Sesinizi Kur'an ile güzelleştirin."[327]

İbn Cüreyc, Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem,* "İnsanlar içinde kıraati en güzel olan kimdir?" diye soruldu.

Cevaben şöyle buyurdu:

(الَّذِي إِذَا سَمِعْتَ قِرَاءَتَهُ رَأَيْتَ أَنَّهُ يَخْشَى اللَّهَ)

"Kıraatini dinlediğinde Allah'tan korktuğunu gördüğün kimsedir."[328]

---

325 Darimi, Sünen: 1/235
326 Buhari, Tevhid, 52
327 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 6/118
328 Abdurrezzak es-San'ani, Musannefu Abdurrezzak: 2/487

بسم الله الرحمن الرحيم

18- KEHF SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً ﴿٧﴾)

(وَاِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيداً جُرُزاً ﴿٨﴾)

7-“İnsanların hangisinin daha güzel amel yaptığını deneyelim diye şüphesiz biz yeryüzündeki şeyleri ona bir zinet yaptık.”

8-“Biz, elbette (zamanı gelince) yeryüzündeki her şeyi bir kuru toprak hâline getireceğiz.”

Yeryüzünü süslemek için yaratılan bitki, canlı ve diğer şeylerin, zamanı geldiğinde kuru bir toprağa dönüştürüleceği bu ayette açıklanmaktadır. Ayette geçen (صعيد) kelimesi yer ve toprak demektir. Cenab-ı Allah’ın, yeryüzünün zinetleri olan şeyleri zamanı geldiğinde toprağa dönüştüreceğini söylemesi, yeryüzündeki tabiatta zaten bilinmekte ve müşahede edilmektedir. Çünkü yeryüzünde meydana gelen bitki, canlı, demir, kurşun ve benzeri madenler toprağa dönüşmektedir. Güç ve yücelik sahibi Allah, yeryüzündeki varlıkları kuru bir toprağa dönüştüreceğini haber verdiğine, bununla birlikte toprakla teyemmüm etmeyi mübah kıldığına göre, bu ayetin genel hükmünce teyemmümün, bitki, canlı, demir, kurşun veya başka nesnelerin esası olan toprakla yapılmasının caiz olması gerekir. Çünkü Yüce Allah, toprakla teyemmüm etmeyi mutlak surette emir buyurmuştur. Bu da mezhebimiz müçtehidlerinin ‘Necasetler dönüşüm geçirip toprak

olduğunda temiz olurlar' demelerinin doğruluğuna delalet etmektedir. Çünkü bu durumda o necaset artık necaset değil, toprak olmuştur. Aynı şekilde yakılıp küle dönüşen necasetin de temiz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü asıl itibariyle kül temizdir, necis değildir. Necis maddenin külü ile temiz odunun külü arasında fark yoktur. Çünkü bu necaset bir nevi istihale/dönüşüm geçirmiş ve kendisindeki necislik yakma sebebiyle ortadan kalkmıştır. Necislik hükmünü gerektirmeyen bir çeşit dönüşüm geçirmiştir. Aynı şekilde şarap da dönüşüm geçirip sirkeleşirse temiz olur. Çünkü bu durumda onun şarap olmasını gerektiren vasfı, istihale/dönüşüm sebebiyle yok olup gitmiştir.

(اِذْ اَوَى الْفِتْيَةُ اِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا اٰتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾)

10-"Hani o gençler mağaraya sığınmışlardı da, «Ey Rabbimiz! Bize katından bir rahmet ver ve içinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruluğa ulaşmayı kolaylaştır» demişlerdi."

İnsanın, dininde sınanmaya maruz kalmaktan korkması durumunda dinini kurtarmak için kaçması, takıyye şeklinde de olsa küfür kelimesini açıktan söylememesi gerektiğine bu ayet delalet etmektedir. Yine bu ayet, dinde sınanmaya maruz kalmaktan korkan insanın, dinini kurtarmak için karar verdiğinde Yüce Allah'ın Kur'an'da naklettiği ashab-ı kehfin duasını okuması gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, onların bu tutumunu beğenmiş, dualarına icabet etmiş ve güzel bulduğunu belirterek onların bu duasını bize aktarmıştır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ اَيُّ الْحِزْبَيْنِ اَحْصٰى لِمَا لَبِثُوا اَمَدًا ﴿١٢﴾)

12-"Sonra onları uyandırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim."

Onları uyandırdık ki, iki gruptan hangisinin mağarada bekledikleri süreyi daha iyi hesapladığı bilinip ortaya çıksın. Çünkü bu sürenin bilinip ortaya konulmasında ibretler vardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَتَحْسَبُهُمْ اَيْقَاظاً وَهُمْ رُقُودٌ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَاراً وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْباً ﴿١٨﴾)

18-"Uykuda oldukları halde sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı."

Denildi ki: Bu ayetin manası hakkında birkaç şey söylenebilir:

1-Bekleme süreleri dolup uyanıncaya kadar kimse kendilerine ilişmesin diye Cenab-ı Allah onlara heybetli bir görünüm kazandırmıştı. Bu heybetli görünüm, onların uyanmalarından sonra değil de uykudaki bir vasfı idi.

2-Onlar mağaranın ıssız bir köşesindeydiler. Uyurken gözleri açık vaziyette olup nefes alıp veriyor, ama konuşmuyorlardı.

3-Tırnakları ve saçları çok uzamıştı. Dolayısıyla görenler onlardan korkuyorlardı.

(وَكَذٰلِكَ بَعَثْنَاهُمْ لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ قَالُوا لَبِثْنَا يَوْماً اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَا اَزْكٰى طَعَاماً فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَداً ﴿١٩﴾)

19-"Böylece biz, birbirlerine sorsunlar diye onları uyandırdık. İçlerinden biri: «Ne kadar kaldınız?» dedi. (Bir kısmı) «Bir gün ya da

bir günden az» dediler. (Diğerleri de) şöyle dediler: «Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz birinizi şu gümüş para ile kente gönderin de baksın; (şehir halkından) hangisinin yiyeceği daha temiz ve lezzetli ise ondan size bir rızık getirsin. Ayrıca, çok nazik davransın (da dikkat çekmesin) ve sizi hiçbir kimseye sakın sezdirmesin.»"

Yüce Allah onların bize naklettiği bu ifadelerini reddetmediğine göre, onların bu ifadelerinin doğru olduğunu anlıyoruz. Çünkü onlar, mağarada gerçekten bekledikleri süreye göre değil, kendi bildiklerine göre konuşmuşlardı. Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(فَأَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ)

"Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: «Ne kadar (ölü) kaldın?» O, «Bir gün veya bir günden daha az kaldım» diye cevap verdi."[329]

Yüce Allah, kendisine sorduğu şahsın bu cevabını reddetmemişti. Çünkü o, gerçekte geçen zamana göre değil, inandıklarına ve kendi bildiklerine göre cevap vermişti. Musa'nın (a.s) Hızır'a (a.s) itirazını da böyle değerlendirmek gerekir:

(اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا)

"Mûsâ, «Bir cana karşılık olmaksızın suçsuz birini mi öldürdün? Andolsun çok kötü bir iş yaptın» dedi."[330]

(لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا اِمْرًا)

"Mûsâ, «Doğrusu, şaşılacak bir iş yaptın» dedi."[331]

Yani bana göre bu, kötü ve şaşılacak bir iştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de anlam bakımından buna benzemektedir:

329 Bakara, 2/259
330 Kehf, 18/74
331 Kehf, 18/71

Zülyedeyn lakaplı bir sahabinin, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen mi unuttun yoksa namaz mı kısaldı?" sorusuna Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Unutmadım. Namaz da kısalmadı"*** diye cevap vermesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi bildiğine ve kanaatine göre verdiği bir cevaptı.[332]

(فَابْعَثُوا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖ اِلَى الْمَدِينَةِ)

"Şimdi siz birinizi şu gümüş paranız ile kente gönderin."[333]

Bu ayet, bir topluluğun paralarını birbirine katıp ortaklaşa yiyecek alıp birlikte yemelerinin -her ne kadar bazıları bazılarından daha çok yeseler de- caiz olduğuna delalet etmektedir. Halk arasında buna münahede/harfane denilmektedir. Bu genellikle yolculuklarda yapılır. Ayetin buna delalet ettiğini "birinizi şu gümüş paranız ile kente gönderin" ifadesinden anlamaktayız. Çünkü ayette "paranız" demekle paranın, topluluğa ait olduğu ima edilmiş olmaktadır. Şu ayet de anlam bakımından buna benzemektedir:

(وَاِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ)

"Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar) sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir."[334]

Bu ayette Yüce Allah, yetimlerin yiyecekleriyle kendi yiyeceklerimizi karıştırıp onlarla birlikte yememizin – bazı kimseler bazılarından fazla yediği halde-caiz olduğuna delalet vardır. Yine bu ayet, bir şey satın almak için başkasını vekil tayin etmenin caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ashab-ı kehfin yiyecek satın alması için şehire gönderdikleri şahıs, onların vekili idi.

332 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 1/444
333 Kehf, 18/19
334 Bakara, 2/220

Yeminde İstisna Etmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًاۙ ﴿٢٣﴾)

(اِلَّٓا اَنْ يَشَٓاءَ اللّٰهُۘ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسٰٓى اَنْ يَهْدِيَنِ رَبِّي لِاَقْرَبَ مِنْ هٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾)

23-"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme!"

24-"Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de. Unuttuğun zaman Rabbini an ve «Umarım Rabbim beni, bundan daha doğru olana ulaştırır» de."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu tür istisna, kendisinden önceki cümlenin varlığıyla yokluğu aynı olacak şekilde hükmünü ortadan kaldırmak için kelâma dâhil olur. Cenab-ı Allah böyle bir istisnada bulunmayı yani yemin ederek 'şu işi yapacağım' derken 'Allah dilerse' kaydını koymayı tavsiye etmiştir ki o işi yapmadığı takdirde kişi yalan söylemiş olmasın. Bu da anılan istisnanın hükmünün anlattığımız şekilde olduğuna delalet etmektedir. Mûsâ'nın (a.s) sözlerini nakleden şu ayet de buna delalet etmektedir: (سَتَجِدُنِي اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ صَابِرًا) **"İnşallah beni sabırlı bulacaksın."**[335] Musa (a.s) sabretmedi, ama "inşallah" diyerek konuşmasında istisna yaptığı için yalan söylemiş olmadı. Bu da, konuşmada istisna yapıldığı takdirde önce de anlattığımız gibi, yapılan konuşmanın hükmünün ortadan kalktığına delalet eder. İstisnanın yemin veya boşama ya da köle azad etmeyle ilgili cümlelere dâhil olması hep aynı sonucu doğurur.

Eyyüb'ün bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

---

335 Kehf, 18/69

(مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ فَقَالَ: إِنْ شَاءَ اللّٰهُ فَلا حِنْثَ عَلَيْهِ)

"Bir kimse bir şeye yemin eder de 'inşallah' derse, o şeyi yapmadığı takdirde yemin bozmuş olmaz."[336]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***'inşallah'*** yerine ***'istisna ederse'*** kaydı geçmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste yeminler arasında bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla hadisin hükmü her türlü yemini kapsamaktadır. Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* da benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

Atâ, Tavus, Mücahid ve İbrahim dediler ki: "İstisna her şeyde yapılabilir."

İsmail b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Muâz b. Cebel *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا قَالَ الرَّجُلُ لامْرَأَتِهِ أَنْتِ طَالِقٌ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ فَلَيْسَتْ بِطَالِقٍ وَإِذَا قَالَ لِعَبْدِهِ أَنْتَ حُرٌّ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ فَهُوَ حُرٌّ)

"Bir adam karısına 'İnşallah sen boşsun' derse karısını boşamış olmaz. Kölesine 'İnşallah sen hürsün' derse kölesi artık hürdür."[337]

Bu, senedi zayıf olan şaz bir hadistir. İlim ehli bununla amel etmemektedir.

İlim ehli istisnanın yapılmasının sahih olacağı bir vakitte yapılması durumunda sahih olacağı hususunda ittifak ettikten sonra, istisnayla ilgili üç görüş ileri sürerek ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki:

1-İbn Abbas *radiyallahu anh,* Mücahid, Said b. Cübeyr ve Ebu'l Âliye dediler ki: "Bir kişi sözünü söyledikten bir sene sonra istisna yapsa bile istisnası sahih olur."

---

336 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/19
337 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Talak, 48: 5/48

2-Hasan ile Tavus dediler ki: "Kişi, sözünü söylediği yerde bulunduğu süre içinde istisna yaparsa istisnası sahih olur."

3-İbrahim, Atâ ve Şa'bî dediler ki: "Söylenen söze bitişik olmadığı takdirde yapılan istisna sahih olmaz."

Sesli olarak yemin ettikten sonra sessiz olarak içinden istisna eden bir kimse hakkında İbrahim'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Yemini sesli olarak yaptığı gibi istisnayı da sesli olarak yapmadıkça onun istisnası sahih olmaz."

Bize göre İbrahim'in bu ifadesi şu anlama gelmektedir: Bir kimse başkalarının duyacağı şekilde yemin eder ancak istisna da yaptığını, lâkin istisnasının başkaları tarafından duyulmadığını iddia ederse, bu iddiası yargı nezdinde kabul görmez.

Mezhebimiz müçtehidleri ve diğer fakihler dediler ki: İstisna, söylenen söze bitişik olmadığı takdirde sahih olmaz. Çünkü istisna, şart gibidir. Şart ise söylenen söze bitişik ve de fasılasız olarak ileri sürülmediği takdirde hükümsüzdür. Mesela bir kimse karısına, "Sen boşsun, eğer eve girersen" derse, karısı eve girdiği takdirde boş olur. Ama "Sen boşsun" deyip susar ve bir süre sonra "eğer eve girersen" derse bu, boşamanın eve girme şartına bağlanmasını gerektirmez. Eğer bu durumda boşamanın eve girme şartına bağlanması caiz olursa, karısına "Sen üç talakla boşsun" dedikten bir süre sonra "inşallah bir sene sonra" ilavesini yapması da caiz olur ve kadının ilk kocasına helal olması için ikinci bir kocayla hülle yapmasına ihtiyaç da kalmaz. Cenab-ı Allah'ın üç talakla boşanan kadını, hülle yapmadan ilk kocasına haram kılması, boşama ifadesini kullanıp sustuktan sonra istisna yapmanın geçersiz olduğuna delalet etmektedir. Boşamadaki istisna, boşama ifadesine bitişik olmadığı takdirde geçerli olmadığı gibi, yeminde de aynı hüküm söz konusu dur. Mesela Eyyüb (a.s), hastalıktan kurtulup iyileştiğinde karısına yüz sopa vuracağına yemin etmişti. Cenab-ı Allah, eline bir demet sap alıp onunla karısına vurmasını emretmişti. Böylece Eyyüb (a.s), yeminini bozmuş olmayacaktı. Şayet yemin ettikten sonra istisna yapmak geçerli olsaydı, istisna yapmasını Cenab-ı Allah ona emrederdi. O da karısına sapla veya başka bir nesne ile vurmak mecburiyetinde kalmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."[338]

Yemin ettikten bir süre sonra istisna yapmak caiz olsaydı, Cenab-ı Allah Hz. Eyyüb'e bu yemininden istisna yapmasını emrederdi. O da keffaret ödemeye muhtaç olmazdı. Yukarıdaki hadisle aynı anlamdaki bir hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنِّي واللهِ إنْ شاءَ الله لا أَحْلِفُ على يمينٍ فَأَرى غيْرَها خيْراً مِنْها إلا أتيتُ الذي هُوَ خيْرٌ وكفّرتُ عن يميني)

"Şüphesiz Allah'a yemin olsun ki Allah dileyip de ben bir şeye yemin ettikten sonra ondan daha hayırlı bir şey görürsem, mutlaka hayırlı gördüğüm o şeyi yapar ve yeminim için de keffaret veririm."[339]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "inşallah derim/istisna yaparım" dememiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kays'ın bildirdiğine göre İkrime *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Allah'a yemin ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım! Allah'a yemin ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım!"*** Bu şekilde yemin edip bir süre sustu. Sonra ***"İnşallah"*** dedi. Yani sustuktan sonra istisna yaptı."[340]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi Şerîk, Simâk aracılığıyla Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet etmiştir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* üç defa ***"Allah'a yemin***

338 Müslim, Eyman, 3
339 Buhari, Keffaratu'l Eymân, 11
340 Ebu Davud, el-Eyman ve'n Nüzur, 20

ederim ki mutlaka Kureyş ile savaşacağım!" diyerek yemin etmiş; üçüncü yemininde "inşallah" demiştir. Demek ki yeminlerinin sonuncusunda istisna yapmıştır. Bu da istisnanın yemine bitişik olarak yapılmış olmasını gerektirmektedir.

Bu rivayet, öncelikle bizim anlattıklarımıza delil olmaktadır. Yine bu rivayet, birçok şeye yemin eden bir kişinin son yemininde istisna yapması durumunda, bu istisnasının önceki bütün yeminleri için geçerli olacağına delalet etmektedir.

Yemin ettikten sonra istisna yapmanın caiz olduğu hususunda İbn Abbas *radiyallahu anh* ile ona tabi olanlar, şu ayeti delil olarak ileri sürmektedirler:

(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّا اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ)

"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme! Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de. Unuttuğun zaman Rabbini an."[341]

Bu görüşte olanlar, (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesini, sözün tamamlanmasından bir süre sonra istisna yapmanın caiz olacağına delil göstermişlerdir. Bu emir, vücup manasına değildir. Çünkü (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesinin, kendi başına müstakil bir mana ifade eden ve öncesiyle bağlantısı olmayan yeni bir başlangıç kelamı olması mümkündür. Böyle bir cümleyi başka cümlelerle bağlantılı hale getirmek caiz değildir.

Sabit, (وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Unuttuğun zaman Rabbini an"** cümlesi hakkında İkrime'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Öfkelendiğin zaman Rabbini an."

Böylece bu ayette yanılma ve gaflet anında Allah'ı anıp O'na sığınmanın emrinin kastedildiği ispatlanmış olmaktadır.

341 Kehf, 18/23-24

Tefsirde rivayet olunduğuna göre "(وَلَا تَقُولَنَّ لِشَاْيْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّآ اَنْ يَشَاءَ اللّٰهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ) **"Hiçbir şey hakkında sakın «yarın şunu yapacağım» deme! Ancak, «Allah dilerse yapacağım» de"** ayeti şu sebeple inmiştir: Kureyşliler, ashab-ı kehf ve Zülkarneyn kıssalarını sorduklarında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Size anlatacağım"*** demişti. Lâkin Cebrail'in (a.s) gelmesi gecikmiş, ancak birkaç gün sonra bunlarla ilgili haberi getirmişti. Cenab-ı Allah bundan sonra gelecekte yapacağını söylediği bir şeyi Allah'ın dilemesi kaydıyla yapacağını söylemesini ve buna benzer ifadeler kullanmasını Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* emretti."

Bunun benzeri bir rivayet de şöyledir: Hişam b. Hassan'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Davud oğlu Süleyman, 'Vallahi bu gece yüz karımla ilişkide bulunacağım. Her biri, Allah yolunda kılıçla savaşacak bir erkek çocuk doğuracaktır' dedi. Ama 'inşallah ' demedi. Kadınlarından sadece biri doğurdu. Onun doğurduğu da yarım insandı."***[342]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾)

25-"Onlar mağaralarında üç yüz yıl kaldılar. Buna dokuz daha eklediler."

Rivayete göre Katade, bu ifadenin Yahudilere ait olduğunu söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* hitaben şöyle buyurmuştur: (قُلِ اللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا) **"De ki: «Kaldıkları süreyi Allah daha iyi bilir.»"**[343]

Mücahid, Dahhâk ve Ubeyd b. Umeyr dediler ki: "Bu ayette Cenab-ı Allah, onların mağarada üç yüz dokuz sene müddetle kaldıklarını haber vermiş, sonra da Peygamberine *sallallahu aleyhi ve sellem* şunu emretmiştir: "Kitap ehli kimseler bu konuda seninle tartışırlarsa de ki, onların mağarada ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

342 Bkz: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/229
343 Kehf, 18/26

Ashab-ı kehfin mağarada kaldıkları süre hakkında denildi ki: "Haklarında Kur'an ayeti ininceye dek onların ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

Yine onlar hakkında denildi ki: "Ölünceye kadar onların bu dünya da ne kadar kaldıklarını Allah bilir."

Katade'nin söylediği pek de doğru sayılmaz. Çünkü Cenab-ı Allah'ın bu konuda verdiği haberin bir delile dayanmadan Yahudilerin ifadesi olduğunu söylemek doğru olmaz. Çünkü bunu söylemek, ashab-ı kehfin mağarada kalış sürelerinin Kur'an'da bildirilmediği anlamına gelir. Oysa biliyoruz ki Yüce Allah bundan ibret almamızı ve bu olayı O'nun hayretengîz kudretine, iradesinin her zaman geçerli olduğuna delil olarak kabul etmemizi bizden istemektedir.

(وَلَوْلَٓا اِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَٓاءَ اللّٰهُۙ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِۚ اِنْ تَرَنِ اَنَا۬ اَقَلَّ مِنْكَ مَالاً وَوَلَداًۚ ﴿٣٩﴾)

39-"«Bağına girdiğinde 'Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır' deseydin ya!.. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan»"

Ayette geçen (مَا شَٓاءَ اللّٰهُ) **'Mâşaallah'** kelimesi hakkında iki şey söylenmiştir:

1-(مَا شَٓاءَ اللّٰهُ) kelimesinin devamında bulunan (كَانَ) fiili hazfedilmiştir. Buna göre mana "Allah'ın dilediği olur" şeklindedir. Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِي السَّماءِ)

"Bir delik açıp yerin dibine inerek yahut bir merdiven kurup göğe çıkarak onlara bir mucize getirmeye gücün yetiyorsa durma, yap!"[344]

Bu ayette (فَافْعَلْ) "yap" kelimesi hazfedilmiştir.

344 En'âm, 6/35

2-'Mâşaallah' kelimesi nazardan koruma, nimetin sahibinin Allah olduğunu bilme, kibri terketme manalarını içermektedir. Çünkü ayette, 'bağ sahibi bu kelimeyi söylemiş olsaydı, bağının âfete maruz kalmayacaktı' haberi verilmektedir.

(وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُٓوا اِلَّٓا اِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ اَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُٓ اَوْلِيَٓاءَ مِنْ دُونٖي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمٖينَ بَدَلاً ﴿٥٠﴾)

50-"Hani biz meleklere, «Adem için saygı ile eğilin» demiştik de İblis'ten başka hepsi saygı ile eğilmişlerdi. İblis ise cinlerdendi de Rabbinin emri dışına çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da İblis'i ve neslini, kendinize dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin için birer düşmandırlar. Bu, zalimler için ne kötü bir bedeldir!"

Bu ayette, İblis'in meleklerden olmadığı açıklanmaktadır. Çünkü Cenab-ı Allah onun cinlerden olduğunu bildirmiştir. Bununla ilgili başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(وَالْجَٓانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ)

"Cinleri de daha önce dumansız ateşten yaratmıştık."[345]

İnsanlar cinlerden ayrı bir cins oldukları gibi, cinler de meleklerden ayrı bir cinstir. Rivayet olunduğuna göre insanların aslı toprak olduğu gibi, meleklerin aslı da rüzgâr, cinlerin aslı ise ateştir.

(فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبٖيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَباً ﴿٦١﴾)

61-"Onlar iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını unuttular. Balık denizde yolunu tutup kayıp gitti."

345 Hicr, 15/27

Balığı unutan Yuşa' b. Nûn idi. Ama ayette ikisinin unuttuğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde bir topluluktan bir kişi topluluğun azığını bir yerde unutursa, "Topluluk azığını unuttu" denir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mâlik b. Huveyris ile onun amcasıoğluna şöyle demişti:

"Yolculuk ettiğinizde ezan okuyun, kâmet getirin, büyük olanınız imamlık etsin."[346]

Ezan ve kâmeti bir kişi okuduğu halde bu hadiste "ezan okuyun, kâmet getirin" buyrulmuştur.

Bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ)

"Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size peygamberler gelmedi mi?"[347]

Burada cinlerle insanlara hitap edildiği halde Peygamberler, sadece insanlar arasından seçilmişlerdir.

(فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتٰيهُ اٰتِنَا غَدَٓاءَنَاۘ لَقَدْ لَقٖينَا مِنْ سَفَرِنَا هٰذَا نَصَباً ﴿٦٢﴾)

62-"Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ beraberindeki gence «Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük» dedi."

Bu ayet, sevaplı bir iş yaparken yorgun düşen kimsenin yorulduğunu söylemesinin mübahlığına, bunu söylemenin mekruh olan şikâyet anlamına gelmediğine delalet etmektedir.

346 Bkz: Nesai, İmamet, 4
347 En'âm, 6/130

Hekîmin Zarar Verici Görünen Operasyonuna Karşı Çıkmak Caiz Değildir

Cenab-ı Allah'ın Musa (a.s) ile Hızır (a.s) ın kıssasına dair anlattıklarında, hekîmin zarar verici görünen, ama faydalı sonuçlar doğuran hikmetli operasyonuna karşı çıkmanın caiz olmadığı açıklanmaktadır. Hekîmin bu yaptığı, sefihin yaptığı benzer işlerle aynı hükme tabi tutulamaz. Mesela çocuğa hacamat vurulduğunda veya ilaç içirildiğinde görünürde hoş olmayan bu işleme çocuk karşı çıkar. Çünkü no, bundaki fayda ve hikmeti bilmemektedir; işin hakikatinden habersizdir. Aynı şekilde Cenab-ı Allah'ın, yaptıklarının mutlaka doğru ve hikmetli olduğuna dair delil varken, zararlı gibi görünen işlerine ve emirlerine karşı çıkmak caiz olmaz. Bu bapta bu, büyük bir delildir. Hızır (a.s), Musa'nın (a.s) kendisine üç defadan fazla itiraz etmesine tahammül etmemişti. Bu da âlimin, kendisinden bir şeyler öğrenen kimsenin iki veya üç defa emre muhalefet etmesine tahammül etmesinin normal olduğuna, daha sonraki muhalefetlerine tahammül etmemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir.

Kenz Nedir?

(وَاَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحاًۚ فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَٓا اَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَاۗ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَۚ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرٖيۜ ذٰلِكَ تَأْوٖيلُ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْراًۜ ﴿٨٢﴾)

82-"«Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi. Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin, sabredemediğin şeylerin içyüzü budur.»"

Said b. Cübeyr dedi ki: "Ayette sözü edilen kenz, ilim demektir."

İkrime dedi ki: "Kenz, mal demektir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kenz, altın ve gümüştür. Ancak ayette sözü edilen kenz, ilim sahifeleri demektir."

Mücahid dedi ki: "kenz, ilim sahifeleri demektir."

Ebu Derdâ *radiyallahu anh,* (وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا) **"Altında onlara ait bir kenz vardı"** ayeti hakkında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Altın ve gümüştü"*** dediğini rivayet etmiştir.

Bazılarının bunu sahife, ilim, altın ve gümüş olarak manalandırmaları, kenz kelimesinin bunların hepsi olabileceğine delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı bu şekilde manalandırmazlardı.

Yüce Allah bir ayette şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا
فِي سَبِيلِ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele."[348]

Bu ayette özel olarak altın ve gümüşün biriktirilip zekâtının verilmemesinin azabı gerektireceği bildirilmiştir. Çünkü diğer şeyler çok olarak mevcut olsalar da zekâta tabi olmazlar. Ancak nemalandırılmak üzere bulundurulurlarsa zekâta tabi olurlar. Altın ile gümüş, nemalandırılmak amacıyla olmasa bile biriktirilip bekletilmekteyse zekâta tabi olurlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَكَانَ اَبُوهُمَا صَالِحًا فَاَرَادَ رَبُّكَ اَنْ يَبْلُغَا اَشُدَّهُمَا)

"Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını istedi."[349]

348 Tevbe, 9/34
349 Kehf, 18/82

Bu ayette Cenab-ı Allah'ın, babaları iyi insan olduğu için çocukları koruyacağına delalet vardır. Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Şüphesiz Allah, mü'min kimse(nin hatırına) ailesini, çocuğunu, çevresindeki evleri korur."***

Benzer manadaki ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا اَلِيمًا)

"Eğer, oradaki henüz tanımadığınız inanmış erkeklerle, inanmış kadınları bilmeyerek ezmeniz ve böylece size bir eziyet gelecek olmasaydı, (Allah, Mekke'ye girmenize izin verirdi). Allah, dilediğini rahmetine koymak için böyle yapmıştır. Eğer, inananlarla inkârcılar birbirinden ayrılmış olsalardı, onlardan inkâr edenleri elem dolu bir azaba uğratırdık."[350]

Bu ayette Cenab-ı Allah, aralarında mü'minler bulunduğu için azabı kâfirlerden savdığını bildirmektedir.

(وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَاَنْتَ فِيهِمْ)

"Sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildi."[351]

350 Fetih, 48/25
351 Enfâl, 8/33

بسم الله الرحمن الرحيم

19- MERYEM SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِذْ نَادٰى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾)

3-"Hani o, Rabbine gizli bir sesle yalvarmıştı."

Zekeriya (a.s) duâyı gizli yaptığı için, Allah tarafından övülmüştür. Bu da duanın sessiz yapılmasının sesli yapılmasından daha faziletli olduğuna delalet etmektedir.

Benzer manadaki bir ayette Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur:

(اُدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)

"Rabbinize alçak gönüllüce ve için için dua edin."[352]

Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خَيْرُ الذِّكْرِ الْخَفِيُّ وَخَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي)

"Zikrin en hayırlısı, sessiz yapılanıdır. Rızkın da en hayırlısı, yeterli olanıdır."[353]

---

352 A'râf, 7/55
353 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Mukaddime, 71: 13/14

Rivayet olunduğuna göre Hasan, kunut duasını imamın okuması, arkasındaki cemaatin de âmîn demesi görüşündeydi. Seslerin yükseltilmesinden hoşlanmazdı.

Ebu Musa el-Eş'ari'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: Bir yolculuk sırasında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, topluluktaki kimselerin yüksek sesle duâ ettiklerini gördü ve onlara şu uyarıda bulundu: ***"Şüphesiz siz ne sağır ne de gaipteki birine sesleniyorsunuz. Kendisine seslenip duâ ettiğiniz, size şah damarınızdan daha yakındır."***[354]

(وَاِنّ۪ي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَٓاء۪ي وَكَانَتِ امْرَاَت۪ي
عَاقِراً فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِياًۙ ﴿٥﴾)

(يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَۗ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِياً ﴿٦﴾)

5-6 "«Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Karım ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaşmış bir kimse kıl!»"

Mücahid, Katade, Ebu Salih ve Süddi dediler ki: Ayette geçen mevali kelimesi, kişinin asabeleridir. Burada kastedilen, Zekeriya'nın (a.s) amcaoğullarıdır. Zekeriya (a.s), onların yaşantılarında dini hükümlere uymayacaklarından korkmuştu. Çünkü onlar, İsrailoğullarının en şerli ve kötü adamlarıydılar.

(فَهَبْ ل۪ي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُن۪ي وَيَرِثُ مِنْ اٰلِ يَعْقُوبَ)

"Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla."[355]

Zekeriya (a.s), güç ve yücelik sahibi Allah'tan kendisine bir erkek evlat nasip etmesini diledi ki, o çocuk kendisinden sonra din işlerini idare

354 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/261
355 Meryem, 19/5-6

etsin ve dini hükümlerin gereğini yapsın. Çünkü vefatından sonra amcasıoğullarının, kendi getirdiği dini değiştirmelerinden korkuyordu.

Katade, (يَرِثُنِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ) **"Bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk"** ibaresi hakkında Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamberliğine ve ilmine mirasçı olacak bir çocuk…"

Hasîf'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zekeriya (a.s) ın çocuğu olmuyordu. Kendisine ve Yakub ailesine peygamberlikte mirasçı olması için bir çocuk ihsan etmesini Rabbinden diledi." Ebu Salih'in de bu hususta benzer şeyler söylediği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* anlattığına göre doğacak erkek çocuk, mala ve Yakub ailesindeki peygamberliğe mirasçı olacaktı. Yüce Allah, peygamberliğin de mirasa konu olabileceğini bu ayetle caiz kılmıştır. (يَرِثُنِي) kelimesiyle Zekeriya (a.s) "ilmime mirasçı olacak bir çocuk" demek istemiş olabilir.

Nitekim Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(إِنَّ العُلَمَاءَ وَرَثَةُ الأَنْبِيَاءِ إِنَّ الأَنْبِيَاءَ لَمْ يُوَرِّثُوا دِينَارًا وَلاَ دِرْهَمًا إِنَّمَا وَرَّثُوا العِلْمَ)

"Şüphesiz âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Doğrusu peygamberler dinar ve dirhemleri miras bırakmadılar. Onlar ancak ilmi miras bıraktılar."[356]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(كُونُوا عَلَى مَشَاعِرِكُمْ فَإِنَّكُمْ عَلَى إِرْثٍ مِنْ إِرْثِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ)

"(Hacdaki) meşairiniz (sembolleriniz) üzere olun. Doğrusu siz atanız İbrahim'in (a.s) mirasından bir miras üzerindesiniz."[357]

356 Tirmizi, İlim, 19
357 Nesai, Menasiku'l-Hac, 201

Zühri'nin Urve'den naklederek bildirdiğine göre Hz. Aişe *radiyallahu anh,* Ebû Bekir Sıddık'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(لا نُورَثُ ما تَرَكْنا صَدَقَةٌ)

"Bize mirasçı olunmaz. Geride bıraktığımız mal sadakadır." [358]

Zühri, Mâlik b. Evs b. Hadsan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ömer'in *radiyallahu anh,* aralarında Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Zübeyr ve Talha'nın da bulunduğu bazı sahabilerden Allah aşkına diyerek bir şeyi hatırlayın dediğini işittim. Onlara şöyle diyordu: "Göklerin ve yerin kendisinin güç ve kudreti sayesinde yerlerinde durduğu Allah aşkına söyleyin. Siz Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا نُورَثُ ما تَرَكْنا صَدَقَةٌ) ***"Bize mirasçı olunmaz. Geride bıraktığımız mal sadakadır"*** dediğini hatırlıyor musunuz?" Onlar, "Evet" diye cevap verdiler.[359]

Bu sahabe cemaatinin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yaptıkları rivayetle, peygamberlerin mallarına mirasçı olunamayacağı ispatlanmış olmaktadır. Bu hadis, Zekeriya'nın (a.s) **"bana mirasçı olacak bir çocuk"** ifadesiyle malına mirasçı olmasını kasdetmediğine delalet etmektedir. Çünkü Allah'ın peygamberinin, ölümünden sonra malının hak sahiplerine intikali hususundaki akıbeti için üzülmesi caiz değildir. O, amcasıoğullarının kendisinin ilimlerini ve kitabını ele geçirip tahrif etmelerinden, o sayede maddi kazanç sağlamalarından, bu yolla dinini ifsad etmelerinden ve insanları dinden döndürmelerinden korkmuştu.

(اِنّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمٰنِ صَوْمًا فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا)

"Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım."[360]

---

358 Buhari, Humus, 1
359 Buhari, Nafakât, 3
360 Meryem, 19/26

O zamanlarda konuşmayıp susmanın ibadet olduğuna bu ayet delalet etmektedir. Eğer ibadet olmasaydı, Meryem (a.s) susmayı adamazdı. Adadıktan sonra da konuşmayı terkedip susmazdı. Mamer, bu ayet hakkında Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bazı kıraatlerde (صَوْمًا) kelimesi yerine (صَمْتًا) okunmaktadır. Bu da ayette "susma"nın kastedildiğine delalet etmektedir.

(فَلَنْ اُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا) **"Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım"** cümlesi şu hadisle neshedilmiştir:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* gündüz boyunca geceye kadar susmayı yasaklamıştır. Süddi dedi ki: O zamanlarda oruç tutan bir kimse, insanlarla konuşmazdı. Ancak şu kadar konuşması için kendisine izin verildi. Yüce Allah, Zekeriya'yı (a.s) üç gün müddetle konuşmaktan men etmişti. Bu da onun çocuğunun doğacağı zaman kendisi için bir işaret kılınmıştı. O sıralarda kendisinde ahraslık veya bir hastalık olmadığı halde konuşamaz olmuştu.

(فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ مِنَ الْمِحْرَابِ فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ
اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾)

11-"Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara «Sabah akşam Allah'ı tesbih edin» diye işaret etti."

Ebu Ubeyde dedi ki: "Mihrap, meclisin ön kısmıdır."

'Mescidin mihrabı' da bu anlamdadır. Mihrabın oda anlamına geldiği söylenmiştir.

(اِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ) **"Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi."**[361] Mihrabın musalla manasına geldiği de söylenmiştir.

(فَاَوْحٰى اِلَيْهِمْ) "Onlara işaret etti." Denildi ki onlara eliyle işaret etti. Burada işaret söz yerine geçti. Çünkü sözle ifade edilecek şeyi işaretle anlatmış

361 Sâd, 38/21

oldu. Bu da ahrasın işaretinin sözlü ifade yerine geçtiğine ve onunla amel edilebileceğine delalet etmektedir. Fakihler, sağlıklı kimsenin işaretinin konuşma yerine geçmeyeceği hususunda ihtilaf etmiş değildirler. Ancak ahrasın işareti, sözlü ifade yerine geçer. Çünkü onun âdeti, alışkanlığı ve meramını işaretle anlatma zarureti, işaretinin konuşma yerine geçmesini zorunlu kılmaktadır. Çünkü konuşmakla anlaşılan şeyler, onun işaretiyle de anlaşılabilmektedir. Ama sağlıklı kimsenin ahras gibi bilinen âdetleri yoktur ki meramını onlarla anlatabilsin ve işaret yoluyla anlattıklarıyla amel edilsin. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, dili tutulup da bir vasiyeti veya başka bir işlemi işaretle yapan bir kimsenin bu işlemlerle ilgili işaretleriyle amel edilemeyeceğini söylemişlerdir. Çünkü sağlıklı kimsenin bu işaretlerle ilgili bilinen bir âdeti yoktur ki ahras gibi kabul edilsin. (قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَكُنْتُ نَسْيًا مَنْسِيًّا) "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!" dedi. Bazıları demişler ki: Hz. Meryem, kocasız doğum yapma durumuna düştüğü için ölmek istemiştir. Bunu diyenler hata etmişlerdir. Çünkü o bu durumu Allah'ın kendisine uyguladığı bir imtihan olarak yaşamıştır. O, kendisi hakkında Allah'ın takdir ettiği hükme razı ve itaatkâr idi. Allah'ın fiiline ve hükmüne kızmak ise masiyettir. Çünkü Yüce Allah, doğru ve hikmetli olmayan bir iş yapmaz. Böylece Hz. Meryem'in kocasız doğum yaptığı için ölmeyi temenni etmediğini anlamış olduk. O ancak insanların kendisini fahişelikle itham edeceklerini ve bu sebeple günaha gireceklerini düşünerek kendisi sebebiyle insanların Allah'a asi olmalarından önce ölmeyi temenni etmişti.

(فَنَادٰيهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾)

24-"Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: «Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.»"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Katade, Dahhâk ve Süddi dediler ki: "Meryem'e seslenen, Cebrail (a.s) idi."

Mücahid, Hasan, Said b. Cübeyr ve Vehb b. Münebbih dediler ki: "Meryem'e seslenen, İsa (a.s) idi."

(وَجَعَلَنِي مُبَارَكاً اَيْنَ مَا كُنْتُۖ وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ
وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَياًّ ﴿٣١﴾)

31-"«Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekatı emretti.»"

Mücahid dedi ki: "Yani beni hayrı öğreten biri kıldı."

Başkaları dediler ki: "Yani başkalarına çok faydalı biri kıldı."

(وَاَوْصَانِي بِالصَّلٰوةِ وَالزَّكٰوةِ مَا دُمْتُ حَيًّا)

"ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti."

Denildi ki: Bu ayetteki "zekât" kelimesiyle malın zekâtı kastedilmiştir. Bu kelimeyle, günahlardan arınma manasının kastedildiğini söyleyenler de olmuştur.

(وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾)

(وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ اَمُوتُ وَيَوْمَ اُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾)

32-"«Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.»"

33-"«Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).»"

Bu ayet, övünmek maksadıyla değil de tanıtmak amacıyla kişinin kendini övülmeye layık ve hayır sıfatlarıyla nitelemesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Bu cümleden olmak üzere Yusuf (a.s) da krala şöyle demişti:

(اجْعَلْنِي عَلٰى خَزَآئِنِ الْاَرْضِ اِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ)

"Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim."[362]

Yusuf (a.s) kendi kabiliyetlerini krala anlatmak için böyle demişti.

362 Yûsuf, 12/55

(قَالَ اَرَاغِبٌ اَنْتَ عَنْ اٰلِهَتٖي يَٓا اِبْرٰهٖيمُۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ لَاَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنٖي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾)

46-"Babası, «Ey İbrahim! Sen benim ilahlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım. Uzun bir süre benden uzaklaş!» dedi."

Hasan, Mücahid, Said b. Cübeyr ve Süddi'nin meâlde de ifade edildiği gibi, İbrahim'in (a.s), çok uzun bir süre uzaklaşmasının istenildiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh,* Katade ve Dahhâk'ın, ayette geçen (مَلِيًّا) kelimesinin şu anlama geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir: "Ey İbrahim, cezalandırmamdan salim olarak benden uzaklaş!"

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bir kişi bir işte mükemmel olur ve o işe tam anlamıyla vakıf olursa kendisi hakkında (فُلَانٌ مَلِيٌّ بِهَذَا الأَمْرِ) denir. Ayette de "benden tas tamam uzaklaş" manası kastedilmiştir.

(فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ اَضَاعُوا الصَّلٰوةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴿٥٩﴾)

59-"Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevi tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır."

Ömer b. Abdulaziz dedi ki: "Namazı vaktinden sonraya bırakarak zayi ettiler."

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisi de bu te'vili desteklemektedir: ***"Uyku halinde kusur olmaz. Kusr ancak namazı vaktinde kılmayıp müteakip vakit girinceye kadar geciktirmektedir."***

Muhammed b. Kâ'b dedi ki: "Namazı terkederek zayi ettiler."

(رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِه۪ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا ﴿٦٥﴾)

65-"(Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Mücahid ve İbn Cüreyc dediler ki: "Ayetteki (سَمِيًّا) kelimesiyle denk ve benzer manaları kastedilmiştir."

(لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا)

"Daha önce onun adını kimseye vermedik."[363]

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Kısırlar daha önce onun gibisini doğurmadılar."

Mücahid dedi ki: "Daha önce onun gibisini yaratmadık."

Katade ve başkaları dediler ki: "Daha önce hiç kimse onun adını taşımadı."

(هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا) **"Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"** cümlesinin manası hakkında denildi ki: "Allah'tan başka hiç kimse ilah adını taşımayı hak etmez."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيّ۪نَ مِنْ ذُرِّيَّةِ اٰدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَّةِ اِبْرٰه۪يمَ وَاِسْرَٰٓائ۪لَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَاۜ اِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُ الرَّحْمٰنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾)

58-"İşte bunlar, Adem'in ve Nûh ile beraber (gemiye) bindirdiklerimizin soyundan, İbrahim'in, Yakub'un ve doğru yola iletip

363 Meryem, 19/7

seçtiklerimizin soyundan kendilerine nimet verdiğimiz nebîlerdir. Kendilerine Rahmân'ın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı."

Bu ayet, secde ayetini okuyanla dinleyenin aynı hükme tabi olduğuna ve hepsinin secde etmesi gerektiğine delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, secde ettikleri için dinleyenleri övmüştür. Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir Cuma günü minberde secde ayetini okumuş; inip secde etmiş ve oradaki Müslümanlar da kendisiyle birlikte secde etmişlerdi.

Atiyye, İbn Ömer'le Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Secde ayetinin okunduğunu işitenin secde etmesi gerekir."

Ebu İshak, Süleyman b. Hanzele eş-Şeybânî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Mesud'un *radiyallahu anh* yanında secde ayeti okudum. Şöyle dedi: "Secde, onun için oturan kimseye vaciptir." Said b. Müseyyeb, Hz. Osman'ın *radiyallahu anh* benzer şeyler söylediğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Osman ile İbn Mesud *radiyallahu anh* secdeyi, onun için oturan kimseye vacip kılmışlardır. Dinledikten sonra secde için oturanın da secde etmesi gerekir. Çünkü secde etmeyi gerektiren sebep, secde ayetinin okunduğunu işitmektir. Sonra secdenin hükmünün vacip olması, niyet edip etmemeye göre değişmez. Yine bu ayet, Allah korkusu sebebiyle ağlamanın namazı bozmayacağına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمٰنِ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَداًۜ ﴿٩٢﴾)

(اِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اِلَّٓا اٰتِي الرَّحْمٰنِ عَبْداًۜ ﴿٩٣﴾)

92-"Hâlbuki Rahmân'a bir çocuk edinmek yakışmaz."

93-"Göklerdeki ve yerdeki herkes Rahman'a kul olarak gelecektir."

Bu ayet, köle olan babayı satın alan evladın onu kendi yanında köle olarak dilediği gibi çalıştıramayacağına, satın almakla babasının kendiliğinden hürriyete kavuşacağına delalet etmektedir. Zira Cenab-ı Allah, çocuk ile kölenin hükmünü birbirinden ayırmıştır. Arada babalık ve evlatlık bağının olması durumunda kölelik olmaz.

Nitekim Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ إِلَّا أَنْ يَجِدَهُ مَمْلُوكًا فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ)

"Bir evlat babasının hakkını ödeyemez. Meğerki onu köle olarak bulsun ve onu satın alıp da hürriyetine kavuştursun."[364]

Şu hadis de buna benzemektedir: ***"İnsanlar iki gruba ayrılarak çalışırlar. Kimi nefsini (Allah'tan başkasına) satarak helâk eder. Kimi de (bedelini Allah'a ödeyerek) satın alarak hürriyetine kavuşturur (ateşten azad eder)."***[365]

Burada "Satın aldıktan sonra hürrüiyetine kavuşturur" manası kastedilmemiştir. Kastedilen mana, "Satın almakla hür olur" şeklindedir. Hadisteki (فَيَشْتَرِيَهُ فَيُعْتِقَهُ) ibaresini de böyle anlamak gerekir. (فَيَشْتَرِيَهُ فَيَمْلِكَهُ) ibaresi de "Satın almakla mâliki olur" manasına gelmektedir. Bu ibare, "Satın aldıktan sonra onu mülkiyetine geçirir" şeklinde manalandırılamaz. Aksine, "Satın almakla ona mâlik olur" şeklinde manalandırılmalıdır. Hür kişinin cariyesinden doğan çocuğun asli hür oluşu da buna delalet etmektedir. Bu çocuğu ayrıca azad etmeye gerek yoktur. Aynı şekilde köle olan oğlunu satın alan kişinin de oğlu hür olur. Bu çocuğun hür olması için azad edilmesine gerek olursa, cariyesinin doğurduğu çocuğu da ayrıca azad etmesine ihtiyaç duyulur. Çünkü cariye, onun mülkiyetinde bulunmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin cariyesinin doğurduğu çocuk asli hürdür. Bu sebeple onun ayrıca azad edilmesine gerek

364 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/487
365 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 4/378

yoktur. Ama köle olarak satın alınan evlat, ayrıca azad edilmedikçe sırf Satın almayla hürriyetine kavuşmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ikisinin hükmünün farklı oluşu, kişinin kendi çocuğu üzerinde mülkiyetinin kalıcı olmayacağına, kişinin köle olarak satın aldığı kendi çocuğunu hemen azad etmesi gerektiğine ilişkin gürüşümüzün doğruluğuna bunlardan delil çıkarmamıza engel teşkil etmez. Çünkü bu durumdaki çocuğu üzerinde mülkiyetinin kalıcı olması caiz olsa, cariyesinden doğan çocuğunun da kendisi tarafından azad edilinceye kadar köle kalması gerekir. Cariyesinden doğan çocuğun asli hür oluşu, köle olarak satınaldığı kendi çocuğunun Satın almakla hür hale gelmesi sebebiyle bu ikisinin hükümlerinin farklı oluşu, onların üzerinde velayetinin sabit oluşundan dolayıdır. Zira köle olarak satınaldığı çocuğu, başkasının mülkiyetinde idi. Onu satınalıp mülkiyetine geçirdiğinde o çocuğun hür hale gelmesi gerekir. Satanın mülkiyetindeyken hürriyetine kavuşması mümkün değildir. Satanın mülkiyetindeyken hürriyetine kavuşacak olursa, alışveriş akdi batıl olur. Zira hürriyetine kavuşan bir insanın satılması sahih değildir. Hürriyete kavuşmanın satış esnasında olması da sahih değildir. Çünkü hürriyete kavuşmak, satış akdinin sahihliğine engeldir. Dolayısıyla satınalanın mülkiyetine girdikten sonra hürriyetine kavuşması gerekir. Mülkiyete girme aşamasında da hürriyetine kavuşması söz konusu olamaz. Çünkü köle çocuk, henüz mülk değilken hürriyete kavuşmuş olacaktır ki bu da sahih değildir. Dolayısıyla satınalanın mülkiyetine geçtikten sonra hürriyetine kavuşması mümkündür.

Kişinin mülkiyetindeki cariyesinin doğurduğu çocuğa gelince, bunun üzerinde mülkiyet bulunduğunu söylersek o zaman bunu hürriyetine kavuşturma hakkına sahip olan kişi, cariyenin efendisi (çocuğun babası) dir. Yalnız mülkiyete engel bir sebep varken efendinin ona mâlik olması caiz değildir ki o sebep de çocuğun köle sayılması durumunda azad edilmeyi hak etmesidir. Bu çocuk asli hürdür. Üzerinde mülkiyet sabit olmamıştır. Başlangıçta onun üzerinde mülkiyet sabit olsa bile, mülkiyeti ispat etmek istediği halde çocuk azad edilmeyi hak eder. Çünkü azad edilmesini gerektiren bir sebep vardır. O da efendinin/babanın, çocuğun annesi olan cariyeye mâlik oluşudur. Kendi varlığıyla zıtlaşacak bir mülkiyeti ortaya koymaksa mümkün değildir. Kişinin cariyesinin doğurduğu çocukla köle olarak satınaldığı kendi çocuğunun hükümlerinin farklı oluşu,

her iki durumda da onları azad edip hürriyetlerine kavuşturacak şekilde mülkiyetine almasına engel teşkil etmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدّاً ﴿٩٦﴾)

96-"İnanıp salih ameller işleyenler için Rahmân, (gönüllere) bir sevgi koyacaktır."

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenmiştir. Biri, inanıp salih ameller işleyenleri Yüce Allah ahirette başkalarına sevdirecektir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Mücahid dediler ki: "Allah bu dünya da onları başkalarına sevdirecektir."

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

20- TÂ HÂ SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى ﴿٥﴾)

5-"Rahmân, Arş'a[366] istiva etti."

Hasan dedi ki: "Lutuf ve tedbiri ile Arş'a istiva etti."

Bu ayetin, "Rahmân, Arş üzerinde hâkimiyet kurdu" şeklinde manalandırılabileceği de söylenmiştir.

(وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى ﴿٧﴾)

7-"Sen sözü açığa vursan da, gizlesen de Allah için birdir. Çünkü O, gizliyi de bilir, ondan daha gizli olanı da."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Sır, kişinin başkasına gizlice anlattığı şeydir. Ondan daha gizli olan ise kişinin başkasına söylemeyip kendi içinde sakladığı şeydir."

Said b. Cübeyr ile Katade dediler ki: "Sır, kulun kendi içinde gizlediği şeydir. Ondan daha gizli olanı ise olmamış ve de hiç kimsenin kalbinde gizlenmemiş olan şeydir."

366 [Arş, kudret ve hâkimiyet tahtı, sınırsız kudret makamı demektir. Mütercim]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنّ۪ٓي اَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ ﴿١٢﴾)

12-"«Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın.»"

Hasan ile İbn Cüreyc dediler ki: "Cenab-ı Allah, ayakları mukaddes vadinin bereketine temas etsin diye Musa'ya (a.s) ayakkabılarını çıkarmasını emretti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayakkabılarını çıkarmasının emredilmesinin sebebini, ayetin devamındaki şu cümleden anlamaktayız: (اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى) **"Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."** Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Ayakkabılarını hemen çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ'dasın."

Kâ'b ile İkrime dediler ki: "Hz. Musa'nın ayakkabıları ölü eşek derisinden imal edilmişti. Bu sebeple Cenab-ı Allah, orada ayakkabılarını çıkarmasını ona emretmişti."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayakkabıyla namaz kılmanın ve tavaf etmenin mekruhluğuna bu ayet delalet etmemektedir. Zira doğru olan birinci te'vil ise orada kastedilen mana şudur: Hacerül Esvedi öpüp istilam ederek hayır ve bereket elde edilmeye çalışıldığı gibi, Tuvâ vadisine de Hz. Musa'nın çıplak ayakla basarak hayır ve bereket elde etmeye çalışması istenmişti. O durumda Hz. Musa'nın ayakkabılarını çıkarması, sadece o kutsal vadiye mahsus olarak emredilmişti. Eğer doğru olan te'vil ikincisi ise tabaklanmış da olsa ölü eşek derisinden imal edilen bir şeyi giymek o devirlerde haram kılınmış olabilirdi. Ancak öyle olsa bile bu hüküm daha sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisiyle nesh edilmiştir:

(أَيُّمَا إِهَابٍ دُبِغَ فَقَدْ طَهُرَ)

"Tabaklanan herhangi bir deri temizlenmiş olur."[367]

---

367 İbn Mâce, Libas, 25

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ayakkabıları ayağındayken namaza durmuştu. Sonra namazdayken ayakkabılarını çıkarmıştı. Onu gören cemaat de ayakkabılarını çıkarmışlardı. Selam verdiğinde cemaate, ***"Ayakkabılarınızı neden çıkardınız?"*** diye sormuş; onlar da "Sen çıkardın diye biz de çıkardık" demişlerdi. Bunun üzerine onlara, (إنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ فِيهِمَا قَذَرًا) ***"Cebrail (a.s), ayakkabımda pislik olduğunu bana haber verdi(ği için çıkardım"*** demişti.[368]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, ayakkabıyla namaz kılmayı mekruh görmemiş, namazdayken ayakkabıların çıkarılmasını hoş karşılamamış, kendisinin ayakkabılarında pislik olduğunu Cebrail'in (a.s) haber vermesi üzerine ayakkabısını çıkardığını bildirmişti. Bizim kanaatimize göre ayakkabısında az bir necaset vardı. Şayet çok miktarda necaset olsaydı namazı bozup ayakkabısız olarak yeniden kılardı.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّنِي أَنَا اللّٰهُ لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾)

14-"«Şüphe yok ki ben Allahım. Benden başka hiçbir ilah yoktur. O halde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.»"

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Tesbih ve tazimde bulunarak beni namazda anmak için namaz kıl."

Denildi ki: Ayette kastedilen mana şudur: "Benim de seni övgüyle anmam için namaz kıl."

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* güneş doğuncaya kadar uyuya kaldı ve sabah namazını ancak güneş doğduktan sonra kıldı ve dedi ki:

"Yüce Allah şöyle buyuruyor: (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl."**[369]"[370]

368 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 3/352
369 Tâ hâ, 20/14
370 Bkz: Müslim, Mesacid, 56; Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 1/465

Hemmam b. Yahya'nın bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ نَسِيَ صلاة فليُصَلها إذا ذكرها، لا كفارة لها إلا ذلك)

"Bir namazı unutan, hatırladığında onu kılsın. Bunun bundan başka kefareti yoktur."

Bunu buyurduktan sonra şu ayeti okudu: (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl."**[371]

Bu rivayetteki (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl"** emri, vakti içinde kılınmayan namazın daha sonra kılınması gerektiğine delalet etmektedir. Ayette bunun kastedilmiş olması, başkalarının yaptıkları te'villerin de ayette kastedilmiş olmasına engel değildir. Çünkü o te'viller buna zıt değildirler. Bu te'viller birlikte değerlendirdildiklerinde ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır: 'Unuttuğun namazı hatırladığında, namazda beni tesbih ve tazimle anmak için namaz kıl ki ben de seni övgü ve sitayişle anayım.' Böylece bu manaların hepsi ayette kastedilmiştir, denilebilir. Hakkında hadis de rivayet edilmiş olan unutulan namazın hatırlanması durumunda kaza edilmesi gerektiği hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu konuda seleften gelen ve kendisiyle amel edilmeyen şaz bir rivayet vardır.

Şöyle ki: İsrail'in Cabir'den naklen bildirdiğine göre Ebû Bekir b. Ebi Musa, Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir namazı unutan kişi hatırladığında onu kılsın. Ertesi günde de onun bir mislini kılsın."

Cüreyri'nin (Sa'd b. İyas) bildirdiğine göre Ebu Nadre, Semüre b. Cündüb'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam namazı vaktinde kılamayıp kaçırırsa, ertesi gün o namazı vaktinde kılsın." Ben bunu Ebu Said'e anlattığımda, "Kılmadığını hatırladığında kıl" dedi. Bu iki kavil şazdır. Bunun yanısıra ikisi de kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınması, ayrıca onun misli başka bir namaz kılınmaması gerektiğine dair Peygamber'den

371 Ebu Davud, Salat, 11; Ebu Avane Yakub el-İsferayini, Müstabrecu Ebi Avane: 3/382

sallallahu aleyhi ve sellem gelen rivayete aykırıdır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınmasını emrettikten sonra (وَأَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي) **"Beni anmak için namaz kıl"** ayetini okuması, ayetin kasdının kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınmasını gerektirmektedir. Bu da kaza namazlarında tertibe riayet edilmesini gerektirmektedir. Çünkü kazaya kalan namazın hatırlandığında kılınması emredildiğine göre, kazaya kalmış bir namaz vakit namazına başlanacağı sırada hatırlanırsa, o durumda vakit namazının kılınması kesinlikle caiz olmaz. Kazadan önce vakit namazı kılınırsa, vakit namazı fasid olur. Çünkü kazadan önce kılınmasının yasaklanmış olması, kılındığı takdirde -aksine bir delil bulununcaya kadar- fasid olmasını gerektirir.

Tertip konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Kazaya kalan namazların sayısı bir gün ve bir gecenin namazları kadar veya daha az ise vakit de hem kaza namazlarını hem de vakit namazını kılmayacak kadar geniş ise bu durumda kaza namazlarıyla vakit namazları arasında tertibe uymak vaciptir. (Yani önce kaza namazlarının, sonra da vakit namazının kılınması gerekir). Kazaya kalan namazların sayısı, bir gün ve bir gecenin namazlarından fazla ise tertibe uymak vacip olmaz.

Mezhebimiz müçtehidlerine göre kişinin zimmetinde kaza namazları bulunduğunu unutması, tertibi düşürür.

Mâlik b. Enes'e göre bir kişi, zimmetinde kaza namazlarını bulunduğunu unutsa bile tertibe uyması vaciptir. Ancak o der ki: "Kaza namazlarının sayısı çoksa önce vakit namazını, sonra unutmuş olduğu kaza namazlarını kılar. Kazaya kalan namaz sayısı beş olup bunları sabah namazından önce hatırlarsa, sabah namazının vakti çıkacak olsa bile bu kazalarını sabah namazından önce kılar. Sabah namazını kıldıktan sonra unuttuğu kaza namazlarını hatırlarsa, hatırladığı bu kaza namazlarını kılar, sonra eğer vakit içindeyse sabah namazını iade eder. Vakit çıkmışsa iade etmez."

Sevri, tertibin vacip olduğunu söylemiştir. Ancak kazaya kalan namazların sayısının az olmasıyla çok olması arasında bir fark olduğunu söylediği rivayet edilmiş değildir. Çünkü kendisine ikindi namazının bir rekâtını kıldıktan sonra öğle namazını abdestsiz olarak kıldığını hatırlayan

kimsenin ne yapması gerektiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "O kişi bir rekât daha kılarak ikindi namazının ikinci rekâtından sonra selam verir. Kalkıp önce öğle namazını, ardından ikindi namazını kılar."

Kaza namazlarıyla vakit namazları arasındaki tertip konusunda Evzai'den iki rivayet gelmiştir. Birine göre tertip gerekmezken diğerine göre vaciptir.

Leys dedi ki: "Vakit namazını bir rekâtını kıldıktan sonra üzerinde kaza namazı bulunduğunu ve tertibe uymadığını hatırlayan kimse, eğer imama tabi olarak namaz kılmaktaysa, imam selam verinceye kadar onunla birlikte namaza devam eder. Selamdan sonra kalkar ve unutmuş olduğu kaza namazını kılar. Sonra da imamla birlikte kıldığı namazı iade eder.

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kişi birkaç vakit namazını abdestsiz kılar veya uyuya kaldığı için birkaç vakit namazını kılmazsa, ilk sıradakinden başlayarak bu namazları kaza etmeye başlar. Eda edilmesi gereken bir namazın vakti girdiğinde o namaz da kazaya kalacak olsa bile önceki kaza namazlarını kılmaya devam eder. Onları tamamladıktan sonra ancak vakit namazını kılar."

Şafiî dedi ki: "Tercih edilen görüşe göre bu durumdaki kişinin kaza namazlarını kılmaya başlaması gerekir. Ama böyle yapmayıp vakit namazını kılarsa geçerli olur. Tertip konusunda kazaya kalan namazların sayısının az veya çok olması farketmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mâlik'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İmama tabi olarak namaz kılmaktayken kazaya kalmış bir namazı olduğunu hatırlayan kimse, imamla birlikte namazını kılmaya devam etsin. Bu namazı tamamladıktan sonra, unutmuş olduğu kaza namazını, sonra da imamla birlikte kıldığını yeniden kılsın."

Abbad b. Avvam'ın Hişam'dan naklettiğine göre Muhammed b. Sirin, Kesir b. Eflah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Medine'ye yöneldik. Şehire yaklaştığımızda güneş batmıştı. Medineliler akşam namazını biraz geç kılarlar. Onlarla birlikte akşam namazına yetişebileceğimi ümid etmiştim. Cemaate yetiştiğimde meğer onlar yatsı namazını kılmakta imişler. Ben, akşam namazını kılmakta olduklarını zannederek imama tabi olup namaza

durdum. İmam namazı tamamladıktan sonra (yatsıyı kıldıklarını anladım). Kalkıp önce akşam namazını, sonra da yatsı namazını kıldım. Ertesi sabah bu yaptığımın doğru olup olmadığını kendilerine sordum. Hepsi de yaptığımın doğru olduğunu söylediler. O zaman Medine'de Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* çok sayıda sahabisi vardı."

Said b. Müseyyeb, Hasan ve Atâ dediler ki: "Kaza namazları ile vakit namazları arasında tertibe uymak vaciptir."

İşte selef uleması!... Kaza namazları ile vakit namazları arasında tertibe uymanın vacip olduğunu söylemişlerdir. Onların dengi kimselerden bunun hilafına bir görüş nakledilmiş değildir. Böylece selef uleması, tertibin vacipliği üzerinde icma etmiş oldular. Kaza namazlarıyla vakit namazları arasında tertibe uymanın vacipliğine şu rivayet de delalet etmektedir.

Yahya b. Ebi Kesir'in bildirdiğine göre Ebu Seleme, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hendek savaşında Hz. Ömer *radiyallahu anh* Kureyş kâfirlerine söverek geldi ve 'Ey Allah'ın Resûlü, güneş batmak üzere. Ben henüz ikindi namazını kılamadım' dedi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de (وَأَنَا وَاللهِ مَا صَلَّيْتُ بَعْدُ) ***"Vallahi ben de henüz kılmış değilim"*** dedi. Bineğinden inip abdest aldı. Güneş battıktan sonra ikindi namazını, ardından akşam namazını kıldı."[372]

Başka bir rivayette anlatıldığına göre Hendek savaşında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gece karanlığı çökünceye kadar dört vakit namazını kılamamıştı. O vakitten sonra öğle, sonra ikindi, sonra akşam, sonra da yatsı namazını kılmıştı. Bu rivayet, tertibin vacipliğine iki yönden delalet etmektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (صَلُّوا كَمَا رَأَيْتُمُونِي أُصَلِّي) ***"Namazı, kıldığımı gördüğünüz gibi kılın"***[373] buyurmuştur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kazaya kalan namazlarını kılarken tertibe uyduğuna göre bu, tertibe uymanın vacip olmasını gerektirir.

372 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 1/413
373 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/345

2-Namazın farzlığı Kitap'a dayanır. Kaza namazlarında tertibe uymak ise namazın evsafındandır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kaza namazlarını tertibe göre kılması, beyan şeklinde olmuşsa onun bu fiili, mücmel olan farzın açıklaması demektir ki bu da kaza namazlarında tertibe uymanın vacip olmasını gerektirir.

Kaza namazlarında tertibe uymanın vacipliğine delalet eden delillerden biri de şudur: Kazaya kalan (ve altı vakitten az olan) namazlar ile vakit namazı, aynı gün ve gece gibi bir vakitte kılınması gereken farz namazlardır. Bunlar, Arafat'ta ve Müzdelife'de cem edilerek birlikte kılınan iki vakit namazına benzemektedirler. Oralarda birlikte kılınan iki vaktin namazı arasında tertibe uymak nasıl vacip ise kazaya kalan namazlarla vakit namazı arasındaki tertibe uymak da vaciptir. Hz. Ömer *radiyallahu anh* "Güneş batmak üzere. Ben henüz ikindi namazını kılamadım' dediğinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona itiraz etmemiş ve ikindi namazını iade etmesini emretmemişti. Bu da ikindi namazını güneş batarken kılan kimsenin, namazını iade etmesinin gerekmediğine delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَنِ اقْذِفِيهِ فِي التَّابُوتِ فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَاَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْن۪ي ﴿٣٩﴾)

39-"«Onu (bebek Mûsâ'yı) sandığın içine koy ve denize (Nil'e) bırak ki, deniz onu kıyıya atsın da kendisini, hem bana düşman, hem de ona düşman olan birisi (Firavun) alsın. Sana da, ey Mûsâ, sevilesin ve gözetimimizde yetiştirilesin diye tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım.»"

Seni her görenin seveceği bir insan haline getirdim. Öyle ki Firavun dahi seni sevdi ve böylece onun kötülüklerinden korundun. Karısı Âsiye binti Müzahim de seni sevdi ve yanına alıp besledi. (وَلِتُصْنَعَ عَلٰى عَيْن۪ي) **"ve gözetimimizde yetiştirilesin diye..."**

Katade dedi ki: "Beni severek ve benim iradem doğrultusunda beslenip yetiştirilesin diye sana tarafımızdan bir sevgi bırakmıştım."

(اِذْ تَمْش۪ٓي اُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى مَنْ يَكْفُلُهُۜ فَرَجَعْنَاكَ اِلٰٓى اُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَۜ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًاۜ فَلَبِثْتَ سِن۪ينَ ف۪ٓي اَهْلِ مَدْيَنَۙ ثُمَّ جِئْتَ عَلٰى قَدَرٍ يَا مُوسٰى ﴿٤٠﴾)

40-"«Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve «size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?» diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!»"

Said b. Cübeyr dedi ki: Ben bu cümlenin manasını İbn Abbas'a *radiyallahu anh* sordum. Bana şöyle cevap verdi: Bunun anlatımı için yeni bir güne baştan başlamak gerek ey Cübeyr'in oğlu." Böyle dedikten sonra imtihan üzerine imtihandan geçtiğini, Allah Teâlâ'nın onu o badirelerden kurtardığını anlattı. İlk imtihanının, Firavun'un küçük çocukları kestiği senede bir sandığa konularak Nil nehrine bırakılması olduğunu, sonra annesi dışındaki kadınlardan süt emmeyişini, bebek iken Firavun'un sakalını tutup çektiğini, Firavun'un öfkelenerek onu öldürmeye yeltenişini, sonra önüne konulan inci ile ateşten ateşi tercih edip eliyle ağzına götürüşünü, böylece Firavun tarafından öldürülmekten kurtuluşunu, sonra kendi taraftarlarından bir adamın gelip onu öldürmeye karar verdiklerini kendisine haber verişini anlattı. (وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا) ayetinin manası hakkında Mücahid şöyle demiştir: "Seni tamamen kurtardık."

(وَاصْطَنَعْتُكَ لِنَفْس۪يۚ ﴿٤١﴾)

41-"«Ben seni kendim için seçtim.»"

Ayette geçen (اصْطَنَعْتُكَ) fiilinin mastarı olan (إصْطِناع) kelimesi özel olarak lütufta bulunmak demektir. (لنَفْسِي) kelimesi ise 'beni severek ve benim iradem doğrultusunda tasarrufta bulunasın' anlamına gelmektedir.

Yüce Allah sordu:

(وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَا مُوسٰى قَالَ هِيَ عَصَايَ اَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا)

"«Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?» Mûsâ dedi ki: «O benim değneğimdir. Ona dayanırım.»"[374]

Denildi ki: Musa'ya (a.s) elindekinin ne olduğunun sorulması, elindekinin değnek olduğunu ikrar ettirip kesinleştirmek ve üzerinde derinden derine düşünüp tefekkür etmek içindi ki değnek olduğu tespit edildikten sonra onunla mucize gerçekleşsin. Musa (a.s) yorulduğunda ona dayandığını, koyunları için onunla yaprak silkelediğini, kendisine yarar sağlayacak başka işlerini onunla gördüğünü söyleyerek cevap verdiğinde, bu cevabıyla Allah'ı bilgilendirmeyi amaçlamamıştı. Çünkü Cenab-ı Allah bunu ondan çok daha iyi biliyordu. Lâkin kendisine sorulan soruya cevap vermesi gerektiği için sahip olduğu nimetleri ikrar etmek, değneğin sağladığı menfaatleri saymak, yapması gereken şükrü üstlenmek adına cevabında değneğin yararlarını saymayı gerekli gördü.

Bazı cahiller bu meseleyi sorup derler ki: "Cenab-ı Allah Musa'ya (a.s), **"Şu sağ elindeki nedir ey Mûsâ?"** diye sormuştu. Elindekinin ne olduğunu sormuş, onun ne gibi yararlar sağladığını sormamıştı. Musa (a.s), neden kendisine sorulmayan şeyleri anlatmıştı?"

Bunun cevabı önceki açıklamamızda mevcuttur. Şöyle ki: Musa (a.s) kendisine sorulan soruya önce, **"O benim değneğimdir"** şeklinde cevap vermişti. Sonra Cenab-ı Allah'ın o değnekte kendisi için yarattığı yararları, nimeti itiraf etmek ve şükrünü izhar etmek için saymaya başlamıştı. Allah'ın peygamberleri ve mü'minler, sahip oldukları nimetleri sayarken ve bu nimetlerin şükrünü izhar ederken bu yöntemi uygularlar.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ)

"Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat."[375]

---

374 Tâ hâ, 20/17-18
375 Duhâ, 93/11

بسم الله الرحمن الرحيم

21- ENBİYÂ SÛRESİ

[Davud (a.s) ve Süleyman'ın (a.s) Verdikleri Hükümdeki İhtilafları]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ اِذْ نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِۚ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَۙ ﴿٧٨﴾)

(فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمٰنَۚ وَكُلاًّ اٰتَيْنَا حُكْماً وَعِلْماًۘ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَۜ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾)

78-"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı. Çünkü halkın koyunları o ekine girmişti. Biz de hükümlerine şahit olmuştuk."

79-"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik. Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tesbih etmeleri için dağları ve kuşları onun emrine verdik. Bunları yapan biz idik."

Abdullah b. Muhammed b. İshak el-Mervezi'nin bildirdiğine göre Ma'mer, Katade'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (نَفَشَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ) "Halkın koyunları o ekin tarlasına girmişti."

Ma'mer, Zühri'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "(النَّفْشُ) Geceleyin girmektir. (الْهَمَلُ) ise gündüzleyin girmektir."

Katade dedi ki: "Davud (a.s) ekin tarlasına giren koyunların, zararının karşılanması için ekin sahibine verilmesine hükmetti. Cenab-ı Allah Hüküm vermeyi Süleyman'a (a.s) kavratmıştı. Davud'un (a.s) verdiği hükümden haberdar olunca şöyle dedi: "Hayır, olmaz. Ancak koyun sürüsünün yavrularından ve yününden bir seneye kadar elde edilecek gelirleri alabilirsiniz."

Ebu İshak'ın bildirdiğine göre Mürre, Mesruk'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَنَ) "Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla." Aslında tarla dedikleri, üzüm bağıydı. Koyun sürüsü geceleyin bağa girdi. Koyun sahibiyle bağın sahibi davalaşmak üzere Davud'un (a.s) huzuruna vardılar. O da koyunların verdiği zararın karşılanması için koyunların bağ sahibine verilmesine hükmetti. Bu adamlar daha sonra Süleyman'ın (a.s) huzuruna vardılar. Olayı kendisine anlattılar. O da ilk vehlede koyunların bağ sahibine teslim edilmesine, sahibinin bağla ilgilenmesine, zarar gören bağ eski haline kavuşuncaya kadar koyunların onun yanında kalmasına, sonra da sahibine teslim edilmesine hükmetti. Bunun üzerine (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** ayeti indi.

Ali b. Zeyd'in bildirdiğine göre Hasan, Hz. Davud ve Hz. Süleyman kıssası ile ilgili olarak Ahnef'in Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* buna benzer ifadeler rivayet ettiğini söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki:

Bazı kimseler derler ki: Koyunlar geceleyin bir adamın ekin tarlasına girer ve ekinlere zarar verirlerse, koyun sahibinin zararı karşılaması gerekir. Ama gündüzleyin girerlerse, verdikleri zararı sahiplerinin karşılama mecburiyeti yoktur.

Mezhebimiz müçtehidlerine göre koyunlar gece veya gündüz vakti tarlaya girip ekinlere zarar verirlerse, sahiplerinin zararı karşılama yükümlülüğü yoktur. Çünkü o koyunları ekin tarlasına sevkeden, sahipleri değildir.

Öncekilerin delili, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, koyunlardan zarar gören ekin sahibinin zararının karşılanması hususunda ittifak etmiş olmaları ve Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* gelen şu rivayettir:

Ebu Davud'un bildirdiğine göre Haram b. Muhayyise, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***Berâ b. Âzib'in*** *radiyallahu anh* ***devesi bir adamın bahçesine girmiş ve bahçeye zarar vermişti. Bu olay üzerine Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***mal sahiplerinin mallarını gündüz vakti korumalarını, hayvan sahiplerinin de hayvanlarını geceleyin koruyup kontrol altında bulundurmalarına hükmetti.***[376]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Zühri, Haram b. Muhayyise'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* ekin tarlasına girmeyi alışkanlık haline getiren bir devesi vardı. Bu deve bir bahçeye girip oradaki ağaçlara zarar verdi. Bu olay hakkında Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile konuşuldu.

(فقَضَى أَنَّ حِفْظَ الْحَوَائِطِ بِالنَّهَارِ عَلَى أَهْلِهَا، وَأَنَّ حِفْظَ الْمَاشِيَةِ بِاللَّيْلِ عَلَى أَهْلِهَا، وَأَنَّ عَلَى أَهْلِ الْمَاشِيَةِ مَا أَصَابَتْ مَاشِيَتُهُمْ بِاللَّيْلِ)

"Resûlullah ***sallallahu aleyhi ve sellem*** ***bahçelerin gündüzleri sahipleri tarafından korunmasına, hayvanların geceleri sahipleri tarafından korunup kontrol altında tutulmasına, hayvanların geceleyin verdikleri zararların sahiplerince tazmin edilmesine hükmetti."***[377]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci hadiste Haram b. Muhayyise, babasından rivayette bulunarak Berâ b. Âzib'in devesinin yaptıklarını anlatmıştır. Bu hadiste ise Haram b. Muhayyise, Berâ b. Âzib'den rivayette bulunmuştur. Birinci hadiste hayvanların geceleyin verdiği zararın karşılanmasından bahsetmemiş, sadece hayvanların geceleyin korunup kontrol altında tutulması gerektiğini söylemiştir. Bu da hadisin sened ve metninin muzdarip olduğuna delalet etmektedir. Süfyan b. Hüseyin'in bildirdiğine göre Zühri, Haram b. Muhayyise'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, hayvanların verdiği zararın karşılanma-

376 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/95
377 Ebu Davud, Büyû', 92

sıyla ilgili olarak Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir şey söylemedi ve sonra şunu okudu: (وَدَاوُدَ وَسُلَيْمٰنَ اِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ) **"Dâvûd ile Süleyman'ı da hatırla. Hani bir ekin tarlası hakkında hüküm veriyorlardı."**

Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hükmün neshedildiği hususunda ilim ehli arasında ihtilaf yoktur. Çünkü Davud (a.s), koyunların ekin sahibine verilmesine, Süleyman (a.s) ise koyunların yünlerinin ve yavrularının ekin sahibine verilmesine hükmetmişti. Oysa koyunları başkasının ekin tarlasına giren kimsenin, koyunları, koyunların yavrularını, yününü ve sütünü ekin sahibine teslim etmesinin gerekmediği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Böylece Davud (a.s) ile Süleyman'ın (a.s) verdikleri hükmün, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatı ile neshedildiği ispatlanmış oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabbilir. "Bu kıssa birkaç mana içermektedir. Bu manalardan bazıları şunlardır:

1-Koyun sahibinin ekinlere verilen zararı karşılaması gerekir.

2-Zararı karşılamanın şekli. Ancak Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, zararın karşılanmasının şekli hakkında verdikleri hüküm neshedilmiştir. Fakat zararın karşılanmasının gerekliliğine dair hüküm neshedilmiş değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zararın karşılanmasının gerekliliğine dair hükmün neshedildiği Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* diliyle de neshedilmiştir. Buna dair rivayet, insanlar tarafından kabul görmüş olup delil olarak kullanılmıştır.

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile Hüzeyl b. Şurahbil *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmişlerdir:

(الْعَجْمَاءُ جُبَارٌ)

"Hayvanın verdiği zarar hederdir (tazmini gerekmez)." [378]

378 Buhari, Diyât, 28

Bu hadisin bazı varyantlarında (جَرْحُ الْعَجْمَاءِ جُبَارٌ) ***"Hayvanın yaralaması hederdir (Ondan ötürü sahibinin tazminat ödemesi gerekmez)"*** denilmektedir.

İpini koparıp bir insana veya bir mala zarar veren bir hayvanın -eğer sahibi tarafından salınmış değil ise- sahibinin tazminat ödemekle yükümlü olmayacağına bu rivayetin delil olarak kullanılacağı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bu rivayet fakihlerin tümü nezdinde delil olarak kullanıldığına ve bunun ifade ettiği genel hüküm, hayvanın gece veya gündüz verdiği zararın tazmin edilmesini gerektirmediğine göre, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın kıssalarında anlatılan hayvanın verdiği zararın karşılanması gerektiğine dair hüküm neshedilmiş demektir. Bunun yanısıra Berâ b. Âzib *radiyallahu anh* olayında da devesinin geceleyin verdiği zararın sahibi tarafından karşılanması gerektiğine dair hüküm de neshedilmiş demektir.

Şunu da belirtmeliyiz ki tazminat ödemeyi gerektiren diğer sebeplerde geceye veya gündüze göre tazminat ödemek veya ödememek diye değişik bir hüküm verilemez. Fakihlerin tümü, hayvanın gündüz vakti verdiği zararın karşılanmasının gerekmediği hususunda ittifak ettiklerine göre, bu hükmün geceleyin verdiği zarar için de geçerli olması gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* devesinin geceleyin verdiği zararı deve sahibinin karşılamasına hükmederken belki de deveyi sahibinin salıvermesi kaydını koymuştur. Çünkü bir kimse geceleyin hayvanlarını bahçeler ve ekin tarlaları arasında salıverirse, kendisi görüp bilmeden hayvanlar mutlaka insanların ekinlerine girip zarar verirler. İşte mezkûr hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, sahibi tarafından geceleyin salıverilen hayvanın başkasının ekinine zarar vermesinin hükmünü açıklamıştır. Bu durumda hadisin ifade ettiği mana şu olmaktadır: Kişi, bilmeden de olsa hayvanlarını ekinlere taraf sürerse hayvanların verdiği zararı karşılamakla yükümlü olur. O tarafa sürerken zarar verip vermeyeceklerini bilip bilmemesi, tazminat ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hüküm de bu şekilde olmuştur denilebilir. Muhtemeldir ki o koyunları, sahipleri geceleyin ekin tarlasına taraf sürerken tarlaya girdiklerini bilmemiştir. Koyunların verdikleri zarardan dolayı da Hz. Davud ile Hz. Süleyman, koyun sahibinin zararı karşılamasına hükmetmişlerdir. Böyle bir ihtimal söz konusu olduğu için bu mesele, üzerinde ihtilaf edilen bu konuda bir delil teşkil etmez.

Müctehidin hükmü konusunda ihtilaf edenler iki gruba ayrılarak birbirleriyle tartışma içine girmişlerdir. Bu iki gruptan biri, hakkın bir olduğunu söylerken diğer grup, "hak, ihtilaf edenlerin tümünün söylediklerindedir" demektedirler. Her iki grup da kendi görüşlerini teyid etmek için ayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Hakkın bir olduğu görüşünde olanlar derler ki: Yüce Allah (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** buyurmakla, kavrayış yeteneğini Süleyman'a (a.s) özgü kıldığını bildirmiştir. Bu da Allah katında Davud'un (a.s) değil de Süleyman'ın (a.s) hakka isabet ettiğine delalet etmektedir. Şayet hak her ikisinin söylediklerinde olsaydı, kavrayış yeteneğini Yüce Allah'ın Davud'a (a.s) değil de Süleyman'a (a.s) özgü kılmasının bir anlamı olmazdı. Her müçtehidin isabet ettiği görüşünde olanlar derler ki: Cenab-ı Allah'ın, Davud'u (a.s) verdiği hükümden dolayı sert ifadelerle eleştirmemesi ve hükmünün hatalı olduğunu bildirmemesi, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın verdikleri hükümde isabet ettiklerine delalet etmektedir. Kavrayış yeteneğini Süleyman'a (a.s) özgü kılması, Davud'un (a.s) hatalı olduğuna delalet etmez. Zira Hz. Süleyman'ın, istenilen hükmün hakikatine isabet etmesinden dolayı kavrayış yeteneğinin ona özgü kılınmış olması mümkündür. Hz. Davud'un verdiği hüküm her ne kadar isabetli olsa da istenilen hükmü vermiş değildir.

Bazı kimseler Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın içtihad yoluyla değil de nassa dayanarak hüküm verdiklerini, lâkin Hz. Davud'un verdiği hükmü kesinleştirmediğini, söylediği sözlerle davayı karara bağlamadığını ya da söylediklerinin fetva şeklinde olduğunu, uygulanacak bir yargı hükmü olmadığını yahut hükmünü açıklanmamış bir şarta bağladığını, bunun üzerine Yüce Allah'ın Hz. Süleyman'a vahyederek verdiği hükmün geçerli olduğunu, Davud'un (a.s) uygulatmak istediği hükmün bununla nesh edildiğini bildirdiğini söylemişlerdir. Bazı kimseler, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın, kendi re'yleri ile içtihad ederek hüküm verdiklerini söylemişlerdir. Bunlara göre (فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَنَ) **"Biz hüküm vermeyi Süleyman'a kavratmıştık"** cümlesi, "Biz Süleyman'a, neshedici hükmü kavrama kabiliyetini verdik" anlamına gelmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

22- HAC SÛRESİ

[Hac Suresindeki Secde Ayetleri]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hac suresindeki birinci secde ayeti için tilavet secdesi yapılması gerektiği hususunda selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri görüşbirliği etmişlerdir. Ancak bu suredeki ikinci secde ayeti için tilavet secdesi yapılıp yapılmayacağı ve mufassal[379] surelerde secde ayeti olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kur'an'da on dört secde ayeti vardır. Hac suresindeki ilk secde ayeti bunlardan biridir. Mufassal surelerde ise üç yerde secde ayeti vardır." Sevri de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Kur'an'daki secde ayetlerinin on bir tane olduğu hususunda insanlar icma etmişlerdir. Mufassal surelerde secde ayeti yoktur."

Leys dedi ki: "Kur'an'daki secde ayetlerinin tamamı ve mufassal surelerdeki secde ayetleri için secde edilmesini müstehap görüyorum. Fussilet suresindeki 37. ayet de secde ayetidir:

(وَاسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي خَلَقَهُنَّ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ تَعْبُدُونَ)

"Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin."

379 [Mufassal sureler, Hucurat suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Bunlar üç kısma ayrılırlar: Tıval-i mufassal: Bunlar Hucurat'tan Büruc suresine kadar olan surelerdir. Evsat sureler: Bunlar, Büruc suresinden Beyyine suresine kadar olan surelerdir. Kısar sureler: Bunlar da Beyyine suresinden Kur'an'ın sonuna kadar olan surelerdir. Mütercim]

Şafiî dedi ki: "Kur'an'da on dört yerde secde ayeti vardır. Yalnız Sâd suresindeki ayet, tilavet değil, şükür secdesidir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Şafiî böyle demekle Hac suresinin sonundaki secde ayeti saymış olmaktadır. Sâd suresindeki ayet için Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* secde ettiği rivayet edilmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh*, Fussilet suresindeki secde ayetiyle ilgili olarak "İki ayetin (37 ve 38. ayetlerin) sonunda secde et" demiştir. Mezhebimiz müçtehidleri de böyle demişlerdir.

Zeyd b. Sabit'ten *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm Suresi(nin 62. ayeti) için secde etmemiştir.

Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ise Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ayet için secde ettiğini rivayet etmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zeyd b. Sabit'in, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresin(in 62. ayetin)den dolayı secde etmediğine ilişkin rivayeti, bu ayet için secde etmenin vacip olmadığına delalet etmez. Zira olabilir ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o ayeti, secde etmenin yasaklandığı bir kerahet vaktinde okuduğu için secde etmeyi, secdenin caiz olacağı bir vakte ertelemiştir. Ya da o ayeti okurken abdesti olmadığı için, abdestli olarak secdesini yapsın diye bir erteleme yapmış olabilir.

Rivayet olunduğuna göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte (إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ) (اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ) sureleri için secde ettik."

Hac suresindeki ikinci secde ayeti için secde etmenin gerekip gerekmediği hususunda selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Ömer, Ebu Derdâ, Ammar ve Ebu Musa'nın, "Hac suresinde iki secde ayeti vardır. Bu sure, iki secde ayeti içerdiği için diğer surelerden efdal olmuştur" dedikleri rivayet edilmiştir.

Harice b. Mus'ab'ın bildirdiğine göre Ebu Hamza, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* "Hac suresinde bir secde ayeti vardır" dediğini rivayet etmiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac suresindeki birinci secde ayeti için secde etmek kesin olarak emredilmiştir. İkinci secde ayetinde ise (namazın kılınış şekli) öğretilmektedir."

Mansur'un bildirdiğine göre Hasan, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* "Hac suresinde bir secde ayeti vardır" dediğini rivayet etmiştir.

Hasan, İbrahim, Said b. Cübeyr, Said b. Müseyyeb ve Cabir b. Zeyd'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Hac suresinde sadece bir secde ayeti vardır."

Önceki satırlarda naklettiğimiz rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Hac suresinde iki secde ayeti bulunduğunu söylemiş, birincisinde secdenin kesinlikle emredildiğini, ikincisinde ise namaz kılmanın öğretildiği, Said b. Cübeyr'in yaptığı rivayette açıklamıştır. Doğrusunu Allah bilir ya birinci ayetin okunuşunda vacip olan tilavet secdesinin yapılışı emredilmekte, ikincisinde ise secdeden bahsedilmektedir ki bu da rükû ve secde içeren namazın nasıl kılınacağını öğretmektedir. Şu rivayet de bu anlattığımıza benzemektedir.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdulkerim, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac suresinin sonundaki secde ayeti, bir nevi vaaz ve nasihattır; tilavet secdesi emrini içermemektedir. O ayette Yüce Allah **"Rükû edin, secde edin"** diye emretmiş; biz de (namaz kılarken) rükû ve secde etmekteyiz.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* burada söylediği, Mücahid'in söyledikleriyle aynı manaya gelmektedir. Selef ulemasının bazısından "Hac suresinde iki secde ayeti vardır" şeklinde gelen rivayette, o surenin iki yerinde secdeden bahsedildiği, ancak ikincisi için değil de birincisi için secde etmenin vacip olduğu kastedilmiştir. Zaten İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* söyledikleri de bu manaya gelmektedir. Hac suresindeki ikinci secde ayetinin tilavet secdesi yeri olmadığına **"Secde edin"** emri ile birlikte **"Rükû edin"** emrinin de zikredilmesi delalet etmektedir. Rükû ve secdenin birlikte oluşu, namaza mahsus bir pozisyondur. Dolayısıyla o ayette namaz kılmak emredilmiş olmaktadır. Secdeyi içermesiyle birlikte namaz kılmanın emredildiği bu

ayet, tilavet secdesi yapılmasını gerektiren bir ayet değildir. Mesela(أَقِيمُوا الصَّلَاةَ) **"Namazı kılın"**[380] ayeti secde mahalli değildir.

(يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَاسْجُدِي وَارْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Ey Meryem! Rabbine divan dur. Secde et ve (O'nun huzurunda) rükû edenlerle beraber rükû et"[381] ayeti secde mahalli değildir.

(فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ)

"O hâlde, Rabbini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol"[382] ayeti secde mahalli değildir. Çünkü burada tilavet secdesi yapmak değil, namaz kılmak emredilmiştir; tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ)

"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin."[383]

(يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَاِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْاَرْحَامِ مَا نَشَاءُ اِلَى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا اَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفّٰى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ اِلَى اَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْـٔاً وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾)

5-"Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka" dan, sonra da yaratılışı belli

380 Bakara, 2/43
381 Âl-i İmrân, 3/43
382 Hicr, 15/98
383 Bakara, 2/43

belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir."

Katade dedi ki: "Yaratılışı tam olan ve yaratılışı eksik olan."

Mücahid dedi ki: "Şekli belirlenmiş olan ve olmayan".

İbn Mesud *radiyallahu anh* dedi ki: "Meni damlacığı ana rahmine düştüğünde melek onu avucuna alıp "Ya Rab, yaratılışı belli mi belirsiz mi?" diye sorar. Yaratılışı eğer belirsiz ise ana rahmi onu kan olarak dışarı atar. Ama yaratılışı belirli ise rızkı, eceli, erkek mi kız mı, şaki mi said mi olacağı yazılır."

Ebu'l Âliye dedi ki: "Yaratılışı belirsiz olan, düşük çocuk demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ) **"Yaratılışı belli belirsiz bir "mudga" dan[384] yarattık."**

Ayetin zahiri; toprak, meni ve kan pıhtısında olduğu gibi 'mudga'nın bir insan olmamasını gerektirmektedir. Ancak burada, insanı mükemmel bir şekilde yaratan Cenab-ı Allah'ın sonsuz kudretine, iradesinin geçerliliğine dikkatlerimiz çekilmektedir. O Allah ki insanı, "mudga" dan, kan pıhtısından, üzerinde organların şekli, çizgi ve terkipler bulunmayan meni damlacığından yarattı ki bunlar insan değildir. Bu da meni damlacığı ile kan pıhtısının insan olmayışı gibi, "mudga"nın da insan olmamasını gerektirmektedir. Mudga insan olmadığı gibi onu rahminde taşıyan kadın hamile sayılmaz. Üzerinde insan şekli ve sureti belirmediği takdirde onun dışarıya çıkmasıyla iddet de tamamlanmaz. Bu takdirde o, meni damlacığı ile kan pıhtısı mertebesinde bir şey olur. Çünkü bunları da rahminde taşıyan kadın hamile sayılmaz. Bunların rahimden dışarı çıkmasıyla iddet de tamamlanmış olmaz.

---

384 ["Mudga", ceninin, üzerinde diş izlerini andıran şekiller taşıyan, henüz uzuvları oluşmamış şekli demektir. Mütercim]

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* nakletmiş olduğumuz sözü de buna delalet etmektedir. Çünkü o şöyle demişti: "Meni damlacığı ana rahmine düştüğünde melek onu avucuna alıp 'Ya Rab, yaratılışı belli mi belirsiz mi?' diye sorar. Yaratılışı eğer belirsiz ise ana rahmi onu kan olarak dışarı atar." Böyle demekle, rahmin dışarı attığı kan ile hamileliğin gerçekleşmediğini bildirmiş olmaktadır. Dışarıya atılan kanın akıcı veya pıhtı olması arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu da üzerinde insan şekli belirmeyen "mudga"nın rahimde bulunmasıyla hamileliğin gerçekleşmediğine ve bunun rahimden dışarı çıkmasıyla iddetin de tamamlanmayacağına delalet etmektedir. Kan pıhtısıyla meni damlacığı çocuk sayılmayıp bunların dışarı çıkmasıyla iddet tamamlanmadığı gibi mudga da çocuk sayılmaz.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, doğru söyleyen ve kendisine doğru bildirilen Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيُكْتَبُ عَمَلُهُ وَأَجَلُهُ وَرِزْقُهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ)

"Birinizin yaratılışı ana karnında (sperm ve yumurta olarak) kırk günde toparlanır. Sonra bir o kadar sürede kan pıhtısı olur. Sonra bir o kadar sürede mudga olur. Sonra Allah ona bir meleği dört kelime ile gönderir. Ameli, eceli, rızkı, şaki veya said olacağı yazılır. Sonra da kendisine ruh üflenir."[385]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadisinde ceninin ana rahminde kırk gün süreyle nutfe (sperm ve yumurta), kırk gün süreyle kan pıhtısı, kırk gün süreyle de mudga olarak kalıp toparlandığını haber vermiştir. Bilindiği gibi kan pıhtısı olarak rahimden dışarı atıldığında hükümsüzdür ve bununla iddet de tamamlanmaz. Kan pıhtısı ve mudga her ne kadar nutfeden dönüşmüş olsa da insan suretinde olmadığı için hükümsüzdür. Bu durumda mudga da kan pıhtıeı ve nutfe mesabesindedir. Buna delalet eden hususlardan biri şudur: İnsanı eşekten ve diğer hayvanlardan ayıran, kendine özgü bünyesi, şekli ve suretidir. Düşük olan ceninde insan sure-

385 Buhari, Ahâdîsu'l-Enbiyâ, 1

ti yok ise çocuk sayılmaz. Kan pıhtısı ve nutfe mesabesinde olur. Onun rahimden düşmesi ile iddet tamamlanmaz. Çünkü o bir çocuk değildir. Kadının düşürdüğü şey; insan suretinde olmayan bir miktar kan, hastalık akıntısı veya irin olabilir. Bu düşüğü, iddetin tamamlanmasını sağlayan bir çocuk saymamız caiz değildir. Bu en fazla bir çocuğun hammaddesi olabilir ki bundan bir çocuğun meydana gelmesi mümkün olacağı gibi, mümkün olmayabilir de. Dolayısıyla şüpheli olan bu maddenin düşmesi ile iddeti tamamlanmış sayamayız. Çocuğun meydana gelmesini de gelmemesini de mümkün kılan bir hammadde oluşu, bir hüküm ifade etmez. Çünkü bu haliyle o bir çocuk değildir. Çünkü kan pıhtısından da nutfeden de bir çocuğun meydana gelmesi mümkündür. Ana rahmi bunların ikisini de içerir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* nutfenin kırk gün, sonra kan pıhtısının da kırk gün ana rahminde beklediğini bildirmiş, bununla beraber hiç kimse rahimden düşen kan pıhtısı sebebiyle iddetin sona ereceğini söylememiştir.

İsmail b. İshak'ın bildirdiğine göre bir ulema grubu, el, ayak veya başka bir organın şekli belirmedikçe düşük sebebiyle iddetin sona ermeyeceğini, düşüğü yapan ümmü veledin azad olmayacağını söylemişlerdir. İsmail b. İshak, bunu diyenlerin hata ettiklerini söylerken şunu da ifade etmiştir: Çünkü Yüce Allah 'mudga'nın vücut şeklinin belirsiz olduğunu bize bildirmiştir. Bununla birlikte yine de şekli belirmiş gibi, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasına dâhil olmuştur. Bu da ana rahmindeki bu maddelerin çocuğun doğumuna kadar hamilelik sebebi sayılacaklarına delalet etmektedir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُولَاتُ الْاَحْمَالِ اَجَلُهُنَّ اَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ)

"Hamile olanların bekleme süresi ise doğum yapmalarıyla sona erer."[386]

İsmail b. İshak, ayetin gereğinden habersiz olarak böyle demiştir. Çünkü Yüce Allah, kan pıhtısı ile "mudga" nın çocuk olduklarını, bunları rahminde bulunduran kadının bu sebeple hamile sayılacağını bu ayatte bil-

386 Talâk, 65/4

dirmiş değildir. Sadece bizim nutfeden ve topraktan yaratıldığımızı bildirdiği gibi, kan pıhtısı ile "mudga" dan yaratıldığımızı bildirmiştir. Bilindiği gibi Yüce Allah, bizi kan pıhtısı ile "mudga"dan yarattığını bildirdiğinde bu bildirimi, çocuğun ne nutfe, ne kan pıhtısı ne de mudga olmasını gerektirir. Çünkü kan pıhtısı, mudga ve nutfe çocuk olsaydı, çocuk bunlardan yaratılmış olmazdı. Çünkü çocuk olan bir şey için, "çocuk bundan yaratıldı" demek doğru olmaz. Böylece üzerinde insan şekli belirmemiş olan "mudga" nın çocuk olmadığı ispatlanmış oldu.

İsmail b. İshak'ın, "Yüce Allah 'mudga'nın vücut şeklinin belirsiz olduğunu bize bildirmiştir. Bununla birlikte yine de şekli belirmiş gibi, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasına dâhil olmuştur" ifadesi, eğer doğru bir istidlal ise bunu nutfe için de söylemesi gerekir. Çünkü Yüce Allah, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasında "mudga" yı saydığı gibi "nutfe" yi de saymıştır. Dolayısıyla rahminde nutfe bulunan kadının hamile sayılması ve 'nutfe'nin de çocuk olarak kabul edilmesi gerekir. Çünkü Yüce Allah onu, insanın yaratılışına esas teşkil eden maddeler arasında zikretmiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah bizi yaratılışı belli belirsiz bir 'mudga'dan yarattığını bildirmiştir. Yaratılışı belli olan mudga, insan suretine bürünmüş olandır. Yaratılışı belirsiz olan ise insan suretine henüz bürünmemiş olandır. İnsan suretine bürünmüş olan mudga çocuk olarak kabul edilmekle birlikte Allah, **"sizi yaratılışı belli 'mudga'dan yarattı"** denmesi doğru olduğuna göre, henüz insan suretine bürünmemiş 'mudga'nın çocuk olmasına engel yoktur. Kaldı ki ayette **"Sizi yaratılışı belirsiz bir 'mudga'dan yarattı"** denilmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Yaratılışı belli" ifadesiyle, kendisinde insan şekli beliren mudga kastedilmiş olabilir. "Sizi ondan yarattı" cümlesiyle de, sizi ondan tastamam ve mükemmel bir şekilde yarattı, manası kastedilmiştir. Yaratılışı belirsiz 'mudga'ya gelince, onunla nutfe arasında bir fark yoktur. Çünkü o, henüz insan suretine bürünmemiştir. **"Sizi ondan yarattı"** cümlesi, o mudga henüz bir çocuk sayılmasa da sonuçta çocuk ondan yaratıldı anlamına gelmektedir.

Mezkûr ayetin hakikati ve zahiri manası işte budur. (وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) Ayetine gelince bilindiği gibi burada kastedilen, doğu-

mun gerçekleşmesidir. Çocuk olmayan şeyler ayette kastedilmiş değildir. Asgari düzeyde düşünme yeteneğine sahip olan kimseler için bu, anlaşılmayacak bir durum değildir.

Yine İsmail b. İshak dedi ki: "Şu mudga ve ondan önceki aşamadaki kan pıhtısı, sonuçta ya bir çocuk sayılacaktır ya da sayılmayacaktır. Eğer 'mudga'nın şekillenmesinden önce çocuk olarak kabul edilirse, 'mudga'nın şekillenmesinden öncesiyle sonrasının hükmü aynı olur. 'Mudga'nın şekillenmesine kadar çocuk olarak kabul edilmezse, ana rahminde henüz şekillenmeden babası ölürse, babasına mirasçı olmaması gerekir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu da İsmail'in ikinci bir hatası olup fukahanın icmasına göre çelişkili bir ifadedir. Bilindiği gibi bir adam vefat ettikten sonra karısı, hamilelik süresinin en fazla iki yıl olduğunu söyleyenlere göre ikinci yılın sonunda veya hamilelik süresinin en fazla dört yıl olduğunu söyleyenlere göre dördüncü yılın sonunda bir çocuk doğurursa, bu çocuk babasına mirasçı olur. Bilindiği gibi bu çocuk, babasının vefatı sırasında ana rahminde bir nutfe olduğu halde babasına mirasçı olmuştur. Bununla birlikte rahminde nutfe bulunan kadın hamile değildir. Nutfe bir çocuk da sayılmaz. Nutfenin rahimden dışarı atılmasıyla iddet tamamlanmaz. Ümmü veled olan cariye de azad olmaz. Bu hususta ihtilaf yoktur. Böylece İsmail b. İshak'ın illetlendirmesinin fasid ve söylediklerinin çelişkili olduğu apaçık ortaya çıkmış oldu. Babasına mirasçı olması, o nutfenin çocuk sayılmasını gerektirmez. Çünkü ölü doğan çocuk da çocuk olarak kabul edilir ve onun sebebiyle iddet tamamlanır, onu doğuran cariye ümmü veled statüsüne geçer. Belki de mirasçısı olduğu şahsın gerçekte çocuğu değildir. Ama annesinin evlilik akdi sebebiyle babası olarak bilinen kişiye mirasçı olur. Mesela zina eden bir kadının doğurduğu çocuğun nesebi, kendisiyle zina etmiş olan erkeğe değil de evlilik akdiyle bağlı olduğu kocasına bağlanır. Dolayısıyla çocuk, annesiyle zina eden erkeğe değil de evlilik akdi sebebiyle annesinin kocası olan erkeğe mirasçı olur. Zina sonucu doğan çocuk, annesiyle zina etmiş olan erkeğe mirasçı olamaz. Çünkü her ne kadar o erkeğin dölsuyu sebebiyle doğmuş olsa bile onun nesebinden olduğu sabit değildir. Böylece çocuğun mirasçılığın sabit olması için nesebinin o erkeğe bağlanması şarttır. Yoksa onun dölsuyu sebebiyle doğmuş olması yeterli değildir.

İsmail b. İshak dedi ki: "Çocuk babasına mirasçı olur. Çünkü onun dölsuyundan meydana gelmiştir. Canlı olarak doğduğunda mirasçı olacağı gibi kendisine de mirasçı olunur" denilecek olursa, şöyle cevap verilir:

Vücut organları oluşmuş ve yaratılışı tamamlanmış olsa bile, canlı olarak doğmadıkça ölü doğan çocuk sebebiyle iddetin tamamlanması uygun olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bunlar, konuyla ilgisi olmayan karmakarışık ifadelerdir. Çünkü İsmail b. İshak'ın hasmı, miras hükmünün varoluşunu iddetin tamamlanması ve doğuran cariyenin ümmü veled statüsüne geçmesi için illet saymamıştır. Müslümanlar arasında bu hususta ihtilaf yoktur. Çünkü fakihlerin tümüne göre ölü doğan çocuk sebebiyle iddet tamamlanır. Ancak bu çocuk başkasına mirasçı olamaz. Bazen çocuk doğar ve bu çocuk babasına mirasçı olur ama bunun doğumu sebebiyle annesinin iddeti tamamlanmış olmayabilir. Mesela bir kadın ikiz çocuğa hamile iken bunlardan birini doğurduğunda bu çocuk babasına mirasçı olur. Ama diğeri de doğmadıkça annelerinin iddeti tamamlanmış olmaz. Hamile kadın ölü bir çocuk doğurduğunda bu çocuk babasına mirasçı olmaz. Ama bunun doğumu sebebiyle annesinin iddeti tamamlanmış olur. Doğan çocuk bazen mirasçı olur. Ama onun doğumu sebebiyle iddet tamamlanmaz. Bazen de onun doğumu sebebiyle iddet tamamlanır. Ama kendisi mirasçı olamaz. Bundan da anlıyoruz ki, miras ile iddetten biri diğeri için esas teşkil etmemektedir. Bunlardan birinin hükmünün geçerli olması için diğerini esas almak doğru değildir.

Sonra İsmail b. İshak dedi ki: "Kadın hamiledir, ama bizim bundan haberimiz yok" denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Bilinmesine imkân olmayan bir mesele hakkında dini hüküm vermek doğru değildir. Ancak kadınlar bu hususları iyi bilirler. Bedenlerinden veya rahimlerinden düşen et parçası ile kanı ve çocuğun bünyesine esas teşkil eden kan pıhtısını birbirinden ayırdedebilirler. Kadının etini, kanını ve kan pıhtısını bütün kadınlar birbirinden ayırdedebilirler. Bunları asla birbirine karıştırmazlar. Hatta aralarında bunları iyi bilen bazı kadınların olması da gereklidir. Kadından düşen şeyin kan pıhtısı olduğuna iki kadın şahitlik ederse, şahitlikleri kabul edilir.

Şafiî de bu hususta şöyle demiştir: "Kadın kan pıhtısı veya vücut organlarının şekli belirmemiş bir mudga düşürdüğünde düşen bu şey kadın-

lara gösterilir. Eğer 'Bu, ana rahminde kalsaydı bundan bir çocuk olurdu' derlerse rahimden düşen bu şey sebebiyle kadının iddeti tamamlanır. Bunu düşüren bir cariye ise ümmü veled statüsüne geçer. Ama 'Bunun gibi bir nesneden çocuk olmaz' derlerse düşen o şey sebebiyle iddet tamamlanmaz. Düşüren eğer cariye ise o sebeple ümmü veled statüsüne geçmez" Belki de İsmail b. İshak bu söylediklerini Şafiî'den almıştır. Bu, gerçekleşmesinin imkânsızlığı ve fasitliği apaçık olan sözlerdendir. Zira hiç kimse, çocuğun oluşmasına esas teşkil edecek kan pıhtısı ile çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyecek kan pıhtısı arasındaki farkı bilemez. Ancak çocuğun oluşmasına esas teşkil eden kan pıhtısı ile çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyecek kan pıhtısını görmüş ise o zaman bunları birbirinden ayırdedebilir. Birisi üzerinde olup da diğerinde olmayan alamete bakarak aralarındaki farkı âdet ve kuvvetli zanla bilebilir. Nitekim çoğu bedeviler, yağmur yağdıracak bulutla yağmur yağdırmayacak bulutu birbirinden ayırdedebilirler. Bunu da bulutlarda mevcut olan ve genellikle değişmeyen bazı alametlere dayanarak bilirler. Çocuğun yaratılışına esas teşkil eden kan pıhtısına gelince, onun çocuğa dönüşmesinden önce bir insanın onu görüp, çocuğun oluşmasına esas teşkil etmeyen kan pıhtısından ayırdetmesi mümkün değildir. Bununla ilgili bilgileri Cenab-ı Allah, ana rahmindeki çocuğun rızkını, ecelini, amelini, şaki veya said mi olacağını yazmasını emrettiği zaman sadece ilgili meleğe bildirir.

Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ اُنْثٰى وَمَا تَغِيضُ الْاَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ)

"Allah, her dişinin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir."[387]

(وَيَعْلَمُ مَا فِي الْاَرْحَامِ)

"Allah, rahimlerdekini bilir."[388]

387 Ra'd, 13/8
388 Lokman, 31/34

Şanı yüce olan Allah her şeyi bilendir. Bu ayetlerde rahimlerdekini sadece kendisinin bildiğini ifade etmektedir. Bunu da rahimlerdekini kendisinden başka kimsenin bilemeyeceğini bize bildirmek için söylemiştir. Çünkü bu, Allah'tan ve O'nun seçtiği resullerden başkasının bilemeyeceği gaybî konulardandır. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًاۙ اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ)

"O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez. Ancak seçtiği resûller başka. (Onlara bildirir.)"[389]

Doğrusunu Allah bilir.

Mekke Arazilerini Satmak ve Evlerini Kiraya Vermek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذٖينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبٖيلِ اللّٰهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذٖي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَٓاءًۨ الْعَاكِفُ فٖيهِ وَالْبَادِۜ وَمَنْ يُرِدْ فٖيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلٖيمٍ ﴿٢٥﴾)

25-"İnkar edenler ile Allah'ın yolundan ve içinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram'dan alıkoyanlar (azabı hak etmişlerdir.) Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız."

İsmail b. Muhacir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَكَّةُ مُنَاخٌ لَا يُبَاعُ رِبَاعُهَا وَلَا تُؤَاجَرُ بُيُوتُهَا)

"Mekke, develerin çökertildiği bir yerdir. Binaları (ve binaların çevresi) satılmaz, evleri kiraya verilmez."[390]

389 Cin, 72/26-27
390 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/57

Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yerli, misafir herkes Harem'in tamamını Mescid olarak görmekteydi."

Yezid b. Ebi Ziyad, (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti hakkında Abdurrahman b. Sabit'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac veya umre için Mekke'ye gelenler barınma konusunda eşit hakka sahiptiler. Ev halkını evden çıkarmamak şartıyla diledikleri eve yerleşirlerdi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* bu ayet hakkında şöyle demiştir: Ayette geçen (الْعَاكِفُ فِيهِ) Mekke'nin yerlileri demektir. (الْبَادِ) kelimesi ise başka diyarlardan Mekke'ye gelenlerdir. Bunlarla Mekke'nin yerlileri olan ev sahipleri evlerde barınma hususunda eşit haklara sahiptirler. Evsahiplerinin bunlardan kira almaya hakları yoktur.

A'meş'ten nakilde bulunan Cafer b. Avn'ın bildirdiğine göre İbrahim, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَكَّةُ حَرَمٌ حَرَّمَهَا اللهُ تَعَالَى لاَ يَحِلُّ بَيْعُ رِبَاعِهَا وَلاَ إِجَارَةُ بُيُوتِهَا)

"Mekke, Allah'ın saygın kıldığı bir haremdir. Binalarının satılması, evlerinin kiraya verilmesi helal değildir."[391]

Ebu Muaviye de A'meş tarikı ile Mücahid'den, o da Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

İsa b. Yunus'un bildirdiğine göre Osman b. Ebi Süleyman, Aşkame b. Nadle'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Ömer *radiyallahu anh* ve Osman'ın *radiyallahu anh* zamanında Mekke'deki evler "Hayrat evleri" olarak adlandırılırdı. İhtiyacı olan olmayan herkes o evlerde oturabilirdi."

Sevri'nin bildirdiğine göre Mücahid, Hz. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ey Mekke halkı! Evlerinize kapı takmayın ki gelen misafirler diledikleri eve girip konaklasınlar."

---

391 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/787

Ubeydullah'ın bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer, Mekkelilerin hacılar evlerine girmesinler diye kapılarını kilitlemelerini yasakladı."

İbn Ebi Necih, Abdullah b. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerinin kira bedellerini alıp yiyen ateş yeyip karnına indirmiştir!"

Osman b. Esved, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerini satmak, kiraya vermek mekruhtur."

Leys, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke evlerini kiraya verip kira bedelini yiyen kimse, ancak ateş yemiştir!"

Ma'mer'in rivayetine göre Leys, Atâ, Tavus ve Mücahid, Mekke'deki binaların satılmasını mekruh görmekteydiler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Mekke evlerinin satılmasının mekruhluğuna ve herkesin o evlerde barınmada eşit hakka sahip olduğuna ilişkin bu anlattıklarımız, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem,* sahabe ve tabiinden rivayet edilmiştir. Bu da ayette geçen Mescid-i Haram ifadesini Mekke hareminin tamamı şeklinde manalandıranların te'villerinin isabetli olduğuna delalet etmektedir. Bazı fakihlerin Mekke evlerini satmanın ve kiraya vermenin mübah olduğunu söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbn Cüreyc, Hişam b. Hüceyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'de bir evim vardı. Kiraya veriyordum. Bunun hükmünü Tavus'a sordum. Aldığım kira bedelini yiyebileceğimi söyledi."

İbn Ebi Necih, (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti hakkında Mücahid ile Atâ'nın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Mekke'ye saygı göstermek ve haremle ilgili yasaklara riayet etmek bakımından yerli ile misafirler eşit durumdadırlar."

Amr b. Dinar, Abdurrahman b. Ferruh'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nâfi' b. Abdulharis, hapishane binasını Safvan b. Ümeyye'den Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* adına dört bin dirheme satınaldı. Hz. Ömer bu alışverişe razı olursa bina onun olacaktı. Razı olmazsa bina yine Safvan'ın mülkiyetinde kalacak ve verilen dörtyüz dirhem kaparo da onun olacaktı."

Abdurrahman'ın Ma'mer'den yaptığı rivayette ifade edildiğine göre Hz. Ömer, bu alışverişe razı olmuştur.

Ebu Hanife dedi ki: "Mekke evlerinin binasını satmakta sakınca yoktur. Ancak Mekke arazilerinin satılmasını mekruh görüyorum."

Süleyman'ın bildirdiğine göre Muhammed, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hac mevsiminde hacılara, Mekke'de bir müddet ikamet ettikten sonra geri dönecek olanlara Mekke evlerinin kiraya verilmesini mekruh görmekteyim. Orada mücavir olarak kalacak olanlara gelince, onlardan ev kirası almakta sakınca görmemekteyiz."

Hasan b. Ziyad'ın rivayetine göre Ebu Hanife, Mekke evlerinin satılmasının caiz olduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adları geçen selef uleması, Mescid-i Haram adını şer'î bakımdan kapsayıcı bir ad olmadan tüm Mekke haremi olarak te'vil etmiş değildirler. Çünkü ayeti, ihtimali olmayan manalara te'vil etmek caiz değildir. Bu da selef ulemasının, Mescid-i Haram adının tüm Mekke haremi anlamına geldiğine dair bir nass bulunduğunu bildiklerine delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)

"Ancak Mescid-i Haram'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız başkadır."[392]

Rivayet olunduğuna göre ayette geçen Mescid-i Haram ile Hudeybiye kastedilmiştir ki orası Mescid-i Haram'a uzak ama Harem sınırına yakındır. Rivayete göre orası, Harem'in kenarındadır. Misver b. Mahreme ile Mervan b. Hakem'in rivayetlerine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çadırını Harem sınırı dışında (Hudeybiye'de) kurmuştu. Ama namazlarını Harem'de kılmaktaydı. Bu da ayette geçen Mescid-i Haram ile tüm Mekke Hareminin kastedildiğine delalet etmektedir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

392 Tevbe, 9/7

(يَسْئَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهِ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ)

"Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: «O ayda savaş büyük bir günahtır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahtır.»"[393]

Ayette kastedilen mana, Medine'ye hicretleri sırasında Müslümanların Mekke'den çıkarılmasıdır. Burada Mescid-i Haram ile tüm Mekke Haremi kastedilmiştir. Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِاِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ اَلِيمٍ)

"Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse, biz ona elem dolu bir azaptan tattıracağız."

Yani orada zulmederek Harem'in saygınlığını hiçe sayanlar, elem dolu bir azaba çarptırılacaklardır. Bu hüküm sabit olduğuna göre (سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ayeti, insanların Mekke'de kalıp ikamet etme hakkına eşit derecede sahip olmalarını gerektirmektedir. Bu ayette, Mekke'ye saygı gösterilmesi ve haremle ilgili hükümlere riayet edilmesi bakımından yerlilerle misafirlerin eşit durumda oldukları kastedilmiştir, denilecek olursa, cevaben şöyle denilebilir: Bu ayetin her iki manaya gelmesi muhtemeldir. Yani bu ayet, Mekke'ye saygı gösterilmesi ve haremle ilgili hükümlere riayet edilmesinin vücubuna inanmak gerektiği ve yerlilerle yabancıların Mekke evlerinde ikamet etmede eşit haklara sahip oldukları anlamına gelmektedir. Bu hüküm sabit olduğuna göre Mekke evlerini satmanın caiz olmaması gerekir. Çünkü Satın almayanların da o evlerde tıpkı satınalanlar gibi oturma hakkı vardır. Şu halde satınalan kimsenin o evleri teslim alıp mülkten yararlanır gibi yararlanması sahih olmaz. Bu da o evlerin mülk olmadıklarına delalet etmektedir.

393 Bakara, 2/217

Mekke evlerini kiraya vermeye gelince, bina eğer kiraya verenin mülkü ise Ebu Hanife bu durumda evin kiraya verilmesini, kira bedelinin alınmasını caiz görmüştür. Mekke arazilerinin kiraya verilmesi ise caiz değildir. Bu, kişinin başkasının arsası üzerinde bina yapmasına benzemektedir. Bu kişinin başkasının arsasındaki binasını kiraya vermesi caiz olmaz.

(الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) ifadesine gelince seleften bir ulema topluluğundan rivayet olunduğuna göre (الْعَاكِفُ) kelimesiyle Mekke yerlisi, (وَالْبَادِ) kelimesiyle de Mekke halkından olmayan kimseler kastedilmiştir.

(وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادٍ بِظُلْمٍ) **"Kim de orada zulmederek haktan sapmak isterse..."** ayetindeki (الْحَادٍ) kelimesi, haktan batıla meyletmek anlamına gelmektedir. Bir mezar çeşidine lahid denmesi ise mezarın iç kısmının yan tarafa meyilli olması sebebiyledir.

Bu kelimenin türevlerinin bulunduğu bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

(وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي اَسْمَائِهِ)

"O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın."[394]

(لِسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ)

"İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır."[395]

Ayette geçen (بِالْحَادٍ) kelimesinin başındaki (ba) harfi zaiddir.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ)

"Yağ verir."[396]

394 A'râf, 7/180
395 Nahl, 16/103
396 Mü'minûn, 23/20

Bu ayette (ba) harfi zaid olduğu için sanki (تُنْبِتُ الدُّهْنَ) denilmiş gibi olmaktadır.

(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ)

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın."[397]

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Mekke'de hizmetçiye zulmetmek, ilhaddır."

Hz. Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Mekke'de gıda maddesi stok etmek, ilhaddır."

Başkaları dediler ki: "Mekke'de günah işlemek, ilhaddır."

Hasan dedi ki: "Ayette geçen ilhad kelimesi, Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İlhad, kötü bir şeydir. Çünkü haktan sapmak demektir. Ama batıldan hakka meyletmeye ilhad denmez. İlhad, kötü ve yerilmiş bir kelimedir. Cenab-ı Allah Harem'in saygınlığına riayet edilmesi için, orada ilhad suçunu irtikâb edenleri azab ile tehdid etmiştir. Mezkûr ayeti te'vil edenler, ilhaddan dolayı yapılan tehdidin, sadece Mescid-i Haram'da değil, Mekke hareminin herhangi bir yerinde ilhad suçunu irtikâb edenler için söz konusu olduğu hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Bu da (وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ) **"İçinde, yerli, misafir bütün insanları eşit kıldığımız Mescid-i Haram"** ayeti ile tüm Mekke hareminin kastedildiğine delalet etmektedir. Zira (وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادٍ) cümlesindeki (ha) zamiri ile harem kastedilmiştir. Oysa bu cümleden önce harem kelimesi geçmiş değildir. Sadece (وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) **"Mescid-i Haram"** geçmiştir. Böylece ayette geçen Mescid-i Haram ile Mekke hareminin tümünün kastedildiği sabit olmuştur.

397 Âl-i İmrân, 3/159. [Bu ayetin başındaki (فبما) kelimesindeki (ma) harfi zaiddir. Mütercim]

Ammare b. Sevban'ın bildirdiğine göre Ya'lâ b. Ümeyye *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(احتكارُ الطعامِ في الحَرَمِ إلحادٌ فيه)

"Mekke'de gıda maddesi stok etmek, ilhaddır."[398]

Osman b. Esved, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Mekke'de gıda maddesi satmak, ilhaddır. Oraya gıda maddesi getiren, yerinde durup kalan gibi değildir."

(بإلحاد بظلم) ifadesiyle her türlü günah kastedilmiş olabilir. Gıda maddesi stoklamak, aynı şekilde zulüm ve şirk de böyledir. Bu da Mekke hareminde işlenen günahın azabının, başka yerde işlenen günahların azabından daha büyük olduğuna delalet etmektedir. Mekke'de mücavir olarak yaşamayı mekruh görenler muhtemelen orada işlenen günahların azabının başka yerlerde işlenen günahların azabından kat kat fazla olması sebebiyle, büyük azaba çarptırılmaktan korktukları için selamette kalmak gayesiyle orada mücavir olarak kalmamayı tercih etmişlerdir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"Mekke'de bir adam ilhad suçunu irtikâb edecektir. Azabı, yeryüzü halkının azabının yarısı kadar olacaktır."***[399]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إنَّ أَعْتَى النَّاسِ عَلَى اللهِ عَزَّ وَجَلَّ مَنْ قَتَلَ فِي حَرَمِ
اللهِ أَوْ قَتَلَ غَيْرَ قَاتِلِهِ أَوْ قَتَلَ بِذُحُولِ الْجَاهِلِيَّةِ)

"Onur ve üstünlük sahibi Allah'a en âsi ve en zorba kişi, Allah'ın haremi (Mekke'de) adam öldüren veya yakınının katilinden başkasını öldüren ya da cahiliyet intikamıyla adam öldüren kişidir."[400]

398 Ebu Davud, Menasik, 89

399 Bkz: Ebu Muhammed el-Hâris b. Muhammed b. Dahir et-Temimi el-Bağdadi, Buğyetu'l-Bâhis an Zevaidi Müsnedi'l-Hâris: 2/898

400 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 11/370

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالاً وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾)

27-"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."

Mutemir'in bildirdiğine göre Leys, Mücahid'in bu ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s), kendisine bu emri veren Rabbine, "Haccı insanlara nasıl ilan edeyim?" diye sordu. Rabbi de ona şöyle buyurdu: "Şöyle dersin: Ey insanlar! İcabet edin. Ey insanlar! İcabet edin." İbrahim (a.s), "Ey insanlar! İcabet edin" deyince, onun bu çağrısına (لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ) 'Buyur Allahım, buyur' diyerek karşılık verdiler. Böylece Telbiye gerçekleşmiş oldu."

Atâ b. Sâib'in bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s) Kâbe'yi inşa ettiğinde Yüce Allah, haccı ilan etmesini ona vahyetti. O da "Rabbiniz bir beyt edindi. O beyti haccetmenizi size emretti" şeklinde bir ilanda bulundu. Onun bu ilanına ve çağrısına kayalar, ağaçlar, tepeler, topraklar ve her şey (لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ) 'Buyur Allahım, buyur' diyerek icabet etti."

Bu ayet, İbrahim (a.s) zamanında haccın farz kılındığına delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah İbrahim'e (a.s), insanları hacca çağırmasını emretmişti. Onun emri vücup ifade eder. Haccın farzlığının Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetine kadar devam etmiş olması mümkündür. Bazı peygamberler tarafından bu farizanın neshedilmiş olması da mümkündür. Ancak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretten önce iki defa haccettiği ve hicretten sonra da veda haccı yaptığı rivayet edilmiştir. Cahiliyet dönemi insanları bazı bidatler ekleyerek hacceder ve şirk telbiyesi getirirlerdi. Cenab-ı Allah'ın İbrahim'e (a.s) emrettiği hac farizası, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetine kadar devam etmiş idiyse, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bisetten sonra ve hicretten önce iki defa haccetmiştir ki bunların ilkini farz olarak yapmıştır. Hac farizası eğer bazı peygamberler tarafından neshedilmiş ise Cenab-ı Allah onu şu ayeti indirerek yeniden farz kılmıştır:

(وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلًا)

"Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır."[401]

Denildi ki: Bu ayet hicretin dokuzuncu yılında inmiştir. Onuncu yılında indiği de rivayet edilmiştir ki bu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı yaptığı yıldır. Bu doğruya daha yakın bir rivayettir. Çünkü biz, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* farz haccı yapmasının emredildiği zamandan sonraya ertelediğini zannetmiyoruz. Zira o, Allah'ın emrini hemen yerine getirmeye koşan ve farzlarını derhal eda etmek için önde gidenlerin en hızlısıdır.

Yüce Allah geçmiş peygamberlerden bahsederken onları, hayırlı işleri yapmada yarışanlar olarak nitelemiş ve şöyle buyurmuştur:

(كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ) "

Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışırlar, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi."[402]

Hayır işlerindeki yarışta Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* önceki peygamberlerden geri kalacak değildi. Aksine onun bu işlerdeki payı, onlardan herbirinin payından daha fazla idi. Çünkü kendisi onlardan üstün ve peygamberlik derecelerinde onlardan daha yüksek bir makamda idi. Dolayısıyla hac ibadetini farz kılındığı zamandan sonraya bırakıp ertelemiş olması mümkün değildir. Kaldı ki başkalarına bu ibadeti eda etmede acele davranmalarını emretmiştir.

İbn Abbas *radiyallahu anh,* onun *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ)

***"Haccetmek isteyen acele etsin."*[403]**

---

401 Âl-i İmrân, 3/97
402 Enbiyâ, 21/90
403 Ebu Davud, Menasik, 6

Haccetmede acele davranılmasını başkasına emreden Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi farz olduğu andan sonra bu ibadeti eda etmede geç davranacak değildi. Böylece Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* haccı farz olduğu vakitten sonraya erteleyerek geciktirmiş olmadığı sabit oldu. Hac ibadeti (وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ) **"Beyti haccetmek, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır"** ayeti ile farz kılınmış ise bu ayet, hicretin ya dokuzuncu ya da onuncu yılında inmiştir. Eğer dokuzuncu yılında inmiş ise Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haccetmeyi bir mazeretten dolayı onuncu yıla ertelemiştir. O mazeret de şudur: Haccetmenin emredildiği vakit, cahiliyet devri Araplarının nesi yaparak zamansız haccettikleri vakte denk gelmişti. Eğer o zamanda haccetmiş olsaydı, haccı Allah'ın farz kıldığı zamanda yapmış olmayacaktı. Emredilen zamanda yapması ve Müslümanların o zamanda toplanıp kendisine uyarak birlikte haccetmeleri için haccı o sene ertelemişti. Mezkûr ayet eğer hicretin onuncu yılında inmiş ise bu zaten Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* haccettiği yıldır. Haccın farzlığı İbrahim'in (a.s) zamanından itibaren devam etmekte idiyse, bu takdirde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hicretten önce yaptığı hac, farz olan hacdır. Sonraki hacları ise nafiledir. Şu halde her iki durumda da Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* farz kılındıktan sonra eda etme imkânını bulduktan sonra haccı geciktirmiş olmadığı ispatlanmış oldu.

Yürüyerek Haccetmek

Musa b. Ubeyde'nin bildirdiğine göre Muhammed b. Kâ'b, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Yürüyerek haccetmek isterdim. Onu yapamadığıma üzüldüğüm kadar başka hiçbir şeye üzülmüyorum. Çünkü Yüce Allah **"Haccetmek üzere yaya olarak sana gelsinler"** buyurmuştur."[404]

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbrahim (a.s) ile İsmail (a.s) yürüyerek haccettiler."

Kasım b. Hakem el Ureni'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Utbe b. Umeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Genç-

404 Bkz: Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 4/331

liğimde yapmadığım hiçbir şey için pişmanlık duymuyorum. Yalnız yürüyerek haccetmediğim için pişmanlık duymaktayım."

Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan, Medine'den Mekke'ye yürüyerek yirmi beş defa haccetmiştir. Yolculuğu sırasında develeri beraberinde boş olarak güdülmüşlerdir. Üç ayrı zamanda malını ikiye bölerek Allah rızası için infak etmiştir. Bir ayakkabısını yanına alıp diğerini vermiş, bir mestini yanına alarak diğerini vermiştir.

Abdurrezzak'ın bildirdiğine göre Amr b. Zerr, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Öncekiler bineğe binmeden haccederlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah şu ayeti indirdi:

(يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ)

"Gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler."[405]

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Alâ, Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan (hacca) yürüyerek giderken binekleri boş olarak yanısıra güdülmekteydi."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ) **"Gerek yaya olarak, gerek yorgun develer üzerinde sana gelsinler"** ayeti haccın yaya ve binek üzerinde yapılmasının mübah oluşunu gerektirmektedir. Bunlardan hangisinin daha faziletli olacağına dair ayette bir delil yoktur. Ancak selef-i salihinin yürüyerek haccetmeyi tercih ettiklerine ilişkin yaptığımız rivayetler ile ayeti bu şekilde te'vil etmiş olmaları, yürüyerek haccetmenin daha faziletli olduğuna delalet etmektedir. Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu açıklayıcı bazı rivayetler gelmiştir.

Şöyle ki: Ukbe b. Amir'in annesi, Beytullah'a yürüyerek gitmeyi adamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yürüyerek Beytullah'a gitmesini ve bu sebeple bir kurban kesmesini ona emretmişti. Bu da yürüyerek Beytullah'a gitmenin bir kurbet (sevap kazandıran bir iş) olduğuna, ama bunu yapmayı adamakla vacip hale geldiğine delalet etmektedir. Öyle olmasaydı yürümeksi-

405 Hac, 22/27

zin binek üzerinde gitmesi sebebiyle Ukbe'nin annesinin bir kurban kesmesini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* emretmezdi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ)

"Uzak yollardan gelsinler."

Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etti: "Uzak beldelerden gelsinler."

Katade dedi ki: "Uzak yerlerden gelsinler."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (الفَجُّ) kelimesi yol anlamındadır. Yani ayette "Uzak yollardan gelsinler" denilmiş gibi olmaktadır. Bazı lügat âlimleri dediler ki: (العُمْقُ) kelimesi yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık anlamına geldiği gibi, dibine doğru derinlik anlamına da gelmektedir.

Nitekim şair Rü'be de bir şiirinde şöyle demiştir:

(وَقَاتِمِ الأَعْمَاقِ خَاوِي الْمُخْتَرَقْ)

"Uçsuz bucaksız yerde siyah toz bulutları

Geniş ve düz yerleri ise tamamen ıssızdı."

Şiirdeki (الأَعْمَاق) kelimesiyle, yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık kastedilmiştir. Mezkûr ayetteki (عَمِيق) kelimesiyle de derinlik değil, yerin yüzeyi üzerindeki uçsuz bucaksız uzaklık kastedilmiştir.

Başka bir şair de aynı bağlamda şöyle demiştir:

(يَقْطَعْنَ نُورَ النَّازِحِ الْعَمِيقِ)

"Uçsuz bucaksız uzak bir mesafenin aydınlığını geride bırakırlar."

Ümmü Hakîm binti Ümeyye'nin bildirdiğine göre mü'minlerin annelerinden Ümmü Seleme *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ أَهَلَّ مِنَ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى بِعُمْرَةٍ أَوْ بِحَجَّةٍ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ)

***"Umre veya hac için Mescid-i Aksâ'da ihrama giren kimsenin geçmiş günahları bağışlanır."*[406]**

Ebu İshak, Esved'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh*, umre yapmak üzere Kûfe'de ihrama girdi."

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* kış mevsiminde Şam'da ihrama girdiği rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh* Mescid-i Aksa'da, İmran b. Husayn *radiyallahu anh* Basra'da ihrama girmişlerdir.

Amr b. Mürre, Abdullah b. Seleme'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[407] ayetinin manasını kendisine soran kimseye Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: "Hac ve umre için kendi ailenin ikamet ettiği evlerde ihrama girmendir."

Hz. Ali İle Hz. Ömer dediler ki: "Kanaatimce kişinin umreye başladığı yerde ihrama girmesi gerekir."

Mekhul'dan gelen bir rivayette bildirildiğine göre, Hac ve umre yolculuğuna çıkan kimselerin Semerkant, Horasan, Basra veya Kûfe'de ihrama girdiklerini söyleyenlere İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Keşke bizim için belirlenen mikat mahallinde ihrama girsek de ihram yasaklarından korunmuş olsak."

İbn Ömer *radiyallahu anh* böyle demekle mesafenin uzaklığından değil de ihram yasaklarını ihlal etmekten çekindiği için mikata varmadan uzak beldelerde ihrama girmeyi mekruh görmüştür.

---

406 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 12/441
407 Bakara, 2/196

Hacda Ticaret Yapmak

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾)

28-"Gelsinler ki, kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayetteki menfaatlerden kasıt, ticaret ile Allah'ın rızasına uygun dünyevi ve uhrevi işlerdir."

Asım b. Ebi'n Nücud'un bildirdiğine göre Ebu Rezîn, ayette sözü edilen "menfaatler" hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Menfaatler, o zamanlarda mevcut olan panayırlardı. Ayette sözü edilen menfaatler, sadece dünyevi menfaatlerdir."

Ebu Cafer, "Menfaat kelimesiyle Allah'ın bağışlaması kastedilmiştir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hacda ticaret yapmak her ne kadar caiz olup onun kastedilmiş olması mümkün ise de ayetin zahiri, dinî menfaatlerin kastedilmiş olmasını gerektirmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ)

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar."[408]

---

408 Hac, 22/27-28

Bu ayet, insanların kendilerine ait bir takim menfaatlere şahit olmaları için Mekke'ye davet edilmelerini ve haccetmekle emrolunmalarını gerektirmektedir. Burada özellikle dünyevi menfaatlerin kastedilmiş olması imkânsızdır. Şayet öyle olsaydı, dünya menfaatleri için haccetmeye çağırılmış olacaklardı. Oysaki hac tavaf, sa'y, Arafat ve Müzdelife vakfeleri, hedy kesmek ve diğer menasiki ifa etmektir. Haccın amacına dâhil olmaksızın ruhsata bağlı şekilde dolaylı olarak dünyevi menfaatler de bunların arasına girebilir.

Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ)

"(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur."[409]

Cenab-ı Allah, hac mevsiminde ticaret yapmaya bu ayetle ruhsat vermiştir. Bununla ilgili rivayetler Bakara suresinin tefsirinde verilmiştir.

Belli Günler

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖٓي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[410]

Hz. Ali ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Belli günler, Kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gündür. Kurbanını bu günlerden dilediğinde kesebilirsin."

409 Bakara, 2/198
410 Hac, 22/28

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Belli günler, kurban kesme günleridir. (الْمَعْدُودَات) yani sayılı günler ise teşrik günleridir."

Tahavi'nin bildirdiğine göre şeyhi Ahmed b. Ebi İmran, Kadı Bişr b. Velid el Kindi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ebu'l Abbas et Tusi, Ebu Yusuf'a bir mektup yazarak ayette geçen "belli günler"in hangileri olduğunu sordu. Ebu Yusuf da onun mektubuna cevaben bana şunu yazdırdı: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabı bu konuda farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ali ile İbn Ömer'den *radiyallahu anh* gelen rivayete göre belli günler, kurban kesim günleridir. Ben de bu görüşteyim. Çünkü Yüce Allah, (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."** buyurmuştur. Bu da ancak kurban kesim günlerinde olur."

İbn Abbas, Hasan ve İbrahim'den gelen rivayete göre **"belli günler"**, zilhicce ayının ilk on günüdür. (الْمَعْدُودَات) sayılı günler ise teşrik günleridir." Ma'mer, Katade'nin de böyle dediğini rivayet etmiştir.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Miksem, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: (وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ) **"Belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar"** ayetindeki "belli günler", Kurban bayramının ilk günü ile devamındaki üç gündür."

Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bildirdiğine göre Ahmed el-Kâri, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini Muhammed'den rivayet etmiştir: "Belli günler, Zilhicce ayının ilk on günüdür."

Muhammed ise bu hususta şöyle demiştir: "Belli günler, kurban kesiminin yapıldığı üç gündür. Yani Kurban bayramının ilk günü ile ondan sonraki iki gündür."

Tahavinin bildirdiğine göre Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed, belli günlerin Zilhicce ayının ilk on günü, sayılı günlerin ise teşrik günleri olduğunu söylemişlerdir. Esahh olan, Ebu'l Hasan el-Kerhi'nin bunlardan yapmış olduğu rivayettir.

Denildi ki: Az oldukları için teşrik günlerine "sayılı gün" anlamında (المَعْدُودَات) denmiştir.

Nitekim bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ)

"Onu ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar."[411]

Burada dirhemlerin sayısı az olduğu için (مَعْدُودَة) kelimesiyle nitelendirilmişlerdir. Zilhicce ayının ilk on gününe "Belli günler" denmesi, o günleri bilmeye ve sonunda da haccın ifa edilmesi gerektiği hesabını yapmaya teşvik içindir. Mezkûr ayette sanki zilhicce ayının başlangıcını bilip o zamanda hilali gözetlememiz bize emredilmiştir ki, on günü sayınca kurban bayramına girileceğinin farkında olalım. Teşrik tekbirlerinin Zilhicce ayının ilk on günü ile sınırlı oluşu ve Arefe günü ile bayramın ilk gününde ifa edilişi -ki bu iki gün on günün içindedir- Ebu Hanife'nin görüşünü desteklemektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah'ın (عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine..."** buyurması, belli günlerin kurban kesim günleri olduğuna delalet etmektedir. Nitekim Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr ayette muhtemelen şu mana kastedilmiştir: Kurbanlık hayvanları kendilerine rızık olarak verdiği için belli günlerde Allah'ın adını ansınlar. Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ)

"Sizi doğru yola ilettiği için Allah'ı yüceltmeniz için..."[412]

---

411 Yusuf, 12/20
412 Bakara, 2/185

Şu cümle de buna örnek gösterilebilir:

(أُشْكُرِ اللّٰهَ عَلَى نِعَمِهِ)

"Bahşettiği nimetleri için Allah'a şükret."

Bahse konu ayetteki belli günler ifadesiyle Kurban bayramının ilk günü kastedilmiş olabilir. Yılların tekerrürü sebebiyle Kurban bayramlarının ilk günü üst üste eklenince çoğul olur ve birbirine eklenen o günlere "Belli günler" denir. Yine bu ayet, nafile hedy, avlanma cezası hedyi veya diğer hedy kurbanlarının bayramın ilk gününde kesilmesinin, diğer günlerde kesilmesinden daha faziletli olduğuna delalet etmektedir.

[Kurban Kesim Günleri]

Kurban kesim günlerinin hangileri olduğu hususunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Sevri dediler ki: "Kurban kesim günleri, bayramın ilk günü ile ondan sonraki iki gündür."

Şafiî dedi ki: "Kurban kesim günleri, bayramın ilk günü ile ondan sonraki üç gündür. O günler, teşrik günleridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Ömer, Enes b. Mâlik, Ebu Hureyre, Said b. Cübeyr ve Said b. Müseyyeb'in de bizim söylediğimizi söyledikleri rivayet edilmiştir. Şafiî'nin söylediğini Hasan ile Atâ'nın söyledikleri rivayet edilmiştir.

İbrahim en-Nehai'nin, "Kurban kesim günleri iki gündür" dediği rivayet edilmiştir.

İbn Sirin dedi ki: "Kurban kesimi bir gündür."

Yahya b. Ebi Kesir, Ebu Seleme ile Süleyman b. Yesar'ın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Kurban kesimi, Muharrem hilali görülünceye kadar devam eder."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurban kesiminin üç gün olduğu, görüşlerini naklettiğimiz sahabilerin ifadeleri ile sabit olmuştur. Bu hüküm meşhur ve müstefiz olarak onlardan rivayet edilmiştir. Onlardan sonra gelenlerin onlara muhalefet etmeleri caiz değildir. Çünkü onların dengi olan kimselerin onların hilafına bir şey söyledikleri rivayet edilmiş değildir. Böylece kurban kesim günlerinin üç gün olduğunun delili sabit oldu. Şunu da belirtelim ki, kurban kesim günlerinin belirlenmesi ancak nass veya icma ile olur. Bunu kıyas ile belirlemek mümkün değildir. Bu konudaki görüşünü naklettiğimiz sahabiler, kurban kesim günlerinin üç gün olduğunu söylediklerine göre bu artık bir nass olur. Nitekim ay hali süresini, mehrin ve namazın farzını tamamlamada teşehhüdün miktarını ve bunlara benzer nass ya da icma ile belirlenen diğer şeylerin miktarını belirlemede de böyle demiştik. Sahabeden bazıları bir meselenin hükmü hakkında bir şey söylediğinde onların sözü hüccet ve nass olarak sabit olur. Şunu da belirtmeliyiz ki, kurban kesim günleriyle teşrik günleri arasında fark olduğu sabit olmuştur. Çünkü teşrik günlerinin tamamında kurban kesilebilseydi, ikisi arasında fark olmazdı. O zaman bunlardan birini diğerinin yerine söylemek de mümkün olurdu. Kurban kesme günleri ile teşrik günlerinde cemrelere taş atıldığını, kurban kesme günlerinde kurban kesildiğini gördüğümüze, bazıları kesimin teşrik günlerinin sonuna kadar olduğunu söylediklerine, biz ise kesimin bayramın ilk günü ile ondan sonraki iki günde olduğunu söylediğimize göre, adlarının farklı oluşunun faydasını görebilmemiz için kesim günleri ile teşrik günleri arasında bir fark olduğunu söylememiz gerekir. O fark da şu olmalıdır: Teşrik günlerinin bazısı yani sonuncusu, kurban kesim günü olmamalıdır.

Kurban kesiminin teşrik günlerinin sonuna kadar devam edeceği görüşünde olanlar, şu rivayeti delil olarak ileri sürmüşlerdir.

Süleyman b. Musa'nın İbn Ebi Hüseyin'den bildirdiğine göre Cübeyr b. Mut'im *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ عَرَفَاتٍ مَوْقِفٌ وَارْفَعُوا عَنْ بَطْنِ عُرَنَةَ وَكُلُّ مُزْدَلِفَةَ مَوْقِفٌ وَارْفَعُوا عَنْ مُحَسِّرٍ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ مَنْحَرٌ وَكُلُّ أَيَّامِ التَّشْرِيقِ ذَبْحٌ)

"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Yalnız Urene vadisinden uzakta durun. Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Yalnız Muhassir vadisinden uzakta durun. Mekke'nin bütün sokakları (kurban) kesim yeridir. Bütün teşrik günleri, kesim (zamanı)dır."[413]

Bu hadis Ahmed b. Hanbel'e sorulduğunda şöyle demiştir: "İbn Ebi Hüseyin, bu hadisi Cübeyr b. Mut'im *radiyallahu anh* den dinlemiş değildir. Onun rivayetlerinin çoğunda yanılma vardır."

Bu hadisin aslı hakkında şu rivayetten bahsedilerek denildi ki: Mahreme b. Bükeyr b. Abdullah b. Eşecc, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Üsame b. Zeyd'in şöyle dediğini işittim: Abdullah b. Ebi Hüseyin'in Atâ b. Ebi Rebah'tan hadis rivayet ettiğini dinledim. O sırada Atâ da onu dinliyordu. Atâ dedi ki: Cabir b. Abdullah, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etti:

(كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ)

"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Mina'nın her yerinde kesim yapılabilir. Mekke'nin bütün sokakları yol ve kesim yeridir."[414]

Önceki hadisin aslı budur. Burada ***"Bütün teşrik günleri, kesim (zamanı)dır"*** ifadesine yer verilmemiştir. Bu ifadenin yeraldığı hadisteki bu kısım, Cübeyr b. Mut'im'in veya ondan sonrakilerin ifadesi olabilir. Çünkü o, bunu hadis olarak zikretmiş değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki, "kesim günleri" dediğimiz "Eyyâm-ı nahr" ifadesi Arapça'da en azından üç gün için kullanılır. Buna göre kesim günlerinin üç güne sabitlenmesi gerekir. Fazlası için bir delil bulunmadığından üç günden sonra kesim yapılabileceği hükmü sabit olmamıştır.

413 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 4/82; Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 2/138
414 Ebu Davud, Menasik, 64

Hayvan Keserken Besmele Çekmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[415]

Bu ayette geçen "Allah'ın adını ansınlar" ifadesiyle hayvanları keserken besmele çekmek kastedilmişse bu ayet, hayvan keserken besmele çekmenin şart olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayet, besmele çekmenin vücubunu gerektirmektedir. Zira Yüce Allah önceki ayette ve bu ayetin baş kısmında şöyle buyurmuştur:

(وَاَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلٰى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ)

"İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar."[416]

Ayette geçen "menfaatler" kelimesi, hac ihramının gerektirdiği menasiktir. Buna göre hayvan keserken besmele çekmenin vacip olması gerekmektedir. Çünkü haccetmek için yapılan çağrı, diğer hac menasiki için yapıldığı gibi, hayvan keserken besmele çekmek için de yapılmıştır. Ayette geçen "Allah'ın adını ansınlar" ifadesiyle cemrelere taş atarken yapılan duâ veya teşrik tekbiri kastedilmiş ise bu ayet, o duâları okumanın vacipliğine delalet eder. O duâ ile birlikte bunların tümünün yani kıran

415 Hac, 22/28
416 Hac, 22/27-28

veya temettu haccı için girilen ihramın gereği olan vacip hedyleri keserken besmele çekmenin, ihramın gereği olan teşrik tekbirinin ve cemreleri taşlarken okunan duânın da vacipliğine delalet eder. Çünkü ayette bunların tümünün kastedilmiş olmasına engel yoktur.

Ma'mer'in bildirdiğine göre Eyyüb, Nâfi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anh* kurban keserken (لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ) "Allah'tan başka ilâh yoktur. Allah en büyüktür" derdi.

A'meş, Ebu Zabyan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "Kurban keserken ne diyorsun?" diye sordum. "(اللهُ أَكْبَرُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) "Allah en büyüktür. Allah'tan başka ilâh yoktur" diyorum" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Ebû Bekir ez-Zebidî, Asım b. Şerif'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh*, kurban bayramının ilk gününde bir koç kesti ve şöyle dedi: (بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَمِنْ عَلِيٍّ لَكَ) "Bismillah. Allah en büyüktür. Allahım bu senden gelmiş bir nimettir ve sana takdim edilen bir kurbandır. Ali tarafından sana sunulmuştur."

Hedyin Etinden Yemenin Hükmü

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, kesilen hedyin etinden yemenin vacip olduğuna delalet etmektedir. Ancak selef uleması, vacip olmadığı hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Zira (عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar"** ifadesiyle mutlaka bayram kurbanı, temettu ve kıran kurbanları, nafile kurbanlar, ihramlının ihram yasaklarını ihlal etmesi örneğin avlanma, giyim, koku

sürünme, tıraş olma sebebiyle kesmesi gereken ceza hedyi ve ihsar hedyi kastedilmiştir. Ceza hedyini kesen kişinin ondan yemesi haramdır. Ama kıran ve temettu haccı yapan kimsenin kestiği hedyin etinden yemesinin vacip olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Çünkü insanlar, kıran ve temettu hedylerinden yeme konusunda iki görüş ortaya koymuşlardır. Bazıları bunların etinden yemenin caiz olmadığını söylerken, diğer bazıları mübah olduğunu ama vacip olmadığını söylemişlerdir. (فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** emrinin vücup ifade etmediği hususunda selef uleması ile onlardan sonra gelen fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Atâ, Hasan, İbrahim ve Mücahid'in, "Dilerse yer, dilemezse yemez" dedikleri rivayet edilmiştir.

Mücahid dedi ki: Bu emir, şu ayetteki emre benzemektedir: (وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا) **"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."**[417]

İbrahim dedi ki: Müşrikler, (فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** ayeti ininceye kadar, kestikleri büyük baş hayvanların etini yemezlerdi. Bu ayet indikten sonra dileyenler yediler. Dilemeyenler yemediler.

Yunus b. Bükeyr'in bildirdiğine göre Ebû Bekir el-Hüzeli, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde insanlar hedy kurbanı kestiklerinde kanını Kâbe'ye sürer, etleri yarıp taşların üzerine serer ve 'Bunları yememiz helal değildir. Biz bunları Allah için adadık' derlerdi. Yırtıcı hayvanlarla kuşlar onları yeyinceye kadar taşların üzerinde kalırlardı. İslamiyet gelince insanlar Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Cahiliyet devrinde biz böyle yapıyorduk. Şimdi bunu yapmayacak mıyız?' dediler. Bunun üzerine Yüce Allah (فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا) **"Artık onlardan siz de yiyin ve yedirin"** ayetini indirdi. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, onlara ***"Böyle yapmayın. Bu yaptığınız Allah için değildir"*** buyurdu. Hasan, sözlerine devamla dedi ki: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onlara, kestikleri hedyin etinden yemelerini emretmedi. ***"Dilersen ye, dilemezsen yeme"*** dedi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bayram kurbanının etinden yediği rivayet edilmiştir.

417 Mâide, 5/2

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, sözü edilen ve üzerine Allah'ın adının anılması emredilen kurbanlık hayvanların, kıran ve temettu hedyleri olmasını gerektirmektedir. Her ne kadar ayetin zahiri kıran ve temettu hedyleri olmasını gerektirmekte ise de en azından bu iki hedyi ve diğer kurbanları kapsaması gerekmektedir. Bunun delili de ayetin devamındaki şu kısımdır:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَق۪يرَ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَت۪يقِ)

"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[418]

Bu ayette sayılan fiiller için kıran ve temettu hedyinden başka bir kurban kesmek gerekmemektedir.

Şafiî, kıran ve temettu hedylerinin etinden sahiplerinin yiyemeyeceğini söylemiştir. Ayetin zahiri onun bu sözünün batıl olmasını gerektirmektedir.

Cabir, Enes ve başkaları, veda haccında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran yaptığını rivayet etmişlerdir. Yine Cabir ve İbn Abbas, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccında yüz deve kurban ettiğini, bunlardan altmış tanesini kendi eliyle kestiğini, kalanları başkalarına kestirdiğini, herbirinden bir parça et alıp bir kazanda topladığını, pişirip birazını yediğini ve suyundan da içtiğini rivayet etmişlerdir. Böylece Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kıran hedyinin etinden yemiş bulunmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığı, kendisinin de amellerin en faziletlisini yapmayı yeğlediği, kıran haccının ifrad haccından efdal olduğu, kıran için kesilmesi vacip olan hedyin ihrama dâhil edilen bir noksanlık sebebiyle ceza hedyi olmayıp nüsük olduğu ispatlandığına göre, kurban ve nafile hedyin etinden yemek caiz olduğu gibi kıran hedyinin de etinden yemek caizdir.

418 Hac, 22/28-29

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığının delillerinden biri de şudur: Hafsa *radiyallahu anh* dedi ki: "Ya Resulallah, sen umre ihramından çıkmadığın halde şu insanlara ne oldu ki ihramdan çıktılar?" Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Ben hedyi beraberimde getirdim. Ancak Kurban bayramının ilk gününde ihramdan çıkabilirim. Bir daha haccedecek olursam hedyi beraberimde getirmem ve bu yaptığım tavaf ile sa'yi umre yaparım."***

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde getiriği hedy nafile olsaydı, ihramdan çıkmasına engel olmazdı. Çünkü nafile hedy, ihramdan çıkmaya engel değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yapmış idiyse, hac ihramı onun ihramdan çıkmasına engel olmuştur. Hedyi beraberinde getirmiş olmasının buna bir etkisi olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hac ihramına girmiş olması o vakitte, Kurban bayramının ilk gününden önce ihramdan çıkmasına engel değildi. Çünkü o vakitte haccı feshetmesi caizdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, hac ihramına girmiş olan ashabına, umre yaparak ihramdan çıkmalarını emretmişti. O vakitte onlar, temettü haccı yapmak gayesiyle sadece umre ihramına girmiş olan kimseler durumunda idiler. Dolayısıyla umre ile hac ihramı arasında ihramdan çıkmalarına engel yoktu. Ancak hedyi beraberinde getirmiş olanlar hariç. Onlar ihramdan çıkamazlardı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaparken durumu böyle idi. İhramdan çıkmasına engel olan şey, hac ihramı değil, hedyi beraberinde getirmiş olmasıydı. Bu da 'Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* beraberinde getirdiği hedyler, nafile hedyi olmayıp kıran hedyleri idi' tezimizin doğruluğunu ispatlamaktadır. Çünkü nafile hedyin, ihramdan çıkmaya engel olma gibi bir etkisi hiçbir zaman yoktur.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kıran haccı yaptığını ispatlayan delillerden biri de şu hadistir:

(أتاني الليلةَ آتٍ من ربّي فقالَ: صلِّ في هذا الوادي المبارَكِ وقُلْ: عُمرةً في حَجّةٍ)

"Bu gece Rabbimin katından biri bana geldi ve şöyle dedi: Şu mübarek vadide namaz kıl. Haccın için de umre de." [419]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* Rabbinin kendisine emrettiği şeye muhalefet etmesi mümkün değildi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ifrad haccı yaptığına dair İbn Ömer *radiyallahu anh* rivayeti, kıran haccı yaptığına dair rivayetle çatışmamaktadır. Zira kıran haccı yaptığını rivayet eden kişi, başkasının farkında olmadığı ihramdaki menasik fazlalığının farkında olmuştur. Dolayısıyla onun rivayeti kabule daha şayandır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ifrad haccı yaptığını rivayet eden kimse, onun (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ) dediğini işitmiş, ama umreyi söylediğini işitmemiş olabilir. Ya da umreden söz etmeksizin sadece haccı söylediğini işitmiş ve ifrad haccı yaptığını zannetmiştir. Çünkü kıran haccı yapan kimsenin umreden söz etmeksizin hac için lebbeyk veya hacdan söz etmeksizin umre için lebbeyk yahut her ikisi için lebbeyk demesi caizdir. Bu caiz olduğuna göre bazıları Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hac için telbiye getirdiğini, diğer bazıları da hem hac hem de umre için telbiye getirdiğini işitmiş olabilir. Bu durumda fazlalık rivayet edenin rivayeti kabule daha şayan olmaktadır. Şunu da belirtelim ki, "Haccı ifrad etti" diyen kimse bu sözü ile, haccın fiillerini ayrı yaptı demek istemiş olabilir. Yani haccın fillerini ayrı, umrenin fiillerini ayrı yaptı şeklinde bir ifade kullanmak istemiş olabilir. Hem umre hem de hac ihramında umre fiillerini değil de sadece hac fiillerinin yapılmasını kasdetmiş değildir. Böylece kıranda hem hac hem de umre için bir tavaf ve bir sa'yin yeterli olacağını söyleyenlerin görüşü iptal edilmiş olmaktadır.

Bir sahabe ve tabiin topluluğundan gelen rivayete göre hedyin etinden sahibinin yemesi caizdir.

Atâ, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Fidye, ceza ve adak hedyi dışındaki bütün hedyler yenilebilir."

Ubeydullah b. Ömer'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ceza ve adak hedylerinin eti yenilmez. Bunların dışındaki bütün hedylerin eti yenilebilir."

419 Buhari, Hac, 16

Hişam, Hasan ile Atâ'nın şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ceza hedyi dışında hiçbir hedyin eti yenilmez." Görüldüğü gibi sahabe ve tabiun, kıran ve temettü hedyinin yenilebileceğini söylemişlerdir. Yenilmesini haram sayan bir selef âlimi bulunduğunu bilmiyoruz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ)

"Yoksula, fakire de yedirin."

Talha b. Amr, Atâ'nın bu ayeti açıklarken "Senden isteyene yedir" dediğini rivayet etmiştir.

İbn Ebi Necîh, Mücahid'in bu ayeti açıklarken şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ayette geçen (البَائِسَ) kelimesi, elini açarak dilenen kimse anlamına gelmektedir. Bu derece perişan halde bulunan kimseye (البَائِسَ) denmiştir. Çünkü bu durumdaki kişinin üzerinde perişanlık alametleri görülmektedir. Elini açıp dilenmektedir. Bu da onun fakirliğinin mübalağalı bir şekilde tasvir edilmesidir. Bu, miskin/düşkün anlamına gelmektedir. Çünkü miskin, ileri derecede fakir ve muhtaç olan kişi demektir. Bu kişi, muhtaçlığından ve kötü halinden ötüren kımıldayamaz durumdadır. Muhtaçlığını giderecek hiçbir şey bulamaz. 'Asıl dilenecek olan kişi budur' denilmiştir.

Bu ayet, bütün hedy ve kurbanları kapsamakta olup bunların yenilmesinin mübah ve bir kısmının sadaka olarak dağıtılmasının mendup olmasını gerektirmektedir. Mezhebimiz müçtehidleri bunların etinin üçte birinin sadaka olarak dağıtılmasının mendup olduğunu söylemişlerdir.

Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ)

"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin."[420]

420 Hac, 22/28

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de kurban etleri hakkında (فَكُلُوا وَادَّخِرُوا) ***"Yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"***[421] buyurmuştur. Fakihlerimiz kurbanın etinin üçte birini yemek, üçte birini evde saklamak, üçte birini de yoksul ve fakir için ayırmak gerektiğini söylemişlerdir.

(فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ) **"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin"** ayeti, kurban etini satmanın haramlığına delalet etmektedir.

(فَكُلُوا وَادَّخِرُوا) ***"Yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"*** hadisi de buna delalet etmektedir. Bu ayet ile hadis, kurban etini satmanın yasaklığına delalet etmektedir. Bu hükme delalet eden delillerden biri de şu rivayettir:

Süfyan'ın bildirdiğine göre Abdurrahman b. Ebi Leyla, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأَنْ أَقْسِمَ جُلُودَهَا وَجِلاَلَهَا وَأَمَرَنِي أَنْ لاَ أُعْطِيَ الْجَازِرَ مِنْهَا شَيْئًا وَقَالَ: «نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا»)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* büyük baş kurbanlıklarını kesmemi, derileri ile çullarını taksim edip dağıtmamı emretti. Kasaba ondan bir şey vermememi emretti ve ***'Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz'*** dedi."[422]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kasabın ücretinin kurbanlığın kendisinden verilmesini menetmiştir. Bu da kurbanın bazı cüzlerinin satılmasının caiz olmadığını göstermektedir. Çünkü kurbanlığın bir parçasını kasaba vermek, ücretten sayılır ki bu da bir tür satıştır. Kurban etini yemenin caiz oluşu, satmaksızın derisinden yararlanmanın caizliğine delalet etmektedir. Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri, kurban derisinden yararlanmanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

421 Müslim, Adâhî, 5
422 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/294

Hz. Ömer, İbn Abbas *radiyallahu anh* ve Hz. Aişe'nin bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir. Şa'bî dedi ki: "Mesruk, kurbanının derisini post yapıp üzerinde namaz kılardı."

İbrahim, Atâ, Tavus ve Şa'bî'nin kendi kurban derilerinden yararlandıkları rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurbanın bir kısmını ücret olarak kasaba vermeyi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yasaklaması ve ***'Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz'*** demesi iki manaya delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Burada yasak olan, kurbanlığın bir kısmının ücret olarak kasaba verilmesidir. Zira Hz. Ali'nin bazı rivayetlerinde, "Kasabın ücretini kurbanlıktan vermememi bana emretti" denilmektedir.

Bazı rivayetlerinde de "Kasaplık ücretine mahsuben kurbanlığın bir kısmını kasaba vermememi bana emretti" denilmektedir.

Bu da ücrete mahsub etmeksizin kurbanlığın bir kısmını kasaba vermenin, başkalarına vermek gibi caiz olduğuna delalet etmektedir.

2-Yukarıdaki hadiste büyükbaş hayvan kesimi için kasap icar etmenin caizliğine delalet vardır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, « نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا » ***"Ona biz kendi yanımızdan (ücretini) veririz"*** demiştir. Bu da mahiyeti bilinen her işi yaptırmak için adam kiralamanın caiz olduğunun delilidir.

Mezhebimiz müçtehidleri, koyun kesmek için kasap kiralamanın caiz olduğunu söylemişlerdir.

Ebu Hanife, katili kısasen öldürmek için cellat kiralamanın caiz olmadığını söylemiştir. İki mesele arasında şöyle bir fark vardır: Kurban kesmek, mahiyeti belli olan bir iştir. Adam öldürmek ise mahiyeti belirsiz olan bir iştir. Kısas edilecek kişinin bir darbe ile mi, iki darbe ile mi, yoksa daha fazla sayıdaki darbe ile mi öldürüleceği önceden bilinemez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ)

"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler."

Abdulmelik'in bildirdiğine göre Atâ, İbn Abbas *radiyallahu anh* bu ayetle ilgili olarak şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (التَّفَث) kelimesi; kurban kesme, tıraş olma, saçları kısaltma, tırnak kesme, bıyığı kısaltma, koltuk altı tüylerini temizleme anlamına gelmektedir." Osman b. Esved, Mücahid'in de böyle dediğini rivayet etmiştir. Hasan ile Ebu Ubeyde'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Ömer *radiyallahu anh* ile Said b. Cübeyr, ayette geçen (تَفَثَهُمْ) kelimesinin menasik olduğunu söylemişlerdir.

Eş'as, bu kelime hakkında Hasan'ın "nüsüklerini yerine getirsinler" anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Kays, Atâ'nın aşağıdaki ayeti şöyle açıkladığını rivayet etmiştir: (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra kirlerini gidersinler."** "Yani saçlarını ve tırnaklarını kessinler."

Ayette geçen (التَّفَث) kelimesinin, ihramlıdaki kirler olduğu, bunları temizlemenin de başı tıraş etmek, yıkanmak ve benzer şeylerle olacağı söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (التَّفَث) kelimesini selef ulemasının yukarıda anlattığımız şekilde te'vil etmiş olmaları, "Tefes" i yani kirleri gidermenin tıraşla olabileceğine delalet etmektedir. Çünkü onlar, mezkûr kelimeyi bu şekilde te'vil etmişlerdir. Eğer bu manaya gelmeseydi bu şekilde te'vil etmezlerdi. Çünkü bir kelimeyi, lafzının taşımadığı manaya göre te'vil etmek caiz değildir. Bu da ihramdan çıkmak için tıraş olmanın vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) "Sonra kirlerini gidersinler" emri vücup etmektedir. İhramdan çıkmak için tıraş olmanın nüsükten sayılmadığını söyleyenlerin görüşü böylece iptal edilmiş oldu.

Tıraş olmak ve diğer bazı şeyleri yapmak ihramlı iken yasak olduğu için bazı kimseler, ihramdan çıkarken tıraş olmanın yasaklı durumdan serbest hale geçiş olduğunu (ve nüsükten sayılmadığını) söylemişlerdir. Bunlar, şu ayetleri delil göstermişlerdir:

(وَاِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا)

"İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın."[423]

(فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْاَرْضِ)

"Namaz kılınınca artık yeryüzüne (isterseniz) dağılın."[424]

Esahh olan, birinci görüştür. Çünkü kirleri giderme emri, İbn Ömer *radiyallahu anh* ile yukarıda adları geçen selef ulemasından gelen rivayetlere göre diğer menasiki de içermektedir. Bilindiği gibi diğer menasikin yapılması mübah değil, vaciptir. Tıraş olmak da böyledir. Çünkü kirleri giderme emrinin vücup ifade ettiği ispatlanmıştı. Tıraş da aynı hükme tabidir.

(وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ)

"Adaklarını yerine getirsinler."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Adadıkları büyükbaş hayvanları kesmeleri kastedilmiştir."

Mücahid dedi ki: "Hacda adadıkları adaklarını yerine getirmeleri kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: "Adadıkları büyükbaş hayvanları kesmeleri kastedilmiş ise (وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فِي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْاَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا) **"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin"** ayetinde kastedilen, adanmış olan büyükbaş hayvanlarla hedyler değildir. Zira bu kastedilmiş olsaydı, hayvanların

423 Mâide, 5/2
424 Cum'a, 62/10

kesiminden sonra Yüce Allah kirlerin giderilmesi gerektiği söylemez ve o hayvanların etinden yememizi emretmezdi. Şu halde bu ayet, adak hayvanların dışında olan nafile hedyler ile temettü ve kıran hedylerini kasdetmektedir. Ayette kastedilenin adak hedy olmadığının bir delili de şudur: Adak kurbanının eti yenilmez. Ama bu ayette Cenab-ı Allah sözü edilen kurbanlık hayvanların etinin yenilmesini emretmiştir. Bu da ayette kastedilenin, adak hayvanlar olmadığına delalet etmektedir. Müteakip ayette ise adaklardan bahsedilmiştir. Bu bahisle de şu manalar kastedilmiştir:

1-Adak kurbanları yenilmez.

2-Adak kurbanlarının kurban kesim günlerinde kesilmesi, diğer günlerde kesilmesinden daha faziletlidir.

3-Adağı yemin kefareti vererek değil de bizzat adanılan şeyi yaparak yerine getirmek gerekir. Hacda adanılan sadaka verme, tavaf etme ve benzeri şeyler de ayette kastedilmiş olabilir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette kastedilen, belli bir vadeye kadar yerine getirilmesi adanan şeydir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah, (وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ) **"Adaklarını yerine getirsinler"** buyruğu, adakları yerine getirmenin vacipliğine delalet etmektedir. Çünkü emir, vücup ifade eder. Bu ayet, Şafiî'nin "Hac veya umre yapmayıya da büyükbaş hayvan kurban etmeyi ya da buna benzer şeyleri adayan kimsenin yemin kefareti vermesi gerekir" sözünün batıl olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Yüce Allah, adadığımız şeyleri aynen yerine getirmemizi emretmiştir.

Ziyaret Tavafı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾)

29-"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."

Hasan'ın, (وَلْيَطَّوَّفُوا) kelimesiyle ziyaret tavafının kastedildiğini söylediği rivayet edilmiştir. Mücahid dedi ki: "Burada kastedilen, vacip olan tavaftır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahiri, vücup ifade etmektedir. Çünkü bu ayet bir emirdir. Emirler de vücup ifade ederler. Bu ayetin bir emir olan (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra kirlerini gidersinler"** cümlesine atfedilmesi de buna delalet etmektedir. Çünkü o vakitte yani kurban bayramının birinci gününde ziyaret tavafından başka yapılacak bir tavaf yoktur. Bu da ayette ziyaret tavafının kastedildiğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu ayette muhtemelen kudûm tavafı kastedilmiştir. Kudûm tavafı ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ile ashabı Mekke'ye geldiklerinde onu ifa ederek hac ihramından çıkmış ve ifa ettikleri tavaf (ile sa'y)i umreye saymışlardı. Yalnız Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hedyini beraberinde getirmiş olması, ihramdan çıkmasına engel olmuştu. Bu yüzden haccını ifaya devam etmişti."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Mezkûr ayette kudüm tavafının kastedilmiş olması, birkaç sebepten ötürü mümkün değildir:

1-Ziyaret tavafının hedy kesiminden sonra yapılması emredilmiştir. Kurban kesimi ise kurban kesim günlerinde (bayramın ilk üç gününde) yapılır.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ فٖٓي اَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ عَلٰى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهٖيمَةِ الْاَنْعَامِۚ فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْبَٓائِسَ الْفَقٖيرَۘ ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتٖيقِ)

"Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin. Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler."[425]

425 Hac, 22/28-29

Ayette geçen (ثُمَّ) edatı, sıra ve sonralık manasına gelmektedir. Kudûm tavafı ise kurban bayramından önce yapılır. Bu sebeple ayette sözü edilen tavafla kudüm tavafının kastedilmediği ispatlanmış oldu.

2-(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** cümlesi, emirdir. Emir ise mendupluğuna ilişkin bir delil bulunmadıkça vücup ifade eder. Kudûm tavafı vacip değildir. Ayetteki tavafı kudüm tavafı olarak manalandırmak, kelamı gerçek manasından saptırmak olur.

3-Ayetteki tavaf ile, Mekke'ye geldiklerinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabına yapmalarını emrettiği tavaf kastedilmiş ise o tavaf neshedilmiştir. Çünkü haccı feshetmeleri için o tavafı yapmakla emrolunmuşlardı. O da şu ayetle neshedilmiştir:

(وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ)

"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"[426]

Bu tavafın neshedildiğini ispatlayan rivayetler ise şunlardır:

Rebia'nın bildirdiğine göre Hâris b. Bilal b. Hâris el Müzeni, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَسْخُ الْحَجِّ لَنَا خَاصَّةً أَوْ لِمَنْ بَعْدَنَا قَالَ « بَلْ لَكُمْ خَاصَّةً »)

"Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, haccı feshetmek sadece bize mi mahsustur, yoksa bizden sonrakilere de mi mahsustur?" Buyurdu ki: ***"Sadece size mahsustur."***[427]

Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebu Zerr *radiyallahu anh* ile başkalarından da böyle bir rivayet gelmiştir.

426 Bakara, 2/196
427 Ebu Davud, Menasik, 26

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Hacca gelen, kudûm için tavaf etmez. Arafat'tan önce tavaf ederse haccı, umre olur."

İbn Abbas *radiyallahu anh* bunu derken şu ayete dayanıyordu:

(ثُمَّ مَحِلُّهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir." [428]

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre ister Arafat'tan önce ister sonra olsun, tavaf etmekle ihramdan çıkılmış olur. Ona göre bu hüküm geçerli olup neshedilmiş değildir. Arafat vakfesinden önce tavaf ederek haccın, tamamlanmadan önce feshedilmesi caizdir. Bu durumda hac, umreye dönüşmüş olur. Oysa (وَاَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ) **"Haccı da, umreyi de Allah için tamamlayın"**[429] ayetinin zahiri ile bu hükmün neshedildiği sabittir.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında yürürlükte olan iki müt'ayı ben yasaklıyorum. Bunları yapanlara dayak atarım. Biri kadınlarla müt'a nikâhı yapmak. Diğeri ise hac müt'asıdır" sözü ile kasdettiği mana budur. Bunu söylerken de yukarıdaki ayetin zahirine ve Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem,* haccın feshinin sadece kendilerine mahsus olduğunu söylerken kullanmış olduğu ifadeye dayanmıştır. Arafat vakfesinden önce tavaf ederek haccı feshetme hükmünün neshedildiği sabit olduğuna göre, (وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler"** ayetinde sözü edilen tavafı kudûm tavafı olarak yorumlamak caiz değildir. Şu halde bu ayette sözü edilen tavaf ile ziyaret tavafının kastedildiği, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır. Bu ayette, ziyaret tavafının kurban kesim günleri geçmeden yapılması gerektiğine delalet vardır. Çünkü verilen emir,-ertelemeyi caiz kılan bir delil olmadıkça-emredileni derhal yapmayı gerektirir. Ancak bu tavafın kurban kesim günlerinin sonuna kadar ertelenmesinin mübahlığı hususunda ihtilaf yoktur.

---

428 Hac, 22/33
429 Bakara, 2/196

Süfyan es-Sevri ve başkalarının bildirdiklerine göre Eflah b. Humeyd, babasının, aralarında Ebu Eyyüb el-Ensari'nin *radiyallahu anh* de bulunduğu bir sahabi topluluğu ve diğer bazı insanlarla birlikte haccettiğini rivayet etmiştir.

"Kurban bayramının ilk gününe girildiğinde onlardan hiç biri Nefr gününe kadar Kâbe'ye gidip de ziyaret tavafını yapmamıştı. Ancak beraberlerinde kadınların da bulunduğu bazı erkekler acele ederek gidip bu tavaflarını yaptılar."

"Nefr günü" derken "Nefr-i evveli" yani bize göre kurban bayramının üçüncü gününü kasdetmiştir. Ayetin zahirine bakacak olursak ziyaret tavafının bayramın ilk gününden sonraya bırakılmasının caiz olmadığını görürüz. Ancak selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, ziyaret tavafının kurban kesim günlerinin üçüncüsüne kadar ertelenmesinin caiz olduğu hususunda ittifak ettikleri için biz de o güne kadar ertelenebileceğini söylemekteyiz. Lâkin Teşrik günlerinin yani bayramın sonuna ertelenmesi caiz değildir. Bu sebeple Ebu Hanife, "Ziyaret tavafını teşrik günlerinin sonuna erteleyen kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir" demiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed, "Bu durumdaki kişiye ceza gerekmez" demişlerdir.

(ثُمَّ) edatı sonralık manasını ifade ettiğine göre tavaf edecek olan kişinin, ziyaret tavafını dilediği bir zamana ertelemesi caiz olmalıdır, denilecek olursa, buna cevaben şöyle denilebilir: Bu tavafı ertelemenin vacip olmadığı hususunda ulema arasında ihtilaf yoktur. Hakiki manasında ele alınacak olursa (ثُمَّ) edatının zahiri, bu tavafın ertelenmesini gerektirmektedir. Ertelenmesi vacip olmadığına ve yapılması da farz olduğuna göre bu tavafın, erteleme yapmaksızın kurban kesim gününde yapılması gerekir ki, o da ihramlının kirlerini gidermekle emrolunduğu vakittir. Bu tavafı ertelemenin caiz oluşuna ayetin zahirinden delil çıkarmanız asla caiz değildir. Kaldı ki bu ayetteki (ثُمَّ) edatı, tavafı ertelemenin gerekliliği gibi hakiki manasında kullanılmış değildir. Bu sebeple Ebu Hanife, "Tıraş olmayı teşrik günlerinin yani kurban bayramının son gününe erteleyen kimsenin ceza olarak bir kurban kesmesi gerekir" demiştir. Zira (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ) **"Sonra**

kirlerini gidersinler" ilahi buyruğu, kurban bayramının ilk gününde hemen tıraş olunmasını gerektirmektedir. Bunun yanında kurban kesim günlerinin sonuna kadar ertelemeyi de mübah kıldığı hususunda ulema arasında görüşbirliği vardır. Ancak daha sonraya ertelenmesini caiz kılmamıştır.

Ebu Hanife'nin bu konudaki delillerinden biri şudur: Yüce Allah, Teşrik günlerinin ikincisinde yani bayramın üçüncü gününde nefr yapmayı/Minâ'dan ayrılmayı şu ayetle mübah kılmıştır:

(وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فّٖي اَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فٖي يَوْمَيْنِ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ)

"Sayılı günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin). Kim iki gün içinde acele edip (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur."[430]

Ziyaret tavafını yapmadan Minâ'dan ayrılmak mübah olamaz. Böylece ziyaret tavafının Nefr-i evvel'den yani bayramın üçüncü günü Minâ'dan ayrılmadan yapılmasının emredildiği ispatlanmış oldu. O zamana kadar yapılırsa, tavaf tamamlanmış olur. Ancak daha sonraya ertelenmesi kesinlikle yasaktır. Ertelenirse bir ceza kurbanı keserek bu eksikliğin telafi edilmesi gerekir.

(وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتٖيقِ)

"Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler" ayetinin maksat ve manası apaçık olduğu için; tavafın abdestsiz, cünüp, çıplak, geriye doğru giderek veya sürünerek her şekilde yapılması caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü taharet üzere olmanın ve saydığımız diğer hususların tavaf için şart olduğu, ayette belirtilmiş değildir. Taharet üzere olmayı ve sayılan diğer hususları tavaf için şart koşarsak, içeriğinde bulunmayan bir şeyi nassa eklemiş oluruz. Nassı neshetmesi caiz olan bir şey olmadıkça nassa eklemede bulunmak caiz değildir. Bu ayet, yasaklanan bu hallerde de yapılsa tavafın geçerli olacağına delalet etmektedir.

(ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتٖيقِ)

---

430 Bakara, 2/203

"Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler" ayeti bu fiilleri, aralarındaki sıraya uymadan yapmanın caiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ayette bu fiiller arasında sıraya uymanın gerekliliğine dair bir delil bulunmamaktadır. İhramlı kişi kirlerini gidermeden (tıraş olmadan) ziyaret tavafını yapar veya kirlerini giderdikten sonra tavafını yaparsa, ayete göre bunların tümünün caiz olması gerekir. Çünkü (وَلْيَطَّوَّفُوا) emrinin başındaki "vav" harfi tertibi/sıraya uymayı gerektirmez.

Ziyaret tavafından önce tıraş olmanın ve elbise giymenin mübahlığı hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Bu tavaftan önce cinsel ilişkide bulunmanın yasaklığı hususunda da ihtilaf etmemişlerdir. Ancak bu tavaftan önce koku sürünmenin ve avlanmanın hükmü üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Bazıları bu ikisinin tavaftan önce mübah olduğunu söylemişlerdir. Bu, mezhebimiz müçtehidleri ile fukaha çoğunluğunun görüşüdür. Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile başka bazı selef uleması da böyle demişlerdir.

Ömer b. Hattab *radiyallahu anh* ile İbn Ömer *radiyallahu anh* dediler ki: "Kadınlar, güzel kokular ve av, ziyaret tavafını yapmadan ihramlı kişiye helal olmaz."

Bir ulema topluluğu da "Kadınlar, güzel kokular ve av, tavafı yapmadan ihramlı kişiye helal olmaz" demiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Abdurrahman b. Kasım'ın babası, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(طَيَّبْتُ رَسُولَ اللهِ-صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-بيدي لِحُرْمِهِ
حِينَ أَحْرَمَ وَلِحِلِّهِ حين حل قَبْلَ أَنْ يَطُوفَ بِالْبَيْتِ)

"İhrama girişi esnasında Resûlullah'a** sallallahu aleyhi ve sellem **elimle güzel koku sürdüm. Beyti tavaf etmesinden önce ihramdan çıkışı esnasında da (ona güzel kokular sürdüm)."[431]

431 Müslim, Hac, 13

Ziyaret tavafından önce koku sürünme ve avlanmanın mübahlığının aklî delili ise şudur: Fakihlerin tamamıziyaret tavafından öncetıraş olup elbise giymenin mübahlığı hususunda görüşbirliği etmişlerdir. İhramlılık halini bozmada bunların etkisi yoktur. Güzel kokular sürünmenin ve avlanmanın bunlarla aynı hükme tabi olmaları gerekir.

(بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Beyt-i Atîk"

Ma'mer'in bildirdiğine göre Zühri, İbn Zübeyr'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kâbe'ye Beyt-i Atîk adı verilmesi, Allah Teâlâ'nın onu zorba hükümdarların tasallutuna bırakmamış olması sebebiyledir."

Mücahid dedi ki: "Allah Teâlâ onu zorba hükümdarların hâkimiyetine bırakmayıp özgür kıldığı için bu adla adlandırmıştır."

Denildi ki: Beyt-i Atîk (Kâ'be), insanlar için kurulan ilk ibadet evidir. Onu Hz. Âdem inşa etmiş, sonra Hz. İbrahim yenilemiştir. O, yeryüzündeki en kadim ibadet evidir. Bu sebeple ona Atîk denmiştir.

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ)

"Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse"[432]

Doğrusunu Allah bilir ya, ihramlının güç ve yücelik sahibi Allah'a saygılı olmak adına ihram yasaklarından sakınması, haccını ve ihramlılık halini korumak adına Allah'ın ihramlıya yasakladığı şeyleri günah bilip bunlardan uzak durması, bunları hiçe sayıp ihlal etmesinden kendisi için Rabbi katında daha hayırlıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرُمَاتِ اللّٰهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهٖ وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْاَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾)

432 Hac, 22/30

30-"Bu böyle. Kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse bu Rabbi katında kendisi için bir hayırdır. Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helal kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."

Bu ayetin manası hakkında iki şey söylenmiştir. Şöyle ki:

1-Allah'ın kitabında size bildirilen ölmüş hayvan, kan, domuz eti, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş, yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış ve dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar dışındaki hayvanlar size helal kılındı.

2-İhramlı iken deve, sığır ve davarlar size helal kılındı. Ancak Allah'ın kitabında size bildirilen av hayvanları bunların dışında olup ihramlıya haramdırlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ)

"Artık putlara tapma pisliğinden kaçının."[433]

Putları yüceltmekten sakının. Onlara tazimde bulunmayın. Müşriklerin yaptığı gibi onlar adına kurban kesmekten sakının. Yüce Allah hafife alınıp tiksinilmesi için bunları pislik olarak nitelemiştir. Bunlardan tiksinti duyulmasını emretmiştir. Çünkü müşrikler, dikili taşların üzerinde kurban kesiyor, kanlarını da bu taşların üzerine serpiyorlardı. Bu pisliklerle birlikte onlara tazimde bulunuyorlardı. Bu sebeple Yüce Allah Müslümanları, bunlara tazimde bulunmaktan ve tapmaktan menetmiş, anlatmış olduğumuz sebeplerden, pislik ve necasetlerinden ötürü bunları pislik olarak adlandırmıştır. Pislik ve necasetlerden sakınılması gibi bunlardan da sakınılması gerektiği için de bunları pislik olarak adlandırmış olabilir.

433 Hac, 22/30

Yalan Yere Şahitlik

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ)

"Yalan sözden kaçının."[434]

Ayette geçen (الزُّور) kelimesi yalan anlamına gelmektedir. Bu, her çeşit yalan hakkında kullanılabilen bir kelimedir. Yalanın en büyüğü, güç ve yücelik sahibi Allah'ı inkâr etmek, O'nu yalanlamaktır. Yalan yere şahitlik etmek de bu kapsama girmektedir.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Habip b. Numan, Hureym b. Fatik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(صلَّى رسولُ الله-صلَّى الله عليه وسلم-صلاةَ الصُّبح، فلما انصرف قام قائماً، فقال: «عُدِلَتْ شهادةُ الزُّورِ بالإشراك بالله» ثلاثَ مرارٍ، ثم قرأ: {فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ})

[Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* sabah namazını kıldı. Namazı tamamladığında ayağa kalkıp şöyle buyurdu: ***"Yalan yere şahitlik, Allah'a ortak koşmaya denk kılındı."*** Bunu üç kez tekrarladı. Sonra da şu ayetleri okudu: **"Yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun)."**][435]

Vâil b. Rebia, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: («عُدِلَتْ شَهَادَةُ الزُّورِ بِالشِّرْكِ بِاللهِ» ثُمَّ قَرَأَ: {فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ})

434 Hac, 22/30
435 Ebu Davud, Akdiye, 16; Hac, 22/30-31

"Yalan yere şahitlik, Allah'a ortak koşmaya denk kılındı." (Böyle dedikten) sonra şu ayeti okudu: **"Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının."**[436]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(شَاهِدُ الزُّورِ لَا تَزُولُ قَدَمَاهُ حَتَّى تُوجَبَ لَهُ النَّارُ)

"Yalancı şahit, cehenneme girmesine hükmedilmeden hesap yerinden ayrılmayacaktır."[437]

Yalan yere şahitlik edenin hükmü hakkında farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife, tazir edilmeyeceğini söylemiştir. Bize göre bu söz, tevbe etmesi durumunda tazir edilmeyeceği anlamındadır. Ama yalan yere şahitlik etmeye devam ederse, bence tazir edilmesi gerektiği hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Yalan yere şahitlik eden kimse dövülür, yüzü siyaha boyanarak teşhir edilir ve hapsedilir."

Abdullah b. Amir, babasının şöyle dediğini rivayet etmiştir: Yalan yere şahitlik eden birini Hz. Ömer'e getirdiler. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu soyarak insanların kendisini görmeleri için bir yerde bekletti ve "Bu, falan oğlu falandır!" dedi. Halk onu tanıdı. Sonra da Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu hapsetti.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Mekhul, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yalan yere şahitlik yapan kimse hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sırtına vurulur. Başı tıraş edilir. Yüzü karartılır ve uzun süre hapsedilir."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(ذٰلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾)

436 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/549; Hac, 22/30
437 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/208

32-"Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır."

Lügat âlimleri dediler ki: Ayette geçen (اَلشَّعَائِرُ) kelimesi, (شَعِيرَةٌ) kelimesinin çoğulu olup, konuluş amacını hatırlatıp hissettiren alamet ve nişane anlamına gelmektedir. Hacda hedy olarak belirlenen devenin iş'âr edilmesi, onun hedy olarak kesileceğini bildirecek şekilde işaretlemektir. Buna göre denilmiştir ki; Şeâir (اَلشَّعَائِرُ), hac menasikinin alametleridir. Mesela cemreleri taşlamak, Safa ile Merve arasında sa'yetmek, bu şiarlardandır.

Habib el-Muallim'in rivayetine göre Atâ'ya, Allah'ın şeâirinin neler olduğu sorulduğunda o, şöyle cevap vermiştir: "Allah'ın şeâiri, Allah'ın hükümleridir. O'nun taat olarak belirlediği şeylere uymak, günah olarak belirlediği şeylerden uzak durmaktır. Allah'ın şeâiri işte bunlardır."

Şerik'in bildirdiğine göre Cabir, (وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ) **"Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse"** ayetini açıklayan Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Her kim Allah'ın şiârlarını yüceltip gerekli saygı ve tazimde bulunursa..."

İbn Ebi Necih'in bildirdiğine göre Mücahid, (وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللّٰهِ) **"Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse"** ayetini açıklayan İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Her kim Allah'ın şiârlarını güzel görüp yüceltir, gerekli saygı ve tazimde bulunursa..." İkrime ile Mücahid'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Hasan dedi ki: "Allah'ın şiârları, Allah'ın dini demektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu manaların tümü kastedilmiş olabilir. Çünkü ayetin lafzının bu manalara ihtimali vardır.

Kurbanlık Deveye Binmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾)

33-"Sizin için onlarda belli bir zamana kadar bir takım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."

İbn Abbas, İbn Ömer, Mücahid ve Katade dediler ki: Kurbanlık olarak belirleninceye kadar o develerin sütünden, sırtından, yünlerinden yararlanabilirsiniz. "Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."

Muhammed b. Kâ'b el Kurzi'nin de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Atâ dedi ki: "Kesinceye kadar kurbanlık deveden yararlanılır." Urve b. Zübeyr de böyle demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İbn Abbas *radiyallahu anh* ile ona tabi olanlar, (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"belli bir zamana kadar"** kaydının, kurbanlık olarak belirleninceye kadar ondan yararlanılabileceği anlamına geldiğini söylemişlerdir. (إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى) **"Belli bir zamana kadar"** ifadesi işte bu anlama gelmektedir. Kurbanlık olarak belirlendikten sonra deveye binmenin mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Atâ ve onun görüşünde olanlar, kurbanlık olarak belirlendikten sonra da deveye binilebileceğini söylemişlerdir.

Urve b. Zübeyr dedi ki: "Hayvana fazla ağır gelmeyecek bir ağırlık yüklenebilir. Yavrusundan artakalan sütü sağılabilir."

Kurbanlık olarak belirlenen deveye binilebileceği görüşünde olanlar, delil olarak şu hadislere dayanmaktadırlar:

Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle rivayet etti:

(أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً قَالَ: «ارْكَبْهَا»، قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، قَالَ: «ارْكَبْهَا»، قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، قَالَ: «وَيْحَكَ ارْكَبْهَا»)

"Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir adamın bir deveyi önüne katıp güttüğünü gördü. Ona ***"Deveye bin"*** dedi. Adam, "O kurbanlıktır" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Ona bin"*** dedi. Adam yine, "O kurbanlıktır" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Yazıklar olsun sana! Ona bin"*** dedi."[438]

Şu'be'nin Katade'den naklen bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur. Bize göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* adamın deveye binmeye zaruret derecesinde ihtiyacı olduğunu bildiği için ona, deveye binmesini mübah kılmıştır. Bu husus başka rivayetlerde açıklanmıştır. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır:

İsmail b. Cafer'in bildirdiğine göre Humeyd, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* bir deveyi önüne katıp gütmekte olan, ama kendisi de yürümekten bitkin düşen bir adamın yanından geçerken ona ***"Deveye bin"*** dedi. Adam, "O, kurbanlıktır" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yine ***"Ona bin"*** dedi.[439]

Kurbanlık hayvana binmenin hükmü kendisinden sorulduğunda Cabir *radiyallahu anh* şöyle cevap verdi: Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(اركبها بالمَعرُوفِ إذا أُلجئْتَ إليها، حتى تَجِدَ ظهراً)

"Mecbur kaldığın zaman (Başka) Bir binek buluncaya kadar ona (kurbanlık hayvana) uygun şekilde bin."[440]

Bu hadisin başka bir varyantında Cabir *radiyallahu anh* şöyle demiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim: ***"İhtiyaç duyduğunda başa bir binek buluncaya kadar uygun şekilde ona bin."***

Kurbanlık hayvana binmenin, zaruret derecesinde ona ihtiyaç duyma şartına bağlı olduğu bu rivayetlerde açıklanmaktadır. Bu rivayetler, ondan sağlanacak menfaatlere mâlik olunamayacağına, mesela binek olarak başkasına kiraya verilemeyeceğine delalet etmektedir. Eğer mâlik olunabilseydi, diğer mülkler gibi onu da kiraya vermek caiz olurdu.

---

438 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 11/200
439 Müslim, Hac, 65
440 Ebu Davud, Menasik, 18

Hedylerin Kesim Yeri

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَاُحِلَّتْ لَكُمُ الْاَنْعَامُ اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ... لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَٓا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ)

"Haramlığı size okunanların (bildirilenlerin) dışında bütün hayvanlar size helâl kılındı. Artık putlara tapma pisliğinden kaçının, yalan sözden kaçının. Allah'a yönelen, O'na ortak koşmayan kimseler (olun). Kim Allah'a ortak koşarsa, sanki gökten düşmüş de kendisini kuşlar kapışıyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir. Bu böyle. Her kim de Allah'ın nişanelerini (kurbanlıklarını) yüceltirse, şüphesiz ki bu kalplerin takvasından (Allah'a karşı gelmekten sakınmasından)dır. Sizin için onlarda belli bir zamana kadar birtakım yararlar vardır. Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir."[441]

Bilindiği gibi bu ayetlerde Yüce Allah'ın murad ettiği şey; büyük ve küçükbaş hac kurbanları ile hacda hedy olarak kesilmesi adanarak vacip hale getirilen kurbanlıklardır. Yüce Allah, bu vasıftaki hayvanların varıp kesileceği yerin Beyt-i Atik olduğunu yukarıdaki ayette haber vermiştir. Burada Beyt-i Atik ile Mekke hareminin tamamı kastedilmiştir. Zira kurbanlık hayvanların Beytin yanında ve de Mescid-i Haram'da kesilmedikleri bilinmektedir. Bu da Beyt-i Atik ile Mekke hareminin tamamının kastedildiğine delalet etmektedir. Mekke haremi, yukarıdaki ayette Beyt-i Atik olarak ifade edilmiştir. Çünkü haremin hürmeti ve saygınlığı Beyt'e bağlıdır. Avlanma cezası olarak kesilmesi emredilen kurbandan bahseden ayette de benzer bir ifade kullanılmıştır.

(هَدْياً بالِغَ الْكَعْبَةِ)

"(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, bir kurbanlık hayvandır." [442]

441 Hac, 22/30-33
442 Mâide, 5/95

Bu ayette de Kâbe kelimesiyle Mekke hareminin tamamının kastedildiği hususunda ihtilaf yoktur.

Üsame b. Zeyd'in *radiyallahu anh* bildirdiğine göre Cabir b. Abdullah *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(كُلُّ عَرَفَةَ مَوْقِفٌ وَكُلُّ مِنًى مَنْحَرٌ وَكُلُّ فِجَاجِ مَكَّةَ طَرِيقٌ وَمَنْحَرٌ)

***"Arafat'ın her yerinde vakfe yapılabilir. Mina'nın her yerinde kesim yapılabilir. Mekke'nin bütün sokakları yol ve kesim yeridir."*[443]**

Mezkûr ayetin genel ifadesi, bütün hedylerin kesim yerinin Mekke haremi olmasını, başka yerde kesilmesi halinde geçerli olmamasını gerektirmektedir. Çünkü ayette hedyler arasında ayırım yapılmamıştır.

İhsar hedyinin kesim yeri hususunda farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Mezhebimiz müçtehidleri, ihsar hedyinin Mekke hareminde kesilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Nitekim Yüce Allah bununla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

(وَلا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ)

"Bu kurban, yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."[444]

İhsar kurbanının kesim yeri bu ayette mücmel kalmıştır. Ancak (ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ) **"Sonra da kurbanlık olarak varacakları yer Beyt-i Atik (Kâbe)'dir"[445]** buyurmakla Yüce Allah, önceki ayette mücmel kalan yeri açıklamış olmaktadır. Buna göre ihsar hedyinin kesim yerinin Mekke haremi olması gerekmektedir. Kesilmesinin gerekliliği ihramla ilintili olan avlanma cezası, tıraş olma fidyesi ve temettü kurbanı gibi diğer hedylerin kesim yerinin Mekke haremi olduğu hususunda fakihler ihtilaf etmemiş-

443 Ebu Davud, Menasik, 64
444 Bakara, 2/196
445 Hac, 22/33

lerdir. İhsar hedyi de böyledir. Çünkü onu da kesmenin gerekliliği ihramla ilintilidir. Dolayısıyla Mekke hareminde kesilmesi gerekir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَاَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ كَذٰلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾)

36-"Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır. Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın. Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin. Şükredesiniz diye onları böylece sizin hizmetinize verdik."

Denildi ki: (الْبُدْن) kelimesi, yağlanıp şişmanlamış deve demektir. Mesela deveyi şişmanlattığınızda (بَدَّنْتَ النَّاقَة) denir. Bir adam şişmanladığında (بَدُنَ الرَّجُلُ) denir. Deveye "bedene" denmesi bu sebeptendir. Sonra ister zayıf ister şişman olsun, bütün debelere "bedene" denmiştir. Bedene kelimesi, Arap dilinde deveye özgü bir isimdir. Ancak sığır da bedene hükmünde olduğu için, o da bu bakımdan deve yerine geçmiştir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* deveyi ve sığırı kurban olarak yedi kişi için yeterli görmüştür. Bu sebeple sığır da bedene hükmünde olmuştur. Dolayısıyla hedy olarak önüne katıp götürecek kişinin ihrama girmiş olması için sığıra da tıpkı devenin ki gibi gerdanlık/kilade takılır ki, hedy olduğu bilinsin. Bu ikisinden başka hedylerin boynuna gerdanlık takılmaz. İşte bu iki husus, yani her birinin yedi kişi için kurbanlık olarak yeterli olması, boyunlarına gerdanlık takılması, hedy edilecek hayvanlar arasında sadece bu ikisine mahsustur. Cabir b. Abdullah'ın, "Sığır, bedeneden sayılır" dediği rivayet edilmiştir.

"Allah için bir bedene kesmek adağım olsun" diyen bir kimsenin, adadığ hayvanı Mekke dışında kesmesinin caiz olup olmayacağı hususunda mezhebimiz müçtehidleri farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Mekke dışında kesmesi caizdir."

Ebu Yusuf ise Mekke dışında kesmesinin caiz olmayacağını söylemiştir. Ama hedy adağında bulunan kimsenin bu hedyini sadece Mekke'de kesmesi gerektiği hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Allah için birkaç köşek kesmek adağım olsun" diyen kimse adadığı köşekleri dilediği yerde kesebilir.

İbn Ömer'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre birkaç köşek kesme adağında bulunan kimse, adadığı köşekleri dilediği yerde kesebilir. Ama bedene kesme adağında bulunan kimse, bedeneyi Mekke'de keser. Hasan, Atâ, Abdullah b. Muhammed b. Ali, Salim, Said b. Müseyyeb'in de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Yine Hasan ile Said b. Müseyyeb'in şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Bir kimse hedy kesme adağında bulunursa bu adağını Mekke'de yerine getirmesi gerekir. Ama bedene kesme adağında bulunursa bu adağını nerede yerine getirmeye niyet etmişse orada yerine getirir."

Mücahid, "Bedene adağı sadece Mekke'de yerine getirilir" demiştir.

Ebu Hanife'ye göre bedene, birkaç köşeğe denktir. Belli bir yere hedy edilmesi gerekmez. Bedene adağında bulunan, birkaç köşek, koyun ve benzeri şeyleri adamış gibi olur. Hedye gelince onun belli bir yere hedy olarak sunulması gerekir. Bu hususta Yüce Allah, ((هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ"**(Bu ceza), Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere, bir kurbanlık hayvandır"**[446] buyurmuştur. Kâbe'ye ulaşması, hedyin sıfatı kılınmıştır.

Ebu Yusuf'un görüşüne delil olarak şu ayet gösterilebilir:

(وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ)

"Kurbanlık büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın dininin nişanelerinden kıldık. Sizin için onlarda hayır vardır."[447]

---

446 Mâide, 5/95
447 Hac, 22/36

Bedene kelimesi bu ayette bir maksadı ifade etmektedir. Çünkü o da hedy gibi adanması durumunda sevap kazandırır. Zira hedy kelimesi, Allah için Kâbe'ye hediye edilen kurbanlık hayvan olduğu için kesene sevap kazandırır. Hedyin Mekke dışında kesilmesi caiz olmadığı gibi, bedenenin de Mekke dışında kesilmesi caiz olmaz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, görüş bizi bağlamaz. Çünkü kurban edilmesi sevap olan her hayvanın mutlaka Mekke hareminde kesilmesi gerektiğine dair bir hüküm yoktur. Zira bayram kurbanı dediğimiz "udhiye" de sahibine sevap kazandırır. Ama her tarafta kesilmesi caizdir. Bedenenin Allah'ın şeâirinden/nişanelerinden olması, mutlaka Mekke hareminde kesilmesini gerektirmez.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاذْكُرُوا اسْمَ اللّٰهِ عَلَيْهَا صَوَٓافَّ)

"Onlar saf saf sıralanmış dururken (kurban edeceğinizde) üzerlerine Allah'ın adını anın."[448]

Yunus, bu ayetin açıklaması sadedinde Ziyad'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Devesini çöktürdükten sonra kesen bir adamın yanına İbn Ömer'in *radiyallahu anh* varıp ona şöyle dediğini gördüm: "Deveyi ayakta ve bağlı iken keserek Ebu'l Kasım *sallallahu aleyhi ve sellem* in bu işteki sünnetine uy."

Eymen b. Nabil, bu ayetle ilgili olarak Tavus'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Deveyi ayakta iken kes."

Süfyan'ın bildirdiğine göre Mansur, bu ayetle ilgili olarak Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bu ayetteki söz konusu kelime (صَوَٓافَّ) şeklinde okunursa deveyi ayakta ve ön ayakları birbirine bitişik vaziyette kesmek anlamına gelir. Mezkûr kelimenin yerine (صَوَافِنَ) kelimesi okunursa, deveyi ayakta ve bağlı vaziyette kesmek anlamına gelir."

448 Hac, 22/36

A'meş, Ebu Zabyan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Abbas *radiyallahu anh*, ayetteki mezkûr kelimeyi (صَوَافِنَ) şeklinde okudu ve bunun, deveyi bağlı iken (بِسْمِ الله والله أكبر) diyerek kesmek anlamına geldiğini söyledi."

A'meş, Ebu'd-Duhâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine bu ayetin manası sorulan İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini işittim: "Söz konusu kelime (صَوَّافَّ) şeklinde okunursa deveyi ayakta ve bağlı vaziyette kesmek anlamına gelir."

Cüveybir, Dahhâk'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh*, ayetteki söz konusu kelimeyi (صَوَافِنَ) şeklinde okurdu. Bu da devenin ön ayaklarından birinin bükülüp bağlanması ve üç ayak üzerinde durur vaziyette iken kesilmesi anlamına gelmektedir."

Katade şöyle bir rivayette bulundu: Hasan, ayetteki söz konusu kelimeyi (صَوَافِي) şeklinde okudu ve şöyle dedi: "Bu, 'şirkten arınmış olarak develeri kurban edin' anlamına gelir" dedi.

İbn Ömer ile Urve b. Zübeyr'den rivayet olunduğuna göre onlar, "Develer, kıbleye yöneltilmiş olarak kesilir" demişlerdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Selef uleması bu ayetteki mezkûr kelimeyi şu üç şekilde okumuşlardır: (صَوَّافَّ) şeklinde okunduğunda saf saf sıralanmış dururken develeri kesmek anlamına gelir. (صَوَافِي) şeklinde okunduğunda sırf Allah rızası için kurban etmek anlamına gelir. (صَوَافِنَ) şeklinde okunduğunda devenin ön ayaklarından birinin bükülüp bağlanması ve üç ayak üzerinde durur vaziyette iken kesilmesi anlamına gelir.

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca"

İbn Abbas, Mücahid, Dahhâk ve başkaları, ayeti bu şekilde manalandırmışlardır. Lügat âlimleri de (vücub) kelimesinin düşmek manasına geldiğini söylemişlerdir. Mesela güneş batmak üzere batı ufkuna düştüğünde (وَجَبَتِ الشَّمْسُ) denir.

Kays b. Hatîm, bu kelimeyi düşmek anlamında kullandığı bir şiirinde şöyle demiştir:

(أَطَاعَتْ بَنُو عَوْفٍ أَمِيرًا نَهَاهُمْ ... عَنِ السِّلْمِ حَتَّى كَانَ أَوَّلَ وَاجِبِ)

"Avf oğulları, kendilerini barıştan meneden bir emîre uydular

Savaşta vurulup toprağa düşen ilk kişi de o emîrleri oldu."

Aynı şekilde deve de ayakta iken kesildiğinde yan tarafı üzerine yere düşer. Bu da ayette geçen (صَوَافَّ) kelimesiyle, devenin ayakta kesilmesinin kastedildiğine delalet etmektedir. Çünkü yere çökmüş iken kesildiğinde, 'yere düştü' demek doğru olmaz. Ancak 'yanı üzerine düştü' denilebilir. Ayakta iken kesildiğinde haliyle onun için 'yere düştü' ifadesi kullanılır. Yere çökmüş haldeyken ölüp yanı üzerine düşen deve için, 'yanı üzerine düştü' denilir. Ayetin lafzının her iki manaya da ihtimali vardır. Ancak azhar olan görüşe göre ayakta iken kesildiğinde yan tarafı üzerine düşmesi şeklindeki manadır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا)

"Yanları üzerlerine düşüp canları çıkınca onlardan siz de yiyin."[449]

Bu ayet, (vücub) kelimesiyle devenin kesildikten sonra yere düşüp canının çıkmasının kastedildiğine delalet etmektedir. Yoksa ölmeksizin salt yere düşmesi kastedilmiş değildir. Canı çıkarak yere düşmesi kastedilmiştir. Buna göre devenin vücubu ile canının çıkması ifade edilmiş olmaktadır. Bu da canı çıkmadan etini yemenin caiz olmadığına delalet etmektedir.

Bu hükmün delillerinden biri de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şu hadisidir:

(مَا قُطِعَ مِنَ الْبَهِيمَةِ وَهِيَ حَيَّةٌ فَهُوَ مَيْتَةٌ)

"Canlı iken hayvandan kesilen parça leştir."[450]

---

449 Hac, 22/36

450 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 1/35

(فَكُلُوا مِنْهَا) **"Onlardan yiyin"** cümlesi, kesilen kurbandan yemeyi vacip kılmaktadır. Ancak ilim ehli kimseler, kesilen kurbandan yemenin vacip olmadığı hususunda görüş birliği etmişlerdir. Müstehap veya mendup olabilir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* veda haccı için Mekke'ye götürüp kestiği develerden yediği rivayet edilmiştir. Kurban bayramında bayram namazını kılmadan bir şey yemezdi. Namazdan sonra kurbanının etinden yerdi.

Bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ لُحُومِ الأَضَاحِيِّ فَوْقَ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ، فَكُلُوا وَادَّخِرُوا)

"Kurban etlerini üç günden fazla tutmanızı yasaklamıştım. Artık yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız."[451]

Ebû Bekir b. Ayyaş'ın bildirdiğine göre Ebu İshak, Alkame'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah, hedyini benimle birlikte Mekke'ye gönderdi. Kendisine, 'Bunu ne yapmamı emredersiniz?' diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Arefe gününde Arafat'a götür. Bayramın ilk gününde ayakta iken kes. Yere düşüp canını verdiğinde üçte birini ye, üçte birini sadaka olarak dağıt, üçte birini de kardeşimin ailesine gönder."[452]

Nafi'nin rivayetine göre İbn Ömer *radiyallahu anh,* hac ve bayram kurbanlarının etlerinin dağıtımıyla ilgtili olarak şöyle fetva vermiştir: "Üçte biri sana ve ailene. Üçte biri komşularına. Üçte biri de yoksullara."

Abdulmelik'in rivayetine göre Atâ da böyle demiş ve şunu ilave etmiştir: "Vacip veya nafile bedene kurbanlıklar da bu hükme tabidirler. Ancak avlanma cezası olarak kesilen kurbanlar, oruç, sadaka veya kurban fidyesi, yoksullara verilmesi adanan belirli adaklar bu hükmün dışındadırlar."

Talha b. Amr'ın bildirdiğine göre Atâ, İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban etlerinin üçte birini sadaka olarak vermemizi, üçte birini yememizi, üçte birini de kasaba vermemizi bize emretti."

---

451 İbn Mâce, Adahî, 17
452 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 3/175

Üçte birinin kasaba verilmesi yanlışlıkla bu rivayette yeralmıştır. Çünkü başka bir rivayette bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hz. Ali'ye (لَا تُعْطِ الْجَازِرَ مِنْهَا شَيْئًا) ***"O (kurba)ndan kasaba (ücret olarak) bir şey verme"***[453] demiştir.

İbn Mesud'un *radiyallahu anh* rivayetindeki ***"üçte birini de kasaba vermemizi bize emretti"*** ifadesi sahih de olabilir.

O takdirde bu ifadeyi "ücretine saymaksızın kasaba üçte birini vermemizi emretti" şeklinde anlamak gerekir. Yasak olan, kesim ücreti olarak kurbanlığın bir kısmını kasaba vermektir. Kurban etinden yemenin caizliği sabit olduğuna göre bu hüküm, etin bir kısmının zenginlere verilmesinin caiz olduğuna delalet eder. Çünkü kişinin yemesinin caiz olduğu şeyleri, diğer malları gibi zenginlere vermesi de caizdir.

Kurbanın sadaka olarak verilecek olan kısmının üçte bir olarak takdir edilmesi müstehaptır. Çünkü bir kısmının yenmesi, bir kısmının sadaka olarak dağıtılması, bir kısmının da sadaka olmaksızın hediye şeklinde dağıtılması caiz olduğuna göre, sadaka olarak dağıtılacak kısmın miktarı üçte bir olmaktadır.

Önce de naklettiğimiz gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kurban etleri hakkında ***"Artık yeyiniz ve (birazını da kendiniz için) saklayınız"*** buyurduğuna ve Yüce Allah da (فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْبَائِسَ الْفَقِيرَ) **"Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedirin"**[454] buyurduğuna göre, sadaka olarak dağıtılacak kısmın üçte bir olduğu ortaya çıkmaktadır.

(فَكُلُوا مِنْهَا) **"Artık onlardan siz de yiyin"** emri bedenelere atfedildiği için, bu emrin genel ifadesi, kıran ve temettu haccı için kurban edilen develerin etinden yemeyi caiz kılmaktadır. Çünkü ayetin lafzı bunları kapsamaktadır.

(وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ)

"İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin."[455]

453 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/232
454 Hac, 22/28
455 Hac, 22/36

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen (القَانِع) kelimesi, rızkı ile kanaat eden, yine (القَانِع) kelimesi, dilenen kimse demektir.

Sa'leb'in kölesi Ebu Amr'ın bildirdiğine göre Sa'leb, İbn Arabi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kanaat, Yüce Allah'ın verdiği rızka razı olmaktır. Kanaatkâr adama (رَجُلٌ قَانِعٌ) ve (رَجُلٌ قَنِعٌ) denir. İleri derecede kanaatkâr adama da sadece (رَجُلٌ قَانِعٌ) denir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İleri derecede kanaatkâr adam hakkında Şemmah şöyle demiştir:

(لَمَالُ الْمَرْءِ يُصْلِحُهُ فَيُغْنِي ... مَفَاقِرَهُ أَعَفُّ مِنْ الْقُنُوعِ)

"Mali durumunun iyi olup muhtaçlıktan kurtulması

Fakir düşüp dilencilik yapmasınden daha hayırlıdır."

(وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ) **"İstemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedirin"** ayetinin manası üzerinde selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Abbas, Mücahid ve Katade'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir. "(القَانِع) kelimesi, dilenmeyen kimse demektir. (المُعْتَر) kelimesi ise dilenen kimse demektir."

Hasan ile Said b. Cübeyr "(القَانِع) kelimesi, dilenen kimse demektir" demişlerdir.

Hasan'ın "(المُعْتَرّ) kelimesi dilenmeye yeltenen ama dilenmeyen kimse demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Mücahid dedi ki: "(القَانِع) kelimesi, zengin komşun demektir. (المُعْتَرّ) kelimesi ise sana takılıp senin yanında bulunan insan demektir" dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (القَانِع) kelimesi, zengin demek ise mezkûr ayet, kurban etinin üçte birini sadaka olarak dağıtmanın müstehap olma-

sını gerektirir. Çünkü ayette kurban sahibinin kurbanın etinden yemesi, zenginlere vermesi ve dilenen fakire vermesi emredilmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾)

37-"Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat ona sizin takvanız (Allah'a karşı gelmekten sakınmanız) ulaşır. Böylece onları sizin hizmetinize verdi ki, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanıyasınız. İyilik edenleri müjdele."

Bu ayetin manası hakkında denildi ki: Allah Teâlâ etleri ve kanları değil, kurban sahibinin takvasını kabul eder. Yine denildi ki: Kesilen kurbanların etleri ve kanları Allah'ın hoşnutluğuna ermez. Lâkin sizin takvalı olmanız O'nun hoşnutluğuna erer. Yüce Allah şunu açıklamak için mezkûr ayeti indirmiştir: Kurban kesenler, sevabı kendi amelleriyle hak ederler. Çünkü kurbanların etleri ve kanları, Allah'ın fiili sonucunda meydana gelmiştir. Dolayısıyla etlerle kanlar sebebiyle sevabı hak etmeleri mümkün değildir. Sevabı kendi fiilleriyle hak ederler ki o da takvaları ve kurban kesme konusunda Yüce Allah'ın emrine uymuş olmalarıdır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(كَذٰلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ)

"Böylece onları sizin hizmetinize verdi."

Yani kendilerini savunabilecek güç ve organlara sahip kılınan yırtıcı hayvanların aksine kurbanlık hayvanları sizlere boyun eğecek hale getirdi ki, onlardan elde etmek istediğiniz şeyleri elde edebilesiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّٓا اَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللّٰهِ كَث۪يراًۜ وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُۜ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَز۪يزٌ ﴿٤٠﴾)

40-"Onlar, haksız yere, sırf, «Rabbimiz Allah'tır» demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı, içlerinde Allah'ın adı çok anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi. Şüphesiz ki Allah kendi dinine yardım edene mutlaka yardım eder. Şüphesiz ki Allah çok kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir."

Mücahid dedi ki: "Ayette geçen (صَوَامِعُ), rahiplerin manastırı; (بِيَعٌ), Yahudilerin havrası demektir."

Dahhâk dedi ki: "Ayette geçen (صَلَوَاتٌ), Yahudilerin havrasıdır. Ona 'Saluta' derler."

Denildi ki: "Ayette geçen (صَلَوَاتٌ) kelimesiyle Müslümanların evlerindeki namaz kılma yerleri kastedilmiştir."

Bazıları dediler ki: "Eğer Allah'ın, insanların bir kısmını bir kısmıyla defetmesi olmasaydı İsa (a.s) ın şeriatının geçerli olduğu zamanda manastırlar, Musa'nın (a.s) şeriatının geçerli olduğu zamanda havralar, Muhammed'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şeriatının geçerli olduğu zamanda mescitler muhakkak yerle bir edilirdi."

Hasan dedi ki: "Zimmilerin mabetlerinin yıkılması, mü'minlerin koruması sebebiyle önlenir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, zimmilerin ve Müslümanlarla anlaşmalı olan gayr-ı Müslimlerin mabetlerini yıkmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Ama darül harpteki gayr-ı Müslimlerin evlerini, binalarını yıkmak caiz olduğu gibi, mabetlerini de yıkmak caizdir.

Muhammed b. Hasan dedi ki: "Sulh yoluyla fethedilen bir yer, Müslümanların şehri haline geldiğinde oradaki havra, kilise, Mecusilerin ateşevi yıkılmaz. Ama şiddet kullanarak fethedilen, halkı da cizye ödeme şartıyla yerinde bırakılan memleketler, Müslüman şehri haline gelmediği için yerlilerin havralarında ve kiliselerinde ibadet etmelerine mani olunur. Ancak bu mabetleri yıkılmaz ve dilerlerse oraları mesken olarak kullanabileceklerî kendilerine bildirilir."

Raşid Halifelerin İmametlerinin/ Devlet Başkanlıklarının Sahih Oluşu

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلّٰهِ عَاقِبَةُ الْاُمُورِ ﴿٤١﴾)

41-"Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkan ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekatı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah'a aittir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayette anlatılanlar, savaşmalarına izin verilenlerin sıfatıdır. Bunların savaşmalarına şu ayetle izin verilmiştir:

(اُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِاَنَّهُمْ ظُلِمُوا... اَلَّذِينَ اُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ...اَلَّذِينَ اِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْاَرْضِ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ وَاَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ)

"Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi... Onlar, haksız yere, sırf, «Rabbimiz Allah'tır» demelerinden dolayı yurtlarından çıkarılmış kimselerdir... Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve ik-

tidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar."[456]

Bu ayetlerde anlatılanlar, muhacirlerin sıfatıdır. Çünkü onlar, haksız yere yurtlarından çıkarılmışlardı. Yüce Allah, kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar verdiği takdirde namaz kılıp zekât vereceklerini, iyiliği emredip kötülüğü yasaklayacaklarını haber vermiştir. Bu, Cenab-ı Allah'ın kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar verdiği raşid halifelerin sıfatıdır. O halifeler; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir. Allah hepsinden razı olsun. Bu da onların imametlerinin/devlet başkanlıklarının sahihliğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, yeryüzünde kendilerine imkân ve iktidar verildiğinde Allah'ın farzlarını yerine getireceklerini haber vermiştir. Onlara yeryüzünde imkân ve iktidar verilmişti. Dolayısıyla onların Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri, menettiği ve yasakladığı şeylerden uzak durmaları gerekiyordu. Muaviye bu raşid halifelere dâhil değildir. Çünkü Yüce Allah, yurtlarından çıkarılan muhacirleri bu sıfatlarla nitelemiştir. Muaviye, muhacirlerden değildi. Aksine o, serbest olan kimselerdendi.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَمَا اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ اِلَّا اِذَا تَمَنّٰى اَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي اُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللّٰهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾)

52-"Senden önce hiçbir resül ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah âyetlerini sağlamlaştırır. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Şunlar (Putlar) Yüce Kuğulardır

Yukarıdaki ayetin iniş sebebi hakkında İbn Abbas, Said b. Cübeyr, Dahhâk, Muhammed b. Kâ'b ve Muhammed b. Kays'ın şöyle dedikleri

456 Hac, 22/39-41

rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَى) **"Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?"**[457] ayetini okuduğunda şeytan, onun okuyuşunun arasına şu ifadeleri kattı:

(تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ لَتُرْتَجَى)

"Şunlar (putlar) yüce kuğulardır. Bunların şefaatleri umulur."

Ayetteki (أَلْقَى الشَّيْطَانُ) cümlesinin ifade ettiği mana ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya konulmuştur. Bazı kimseler dediler ki; Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuduğunda putlardan bahseden ayete geldiğinde kâfirler, onun putları kötüleyip yereceğini düşünüyorlardı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّى) ayetine geldiğinde oradaki kâfirlerden biri (تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَى) ***"Şunlar (putlar) yüce kuğulardır..."*** dedi.

Bu olay, Mescid-i Haram'da büyük bir kureyş topluluğu önünde cereyan etti. Olay yerinden uzaktaki diğer kâfirler, bu ifadenin Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ağzından çıktığını zannederek "Muhammed, tanrılarımızı övdü" dediler. Yüce Allah, onların bu söylediklerini boşa çıkardı. Bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* değil, müşriklerden birinin söylediğini açıkladı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuyuşu sırasında bu ifadeleri seslendiren kimsenin şeytan olduğunu bildirdi. Çünkü bunu yapan müşrik, insan görünümlü şeytanlardandı.

Nitekim bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ)

"İnsan ve cin şeytanları"[458]

Şeytan, azan ve haddini aşan insanlarla cinlere denir. Denildi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuyuşu sırasında

---

457 Necm, 53/19-20. [Lât, Uzzâ ve Menât, müşriklerin taptıkları putlardan bazılarıdır. Mütercim]

458 En'âm, 6/112

putlarla ilgili övgü ifadelerini cinni şeytanlardan biri seslendirmiş olabilir. Peygamberlerin zamanında bu tür şeylerin olması mümkündü.

Nitekim Yüce Allah da bu hususta şöyle buyurmuştur:

﴿وَاِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَاِنّ۪ي جَارٌ لَكُمْۚ فَلَمَّا تَرَٓاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَقَالَ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِنْكُمْ اِنّ۪ٓي اَرٰى مَا لَا تَرَوْنَ﴾

"Hani şeytan onlara yaptıklarını süslemiş ve «Bu gün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım» demişti. Fakat iki taraf (savaş alanında) yüz yüze gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, «Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyler (melekler) görüyorum» demişti."[459]

Kureyş müşrikleri Bedir savaşına giderken, Süraka b. Mâlik'in kılığına giren İblis onlara böyle demişti. Kureyşliler Dârünnedve'de toplanıp Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* suikast planlarını hazırlarken de İblis, Necid'li bir ihtiyar kılığına bürünerek aralarına katılmıştı. Bir çeşit tedbir olarak bu tür olaylar Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında meydana gelebiliyordu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Necm suresini okuması sırasında putlar hakkındaki övücü ifadeleri de şeytanın kullanmış olması mümkündür. Oradaki müşrikler de bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediğini zannetmişlerdi. Bazıları dediler ki: Putlar hakkındaki övücü ifadeleri Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sehven söylemiştir. Bu da her beşerin başına gelebilecek bir durumdur. Zaten çok geçmeden Cenab-ı Allah bu hususta kendisini uyarmıştır. Bazı âlimler bu görüşü reddetmiş ve şeytanın, vesveselerini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kalbine bıraktığını, böylece söyleyeceği şeylerden onu alıkoyup Kur'an'ın bazı yerlerindeki Musa ve Firavun kıssaları gibi benzer ayetleri okurken yanlışlık yaptığını bazı münafıklar ile müşrikler, "Muhammed, söylediklerinden geri dönüş yaptı" demişlerdi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Kur'an okurken bazen hatâ etmiş, ama Cenab-ı Allah kendisini uyarmıştır. Lâkin Necm suresini okurken putlardan kuğular (garanîk) diye

---

459 Enfâl, 8/48

bahsetmesi kesinlikle söz konusu değildir. Kur'an okurken araya yanlışlıkla şiirler katarak onları Kur'an'danmış gibi göstermiş olması da mümkün değildir. Bu konuda Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* putlardan bahseden ayeti okurken inkâr edici bir edayla müşriklere şöyle demiştir: "Şu putlar sizin nazarınızda yüce kuğular gibidirler. Siz, onların şefaatlerinin umulduğunu söylemektesiniz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِكُلِّ اُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَۜ اِنَّكَ لَعَلٰى هُدًى مُسْتَق۪يمٍ ﴿٦٧﴾)

67-"Biz her ümmet için uygulayacağı bir ibadet yolu verdik. O halde din işinde seninle asla çekişmesinler. Sen Rabbine davet et. Çünkü sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoğru bir yol üzerindesin."

Denildi ki: Ayette geçen (مَنْسَك) kelimesi, iyi veya kötü bir işin yapıldığı mutad bir yerdir. Yani hayırlı veya şerli herhangi bir işin hep orada yapılması, insanlar tarafından alışkanlık haline getirilmiş olduğu bir mekândır. Hac menasiki de hacdaki ibadet mahalleridir. Yani hacla ilgili ibadetlerin ifa edildiği mekânlardır.

İbn Abbas *radiyallahu anh,* mensekin bayram manasına geldiğini söylemiştir. Mücahid ile Katade, mensek kelimesinin Mina'da veya başka bir yerde kurban ibadetinin ifa edildiği mekân anlamına geldiğini söylemişlerdir. Atâ ile Mücahid de böyle demişlerdir.

Atâ dedi ki: "Mensek, ümmetlerin kestikleri kurbanlar demektir."

Mensekin, Allah'ın emrettiği bütün ibadetler anlamına geldiği de söylenmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* rivayetine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Kurban bayramı gününde (min-

bere) çıkıp şöyle buyurmuştur: ***"Bu günümüzde yapacağımız ilk nüsükümüz (ibadetimiz) namaz sonra da kurban kesmektir."***[460]

Görüldüğü gibi bu hadiste namazla kurbanın nüsük (ibadet) olduğu bildirilmiştir. Bu da nüsük kelimesinin bütün ibadetler için kullanıldığına delalet etmektedir Yalnız bu kelime yalın olarak kullanıldığında âdete göre genel olarak kurban kesme anlamına gelir.

Konuyla ilgili bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

(فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ اَوْ صَدَقَةٍ اَوْ نُسُكٍ)

"Fidye olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesiya da kurban kesmesi gerekir."[461]

"Nüsük" kelimesiye bütün ibadetlerin kastedilmiş olmasına, ayette kurbanın da ibadetlerden biri olarak murad edilmiş olmasına engel yoktur. Bu da ayetin muhataplarının kurban kesmekle de emrolunmuş olmalarını gerektirmektedir.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَلَا يُنَازِعُنَّكَ فِي الْاَمْرِ)

"Din işinde seninle asla çekişmesinler."

Kurban kesmekle emrolunduğumuza göre buna dayanarak Kurban bayramında kurban kesmenin vacip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu emir, tıpkı zekât gibi varlıklı kimselerin tümüne yöneliktir. Ayetin hacda kesilmesi vacip olan kurbanlarla ilgili olduğunu söylersek o zaman bu emir, kıran ve temettü kurbanlarıyla sınırlı kalır. Çünkü hacda kesilen kurbanların tümü değil, sadece bu ikisi nüsüktür. Diğer kurbanlar ise hac ibadetiyle ilgili bir noksanlığı veya ihlal edilen bir yasağı telafi etmek için kesilirler. Dolayısıyla ceza kurbanlarının kesimi ibadet olarak vacip kılınmış değildir.

---

460 Bkz: Buhari, İdeyn, 17
461 Bakara, 2/196

Kurban İbadeti

Selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri, kurbanın vacip olup olmadığı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Şa'bî, Ebu Süreyha'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'i gördüm. Onlar kurban kesmiyorlardı."

İkrime dedi ki: İbn Abbas *radiyallahu anh*, Kurban bayramında kendisine et satın almam için iki dirhem vererek beni çarşıya gönderir ve şöyle derdi: "Karşılaştığın kimselere 'Bu, İbn Abbas'ın kurbanıdır' dersin."

İbn Ömer *radiyallahu anh* dedi ki: "Kurban kesmek vacip değildir. Lâkin sünnet olup dinen uygun görülen bir şeydir."

Ebu Mesud el-Ensari dedi ki: "Komşum bana vacip olduğunu zanneder korkusuyla -varlıklı olduğum halde- kurban kesmiyorum."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Seferi olmayan kimselerin kurban kesmeleri vaciptir."

İbrahim'in aynı hükmü şöyle ifade ettiği de rivayet edilmiştir: "Yükümlüer mukim olduklarında kurban keserler; seferi olduklarında kesmezler."

Yahya b. Yeman'ın bildirdiğine göre Said b. Abdulaziz, Mekhul'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kurban kesmek vaciptir."

Ebu Hanife, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Seferi olmayıp şehir ve köylerde mukim olan varlıklı kimselerin kurban kesmesi vaciptir. Seferi kimseler varlıklı da olsalar kurban kesmekle yükümlü değildirler. Varlıklı olmanın ölçüsü, sadaka-i fıtır verecek kadar varlıklı olmaktır." Ebu Yusuf'un da böyle dediği rivayet edilmiştir. Kurban kesmenin vacip olmayıp sünnet olduğunu söylediği de rivayet edilmiştir.

Mâlik b. Enes dedi ki: "İster mukim ister seferi olsun, herkes kurban kesmekle yükümlüdür. Mazereti olmadığı halde kurban kesmeyen kimse ne kötü bir iş yapmıştır!"

Sevri ve Şafiî dediler ki: "Kurban kesmek vacip değildir." Yine Sevri, kurban kesmemekte bir sakınca olmadığını söylemiştir.

Abdullah b. Hasan dedi ki: "Kişinin kurban masrafını babasına vermeyi tercih etmesi, kurban kesmesinden daha çok hoşuma gider."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kurban kesmenin vacip olduğunu söyleyen, mezkûr ayeti ve şu ayeti delil olarak ileri sürmektedir:

(قُلْ اِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَۙ لَا شَرِيكَ لَهُۚ وَبِذٰلِكَ اُمِرْتُ)

"(Ey Muhammed!) De ki: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum.»"[462]

Bu ayet, Kurban kesme emrini içermektedir. Çünkü burada geçen nüsük kelimesi ile bayram kurbanı kastedilmiştir. Şu rivayet de buna delalet etmektedir:

Said b. Cübeyr'in bildirdiğine göre İmrân b. Husayn *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(يَا فَاطِمَةُ قَوْمِى فَاشْهَدِى أُضْحِيَتَكِ فَإِنَّهُ يُغْفَرُ لَكِ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ تَقْطُرُ مِنْ دَمِهَا كُلُّ ذَنْبٍ عَمِلْتِيهِ وَقُولِى إِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ »)

"Ey Fatıma, Kalk, (kesim sırasında) kurbanının yanında dur. Çünkü onun kanından yere düşen ilk damla sebebiyle işlediğin bütün günahların bağışlanır. Ve şunu da söyle: «Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum.»"[463]

462 En'âm, 6/162-163
463 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 5/238

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh* kurban keserken (إِنَّ صَلاَتِى وَنُسُكِى وَمَحْيَاىَ وَمَمَاتِى لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ...) **"Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum"** ayetini okurmuş.

Kurban bayramının ilk gününde Ebu Bürde b. Niyar *radiyallahu anh* "Ey Allah'ın Resûlü, ben acele ederek kurbanımı (bayram namazından önce) kestim" dediğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle karşılık vermişti: ***"Bu gün yapacağımız ilk ibadetimiz namaz kılmak, sonra kurban kesmektir."***

Bu rivayet de nüsük kelimesi ile bayram kurbanının kastedildiğine delalet etmektedir. Kurban kesmenin (وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ) **"ben bununla emrolundum"** ayeti ile emredildiğini Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* haber vermiştir. Emir ise vücup gerektirir.

Kurban kesmenin vacipliğine şu ayet de delil gösterilmiştir:

(فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ)

"Rabbin için namaz kıl, kurban kes."[464]

Rivayet olunduğuna göre bu ayetteki namaz ile bayram namazı, kurban ile de bayram kurbanı kastedilmiştir. Emir, vücup gerektirir. Kurban kesmek bu emirle Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* vacip olduğuna göre bize de vacip olmuş demektir. Çünkü Yüce Allah ona uymamız gerektiğini şu ayetlerle bize bildirmiştir:

(وَاتَّبِعُوهُ)

"Ona uyun."[465]

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ)

"Andolsun, Allah'ın Resûlü'nde sizin için güzel bir örnek vardır."[466]

464 Kevser, 108/2
465 A'râf, 7/158
466 Ahzan, 33/21

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delili şu hadislerdir:

Zeyd b. Habbab'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Varlığı olup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Zeyd b. Habbab'dan başkası bu hadisi merfu olarak rivayet etmiştir. Onlardan biri Yahya b. Said'dir. Onun bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mali imkâna sahip olup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Yahya b. Ya'lâ da bu hadisi bu hadisi merfu olarak rivayet etmiştir. Onun bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Mali genişliğe kavuşup da kurban kesmeyen kimse namazgâhımıza yaklaşmasın."***

Bu hadisin ravileri arasında yer alan Ubeydullah b. Ebi Cafer'in zabt ve celalet bakımından İbn Ayyaş'ın fevkinde idi. Ubeydullah, bu hadisin Ebu Hureyre tarafından merfu olarak değil, mevkuf olarak rivayet edildiğini bildirmiştir. Denilir ki: Sahih görüşe göre bu hadis merfu değil, mevkuftur.

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delillerinden biri de şu hadistir. Ebu Remle el-Hanefi'nin bildirdiğine göre Mihnef b. Süleym *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(عَلَى كُلِّ أَهْلِ بَيْتٍ فِي كُلِّ عَامٍ أُضْحِيَّةٌ وَعَتِيرَةٌ)

"Her ev halkının yılda bir udhiye ve atire kurbanı (kesmesi) gerekir."[467]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Atire kurbanının neshedildiği ittifakla sabittir. (Cahiliyet devrinde ve İslamiyetin ilk zamanlarında insanlar) Recep ayında oruç tutar, sonra orucu bırakıp kurban keserlerdi. Bu kurbana recebiye kurbanı denirdi. İbn Sirin ile İbn Avn da bu kurbanı keserlerdi. Ancak

467 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/525. [Udhiye, kurban bayramında kesilen, Atire ise ilk zamanlarda Receb ayında kesilmesi müstehap olan ancak daha sonra neshedilen kurbana denir. Mütercim]

udhiye kurbanının neshedildiğine dair bir delil mevcut değildir. Dolayısıyla hadisin gereğince udhiye kurbanı vaciptir. Ancak bu hadiste anlatıldığına göre her ev halkı için bir udhiye kurbanı vaciptir. Bilindiği gibi vacip olan bir udhiye kurbanı bir ev halkının tamamı için yeterli olmaz. Sadece bir kişi için yeterli olur. Bu da anılan hadiste kurbanın vacip olmadığının kastedilmediğini göstermektedir.

Kurbanın vacip olduğu görüşünde olanların delillerinden bazıları şu hadislerdir:

Abdulbaki'nin bildirdiğine göre Şa'bî, Cabir *radiyallahu anh* ile Berâ b. Âzib'in *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Kurban bayramı gününde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* minbere çıkıp şöyle buyurdu: ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin."***

Ebu Bürde b. Niyar kalkıp "Ey Allah'ın Resûlü, (yemek çabuk hazırlansın da mescitten) döndüğümüzde arkadaşlarımız bizimle birlikte yesinler diye ben kurbanımı (namazdan önce) kestim" dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"O kurban değildir"*** buyurdu.

Ebu Bürde, "Kurban edilme yaşını doldurmamış bir keçim var. (onu kurban etsem olur mu?)" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Senin için yeterli olur. Ama senden başkaları için yeterli olmaz"*** buyurdu.[468]

Bu hadis, kurbanın vacip olduğuna birkaç yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin"*** ifadesi, kurban kesme emridir. Bu emrin açık anlamı, kurbanın vacip olmasını gerektirmektedir.

468 Bkz: Müslim, Adahî, 1

2-Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye ***"Senin için yeterli olur. Ama senden başkaları için yeterli olmaz"*** demesi, 'Senin kurbanın kaza edilmiş olur' anlamına gelmektedir. Çünkü (جَزَى عَنِّي) denildiğinde bu, "Benim yükümlülüğümün gereği kaza edildi" anlamına gelir. Kaza ancak vacip olan şeylerde söz konusu olur. Bu da kurban ibadetinin vacip olmasını gerektirmektedir.

Diğer taraftan bu hadisin bazı varyantlarında ***"Kurbanı namazdan önce kesen kişi, yeniden bir kurban kessin"*** denilmektedir.

Başka bir rivayette ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye, ***"Yeniden bir kurban kes"*** buyurmuştur.

Kurban ibadetinin vacip olduğunu kabul etmeyenler derler ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bizimle birlikte şu (bayram) namazı(nı) kılan kimse, kurbanı namazdan sonra kessin"*** ifadesi, kurbanın vacipliği anlamına gelmez. Çünkü kurbanın vacipliğinin bayram namazını kılmakla bağlantılı olmadığı hususunda bütün fakihler görüşbirliği etmişlerdir.

Bu hadiste sadece zenginlerin değil, herkesin kurban kesmesinden sözedildiğine göre bu, kurbanın mendup olduğuna delalet eder.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Ebu Bürde'ye ***"Senin için yeterli olur"*** demesi, zorunlu olmayan sevaplı bir amelin yeterliliği anlamına gelmektedir. Yeterlilik ve geçerlilik anlamına gelen "cevaz" ile "kaza" iki çeşittir. Biri zorunlu olmayan sevaplı bir salih amelin yeterli ve geçerli olması, diğeri ise farz olan bir amelin geçerli olmasıdır. Hadisteki "cevaz" ile "kaza" kelimelerinin zahiri anlamı, kurbanın vacipliğine delalet etmemektedir.

Şunu da belirtelim ki Ebu Bürde *radiyallahu anh* muhtemelen adakta bulunarak kurban kesmeyi kendine vacip kılmıştı. Kurbanını namazdan önce kestiği için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yeniden bir kurban kesmesini ona emretmişti. Ona hitaben verdiği bu emir, bayramda kesilen udhiye kurbanının vacip olduğuna delalet etmez. Çünkü bu, belirli bir şahsa verilmiş bir emirdir. Kurbanın herkese vacip olduğunu bildiren genel bir emir değildir.

"Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* vacibin kaza edilmesini istemiş olsaydı, Ebu Bürde'ye namaz öncesi kestiği kurbanın kıymetini sorardı ki, onun misli olan bir kurbanı kesmesini ona vacip kılsın" denilecek olursa, buna şöyle karşılık verilebilir:

Ebu Bürde *radiyallahu anh,* Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Kurban edilme yaşını doldurmamış ama iki koyundan daha etli olan bir keçim var. (onu kurban etsem olur mu?)" demişti. Demek ki kurban edilme yaşını doldurmamış olan keçisi, namaz öncesi kestiği kurbandan daha semiz imiş.

Kurbanın vacipliğini gösteren aklî delile gelince bu hususta şunu söyleyebiliriz: Fakihlerin tamamı, adakta bulunmakla kurban kesmenin zorunlu hale geleceği hususunda görüş birliği etmişlerdir. Kurbanın vacip bir aslı olmasaydı, adakta bulunmakla kesilmesi zorunlu hale gelmezdi. Nitekim vaciplerde aslı olmayan ameller, adamakla yapılması zorunlu hale gelmez.

Kurbanın vacip olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri de şu rivayettir:

Cabir el-Cu'fî, Ebu Cafer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Udhiye kurbanı, kendisinden önceki bütün kurbanları neshetmiştir. Zekât, kendisinden önce verilen bütün zekâtları neshetmiştir. Ramazan orucu, kendisinden önceki bütün oruçları neshetmiştir. Cünüplükten temizlenmek için yapılan gusül de kendisinden önceki bütün gusülleri neshetmiştir."

Dediler ki: "Bu, udhiye kurbanının vacipliğine delalet eder. Çünkü o, kendisinden önceki kurbanları neshetmiştir. Nesheden şeyin vacip olması gerekir. Bilindiği gibi kendisinden önceki hükümleri nesheden her neshedici hüküm farz ya da vaciptir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bana göre bu delil, kurbanın vacipliğini ispatlamaz. Çünkü vacip olan bir hükmün neshedilmesi, o hükmün vaciplik süresini beyan eder. Bir hükmün vacipliğinin neshediliş vaktine kadar devam ettiği açıklandığında bu, başka bir şeyin vacip kılınmasını gerektirmez. Mesela şâri', bu zamana kadar kesilen atire, akika ve diğer kurbanları üzerinizden kaldırıp neshettim derse, bu başka bir kurbanın vacip kılınmış olmasını gerektirmez. Şu halde "Udhiye kurbanı, kendisinden önceki bütün kurbanları neshetmiştir" ifadesinde kurbanın vacipliğine dair bir delil bulunmamaktadır. Ancak burada udhiye kurbanının önceki kurbanları nesh edişinin söylenmesiyle şu ifade edilmek istenmiştir: Biz udhiye

kurbanını kesmeyi tavsiye ettikten sonra artık ortada vacip olan başka bir kurban yoktur.

Kurbanın vacip olmadığı görüşünde olanların ileri sürdükleri deliller ise şunlardır:

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الأَضْحَى عَلَيَّ فَرِيضَةٌ وَهُوَ عَلَيْكُمْ سُنَّةٌ)

"Kurban bana farz, size sünnettir."[469]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes b. Mâlik *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Farz kılınmaksızın kurban ve vitir ile emrolundum."***[470]

Yine Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(ثَلاَثٌ هُنَّ عَلَيَّ فَرِيضَةٌ وَلَكُمْ تَطَوُّعٌ: الضَّحِيَّةُ وَصَلاَةُ الضُّحَى وَالْوِتْرُ)

"Üç şey bana farz, size içinse nafiledir: Kurban, kuşluk namazı ve vitir."[471]

Bu rivayetler, kurbanın bize vacip olmadığını ispatlamaktadırlar. Ancak rivayetler birbiriyle tearuz ettiğinde, öncelikle vacip olmasını gerektirenlerin delil kabul edilmesi iki sebepten gerekir. Şöyle ki:

1-Kurban kesmenin vacipliği, kesmemenin mübahlığından sonra gelmiştir.

2-Kurban kesmenin vacipliğinde, kesmemenin haram oluşu vardır. Kurban kesmenin vacip olmayışında ise kesmemenin mübahlığı vardır.

469 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 11/260
470 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/513
471 Abdurrezzak, el-Musannef: 3/5

Haramlık içeren hükümlerin uygulanması, mübahlık içeren hükümlerin uygulanmasından önceliklidir.

Kurbanın vacipliğini reddedenlerin delillerinden biri şu hadistir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أُمِرْتُ بِيَوْمِ الْأَضْحَى عِيدًا جَعَلَهُ اللهُ لِهَذِهِ الْأُمَّةِ)

"Kurban kesme gününü bayram olarak kutlamakla emrolundum. Allah o günü bu ümmet için bayram kıldı."

Bir adam, "Sütünden yararlanması için başkasına iğreti verdiğim dişi bir deve (veya koyun)dan başka bir malım yoksa onu da kurban edecek miyim?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi: ***"Hayır. Ama saçından biraz alır, tırnaklarını keser, bıyığını kısaltır ve etek tıraşı olursun. Güç ve yücelik sahibi Allah katında kurbanın böylece tamamlanmış olur."***[472]

Bu hadiste sayılan şeyler kurban yerine geçtiğine göre demek ki kurban kesmek vacip değildir. Çünkü bunlar vacip olmayan şeylerdir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Ayyaş, Cabir b. Abdullah'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(إني وجهتُ وجهيَ للذي فطَر السماواتِ والأرضَ، على ملة إبراهيمَ حَنيفاً، وما أنا من المُشركينَ، إن صلاتي ونُسكي، ومَحيايَ ومماتي لله ربِّ العالَمينَ، لا شريكَ له، وبذلك أُمِرتُ وأنا مِن المُسلمين، اللهمَّ مِنك ولَكَ، عَن مُحمدٍ وأُمتِه، باسم الله والله أكبر)

472 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 9/263

"Bayramın ilk gününde Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem testisleri alınmış, boynuzlu ve alaca iki koç kurban etti. Onları kesmek için kıbleye yöneltirken şöyle dedi: "Ben, İbrahim'in dini üzere hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim. Şüphesiz benim namazım da, diğer ibadetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. İşte ben bununla emrolundum. Ben Müslümanlardanım. Allahım, bu senden gelmiş olup Muhammed'den ve ümmetinden sana sunulmaktadır. Bismillah, Allahu ekber." Böyle dedikten sonra kurbanı kesti."[473]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ümmeti adına kurban kesmesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder. Zira vacip olsaydı, ümmetin tamamı için bir koyunun kurban edilmesi yeterli olmazdı.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, kurbanın vacip olmasına engel değildir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu nafile olarak kurban etmiştir. Kişinin, kendi adına nafile kurban kesmesi caiz olduğu gibi, kendisine vacip olan bir kimse adına da nafile kurban kesmesi caizdir. Ancak nafile olarak kesilen, vacip olanı kesme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz.

Kurbanın vacip olmadığının delillerinden biri de, selef ulemasından bu yönde yapmış olduğumuz rivayetlerdir. O rivayetlerde kurbanın vacip olmadığına iki yönden delalet vardır. Şöyle ki:

1-Kurbanın vacip olmadığına dair nakledilen meşhur rivayetlerin sahibi âlimlerin dengi olan diğer selef uleması bunlara muhalefet etmemişlerdir.

2-Genelin ihtiyacı olduğu halde kurban kesmek vacip olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kurbanın vacip olduğunu ashabına bildirirdi. Bildirmiş olsaydı bu, meşhur ve mütevatir olarak bize nakledilirdi. En azından kendisine genelin ihtiyacı olan sadaka-i fıtırla ilgili rivayetler derecesindeki rivayetlerle bize nakledilirdi. Bu konuda meşhur ve müstefiz rivayetlerin bulunmayışı, kurban kesmenin vacip olmadığına delalet etmektedir.

473 Ebu Davud, Adâhî, 4

Kurban kesmenin vacip olmadığının delillerinden biri de şudur: Kurban kesmek, maldaki bir hak olarak vacip olsaydı, sadaka-i fıtırda olduğu gibi bunda da mukim ile seferi kimsenin hükmünün farklı olmaması gerekirdi. Ebu Hanife'nin, seferi kimsenin kurban kesmesinin vacip olmadığını söylemesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder.

Kurban kesmenin vacip olmadığının bir delili de şudur: Kurban kesmek, maldaki bir hak olarak vacip olsaydı, kesim vaktinin geçmesi ile bu vacipliğin ortadan kalkmaması gerekirdi. Kesim günlerinin geçmesi ile bu vacipliğin ortadan kalktığı hususunda fakihlerin tamamının ittifak etmesi, kurbanın vacip olmadığına delalet eder. Çünkü zekât, sadaka-i fıtır, öşür ve benzeri mali haklar, zaman aşımına uğramazlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَۚ ﴿٧٧﴾)

(وَجَاهِدُوا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادِهِۜ هُوَ اجْتَبٰيكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍۜ مِلَّةَ اَبِيكُمْ اِبْرٰهِيمَۜ هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِۚ فَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِۜ هُوَ مَوْلٰيكُمْۚ فَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾)

77-"Ey iman edenler, rükû edin, secde edin, Rabbinize kulluk edin ve hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz."

78-"Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dinine uyun. Allah sizi hem daha önce hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekatı verin ve Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!"

Ayette geçen (مِلَّةَ) kelimesi, mukadder (اتَّبِعُوا) fiilinin mefulü olduğu için mansub olmuştur. Bazıları dediler ki ayette (كَمِلَّةِ أَبِيكُمْ) şeklinde bir takdir olduğu, ancak cerr edici "kâf" harfi hazfedilince mecrur olan "millet" kelimesi mansub olmuştur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından neshedilen hükümleri hariç olmak üzere İbrahim'in (a.s) şeriatine uymamız gerektiğine delalet etmektedir.

Denildi ki: Ayette **"Babanız İbrahim'in dini"** ifadesi kullanılmıştır. Çünkü o din, Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in getirdiği dine dâhildir. Ayette (كَمِلَّةِ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ) "Babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi" manası kastedilmişse, o takdirde şöyle denmek istenmiş olur: "Babanız İbrahim'in dininde emredildiği gibi Allah uğrunda hakkıyla cihad edin." Çünkü o, Allah uğrunda hakkıyla cihad etti.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(وَجَاهِدُوا فِي اللهِ حَقَّ جِهَادِهِ) **"Allah yolunda hakkıyla cihad edin"** (ayeti) "Müşriklere karşı cihad edin" anlamına gelmektedir."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Allah uğrunda cihad ederken hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayın. Allah uğrunda hakkıyla cihad işte budur."

Dahhâk dedi ki: "Güç ve yücelik sahibi Allah için hak ile amel edin, doğru iş yapın."

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ)

"Allah, dinde üzerinize hiçbir güçlük yüklemedi."

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "Allah, dinde sizi dara sokmadı." Mücahid de böyle demiştir.

Bu ayet, karşılaşılan hadiselerle ilgili hükümlerde ihtilafa düşüldüğünde, insanları zora sokan hükmün reddedilmesi, kolaylık sağlayan hükümlerin ise tercih edilmesi gerektiğine delalet etmektedir.

(وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) ayetinin manası hakkında denildi ki: Bu ayet, 'Allah, dini işlerde sizi çıkışı olmayan dar bir yola sokmaz' manasına gelmektedir. Çünkü bazı suçlardan tevbe ederek, bazılarından da haksızlığa uğrayanın hakkı kendisine teslim edilerek kurtulmak mümkündür. İslam dinine göre, cezasından kurtulmanın imkânsız olduğu bir suç yoktur.

(مِلَّةَ اَبِيكُمْ)

"Babanız İbrahim'in dini."

Müslümanların tamamı İbrahim'in (a.s) neslinden gelmedikleri halde burada bütün Müslümanlara hitap edilmektedir. Hasan'ın bu hususta şöyle dediği rivayet edilmiştir: Yüce Allah, evladın babasına saygılı olması gerektiği gibi, tüm Müslümanların da İbrahim'e (a.s) saygılı olmaları gerektiğini bildirmek istemiştir. Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* hanımları mü'minlerin gerçekte anneleri olmadıkları halde bir saygı ifadesi olarak onlar hakkında (وَاَزْوَاجُهُ اُمَّهَاتُهُمْ) **"Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır"**[474] buyurmuştur.

Bazı kıraatlerde bu ayette (وَهُوَ أَبٌ لَهُمْ) **"O (İbrahim), onların babasıdır"** ibaresi yer almaktadır.

(هُوَ سَمّٰيكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ)

"Allah, sizi daha önce müslüman diye isimlendirdi."

İbn Abbas ile Mücahid dediler ki: "Yani Allah sizi Müslümanlar olarak adlandırdı. Çünkü İbrahim'in (a.s) daha önce şöyle ettiğini Allah Teâlâ bildirmiştir:

(وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ)

"Rabbimiz! Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl.[475]**"**

---

474 Ahzâb, 33/6
475 Bakara, 2/128

(مِنْ قَبْلُ وَفِي هٰذَا) Mücahid, mananın şöyle olduğunu söylemiştir: "Hem daha önce, hem de bu Kur'an'da,"

(هُوَ اجْتَبٰيكُمْ)

"O, sizi seçti."

Bu ayet, sahabe-i kiramın adalet sahibi ve Allah tarafından beğenilmiş kimseler olduklarına ve onlara dil uzatanların batılda olduklarına delalet etmektedir. Çünkü Cenab-ı Allah ancak kendisine itaat eden ve razı olduğu yola koyulan kimseler seçkin kılar. Bu ayet, muhatabı olan sahabileri övmekte ve onların temiz insanlar olduklarına delalet etmektedir.

(لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ)

"Sizi müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız."

Bu ayet sahabe icmasının sahihliğine delalet etmektedir. Zira ayet şu manaya gelmektedir: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* tebliğine itaat edenlerinizin itaatine, âsi olanlarınızın da isyanına şahit olsun. Sizler de insanlara Rablerinin Kitabından, Peygamberlerinin sünnetinden yaptığınız tebliğlere uyup uymadıklarına şahit olasınız.

Bu ayet, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ اُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى
النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)

"Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık."[476]

476 Bakara, 2/144

Bu ayette Cenab-ı Allah bu ümmeti önce adaletli olmakla niteleyip övmekte, sonra da kendilerinden sonra gelecek kuşaklar için şahit ve hüccet olduklarını haber vermektedir.

Nitekim bu ayette de böyle buyurmuştur:

(هُوَ اجْتَبٰيكُمْ...وَتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ)

"O, sizi seçti ve ... sizi hem daha önce, hem de bu Kur'an'da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَافْعَلُوا الْخَيْرَ)

"...hayır işleyin..."[477]

Vacip olup olmadığı hususunda ihtilaf edilen bazı ibadetlerin vacipliğine bu ayeti bazı kimseler delil olarak ileri sürebilirler. Bize göre bu ayetin, herhangi bir ibadetin vacipliğine delil olarak gösterilmesi sahih değildir. Bunun bu hususta genel bir hüküm ifade ettiği de söylenemez.

477 Hac, 22/77

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

23- MÜ'MİNÛN SÛRESİ

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَۙ ﴿١﴾)

(اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَۙ ﴿٢﴾)

Saygı içindedirler."

İbn Avn, Muhammed b. Sirin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken başını kaldırır (gözlerini havaya diker)di. (اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayeti inince başını önüne doğru eğdi."[478]

Hişam, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etti: "(اَلَّذ۪ينَ هُمْ ف۪ي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayeti indiğinde mü'minler namazda önlerine bakar oldular. Namazdaki bir adam, bakışlarının secde yerinden öteye aşmamasını arzu ederdi."

Bir ulema topluluğundan rivayet olunduğuna göre namazda huşû, kişinin bakışlarının secde yerinden öteye aşmamasıdır.

İbrahim, Mücahid ve Zühri'den rivayet olunduğuna göre huşû, sükûnet halidir.

---

478 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 2/401

Mesudi'nin bildirdiğine göre Ebu Sinan, yakınlarından bir adamın şöyle dediğini rivayet etmiştir: (الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ) **"Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler"** ayetinin manası kendisine sorulan Hz. Ali *radiyallahu anh* şöyle dedi: "Huşû yani derin saygı, kalptedir. Bu, Müslümana karşı mütevazı olman, namaz kılarken de sağa sola bakmamandır."

Hasan dedi ki: "Ayette geçen (خَاشِعُونَ), Allah'tan korkanlar anlamına gelmektedir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Huşû kelimesi, yukarıda anlatılanların tümünü yani namazdayken sükûnet halinde olma, boyun büküp mütevazı olma, sağa sola bakmama ve Allah Teâlâ'dan korkma manalarını içerir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

"Namazda sâkin olun. Ellerinizi oynatmayın."[479]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعٍ، وَلَا أَكُفَّ شَعَرًا وَلَا ثَوْبًا)

"Yedi organ üzerine secde etmek, saçı ve elbiseyi toplamamakla emrolundum."[480]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılarken (secdede alına yapışan) çakıl tanelerini silip gidermeyi yasaklamış[481] ve şöyle buyurmuştur: ***"Biriniz namaza durduğunda rahmet onunla karşı karşıya gelir. Sağa sola bakınca rahmet onun yanından ayrılır."***

Zühri, Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etti: ***"Resûlullah*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***namazda göz ucuyla sağa sola bakardı ama başını çevirerek bakmazdı."***

479 Bkz: Müslim, Salât, 11
480 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 19
481 İbn Mâce, İkametu's-Salât, 62

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Selam, Seluli'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bana anlattığına göre Sehl b. Hanzeliye, Huneyn savaşı için Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ile birlikte yola çıkmış, gece olunca Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Bu gece bizim için kim koruma nöbeti tutar?"*** diye sormuş.

Enes b. Ebi Mersed el-Ğanevi, "Ben (tutarım) ey Allah'ın Resûlü" demişti.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bineğine binmesini emretmiş, o da atına binmiş ve huzura gelmişti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu: ***"Şu geçide yönel ve en üst noktasına çık. (Düşmanlar) karşı taraftan saldırmasınlar."***

Sabaha vardığımızda Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* namaz kılacağı yere çıkıp geldi. İki rekât namaz kıldı. ***"(Namaz kılacağımızı nöbetçinize) Süvarinize duyurdunuz mu?"*** diye sordu.

"Duyurmadık ey Allah'ın Resûlü" dediler. Nöbetçi namaza çağırıldı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* geçit tarafına dönüp bakar vaziyette namazı kılmaya başladı. Namazını tamamlayıp selam verdiğinde ***"Müjde!..*** Süvariniz geldi" dedi.[482]

Bu hadiste haber verildiğine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* namazdayken geçit tarafına başını çevirip bakıyormuş. Bize göre bunda iki mazeret vardır: Biri, düşmanın o taraftan gelmesinden endişelendiği için o tarafa bakmıştır. Diğeri, zihninin nöbetçiye takılması ve o gelinceye kadar hep onu düşünmesidir.

İbrahim en-Nehai'nin namazdayken göz ucuyla sağa sola baktığı rivayet edilmiştir.

Hammad b. Seleme'nin bildirdiğine göre Humeyd, Muaviye b. Kurre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer *radiyallahu anh* şöyle denildi: İbn Zübeyr *radiyallahu anh* "Namazdaki kimse, başını çevirerek de göz ucu ile de etrafına bakabilir" demedi.

---

482 Hâkim, Müstedrek: 2/93

İbn Ömer *radiyallahu anh*, bunu diyenlere şu karşılığı verdi: "Ama biz herkesin dediği gibi namazdaki kimsenin (mazeret halinde) başını çevirerek de göz ucu ile de etrafına bakabileceğini söylüyoruz."

Başka bir rivayette anlatıldığına göre İbn Ömer *radiyallahu anh* başını çevirerek etrafına bakmazmış. Böylece namazdayken yüzün sağa sola çevrilerek etrafa bakmanın yasaklandığını, ama göz ucuyla sağa sola bakmanın yasak olmadığını öğrenmiş oluyoruz.

Süfyan, A'meş'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken bir kenara atılan bir elbise gibi (hareketsiz halde) olurdu."

Ebu Miclez, Ebu Ubeyde'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken sesi kısılır, bedeni çökük, gözleri de önüne bakar hale gelirdi."

Ali b. Salih, Zübeyr el Yami'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Mesud *radiyallahu anh* namaz kılmaya kalkarken bir tahta parçası gibi olurdu."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾)

3-"Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler."

Meâlde de belirtildiği gibi ayette geçen (اللَّغْو) kelimesi, faydasız iş demektir. Bu tür sözlerin sarfedilmesi ve fiillerin işlenmesi mahzurludur.

İbn Abbas *radiyallahu anh* dedi ki: "(اللَّغْو) batıl, boş ve faydasız iş demektir. Her ne kadar batıl ile bazı acil faydalar elde edilmek istense de, faydasız söz, batılın tâ kendisidir."

(وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾)

5-"Onlar ki, ırzlarını korurlar."

Burada hem erkeklerin hem de kadınların kastedilmiş olması mümkündür. Çünkü müzekker ile müennes birlikte anlatılmak istendiğinde sadece müzekkerin söylenmesi yeterli olur.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ اَلَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ)

"Mü'minler, gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler."

Buradaki "Mü'minler" ile inanan erkek ve kadınlar kastedilmiştir. Bazı kimseler, (وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حافظُونَ) **"Onlar ki, ırzlarını korurlar"** ifadesinin sadece erkeklere mahsus olduğunu söylerler. Buna delil olarak da şu ayeti gösterirler:

(اِلَّا عَلَى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ)

"Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır."[483]

Bu ayeti delil gösterenler derler ki: "Bundan da anlaşılıyor ki önceki ayette mutlaka erkekler kastedilmiştir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Önceki ayetin hem erkeklere hem de kadınlara yönelik olması, bu ayetteki istisna ile de sadece erkeklerin kastedilmiş olmasına engel yoktur.

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا)

"Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik."[484]

483 Mü'minûn, 23/6
484 Ankebut, 29/8

Ayetin devamında ise şöyle buyrulmuştur:

(وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا)

"Şâyet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa, bu takdirde onlara itaat etme."

Ayetin baş kısmı bütün anne babaları içermektedir. Ama devamındaki kısım, bazı anne babalardan söz etmektedir. Aynı şekilde (وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ) **"Onlar ki, ırzlarını korurlar"** ifadesi, erkek kadın bütün mü'minleri kapsamaktadır. Çünkü mevcut durum buna delalet etmektedir. O durum da üreme organıyla haram bir fiilin işlenmesinden korunmaktır.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَمَنِ ابْتَغٰى وَرَٓاءَ ذٰلِكَ فَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾)

7-"Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."

Bu ayet, mut'a nikâhının haram olmasını gerektirmektedir. Çünkü mut'a nikâhı kıyarak kendisiyle birlikte olunan kadın, ne zevce ne de cariyedir. Bunu Nisâ suresinde (وَراءَ ذلِكَ) (Nisâ, 24) ayetinden bahsederken açıklamıştık. Yani nikâhlı eşleri ve cariyelerinden başkasıyla birlikte olanlar (الْعَادُونَ), helal ve haramı hiçe sayıp haddi aşanlardır. (اِلَّا عَلٰٓى اَزْوَاجِهِمْ اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُهُمْ) **"Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır"** cümlesi, **"ırzlarını korurlar"** cümlesinden istisna edilmiştir. Bu istisna cümlesi, eş ve cariye ile ilişkide bulunmanın mübahlığını haber vermektedir. Ayet-i kerime bu iki sınıftan, yani eşlerle cariyelerden başkasıyla birlikteliğin haramlığını gerektirmektedir. Böylece eşler ve cariyelerle birlikte olmanın mübahlığı ispatlanmış olmaktadır. Çünkü bunlar hakkında ayetin lafzı geneldir.

Bu ayet eşler ve cariyelerle ilişkide bulunmanın mübahlığı hususunda genel bir hüküm ifade etseydi, âdet halinde de onlarla ilişkide bulunmanın, kocalı cariye ve şüphe sonucu kendisiyle ilişkide bulunulduğu için iddet beklemekte olan kadınla ilişkide bulunmanın caiz olması gerekirdi.

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ayetin lafzının genelliği, bunlarla her durumda cinsel ilişkide bulunmanın mübahlığını gerektirmektedir. Ancak yukarıda sayılan durumların tahsis edilmesini gerektiren bir delil vardır. Bu, umum ifade eden diğer hükümler gibi olup, genelinden bazı durumların tahsis edilmesi, tahsis edilmeyen durumlarda genellik hükmünün devamına engel teşkil etmez. Ayette geçen mülk-ü yemin kavramı mutlak olarak kullanıldığında, efendinin mülkiyetinde bulunan köle ve cariye manası anlaşılır. Bu kavram insanlardan başka şeyler hakkında kullanılmaz. Mesela ev ve binek için mülk-ü yemin kavramı kullanılmaz. Çünkü köle ve cariyenin mülkiyeti, başka şeylerin mülkiyetinden daha özel bir anlam taşır. Bilindiği gibi kişi, sahip olduğu binayı yıkma ve yeniden inşa etme hakkına sahiptir. Ama sahip olduğu köle ve cariye üzerinde böyle bir hakka sahip değildir. Evin ve başka şeylerin iğreti olarak başkasına verilmesi caizdir. Ama efendinin, köle ve cariyesinin üreme organını başkasına iğreti olarak vermesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾)

9-"Onlar ki, namazlarını kılmaya devam ederler."

Seleften bir ulema topluluğunun, ayette geçen (يُحَافِظُونَ) kelimesinin, namazları vaktinde kılmak anlamına geldiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: ***"İhmal ve gevşeklik uykuda olmaz. İhmal ve gevşeklik, namazı bir sonraki namaz vakti girinceye kadar kılmamaktır."***

Mesruk dedi ki: "Namazın muhafazası, vaktinde kılmaktır."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Ayette geçen (يُحَافِظُونَ) kelimesi, namaza devam etmektir."

Katade dedi ki: "(يُحَافِظُونَ) kelimesi, namazın abdestine, vakitlerine, rükûuna ve secdesine devam etmektir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Namazın muhafazası, şartlarını yerine getirerek namazı vaktinde kılmaya özen göstermektir. Ayette geçen muhafaza kelimesi ile, selef ulemasının yulkarıda nakledilen te'villerinin tamamı kastedilmiştir. Bu surenin baş kısmındaki bu iki ayette mükerrer olarak namazdan bahsedilmiştir. Çünkü namazda Allah'a karşı huşû/derin saygı içinde olmak gerektiği gibi, namazın muhafaza edilmesi de emredilmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ اَنَّهُمْ اِلٰى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَۙ ﴿٦٠﴾)

60-"Rabblerine dönecekleri için verdiklerini kalpleri ürpererek verenler"

Vekî'in bildirdiğine göre Abdurrahman b. Said b. Vehb, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ya Resulallah, 'verdiklerini kalpleri ürpererek verenler' ayeti ile içki içen ve hırsızlık eden kimseler mi kastedilmiştir?" diye sordum.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle cevap verdi: ***"Hayır, ey Aişe. Lâkin adam oruç tutar, namaz kılar ve sedaka verir. Ama bu yaptıklarının kabul edilmemesinden korkar."***[485]

Cerir'in bildirdiğine göre kendisine anlatan birinden naklen Leys, Hz. Aişe ile İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediklerini rivayet etmiştir: "Ayette geçen (يُؤْتُونَ مَا اٰتَوْا) **"verdiklerini verenler"** ifadesiyle zekât kastedilmiştir."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Öyle bir topluluk gördüm ki, yaptıkları iyiliklerin ve salih amellerin reddedilmesi sebebiyle azaba çarptırılmaktan o kadar çok korkuyorlardı ki, siz işlediğiniz günahlardan ötürü azaba çarptırılmaktan o derecede korkmuyorsunuz."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اُولٰٓئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾)

485 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 6/205

61-"İşte bunlar hayır işlerine koşuşurlar ve o uğurda öne geçerler."

Bu ayette geçen (الْخَيْرَات) kelimesiyle sevap kazandıran hayırlı işler kastedilmiştir. İman ehli kimseler bu hayırlı işleri yapmak için koşuşurlar. Bu işleri yapmaya arzulu oldukları için bunları bir an evvel yapmak için birbirleriyle yarışırlar. Çünkü yaptıkları bu işlerden dolayı sevap ve mükâfat kazanacaklarını bilirler.

(وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ) **"...o uğurda öne geçerler"**

İbn Abbas *radiyallahu anh* "Bu hayırlı işleri yapmaya koşuşanların said kimseler oldukları ezelde takdir edilmiştir" dedi.

Başkaları dediler ki: "Bunlar hayır sahibi kimseler olup cennete önden gidenlerdir."

Diğer bazı kimseler dediler ki: "Bunlar, hayır işlerini yapmaya önden giden ve birbirleriyle yarışanlardır."

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هٰذَا وَلَهُمْ اَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذٰلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ ﴿٦٣﴾)

63-"Ancak kafirlerin kalbleri bu Kur'an'a karşı bir gaflet içindedir. Onların bundan başka yapageldikleri birtakım (kötü) işleri de vardır."

Katade ile Ebu'l Âliye dediler ki: "Hak üzere olan işleri dışında yaptıkları kötülükleri de vardır."

Hasan ile Mücahid dediler ki: "Bunların yapmakta olduklarından başka yapmaları gereken bir takım işleri daha vardır."

(قَدْ كَانَتْ اٰيَاتِي تُتْلٰى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ تَنْكِصُونَ ﴿٦٦﴾)

(مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِراً تَهْجُرُونَ ﴿٦٧﴾)

66-67: "Çünkü âyetlerim size okunurdu da siz buna karşı büyüklük taslayarak arkanızı döner geceleyin toplanıp hezeyanlar savururdunuz."

Ayette geçen (تَهْجُرُونَ) kelimesi "ta" harfinin üstün ve cim harfinin ötreli şekliyle okunduğu gibi, "ta" harfinin ötre ve cim harfinin de esreli şekliyle de okunabilir. (تَهْجُرُونَ) kelimesinin manası hakkında iki görüş olduğu söylenmiştir.

İbn Abbas'a *radiyallahu anh* göre "Haktan yüzçevirir ve onu terkedersiniz" anlamınadır.

Mücahid ile Said b. Cübeyr'e göre ise "Kötü sözler söylemek" anlamınadır. (تُهْجِرُونَ) şeklinde okunması durumunda (الْهُجْرِ) kökünden gelir.

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile başkaları dediler ki: "Hasta hezeyan savurduğunda (أَهْجَرَ الْمَرِيضُ) denir."

Gece sohbetleri anlamındaki (سَامِرًا) kelimesi müfred olarak kullanılmıştır. Her ne kadar karşılıklı sohbet edenler anlamındaki (السُّمَّار) kelimesi kastedilmişse de müfred olarak (سَامِرًا) kelimesi kullanılmıştır. Çünkü bu kelime (قُومُوا قِيَامًا) örneğinde olduğu gibi burada mastar konumundadır. Bununla ilgili olarak şöyle de denilmiştir: (سَامِرًا) kelimesi müfred olarak kullanılmıştır. Çünkü bu kelime burada 'geceleyin oturup sohbet ediyorsunuz' manası takdir edilerek vakit belirtme konumundadır. Müşrikler geceleyin Kâ'be'nin çevresinde oturup sohbet ederlerdi.

Gece Sohbetleri

Gece sohbetlerinin hükmüyle ilgili farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu Minhal, Ebu Berze el-Eslemi'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **yatsıdan önce uyumayı ve yatsıdan sonra oturup sohbet etmeyi hoş karşılamazdı."***[486]

486 Buhari, Mevakîtu's-Salât, 14

Şu'be'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا سَمَرَ إِلَّا لِرَجُلَيْنِ: لِمُصَلٍّ وَ لِمُسَافِرٍ)

"Biri namaz kılacak olan, diğeri de seferi olan iki kişi hariç, geceleyin oturup sohbet etmek caiz değildir."[487]

Rivayet olunduğuna göre İbn Ömer *radiyallahu anh*, yatsıdan sonra oturup sohbet etmeyi menederdi.

Gece sohbetiyle ilgili ruhsata gelince bu hususta şu rivayetler vardır:

A'meş'in bildirdiğine göre Alkame, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem, Müslümanların işleriyle ilgili konularda geceleri hep Ebû Bekir radiyallahu anh ile oturup sohbet ederdi."***

İbn Abbas *radiyallahu anh* yatsıdan sonra oturup sohbet ederdi. Amr b. Dinar ve Eyyüb es-Sahtiyani de gece yarısına kadar sohbet ederlerdi.

---

487 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/463

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

24- NÛR SÛRESİ

[Zina Edenlere Uygulanacak Ceza]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّان۪ي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍۖ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ ف۪ي د۪ينِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِۚ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٢﴾)

2-"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İslamiyetin ilk zamanlarında zina eden kadınla erkeğin hadlerinin şu ayette belirtildiği gibi olduğu hususunda selef uleması ittifak etmişlerdir:

(وَالّٰت۪ي يَأْت۪ينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَٓائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ...وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوهُمَا)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini

evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın."[488]

Zina eden kadının cezası, İslamiyetin ilk zamanlarında evde hapsedilmesi ve kınanarak incitilmesiydi. Zina eden erkeğin cezası ise kınanarak incitilmesiydi. Sonra muhsan olmayan[489] zinakârların cezası şu ayetle neshedildi:

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."

Muhsan olanların cezası ise recm cezasıyla değiştirildi. Bununla ilgili olarak Ubade b. Samit *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مِئَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar hakkında bir yol açtı. Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir yıl sürgün cezası verilir. Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."[490]

Bu ceza, ev hapsi ile kınanarak incitme cezasından bahseden (وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ ... اَوْ يَجْعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) **"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın)"** ayetinin inmesinden sonra uygulanmaya başlamıştı. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Ubade *radiyallahu anh* tarafından rivayet edilen hadisinde bu

488 Nisâ, 4/15-16
489 [Muhsan: Aklı başında, hür, Müslüman ve sahih evlilik içinde cinsî münasebette bulunmuş kimse demektir. Mütercim]
490 İbn Mâce, Hudud, 8

hususta bize anlattıklarının, ayette kastedilen "yol" olduğunu bildirmiştir. Bilindiği gibi bu ikisi arasında başka bir hüküm bulunmamaktadır. Eğer bulunsaydı zina eden kadınların cezası hakkında gösterilen yol, Ubade hadisinde Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattıklarından önce mevcut olurdu. Asıl yolun da başkası değil, o olduğu bildirilirdi. Hal böyle olunca kınayarak incitme ve ev hapsinde tutma cezaları muhsan olmayanlar hakkında ayetle; muhsan olanlar hakkında ise sünnetle yani recm cezasıyla neshedilmiş oldu.

Muhsan olanlarla muhsan olmayanların zina haddi konusunda ilim ehli farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Muhsan kimse recmedilir. Kendisine değnek cezası uygulanmaz. Muhsan olmayana ise değnek cezası uygulanır. Sürgüne gönderilmesi had değildir. Bu, devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. Eğer bozulup Allah'ın emri dışına çıktığı için gerekli görürse onu sürgüne gönderir. Tevbe edinceye kadar hapiste tutması da caizdir."

İbn Ebi Leyla, Mâlik, Evzai, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Aynı kişiye hem değnek hem de recm cezası uygulanmaz." Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler.

Zina suçunu işleyene değnek cezası uygulandıktan sonra sürgüne gönderilip gönderilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Zina eden bekâr kişiye değnek cezası uygulandıktan sonra sürgüne gönderme cezası da verilir."

Mâlik dedi ki: "Zina eden erkek sürgüne gönderilir. Ama zina eden kadın ve köle sürgüne gönderilmez. Sürgün cezasına çarptırılan erkek, sürgün edildiği yerde hapsedilir."

Sevri, Evzai, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Zina eden kişi, sürgüne gönderilir."

Evzai dedi ki: "Kadın sürgüne gönderilmez."

Şafiî dedi ki: "Köle, altı ay süreyle sürgün edilir."

Zina eden bekâr erkeğin sürgün edilmesinin had olmadığının delili, şu ayettir:

(الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."

Bu ayet, zina sebebiyle hak edilen haddin yüz değnek vurmak olduğunu gerektirmektedir. Haddin tamamı, yüz değnektir. Sürgünü de bununla birlikte had sayarsak o zaman yüz değnek vurma, haddin tamamı değil, bir kısmı olur ki bu da ayetin neshedilmesi anlamına gelir. Böylece sürgün etmenin had değil, tazir olduğu ispatlanmış oldu. Diğer taraftan nassa ilave yapmak ancak kendisiyle nesh yapılabilen bir şeyle caiz olur. Şunu da belirtelim ki yüz değnek vurmanın yanısıra sürgün etmek eğer had olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr ayeti sahabilere okurken, haddin tamamının yüz değnek vurmaktan ibaret olduğuna inanmamaları için buna dair bir beyanda bulunurdu. Eğer böyle bir açıklaması olsaydı, mezkûr ayetin bize nakledilişi derecesinde o açıklama da sahih bir şekilde bize nakledilmiş olurdu. Sürgün etmekle ilgili haber, ayetin nakledilişi derecesinde değil de ahad yolla bize intikal ettiğine göre, sürgün cezasının had olmadığı ispatlanmış oldu.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh,* içki içen Rebia b. Ümeyye b. Halef'i Hayber'e sürgün ettiği, onun da kaçıp Heraklius'un yanına gittiği, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* de **"Bundan sonra kimseyi sürgüne göndermeyeceğim"** dediği, ancak zina edenleri istisna etmediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh,* "Zina eden iki bekâra değnek cezası uygulanır. Ama sürgüne gönderilmezler. Sürgüne gönderilmeleri fitneye sebep olmaktadır" dediği rivayet edilmiştir.

Ubeydullah, Nafi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İbn Ömer'in *radiyallahu anh* bir cariyesi zina etti. Ona değnek cezası uyguladı ama onu sürgüne göndermedi."

İbrahim en-Nehai dedi ki: "Sürgüne göndermek, fitne olarak yeter."

Değnek vurmanın yanısıra sürgüne göndermek de had olarak sabit olsaydı, sahabenin büyükleri bundan habersiz olmazlardı.

Ebu Hureyre, Şebel ve Zeyd b. Halid'in şu rivayetleri de buna delalet etmektedir. Bu rivayete göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zina eden cariye hakkında şöyle buyurmuştur:

(إذا زنَتْ ولم تُحْصِنْ قال: إنْ زَنَت فاجْلِدوها ثم إنْ زَنَتْ فاجْلِدوها ثم إن زَنَتْ فاجلِدوها ثم بِيعُوها ولو بِضَفير)

"İffetini korumayıp zina ederse onu değnekle dövün. Sonra zina ederse onu değnekle dövün. Sonra yine zina ederse, onu değnekle dövün. Sonra da bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satın."[491]

Söylediğimizin doğruluğuna bu rivayet iki yönden delalet etmektedir. Şöyle ki:

1-Sürgüne göndermek eğer değnek haddinin yanısıra sabit olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* burada değnekle vurma haddiyle birlikte sürgüne göndermekten de bahsederdi.

2-Yüce Allah (فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **"Bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."**[492] Cariyeye, hür kadına vurulanın yarısı kadar değnek vurulduğuna ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sürgünden değil sadece değnek vurmaktan söz ettiğine göre bu, hür kadının haddinin sadece değnek vurmaktan ibaret olduğuna, onun sürgüne gönderilmeyeceğine delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu hadiste anlatılanlarla had değil, tedipte bulunmak amaçlanmıştır. Rivayet olunduğuna göre İbn Abbas *radiyallahu anh* şöyle demiştir: "Cariye evlenmeden önce zina ederse kendisine had uygulanmaz. Çünkü Yüce Allah (فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ

491 Buhari, Büyû', 68
492 Nisâ, 4/25

نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) **"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır"** buyurmaktadır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir:

Said el-Makberi'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا وَلَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا
فَإِنْ عَادَتْ فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ مِنْ شَعْرٍ)

"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün. Onu kınayarak incitmesin." (Hz. Peygamber bu emrini üç kez tekrarladı. Üçüncü veya dördüncüde şöyle buyurdu:) ***"Tekrar zina ederse bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın."***[493]

"Bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın" demesi, zina eden cariyenin sürgüne gönderilmeyeceğine delalet etmektedir. Çünkü sürgüne gönderilmesi gerekseydi, satılması caiz olmazdı. Çünkü sürgün edilmeye mahkûm olan cariyeyi müşterinin teslim alması mümkün olmaz.

Bir kişi çıkıp sürgün cezasının şu hadislerde yer aldığını söyleyebilir:

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ubade b. Samit *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا الْبِكْرُ بِالْبِكْرِ
جَلْدُ مِئَةٍ وَتَغْرِيبُ سَنَةٍ وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْمُ)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar hakkında bir yol açtı. Bekâr erkek ile bekâr kadın zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir yıl sürgün cezası verilir. Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."[494]

---

493 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 7/280
494 İbn Mâce, Hudud, 8

Hasan'ın bildirdiğine göre Seleme b. Muhabbik *radiyallahu anh* de Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle bir rivayette bulunmuştur.

Zühri'nin bildirdiğine göre Ubeydullah b. Abdullah, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid'in şöyle dediklerini rivayet etmiştir: Bir adam (hasmı ile birlikte) Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek 'Ey Allah'ın Resûlü, benim oğlum şunun yanında işçi idi. Karısı ile zina etti. Fidye olarak yüz koyun ve bir cariye verdim. Sonra ilim ehli kimseler, oğluma yüz değnek vurulması ve bir yıl süreyle sürgüne gönderilmesi, şunun karısının da recmedilmesi gerektiğini bana bildirdiler. Sen aramızda Allah'ın Kitabı ile hüküm ver' dedi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَأَقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بِكِتَابِ اللهِ، الوَلِيدَةُ وَالغَنَمُ رَدٌّ، وَعَلَى ابْنِكَ جَلْدُ مِائَةٍ، وَتَغْرِيبُ عَامٍ، اغْدُ يَا أُنَيْسُ إِلَى امْرَأَةِ هَذَا، فَإِنِ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا)

"Canımı kudret elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki, aranızda Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim. Koyunlarla cariye sana geri verilecek, oğluna yüz değnek vurulacak, bir yıl süreyle sürgüne gönderilecektir."

Sonra da Eslem kabilesinden bir adama şu emri verdi: ***"Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. Eğer itiraf ederse onu recmet. (Üneys gider, kadın itirafta bulunur ve recmedilir)."***[495]

Yukarıdaki hadisleri delil göstererek sürgün cezasının had olarak sabit olduğunu iddia eden kimseye şöyle cevap verilebilir:

Ahad haberlere dayanarak ayetin hükmüne ilave yapmak caiz değildir. Çünkü ilave yapmak, neshi gerektirir. Özellikle neshi gerektirmeyecek şekilde ayetin delil olarak kullanılması mümkün iken ayetin hükmüne ilave yapmak caiz olmaz. Ayette olmayan sürgün cezası ahad haberle bildirildiğinde sürgün cezasını değnek cezasıyla birlikte had olarak değil de tazir

495 Buhari, Şurût, 9

şeklinde te'vil etmek gerekir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* yukarıda anlatılan olayın cereyan ettiği zamanda zina eden bekâr erkeğin sürgüne gönderilmesini gerekli görmüştü. Çünkü o zamanda cahiliyet devrinden yeni çıkmışlardı. Değnek cezasının uygulanmasından sonra sürgüne göndermekle de onları bu suçu işlemekten caydırmayı amaçlamıştı. Nitekim insanları şarap içmekten vazgeçirmek amacıyla şarap kırbalarının yarılıp parçalanmasını ve şarap küplerinin kırılmasını emretmişti. Çünkü böyle yapılması, insanları şarap içmekten vazgeçirmede daha etkili ve içme alışkanlıklarının sona erdirilmesi için de en uygun bir yöntemdi.

Şunu da ifade edelim ki, Ubade'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadis, zina edene yüz değnek vurulmasını emreden ayetin inişinden önce Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* tarafından irâd edilmiştir. Bunda şüphe yoktur. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o hadiste şöyle buyurmuştur:

(خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللهُ لَهُنَّ سَبِيلًا)

"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar (zina eden kadınlar) hakkında bir yol açtı."

Mezkûr ayet bu hadisten önce inmiş olsaydı, zina eden kadınlar hakkında takip edilecek olan yol, önceden belirtilmiş olurdu. Bu kadınlar hakkında uygulanacak olan hüküm, bu hadisten değil, mezkûr ayetten alınmış olacaktı. Böylece değnek cezasını bildiren ayetin bu hadisten sonra indiği ispatlanmış oldu. Bu ayette sürgüne gönderme cezasından söz edilmemektedir. Buna göre sürgün cezası eğer bir had ise bu ayetin Ubade hadisindeki sürgün cezasını neshetmiş olması gerekir.

Sürgüne göndermenin had olmayıp tazir olarak uygulandığını gösteren delillerden biri de şudur: Had olarak uygulanan cezaların miktarı ve nihayetleri bellidir. Bu sebeple onlara had denilmiştir. Onlara işave yapmak veya onlardan eksiltme yapmak caiz değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sürgün için bilinen bir yerden, o yerin ne kadar uzaklıkta olacağından bahsetmediğine göre, sürgüne göndermenin had olmadığını, bu cezanın tazir gibi devlet başkanının görüş ve içtihadına bırakıldığını anlamış olmaktayız. Miktarı belli olmadığı için devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. Şayet had olsaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sürgün müddetini bir yıl olarak belirlediği gibi, sürgün edilecek yeri de bildirirdi.

Zina eden muhsan kişiye değnekle vurma ve recmetme cezalarının birlikte uygulanmasına gelince, büyük İslam merkezlerinin fakihleri, muhsan kişinin recmedilmesi ama ona değnek cezasının uygulanmaması gerektiği hususunda görüş birliği etmişlerdir.

Bunun sahih bir görüş olduğunun delili, Ebu Hureyre ile Zeyd b. Halid tarafından rivayet edilen hadiste, zina eden işçi gencin babasının söylediği şu sözdür: "İlim ehli bir adama bu meseleyi sorduğumda şu adamın karısının recmedilmesi gerektiğini söylediler." Adamın bu sözü üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, "Şunun karısının hem recmedilmesi hem de değnek cezasıyla cezalandırılması gerekir" dememiştir. Sadece orada bulunan Üneys'e, ***"Yarın sabah şunun karısına git. Eğer itiraf ederse onu recm et"*** demişti. Değnekle vurma cezasından söz etmemişti. Recm ile birlikte değnekle vurma cezasının da uygulanması gerekseydi, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* recmden söz ettiği gibi ondan da söz ederdi. Mâiz hadisesi değişik şekillerde rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hiçbirinde recmin yanısıra değnekle vurma cezasından bahsedilmemiştir. Recm ile birlikte değnekle vurmak da had olsaydı, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu değnekle vurarak da cezalandırırdı. Değnekle vurarak cezalandırsaydı, recmedişi nakledildiği gibi, değnekle vurması da nakledilirdi. Çünkü nakledilme gereği bakımından bu ikisinden birinin diğerine göre önceliği yoktur.

Zina yaptığını ikrar eden Gamidiyeli kadın olayında da aynı durum söz konusu dur. Bu kadın suçunu kabullenince, doğum yapmasından sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu recmetmişti. Ancak ona değnek cezasının uygulanmasından söz edilmemiştir. Şayet değnek cezası uygulanmış olsaydı rivayetlerde bundan söz edilirdi.

Zühri'nin Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe aracılığıyla İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* yapmış olduğu rivayette Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* şu sözlerine yer verilmiştir: "Korkarım ki uzun bir zaman sonra bazıları 'Allah'ın Kitabında recm cezasını görmüyoruz' diyecek, Allah'ın koyduğu bir hükmü terkederek sapacaklardır. Biz (الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا أَلْبَتَّةَ) **"Evli erkek ve kadın zina ettiklerinde mutlaka ikisini de recmedin"** ayetini okumuşuzdur. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* (böylelerini) recmetti. Kendisinden sonra biz de recmettik."[496]

496 Bkz: Buhari, Kitabu'l-Muharibîn, 15

Bu rivayette Allah'ın farz kıldığı hükmün recm olduğu, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de recm cezasını uyguladığı haber verilmiştir. Şayet recm ile birlikte değnekle vurma cezası da vacip olsaydı, Hz. Ömer *radiyallahu anh* onu söylerdi.

Zina eden muhsan kimseye hem recm hem de değnek cezası uygulanması gerektiği görüşünde olanlar, şu rivayetleri delil göstermektedirler:

1-Ubade'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadisteki şu ifade:

(وَالثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مِئَةٍ وَالرَّجْمِ)

"Evliler veya evlilik geçirmiş olanlar zina ederlerse kendilerine yüzer değnek ve bir de recm cezası verilir."

2-İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Ebu Zübeyr, Cabir'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: ***"Bir adam bir kadınla zina etti. Peygamber*** *sallallahu aleyhi ve sellem* ***adama yüz değnek vurulmasını emretti. Emir yerine getirildi. Sonra adamın muhsan olduğunu haber aldı. Recmedilmesini emretti; recmedildi."***[497]

3-Hz. Ali *radiyallahu anh,* Şüraha el-Hemedani'ye değnek cezası uyguladı. Sonra da onu recmetti ve şöyle dedi: "Allah'ın kitabı gereğince ona değnek cezası uyguladım. Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti gereğince de onu recmettim."[498]

Ubade *radiyallahu anh* hadisine gelince biz bu hadisin, zina eden çiftin hadlerinin hapis ve kınayarak incitmekten sonra irad edildiğini ve o haddi neshettiğini, yoksa ikisi arasında orta bir yol olmadığını biliyoruz. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hususta (خُذُوا عَنِّي خُذُوا عَنِّي قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيلًا) ***"Benden alın (haberi). Benden alın (haberi): Allah onlar (zina eden kadınlar) hakkında bir yol açtı"*** buyurmuştur.

Bu hadisi irad ettikten daha sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz ile Gamidiyeli kadını recmetmiş ve Üneys'e, ***"Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. İtiraf ederse onu recmet"*** demiştir.

497 Darekutni, Sünen: 4/217
498 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 12/274

Recm ile değnek cezasının birlikte uygulanması gerektiğine dair Ubade *radiyallahu anh* hadisinde anlatılanlar sabit olsaydı, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu cezaları birlikte uyguladığı bu değişik rivayetlerde anlatılırdı.

Cabir *radiyallahu anh* hadisine gelince muhtemelen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* suçlunun muhsan olduğunu bilmediği için ona değnek cezasını kısmen uygulamış; muhsan olduğu sabit olunca da onu recmetmiştir. Mezhebimiz müçtehidleri de bu görüştedirler. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* Şüraha'ya önce değnek cezasını, sonra da recm cezasını uygulaması da muhtemelen böyle olmuştur.

Zimmi bir erkekle kadının zina etmeleri durumunda kendilerine had uygulanıp uygulanmayacağı konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri ile Şafiî, "Onlara değnek cezası uygulanır" dediler.

Ancak bize göre recmedilmezler. Eğer muhsan iseler, Şafiî'ye göre recmedilirler. Bunu daha önce de açıklamıştık.

Mâlik dedi ki: "Zimmi erkekle kadın zina ettiklerinde kendilerine had uygulanmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ) **"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun"** ayetinin açık anlamı, zina eden zimmilere had uygulanmasını gerektirmektedir.

Zeyd b. Halid *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet ettikleri (إذا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا) ***"Birinizin cariyesi zina ettiğinde onu değnekle vursun"*** hadisi ile şu hadisi de buna delalet etmektedir:

(أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Mülkiyetinizde bulunan köle ve cariyelere hadleri uygulayın."[499]

Bu hadislerde Müslüman ve zimmi ayırımı yapılmamıştır. Şunu da ifade edelim ki, Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* zina eden bir Yahudi çifti recmetmiştir. Bunu, ya Tevrat'ın hükmü ile ya da kendisi hükmederek uygulamıştı. Eğer Tevrat'ın hükmü ile uygulamış idiyse bu recm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şeriati haline gelmiş oldu. Çünkü önceki peygamberlerin şeriatlerinde bulunan hükümler, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanına kadar yürürlükte kalmıştı. Bunlar neshedilmedikleri sürece Peygamberimiz *sallallahu aleyhi ve sellem* in de şeriatı haline gelmişlerdi. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisi hükmederek o Yahudi çifti recmetmiş idiyse bu hüküm sabittir. Çünkü bunun neshedilmesini gerektiren bir şey nakledilmiş değildir. Bizce sahih olan görüşe göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Tevrat'ın yürürlükte olan bir hükmü gereğince değil, kendisi hükmederek o Yahudi çifti recmetmiştir. Bunun delili de şudur: İslamiyetin ilk zamanlarında zina edenler muhsan olsalar da olmasalar da hadleri, hapis ve kınayarak incitmekti. Bu da Cenab-ı Allah'ın Tevrat'ta vacip kıldığı recmin neshedilmiş olduğuna delalet etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zina eden Yahudi çifti recmetmiştir. Sense onlara recm uygulanmayacağını söylüyorsun. Böyle demekle, zimmilere zina haddi uygulanması gerektiğine dair delil olarak ileri sürdüğün habere muhalefet etmiş oluyorsun."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yahudi çiftin recmedilişiyle ilgili rivayetten kendi görüşümüz doğrultusunda istidlalde bulunmamız doğrudur. Şöyle ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onları recmetmesi sabit olduğuna göre, kendilerine had uygulanması bakımından onlar o zamanda Müslüman hükmünde kabul edilmişlerdi. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları recmetti. Çünkü o zamanda recmin şartları arasında zinakârın muhsan olması yoktu. Daha sonra muhsan olmaları şart koşulunca ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* (مَنْ أَشْرَكَ بِاللهِ فَلَيْسَ بِمُحْصَنٍ)

499 Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/95

"Allah'a ortak koşan muhsan değildir"[500] buyurunca artık zimmilerin haddi, değnek cezası oldu.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yahudilerin İslam devletiyle zimmilik anlaşması olmadığı ve haklarında hüküm vermesi için kendisine müracaatta bulunmaları üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zina eden Yahudi çifti recmetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlara had uygulamak vacip olmasaydı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had uygulamazdı. Bununla birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu uygulaması bizim görüşümüzün isabetli olduğuna delalet etmektedir. Çünkü zimmilik anlaşması olmayanlara Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had uyguladığına göre, zimmilik anlaşması olan ve Müslümanların tabi oldukları hükümlere tabi olan kimselere had uygulanması öncelikle gerekir. Hırsızlık yapan zimminin elinin kesilmesi gerektiği hususunda fukahanın ihtilaf etmeyişi, zina etmesi durumunda kendisine had uygulanması gerektiğine delalet eder. Çünkü zina, yapılmasına gözyumulacak bir fiil değildir. Müslümanın bu fiilden uzak tutulması gerektiği gibi zimminin de had uygulayarak bu fiilden uzak tutulması gerekir. Yalnız şarap içme konusunda zimmi, Müslüman gibi değildir. Zimmiler şaraplarıyla başbaşa bırakılırlar. Ama hırsızlık ve zina fiilini işlemelerine gözyumulamaz.

Zinaya zorlanan kimsenin hükmü üzerinde farklı görüşler ortaya konulmuştur. Ebu Hanife dedi ki: "Sultandan başkası tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanır. Ama sultan tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanmaz."

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Sultan veya başkası tarafından zorlanarak zina eden erkeğe had uygulanmaz." Hasan b. Salih ile Şafiî de bu görüştedirler.

Züfer dedi ki: "Sultan tarafından zorlanarak zina eden erkeğe de had uygulanır."

500 Darekutni, Sünen: 4/178

Zinaya zorlanan kadına gelince, bu fakihlerin tümüne göre ona had uygulanmaz.

Zinaya zorlanan erkeğe had uygulanıp uygulanmayacağı meselesine gelince, Ebu Hanife'ye göre bu durumdaki erkeği zorlayan sultan da olsa başkası da olsa haddin uygulanması kıyasa göre gereklidir. Ancak sultanın zorlaması durumunda kıyasa uyulmamaktadır. "Sultanın zorlaması" derken iki mana kastedilmiş olabilir: Şöyle ki:

1-Sultan kelimesi ile halife kastedilmiş olabilir. Eğer halife kastedilmiş ise had sakıt olur, uygulanmaz. Çünkü kişiyi zinaya zorlayan halife fasık olup halifelikten düşmüş olur. Haddi uygulayacak kimse de kalmaz. Çünkü haddi uygulayacak olan, sultandır. Ortada sultan olmayınca had de uygulanmaz. Bu, daru'l harpte zina eden kimseye benzer.

2-Sultan kelimesi ile halifeden başkası kastedilmiş olabilir. Eğer halifeden başkası kastedilmiş ise bu durumda sultan, zina eden kişiye haddi uygulamamakla emrolunmuştur. Sultan onu zinaya zorlarsa haddi uygulamaya yol açmış olur ki bu durumda sultanın haddi uygulaması caiz olmaz. Çünkü adamı zorlamakla ona had uygulanmasını amaçlamış olur ki, bunu yapması caiz olmaz ve had de düşer.

Sultandan başkası zorlarsa haddin uygulanması gerekir. Bilindiği gibi zorlama, rızaya aykırı bir durumdur. Rıza ve istekle zina yapan kimse zorlanmış sayılmaz. Zina yapan kişinin durumu, o fiili kendi rızasıyla yaptığı görüntüsünü veriyorsa bu, onun zina yapmaya zorlanmadığına delalet eder. Suçlunun durumunun delaleti, bizim anlattığımız şekilde zinaya zorlanmadığını ispatlamaktadır. Bilindiği gibi zorlama hali, korku ve ölüm tehlikesini içeren bir haldir. Penisin kalkması ve şehvet hissinin uyanması ise korku ve ölüm tehlikesine zıt bir durumdur. Zina yapanın penisi kalkmış ve şehvet hissi uyanmış ise bu, onun zorlanmadan zina yaptığına delalet eder. Çünkü zorlanmış ve korkmuş olsaydı, penisi kalkmaz ve şehevi duyguları baskın çıkmazdı. Bu da zorlanmadan zina yaptığına delalet eder. Dolayısıyla kendisine had uygulanması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Penisin kalkması, korkmaması anlamına gelmez. Zorlama sebebiyle korktuğu halde şarap içen,

başkasına zina iftirasında bulunan kimseler olduğu gibi böyle bir durumda zina edenlerin de olduğunu biliyoruz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ömrüme yemin olsun ki öyledir. Lâkin normalde ölüm korkusu, penisin kalkmasına engeldir. Bu durumdayken penisi kalkmış ise bu, onun gönüllü olarak zina yaptığını gösterir. Mesela küfür kelimesini söylemeye zorlanan bir kişi daha sonra bu kelimeyi kendi rızasıyla söylediğini ikrar ederse, zorlama durumu görünürde mevcut olduğu halde yine de kâfir olur. Fiilin gönüllü olarak yapıldığına şehadet eden durum da ikrar gibidir. Böyle bir durum mevcut ise zahiren zorlanarak zina eden kişiye had uygulanır.

Zina Eden Suçluya Darbeler Nasıl Vurulur?

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ)

"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutnasın."[501]

Hasan, Atâ, Mücahid ve Ebu Miclez dediler ki: "Darbeleri hafif vurarak hususunda değil, hadleri uygulamayarak onlara acıyacağınız tutmasın."

İbn Ebi Melike, Ubeydullah b. Abdullah b. Ömer'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"İbn Ömer'in *radiyallahu anh* bir cariyesi zina etti. O da cariyenin ayaklarına değnekle vurdu. Öyle sanıyorum ki Ubeydullah, 'sırtına da vurdu' dedi. Ubeydullah dedi ki: Ben, İbn Ömer'e "Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın" deyince o bana: "Oğlum! Ona acıdığımı mı zannediyorsun? Şüphesiz Yüce Allah onu öldürmemi ve değnekleri başına vurmamı emretmiş değildir. Kaldı ki vurduğum yerleri de acıttım" şeklinde karşılık verdi."

501 Nûr, 24/2

Said b. Cübeyr, İbrahim ve Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Darbeleri vururken onlara acıyacağınız tutmasın."

[Hadlerde Vurulan Darbelerin Şiddeti]

Hadlerde vurulan darbelerin şiddeti konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Mezhebimiz müçtehidleri Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Züfer dediler ki: "Darbelerin en şiddetlisi tazir darbeleridir. Sonra zina haddinin darbesi, içki içme haddinin darbesinden daha şiddetlidir. İçki içme haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bütün hadlerin darbesi aynı şiddette olmalıdır. Yaralayıcı olmamalıdır. Darbe, şiddetli ile hafif arasında olmalıdır."

Sevri dedi ki: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddinin darbesi, içki içme haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Zina haddinin darbesi, içki içme ve zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir."

Atâ'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddi ile içki içme haddi aynıdır."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Zina haddinin darbesi, zina iftirasında bulunma haddinin darbesinden daha şiddetlidir. Zina iftirasında bulunma haddi, içki içme haddinden daha şiddetlidir. İçki içme haddi, tazir darbelerinden daha şiddetlidir."

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, oturmakta ve Kastalan kumaşından mamul bir elbise giymiş olan bir adama had uygulamıştır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ) **"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın"** ayeti, selef ulemasının te'viline göre acımadan ötürü hadlerin hiç uygulanmaması veya uygulandığında darbelerin hafif tutul-

ması anlamlarına gelmektedir. Ayetin zahirine göre her iki mana da söz konusu olabilir. Hadlerin uygulanmaması yoluna gidilmemesi ve darbelerin şiddetli olması gerekir. Bu da zina haddi darbelerinin, zina iftirasında bulunma ve içki içme hadlerinin darbelerinden daha şiddetli olmasını gerektirmektedir. Fakihler, tazir darbelerinin diğer cezaların darbelerinden daha şiddetli olması gerektiğini söylediler. Bununla da devlet başkanının suçtan caydırma amacıyla suçluya acıyı hissettirmek için darbelerin şiddetini arttırmasının caiz olduğunu bildirmek istediler. Çünkü darbeleri son derece şiddetlendirmesi mümkün değildir. Yine böyle demekle suçluya çok şiddetli darbeler vurması gerektiğini bildirmeyi amaçlamamışlardır. Çünkü darbelerin şiddet derecesini belirlemek, devlet başkanının görüş ve içtihadına kalmıştır. Suçlu toplumda itibar sahibi bir kişi ise devlet başkanı onu dövmeyip hapsetmekle yetinebilir. Bu suçu hataen işlemişse onu tazir etmekten de vazgeçebilir. Şu halde fakihler "Tazirde darbelerin en şiddetlisi suçluya vurulur" derken, suçtan caydırmak maksadıyla devlet başkanının buna yetkili olduğunu söylemek istemişlerdir.

Şerik'in bildirdiğine göre Câmi b. Ebi Raşid, Ebu Vâil'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ümmü Seleme'nin *radiyallahu anh* kardeşi oğlunda bir adamın alacağı vardı. Borçlu ölünce Ümmü Seleme *radiyallahu anh* onun borcunu ödedi. Alacaklı, Ümmü Seleme'ye *radiyallahu anh* mektup yazarak bu hususta ona rahatsızlık verdi. Ümmü Seleme *radiyallahu anh* de adamı Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* şikâyet etti. Hz. Ömer (de) o adamın yaşadığı şehrin valisine mektup yazarak ona otuz değnek vurmasını emretti. Her darbede derisinin yarılması ve kanının akıtılması isteniyordu."[502]

Bu, bir tür tazirdi.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Vasıl, Marur b. Süveyd'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Zina eden bir kadını huzuruna getirdiklerinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* şu emri verdi: "Bu kendi onurunu ve değerini hiçe saydı. Bunu dövün. Ama cildini yakmayın."

Bu rivayet, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, zina eden kimsenin tazirden daha hafif bir şiddette dövülmesi gerektiği görüşünde olduğuna delalet etmektedir.

---

502 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 14/560

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللّٰهِ) **"Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın"** ayeti, önce de açıkladığımız gibi, zinakâra vurulan darbelerin şiddeti sebebiyle acıyacağınız tutmasın anlamına gelmektedir. Ancak zinakâra vurulan darbe, içki içene ve zina iftirasında bulunana vurulan darbelerden daha şiddetli olmalıdır. Çünkü zinakâra vurulan darbelerin şiddetli olması gerektiğine ayet-i kerime delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* içki içeni hurma dalı ve ayakkabı ile dövmüştü. Zina edeni ise kırbaçla dövmüştü. Bu da zina edene vurulan darbelerin içki içene vurulan darbelerden daha şiddetli olmasını gerektirmektedir. Fakihler, zina isnadında bulunan kişiye vurulan darbelerin daha hafif olması gerektiğini söylediler. Çünkü bu isnatta bulunan kişi belki de doğru söylemiştir. Şahitleri de vardır. Ama şahitlerine olayı örtbas etmeleri çağrısında bulunulduğu için şahitlik yapmaktan geri durmuş ve bu yüzden kendisine iftira haddi uygulanması gerekmiş olabilir. Dolayısıyla kendisine vurulacak darbelerin hafif tutulması gerekmiştir. Diğer taraftan zina iftirasında bulunan kişinin şahitliği geçersiz sayılarak cezası bu bakımdan zaten ağırlaştırılmış iken kendisine vurulacak olan darbelerin şiddetlendirilmesiyle cezasının ikinci bir kez ağırlaştırılması caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Süfyan b. Uyeyne dedi ki: Sa'd b. İbrahim'in Zühri'ye şöyle dediğini işittim: Iraklılar, zina iftirasında bulunan kişiye şiddetli darbeler vurulmaması gerektiğini söylerler. Babamın bana anlattığına göre annesi Ümmü Gülsüm, Ebubekre'ye zina iftirası haddi uygulandığında bir koyun kesilip derisinin yüzülmesini emretmiş ve yüzülen deriyi Ebubekre'ye giydirmişti. Bu, ona vurulan şiddetli darbelerin açtığı yara berelerin tedavisi için değil miydi?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, ona şiddetli darbeler vurulduğuna delalet etmez. Çünkü hafif darbeler de tenin ince taraflarına isabet ettiğinde iz bırakabilirler. Ümmü Gülsüm da Ebubekre'ye acıyıp şefkat gösterdiğinden ona koyun derisini giydirerek tedavi cihetine gitmiş olabilir.

Had Darbeleri Suçlunun Nerelerine Vurulur?

Noksanlıklardan münezzeh olan Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"O ikisinden her birine yüzer değnek vurun."[503]

Ayette suçlulara kaç değnek vurulacağı belirtilmiş ama vücutlarının neresine vurulacağı belirtilmemiştir. Ayetin açık anlamı, vücutlarının bütün organlarına vurulabileceğini göstermektedir. Ancak selef uleması ile büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

İbn Ebi Leyla'nın bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Muhacir b. Umeyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Sarhoş ya da kendisine bir had uygulanması gereken bir adam huzuruna getirildiğinde Hz. Ali *radiyallahu anh*, yanındaki birine şunu emretti:

(اضْرِبْ وَأَعْطِ كُلَّ عُضْوٍ حَقَّهُ وَاتَّقِ الْوَجْهَ وَالْمَذَاكِيرَ)

"Vur; her organa hakkını ver; ama yüze ve üreme organlarına vurmaktan sakın."[504]

Süfyan b. Uyeyne'nin bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Muhacir b. Umeyre'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Ali *radiyallahu anh* dedi ki: "Başına ve üreme organlarına vurmaktan sakın. Her organa hakkını ver."

Bu hadiste başa vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Birinci hadiste ise yüze vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Hem başa hem de yüze vurmaktan sakınılması emredilmiş olabilir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, suçlunun had için dövülmesini emrettiği, herhangi bir organın dayak dışı tutulmasını söylemediği ve "her organa hakkını verin" dediği rivayet edilmiştir.

---

503 Nûr, 24/2
504 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 5/529

Mesudi, Kasım'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Oğlunun nesebini reddeden bir adamı huzuruna getirdiklerinde Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, yanındaki adama şunu emretmişti: "Başına vur. Çünkü şeytan, başındadır."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh*, güçlük çıkarmak ve işi zora sokmak maksadıyla (الذَّارِيَاتِ ذَرْوًا) ayetini soran Sabiğ b. Asîl'i başına vurarak dövdüğü rivayet edilmiştir. İbn Ömer'in *radiyallahu anh*, suçluların başına vurmadığı rivayet edilmiştir.

Ebu Hanife ile Muhammed dediler ki: "Had uygulanırken darbeler üreme organı, baş ve yüz dışında bütün organlara vurulur. Ebu Yusuf, başa da vurulacağını söylemiştir.

Tahavi, Ebu Yusuf'un arkadaşlarından naklen Ahmed b. Ebi İmran'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Had için başa sadece bir kırbaç vurulur."

Mâlik dedi ki: "Had uygularken darbeler, suçlunun sadece sırtına vurulur."

İbn Semmaa, Muhammed'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tazirde darbelerin suçlunun sırtına vurulacağı hususunda ihtilaf yoktur. Hadlerde ise darbeler, istisna ettiklerimiz dışındaki organlara vurulur."

Hasan b. Salih dedi ki: "Hadde de tazirde de darbeler bütün organlara vurulur. Yalnız yüze ve üreme organına vurulmaz."

Şafiî, **"Yüze ve üreme organına vurmaktan sakınılmalıdır"** demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihlerin tamamı, yüze ve üreme organına vurulmaması gerektiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* de, başın darbelerden uzak tutulması gerektiğini söylediği rivayet edilmiştir.

Nitekim Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(إذا ضَربَ أحَدُكم، فليتَّقِ الوَجْهَ)

"Biriniz vurduğunda yüze vurmaktan sakınsın."[505]

505 Ebu Davud, Hudûd, 40

Yüze vurulması yasaklandığına göre baş da yüz gibidir. Çünkü darbe sebebiyle başta meydana gelen kusur, yüzdeki kusur gibidir. Bu illet sebebiyle yüze vurmaktan sakınılması emredilmiştir. Haddi gerektiren fiil sebebiyle hak edilen zarardan daha fazlası başta ve yüzde meydana gelmemesi için başa ve yüze vurmak yasaklanmıştır.

Darbe sebebiyle başta meydana gelen kusurun yüzde meydana gelen kusur gibi olduğunun delili şudur: Kemiği açığa çıkaran yarayla diğer yaralamaların başta ve yüzde meydana gelmesinin hükmü aynıdır. Ama vücudun diğer yerlerinde meydana gelmesi durumunda bu bakımdan hüküm farklı olur. Çünkü baş ve yüz dışında kemiği meydana çıkaracak şekildeki yaralama sebebiyle hükûmet-i adl gerekir. Başta ve yüzdeki aynı nitelikteki yaralama sebebiyle verilmesi gereken erş ödemek gerekmez.[506] Bu sebeple had uygulamasında başa ve yüze vurmaktan sakınmak gerekmektedir. Meseleye başka bir açıdan bakıldığında şu durumla karşılaşılacaktır: Göze zarar verilmesinden korkulduğu için yüze vurmak yasaklanmıştır. Bu tehlike baş için de mevcuttur. Çünkü başa vurmakla gözler kararıp feri gidebilir. Gözde sulanma meydana gelebilir. Akılda karışıklık da olabilir. Bütün bunlar, başa vurma yasaklığının gerekçeleridir.

Üreme organına vurmamak gerektiği hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü oraya vurmak ölüme yolaçabilir. Oraya vurulan darbe sebebiyle suçlunun göreceği zararın, işlediği fiilden dolayı hak ettiği cezadan daha fazla olacağı endişesi vardır.

Ebu Hanife ile ashabı, Leys ve Şafiî dediler ki: "Hadlerin tümünde ve tazirde suçlu, yere uzatılmaksızın ayakta ve soyunuk vaziyette vurulur. Yalnız iftira haddinde giyinik iken sadece kürk ve kaban gibi giysileri çıkarılarak vurulur."

Bişr b. Velid'in bildirdiğine göre Ebu Yusuf, Ebu Hanife'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Tazirde suçlu bir peştemale sarınarak kendisine infazda bulunulur. Darbelerin bütün vücut organlarına dağıtılması sadece tazire özgü bir hüküm değildir."

---

506 [Hükûmet-i adl: Şahıs aleyhine işlenen suçlardan ölümle sonuçlanmayan yaralama ve sakatlamalarda mağdura ödenmesi gereken ve miktarı belirlenmiş olan bedele erş, erşin dışında kalan ve miktarı belirlenmeyip yetkili mercilerce takdir edilecek olan diyete de hükûmet-i adl denir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Ebu Yusuf dedi ki: "İbn Ebi Leyla, zina iftirasında bulunan bir kadına ayakta iken had uygulamış, Ebu Hanife onun yanlış yaptığını söylemişti."

Sevri dedi ki: "Kendisine had uygulanacak erkeğin giysileri üzerinden çıkarılmaz ve yere uzatılmaz. Kadın oturur halde erkek ise ayaktayken had uygulaması yapılır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* zina eden Yahudi bir erkekle kadını recmedişiyle ilgili hadiste ravilerden Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh* şunu söylemiştir:

"(فَلَقَدْ رَأَيْتُ الرَّجُلَ يَحْنِي عَلَى الْمَرْأَةِ يَقِيهَا مِنَ الْحِجَارَةِ بِنَفْسِهِ)

Erkeğin kadının üzerine eğilip onu kendi bedeniyle taşlardan koruduğunu gördüm."[507]

Bu rivayet, zina eden erkeğin ayakta, kadının ise oturur vaziyette recmedildiğine delalet etmektedir.

Asım el-Ahvel, Ebu Osman en-Nehdi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine had uygulanması için bir adamı Hz. Ömer'in huzuruna getirdiler. Çok sert bir kırbaç da getirmişlerdi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, "Bundan biraz daha yumuşak bir kırbaç getirmenizi istiyorum" dedi.

Biraz yumuşak bir kırbaç getirdiler. Bu defa, "Bundan azıcık daha sert olan bir kırbaç istiyorum" dedi. İkisinin arasında orta sertlikte bir kırbaç getirdiler.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, haddi uygulayacak olan adama şu emri verdi:

(اضْرِبْ وَلَا يُرَى إِبْطُكَ وَأَعْطِ كُلَّ عُضْوٍ حَقَّهُ)

"Vur, ama ellerini fazla kaldırıp da koltuk altların görünmesin. Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver."[508]

507 Suheyb Abdulcebbar, el-Câmi'u's-Sahih li's-Süneni ve'l-Mesanid: 19/11

508 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/565

Rivayet olunduğuna göre İbn Mesud *radiyallahu anh*, bir adama had uygulamak için bir kırbaç getirilmesini istedi. Kırbacın iki taş arasında ezilerek yumuşatılmasını istedi. Yumuşatıldıktan sonra haddi uygulayacak olan adama şu emri verdi: "Vur ama ellerini fazla kaldırıp da koltuk altlarını gösterme. Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver."

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* cellada "Vücudunun her organına darbelerden nasibini ver" dediği rivayet edilmiştir.

Hanzele es-Sedusi, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Had infazı için kırbaç getirilmesi emredilirdi. Kırbacın ucu kesilirdi. Sonra sertliği giderilsin diye iki taş arasında ezilerek yumuşatılırdı. Sonra da yumuşatılan o kırbaçla had uygulanırdı."

Hz. Ömer b. Hattab'ın zamanındaki uygulama böyleydi. Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh*, zina iftirasında bulunan bir kişiye haddi adam ayakta iken uyguladığı rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerin şu manalara delalet ettiği hususunda fakihler görüş birliği etmişlerdir:

1-Hadler kırbaçla uygulanmalıdır.

2-Suçlu ayakta iken had uygulanmalıdır.

3-Kırbaçlar ne çok şiddetli ne de çok hafif vurulmalı. Orta şiddette vurulmalıdır.

4-Darbelerin verdiği acıyı hisstmesi için, infaz esnasında üzerindeki giysileri çıkarılmalıdır. Yalnız zina iftirasında bulunan kişiye had uygulanırken giysileri çıkarılmamalıdır. Çünkü ona vurulacak darbelerin diğer hadlerinkinden daha hafif olması gerekir.

Fakihler, infaz esnasında suçlunun yere yatırılmaması gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü bu pozisyonda iken vurulan darbeler kendisine, işlediği suç sebebiyle hak ettiğinden daha fazla acı verir. Kaldı ki bu, haddin gereği de değildir.

Yezid b. Harun'un bildirdiğine göre Haccac, Velid b. Ebi Mâlik'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Kendisine had uygulanacak olan bir adamı Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın *radiyallahu anh* huzuruna getirdiler. Adam bir kenara çekilip gömleğini üzerinden çıkardı ve "Şu günahkâr bedenime darbelerin gömlek üzerinden vurulması uygun olmaz" dedi.

Ebu Ubeyde *radiyallahu anh*, orada bulunanlara, "Gömleğini çıkarmasına izin vermeyin" dedi ve haddi, gömleği üzerinde iken ona uyguladı.

Leys'in bildirdiğine göre Mücahid ile Mugire, İbrahim'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: "Zina iftirasında bulunan kişi giyinik iken kendisine had uygulanır."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Adam kış mevsiminde bir kişiye zina iftirasında bulunursa, infaz edilirken yazlık elbise giymez. Aksine iftira ederken hangi mevsimin elbiseleri üzerinde idiyse o elbiseleri giyinmiş olarak kendisine had infaz edilir. Yalnız üzerinde darbelerin acısını hissetmesine engel olacak kürk veya içlik gibi şeyler varsa bunlar üzerinden alınır." Mutarrif, Şa'bî'nin de böyle dediğini rivayet etmiştir.

Şu'be'nin bildirdiğine göre Adiyy b. Sabit, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* bir adama had uyguladığını gören birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Kendisine had uygulanması gereken bir kişi normal kaftan veya etekli bir kaftan giymiş iken Hz. Ali *radiyallahu anh* ona infazda bulundu."

Mezhebimiz fakihlerinin görüşü, seleften gelen bu rivayetlerle örtüşmektedir.

Bu görüşün sahihliğinin delili şudur: Bir kimsenin üzerinde hırka veya kürk varken bir başkası ona birkaç darbe vurur ve o da darbelerin acısını hissetmezse, âdete göre ona darbe vurmuş sayılmaz. Mesela bir kimse, falana darbe vurmaya yemin ettikten sonra üzerinde hırka veya kürk bulunan falana darbe vurur, o da bu darbelerin acısını hissetmezse, ona darbe vurmuş olmaz; yeminini de yerine getirmiş sayılmaz. Ama vurulan kişi acıyı hissederse, yemin sahibi onu vurmuş olur.

Hadlerin Mescitte Uygulanması

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Mescitlerde had uygulanmaz." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Ebu Yusuf dedi ki: "İbn Ebi Leyla, mescitte bir had uyguladı. Ebu Hanife onun yanlış yaptığını söyledi."

Mâlik dedi ki: "Terbiye etmek amacıyla suçluya mescitte beş kırbaca kadar vurulabilir. Ama mescitte ona acı ve elem verecek derecede dayak atmak ve had uygulamak caiz değildir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: İsmail b. Müslim el-Mekki'nin bildirdiğine göre İbn Abbas, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لاَ تُقَامُ الحُدُودُ فِي الْمَسَاجِدِ وَلاَ يُقْتَلُ الوَالِدُ بِالوَلَدِ)

"Hadler mescitlerde uygulanmaz. Evladı için babaya kısas uygulanmaz." [509]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(جَنِّبُوا مَسَاجِدَكُمْ صِبْيَانَكُمْ، وَمَجَانِينَكُمْ، وَشِرَاءَكُمْ، وَبَيْعَكُمْ، وَخُصُومَاتِكُمْ، وَرَفْعَ أَصْوَاتِكُمْ، وَإِقَامَةَ حُدُودِكُمْ، وَسَلَّ سُيُوفِكُمْ، وَاتَّخِذُوا عَلَى أَبْوَابِهَا الْمَطَاهِرَ، وَجَمِّرُوهَا فِي الْجُمَعِ)

"Çocuklarınızı, akıl hastalarınızı, alışverişinizi, davalaşmanızı, sesinizi yükseltmenizi, hadlerinizin uygulanmasını, kılıçlarınızı kınından çekip çıkarmanızı mescitlerinizden uzak tutun. Dış kapılarının yanında abdest alacak ve tuvalet ihtiyacını karşılayacak yerler yapın, Cumalarınızda mescitlerinizde buhur tüttürün." [510]

---

509 Tirmizi, Diyât, 9
510 İbn Mâce, İftitahu'l-Kitab, 5

Hadlerin mescitte uygulanmasının caiz olmayışının aklî delili şudur: Kendisine had uygulanan kişiden, mescidin temiz tutulması gereken necasetler çıkabilir. Çıkmamasından emin olmak mümkün değildir.

Livata Yapan (Homoseksüel İlişkide Bulunan) Kimseler Bahsi

Ebu Hanife, livata yapan/homoseksüel ilişkide bulunan kimseler had uygulanmaz. Ama bunlar tazir edilirler."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Bunlar muhsan olsalar da olmasalar da recmedilirler."

Osman el-Betti, Hasan b. Salih, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Livata yapmak/homoseksüel ilişkide bulunmak, zina gibidir." Hasan, İbrahim ve Atâ da bu görüştedirler.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek."[511]

Görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Müslüman bir kimsenin öldürülmesini sadece şu üç sebepten birine bağlamıştır. Livata yapan/homoseksüel ilişkide bulunan kimse bu üç kişinin dışında kalmaktadır. Çünkü bu ilişki zina olarak adlandırılamaz.

Bazıları buna şu rivayetle itirazda bulunabilirler: "Asım b. Amr'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

511 Ebu Davud, Diyat, 3

(الَّذِي يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ ارْجُمُوا الْأَعْلَى وَالْأَسْفَلَ ارْجُمُوهُمَا جَمِيعًا)

"Lut kavminin yaptığını yapanı da kendisine yapılanı da recmedin."[512]

Deraverdi'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ وَجَدْتُمُوهُ يَعْمَلُ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ، فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ)

"Bir kimsenin Lut kavminin yaptıklarını yaptığını görürseniz, yapanı da kendisine yapılanı da öldürün!"[513]

Yukarıdaki itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Asım b. Amr ile Amr b. Ebi Amr zayıf ravilerdir. Bunların rivayetleri delil kabul edilmez ve bu rivayetlere dayanarak had uygulamak caiz değildir. Şayet bu rivayetler sabit olursa o zaman bunları, livata fiilini helal sayarak işleyenlerin öldürülmesi veya recmedilmesi şeklinde te'vil etmek gerekir. Aynı şekilde biz diyoruz ki: Livata fiilini/homoseksüel ilişkiyi helal sayan kimse öldürülmeyi hak eder. Hadisteki (فَاقْتُلُوا الْفَاعِلَ وَالْمَفْعُولَ بِهِ) ***"Yapanı da kendisine yapılanı da öldürün!"*** ifadesi, bu meseledeki öldürme cezasının had olmadığına, bunun (مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ) ***"Dinini değiştiren kimseyi öldürün"***[514] hadisindeki öldürme gibi olduğuna delalet etmektedir. Çünkü bu livata fiilini işleyen kimsenin haddi kesinlikle öldürme değildir. Ancak zina sayanlara göre bu ilişkide bulunanlar muhsan iseler hadleri, recmedilmeleridir. Zina saymadıkları halde öldürülmelerini gerekli görenler, bu ilişkide bulunanları recm suretiyle öldürürler. Şu halde livata fiilini işleyenlerin öldürülmeleri, kesinlikle hiçbir fakihin görüşü değildir. Bu fiil eğer zina gibi olsaydı, bunu yapanların muhsan olanları ile muhsan olmayanlarının cezası farklı olurdu. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bunların muhsan olanları ile muhsan olmayanları arasında bir ayırım yapmaması, bunlara verilen cezanın had olmadığına delalet etmektedir.

512 İbn Mâce, Hudûd, 12
513 İbn Mâce, Hudûd, 12
514 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's Sünne, 28

Hayvanlarla Cinsel İlişkide Bulunmak

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik ve Osman el-Betti dediler ki: "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanmaz, ama tazir edilir." İbn Ömer'in *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Evzai, "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanması gerekir" demiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ) ***"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek"***[515] hadisi, hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimsenin öldürülmesine manidir. Çünkü lügate göre bu fiil, zina değildir. Bir suça had koymak ancak nass veya icmâ ile olur. Bu meselemiz hakkında nass veya icmâ bulunmamaktadır. Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimse için kıyas yoluyla had koymak caiz değildir.

Amr b. Ebi Amr'ın İkrime'den naklederek bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ وَجَدْتُمُوهُ عَلَى بَهِيمَةٍ فَاقْتُلُوهُ وَاقْتُلُوا الْبَهِيمَةَ مَعَهُ)

"(Cinsel ilişkide bulunmak üzere) bir hayvanın üzerinde gördüğünüz kimseyi öldürün. Onunla birlikte o hayvanı da öldürün."[516]

Bu hadisi rivayet eden Amr, zayıf bir ravidir. Onun rivayeti ile hüccet sabit olmaz.

---

515 Ebu Davud, Diyat, 3
516 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 9/437

Bunun yanısıra Şu'be, Süfyan ve Ebu Avane'nin bildirdiklerine göre Asım, İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* naklen Ebu Rezin'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimseye had uygulanmaz."

Aynı şekilde İsrail, Ebû Bekir b. Ayyaş, Ebu'l Ahvas ve Şerik'in bildirdiklerine göre Ebu Rezin, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* böyle dediğini rivayet etmiştir. Amr b. Ebi Amr'ın hadisi sabit olsaydı, İbn Abbas *radiyallahu anh* ona muhalefet etmezdi. Amr'ın hadisi eğer sahih ise o zaman, 'helal sayarak hayvanla cinsel ilişkide bulunan kimsenin öldürülmesi gerekir' şeklinde te'vil etmek gerekir.

Recm Cezası

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhalefet sayılmayacak marjinal bir grup recmi inkâr etmişlerdir. Bu grup, haricilerdir. Oysa recm, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* uygulaması, ümmetin çoğunluğunun nakli, şüphe götürmez yaygın ve meşhur haberlerle sabittir. Recmin mevcudiyeti üzerinde ümmetin icması vardır.

Recmin mevcudiyetini Ebû Bekir, Ömer, Ali, Cabir b. Abdullah, Ebu Said el-Hudri, Ebu Hureyre, Büreyde el-Eslemi, Zeyd b. Halid ve diğer bazı sahabiler -Allah hepsinden razı olsun- rivayet etmişlerdir.

Bir hutbesinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* şöyle demiştir:

(لَوْلا أَنْ يَقُولَ النَّاسُ: زَادَ عُمَرُ فِي كِتَابِ اللهِ لَكَتَبْتُ آيَةَ الرَّجْمِ بيدي)

"İnsanlar, 'Ömer, Allah'ın Kitabına ilave yaptı' demeyecek olsalar, recm ayetini kendi elimle (mushafa) yazardım."[517]

Yukarıda adıgeçen ravilerin bir kısmı Mâiz'in recmediliş haberini, bir kısmı Cüheyneli'nin recmediliş haberini, bir kısmı da Gamidiyeli'nin recmediliş haberini rivayet etmişlerdir. Mâiz'le ilgili olan bazı hükümler içermektedir. Şöyle ki:

517 Buhari, Ahkâm, 21

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz'i üç kez geri çevirmişti. Dördüncü kez gelip ikrarda bulununca akıl sağlığının yerinde olup olmadığını öğrenmek için ***"Bunda delilik varmı?"*** diye sordu. "Hayır, sinir zaafiyeti geçirdi" dediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* sonra ona, (لَعَلَّكَ قَبَّلْتَ لَعَلَّكَ لَمَسْتَ) ***"Belki de (zina etmemiş) o kadına ellemiş, onu öpmüşsündür"*** dedi.[518] Mâiz açıkça zina ettiğini ısrarlı bir şekilde ikrara devam edince onun muhsan olup olmadığını sordu. Recm sırasında taşlar bedenine değip kaçtığında ***"Keşke onu bıraksaydınız"*** dedi.

Mâiz'i üç kez geri çevirip dördüncüden sonra akıl sağlığının yerinde olup olmadığını sorması, dört kez ikrarda bulunmadan suçluya had uygulanmayacağına delalet etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(تَعَافَوْا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِى مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ)

"Hadleri kendi aranızda iken düşürün. Bana intikal eden haddin uygulanması vacip olur."[519]

Had bir defa ikrarda bulunmasıyla vacip olsaydı, Mâiz'in ilk ikrarında ona ***"Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür"*** diye sorardı. Akıl sağlığının yerinde olup olmadığını ailesine ve komşularına sorması, devlet başkanının had konusunda ihtiyatlı davranması ve olayla ilgili sağlam tespitlerde bulunması gerektiğine delalet eder. Zinanın ne olduğunu, nasıl yapıldığını Mâiz'e sorması, ona ***"Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür"*** demesi, iki hüküm ifade etmektedir:

1-Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Mâiz'in zina yaptığına dair ikrarda bulunmasıyla yetinmemiş, gerçek anlamıyla zinanın nasıl yapıldığını ona açıklamış ve ondan sonra yapıp yapmadığını kendisinden sorarak tespit etmeye çalışmıştır.

2-Mâiz'e "Belki de (zina etmemiş) o kadını ellemiş, onu öpmüşsündür" diyerek zina ikrarından dönmesi ve kadını sadece ellediğini söyleme-

518 Darekutni, Sünen: 4/133
519 Ebu Davud, Hudûd, 5

si için ona telkinde bulunmuştur. Nitekim bir rivayette anlatıldığına göre bir hırsıza (لَا أَخَالُكَ سَرَقْتَ) ***"Senin çaldığını sanmıyorum"***[520] demiştir.

Buna benzer bir rivayet de şöyledir: Rivayet olunduğuna göre bir hac mevsiminde gebe bir kadını Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* huzuruna getirdiler. Kadın ağlıyordu. Getirenler, zina ettiğini söylediler. Hz. Ömer *radiyallahu anh* ona şöyle dedi: *"Niçin ağlıyorsun? Bir kadınla bazen zorla ilişkiye giren olabilir."*

Böyle demekle, bu yönde ifade vermesini ona telkin etmiş oluyordu. Kadın, kendisi uyumaktayken bir adamın gelip zorla üzerine çıktığını ve kendisiyle zina ettiğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer *radiyallahu anh*, *"Eğer bu kadını öldürseydim, korkarım ki Ahşebeyn dağlarının*[521] *arasına ateş düşerdi!"* dedi ve kadını serbest bıraktı.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Ali *radiyallahu anh*, huzurunda zina ikrarında bulunan Şürahe adındaki kadına (فَلَعَلَّكِ غُصِبَتْ نَفْسُكِ) *"Belki de nefsin gasbedildi (Sana tecavüz edildi)"*[522] demiş; kadın, "Hayır, hiçbir zorlamaya maruz kalmadan kendi isteğimle yaptım" deyince onu recmetmişti.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (هَلَّا تَرَكْتُمُوهُ) ***"Onu bıraksaydınız ya"***[523] demesi, kişinin ikrarından geri dönmesinin caiz olduğuna delalet etmektedir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Mâiz'in recmedilme isteğini önce kabul etmediği için ***"Onu bıraksaydınız ya"*** demiştir. Onu kırbaçlamamış olması da, kırbaçlama cezasıyla recmin birlikte uygulanmayacağına delalet etmektedir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun."[524]

---

520 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/292

521 [Ahşebeyn: Mekke'deki Ebu Kubeys ve Kuaykian dağlarına verilen bir isimdir. Mütercim]

522 Tahavi, Şerhu Müşkili'l-Âsâr: 5/308

523 Tirmizi, Hudud, 5

524 Nûr, 24/2

İbn Ebi Necih, Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ayette geçen taife kelimesi, bir kişiden bin kişiye kadar bir topluluk demektir." Mücahid böyle dedikten sonra şu ayeti okumuştur: (وَاِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا) **"Eğer inananlardan iki taife birbirleriyle savaşırlarsa..."**[525]

Atâ, ayette geçen taife kelimesinin iki veya daha fazla kişi anlamına geldiğini söylemiştir.

Hasan ile Ebu Büreyde dediler ki: "Taife, on kişidir."

Muhammed b. Kâ'b el Kurzî, (اِنْ نَعْفُ عَنْ طَٓائِفَةٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden (tevbe eden) birini affetsek bile"**[526] ayetindeki taife kelimesi ile bir kişinin kastedildiğini söylemiştir.

Zührî, (وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Mü'minlerden bir taife de onların cezalandırılmasına şahit olsun"** ayetindeki taife kelimesinin, üç veya daha fazla kişi anlamına geldiğini söylemiştir.

Katade dedi ki: "Kendilerine öğüt ve ibret olsun diye mü'minlerden bir taifenin onların cezalandırılmasına şahit olması emredilmiştir."

Mâlik ile Leys'in, ayette geçen taife kelimesiyle dört kişinin kastedildiğini, çünkü zinadaki şahit sayısının da dört olduğunu söyledikleri nakledilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Cezanın uygulanmasına bir topluluğun şahit olmasının emredilişindeki maksat, her halde Katade'nin dediği gibi, infazı izleyenlerin öğüt ve ibret almasıdır. Böylece suçlu bir daha suç işlemeyecek, başkaları da benzer suçları işlemekten caydırılmış olacaklardır. En uygunu, infazı izleyen topluluğun, gördüklerini yaygın ve meşhur şekilde çevreye yayacak bir çoğunlukta olmasıdır ki böylece insanlar, benzeri suçları işlemekten caydırılmış olsunlar. Çünkü hadler, insanları suçtan caydırmak amacıyla konulmuşlardır. Başarı Allah'tandır.

---

525 Hucurât, 49/9
526 Tevbe, 9/66

Zinakâr Kadınla Evlenmek

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾)

3-"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Amr b. Şuayb, babasından naklen dedesinin şöyle dediğini rivayet etti: "Mersed b. Ebi Mersed adında biri, Mekke'deki Müslüman esirleri gizlice alıp kaçak yollardan Medine'ye getirirdi. Mekke'de de onun eskiden dostu olan Anak adında bir fahişe vardı. Mersed, Mekke'deki esirlerden birine, kendisini oradan kurtarıp Medine'ye kaçıracağını vaad etmişti. Bu vaadini yerine getirmek için bir gece Mekke'ye gitti. Anak onu gördü. "Bu gece yanımda kal" dedi. Mersed, "Anak! Allah zinayı haram kıldı" deyince Anak, onu yakalatmak için çadırdakilere "Ey çadır halkı! Esirlerinizi kaçırmak için gelen adam burada!" diye seslendi. Medine'ye geldiğimde Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardım. "Ey Allah'ın Resûlü, Anak ile evlenmek istiyorum" dedim. (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti ininceye kadar Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana cevap vermedi. Ayet inince Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Onunla evlenme"*** dedi."[527]

Amr b. Şuayb bu hadiste, mezkûr ayetin zinakâr müşrik bir kadın hakkında indiğini, böyle bir kadınla ancak zinakâr müşrik bir erkeğin evlenebileceğini, Müslüman bir erkeğin onunla evlenmesinin zina sayılacağını açıklamıştır. Çünkü böyle bir kadın, Müslüman erkeğe helal olmaz.

527 Ebu Davud, Nikâh, 4

Bu ayetin mana ve hükmüyle ilgili olarak selef uleması farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Cafer b. Muhammed el-Vasıti'nin bildirdiğine göre Yahya b. Said el-Ensari, (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti hakkında Said b. Müseyyeb'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bu ayeti, daha sonra gelen (وَاَنْكِحُوا الْاَيَامٰى مِنْكُمْ) **"Sizden bekâr olanları, evlendirin"**[528] ayeti neshetti. Bu rivayette görüldüğü gibi Said b. Müseyyeb, bu ayetin neshedildiğini söylemiştir.

Ebu Ubeyd dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre İbn Cüreyc, (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayeti hakkında Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Bazı erkekler, cahiliyet devrinden beri alenen fuhuş yapan bazı kadınlarla zina yapmak istiyorlardı. Kendilerine bunun haram olduğu söylenince onlarla evlenmek istediler."**

Mücahid, bu evlenme yasağının, vasıfları anlatılan kadınlara özgü olduğunu söylemiştir.

Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, mezkûr ayetin, kendisinin geçiminin kadın tarafından sağlanması şartıyla fahişe bir kadınla evlenen bir erkek hakkında indiğini söylemiştir. Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, **"Fuhuş yapmaya devam etmesine müsaade etmesi şartıyla kadın o erkekle evlenmişti. Bu gibi kadınlarla evlenmeyi yasaklayan ayet işte bu sebeple inmişti"** demiştir.

Habip b. Ebi Amre'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayetinde geçen nikâh kelimesinin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir.

İbn Şübrüme, İkrime'nin bu ayeti şöyle manalandırdığını söylemiştir: **"Zina eden kiş zina ederken ancak kendisi gibi zinakâr veya müşrik olan bir kadınla zina eder."**

528 Nûr, 24/32

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* azatlısı Şu'be, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: **"Cahiliyet devrinde fahişeler evlerinin kapısına baytar bayrağı gibi özel bir bayrak asarlardı. Bunu bilenler bayrağı gördükleri evlerdeki kadınlara giderlerdi."**

Muğire, İbrahim en-Nehai'nin (اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةً) **"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir"** ayetinde geçen nikâh kelimesinin cinsel ilişki anlamına geldiğini söylediğini rivayet etmiştir. Urve b. Zübeyr'in *radiyallahu anh* de böyle dediği rivayet edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda adıgeçen ulema mezkûr ayetin, kadınla erkeğin zinaya iştirâk ettiklerini, bu suçta kadının da erkek gibi olduğunu, Zina eden erkek olup kadın onun bu isteğine uymuş ise kadının da onun gibi olduğunu, zina kadın olup erkek onun bu isteğine uymuş ise erkeğin de onun gibi olduğunu haber verdiğini söylemişlerdir. Bu durumda her ikisinin zina suçunu işlemekte birbirlerine eşit olduklarına Yüce Allah hükmetmiştir. Suçu işlemekte eşit olduklarına göre kendilerine had uygulanmasında, ahiret azabına çarptırılmakta ve bunlarla ilgili diğer hususlarda da birbirlerine eşit olacaklardır.

Bu konuda başka bir görüş de rivayet edilmiştir. O da Asım b. Ahvel'in bu ayet hakkında Hasan'dan yapmış olduğu şu rivayettir. Bu rivayete göre Hasan şöyle demiştir: "Kendisine zina haddi uygulanmış olan bir erkek, ancak kendisine zina haddi uygulanmış olan bir kadınla evlenebilir."

Zinakâr kadınla evlenmenin hükmü üzerine selef uleması farklı şeyler söylemişlerdir. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Mesud, İbn Ömer, Mücahid, Süleyman b. Yesar, Said b. Cübeyr ve tabiinden diğer bazı fakihler, bir kimsenin kendisinin veya başkasının zina ettiği bir kadınla evlenmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir.

Hz. Ali, Hz. Aişe ve Berâ *radiyallahu anh* ve kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İbn Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Zinakâr erkekle kadın bir arada bulundukları sürece zina ediyor sayılırlar."

Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bir erkek zina edince, yetkili otorite karısını ondan ayırır. Kadın da zina edince onu kocasından ayırır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zinakâr kadınla evlenmeyi haram sayanlar, mezkûr ayeti bu şekilde te'vil etmişlerdir. Büyük İslam merkezlerinin fakihleri böyle bir kadınla evlenmenin caiz olduğu, zina etmiş olmasının onunla evlenmeyi haram kılmadığı, evlendikleri takdirde ayrılmalarının gerekmediği hususunda görüşbirliği etmişlerdir.

(اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً)

"Zina eden erkek ancak, zina eden veya bir kadınla evlenir" ayeti için iki durumdan biri söz konusu dur. Bu ayet ya haber mahiyetindedir ki hakikati de budur. Ya da yasaklama ve haram kılma manasınadır. Sonra ayette geçen nikâh kelimesiyle de ya cinsel ilişki ya da evlenme akdi kastedilmiştir. Lafzın lügat manası öyle olsa bile bunun haber manasında kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü biz, zina eden bir erkeğin zina etmemiş bir kadınla, zina eden bir kadının da zina etmemiş bir erkekle evlendiğini görmüşüzdür. Dolayısıyla ayetin haber makamında olmadığını öğrenmiş olmaktayız. Böylece ayette hüküm ve yasağın kastedildiği ispatlanmış olmaktadır. Hal böyle olunca ayette kastedilen; cinsel ilişki veya evlenme akdi olacaktır. "Nikâh" kelimesi Arap dilinde cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bunu daha önce birkaç yerde açıklamıştık. Şu halde bu ayetteki nikâh kelimesinin cinsel ilişki manasına yorumlanması gerekmektedir. Rivayete göre İbn Abbas *radiyallahu anh* ile onun görüşündeki kimselere göre de nikâh kelimesi cinsel ilişki anlamına gelmektedir. Bu kelime bir delil bulunmadıkça evlenme akdi anlamını ifade etmez. Çünkü evlenme akdi anlamına gelmesi mecazîdir. Nikâh kelimesiyle hakiki manasının kastedildiği sabit olduğuna göre mecazî anlamı devre dışına çıkmış olmaktadır. Şunu da belirtelim ki nikâh kelimesiyle evlenme akdi kastedilmiş olsa, evli kadın veya erkeğin zina etmesi evliliğin sona ermesini gerektirmez. Çünkü ikisi de zinakâr olarak nitelendirilmişlerdir. Ayet-i kerime zinakâr erkeğin zinakâr kadını nikâhlamasını caiz kıldığı için kadının, kendisiyle zina eden erkekle her ikisi tevbe etmeden önce de olsa evlenmesinin caiz olması gerekir. Evli çiftin başkalarıyla zina etmeleri, evliliğin sona ermesini gerektirmez. Sona ermesini gerektirdiğini söyleyen

bir fakih bulunduğunu bilmiyoruz. Ayetin zahirine göre zinakâr erkeğin müşrik bir kadınla, zinakâr bir kadının da müşrik bir erkekle evlenmesinin caiz olması gerekmektedir. Ama böyle bir evliliğin caiz olmadığı hususunda fukaha arasında ihtilaf yoktur. Müslüman erkeklerin müşrik kadınlarla, müşrik erkeklerin de Müslüman kadınlarla evlenmelerinin caizliği neshedilmiş olup haram kılınmıştır. Bu da iki manadan birine delalet etmektedir. Ayetteki nikâh kelimesiyle ya İbn Abbas *radiyallahu anh* ve onun görüşünde olanlara göre cinsel ilişki kastedilmiştir. Ya da Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğu gibi ayetin hükmü neshedilmiştir.

Bazı kimseler, evli erkek veya kadının zina yapmasının nikâhını iptal etmeyeceğine şu rivayeti delil göstermektedirler: Harun b. Riyab, Uneydullah b. Ubeyd'den; Abdulkerim el Cezeri de Ebu Zübeyr'den Mürsel olarak rivayet ettiler ki; bir adam gelip Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle dedi:

- Ya Resulallah, benim nikâhımda bir kadın var. Kendisine dokunan (cinsel ilişki kurmak isteyen) kimsenin elini geri çevirmez.

- ***Onu boşa.***

- Onsuz yapamam.

- ***Öyleyse onu nikâhında tutmaya devam et.***"[529]

Bu hadis, o kadının kendisiyle zina etmek isteyen erkekleri geri çevirmediği şeklinde manalandırılır. İlim ehli kimseler bu te'vili reddederek şöyle demişlerdir: Bu hadis sahih ise şu anlama gelir: Adam kendi karısını ahmaklık, zayıf görüşlülük ve malı zayi edici olmakla nitelemiş; malını isteyen kimseden esirgemediğini, hırsıza karşı korumadığını söylemiştir. İlim ehli kimseler bu te'vilin kabule şayan olduğunu, hadisin hakikat manasının böyle olması gerektiğini, cinsel ilişki anlamında yorumlanmasının kinaye ve mecaz olduğunu söylemişlerdir. Bu hadisi bizim anlattığımız şekilde yorumlamak daha uygun olup Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* tarzına daha muvafıktır.

529 Nesaî, Talak, 34

Nitekim Hz. Ali ve Abdullah dediler ki:

(إِذَا أَتَاكُمُ الْحَدِيثُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَظُنُّوا بِهِ الَّذِي هُوَ أَهْدَى وَالَّذِي هُوَ أَتْقَى وَالَّذِي هُوَ أَهْيَا)

"Resûlullah'tan** sallallahu aleyhi ve sellem **size bir hadis geldiğinde onu hidayete, takvaya ve güzel manaya en uygun şekilde manalandırın."[530]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ)[531] **"veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) sanız..."** buyurmakla (لَمْس) dokunma kelimesini cinsel ilişki anlamında kullanmıştır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Yukarıdaki hadiste sözü edilen adam, Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* karısının kendisine dokunanı (cinsel ilişkide bulunanı geri çevirmez demeyip dokunanın elini geri çevirmez demiştir. Kendisine dokunanın penisini geri çevirmez dememiştir.

Bir ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ)

"(Ey Muhammed!) Eğer sana kâğıda yazılı bir kitap indirseydik, onlar da elleriyle ona dokunsalardı..."[532]

Bilindiği gibi (لَمْس) kelimesinin hakikat manası, elle dokunmaktır.

Cerir el-Hutefi bir topluluğu kınarken şöyle demiştir:

أَلَسْتُمْ لِئَامًا إِذْ تَرُومُونَ جارهم ... ولولاهمو لَمْ تَمْنَعُوا كَفَّ لَامِسِ

"Siz alçak değil misiniz? Onlara zulmetmek istiyorsunuz.

---

530 Beyhaki, Ma'rifetu's-Süneni ve'l Âsâr: 13/152

531 [(أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ) Beydavi'nin Nisâ suresinde açıkladığı gibi bu ayeti Hamza ve Kisai bu şekilde okumuşlardır. Mütercim]

532 En'âm, 6/7

Onlar olmasalardı, canınızı ve malınızı koruyamazdınız."

Bilindiği gibi bu şiirdeki (لامس) kelimesi cinsel ilişki anlamında değildir. Şiirde söylenmek istenen şudur: Şu kavim olmasaydı, canınıza ve malınıza yöneltilen zulmü püskürtemezdiniz. Hal böyle iken nasıl oluyor da onlara zulmetmek istiyorsunuz?

Bazı kimseler derler ki: Zinakâr kadınla evlenmek, evli iken zina eden kadını nikâh altında tutup boşamamak, zinakârlığa devam ettiği müddetçe yasaklanmış olup haramdır. Bu her ne kadar nikâhı bozmasa da onunla evli kalmak haramdır. Çünkü Yüce Allah, mü'min ve kitap ehlinden olan iffetli kadınlarla evlenmeyi şu ayetle mübah kılmıştır: (وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ) **"Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da size helâldir."**[533] Çünkü kendisiyle evlenilen kadın iffetli değilse, onun başkalarıyla yaptığı zina sonucu doğuracağı çocuğu nikâhlı kocasındanmış gibi gösterip ona mirasçı kılmayacağından emin olunamaz. Zina eden kadınla evlenmenin mübah olduğunu söyleyenlerin ifadelerini, kadının zinaya devam etmeyip tevbe etmiş olması durumunda kendisiyle evlenmenin mübah olacağı şeklinde düşünmek gerekir.

Kadının zina etmesinin evliliğini sona erdirmeyeceğinin bir delili de şudur: Yüce Allah, karısına zina isnadında bulunan kimsenin liân[534] yapmasına sonra da birbirlerinden ayrılmalarına hükmetmiştir. Kadının zina etmiş olması evliliğin sona ermesini gerektirseydi, kocanın karısına zina isnadında bulunması ile evliliğin sona ermesi gerekirdi. Çünkü bu durumda o, ayrılmalarını gerektiren bir olayın vukubulduğunu itiraf etmiştir. Mesela bir kişi, cinsel ilişkide bulunduğu karısının kendisinin sütkardeşi veya kendisinin onun sütbabası olduğunu ikrar ederse, bu ifadesiyle evlilikleri sona erer.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Cenab-ı Allah'ın liândan sonra evliliğin sona ermesine hükmetmesi, zinanın eşlerin birbirlerine

533 Mâide, 5/5

534 [Liân: Bir fıkıh terimi olarak, karısının zina ettiğini veya çocuğunun kendîne ait olmadığını iddia eden ve bu iddiasını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca ile karısının, mahkeme huzurunda özel bir şekilde yemin ve lânetleşmeleri üzerine hâkim tarafından evliliklerine son verilmesini ifade eder. (D.İ.B. Dini Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

haram olmalarını gerektirdiğine delalet eder. Eğer birbirlerine haram olmasalardı, liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmaları gerekmezdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin dediğiniz gibi olsaydı, liân yapmadan sırf kadına zina isnadında bulunmakla evliliğin sona ermesi gerekirdi. Sadece zina isnadında bulunmakla evliliğin sona ermemiş olması, sizin söylediklerinizin fasid olduğuna delalet eder.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Evliliğin sona ermesi liân sebebiyle olmuştur. Çünkü liân, kocanın, karısının zina yaptığına şahitlik etmesi gibidir. Buna dayanarak kadının aleyhinde hüküm verildiğine göre, kadının zinası sebebiyle ayrılmalarına hükmedilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz de yanlıştır. Çünkü sadece kocanın, karısının zina yaptığına şahitlik etmesi, onun zinakâr olmasını gerektirmez. Aynı şekilde zina isnadında bulunurken karısının yalancı olduğuna şahitlik etmesi de karısının yalancılığına hükmedilmesini gerektirmez. Çünkü bu iki konudaki şahitlikten biri kabul hususunda diğerinden öncelikli değildir. Kocanın, karısının zina ettiğine dair şahitliğinin kabulüne hükmedilmiş olsa, kadına zina haddinin uygulanması gerekir. Ona had uygulanmaması, kocanın ifadesine dayanarak zinakârlığına hükmedilmediğine delalet eder.

Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.

Kazf/Zina İsnadında Bulunma Haddi

Güç ve Yücelik sahibi Allah buyurdu:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾)

4-"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayette geçen muhsanlık iki çeşittir:

1-Recmin uygulanmasına sebep olan muhsanlık. Bu, kişinin hür, ergen, akıllı, Müslüman, sahih bir nikâh kıyarak bir kadınla evlenip onunla zifafa girmiş ve eşi de aynı niteliklere sahip olan kimsedir.

2-Kendisine zina isnadında bulunana iftira haddinin uygulanmasını gerektiren muhsanlık. Bu, kişinin hür, ergen, akıllı, Müslüman ve iffetli olmasıdır. Bu tanımlarda fakihlerin ihtilaf ettiklerini bilmiyoruz.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah bu ayette özellikle muhsan kadınlardan bahsetmiştir. Oysa ayette muhsan erkeklerin de kastedildiği, muhsan kadına zina iftirasında bulunan kimseye kazf/iftira haddi uygulanması gerektiği gibi, muhsan erkeğe zina iftirasında bulunan kimseye de bu haddin uygulanmasının gerektiği hususunda Müslümanlar arasında ihtilaf yoktur. Açıkça zikredilmese de ayetin özünden zina iftirasının kastedildiği anlaşılmakta ise de fakihler yine de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayetindeki (يَرْمُونَ) kelimesiyle zina iftirasında bulunmanın kastedildiği hususunda görüşbirliği etmişlerdir. Bunun böyledir. Zira ayette muhsan yani iffetli kadınlardan sözedilmektedir. Bu da onlara atılan iftiranın, iffetin zıddı olan bir konuda yani zina konusunda olduğuna delalet eder. (يَرْمُونَ) kelimesiyle zina iftirasında bulunmanın kastedildiğini ayetin özünden şu şekilde de anlamak mümkündür. Ayette (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"Sonra da (kadının zina ettiğine dair iddialarını doğrulayacak) dört şahit getiremeyenler"** ifadesi yer almaktadır. Bilindiği gibi şahit sayısının dört olması, zina davasında şart koşulmaktadır. Dolayısıyla (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayeti, "iffetli kadınlara zina isnadında bulunanlar" manasına gelmektedir. Bu, başka bir manaya da delalet etmektedir.

Şöyle ki: Haddi gerektiren iftira, bir kimseye açıkça zina isnadında bulunmaktır. Bu öyle bir isnattır ki buna dair dört şahit getirilmesi durumunda, aleyhinde şehadette bulunulan kimseye had uygulanır. Mezkûr ayetin özünde buna dair bir delalet olmasaydı (يَرْمُونَ) kelimesiyle başka suçlar değil de sadece zina kastedilmiş olmazdı. Ayetin özünde bu mana olmasaydı bu kelime ile hırsızlık, şarap içme, küfür ve haram olan diğer fiiller kastedilmiş olurdu. Şu halde ayetin lafzı, hükmünün uygulanmasını gerektirmek bakımından

mana ifade etmede yalnız başına yeterli olmamaktadır. Aksine mücmel olup hükmü askıda kalmakta ve bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak ayetteki kelimeler için ne düşünülürse düşünülsün, kastedilen mananın zina iftirası olduğu hususunda fakihler görüşbirliği etmişlerdir.

Buna göre mezkûr ayette sanki şöyle buyrulmuş olmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ بِالزِّنَا)

"İffetli kadınlara zina iftirasında bulunanlar..."

Ayette zina iftirasının kastedildiği ve "zina" kelimesinin ayette açıkça zikredilmiş gibi olduğu hususunda icmâ edilmesi sebebiyle iftira haddinin başka isnatlarda bulunanlara değil, sadece zina iftirasında bulunanlara uygulanması gerekmektedir.

[Üstü Kapalı İfadelerle Zina İsnadında Bulunma]

Üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmaya gelince; selef uleması bu hususta farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, İbn Şübrüme, Sevri, Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz."

Mâlik "Uygulanır" dedi.

Evzai'nin Zühri'den naklen bildirdiğine göre Salim, İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh*, üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kimseye had uygulardı."

İbn Vehb'in bildirdiğine göre Mâlik, Ebu Rihal'ın kendi annesinden naklen şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ömer b. Hattab'ın *radiyallahu anh* zamanında iki adam karşılıklı olarak birbirlerine sövdüler. Biri diğerine, "Vallahi annemle babam zinakâr değildirler!" dedi. Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bunu diyen adama nasıl bir muamelede bulunmak gerektiği hususunda ashab-ı kiramla istişare etti. Bir kişi, "Adam annesini ve babasını övmüştür"

dedi. Başkaları, "Annesini ve babasını başka bir şekilde de övebilirdi. Kanaatimizce bu adama had uygulanması gerekir" dediler. Hz. Ömer bunun üzerine o ifadenin sahibine seksen değnek vurdu."

Bilindiği gibi Hz. Ömer *radiyallahu anh* bu mesele için karşı görüşlerini kabul edeceği sahabilerle istişarede bulunmuştu. Böylece bu mesele hakkında selef uleması arasında ihtilaf meydana geldiği sabit olmuştur. Sonra (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) ayeti ile zina isnadında bulunma manasının kastedildiği sabit olduğuna göre, masum kimselere başka suçları isnad edenlere iftira haddinin uygulanması caiz olmaz. Çünkü kıyas yoluyla had koymak mümkün değildir. Had koymanın yolu, icmâ veya nastır ki üstü kapalı ifadelerle iftira etmede bu mevcut değildir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu konuda sahabe ile müşaveresi, bu konuda ellerinde bir nass bulunmadığına delalet etmektedir. Bununla ilgili söylediklerini ise rey ve içtihatlarıyla söylemişlerdir. Şunu da belirtmeliyiz ki, üstü kapalı ifade, birkaç manaya ihtimali bulunan kinaye gibidir. İhtimallere dayanarak had uygulamak ise şu iki sebepten ötürü caiz değildir.

1-Üstü kapalı ifadelerle başkasına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmaz. Şüpheli durumda ona had uygulayamayız. Başka manalara ihtimali olan cümlelerde şüphe vardır. Bilindiği gibi Yezid b. Rükâne, "Elbette" kelimesini kullanarak karısını boşadığında, maksadını açıklaması için Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun yemin etmesini istemişti. O, sadece bir talakla boşamayı kasdettiğini söyleyince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onun, karısını üç talakla boşamadığına hükmetti. Yezid'in başka manalara da ihtimali olan ifadesine dayanıp da karısını üç talakla boşanmış saymadı. Bu sebeple fakihler, kinayeli kelimeler kullanılarak yapılan boşamalarda, boşama maksadının güdüldüğüne dair bir delil bulunmadıkça boşamaya hükmetmemişlerdir.

2-Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (ادْرَءُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ) ***"Şüpheler sebebiyle hadleri uygulamayın."***[535] Üstü kapalı ifadelerde en azından hem zina hem de başka suçların isnadına dair ihtimal vardır. Bu da haddi düşüren bir şüphedir.

535 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/57

Şunu da belirtelim ki Yüce Allah, iddet beklemekte olan kadına evlenme teklifinin açıkça yapılması ile üstü kapalı ifadelerle yapılmasının hükmünü farklı kılarak şöyle buyurmuştur:

(وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ اَوْ اَكْنَنْتُمْ فِي اَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللّٰهُ اَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلٰكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا)

"(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinizde saklamanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki, siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin."[536]

Yani evlenme konusunda görüşmek için onlarla gizlice buluşmak üzere sözleşmeyin. Üstü kapalı anlatma, bu ayette belirtildiği üzere içte gizleme gibi kabul edilmiştir. Buna göre üstü kapalı ifadelerle zina isnadında bulunmak da içte gizleyip söylememek gibi kabul edilimelidir. İkisi arasındaki ortak nokta şudur: Üstü kapalı ifade, başka manalara da ihtimali bulunduğu için sanki söylenmeden içte gizlenen şeyler gibi olmaktadır.

[Zina İftirasında Bulunan Köleye Uygulanacak Had]

Zina iftirasında bulunan köleye uygulanacak had konusunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Osman el-Betti, Sevri ve Şafiî dediler ki: **"Bir köle, hür bir kimseye zina isnadında bulunursa köleye kırk değnek vurulması gerekir."** Evzai, seksen değnek vurulması gerektiğini söylemiştir. Sevri'nin bildirdiğine göre babasından naklen Cafer b. Muhammed, Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Başkasına zina isnadında bulunan köleye kırk değnek vurulur." Sevri'nin bildirdiğine göre İbn Zekvan, Abdullah b. Amir b. Rebia'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve onlardan sonraki halifelerin devrinde yaşadım. Başkasına zina isnadında bulunan kölelere kırk değnekten fazla vurduklarını görmedim."

536 Bakara, 2/235

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu, İbn Abbas, Salim, Said b. Müseyyeb ve Atâ'nın da görüşüdür.

Leys b. Ebi Süleym'in bildirdiğine göre Kasım b. Abdirrahman, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hür bir kimseye zina isnadında bulunan köleye seksen değnek vurulur."

Ebu'z Zinad dedi ki: "Başkasına zina isnadında bulunan bir köleye Ömer b. Abdulaziz seksen değnek vurdu."

Zina eden köleye, köleliğinden ötürü hür kimsenin haddinin yarısının uygulanması gerektiği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[537]

Zina eden cariyenin haddinin, hür kadının haddinin yarısı kadar olacağı bu ayette açıkça bildirilmiştir. Kölenin de had bakımından cariyeyle eşit statüde olduğu hususunda fakihlerin tamamı görüşbirliği etmişlerdir. Çünkü o da esaret bağı altındadır. Aynı şekilde zina isnadı haddinin de hür kimsenin haddinin yarısı kadar olması gerekir. Çünkü esaret bağı altındadır.

Akıl hastasına ve çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanıp uygulanmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife ve ashabı ile Hasan b. Salih ve Şafiî dediler ki: "Akıl hastasına ve çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz."

Mâlik dedi ki: "Çocuğa zina isnadında bulunan kimseye had uygulanmaz. Çocuğun akranları cinsel ilişkide bulunabiliyor ancak kendisi ergen olmamış ise hüküm aynıdır. Kendisi muhsan duruma gelmemiş ama akranları ile cinsel ilişkide bulunulabilen kız çocuğuna zina isnadında bulunan kimseye had uygulanır. Akıl hastasına zina isnadında bulunan kimseye de had uygulanır."

537 Nisâ, 4/25

Leys dedi ki: "Akıl hastasına zina isnadında bulunan kimseye de had uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Akıl hastasının, erkek ve kız çocuğunun zina etmeleri söz konusu edilemez. Çünkü bunların cinsel ilişkide bulunmalarına zina denmez. Çünkü zina, ceza gerektiren çirkin bir fiildir. Bunlar ise yaptıkları işlerden ötürü cezalandırılmayı hak etmezler. Bunlara zina isnadında bulunan kimse, akıl hastasına zina isnadında bulunmuş gibi olur. Çünkü isnatta bulunanın yalan söylediği herkes tarafından bilinir. Ayrıca bu fiil sebebiyle bunlara leke de gelmez. Aynı şekilde isnatta bulunanın isnadı da bunları lekelemez. Diğer taraftan isnat sahibine iftira haddinin uygulanmasını isteme hakkı, iftiraya uğrayanın kişinindir. Onun yerine başkasının bu istekte bulunması caiz değildir. Bilindiği gibi bunda vekâlet de kabul edilmez. Hal böyle olunca iftira vaktinde başkasının isnat sahibine had uygulanmasını istemesi gerekmez. Dolayısıyla had uygulanması da gerekmez. Çünkü haddin uygulanması gerektiğinde başka bir sebeple değil, sadece zina isnadında bulunma sebebiyle gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ölmüş babasına zina isnadında bulunulan kişinin, iftiracıya had uygulanmasını isteme hakkı vardır. Dolayısıyla kendisine zina isnadında bulunulan kişiden başkasının, iftiracıya had uygulanmasını istemesi caiz olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ölmüş babasına zina isnadında bulunulan kişi, kendisinin nesebine leke sürüldüğü için iftiracıya had uygulanmasını isteme hakkına sahip olur. Yoksa sırf babasına isnatta bulunuldu diye had uygulanmasını isteme hakkına sahip olmamaktadır.

Şunu da ifade etmeliyiz ki, erkek çocuğa zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmayacağı hususunda fakihler görüş birliği ettiklerine göre kız çocuğuna zina isnadında bulunan kişiye de had uygulanmaması gerekir. Çünkü ikisi de mükellef değildirler. Zina yapmaları da söz konusu değildir. Aynı illetten akıl hastası da bu hükme tabidir.

[Bir Topluluğa Zina İsnadında Bulunan Kimsenin Hükmü]

Bir topluluğa zina isnadında bulunan kimsenin hükmü üzerinde fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Sevri ve Leys dediler ki: "Bir topluluğa tek bir ifadeyle zina isnadında bulunan kimseye bir iftira haddinin uygulanması gerekir."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa hitaben 'Ey zinakârlar!' derse, kendisine bir iftira haddi uygulanması gerekir. Ama o topluluktaki her bir kişiye ayrı ayrı 'Ey zinakâr!' derse her biri için kendisine ayrı bir had uygulanması gerekir." Şa'bî de bu görüştedir.

Osman el-Betti dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa zina isnadında bulunursa, o topluluktaki her şahıs için kendisine ayrı bir had uygulanması gerekir. Bir kişi bir erkeğe, 'Sen falan kadınla zina ettin!' derse, bunu diyen iftiracıya bir iftira haddi uygulanır. Çünkü Hz. Ömer *radiyallahu anh*, bir erkeğe, 'Sen falan kadınla zina ettin!' diyen Ebubekre ile arkadaşlarına bir iftira haddi uygulamış; ayrıca güya o erkekle zina yaptığını iddia ettikleri kadın için onlara iftira haddi uygulamamıştı."

Evzai dedi ki: "Bir kişi bir başkasına 'Ey zinakârın oğlu zinakâr!' derse kendisine iki iftira haddi uygulanması gerekir. Ama bir topluluğa hitaben 'Siz zinakârsınız!' derse, kendisine bir iftira haddi uygulanması gerekir."

Hasan b. Salih dedi ki: "Bir kişi 'Bu evde bulunan kimse zinakârdır' derse, kendisine-eğer sayıları biliniyorsa-o evde bulunan kimseler sayısınca iftira haddi uygulanır."

Müzeni'nin naklettiğine göre Şafiî dedi ki: "Bir kişi bir topluluğa tek bir kelmeyle zina isnadında bulunursa, o topluluktaki şahıs sayısınca kendisine had uygulanır. Bir kişi bir başkasına 'Ey iki zinakârın çocuğu!' derse, kendisine iki had uygulanır."

"Ahkâmu'l-Kur'an" adlı eserinde Şafiî dedi ki: "Bir kişi karısının bir erkekle zina yaptığını iddia eder (ve dört şahit getiremez) ise liân yapar. O erkek için kendisine iftira haddi uygulanmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Muhsan kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[538]

Bilindiği gibi zina isnadında bulunanların her birine seksen değnek vurulması kastedilmiştir. Ayetin takdiri şöyledir: 'İffetli bir kimseye zina isnadında bulunan kişiye seksen değnek vurulması gerekir.' Buna göre bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye seksen değnekten fazla vurulmamasını gerektirmektedir. İffetli bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye birden fazla had uygulanmasını gerekli gören kimse, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Bunun sünnetteki delili şudur.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda kendi karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulundu. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona (الْبَيِّنَةُ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur."***

Hilal dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bizlerden biri karısının üzerinde bir adam gördüğünde şahit aramaya mı gidecek?"

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur"***[539] dedi.

538 Nûr, 24/4
539 Ebu Davud, Talâk, 27

Bunun üzerine Hilal şöyle dedi: "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki ben doğruyu söylüyorum. Şüphesiz Allah benim sırtımı hadden kurtaracak bir ayet indirecektir" dedi ve şu ayet indi: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."**[540] Ravi, bundan sonra hadisin kalan kısmını anlattı.

Muhammed b. Kesir'in bildirdiğine göre İbn Sirin, Enes'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Şerik b. Sehma'nın kendisinin karısıyla zina ettiği iddiasıyla Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* müracaatta bulundu: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** dedi.

Hilal'in sorularına defalarca bu karşılığı verdi. Sonunda Liân ayeti indi.[541]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetle şu husus sabit olmuştur: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"İffetli kadınlara zina isnadında bulunanlar"** ayeti yabancı kadınlar hakkında hüküm ifade ettiği gibi eşler hakkında da hüküm ifade etmektedir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** demişti. Yukarıdaki ayetin genel hükmü de bunu gerektirmektedir.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Hilal'e, hem karısına hem de Şerik b. Sehma'ya zina isnadında bulunduğu için sadece bir had uygulanmasını gerekli görmüştü. Nihayet liân ayeti indi. Artık eşlere yapılan zina isnadından dolayı kocalarına had uygulanması yerine lian yapmaları öngörüldü. Yabancı kadınlara yapılan zina isnadı dolayısıyla iftiracılara uygulanan haddin yerine, eşlerine zina isnadında bulunan kocaların lian yapmaları öngörüldü. Bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye sadece bir iftira haddi uygulanması gerektiğine dair hadisteki hüküm neshedilmiş olmadı. Böylece bir topluluğa zina isnadında bulunan bir kişiye sadece bir iftira haddi uygulanacağı hükmü sabit oldu. Bu meselenin aklî

540 Nûr, 24/6
541 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101

delili ise şudur: Had gerektiren diğer suçları defalarca işleyen kimseye sadece bir had uygulanır. Mesela zina, hırsızlık veya içki içme suçunu defalarca işleyen kimseye yalnız bir had uygulanır. Aynı cinsten olan hadlerin üst üste yığılması, biri dışında diğerlerinin düşmesini ve sadece bir haddin uygulanmasını gerektirir. Zina isnadı haddi ile diğer suçların haddi arasındaki ortak nokta, ikisinin de had oluşudur. İsterseniz, 'Bu hadler şüphe ile de sakıt olurlar' diyebilirsiniz.

Bir kişi çıkıp şöyle diyebilir: "Zina iftirasının haddi, insanın hakkıdır. Bir topluluğa zina isnadında bulunulması durumunda o topluluktaki her bireyin kendi hakkı olan haddi kendisinin uygulaması gerekir. Bu haddin insan hakkı olduğunun delili, iftiraya uğrayanın talebi olmadıkça iftiracıya haddin uygulanmayışıdır."

Bunu diyen kişiye şöyle cevap verilebilir: Zina iftirası haddi; zina, hırsızlık ve içki içme haddi gibi Allah Teâlâ'nın hakkıdır. Bu haddin kendisi insanın hakkı değildir ama uygulanmasını istemek insanın hakkıdır. Uygulanmasının insanın istemesine bağlı olması, bu haddin kendisinin insanın hakkı olmasını gerektirmez. Mesela hırsızlık haddinin uygulanması, insanın istemesine bağlıdır. Ama bu, hırsızın elini kesmenin (malı çalınan) insanın hakkı olmasını gerektirmemektedir. Zina iftirası haddi de böyledir. İşte bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri bu haddin affedilmesinin ve uygulanmasını taleb etme hakkının mirasçılara intikal etmesinin caiz olmayacağını söylemişlerdir. Zina iftirası haddinin Allah Teâlâ'nın hakkı olduğunun delili şudur: Zina iftirasında bulunan köleye kırk değnek vurulması gerektiği hususunda fakihlerin tümü görüşbirliği etmişlerdir. Bu had eğer insanın hakkı olsaydı, suçlunun hür veya köle olmasına göre miktarı değişmezdi. Çünkü vurulacak değnek veya kırbaç sayısı ikiye bölünebilecek durumdadır. Bilindiği gibi şahıslara karşı cinayet işledikleri sabit görülen kölelerle hür kimselerin cezası aynıdır. Köle bir kişiyi öldürdüğünde cinayet onun üzerinde sabit olur. Eğer amden öldürmüşse kendisi de öldürülür. Eğer hataen öldürmüşse, tıpkı hür kimse gibi diyet ödemekle yükümlü olur. Zina iftirası haddi insanın hakkı olsaydı, had olarak vurulacak darbelerin sayısı ikiye bölünebilir olduğu halde yine de bu had köleye ve hür kimseye göre değişmezdi. Başkasının malını telef eden hür ile kölenin cezası da aynıdır. Bu hususta hür kimseye verilen ceza ile köleye verilen ceza aynı olur.

[İftiraya Uğrayan Kişinin Talebi Olmadan Haddin Uygulanması]

İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan haddin uygulanıp uygulanmayacağı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Evzai ve Şafiî dediler ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan iftiracıya had uygulanmaz."

İbn Ebi Leyla dedi ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmasa bile devlet başkanı haddi uygular."

Mâlik dedi ki: "İftiraya uğrayan kişinin talebi olmadan devlet başkanı haddi uygulamaz. Ancak devlet başkanı bu iftirayı işitir ve bunu gören âdil şahitleri de varsa, iftiracıya haddi uygular."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(تَعَافَوُا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ)

"Hadleri kendi aranızda iken düşürün. Bana intikal eden haddin uygulanması vacip olur."[542]

Kendisine intikal eden hadleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ihmal etmeyip uyguladığı bu hadisle sabit olmuştur. Kendi karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunan Hilal b. Ümeyye'ye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"***[543] dediğinde Hilal şahit getirememiş ve zina isnadına maruz kalan kişi had uygulanması talebinde bulunmadığı için de Hilal'e had uygulanmamıştı. Bu da zina isnadına maruz kalan kişinin talebi olmadan isnad sahibine had uygulanmayacağına delalet etmektedir.

542 Ebu Davud, Hudûd, 5
543 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101

Zina isnadı haddinin uygulanmasını istemenin insanın hakkı olduğunun bir delili de şudur:

Zina eden işçi gençle ilgili olarak Zeyd b. Halid *radiyallahu anh* ile Ebu Hureyre *radiyallahu anh* şöyle bir rivayette bulunmuşlardır: Zina eden işçi gencin babası, "Benim oğlum şu adamın karısı ile zina etmiştir" dedi. Adamın bu isnatta bulunması sebebiyle Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona iftira haddi uygulamadı ***ve "Ey Üneys! Yarın sabah şu adamın karısına git. Eğer itiraf ederse onu recmet"***[544] dedi.

İffetli olduğu halde zina isnadına maruz kalan kişinin ırzı lekelendiği için zina iftirası haddinin uygulanması vacip olmaktadır. Burada devlet başkanının değil, mağdur olan kişinin bu haddin uygulanmasını isteme hakkı vardır. Hırsızlıkta da malsahibinin malını sakladığı yere girilip oranın mahremiyetine halel getirildiği ve malı alınıp götürüldüğü için hırsızlık haddi, mal sahibinin talebi olmadan uygulanamaz. Devlet başkanının zina iftirasını duyması veya iftira edildiğine dair şahitlerin şehadeti gibi bir ayrıntı getirmesi pek anlamlı değildir. Zira iftiraya uğrayanın talebi olmadan Devlet başkanı bu haddi uygulama hakkına sahip olsaydı, onun bu iftirayı işitmesi veya kendisi işitmemişse şahitlerin şehadeti olmadan da uygulama yetkisinin olması gerekirdi.

Zina İftirasında Bulunan Kişinin Şahitliği

Güç ve yücelik sahibi Allah buyurdu:

(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."[545]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunup da iddiasını doğrulayacak dört şahit getiremeyen kimse hakkında Yüce Allah üç hüküm vermiştir:

544 Buhari, Şurût, 9
545 Nûr, 24/4

1-Kendisine seksen değnek vurulur.

2-Şahitliği kabul edilmez.

3-Tevbe edinceye kadar fasıktır.

Zina isnadında bulunması ancak şahit getirememesi sebebiyle isnad sahibine zina iftirası haddi uygulanması gerektiği hususunda ilim ehli ittifak ettikten sonra anılan üç hükmün bu kişi hakkında sabit ve bağlayıcı olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, kendisine had uygulanmasından önce fasıklıkla damgalanacağını ve şahitliğinin kabul edilmeyeceğini söylemişlerdir. Leys b. Sa'd ile Şafiî bu görüştedirler.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed ve Mâlik dediler ki: "Kendisine had uygulanmadıkça şahitliği kabul edilir."

Bunların bu sözleri şunu gerektirmektedir: Zina isnadında bulunan kişi, kendisine had uygulanmadıkça fasıklıkla damgalanmaz. Çünkü had uygulanmadan fasıklıkla damgalanacak olursa, şahitliği geçerli olmaz. Fasıklıkdamgasını taşıyan kişinin şahitliği batıl ve geçersizdir. Zira onun bu fasıklığı inancının bozukluğu ve ibadetlerini ihmal etmesi sebebiyle değil, işlediği kötü bir fiilden dolayı meydana gelmiştir. Bunun delili şu ayettir:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ
فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."[546]

Zina isnadının doğruluğunu ispatlayacak şahitleri getiremediği takdirde zina iznadında bulunankişinin şahitliğinin geçersiz olmasını bu ayet gerektirmektedir. Ancak kendisine iftira haddi uygulanmadıkça şahitliğinin geçerli olacağına ve adalet sıfatının devam edeceğine bu ayette iki tür delalet vardır. Şöyle ki:

546 Nûr, 24/4

1-Ayette (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"sonra da dört şahit getiremeyenler"** denilmektedir. Buradaki (ثُمَّ) edatı, lügatte terâhî/sonralık manasına gelmektedir.

Bu da şu demektir: Başkasına zina isnadında bulunanlar, isnatta bulunduktan sonra şahit getirirlerse, isnatta bulunmaları fasık olmalarını gerektirmez. Çünkü Yüce Allah, "sonra da dört şahit getiremeyenler" buyurmuştur. Buna göre ayetin takdiri şöyle olur: "sonra da dört şahit getiremeyenler var ya, işte onlar fasık kimselerdir."

İsnatta bulunduktan sonra şahit getiremezlerse ancak o zaman fasıklıklarına hükmedilir. Sırf zina isnadında bulundu diye bir kimsenin fasıklığına hükmeden, ayetin hükmüne muhalefet etmiş olur. Bu da zina isnadında bulunan kişinin sırf isnatta bulunduğu için şahitliğinin reddedilmemesini gerektirir. İsnat sahibinin şahitliğinin sırf isnat sebebiyle geçersiz olmayacağı böylece ispatlanmış oldu. Şunu da belirtmeliyiz ki, şahitliği sırf isnadı sebebiyle geçersiz olsaydı, isnatta bulunduğu şahsın zina ettiğine dair dört şahit getiremeyişi, kendisinin şahitliğini geçersiz kılmazdı. Çünkü kendisinin şahitliği bundan önce geçersiz olmuştu.

2-Aleyhinde isnatta bulunduğu kişinin zina ettiğine dair dört şahit getirmesi mümkün olduğu sürece şahitliğinin geçersiz olmaması gerektiği bu ayetten anlaşılmaktadır. Mesela bir adam karısına, "Falan kişiyle konuşur sonra eve girmezsen boşsun" dedikten sonra karısı falan kişiyle konuşursa, eve girmeye temelli son verinceye kadar boşanmış olmaz. Ancak kadın ölürken ölüm gerçekleşmeden boş olur. Bir adam karısına "Falan kişiyle konuşur ve eve girmezsen boşsun" derse aynı hüküm geçerli olur. Karısının sözü edilen falan kişiyle konuşması ve ölünceye kadar eve girmemesi, baoşanmanın gerçekleşmesi için şarttır. Adamın karısına "Falan kişiyle konuşur sonra eve girersen" ifadesiyle "Falan kişiyle konuşur sonra eve girmezsen" ifadesi arasında fark yoktur. Her ne kadar bu ifadelerden birinde yeminin şartı eve girmek, diğerinde eve girmemek ise de aralarında fark bulunmamaktadır. Bu böyle olduğuna ve ayette de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere..."** buyrulduğuna göre, zina isnadında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz olması için iki şartın

bulunması gerekmektedir. Bunlardan biri, zina isnadında bulunmuş olmasıdır. Diğeri ise kendisine zina isnad edilen kişinin zina yaptığına dair dört şahidin isnatta bulunduktan sonra getirilmemesi ve aleyhinde şahitlik yapma imkânının kalmamasıdır. Kendisine zina isnadında bulunulan kişi aleyhinde isnat sahibinin iddiası doğrultusunda şehadette bulunma imkânı olduğu sürece isnat sahibinin şahitliğinin geçerliliği devam eder. Şahitliğinin geçersizliğine hükmedilemez.

Şunu da belirtmeliyiz ki, zina isnadında bulunan kişinin sırf isnadı sebebiyle ya yalancılığına ve şehadetinin geçersizliğine hükmedilir. Ya da kendisine iftira haddi uygulanması sebebiyle yalancılığına hükmedilir. Sırf zina isnadında bulunması sebebiyle yalancılığına hükmedilir ve buna bağlı olarak şahitliği de geçersiz kılınırsa, artık zina hadisesinin cereyan ettiğine dair getireceği şahitlerin de şehadeti kabul edilmez. Çünkü onun yalancılığına hükmedilmiştir. Zina isnadında bulunurken yalan söylemiş olduğuna hükmedilmesi, aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine dair iddiasının doğruluğuna şahitlik edenlerin de şehadetlerinin yalan olduğuna hükmedilmesi demektir. Aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine dair şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi gerektiği ve bunun da isnat sahibini hadden kurtardığı hususunda fakihler ihtilaf etmediklerine göre, isnat sahibinin sırf isnatta bulunması kendisinin yalancı sayılmasını gerektirmez. Dolayısıyla şahitliğinin geçersiz sayılmaması gerekir. Çünkü kendisinin yalancılığına hükmedilmemiştir. Zira yalan veya gerçek olduğunu bilmediğimiz bir haberi veren bir kimsenin bu haberi vermesi sebebiyle şahitliğinin geçersizliğine hükmedilemez. Mesela karısına zina isnadında bulunan bir kişinin bu isnadı sebebiyle şahitliği geçersiz kılınmaz ve yine sırf bu isnadı sebebiyle yalancılığına hükmedilmez. Eğer böyle olmasaydı kendisiyle karısı arasında liân yapmaları caiz olmazdı. Yalancılığına hükmedilmesiyle birlikte, zina isnadında doğru söylediğine dair dört defa Allah adını anarak şahitlik yapması emredilmez ve yalan söyleyen eşin liân yapmaması öğütlenmezdi.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de evli bir çift arasında liân yaptıktan sonra, (إِنَّ اللهَ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكُمَا كَاذِبٌ؛ فَهَلْ مِنْكُمَا تَائِبٌ) ***"İkinizden birinin yalan söylediğini Allah biliyor. Sizden tevbe edecek biri yok mu?"*** demezdi.[547]

547 Buhari, Tefsiru'l-Kur'an, Sûretu'n-Nûr, 3

Böyle buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ikisinden birinin yalan söylediğini haber vermiş oluyordu. Böyle demekle kadının değil de sadece ona zina isnadında bulunan kocanın yalan söylediğine hükmetmiş olmuyordu. Bu da zina isnadında bulunmanın, isnat sahibinin fasık olmasını gerektirmediğine, onun yalan söylediğine hükmedilmesinin doğru olmadığına delalet etmektedir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَٓاءَ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."[548]

Sadece zina isnadında bulundukları için Allah onların yalancılıklarına hükmetmedi. Aksine iddialarını doğrulayacak şahitler getirmedikleri için yalancılıklarına hükmetti. Bilindiği gibi zina isnadında bulunurken şahit getirmedikleri takdirde fasıklıklarına hükmedileceği manası ayette kastedilmiştir. Bu şartın gerçekleşmesinden önce yani devlet başkanının huzurunda zina isnadında bulunduktan sonra iddiasını doğrulayıcı şahitleri getirmekten âciz kalmazdan önce isnad sahibinin şahitliğinin geçersizliğine hükmetmek caiz değildir. Çünkü şahitler ancak devlet başkanının huzurunda şehadette bulunurlar. Sırf isnadı sebebiyle bu aşamadan önce isnat sahibinin fasıklığına hükmedip şahitliğini geçersiz sayan kimse ayete muhalefet etmiş olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah'ın (لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ) **"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş) leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"**[549] buyurması şuna delalet etmektedir: İnsanlar bir kimsenin başka birisine zina isnad ettiğini duyduklarında, iddiasını doğrulayacak dört şahit

548 Nûr, 24/13
549 Nûr, 24/12

getirinceye kadar, isnad sahibinin yalancılığına ve şahitliğinin geçersizliğine hükmetmelidirler."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi bu ayet Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile ona iftira edenler hakkında inmiştir. Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ جَٓاؤُ بِالْاِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ...لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır. Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleselerdi ya!"[550]

Hz. Aişe *radiyallahu anh* masum olup bu suçla itham edilecek biri değildi. Ama yine de ona zina isnadında bulundular. Zina olayını gözleriyle görüp de isnatta bulunmuş değillerdi. Sadece kafileden geri kaldığı için zan ve tahminlerine dayanarak böyle bir isnatta bulunmuşlardı. İsnatta bulunanlardan hiçbiri, onun zina ettiğini gördüğünü iddia etmemişti. Böyle bir zanna dayanarak haber veren bir kimseyi yalanlamamız ve ona karşı çıkmamız gerekir.

Ayrıca mezkûr ayetlerin devamında şöyle buyrulmaktadır:

(فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَٓاءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Zina isnadında bulunup da şahit getiremeyenlerin yalancılıklarına hükmedilmiştir. Böylece (وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ) **"«Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"** ayetiyle, isnat sahiplerinin sırf isnatta bulunmaları sebebiyle yalancılıklarına hükmedilmesi gerektiğinin kastedilmediğini anlamış

550 Nûr, 24/11-12

bulunmaktayız. Buna göre ayetin manası şöyle olmaktadır: Zina isnadını duyduklarında ve isnat sahibinin şahit getirmemesi durumunda bu, apaçık bir iftiradır demeleri gerekirdi. Şafiî, zina isnadı şahitlerinin ayrı ayrı gelmeleri durumunda şahitliklerinin şahitliklerinin kabul edileceğini söylemiştir. İsnatta bulunması isnad sahibinin şahitliğini geçersiz kılsaydı, kendisiyle birlikte ayrıca üç kişi de şahitlik etseydi, artık şahitliklerinin kabul edilmemesi gerekirdi. Çünkü o, isnatta bulunduğu için fasık olmuş ve yalancılığına hükmedilmesi gerekirdi. Şahitlerin ayrı ayrı gelmeleri durumunda da şahitliklerinin kabul edilmesi, isnad sebebiyle şehadetlerinin geçersiz olmamasını gerektirmektedir.

Bu söylediklerimizin doğruluğunun sünnetteki delili şu rivayetlerdir:

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلاَّ مَحْدُودًا فِي فِرْيَةٍ)

"İftira haddine çarptırılmış olanlar dışında Müslümanlar, birbirlerine karşı adalet sahibidirler."[551]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* zina isnadında bulunan kişinin, kendisine had uygulanmadığı sürece adalet vasfının devam edeceğini haber vermiştir.

Bu konudaki başka bir delil de şu rivayettir:

Abbad b. Mansur'un bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hilal b. Ümeyye, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda kendi karısına zina isnad ettiğinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

(أَيُجْلَدُ هِلاَلٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟)

"Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacaktır?"[552]

---

551 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/325

552 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* böyle buyurmakla, zina isnadında bulunan kişinin şehadetinin iptalinin kendisine had uygulanmasına bağlı olduğunu haber vermiştir. Bu da sırf zina isnadında bulunmanın, şahitliği geçersiz kılmayacağına delalet etmektedir.

Kendisine zina iftirası haddi uygulanan kimsenin tevbe ettikten sonra şahitliğinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed, Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Zina iftirası haddine çarptırılan kimse, tevbe etse bile şahitliği kabul edilmez. Ama zina iftirası haddinden başka bir hadde çarptırılan kimse tevbe ederse şahitliği kabul edilir."

Mâlik, Osman el-Betti, Leys ve Şafiî dediler ki: "Zina iftirası haddine çarptırılan kimse, tevbe ettiği takdirde şahitliği kabul edilir."

Evzai dedi ki: "Müslüman iken hadde çarptırılan kimsenin şahitliği kabul edilmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Haccac'ın bildirdiğine göre Atâ el-Horasani, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir"**[553] ayeti hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Cenab-ı Allah böyle buyurduktan sonra müteakip ayette, tevbe edenleri bu ayetin hükmünden istisna etmiş ve (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** demiştir. Tevbe etmeleri durumunda üzerlerindeki fasıklık vasfını kaldıracağını ama şahitliklerinin yine de kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.

Cafer b. Muhammed el-Vasıtî'nin bildirdiğine göre Ali b. Ebi Talha, aşağıdaki ayetler hakkında İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

553 Nûr, 24/4

"(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir."** Cenab-ı Allah böyle buyurduktan sonra bu ayetin hükmünden şöyle bir istisna yapmıştır: (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç."** Yani tevbe edip gidişatını düzeltenlerin şahitliği, Allah'ın Kitabı'na göre makbul olacaktır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetteki bu hükmün birinci hadiste anlatılanlara aykırı olmaması muhtemeldir. Yani zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmadığı ve tevbe ettiği takdirde şahitliği kabul edilir. Birinci hadiste ise kendisine had uygulandıktan sonra tevbe ettiği takdirde şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmişti.

Şureyh, Said b. Müseyyeb, Hasan, İbrahim ve Said b. Cübeyr dediler ki: "Tevbe etse de şahitliği geçerli değildir. Tevbesinin kabul edilip edilmeyeceği hususunda gelince bu, kendisiyle Allah arasındaki bir şeydir."

İbrahim dedi ki: "Tevbe etmekle fasıklık damgası üzerlerinden kalkar. Ama şahitlikleri ebedi olarak geçerli değildir."

Atâ, Tavus, Mücahid, Şa'bî, Kasım b. Muhammed, Salim ve Zühri'den gelen rivayete göre tevbe etmeleri halinde şahitlikleri kabul edilir.

Ta'n edilen bir rivayete göre Ömer b. Hattab *radiyallahuanh*, Ebubekre'ye "Eğer tevbe edersen şahitliğini kabul ederim" demiştir.

Bu rivayetin ta'n edildiğini söylemiştik. Çünkü bunu Süfyan b. Uyeyne, Zühri'den rivayet etmiştir. Süfyan, Said b. Müseyyeb'den rivayet etti. Sonra da bunda şüphe etti ve Ömer b. Kays'tan rivayet ettiğini söyledi. Bu rivayetine göre Ömer b. Kays, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* Ebubekre'ye şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Eğer tevbe edersen şahitliğini kabul ederim" demiştir. Ebubekre ise tevbe etmeye yanaşmamıştır.

Süfyan b. Uyeyne, bu haberi kendisine nakledenin Said b. Müseyyeb mi yoksa Ömer b. Kays mı olduğu hususunda tereddüde düşmüştür.

Anlatıldığına göre Ömer b. Kays, ta'n edilmiş ravilerdendir. Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* yukarıda geçen sözü Ebubekre'ye söylediği bu senedle sabit olmuş değildir.

Leys'in rivayetine göre İbn Şihab, Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu sözleri Ebubekre'ye söylediğini haber almıştır. Bu, bir duyumdur. Muhalif görüşte olanlar bununla amel etmeyebilirler.

Said b. Müseyyeb'den rivayet olunduğuna göre zina isnadında bulunan kişinin tevbe ettikten sonra da şahitliği kabul edilmez.

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* mezkûr hadisi Said b. Müseyyeb'den sahih olarak rivayet edilmişse, ondan daha kuvvetli bir rivayete dayanılarak ona muhalefet edilmiştir. Bununla birlikte Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* hadisinde, onun had uyguladıktan sonra Ebubekre'ye o sözleri söylediği belirtilmemiştir. Haddi uygulamazdan önce söylemiş olması mümkündür.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunan kişinin tevbe etmesiyle ilgili olarak selef ulemasından ve büyük İslam merkezlerinin fakihlerinden naklettiğimiz görüşlerin farklı oluşu şundan kaynaklanmaktadır. Ayetteki (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** yani tevbe etme istisnası onun fasıklığına veya şahitliğinin geçersizliğine mi racidir? Yoksa her ikisine birlikte mi racidir ki üzerindeki fasıklık damgasını kaldırıp şahitliğini geçerli hale getirmektedir? Yukarıda nakledilen görüşlerin farklı oluşu işte bundan kaynaklanmaktadır. Ayetteki (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** yani tevbe etme istisnasının kendisinden hemen önce zikredilen fasıklığa raci olduğu, zina isnadında bulunan kişinin üzerindeki fasıklık damgasını kaldırdığı, ama şahitliğini geçerli hale getirmediğinin delili şudur:

Arap dili gramerine göre istisnanın hükmü kendisinden önceki kelimeye raci olur. Bir delil olmadan daha önceki kelimeye raci olmaz. Bu hükmü destekleyen bir delil şu ayettir:

(اِلَّا اٰلَ لُوطٍ اِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ اَجْمَعِينَ اِلَّا امْرَاَتَهُ)

"Lût'un ailesi başka (Onlar suçlu değillerdir). Lût'un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız."[554]

554 Hicr, 15/59-60

Bu ayette (امْرَاَتَهُ) "karısı" kelimesi, (هُم) zamirinden yani kurtarılanlardan istisna edilmiştir. Çünkü ayette (امْرَاَتَهُ) kelimesi, (هُم) zamirinden sonra gelmiştir. Mesela bir kişi (لِفُلَانٍ عَلَيَّ عَشَرَةُ دَرَاهِمَ إِلَّا ثَلَاثَةَ دَرَاهِمَ إِلَّا دِرْهَمًا) "Falan adamın benden üç dirhem hariç, o üç dirhemden de bir dirhem hariç olmak üzere benden on dirhem alacağı vardır" derse, sözünü ettiği adama sekiz dirhem borçlu olduğu anlaşılır. Çünkü yukarıdaki ibarede geçen (دِرْهَمًا) kelimesi (ثَلَاثَةَ) kelimesinden istisna edilmiştir. İstisnanın hükmü böyle olunca istisnanın, kendisinden hemen önceki kelimeye raci olması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فَاِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ)

"Eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz..."[555]

Bu cümle bir istisna manasına olup ayetin evvelinde geçen kayınvalidelere değil de üvey kızlara râci olmaktadır. Çünkü ayette bu cümleden hemen önce üvey kızlar geçmektedir. İstisna edilen şeyin kendisinden hemen önceki kelimeye raci olduğu, daha öncekine raci olmadığı, bu anlattıklarımızla ispatlanmış olmaktadır. Şunu da belirtmeliyiz ki istisna eğer tahsis anlamındaysa ve üzerine dâhil olan cümle genel bir istisna ise o zaman genel olan hükmün sabit kalması ve onu hükmü sabit olan bir istisna ile kaldırmamamız gerekir. Ancak istisnanın ona raci olduğuna dair bir delil bulunursa o zaman sabit olan hükmü kaldırırız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "(انَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا...اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır. Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar."**[556]

---

555 Nisâ, 4/23
556 Mâide, 5/33-34

Bu ayetteki "tevbe edenler" istisnası, ayette sözü edilen suçları işleyenlere racidir. Çünkü o suçlar birbirlerine atfedilmişlerdir.

Yüce Allah başka bir ayette de şöyle buyurmuştur:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى حَتّٰى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوا)

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın."[557]

Sonra ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(وَاِنْ كُنْتُمْ مَرْضٰى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَاءَ اَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا)

"Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinizle cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (Teyemmüm edin)."

Abdest alması gerekip de su bulamayanın teyemmüm etmesi icab ettiği gibi, cünüp olup da su bulamayanın da teyemmüm etmesi icab eder. Aynı şekilde birbirine atfedilen cümleler üzerine dâhil olan istisnanın da o cümlelerin tümünü içerip tümüne raci olması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Önce de açıkladığımız gibi Arap diline göre istisnanın hükmü, kendisinden önce geçen kelimeye raci olmasıdır; bir delil olmadan ondan daha önce geçen kelimeye raci olmamasıdır. Zikredilen ayetteki istisnanın kendisinden önce geçen cümlelerin tamamına raci olduğuna dair delil vardır. Ama sizinle aramızda ihtilafa medar olan yerlerde istisnanın kendisinden önce geçen kelimelerin tümüne raci olduğuna dair bir delil mevcut değildir.

557 Mâide, 5/43

Bir kişi çıkıp şöyle bir soru sorabilir: "İstisnanın bazen kendisinden önceki kelimelerden kendisine en yakın olanına, bazen de tümüne raci olduğunu gördüğümüze ve Arap dilinde bu bilinen ve sık rastlanan bir şey olduğuna göre, istisnanın kendisinden önceki kelimelerden sadece en yakındakine raci olduğuna, tümüne raci olmadığına dair deliliniz nedir?"

Bu soruyu soran kişiye şöyle cevap verilebilir: İstisnanın kendisinden önce geçen kelime veya cümlelerin tümüne raci olduğuna dair iddianızın doğruluğunu kabul edersek, kendisinden önce geçen en yakındaki kelimeye veya kendisinden önce geçen kelimelerin tümüne raci olması muhremel olur. Böyle olunca da kendisine en yakın olan kelime, her durumda hüküm gerektiren genel nitelikteki bir kelime olursa, istisnanın ihtimale dayanarak ona raci olması caiz olmaz. Çünkü genel hüküm ifade eden bir kelime veya cümleyi ihtimale dayanarak tahsis etmek/özellemek caiz değildir. Hükmünü kesin olan şeyde kullanmak gerekir ki o da kendisine en yakın olan kelimedir, ondan daha önce geçmiş olan kelime değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İstisnanın cümlenin sonunda yer almasıyla birlikte kendisinden önce geçen ilk kelimenin genel hüküm ifade etmeyişini siz reddetmediniz. Aksine bunun ihtimal dâhilinde olacağını söylediniz. Bu durumda o kelimenin hükmünün genelliği iptal edilmiş olmaz mı? Çünkü o kelimenin genel hüküm ifade ettiğini kabul etmek, istisnanın kendisinden önce geçen bütün kelime ve cümlelere raci olmasını kabul etmekten evlâdır. İstisnadan önce geçen ve kendisine en yakın olan kelimenin genellik vasfı iptal edildiğine göre hükmünün geçerliliği artık ihtimal dâhiline girer ve lafzındaki genellik vasfı düşer."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. İstisnadan önce geçen ilk kelimenin genel nitelikte oluşu hususunda sizinle aramızda bir çekişme bulunmamaktadır. İstisnanın, kendisinden önce zikredilenlerin hükmünü ortadan kaldıracak genel bir niteliği yoktur. Şu halde ona genel hüküm ifade edecek bir lafzın verilmesi gerekir. Ondaki bu vasfı, genellik hükmünü ortadan kaldıracak bir lafız olmadan gidermememiz icab eder. Bu lafız da istisnada mevcut değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi, "Allah dilerse kölem hürdür ve karım boştur" derse bu cümledeki "Allah dilerse" istisnası, hem kölesinin hür olmasına hem de karısının boş olmasına racidir.

Aynı şekilde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* üç defa (والله لأغزون قريشا) ***"Allah'a yemin ederim ki Kureyş ile savaşacağım!"*** dedikten sonra (إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** demiştir.[558]

(إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** şeklinde yapmış olduğu istisna, savaşacağına dair yaptığı üç yemine racidir. Çünkü o yeminlerin üçü de birbirine atfedilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bunun bizim tartıştığımız konuyla ilgisi yoktur. Çünkü bu hadiste geçen istisna türü, (إلا وغير وسوى) ve benzer edatlar kullanılarak cümleye dâhil olan istisnadan ayrı bir şeydir. Çünkü (إن شاء الله) ***"Allah dilerse"*** ifadesi, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırır. İstisna harfleriyle yapılan mezkûr istisnanın, söylenen sözün hükmünü re'sen ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması caiz olmaz. Mesela bir kişi karısına,] [أَنْتِ طَالِقٌ إن شَاءَ اللّٰه "Allah dilerse sen boşsun" derse boşanma meydana gelmez. Ama (أَنْتِ طَالِقٌ إلّا طَالِقًا) "Boşanmışlık hariç, sen boşsun" derse karısı boşanır ve istisna da geçersiz olur. Çünkü istisna edatlarıyla yapılan istisnanın, söylenen sözün hükmünü ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması mümkün değildir. Bu sebeple (إن شاء الله) "Allah dilerse" istisnasının, birbirine atfedilen kelime ve cümlelerin tümüne raci olması caizdir. Ama istisna edatlarıyla yapılan istisnada aynı hükmün geçerli olması gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir eşine hitaben "Sen boşsun; kölem hürdür; ancak falan adam gelirse hariç" derse bu istisnası, hem karısına hem de kölesine raci olur. Sözünü ettiği falan kişi ölünceye kadar gelmezse karısı boşanmaz ve kölesi de hür olmaz. Falan kişi öldüğünde karısı boşanır ve kölesi de özgürlüğüne kavuşur. Bu istisna, (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklinde yapılan istisna gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu senin zannettiğin gibi değildir. Şundan ki: Yukarıdaki örnekte geçen "ancak falan adam gelirse hariç" ifadesi her ne kadar istisna kalıbında ise de şart anlamındadır. Bu, tıpkı "Falan adam gelmezse" ifadesi gibidir. Şartın hükmü, eğer birbirlerine atfedilmişlerse, zikredilen cümlelerin tamamının kendisine bağlı

558 Ebu Davud, el-Eymân ve'n Nüzûr, 20

olmasıdır. Çünkü şart, (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklinde yapılan istisnaya benzemektedir. Çünkü (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklindeki istisnanın varlığı, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırır. Bilindiği gibi şart koşulan şey meydana gelmeden onun karşılığı (ceza) da meydana gelmez. Şart koşuan şey belki de hiç meydana gelmez ve karşılığı olan sözün (cezanın) hükmü de temelli ortadan kalkar ve meydana gelmez. Bu sebeple (إن شاء الله) "Allah dilerse" şeklindeki istisnanın kendisinden önce geçen kelime ve cümlelerin tamamına raci olması caiz olduğu gibi, şartın da söylenen şeylerin (cezanın) tamamına raci olması caizdir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıdaki örnekte geçen "ancak falan adam gelirse hariç" ifadesinin başında her ne kadar istisna edatı varsa da bu bir şart cümlesidir. Ama (إلَّا الَّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** ile (إلَّا آلَ لوطٍ) **"Lût'un ailesi başka"** ve benzeri halis istisnaların, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde tamamen ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olmaları caiz değildir. Mesela (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا) **"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin"** ayetinin hükmü bir vakitte sabit ve geçerli olmalıdır. Sonraki ayette yapılan tevbe edenler istisnasının şahitliğe raci olmasını kabul etmeyenler, hükmü bir vakitte sabit olan bu ayetin hükmünü başka bir vakitte kaldırmış olmaktadır. Keza (إلَّا آلَ لوطٍ) istisnasının da, kendisinden önce zikredilen kimselerin tufandan kurtulmaları hükmünü ortadan kaldırması doğru değildir. Bu istisna ancak kendisinden önce geçen genel nitelikli lafzın bazı içeriği üzerinde etkili olmuştur.

Buraya kadar anlatılanlardan yaptığımız çıkarım şudur: Bu tür bir istisna, kendisinden önce geçen kelime veya cümleye raci olur. Bir delil olmadan daha öncekilere raci olmaz. Zira bu istisnanın, söylenen sözün hükmünü geride hiçbir şey bırakmayacak şekilde ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması mümkün olmadığına göre, kendisinden önce zikredilenlerin bir kısmında etkili olacak şekilde kullanılması gerekir. Bu gerektiğine göre kendisinden önceki diğer kelimelerin değil de istisnanın raci olduğu kısmın önceki hükümden kesin olarak ayrıldığı bilinir. İstisna da böyledir.

(إن شاء الله) "Allah dilerse" şartının ve diğer yemin şartlarının söylenen sözün hükmünü tümden ortadan kaldırmak için cümleye dâhil olması caiz

olduğuna göre, söylenen sözün tamamı üzerinde etkili olması ve bir delil olmadan hiçbir kısmının dışarıda kalmaması gerekir.

(الّا الّذِينَ تَابُوا) **"Ancak tevbe edenler hariç"** ibaresindeki istisnanın, ayette kendisinden önceki en yakın kelimeye (fasıklığa) raci olduğunun, daha önceki kelimelere raci olmadığının delili şu ayettir:

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا)

"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."[559]

Bu ayetteki değnek vurma ve şahitliğin kabul edilmemesi iki emirdir. Ayetin devamındaki (وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesi ise haberdir. Müteakip ayetin başındaki tevbe edenler istisnası bu haber cümlesine racidir. Dolayısıyla istisnanın önceki emir cümlelerine değil fasıklıktan bahseden haber cümlesinin üzerinde kalmaktadır. Çünkü (وَاُولٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki (vav) harfi gelecek zaman içindir. Dolayısıyla istisnanın önceki cümlelerin tümüne raci olması caiz değildir. Bir istisna lafzının hem emir hem haber cümlelerine raci olması mümkün değildir. Bilindiği gibi bu ikisinin bir kinaye ifadesinde ve tek bir lafzın içinde bir araya getirilmesi doğru değildir. Had uygulanması bir emir olduğuna göre bu ayetteki istisnanın hadde raci olmaması da buna delalet etmektedir. Buna şöyle bir örnek verilebilir: (أَعْطِ زَيْدًا دِرْهَمًا وَلَا تَدْخُلِ الدَّارَ وَفُلَانٌ خَارِجٌ إِنْ شَاءَ اللّٰه) "Zeyde bir dirhem ver. Allah dilerse falan kişi dışarıdayken sen eve girme." Bu ifadeden anlaşıldığına göre "Allah dilerse" istisnası falan kişinin evin dışında oluşuna racidir. Daha önce geçen "Zeyde bir dirhem ver" emrine raci değildir. Zina iftirası haddiyle ilgili olarak yukarıda geçen ayetteki istisnanın hükmü de böyledir. İkisi arasında bir fark yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

559 Nûr, 24/4

(إِنَّمَا جَزَٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا اَوْ يُصَلَّبُوا... ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır."[560]

Müteakip ayette de şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ)

"Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar."

Bilindiği gibi ayetin evvelindeki ifade emirdir. (ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا) **"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir"** cümlesi ise haberdir. Müteakip ayetteki tevbe etme istisnası, kendisinden önceki cümlelerin tümüne racidir. Burada haber ve emir cümlelerinin hükmü birbirinden farklı değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu caizdir. Çünkü (اِنَّمَا جَزَٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"** ifadeleriyle başlayan ayetin baş kısmındaki cümle hakikatte bir emir ise de haber şeklindedir. Cezalardan bahseden bu cümlelerin tamamı haber şeklinde oldukları için, sonraki ayette gelen istisnanın bunların tümüne raci olması caizdir.

(فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا) **"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin"** ayeti gerçek bir emir cümlesi olduğu, sonra üzerine bir haber cümlesi atfedildiği için daha sonra

560 Mâide, 5/33

gelen istisnanın, önce geçen cümlelerin tamamına raci olmaması gerekir. Bununla beraber biz diyoruz ki; birbirine atfedilen cümlelerin kalıpları değişik olduğunda istisna, kendisinden önceki bu cümlelerden kendisine en yakın olana raci olur. Bir delil olmadan daha önceki cümleye raci olmaz. Delil olduğunda raci olması caizdir. Muharipler ayetinde (Mâide, 33) böyle bir delil vardır. Üzerinde ihtilaf ettiğimiz ayette (Nûr, 4) böyle bir delil yoktur. Dolayısıyla o, asli hükme üzere kalmakta devam etmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: ""Vav" harfi cem' manasına olduğuna ve Yüce Allah (فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"Onlara seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fâsık kimselerdir"** buyurduğuna, bu ayetteki cümleler sıra bakımından biri diğerinden önde olmaksızın hepsi birlikte zikredilmiş gibi olmaktadır. Müteakip ayetteki "tevbe edenler" istisna cümlesinin kendilerine raci olması bakımından bu cümlelerden birinin diğerine nispetle önceliği bulunmamaktadır. Çünkü ayet içindeki sıralamada bunlardan birinin diğerinden önce geleceğine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Anlam bakımından bu cümlelerin hepsi birlikte zikredilmiş gibidirler. İstisnanın fasıklık alametine raci olmasının, şahitliğin geçersizliğine ve hadde raci olmasına nispetle bir önceliği bulunmamaktadır. Eğer hadde raci olmadığına ilişkin bir delil mevcut olmasaydı, hadde de raci olması ve suçlunun tevbe etmesi halinde hadden kurtulması gerekirdi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: "Vav" harfi sizin de dediğiniz gibi bazen cem' manasında kullanılır. Ama bazen de iptida edatı olarak kullanılır. Mesela (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki "vav" harfi iptida edatıdır. "Vav" harfi, maksatları değişik olmayıp aynı cümlede yer alan ve hepsi birlikte söylenmiş gibi olan kelimelerin başında yeraldığında cem' manasına gelir.

Şu ayeti buna örnek gösterebiliriz:

(اِذَا قُمْتُمْ اِلَى الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَاَيْدِيَكُمْ اِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ)

"Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın."[561]

Bu ayetin tamamı emirdir. Yani abdest alırken bu ayette sözü edilen organların yıkanması emredilmektedir. Abdest organlarının tümü emrin kapsamına girdikleri için hepsi tek bir cümle gibi olmaktadır. Zina iftirasıyla ilgili ayete gelince (Nûr, 4) o ayetin başlangıcı emir, sonu ise haber kalıbındadır. Tamamının tek bir cümleye dâhil edilmesi uygun olmaz. Bu sebeple o ayetin sonundaki (وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) **"İşte bunlar fâsık kimselerdir"** cümlesinin başındaki "vav" harfi iptida edatı olmuştur. Zira haber manasının emir lafzına dâhil olması uygun değildir.

(اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ) **"Allah'a ve Resûlü'ne savaş açanların cezası"** ayetinden sonra gelen "tevbe edenler" istisnası, öldürülme ve beraberinde zikredilen asılma, el ve ayakların çaprazlama kesilmesi, sürgüne gönderme emrine dönmektedir. Bunların devamında gelen (ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır"** haber cümlesine dönmemektedir. Çünkü (اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) **"Ancak onları ele geçirmenizden önce tevbe edenler bunun dışındadırlar"** istisnasının (وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ) **"Ahirette onlara büyük bir azap vardır"** cümlesine dönmesi uygun değildir. Çünkü tevbe, yakalanmazdan önce de yakalandıktan sonra da tevbe etmeleri ahiret azabını ortadan kaldırır. Böylece ayette sözü edilen tevbenin ahiret azabından kurtulmak için değil, had uygulanmaması için şart koşulduğunu öğrenmiş olmaktayız.

Bununla ilgili başka bir delil de şu ayettir:

(وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً اَبَدًا)

"Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin."

561 Mâide, 5/6

Bu şahitliğin geçersizliği ya fasıklıktan ötürüdür. Ya da kendi başına ifade edilen bir hükümdür ki ayet, bu hükmün daimi olmasını gerektirmektedir. Şahitliğin geçersizliği fasıklıktan ötürü ise bunun burada zikredilmesinin bir anlamı yoktur. Çünkü fasıklığın zikredilmesi zaten şahitliği geçersiz kılar. Ancak tevbe edilir ve fasıklık ortadan kalkarsa o zaman şahitlik geçerli olur. Şu halde şahitliğin geçersizliği cümlesi, kendi başına ifade edilen bir hüküm olup fasıklık damgasıyla ve tevbe etmemekle ilintili değildir.

Şunu da belirtmeliyiz ki her cümlenin hükmü kendi başına kaim olmalı, yani müstakil bir mana ifade etmelidir. Bir delil olmadan başka bir cümle ile desteklenmesi doğru olmaz. Şuna da ifade edelim ki, şahitliğin geçersizliği muhalifimizin iddiası doğrultusunda fasıklıkla ilintili kılınırsa, ayette sözü edilen fasıklık, şahitliğin geçersizliğine illet olur. Buna göre ayetin manası şöyle takdir edilir: "Onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. Çünkü onlar fasıktırlar." Ayetin bu şekilde takdir edilmesi ise bir delile dayanmadan lafzı hakikat manasından alıp mecaza yönlendirmek olur. Oysa lafzın hükmü, mana ve hüküm ifade etmede kendi başına yeterli olması ve kendisiyle birlikte zikredilen, kendisine atfedilen başka lafızlara illet olmamasıdır. Haddin uygulanmasından sonra şahitliğin daimi surette geçersiz olmasının, tevbeye bağlı olmaksızın müstakil olarak ifade edilmiş bir hüküm olduğu böylece ispatlanmış olmaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Tevbe etme istisnasının şahitliğin geçersizliğine raci olması, fasıklığa raci olmasından önceliklidir. Zira tevbenin fasıklığı gidereceği bundan başka ayetten de anlaşılmaktadır. Şu halde istisnanın fasıklığa raci olması bir anlam ifade etmemektedir. Şahitliğe raci olması ise zina iftirasında bulunup da tevbe eden kimsenin şahitliğinin kabul edileceği manasını ifade eder. Çünkü tevbe ettiği halde kişinin şahitliğinin geçersizliği devam edebilir. Ama tevbe ettiği halde kişinin üzerindeki fasıklık vasfının devam etmesi, aklî ve nakli deliller açısından mümkün değildir. Çünkü kişinin üzerinde fasıklık vasfının devam etmesi, onu yermek ve cezalandırmaktır. Tevbe eden kişinin yerilmeyi hak etmesi caiz değildir. Ama şahitliğin geçersizliği böyle değildir. Mesela kölenin ve â'mânın şahitliğinin kabul edilmeyişi, onları yermek ve kınamak için değil, din böyle emrettiği içindir. Şu halde ayetteki istisnanın şahitliğe raci olması, ayetin ifade ettiği manayı sabit kılma bakımından fasıklığa raci olmasına nispetle daha önceliklidir."

Denildi ki: Bu ayette sözü edilen tevbe, zina iftirasında bulunma sebebiyle yapılan tevbedir. Bu tevbeyi yapmakla iftiracı, kendini yalanlamış olmaktadır. Böylece fasıklıkla damgalanmayı hak etmektedir. İftirası nedeniyle kendini yalanlamayıp başka günahlarından ötürü tevbe etmesi durumunda üzerindeki fasıklık vasfının devam etmesi yine mümkündür. Yaptığı iftiradan dolayı kendini yalanladığında fasıklık vasfının üzerinden kalkacağını Yüce Allah haber vermiştir. Meseleye başka bir taraftan bakıldığında denilebilir ki fasıklık vasfı, zina iftirasında bulunan kişiye iftira haddinin uygulanması sebebiyledir. Tevbe ettiğini açıklaması durumunda, tevbesi Allah katında kabul edilmiş olsa bile zahire göre kabul edilmeyebilir. Çünkü biz onun gerçek anlamda tevbe edip etmediğini bilemeyiz. Gerçekten tevbe ettiğini tasdik etmemeye, diğer tevbekârlara yaptığımız muameleyi kendisine yapmamaya ve kendisini o haliyle başbaşa bırakmaya bizi mecbur bırakmış olabilir. Ama ayetteki ifadeye göre tevbe edip ıslah-ı nefs ettiği için artık tevbesini kabul edip kendisini dost edinmemiz ve tevbesi sebebiyle açığa vurduğu düzgün gidişatında samimi olduğunu tasdik etmemiz gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina iftirası haddine çarptırılan zimminin Müslüman olup tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edimesi hususunda görüşbirliği etmemiz, zina iftirası haddine çarptırılan Müslümanın şahitliğinin kabul edilmesi gerektiğine iki yönden delalet eder:

1-İstisnanın şahitliğin geçersizliğine raci olduğu sabit oldu. Çünkü ayet-i kerimede zimmi kastedilmiştir. Bununla, şahitliğin geçersizliğinin tevbeye kadar devam edeceği de kastedilmiş olabilir.

2-Tevbe etmesi halinde zimminin şahitliğinin kabulüne hükmedildiğine göre, Müslümanın da aynı hükme tabi olması gerekir. Çünkü o da tevbe etmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hakikat sizin zannettiğiniz gibi değildir. Zira zimmi, mezkûr ayetin kapsamına girmemiştir. Şu sebeple ki: Ayet-i kerime, kendisine zina iftirası haddi uygulanan kimsenin şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmekte olup iftirası sebebiyle fasıklığına hükmetmiştir. Zimmi ise kendisine had uygulanmazdan önce fasıklıkla vasıflandırılmıştır. Bu vasfı hak etmesi kendisine had uygulanması sebebiyle olmadığına göre mezkûr ayetin kapsamına girmez. Biz icmanın

gereği olarak kendisine had uyguladık. Kâfir iken kendisine uygulanan had sebebiyle Müslüman iken şahitliğinin geçersiz olacağı hususunda icma edilmiş değildir. Diğer kâfirlerin Müslüman olduktan sonra şahitliklerini geçerli saydığımız gibi bu zimminin de Müslüman olduktan sonra şahitliğini geçerli sayarız.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Buna göre İslam milletinden olan fasıkın ayette kastedilmiş olmaması gerekir. Çünkü fasıklık vasfı, kendisine had uygulanması sebebiyle meydana gelmiş değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz doğrudur. Fasık, lafız itibariyle değil de mana itibariyle ayetin kapsamına girmiştir.

Mezhebimiz müçtehidleri, zina iftirası sebebiyle kendisine had uygulanan zimminin tevbe edip Müslüman olduktan sonra şahitliğini geçerli saymışlardır. Şundan ki; zima iftirası sebebiyle kendisine had uygulanan kişinin adalet vasfı iki bakımdan iptal edilmiş olur. Biri Müslümanlık adaleti, diğeri ise fiil adaletidir. Zimmi, kendisine had uygulanırken Müslüman değildi ki Müslümanlık adaleti iptal edilmiş olsun. Bu durumda onun sadece fiil adaleti iptal edilmiş olur. İslam'a girip tevbe ettiği takdirde Müslümanlık adaleti oluştuğu gibi, fiilî yoldan da adaleti oluşur. Bu sebeple şahitliği kabul edilir. Kendisine had uygulanan Müslümana gelince had, onun dini yönden adaletini düşürür. Tevbe etmekle dini yönden kendisi için başka bir adalet vasfı oluşturamaz. Zira tevbe etmekle kendisi için yeni bir din oluşturmamıştır. Bu durumda sadece fiilî yoldan bir adalet vasfı oluşturmuştur. Bu sebeple şahitliği kabul edilmez. Zira şahitliğin kabul edilmesinin şartı, hem dini hem de fiilî yönden adaletin var olmasıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina isnadında bulunan kişinin kendisine had uygulanmazdan önce tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edileceği hükmünde ittifak etmemiz, tevbe etme istisnasının suçlunun fasıklığına raci olması gibi şahitliğinin geçersizliğine de raci olmasına delalet eder. Buna göre şahitliğinin hadden önce kabul edildiği gibi hadden sonra da kabul edilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina isnadında bulunan kişinin şahitliği, iftirada bulunmasından dolayı hadden önce geçersiz hale gelmiş ve fasıklığına da hükmedilmiş değildir. Bunu önceki meselede açıklamıştık. Bu kişi tevbe etmeyip iftirasında ısrar etse bile şahitliği kabul edilir.

Şahitliğinin geçersiz olması ve fasıklıkla damgalanması, kendisine haddin uygulanması sebebiyledir. Bu durumda tevbe etme istisnası, kendisine had uygulanmasından sonra üzerine yerleşen fasıklık vasfını ancak kaldırır. Haddin uygulanması öncesinde ise istisnanın şahitliğinin geçersiz kılınmasına ve fasıklığına hükmedilmesine raci olmasına ihtiyaç yoktur.

Söylediklerimizin doğruluğunun başka bir delili şudur: Biz, tevbenin haddi düşürmeyeceği ve istisnanın hadde raci olmayacağı hususunda ittifak etmiştik. İftiracının şahitliğinin geçersiz oluşu da böyledir. Çünkü bunların ikisi de ayette emir cümlesi kalıbında olup zina iftirasıyla ilintilidirler. Tevbe etme istisnası hadde raci olmadığı gibi şahitliğe de raci olmaması gerekir. İftiracının fasıklıkla damgalanmasına gelince bu haber cümlesi kalıbında olup emir değildir. Anlatmış olduğumuz gibi bu vasıf iftiracının üzerinde kalıcı olmayıp tevbe ile ortadan kalkar.

Diğer taraftan haddin uygulanmasını istemek, insanın hakkıdır. Şahitliğin geçersiz kılınması da insanın hakkıdır. Bilindiği gibi şahitlik, kendisi için şahitlikte bulunulacak olan kimsenin hakkıdır. Zina iftirasına uğrayan kimsenin talepte bulunması üzerine iftira haddinin uygulanmasının sahih oluşu gibi, mağdurun talepte bulunması ile şahitliğin yerine getirilmesi sahih olur. Şu halde tevbe etme etme istisnasının her ikisini ortadan kaldırmayacağı bakımından şehadet ile haddin birbirine eşit olması gerekmektedir. İftirada bulunanın fasıklıkla damgalanmasına gelince bunda bir insan hakkı bulunmamaktadır. Buna göre istisnanın sadece buna raci olması ve bununla sınırlı kalması gerekmektedir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kâfirlikten tevbe edenin şahitliği kabul edildiğine göre, iftiradan ötürü tevbe edenin şahitliğinin öncelikle kabul edilmesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kâfirlikten tevbe eden kişi öldürülmekten kurtulur. Ama zina iftirası suçundan ötürü tevbe eden, kendisine had uygulanmasından kurtulamaz. Kâfirlikten ötürü edilen tevbenin kâfirin üzerindeki ölüm cezasını gidermesi mümkün olduğu gibi, tevbesinin kabul edilmesini de mümkün kılar. Ancak zina iftirasından ötürü tevbe eden kişi buna kıyaslanamaz. Çünkü onun tevbe etmesi, kendisine uygulanması gereken haddi düşürmez.

Şunu da belirtmeliyiz ki dünyevi cezalar, cezaların miktarına göre konulmuş değildirler. Mesela bir şahsa kâfirlik isnad eden kimseye had uygulanmaz. Ama zina isnad eden kimseye had uygulanır. Zina isnadında bulunmanın cezası, diğer dünyevi hükümlerde isnad ve iftirada bulunmaya nispetle ağırlaştırılmıştır. Kâfirliğin cezası ahirette her ne kadar daha ağır ise de dünyevi hükümler açısından bu böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina iftirasında bulunan kişi tevbe edip gidişatını düzeltirse o kişi artık âdil olup Yüce Allah'ın dostudur. Şahitliğinin ilk başta geçersiz kılınması ceza mahiyetinde idi. Ama tevbe etmesi bu cezayı ortadan kaldırır; âdil ve Allah dostu olmasını gerektirir. Tevbe etmesinden sonra şahitliğini geçersiz saymak caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tevbe etmesinden sonra şahitliğinin geçersiz sayılması ceza mahiyetinde olmayıp imtihan mahiyetindedir. Nitekim tevbe etmesinden sonra kendisine had uygulanması da ceza mahiyetinde olmayıp imtihan mahiyetindedir. Cenab-ı Allah, maslahat gereği olarak kullarını dilediği şekilde imtihan edebilir. Mesela bir kul âdil, Allah katında beğenilen, Allah dostu bir kimse olduğu şahitliği kabul edilmeyebilir. Â'mânın, evladı için babanın ve benzerlerinin de şehadeti kabul edilmemektedir. usûl-ü fıkha göre şahitliğin kabul edilmeyişi, kişinin fasık olmasından dolayı olmadığı gibi, ceza mahiyetinde de değildir ki anlattığınız şekilde buna itirazda bulunulsun.

Zina iftirasında bulunan kişinin tevbesinin, şahitliğinin geçerli olmasını gerektirmediğinin delillerinden biri de şudur: Bu kişinin şahitliği, kendisine had uygulanmasına hâkimin hükmetmesi ve haddi uygulaması sebebiyle geçersiz olmuştur. Yoksa önce de açıkladığımız gibi başkasına zina isnadında bulunması sebebiyle geçersiz olmuş değildir. Şahitliğinin geçersiz olması hâkimin hükmüne bağlı olduğu için, hâkimin hükmü olmadan şahitliği geçerli hale gelmez. Zira usûle göre sabit olması hâkimin hükmüne bağlı olan bir şeyin hükmü, ancak yine hâkimin hükmü ile ortadan kaldırılabilir. Mesela emlâk, köle azadı, talak ve diğer hukuki konularda bu böyledir. Zina iftirasında bulunan kişinin tevbe etmesi mahkemelik konular arasına girmediğinden ve hâkimin hükmüne medâr olmadığından, hâkimin hükmü ile sabit olan şehadetinin geçersizliğini, bu tevbeye dayanarak iptal etmemiz ve şahitliğini geçerli hale getirmemiz caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İktidarsız erkeğin, liân yapan eşlerin ve benzer durumlarda eşlerin birbirlerinden ayrılmaları hâkimin hükmüne bağlıdır. Hâkimin onları birbirinden ayırmasından sonra tekrar evlenirlerse nikâh bağları yeniden oluşur. Zina iftirasında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz kılınması da her ne kadar hâkimin hükmüyle olmaktaysa da hâkimin vermiş olduğu hüküm, tevbe ettikten sonra bu kişinin şahitliğinin geçerli olmasına engel teşkil etmez. Bunun şahitliğinin geçersiz olmasına hâkimin önce verdiği hüküm, tevbe etmemesi hali ile sınırlı idi. Aynı şekilde hâkimin hükmü ile eşler arasında meydana gelen ayrılık, daha sonraki bir zamanda yeni bir nikâh akdi yapmadıkları süre ile sınırlıdır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: İkinci nikâh akdi, kendisi hakkında hüküm verilmesi caiz olan akidlerdendir. Hâkim kararıyla eşlerin birbirinden ayrılmış olmaları, bu akidle iptal edilebilir. Tevbe ise onun hakkında hâkimin hüküm vermesi söz konusu değildir. Tevbe, mahkemede ele alınacak hususlardan değildir. Davalar onunla sabit olmaz. Hâkimin hükmünün onunla iptal edilmesi, şahitliği geçersiz hale getirilen kimsenin şahitliğinin geçerli kılınması caiz değildir. Lâkin zina iftirasında bulunmuş olan bir kimse, iftira sebebiyle hadde çarptırılmış olan kimsenin tevbeden sonra şehadetini kabul eden ve bu yönde hüküm veren bir hâkimin huzurunda şahitlik ederse şahitliği geçerli olur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Zina eden bir erkek, hâkim tarafından kendisine had uygulandıktan sonra tevbe ederse, tevbeden sonra şahitliği geçerli olur. Hâkimin vermiş olduğu hüküm, tevbe etmesinden sonra şahitliğinin kabul edilmesine engel teşkil etmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Zina eden kişinin şahitliğinin geçersiz oluşu hâkimin hükmüne bağlı değildir. Onun şahitliği, hâkimin kendisine had uygulamasından önce zinası sebebiyle geçersiz olmuştur. Çünkü zina sebebiyle fasıklığı ortaya çıkmıştır. Şahitliğinin geçersizliği hâkimin hükmüyle değil de kendi fiili sebebiyle olduğuna göre, tevbe ettiğinde şahitliği geçerli hale gelir. Önce de açıkladığımız gibi zina isnadında bulunan kişinin şahitliğinin geçersiz hale gelişi, isnadı sebebiyle değildir. Çünkü isnadı doğru olabilir. Ancak hâkimin had uygulaması halinde yalancılığına ve fasıklığına hükmedilebilir. Haddin uygulanmasından önce o, isnatta bulunmamış bir kimse hükmündedir.

Bunun sünnetteki delili şudur:

Hilal b. Ümeyye, karısının şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasıyla ilgili olarak Abbad b. Mansur şöyle bir rivayette bulunmuştur: İkrime'nin bildirdiğine göre İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* bu konuda şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَيُجْلَدُ هِلاَلٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟)

"Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacaktır?"[562]

Bu hadisinde Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, uygulanacak olan haddin Hilal'in şahitliğini geçersiz kılacağını haber vermiş; şahitliğinin kabulü için tevbe etme şartını koşmamıştır.

Haccac b. Ertat'ın bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إلاَّ مَحْدُودًا فِي فِرْيَةٍ)

"İftira haddine çarptırılmış olanlar dışında Müslümanlar, birbirlerine karşı adalet sahibidirler."[563]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu hadiste tevbe etme istisnası bulunmamaktadır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Aişe *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Yalancı şahitlik yaptığı denemekle sabit olan, hainlik yapan, erkek, hainlik yapan kadın, kendisine had uygulanan, (mü'min) kardeşine kin güden, bir aileye yanaşmalık yapan, (hakkında şahitlik yapacağı kimse ile aralarında) akrabalık veya vela bağı olduğu zannedilen, akraba olan kimsenin şahitliği İslamda geçerli değildir."[564]***

562 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647
563 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/325
564 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 10/261

Bu hadiste de görüldüğü gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* kendisine had uygulanan kimsenin şahitliğini geçersiz kılmıştır. Hadisin zahiri, zina iftirası haddi olsun diğer hadler olsun, herhangi bir hadde çarptırılmış olan kimsenin şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmektedir. Ancak zina iftirası dışındaki hadlerden birine çarptırılmış olan kimsenin tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul edileceğine dair delil vardır. Ama zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin şahitliğinin kabul edileceğine dair bir delil yoktur. Tevbe etse de etmese de o, hakkındaki lafzın genel hükmüne tabidir. Zina iftirası dışındaki hadlerden birine çarptırılmış olan kimsenin tevbe etmesi durumunda şahitliğinin kabul ediyoruz. Çünkü onun şahitliğinin geçersiz oluşu, fasıklıkla ilintilidir. Fasıklık vasfı üzerinden kalkınca şahitliği geçerli olur. Bunun delili şudur: Haddi hak etmesine sebep olan zina, hırsızlık veya içki içme gibi fiiller, kendisine had uygulanmasından önce fasıklığına hükmetmeyi gerektirir. Şahitliğinin geçersiz oluşunun hadle bağlantısı olmadığına göre, tevbe ettiklerinde şahitlikleri kabul edilen diğer fasıklar konumunda olur. Zina isnadı sebebiyle hadde çarptırılan kişiye gelince, bunun hadde çarptırılmış olması, haddin uygulanmasından önce şahitliğinin geçersiz olmasını gerektirmez. Çünkü yapmış olduğu isnatta gerçeği söylemiş olması mümkündür. Ancak kendisine had uygulandığı için şahitliği geçersiz kılınmıştır. Bu durum ise tevbe etmesiyle ortadan kalkmaz.

[Zina İsnadında Bulunup Dört Şahit Getiremeyenler]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenler var ya”[565]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu ayet, zina olayına şahitlik edenlerin dört kişi olmasını gerektirmektedir. Nitekim (وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ) **“(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun.”**[566]

565 Nûr, 24/4
566 Bakara, 2/282

(وَاَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ) **"İçinizden iki âdil kimseyi** şahit tutun"[567] ayetleri de muhtevalarında belirtilen sayıdaki şahitlerin şehadetinin kabul edilmesini gerektirmekte ve belirtilenden az sayıda şahitle yetinmenin caiz olmadığını bildirmektedir.

Yukarıda geçen Nûr suresinin devamındaki ayetlerde ifk (Hz. Aişe validemize yapılan iftira) hadisesinden bahseden ayetlerden birinde şöyle buyrulmuştur:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَاُولٰئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."[568]

Zina isnadında bulunan kişiyi ibrâ edip hadden kurtaracak şahit sayısının dört olduğu bu ayette bildirilmiştir. Dört şahit getiremeyen isnat sahibinin yalancılığına hükmedilmiştir.

Yüce Allah, zina şahitlerinin sayısını şu ayette açıklamıştır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[569]

Zina isnadından bahsederken isnat sahibinin iftira haddine çarptırılmamak için dört şahit getirmesi gerektiğini bildirmek için, dört şahit getirilmesi gerektiğine dair emir tekrarlanmıştır.

567 Talâk, 65/2
568 Nûr, 24/13
569 Nisâ, 4/15

Zina isnadında bulunan kişinin dört fasık şahit getirmesi ve bu şahitlerin, aleyhinde isnatta bulunulan kişinin zina ettiğine şehadette bulunmaları durumunda hükmün ne olacağı hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

Mezhebimiz müçtehidleri, Osman el-Betti ve Leys b. Sa'd dediler ki: "Fasık da olsalar bu şahitlere had uygulanmaz."

Hasan b. Ziyad, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam bir adama zina isnad eder, sonra dört fasık şahit getirir ve bu şahitler, aleyhine isnatta bulunulan adamın zina ettiğine şahitlik ederlerse, isnatta bulunan adama had uygulanır. Ama şahitlere uygulanmaz."

Züfer dedi ki: "İsnatta bulunana da şahitlere de had uygulanmaz."

Mâlik ile Ubeydullah b. Hasan dediler ki: "Şahitlere had uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina isnadında bulunan kişi dört kâfir veya zina iftirası sebebiyle hadde çarptırılmış dört kişi veya dört köle ya da dört â'mâ getirir de bunlar aleyhinde zina isnadında bulunulan kişinin zina ettiğine şahitlik ederlerse, hem isnad sahibine hem de şahitlere iftira haddi uygulanır. Ama getirilen şahitler fasık iseler, (ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ) **"sonra da dört şahit getiremeyenler var ya"** ayetinin kapsamına girerler. Çünkü bu ayette isnad sahibinin hadden kurtulması için şahitlerin âdil olması, fasık olmaması şart koşulmamıştır. Fasık da olsalar dört şahit getirmesi durumunda zina isnadında bulunan kişiye bu ayete göre had uygulanmaması gerekir. Çünkü had uygulanmasının şartı, dört şahit getirmemesidir. Çünkü ayette geçen şüheda kelimesi, şahitlik görevini yerine getiren kimselerin adı olmuştur.

"Buna göre kâfirler ve zina iftirası haddine çarptırılmış olanlar şahit gösterildiklerinde bunların da şehadetinin de suçluyu hadden kurtarması gerekir" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Ayetin zahiri bu dediğinizi gerektirmektedir. Ancak biz bir delile dayanarak ayetin bu hükmünü tahsis ettik.

Şunu da belirtmeliyiz ki fasıkların şahitliği töhmet sebebiyle reddedilmiştir. Bu, onların şahitliğinin reddedilmesi için bir şüphe olmuştur. Şahitliklerinin reddine sebep olan bir şüpheden ötürü onlara had uygulamak

caiz değildir. Bu şehadetleri sebebiyle zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmadığı gibi şahitlerin kendilerine de uygulanmaz. Çünkü ortada bir şüphe bulunduğunda haddin düşmesi gerekir. Şüphe var iken had uygulanmaz. Zina iftirası haddine çarptırılmış kimse ile kâfir, köle ve â'mâya gelince bunların şahitliğinin reddedilmesi, töhmet veya şüphe sebebiyle değildir. Bunların şahitliğini, kendilerinde kesin olarak mevcut olan ve şahitliği iptal eden bazı sebeplerden ötürü reddettik. O sebep de kâfirlik, kölelik ve körlüktür. Bu sebeple bunlara had uygularız. Şahitlikleri, kendilerinin ve zina isnadında bulunan kişinin hadden kurtulmasını sağlamaz.

Meseleye başka bir açıdan bakıldığında fasıkların, şahitlik ehliyetine sahip olduğunu görürüz. Ancak biz onların şahitlikliğini içtihaden reddettik. Bizden başkaları içtihatta bulunarak onların şahitliğini kabul edebilirler. Bizim şahitliğin reddine sebep olan bir fasıklık olarak kabul ettiğimiz bir şeyi onlar, şahitliğin kabulüne engel saymayabilirler. Hal böyle olunca içtihadda bulunarak şahitlere ve zina isnadında bulunan kişiye had uygulamamız gerekmez. Zina isnadında bulunma, kâfir olma ve benzeri durumlarda had uygulamanın yolu içtihad değil, hakikat ve kesin bilgidir. Bu sebeple şahitlere had uygulamak caizdir. Şahitlikleri, isnad sahibini hadden kurtarmaz.

Şunu da ifade etmeliyiz ki fasık, şahitliğinin geçersizliğine mahkûm değildir. Zira fasıklık, hâkimin hükmedeceği bir mana değildir. Birileri bir kişinin fasık olduğuna şahitlik etmeye kalkarsa, şahitliği dinlenmez. Fasıkların şahitliğinin geçersizliğine hükmedilmediğine, bir kimsenin fasık olduğuna şahitlik edenlerin şehadeti dinlenmediğine göre kendilerine had uygulanmasının gerekmesi için şahitliklerinin geçersizliğine hükmedilmesi caiz olmaz. Zina iftirası haddi, kâfirlik, kölelik ve körlük, hakkında hüküm verilen ve hakkında şahitlerin şehadette bulunduğu şeylerden olduğuna göre, bunların şahitliklerinin geçersizliğine hükmedilmiştir. Böylece şehadet ehli olmaktan çıkmışlardır. Şehadet ehli olmaktan çıkmalarını gerektiren sebebin varlığına hükmedildiği için kendilerine had uygulanması gerekir.

Şunu da söylemeliyiz ki şahitlik ederken şahidin fasık olduğu kesin olarak bilinemez. Çünkü o esnada kendisiyle Allah arasında başkalarının fark edemeyeceği şekilde tevbe ederek âdil hale gelmesi mümkündür. Küfür, had, körlük ve kölelik vasfına gelince biliyoruz ki bu vasıflar yokolup

gitmezler. Bu vasıflar, kişinin şahitliğine engel teşkil ederler. Dolayısıyla fasıklıkla bu vasıfların hükmü birbirinden ayrıdır.

"Kâfirin de kendisiyle Allah arasında gizlice Müslüman olması mümkündür" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Kişinin Müslümanlığını açığa vurması mümkün olan yerlerde açığa vurmaksızın sadece inanması, Müslüman olması için yeterli değildir. Açığa vurmadığı takdirde kâfirlikte devam eder. Züfer'in bu mesele hakkındaki görüşü, diğerlerininkinden daha kuvvetlidir. Çünkü şahitlerin fasıklığı, hadden kurtulmaları açısından kendilerini şehadet ehli olmaktan çıkarmadığına göre, zina isnadında bulunan kişi de onların şahitliği sayesinde hadden kurtulur.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Zina olayı hakkında şahitlik edenlerin ayrı ayrı gelip şehadet etmeleri hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır:

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer, Muhammed, Mâlik, Evzai ve Hasan b. Salih dediler ki: "Bu şahitlere de had uygulanır."

Osman el-Betti ile Şafiî dediler ki: "Bu şahitlere had uygulanmaz. Şahitlikleri de kabul edilir." Sonra Şafiî şu kaydı koymuştur: "Eğer işlenen zina fiili bir tane ise hüküm böyledir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Birinci şahit yalnız başına gelip kendisine zina isnad edilen kişinin zina ettiğine şehadet ederse, şu ayetin zahirine göre ona zina iftirasında bulunmuş olur:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenler var ya..."[570]

Bu ayete göre zina isnadında bulunandan başka dört şahidin şehadette bulunması gerekir. Çünkü şahitlerin sayısının, isnatta bulunan kişiyle birlikte dört olması ayetten anlaşılmamaktadır. Çünkü isnat sahibine,

570 Nûr, 24/4

"kendinden başka dört kişi getir" demek doğru olmadığı gibi, "Şahitlik ettikten ve zina iftirasında bulunduktan sonra kendini getir" de denilmez. Zira bir adam bir kadına hitaben "Sen zinakârsın" veya "şehadet ederim ki sen zinakârsın" derken, o kadının zina ettiğine kendisinden başka şahitlik edecek dört kişiyi daha getşrmekle yükümlü olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Hal böyle olunca ayetin zahiri, ister "şehadet ederim ki..." lafzını ister başka bir lafzı kullanarak başkasına zina isnadında bulunan (ve tabii ki dört şahit getiremeyen) kimseye had vurulmasını gerektirmektedir. Birinci şahidin hükmü böyle olunca ikinci, üçüncü ve dördüncü şahidin de hükmü böyle olur. Çünkü (ayrı ayrı gelen) bu şahitlerden her biri iffetli ve muhsan bir kimseye zina iftirasında bulunmuştur. Cenab-ı Allah başkasına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmasını vacip kılmıştır. Bu kişi zina fiilinin işlendiğine kendisinden başka dört şahit getirmedikçe hadden kurtulamaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir kişi başkasına zina iftirasında bulunduğunda Cenab-ı Allah ona ifitra haddi uygulanmasını vacip kılmıştır. Ama şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylerse ona iftira haddi uygulanmasını vacip kılmamıştır. Şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylerse, mesela "Şehadet ederim ki falan kişi zina etti" derse ona zina iftirasında bulunmuş olmaz."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Şehadet ifadelerini kullanarak zina ettiğini söylemesi, onu zina iftiracıları hükmünden çıkarmaz. Bilindiği gibi kendisiyle birlikte başkaları zina olayının cereyan ettiğine şahitlik etmezlerse, kendisi zina iftiracısı olur ve kendisine had uygulanması gerekir. Hal böyle olunca anlıyoruz ki, kendisinden başka şahitlik yapacak kimse olmaksızın şehadet ifadelerini kullanarak bir kişinin zina ettiğini söylemesi, onu zina iftirası yapmış olmaktan çıkarmaz. Kendisi de (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya..."** ayetinin kapsamına girer. Çünkü başkasına zina isnad etmiştir. İsnatçının hükmü, dört şahit bir arada geldiğinde şahidin hükmünden ayrılır. Şehadetin kabulü için şahit sayısının dört olması şarttır. Dörtten fazla şahit getirme yükümlülüğü yoktur. Ama sayıları dörtten az olduğu halde gelip şehadet lafzını veya başka lafızları kullanarak zina isnadında bulunurlarsa,

iftiracı olurlar. Çünkü isnatlarının doğru olması için kendilerinden başka dört şahit getirmekle yükümlüdürler.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Rivayet olunduğuna göre Nâfi' b. Hâris, Hz. Ömer'e *radiyallahu anh* bir mektup yazarak dört şahidin gelip bir erkekle bir kadının zina ettiğine şahitlik ettiklerini, şahitlerden üçünün, erkeğin penisinin kadının vaginasına milin sürmedanlığa girişi gibi girdiğini gördüklerini söylediklerini, ancak dördüncünün olayı bu netlikte görmediğini söylediğini haber verdi.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, Nâfi'ye şöyle cevap yazdı: "Dördüncü şahit de ilk üç şahit gibi şehadet ederse, zina eden kadınla erkeğe yüzer değnek vur. Eğer muhsan iseler onları recmet. Ama dördüncü şahit senin bana yazdığın mektupta bildirdiğin şekilde şehadet ederse üç şahide zina iftirası haddini uygula ve zina ettikleri söylenen kadınla erkeği serbest bırak."

Hz. Ömer'in *radiyallahu anh* bu mektubu şuna delalet etmektedir: Üç şahitle birlikte dördüncü bir kişi de sonradan gelip şehadet ederse, (ayrı ayrı gelip şehadette bulundukları için) şahitlere iftira haddi uygulanmaz ve şahitlikleri de kabul edilir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu anlatılanlarda senin görüşünü destekleyecek bir delil bulunmamaktadır. Çünkü ilk üç şahidin şehadet ettikleri şekilde şahitlik etmeyen dördüncü şahit, onlardan ayrı gelmemiş, aksine hepsi birlikte gelerek şahitlik etmişlerdir. Kadınla erkeğin zina ettiklerine dördü de şahitlik etmiş, ancak dördüncüden ilk üçünün açıkladıkları gibi açıklama yapması istendiğinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* o adamın bekletilmesini emretmişti. Eğer öncekilerin zina olayıyla ilgili yaptıkları açıklama gibi bir açıklamada bulunursa, aleyhlerine şehadette bulunulan kadınla erkeğe zina haddi uygulanacaktı. Dördüncü şahit, istenilen şekilde açıklamada bulunmazsa önceki üç şahidin şehadetleri iptal edilecek ve onlar şahitlikte dördüncüden ayrı kalacakları için onlara zina iftira haddi uygulanacaktı.

Hz. Ömer *radiyallahu anh*, 'Dördüncü şahit de gelip onlarla birlikte şehadette bulunursa hepsinin şahitliğini kabul et' dememişti ki, üç şahitten sonra gelip şahitlik eden dördüncü bir şahitle birlikte onların da şahitliklerini kabul etmiş olsun. Ziyad şahitlikten çekildiğinde Hz. Ömer *radiyal-*

lahu anh, Ebubekre ve arkadaşlarına zina iftirası haddi uygulamış ve onlara 'Sizin gibi şehadette bulunacak başka bir şahit getirin' dememişti. Hz. Ömer *radiyallahu anh* onlara sahabenin huzurunda iftira haddini uygulamış, sahabeden onun bu uygulamasına itiraz eden olmamıştı. Şahitlere sonradan gelip katılan bir şahidin şehadetinin kabul edilmesi caiz olsaydı süreci durdurur ve onlara 'Sizin gibi şahitlik yapacak başka bir şahit var mı?' diye sorardı. Onlara iftira haddi uygulamaya karar verdiğine, süreci durdurmadığına ve onlara böyle bir soru sormadığına göre bu, onların iftiracı olduklarına, kendilerine iftira haddi uygulanması gerektiğine delalet eder. Onları bu hadden ancak dört şahidin şehadeti kurtarır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hz. Ömer *radiyallahu anh,* Ebubekre ve arkadaşlarına, 'Sizinle birlikte sizin şehadetiniz gibi şahitlik edecek dört şahidiniz var mı?' diye sormadı ve onlara had uygulamayı durdurmadı. Çünkü böyle yapması caizdir. Aynı uygulamanın onlar gibi şehadette bulunan bir şahide de yapılması gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Ebubekre ve arkadaşları, kendileri lehinde şahitlik yapacak başka dört şahit getirdikleri takdirde şehadetlerinin kabul edileceğini ve böylece kendilerine had uygulanmayacağını apaçık biliyorlardı. Kendileri lehinde şahitlik edecek başka dört şahit getirebileceklerini bilselerdi, Hz. Ömer *radiyallahu anh* süreci geçici olarak durdurmasını mutlaka isterlerdi. Bu sebeple Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu kendilerine bildirme ihtiyacını duymamıştı. Kendileriyle birlikte şehadette bulunacak bir şahidin şehadetinin geçerli olup olmadığı konusunda bilgileri olmayabilirdi. Geçerli olsaydı Hz. Ömer *radiyallahu anh* bunu onlara bildirir ve o şahidi bulup getirmelerine kadar had uygulamasını askıya alırdı.

Köleye Haddi Kim Uygular?

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Köleye haddi efendisi değil, imam/devlet başkanı uygular. Bütün hadler için hüküm böyledir." Hasan b. Salih de bu görüştedir.

Mâlik dedi ki: "Şahitler gelip yanında şehadette bulundukları takdirde, zina, içki içme ve zina iftirası suçunu işleyen köleye efendisi had uygular.

Ama hırsızlık yapan kölenin elini efendisi değil, imam/devlet başkanı keser." Leys b. Sa'd de bu görüştedir.

Şafiî dedi ki: "Had gerektiren bir suçu işleyen köleye haddi efendisi uygular. Hırsızlık yaparsa elini yine efendisi keser."

Sevri dedi ki: "Zina eden köleye haddi efendisi uygular."

Feryabi tarafından nakledilen Eşcaî'nin rivayetine göre efendi, kölesine had uyguladıktan sonra onu azad ederse, o azadlının şahitliği geçerli olur.

Evzai dedi ki: "Had gerektiren bir suçu işleyen köleye haddi efendisi uygular."

Hasan'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Devlet başkanının yetkisinde olan şu dört şey vardır: Namazı kıldırmak, zekâtı tahsil etmek, hadleri uygulama ve ülkeyi idare etmek" Bunu İbn Avn rivayet etmiştir. Ondan gelen başka bir rivayette "namaz" kelimesi yerine "Cuma namazı" ifadesi vardır.

Abdullah b. Muhayriz dedi ki: "Hadleri uygulamak, ganimetleri toplayıp taksim etmek, Cuma namazını kıldırmak, zekâtı tahsil etmek, devlet başkanının yetkisindedir."

Hammad b. Seleme'nin Yahya el Bekkâ'dan naklettiğine göre Müslim b. Yesar, Ebu Abdullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ashabından bir adam vardı. İbn Ömer *radiyallahu anh*, âlim bir kişi olan o sahabiden bazı şeyler öğrenmemizi emreder ve "Ondan sorup öğrenin" derdi. Ben o sahabinin şöyle dediğini işittim: "Zekâtı tahsil etmek, hadleri uygulamak, ganimetleri toplayıp taksim etmek, Cuma namazını kıldırmak, devlet başkanının yetkisindedir."

Denildi ki: Yukarıdaki rivayetin senedinde adı geçen Ebu Abdullah, bu sahabinin, Ebubekre'nin kardeşi Nâfi olduğunu zannediyordu.

Selef ulemasından bu konuda nakledilenler bunlardı. Sahabeden hiçbirinin bunlara muhalefet ettiğini bilmiyoruz.

Rivayet olunduğuna göre A'meş, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* Şam'da bir had uyguladığını söylemiştir. A'meş dedi ki: "Onlar, bulun-

dukları her yerde emîr idiler." Muhtemelen Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* o haddi uygulamakla görevlendirilmişti. Çünkü had uyguladığı kişinin, kendisinin kölesi olduğu söylenmemiştir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İbn Ebi Leyla'nın "Ensardan en son hayatta kalanların zamanına yetiştim. Cariyelerinden biri zina ettiğinde onları kendi meclislerinde darbettiklerini gördüm" dediği rivayet edilmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Onlar, cariyelerini had olarak değil de tazir olarak dövmüş olabilirler. Çünkü zina olayını devlet başkanına intikal etmekle emrolunmuş değillerdi. Aksine olayı örtbas etmek ve devlet başkanına intikal ettirmemekle emrolunmuşlardı.

Kölelere had uygulama yetkisinin devlet başkanına ait olduğunun delili, şu ayetlerdir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَٓاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللّٰهِ)

"Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[571]

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[572]

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

(فَاِذَٓا اُحْصِنَّ فَاِنْ اَتَيْنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ)

571 Mâide, 5/38
572 Nûr; 24/2

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa, onlara hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[573]

Bu ilahi hitapları duyan avam tabakası değil de ilim ehli olan kimse, bu ayetlerde şu mananın kastedildiğini bilir: "Devlet başkanları ile hâkimler hırsızlık yapan erkeklerle kadınların ellerini kessinler; zina eden kadınlarla erkeklere had uygulasınlar."

Hür kimselere bu hadleri uygulamakla emrolunanların devlet başkanları olduğu, bu ayetlerde kendilerine had uygulanan hürlerle köleler arasında ayırım yapılmadığı hususunda fakihlerin görüşbirliği ettikleri sabit olduğuna göre hürlerle kölelerin bu ayetlerin kapsamına girmesi, onlara hadleri uygulama emrine kölelerin efendilerinin değil, devlet başkanlarının muhatap olması gerekir. Bunun böyle olması gerektiğinin bir delili de şudur: Kölesinin hırsızlık yaptığına dair şahitlerin şehadetini efendinin dinlemesi caiz olsaydı, onların şehadetine dayanarak kölesinin elini kestikten sonra şahitler ifadelerini geri aldıklarında efendinin onlardan tazminat alma hakkı doğardı. Bilindiği gibi şahitlerin tazminat ödemeye mahkûm edilmeleri, ancak hâkimin şahitlikle ilgili hükmü ile olur. Zira onların şahitlik etmelerine hükmetmemiş ise ifadelerini geri çekmeleri durumunda tazminat ödemeleri gerekmez. Efendi, onların tazminat ödemelerine hükmederse, kendi şahsının lehine hükmetmiş olur. Bilindiği gibi bir kişinin kendisi lehine hüküm vermesi caiz değildir. Böylece efendinin, kölesi aleyhinde yapılacak şehadeti dinleme ve bu sebeple kölesinin elini kesme yetkisi olmadığını öğrenmiş olmaktayız. Şunu da belirtmeliyiz ki, köleye ve cariyeye uygulanacak had konusunda efendi ile başkaları arasında bir fark bulunmamaktadır. Bunun delili şudur: Efendinin, kölesinin suç işlediğine ilişkin ikrarda bulunması kabul edilmez. Ama kölenin kendisi suç işlediğini ikrar ederse – efendisi bunu inkâr etse bile – kölenin ikrarı kabul edilir. İkisi bu bakımdan yabancı hükmünde olduklarına göre, köleye had uygulanması konusunda efendinin yabancı hükmünde olması gerekir. Hâkimin şahitleri dinlemesi ve hadleri uygulaması caizdir. Çünkü had gerektiren suçun sabit olması için onun söyledikleri kabul görür. Bu sebeple o, şahitleri dinler ve haddin uygulanması gerektiğine hükmeder.

573 Nisâ, 4/25

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İnsanın kendisine had uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması caizdir. Ama bununla birlikte kendine had uygulama yetkisi yoktur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Kendi aleyhine ikrarda bulunması caiz olan kişinin kendine had uygulaması caiz olmadığına göre, kölesi aleyhine ikrarda bulunması caiz olmayan efendinin ona had uygulama yetkisinin haydi haydi olmaması gerekir.

"Hâkimin suçlu aleyhine söylediği sözleri, suçluya had uygulamanın caizliğine illet saymayız" denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir:

Hâkimin "Bendeki bilgilere göre falanın suçu sabit olmuştur" demesi, falana had uygulanmasını gerektirmez. Bu sözler hâkimin ikrarı olmayıp bir hükümdür. Hâkimin huzurunda şahidin şehadette bulunması da böyledir. Bu durumda hâkim, hüküm vererek haddi uygular. Hüküm vermede sözü kabul edilmeyenin (efendinin) şahit dinleme ve had uygulama yetkisi yoktur.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Hanife ile Ebu Yusuf, hâkimin had gerektirecek sözünü kabul etmiyorlardı. Çünkü onlar, hadler konusunda hâkimin kendi bildiklerine dayanarak hüküm veremeyeceğini söylemişlerdir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, hâkimin 'şahitlerin benim yanımda yaptıkları şehadetle veya suçlunun ikrarı ile falan kişinin suçlu olduğu benim nezdimde sabit olmuştur' anlamına gelmemektedir. Çünkü hâkimin böyle demesi, Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre makbuldür. Bunların "Hadler konusunda hâkim kendi bilgilerine dayanarak hüküm veremez" demeleri şu anlama gelmektedir: Hâkim, bir kişiyi zina ederken veya hırsızlık yaparken ya da içki içerken görürse, bu bilgisine dayanarak o kişiye had uygulayamaz. Ama "Şahitler bu suçun işlendiğine benim huzurumda şehadette bulundular" veya "Suçlu bu suçu işlediğini benim huzurumda ikrar etti" derse, hâkimin bu sözleri kabul edilir. Onun recmetme ve el kesme emrini verdiği kişi, bu emri yerine getirme yetkisine sahip olur.

Görüşümüze muhalif olan kişi, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen şu hadisleri delil gösterebilir:

(أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ)

"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın."[574]

(إِذَا زَنَتْ أَمَةُ أَحَدِكُمْ فَلْيَجْلِدْهَا وَلَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا
فَإِنْ عَادَتْ فَلْيَبِعْهَا وَلَوْ بِضَفِيرٍ مِنْ شَعْرٍ)

"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün. Onu kınayarak incitmesin." (Hz. Peygamber bu emrini üç kez tekrarladı. Üçüncü veya dördüncüde şöyle buyurdu:) ***"Tekrar zina ederse bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın."***[575]

Bu hadisin bazı varyantlarında ***"Ona had uygulasın"*** ifadesi yer almaktadır.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetlerde muhaliflerimizin görüşlerini destekleyen deliller bulunmamaktadır. Şöyle ki: (أَقِيمُوا الْحُدُودَ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ) ***"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın"*** hadisindeki ifade, şekil bakımından şu ayetlerdeki ifadelere benzemektedir:

(وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا)

"Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin."[576]

(اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ)

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun."[577]

Bilindiği gibi bu ayetlerde kastedilen mana, haddin uygulanması için davanın devlet başkanına intikal ettirilmesidir. Haddin uygulanması emrine muhatap olanlar, devlet başkanlarıdır. Diğer insanlar ise devlet başkanlarının suçlulara haddi uygulamaları için davayı devlet başkanına intikal

---

574 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 8/399
575 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 7/280
576 Mâide, 5/38
577 Nûr; 24/2

ettirme emrine muhataptırlar. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Sahip olduklarınıza (köle ve cariyelerinize) hadleri uygulayın"*** hadisini de böyle anlamak gerekir. (إذا زنت أمة أحدكم فليجلدها) ***"Birinizin cariyesi zina ederse onu değnekle dövsün"*** hadisine gelince, her değnekle dövmek had değildir. Çünkü bazı suçlular, tazir maksadıyla değnekle dövülürler. Şu halde zina eden cariyeyi tazir ettiğimizde, hadisin bize yüklediği sorumluluğun gereğini yapmış oluruz. Bundan sonra onu değnekle döverek had uygulamamız caiz olmaz. Bu hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* taziri kasdettiğinin delili, (لا يثرب عليها) ***"Onu kınayarak incitmesin"*** buyruğudur. İnsanları daha çok korkutup caydırıcı olsun diye had uygulamasına özgü usûllerden biri de, infazın halkın huzurunda yapılmasıdır.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (لا يثرب عليها) ***"Onu kınayarak incitmesin"*** buyurması, onun had değil tazir uygulanmasını istediğine delalet etmektedir.

(فليجلدها) ***"Onu değnekle dövsün"*** sözünü üç defa tekrarladıktan sonra dördüncü de, (فليبعها ولو بضفير من شعر) ***"Bir saç örgüsü karşılığında olsa bile onu satsın"*** buyurması ve artık "Onu değnekle dövsün" dememesi de buna delalet etmektedir. Zina eden cariyeye yapılması gereken muamele eğer had olsaydı, birinci, ikinci ve üçüncü emrinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onu emrederdi. Çünkü haddi gerektiren suç, infaza yetkili olan zâtın nezdinde sabit olduğunda, artık hadlerin askıya alınması caiz olmaz. Ama devlet başkanının maslahat gereği uygun görmesi halinde bazen tazir uygulamasından vazgeçilebilir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* mezkûr hadiste taziri ksdetmiş olsaydı, efendinin cariyeye tazir uygulamasından sonra olay devlet başkanına intikal ettiğinde devlet başkanının had uygulaması vacip olurdu. Çünkü tazirin uygulanmış olması, haddi düşürmez. Bu durumda zina etmiş olan cariyeye hem hadd hem de tazir uygulanmış olacaktır."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Tazir ettikten sonra efendinin olayı devlet başkanına intikal ettirmesi gerekmez. Aksine o aşamadan sonra olayı örtbas etmekle emrolunmuştur. Çünkü Peygamber *sallallahu*

aleyhi ve sellem, zina suçunu itiraf etmesi için Mâiz'e işaret eden Hezzal'a, (لَوْ سَتَرْتَهُ بِثَوْبِكَ كَانَ خَيْرًا لَكَ) ***"Elbisen ile onu örtmüş olsaydın senin için daha hayırlı olurdu"***[578] buyurmuştur.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

(مَنْ أَصَابَ مِنْ هَذِهِ الْقَاذُورَاتِ شَيْئًا فَلْيَسْتَتِرْ بِسِتْرِ اللَّهِ
فَإِنَّهُ مَنْ يُبْدِي لَنَا صَفْحَتَهُ نُقِمْ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ)

"Şu pis işlerden birini yapan kimse Allah'ın örtmesi ile örtünsün. Yan tarafını (gizli kalan taraflarını) bize açıklayan kimseye Allah'ın Kitabını(n hükmünü) uygularız."[579]

Şunu da söylemek gerekir ki bir kişiye hem tazir hem de had uygulamaya engel yoktur. Mesela zina eden bir suçluya yüz değnek vurulduktan sonra bazen sürgüne de gönderilmesi bize göre bir tazir olarak vaciptir.

Rivayete göre şair Necaşi Ramazan ayında şarap içtiği için Hz. Ali *radiyallahu anh* ona seksen değnek vurmuş ve "Bu içki içtiğin içindi" demiş, sonra ona yirmi değnek daha vurmuş ve "Bu da Ramazan ayında oruç bozduğun içindi" demiş, böylece ona hadle birlikte tazir cezası da uygulamıştır.

Böyle bir uygulama caiz olduğuna göre, zina eden cariyeye efendisi tarafından tazir uygulandıktan sonra, ona had uygulaması için olayın devlet başkanına aksettirilmesine engel bulunmamaktadır.

Liân Bahsi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ
فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾)

(وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾)

578 Beğavi, Şerhu's-Sünne: 10/329
579 Muvatta, Hudûd, 2: 2/825

6-7: "Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir."

8-9: "Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Kişinin kendi karısına veya yabancı bir kadına zina isnad etmesi, ancak yeterli şahit getirememesi durumunda iftira haddi olarak önceleri kendisine seksen değnek vurulurdu. Bunun delili de şu rivayettir:

Hilal b. Ümeyye, karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, (ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ) ***"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur"*** dedi. Ensardan bazıları (أَيُجْلَدُ هِلَالٌ وَتُبْطَلُ شَهَادَتُهُ فِي الْمُسْلِمِينَ؟) "Hilal'e had uygulanacak ve Müslümanlar arasında şahitliği geçersiz mi kılınacak?"[580] dediler.

Bu rivayetten anlaşıldığına göre karısına zina isnad eden kimse, İslamiyetin ilk zamanlarında başka kadınlara zina isnad eden kimse gibi iftira haddine çarptırılmaktaydı. Ancak daha sonra liân ayeti inince, karısına zina isnad eden erkeklere had cezası uygulanması emri neshedilmiş oldu. Çünkü liân ayeti inince Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye ***"Eşini getir. Allah senin ve onun hakkında Kur'an ayeti indirdi"*** demiş ve aralarında liân yaptırmıştı.

Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* buna benzer bir rivayetinde bir adamın şöyle dediği nakledilmektedir:

(لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ،
وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ)

580 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[581]

Bu rivayetler, karısına zina isnadında bulunan kişiye İslamiyetin ilk zamanlarında uygulanan haddin seksen değnek olduğuna, ancak daha sonra Cenab-ı Allah'ın bu hükmü liân ayeti ile neshettiğine delalet etmektedir.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Eşine zina isnadında bulunan koca, köle veya daha önce kendisine zina iftirasında bulunma haddi uygulanmış biri ise kocanın bu durumu sebebiyle liân yapılmaz. Kendisine zina iftirasında bulunma haddi uygulanır. Koca, yapmış olduğu bu isnadının yalan olduğunu söylerse yine liân yapılmaz ve kendisine iftira haddi uygulanır. Fakihlerimiz dediler ki: Kadının kendisi daha önce başkasına zina iftirasında bulunduğu için hadde çarptırılmışsa veya cariye yahut zimmi biri ise kendisine zina isnadında bulunan kocasına iftira haddi uygulanmaz. Zira bu defa liân kadının bu durumu sebebiyle düşmüş olur. Bu da onun kendi kocasını doğrulaması demektir. Kendisinin durumu sebebiyle liân düştüğü için, isnatta bulunan kocasına iftira haddi uygulanmaz.

Liân yapmaları gereken eşlerin durumu hakkında fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezhebimiz fakihlerinin tümü,

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: Aşağıda zikredilen iki sebepten biri mevcut olduğunda liân uygulaması düşer:

1-Kadın, nikâh veya mülkiyet bağı olmaksızın kendisiyle haram şekilde cinsel ilişkide bulunulmuş biri, cariye veya zimmi olmak gibi yabancı birisi olduğu varsayılarak kendisine zina isnadında bulunan kişiye iftira haddi uygulanmayan biri ise kocası kendisine zina isnadında bulunduğunda kocası ile liân yapamaz.

2-Eşlerden biri daha önce kendisine zina iftirası haddi uygulanmış biri, kâfir veya köle ise kocanın kendi eşine zina isnadında bulunması durumunda aralarında liân yapamazlar. Ama ikisinden biri â'mâ veya fasık ise kocanın kendi eşine zina isnadında bulunması durumunda aralarında liân yaparlar.

---

581 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666

İbn Şübrüme dedi ki: "Müslüman erkek, Yahudi olan karısına zina isnadında bulunursa liân yapar."

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Müslüman cariye ile hür kadın, Hristiyan ve Yahudi kadınlar, kendilerine zina isnadında bulunan Müslüman kocaları ile liân yaparlar. Köle de zina isnadında bulunduğu Yahudi eşi ile liân yapar."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Zina isnadında bulunan Müslüman erkek ile kâfir karısı arasında liân yapılmaz. Ancak Müslüman koca, 'Ben onun zina ederken gördüm' derse, kadının hamileliği belirmiş olsa da olmasa da onunla liân yapar. Çünkü koca 'Korkarım ki ben ölürüm ve onun zina sonucu doğuracağı çocuğun nesebi bana bağlanır' der. Müslüman koca, zina sonucu hamile kalan kâfir eşinin doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar. Başka bir sebeple liân yapamaz. Kişi, cariye olan eşiyle de ancak zina sonucu hamile kalması durumunda doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar. Daha önceleri zina iftirası haddine çarptırılmış olan koca, eşine zina isnadında bulunursa liân yaparlar. Eşlerin her ikisi kâfir iseler liân yapamazlar. Bir cariye ile evli olan bir köle, karısına zina isnadında bulunduğunda, kadının doğuracağı çocuğu reddetmek için liân yapar."

Sevri ve Hasan b. Salih dediler ki: "Eşlerden biri köle veya kâfir ise kocanın eşine zina isnadında bulunması durumunda liân yapmaları gerekmez. Ama koca daha önce iftira haddine çarptırılmış ise liân yapmaları gerekir."

Evzai dedi ki: "Kitap ehli olan eşler arasında, daha önce zina iftirası haddine çarptırılmış olan erkekle karısı arasında liân yapılmaz."

Leys dedi ki: "Köle, hür olan eşine zina isnadında bulunarak onun bir erkekle zina ettiğini gördüğünü söylerse, eşi ile liân yapar. Çünkü zina isnad ettiği bu kadın kendisinin eşi olmayıp yabancı bir kadın olsaydı bu yüzden isnatta bulunan bu köleye had uygulanırdı. Eşi cariye veya Hristiyan bir kadın olup zinadan ötürü hamileliği belirmiş ise kocası onunla liân yapar. Kadın hamile olmadığı halde kocası onun zina ettiğini gördüğünü söylemekle liân yapamazlar. Çünkü cariye veya Hristiyan bir kadına zina isnadında bulunan kişiye had uygulanmaz. Daha önce zina iftirası haddine çarptırılmış olan bir erkek, karısına zina isnad ettiğinde karısıyla liân yapar."

Şafiî dedi ki: "Boşaması geçerli ve mehir ödemesi gerekli olan her erkek, mehir alma hakkına sahip olan eşine zina isnad ettiğinde liân yapar."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yukarıda iki madde halinde açıklanan liânı düşürücü sebeplerden ilki hakkında şöyle denilebilir: Koca açısından liân, yabancı kadına zina iftirası yapılması durumunda iftiracıya uygulanan haddin yerine geçmektedir. İslamiyetin ilk zamanlarında eşine veya yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kimseye seksen değnek vurulurdu.

Zira bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[582]

Daha sonra bu hükmün, eşlerine zina isnadında bulunan erkeklerle ilgili kısmı neshedildi ve onun yerine liân usûlü getirildi. Bunun delili şu rivayetlerdir:

Hilal b. Ümeyye, karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğunda Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurmuştu:

(ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ)

"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur."[583]

Ashaptan bir zâtın şu sözü de buna delalet etmektedir:

(لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ، وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ)

582 Nûr, 24/4
583 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/647

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[584]

Bu olaylardan sonra liân ayeti indi. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* Hilal b. Ümeyye'ye ***"Eşini getir. Allah senin ve onun hakkında Kur'an ayeti indirdi"*** demiş ve aralarında liân yaptırmıştı. Eşlerine zina isnadında bulunan erkekler için konulan liân hükmü, yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkeklere uygulanan haddin yerine geçtiğine göre, kendisine zina isnad eden kimseye iftira haddi uygulanması gereken bir kadına kocasının zina isnad etmesi durumunda liân yapmak gerekmez. Diğer taraftan Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* liânı had olarak adlandırmıştır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kadınla kocası arasında liân yaptıktan sonra onları birbirinden ayırdı ve şöyle buyurdu: ***"Kadın eğer falana benzeyen düztaban bir çocuk doğurursa çocuk ondandır."*** Kadın kendisiyle zina eden adama benzeyen bir çocuk doğurdu. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: ***"Eğer had uygulamış olmasaydım bu kadını mutlaka recmederdim!"***[585]

Bu rivayetlerde de ifade edildiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* liânın had olduğunu bildirmiştir. Had olduğuna göre, cariye olan karısına zina isnad eden kocaya liân yapılmaması gerekir. Çünkü liân, zina iftirası sebebiyle vurulan seksen değneklik had gibidir. Had olduğuna göre cariyeye zina isnadında bulunan kimseye bunun uygulanmaması gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân eğer had olsaydı, hür karısına zina isnadında bulunan ve liândan sonra yalan söylediğini bildiren kocaya iftira haddi olarak seksen değnek vurulması gerekmezdi. Çünkü bir iftirada bulunması sebebiyle aynı kişiye iki haddin uygulanması caiz değildir. Yalan söylediğini bildirmesi durumunda kendisine iftira haddinin uygulamanın vacip olması, liânın had olmadığına delalet etmektedir."

---

584 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666
585 Bkz: Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 4/392

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liânı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* had olarak adlandırmıştır. Hadisi reddetmek için aklı kullanmak caiz değildir. Bununla birlikte değnekle vurma durumunda aynı kişiye iki haddin uygulanması mümkün değildir. Ama biri değnekle vurma diğeri liân şeklinde olursa, fıkıh usûlümüzde buna aykırı bir hükme rastlamış değiliz. Şunu da belirtmeliyiz ki liân, hükmî bir haddir. Zina isnadında bulunan koca, liândan sonra kendisinin yalan söylediğini ifade eder ve bu sebeple kendisine iftira haddi olarak seksen değnek vurulursa, o zaman liân, had olmaktan çıkar. Çünkü hükmî olan haddin bazen had olması, bazen de had olmaması mümkündür. Aynı şekilde bir şeye hükmen bağlanan bir şeyin bazen bir vasıfta, bazen de başka bir vasıfta olması mümkündür. Karı-kocanın ikisinin de şehadet ehliyetine sahip olmalarının liânın şartlarından biri olduğunu söylemiştik.

Zira Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[586]

Cenab-ı Allah karı-kocanın liân yapmalarını şahitlik olarak adlandırdığına, sonra da zina iftirası haddine çarptırılanlar hakkında **"Onların şahitliklerini asla kabul etmeyin"**[587] buyurduğuna göre iki ayetin mefhumu gereğince, zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin liân yapamaması icab eder. Zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimse hakkında bu hüküm sabit olduğuna göre, kâfirlik, kölelik ve benzeri kişiyi şahitlik ehliyetinden yoksun kılan vasıftaki kimseler için de bu hükmün sabit olması, yani onların da liân yapamaması gerekir. Diğer taraftan zina iftirası haddine çarptırılmış olan kimsenin liân yapamayacağı sabit olduğuna göre, şahitlik ehliyetine sahip olmayan diğer kimselerin de liân yapamaması icab eder. Çünkü

586 Nûr, 24/6
587 Nûr, 24/4

mezkûr ayette bunlar arasında bir ayırım yapılmamıştır. Zira kendisine uygulanmış olan kimsenin liân yapmasını gerekli görmeyenler, kendilerinden söz ettiğimiz diğer şehadet ehliyetine sahip olmayanların da karılarına zina isnad etmeleri durumunda liân yapmalarını gerekli görmemektedirler.

Ayet-i kerime buna başka bir yönden de delalet etmektedir. Şöyle ki: (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince"** ayetinde kastedilen ya şahitlik manası nazara alınmaksızın sadece yemindir. Ya da bizim dediğimiz gibi içeriğinde şahitlik manası da bulunan yemindir. Yüce Allah, **"kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince"** buyurduğuna göre, liân yapanın şahitlik ehliyetine sahip olması gerektiğini kasdettiğini anlamış oluyoruz. Çünkü ayette "kendilerinden başka yemin edecekleri bulamayanlara gelince" manasının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü herkes ancak kendi adına yemin eder. Kişiye başkası adına yemin ettirmek caiz değildir. Ayetin manasının "kendilerinden başka yemin edecekleri bulamayanlara gelince" şeklinde olması mümkün değildir. Mana böyle olsa ayetin faidesi yok olur. Böylece ayetin manasının şöyle olduğu ortaya çıkmış olmaktadır: Bir tür yemin sayılsa bile liân yapacak kişinin şahitlik ehliyetine sahip olması gerekir.

Şu ayet de buna delalet etmektedir:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Liân yapanların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."

Liân bir tür yemin olduğuna göre karı-koca liân yaparken ister yemin kalıbı kullansın ister 'Şehadet ederim ki' diyerek şahitlik kalıbı kullansın, kastedilen şey şudur: Liân yapacak olanların şahitlik ehliyetine sahip olmaları gerektiğidir. Ama bir kimse liân yapanların her ne şekilde olursa olsun yemin etmelerinin de kabul edilebileceğini söylerse, ayete ve sünnete muhalefet etmiş olur. Zira Yüce Allah, (فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) ***"Liân yapanların her birinin şahitliği; kendisinin doğru***

söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir" buyurmuştur.

Benzer başka ayetlerde de şöyle buyrulmuştur:

(وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)

"(Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği şahit tutun."[588]

(فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

"Onlara karşı içinizden dört şahit getirin."[589]

Liân yapanların şahitlik kalıbını kullanmaksızın sadece haber verme kalıbını kullanmaları yeterli olmaz. Evli bir çifte liân yaptırırken Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, yemin lafzı ile yetinmemelerini, şehadet lafzını kullanmalarını emretmiştir. Hal böyle olunca liân yeminini edenlerinşahitlik ehliyetine sahip olmalarının şart olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Bu şartı yerine getirerek liân yaparlar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Fasık ile â'mâ şahitlik ehliyetine sahip olmadıkları halde liân yapabilmektedirler. Bu nasıl olur?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fasık kimse şahitlik ehliyetine birkaç yönden sahiptir. Şöyle ki:

1-Şahitliğin reddini gerektiren fasıklık ancak içtihadla kararlaştırılabilir. İçtihad sonunda reddine veya kabulüne karar verilir.

2-Fasıkın şahitliğinin geçersizliğine hükmedilmiş değildir. Çünkü bir kimsede fasıklık bulunduğuna hâkimin hükmetmesi caiz değildir. Fasıkın şahitliği hüküm verilerek geçersiz kılınmadığına göre fasık, şahitlik ehliyetinden yoksun kılınamaz.

3-Liân sırasında kocanın fasıklığı kesin bir şekilde bilinmemektedir. Belki de tevbe etmiş ve Yüce Allah katında âdil ve kendisinden razı olunan bir kimse olmuştur. Kaldı ki bu liân şehadeti, başkasından bir mal elde etme hakkına sahip olmaya vesile olan bir şehadet değildir ki; liân

---

588 Bakara, 2/282
589 Nisâ, 4/15

yapanın da baştan fasık olduğu daha sonra anlaşıldığında, bu şehadet sebebiyle elde ettiği malı geri vermesi gereksin. Dolayısıyla – liân yapanın her ne kadar şehadet ehliyetine sahip olması şart ise de-fasıklığı, liânının kabul edilmesine engel değildir. Ama kâfirlik böyle değildir. Çünkü kâfir bir kimse Müslümanlığını açıklama imkânına sahip iken açıklamayıp sadece İslam'a inanmakla Müslüman olmaz. İslamiyetini izhar etmedikçe İslam'a inanmış olsa da kâfirlik hükmü onun üzerinde kalmakta devam eder. Başkasından bir şey elde etme hakkına sahip olmaya vesile olan şahitlikte şahidin âdil olması da şarttır. Şahidin, hakkında şehadette bulunduğu kimseyi kayırmakla itham edilmesi durumunda şahitliği kabul edilmez. Hukuki davalarda fasıkın, adallacağı töhmetinden ötürü şahitliği reddedilir. Böyle bir töhmetin mevcudiyeti, liânı geçersiz kılmaz. Liânın geçersiz kılınmasında fasıklığın hiçbir etkisi yoktur.

Â'mâya gelince o, tıpkı gözleri gören kimse gibi şahitlik ehliyetine sahiptir. İkisi arasında fark yoktur. Ancak hukukta şahitliği kabul edilmez. Çünkü kendisiyle hakkında şahitlik edilen kişi arasında bir engel vardır. Liân şahitliğinde erkeğin, kendi karısını kastederek "Ben onun zina ettiğini gördüm" demesi şart değildir. Çünkü "O zinakârdır. Ama ben zina ettiğini görmedim" derse liân yapar. Kadının zina ettiğini gördüğünü bildirmesi şart olmadığına göre, körlüğünden dolayı şahitliği geçersiz kılınmaz. Mezhebimiz müçtehitlerinin bu görüşünü doğrulayan bazı rivayetler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr b. Âs *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَرْبَعٌ مِنَ النِّسَاءِ لَيْسَ بَيْنَهُنَّ وَبَيْنَ أَزْوَاجِهِنَّ مُلاَعَنَةٌ النَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ وَالأَمَةُ تَحْتَ الْعَبْدِ وَالأَمَةُ تَحْتَ الْحُرِّ وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْعَبْدِ)

"Dört sınıf kadın var ki bunlarla kocaları arasında liân yapılmaz: Müslüman erkeğin nikâhındaki Hristiyan (veya Yahudi) kadın, kölenin nikâhındaki cariye, hür erkekle evli cariye ve köle ile evli olan hür kadın."[590]

590 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/397

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Amr b. Şuayb'ın dedesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(أَرْبَعٌ لَيْسَ بَيْنَهُنَّ وَبَيْنَ أَزْوَاجِهِنَّ لِعَانٌ، الْيَهُودِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ،
وَالنَّصْرَانِيَّةُ تَحْتَ الْمُسْلِمِ، وَالْحُرَّةُ تَحْتَ الْعَبْدِ، وَالأَمَةُ تَحْتَ الْحُرِّ)

"Dört sınıf kadın ile kocaları arasında liân yapılmaz: Müslüman erkeğin nikâhındaki Yahudi kadın, Müslüman erkeğin nikâhındaki Hristiyan kadın, köle ile evli hür kadın, hür erkekle evli olan cariye."[591]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân, zina sonucu doğacak çocuğu kocanın reddetmesi ve kendisinin nesebine bağlanmaması için yapılır. Bu sakınca, zina eden cariyede de hür kadında da mevcuttur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hür erkek cariyenin nikâhına dâhil olduğuna göre onun hükmü cariye için bağlayıcı olur. Cariyenin doğuracağı çocuğun nesebinin hür kocasından başkasına bağlanmaması gerekir. Aynı şekilde o çocuğun köleliği de onun hükmü ile olmaktadır.

Liân Yapılmasını Gerektiren Zina İsnadı

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ
شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً...)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun..."[592]

Burada kastedilenin iffetli yabancı kadınlara zina isnadında bulunmak olduğu, bu isnadın kadına hitaben "Sen zina ettin" veya "Senin zina ettiğini gördüm" şeklinde yapılması arasında fark olmadığı hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur.

591 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/651
592 Nûr, 24/4

Daha sonra gelen bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ)

"Eşlerine zina isnat edenler"[593]

Burada kocanın kendi eşine zina isnad etmesinin kastedildiği hususunda fakihler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak bundan sonra liân gerektirecek isnadın niteliği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed, Züfer ve Şafiî dediler ki: "Adam, karısına 'Ey zinakâr!' derse liân yapılması gerekir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "Adam, karısına 'Senin zina ettiğini gördüm!' demediği veya onun hamileliğini kabul etmediği ya da çocuklarından birini reddetmediği takdirde liân yapmaz. Â'mâ kişi karısına zina isnad ettiğinde liân yapar."

Leys dedi ki: "Bir adam Allah adına yemin ederek "Eşimin üzerinde bir erkek gördüm" ya da "Ben onun rahminin temizlenmesini beklemiştim. Onun doğuracağı bu çocuk benden değildir" demediği takdirde eşiyle liân yapmaz."

Osman el-Betti dedi ki: "Bir adam 'Eşimin zina ettiğini gözlerimle gördüm' derse onunla liân yapar. Ama eşiyle bir gün önce evlenmiş olduğu halde onun Horasan'da (veya daha uzak bir şehirde) zina ettiğini iddia ederse liân yapmaz. Bu sözünün bir değeri de olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin zahirine göre bir adam "Senin zina ettiğini gördüm" desin veya demesin, eşine zina isnad ettiğinde liân yapmaları gerekir. İster gözleriyle gördüğünü söylesin, ister görmekten bahsetmeksizin sadece "Zina etti" desin, karısına zina isnad etmiş olur. Şunu da belirtmeliyiz ki yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kişi de ister gözleriyle gördüğünü söylesin, ister görmekten bahsetmeksizin sadece "Zina etti" desin (dört şahit getirmediği takdirde) kendisine iftira haddi uygulanır. Koca da karısına bu şekilde zina isnad ederse aynı hükme tabi

593 Nûr, 24/6

olur. Çünkü değnekle vurma haddi gibi liân da zina isnadında bulunmaya bağlıdır. Çünkü erkeklerin eşlerine zina isnadında bulunmaları durumunda liân, başka iftiracılara uygulanan seksen değneklik iftira haddinin yerine geçmektedir. Dolayısıyla iftira lafzına bağlı olma bakımından liân ile haddin birbirine eşit olması gerekmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki Mâlik, eşinin zina ettiğini gördüğünü söyleme durumunda olmayan â'mânın liân yapacağını söylemiştir. Bundan da anlıyoruz ki liân yapılması için kocanın, eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemesi şart değildir. Yine Mâlik, eşinin karnındaki çocuğu reddeden adamın eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemediği halde lian yapmasını gerekli görmüştür. Rahimdeki çocuktan başkasını reddeden adamın da liân yapmak için eşinin zina ettiğini gördüğünü söylemesi şart değildir.

Liânın Yapılış Şekli

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ
وَالْخَامِسَةُ اَنَّ لَعْنَتَ اللّٰهِ عَلَيْهِ اِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ)

"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir."[594]

Ortada çocuk yoksa liânın ne şekilde yapılacağı konusunda ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Muhammed ve Sevri dediler ki: "Koca, eşine yaptığı zina isnadında doğru söylediğine dair Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik eder. Beşincide ise eşine yaptığı zina isnadında eğer yalan söylüyorsa Allah'ın lânetinin kendisinin üzerine olmasını söyler. Kadın ise kocasının kendisine yaptığı zina isnadında yalan söylediğine Allah adına dört defa yemin ederek şehadette bulunur. Beşincide, kocasının kendisine

594 Nûr, 24/6-7

yapmış olduğu zina isnadında eğer doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendisinin üzerine olmasını söyler. Eğer kadın bir çocuğa hamile veya doğurmuş ise koca, bu isnadında doğru söylediğine dair dört defa Allah adına yemin ederek şehadette bulunur ve çocuğu reddeder."

Ebu'l Hasan el-Kerhi dedi ki: Hâkim, kocaya, karısına şöyle demesini emreder: "Allah adına şehadet ederim ki, sana yaptığım zina isnadında ve çocuğunu reddetmede ben kesinlikle doğru söyleyenlerdenim." Bunu dört defa tekrarladıktan sonra beşincide şöyle der: "Sana yaptığım zina isnadında ve çocuğunu reddetmede eğer yalancılardan isem, Allah'ın lâneti üzerime olsun!"

Sonra kadı, kadının şehadetini emreder ve kadın şöyle der: "Allah adına şehadet ederim ki, bana yaptığın zina isnadında ve şu çocuğu reddetmede sen kesinlikle yalancılardansın." Bunu dört defa tekrarladıktan sonra beşincide şöyle der: "Bana yaptığın zina isnadında ve şu çocuğu reddetmede eğer doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın gazabı üzerime olsun!"

Hayyan b. Bişr, Ebu Yusuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Liân yapılırken eğer ortada bir çocuk varsa, karı-koca birbirinden tefrik edilir ve evliliklerine son verilir. Çocuğu annesine verir ve babanın nesebinden çıkarırım."

Ebu'l Hasan dedi ki: "Okuduklarım arasında Hayyan b. Bişr'in rivayeti dışında hâkimin çocuğu babanın nesebinden reddettiğine dair bir kavil görmedim. Bence bu kabul edilebilir bir görüştür."

Hasan b. Ziyad, Ebu Hanife'den yaptığı rivayetin devamında şöyle bir rivayette bulunmuştur: "Kadın ile erkeğin ayakta veya oturarak liân yapmalarında bir sakınca yoktur. Koca, "Allah adına şehadet ederim ki, sana yaptığım zina isnadında ben doğru söyleyenlerdenim." Böyle derken yüzünü tam olarak karısına çevirir. Liân boyunca kadın da yüzünü tam olarak kocasına çevirir."

Eşlerin liân sırası boyunca yüzlerini tam olarak birbirlerine çevirmeleri gerektiği hususunda Züfer'den de böyle bir rivayet gelmiştir.

İbn Kasım'ın kendisinden naklettiğine göre Mâlik şöyle demiştir: "Koca, dört defa 'Allah adına şehadet ederim ki ben, karımın zina ettiğini

gördüm' der. Beşinci de ise 'Eğer ben yalan söyleyenlerden isem Allah'ın lâneti üzerime olsun!' der. Kadına gelince o, 'Allah adına şehadet ederim ki o, benim zina ettiğimi görmemiştir' der. Bunu dört defa tekrarlar. Beşincide ise 'Eğer o doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabı üzerime olsun!' der."

Leys dedi ki: "Erkek doğru söylediğine dair dört defa Allah adına şehadet eder. Beşincide ise eğer yalan söyleyenlerdense Allah'ın lânetinin kendisinin üzerine olmasını söyler. Kadına gelince o, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dört defa Allah adına şehadet eder. Beşincide ise kocası eğer doğru söyleyenlerdense Allah'ın gazabının kendisinin üzerine olmasını söyler."

Şafiî dedi ki: "Koca 'Allah adına şehadet ederim ki eşim falan kızı falana yapmış olduğum zina isnadında ben doğru söyleyenlerdenim.' Eşi eğer orada ise eliyle de ona işaret eder. Bu söylediğini dört defa tekrarlar. Sonra imam onu oturtur; ona Allah'ı hatırlatır ve 'Eğer doğru söylemiyorsan Allah'ın lânetine uğramandan korkarım!' der. Liâna devam etmek istediğini görürse, elini kendi ağzına götürmesini emreder ve '*Eğer yalan söyleyenlerden isem* demenin gereği, eğer yalan söylüyorsan Allah'ın lânetine uğramandır' der. Koca yine de liâna devam etmek isterse onu kendi haline bırakır ve o da 'Karım falan kızı falana yaptığım zina isnadında eğer yalan söyleyenlerden isem Allah'ın lâneti üzerime olsun!' der. Eğer karısının bir kişiyle zina isnad ettiğini söylüyorsa onun adını verir. Bir veya iki kişi iseler de onların adını verir. Her şehadetinde 'Allah adına şehadet ederim ki, karımın falan ve falanla zina ettiğine dair isnadımda ben doğru söyleyenlerdenim. Şu çocuk da zina mahsulüdür; benden değildir.' Der. Böyle dedikten sonra liân sona ermiş olur."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) **"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir"** ayetinin zahiri, liân şahitliklerinde bu ifade ile yetinilebileceğine delalet etmektedir. Ancak durumun delaletinden anlaşıldığına göre liân, kocanın kendi karısına zina isnadında bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Böylece ayette kastedilen mananın şu olduğunu öğrenmiş oluyoruz: Onlardan birinin yani kocanın şahitliği; "Karıma yaptığım zina isnadında doğru söyleyenlerden olduğuma Allah adına şahitlik ederim" diyerek yeminle dört

defa şehadette bulunmasıdır. Kadının şahitliği de kocasının kendisine yaptığı zina isnadını reddetmesi şeklinde olur. "Allah'ın lâneti üzerime olsun", "Allah'ın gazabı üzerime olsun" "Doğru söyleyenlerdenim", "Eğer yalan söyleyenlerden isem" gibi ifadeler, kocanın karısına yaptığı zina isnadına yönelik ifadelerdir. Bu da liân ve şehadetlerin, kocanın yemin ve şehadet lafızlarını kullanarak karısına zina isnad etmesiyle gerçekleşmiş olacağına ve ayette kastedilen manaını bu olduğuna delalet etmektedir. Durumun delaletine dayanarak burada kocanın karısına yaptığı zina isnadıyla ilgili olarak "Ben kesinlikle doğru söyleyenlerdenim" demesi ile yetinilmiştir. (Kadının bununla ilgili ifadelerine yer verilmemiştir).

Tıpkı şu ayette olduğu gibi:

(وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللّٰهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ)

"Namuslarını koruyan erkeklerle (namuslarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya"[595]

Bu ayette (وَالْحَافِظَاتِ) kelimesinden sonra açıkça zikredilmese de (فُرُوجَهُنَّ) kelimesi takdir edilerek mananın (وَالْحَافِظَاتِ فُرُوجَهُنَّ) **"namuslarını koruyan kadınlar"** şeklinde olduğu söylenmiştir. Ancak durumun delaleti sebebiyle (فُرُوجَهُنَّ) kelimesi hazfedilmiştir.

Mesela Abdullah b. Mesud *radiyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda liân yapan bir çift ile ilgili olarak rivayet ettikleri hadiste "Erkek, kendisinin kesinlikle doğru söyleyenlerden olduğuna Allah adına dört defa şehadet etti" dedikleri halde karısına zina isnad edişinden söz etmemektedirler.

Mâlik'in "Koca, dört defa 'Allah adına şehadet ederim ki ben, karımın zina ettiğini gördüm' der" şeklindeki ifadesine gelince bu, Kitab'ın lafzının zahirine ve sünnete aykırı bir ifadedir. Çünkü Kitap'ta (فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ) **"Onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek**

595 Ahzâb, 33/35

şahitlik etmesidir" buyrulmaktadır. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir karı-koca arasında bu şekilde liân yaptırmıştır. Şafiî'nin, liân yapan erkeğin, zina isnad ettiği karısını adı ve nesebi ile zikretmesi, ona işaret etmesi gerektiğine dair ifadesi anlamlı değildir. Çünkü karısına işaret edip onu gösterirse, adını ve nesebini zikretmeye gerek kalmaz. Bu durumda adını ve nesebini boş yere zikretmiş olur. Mesela şahitler hazırda olan iki adamdan birinin diğerinden alacaklı olduğuna şahitlik ederken, "Şehadet ederiz ki şu adamın diğerinden bin dirhem alacağı vardır" derler ve orada işaret edip gösterdikleri adamın adını ve nesebini söylemeye gerek görmezler.

Zina Sonucu Doğan Çocuğun Reddedilmesi

Ebu Hanife dedi ki: "Kadın bir çocuk doğurduğunda kocası doğum sırasında veya doğumdan bir ya da iki gün sonra çocuğu reddederse liân yapar ve çocuğu reddeder. Doğum sırasında reddetmez de bir iki yıl geçtikten sonra reddederse liân yapar ancak çocuğun kendisine ait olduğuna hükmedilir." Ebu Hanife bunun için bir süre belirlememiştir.

Ebu Yusuf ile Muhammed ise bunun için loğusalık süresi olan kırk gecelik bir süre belirlemişlerdir.

Ebu Yusuf dedi ki: "Doğum sırasında koca karısının bulunduğu beldede olmayıp doğumdan sonra gelir de doğumun üzerinden iki yıl geçmemişse, gelişinden itibaren loğusalık süresi olan kırk gün içinde çocuğu reddedebilir. Ama doğumun üzerinden iki yıl geçtikten sonra memlekete gelirse artık o çocuğu asla reddedemez."

Hişam dedi ki: Muhammed'e şunu sordum:

- "Efendisinin yanındayken ümmü veled bir cariye çocuk doğurur da efendisi bu çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etmediği gibi çocuğu red de etmezse, durum ne olur?"

- "Doğumun üzerinden kırk gün geçince çocuğun efendiye ait olduğuna hükmedilir ve doğuran cariye de hür kadın gibi olur."

- "Efendi başka bir beldede olup doğumdan yıllar sonra gelirse ne olacak?"

- "Çocuğun ona benzediğine ve onun nesebinden geldiği söylenirse ve halk arasında bu böyle bilinirse, çocuk ona ait olur. Çocuğun ona benzediği ve onun nesebinden geldiği söylenmez, kendisi de "Ben bunun doğduğunu bilmiyordum" der, ancak kendisi cariyesinin bulunduğu beldeye geldikten itibaren kırk gün süreyle susmuş ise çocuğun onun nesebinden olduğuna hükmedilir."

Mâlik dedi ki: "Bir adam, eşinin hamile olduğunu gördüğünde ses çıkarmayıp doğum sırasında da çocuğu reddetmezse, eşi hür de olsa cariye de olsa artık o çocuk reddedilemez. Eşinin hamile olduğunu gördüğünde ses çıkarmayıp doğum sırasında çocuğu reddederse, çocuk reddedilmiş olmaz. Kendisine de iftira haddi uygulanır. Çünkü hür ve Müslüman bir kadına zina isnadında bulunmuştur. Kendisi başka bir beldede iken eşi hamile kalmış olup daha sonra eşinin bulunduğu beldeye gelmiş ve sonra da eşi doğum yapmış ise o çocuğu reddedebilir."

Leys dedi ki: "Bir kişi karısının hamileliğinin kendisinden olduğunu kabullenir ancak daha sonra onu zina ederken gördüğünü söylerse, zina ettiğini gördüğüne dair liân yapar, lâkin doğan çocuğun kendisinin nesebinden olduğuna hükmedilir."

Şafiî dedi ki: "Bir kişi karısının bir çocuğa hamile olduğunu bilir, hâkim de liân yapması için kendisine geniş bir süre tanır ama kendisi liân yapmazsa, şuf'ada olduğu gibi artık o çocuğu reddedemez."

Kavl-i kadime göre o kişi bir iki gün içinde çocuğu reddetmezse artık ebediyyen reddedemez.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Güç ve yücelik sahibi Allah'ın Kitab'ında çocuk reddetmekten bahsedilmemektedir. Yalnız karısına zina isnadında bulunan kişinin liân yaparak çocuğu reddedebileceğini Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği sabittir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَجُلًا لَاعَنَ امْرَأَتَهُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فَفَرَّقَ رَسُولُ اللهِ -صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَيْنَهُمَا وَأَلْحَقَ الْوَلَدَ بِأُمِّهِ)

"Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **zamanında bir adam karısıyla liân yaptı. Bunun üzerine Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **onları birbirinden ayırdı ve çocuğu da annesine verdi."[596]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Hilal b. Ümeyye akşamleyin kendi arazisindeki işlerini tamamladıktan sonra evine döndüğünde karısının bir erkekle birlikte olduğunu gördü"

İbn Abbas *radiyallahu anh*, olayın bundan sonrasını ve yapılan liânı anlattıktan sonra şöyle demiştir:

(فَفَرَّقَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَينهمَا وَقضى أَنْ لَا يُدْعَى وَلَدُهَا لِأَبٍ)

"Resûlullah** sallallahu aleyhi ve sellem **Hilal ile eşini birbirinden ayırdı. Hilal'in karısının doğurduğu o çocuğun bir babaya nispet edilmemesine hükmetti."[597]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler şu konuda görüşbirliği etmişlerdir: Bir adam eşinin doğurduğu çocuğu reddettiğinde liân yapar; çocuk, doğuran kadının olur ve babasının nesebinden reddedilmiş olur. Ancak önce de anlattığımız gibi çocuğun ne zaman reddedilebileceği hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Nakletmiş olduğumuz İbn Ömer *radiyallahu anh* rivayetinde anlatıldığına göre bir adam, eşinin doğurduğu çocuğu reddetmiş, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onunla eşi arasında liân yaparak çocuğu annesine vermiştir. Bu da kişinin, eşinin doğurduğu çocuğu reddetmesinin ona zina isnadında bulunmak olduğuna delalet etmektedir. Eğer öyle olmasaydı Peygamber

---

596 Müslim, Liân, 2
597 Ebu Davud, Talâk, 27

sallallahu aleyhi ve sellem aralarında liân yapmazdı. Çünkü liân, ancak zina isnadında bulunma durumunda gerekir.

Çocuğu reddetmenin zamanına gelince bunu belirlemenin yolu içtihad ve ağırlıklı kanaattir. Eşinin doğum yapmasının üzerinden kişinin o çocuğu reddedebileceği kadar bir zaman geçer ve o zaman içerisinde çocuğun doğumu münasebetiyle kendisine gelen tebrikleri kabul eder, çocuğu kabullenmiyor olmadığına dair halleri görülürse, Ebu Hanife'ye göre o çocuğu artık reddedemez. Zaman sınırlaması koymak, çocuğu reddetmek isteyen adamın aleyhine bir delalet teşkil etmez. Böyle bir şey sabit değildir. Ancak çocuğa razı olduğuna dair hallerinin görülmesi ve benzeri durumlar bunda esas olarak alınır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Kişinin susması diğer haklarının düşmesi anlamına gelmediği gibi, çocuğu reddetme hakkının düşmesi anlamına da gelmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Fakihlerin tümü şu hükümde görüşbirliği etmişlerdir: Çocuğun doğumunun üzerinden bir müddet geçtiği halde adam susarsa, onun kendisinin nesebine bağlanmasına razı olduğunu söylemiş gibi kabul edilir. Ancak fakihler doğumdan sonra geçen müddetin ne kadar olacağı hususunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bu müddetin en fazla kırk gün olabileceğini söylemişlerdir. Ancak bunun bir delili yoktur. Bu müddeti esas almanın, daha az bir müddeti esas almaya nispetle bir önceliği bulunmamaktadır.

Ebu Yusuf ile Muhammed'e göre kırk gün, loğusalığın en uzun müddetidir. Loğusalık, doğum halidir. Kadın doğum halinde bulunduğu sürece kocasının doğan çocuğu reddetme hakkı vardır. Bu iki imamın bu görüşüne itibar edilemez. Çünkü çocuğu reddetmenin loğusalıkla ilgisi yoktur.

Mâlik'in "Bir adam eşinin hamile olduğunu gördüğünde çocuğu reddetmez de doğduktan sonra reddederse kendisine iftira haddi uygulanır" demesine gelince bu, aşağıdaki sebeplerden ötürü boş ve hiçbir gerekçeye dayanmayan bir sözdür.

1-Hamilelik alametleri görülse bile kadının hamile oluşu kesin değildir.

2-Bu adamın bilgisi, karısının hamile olduğunu bilmeyen ve sonra da karısı doğum yapan, sonra bir süre susan ve dolayısıyla çocuğu nesebine kaydedilen kişinin bilgisinden daha kesin bir bilgi değildir. Dolayısıyla bu adam, doğumdan sonra çocuğu reddederse liân yapar; ancak çocuğun nesebi kendisinin üzerinden düşmez. Çünkü liânın sahih ve geçerli olması, çocuğun reddi ile bağlantılı değildir. Bu kişi çocuğu reddettikten sonra kendini yalanlamış da değildir. Hal böyleyken buna iftira haddi uygulamak nasıl caiz olur?

Şunu da belirtelim ki, Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ اَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ شُهَدَاءُ اِلَّا اَنْفُسُهُمْ فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ اَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ)

"Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesidir."[598]

Bu ayetin genel hükmü, eşlerine zina isnad edip de şahit getiremeyen erkeklerin liân yapmasını vacip kılmaktadır. Bir delil olmadan bazı kocalar bu hükümden istisna edilemez. Üzerinde ihtilaf ettiğimiz bu meselede eşlerine zina isnad eden bazı kocaların üzerinden liân vecibesinin sakıt olduğuna ve onlara iftira haddi uygulanması gerektiğine dair bir delil mevcut değildir.

Bain Talakla Boşadığı Karısına Zina İsnadında Bulunan Kişinin Hükmü

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: Bir adam karısını üç talakla boşadıktan sonra ona zina isnadında bulunursa kendisine zina iftirası haddi uygulanır. Boşadığı karısı, iddetinin tamamlanmasından önce bir çocuk doğurur ve kendisi bu çocuğu reddederse, yine kendisine iftira haddi uygulanır ve çocuğun da kendisinin nesebinden olduğuna hükmedilir.

598 Nûr, 24/6

İbn Vehb, Mâlik'in şöyle dediğini nakletti: Bain talakla boşanan kadının hamileliğini eski eşi reddederse, bu hamileliğin kendisinden kaynaklandığı ihtimali de varsa, kadınla birlikte liân yapar. Hamileyken üç talakla boşamasının ardından sonra hamileliğin kendisinden kaynaklandığını kabul etmekle birlikte zina isnadında bulunmazdan önce kadının zina ettiğini gördüğünü söylerse, liân yapmasına gerek görülmeksizin kendisine iftira haddi uygulanır. Üç talakla boşadıktan sonra kadının hamileliğini reddederse, onunla liân yapar.

Leys dedi ki: "Bain talakla boşadıktan sonra kadının hamileliğini reddederse liân yapar. Kadının bain olarak boşanmasından sonra ona zina isnadında bulunur, yani onu boşamazdan önce bir erkekle birlikte cinsel ilişki halinde olduğunu gördüğünü söylerse, kendisine liân yaptırılmaz; iftira haddi uygulanır."

İbn Şübrüme dedi ki: "İddet beklemekte olan bir kadın hamile olduğunu ileri sürer, onu boşamış olan erkek ise hamileliğin kendisinden kaynaklandığını kabul etmezse, kadınla birlikte liân yapar. Ama kadın iddet halinde değilse, onu boşamış olan erkek bu hamileliği reddederse, erkeğe iftira haddi uygulanır ve çocuk da kendisinin nesebine kaydedilir."

Şafiî dedi ki: "Akıl hastası bir kadının çocuğunu kocası reddederse lânetleşirler ve birbirlerinden ayrılırlar. Çocuk da reddedilmiş olur. Liân yapılmazdan önce kadın ölürse, babası ve annesi kocasından eğer yalan söylüyorsa kendine lânet okumasını talep ederler. Kadın öldükten sonra kocası ona zina isnadında bulunursa, liân yapılmaz; kocasına iftira haddi uygulanır. Ancak çocuğu veya hamileliği reddederse, 'Eğer yalan söylüyorsa^m Allah'ın lâneti üzerime olsun!' diyerek kendine lânet okur.

Katade'nin bildirdiğine göre Cabir b. Zeyd, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir veya iki talakla boşadıktan sonra karısına zina isnadında bulunan kişiye zina iftirası haddi uygulanır."

İbn Ömer *radiyallahu anh* bu durumda o erkeğin liân yapması gerektiğini söylemiştir.

Şeybani, Şa'bî'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Bir adam karısını bain bir talakla boşar da kadın hamile olduğunu iddia eder, erkek ise hamileliğin kendisinden olmadığını söyleyerek reddederse, liân yapması

gerekir. Bu adam sadece liân yapmamak için böyle davranmıştır." Eş'as, Hasan'ın da böyle dediğini rivayet etmiştir. Ancak bu rivayette erkeğin liândan kaçmak için böyle davrandığından bahsedilmemiştir. Bu meselede kadın eğer hamile değilse ve erkek ona zina isnadında bulunmuşsa, erkeğe iftira haddi uygulanır.

İbrahim en-Nehai, Atâ ve Zühri dediler ki: "Kadın bain olarak boşandıktan sonra eski kocası ona zina isnadında bulunursa kocaya iftira haddi uygulanır. Doğan çocuk da eski kocanın nesebine kaydedilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[599]

Önceki sayfalarda da açıkladığımız gibi bu ayet, gerek karılarına gerekse yabancı kadınlara zina isnadında bulunan kimseler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir. Ancak bu genel hükmün, karılarına zina isnad eden erkeklerle ilgili kısmı, daha sonra (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ) **"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."**[600] ayeti ile neshedildi.

Bain talakla boşanan kadın, kendisini boşayan erkeğin artık karısı değildir. Kendisine zina isnad eden eski kocasına (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayetinin zahiri gereğince iftira haddinin uygulanması gerekir. Bain boşamadan ve karı kocalığın sona ermesinden sonra zina isnadı sebebiyle liân yapılmasını gerekli görenler, bu ayeti bir nass gelmeden neshetmiş olmaktadırlar. Oysa bilgi gerektiren bir nass olmadan Kur'an ayetlerinin neshedilmesi caiz değildir. Diğer taraftan liânın ispatında kıyasa yer yoktur. Çünkü Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* yapmış olduğumuz rivayetlerden anlaşıldığına göre liân, bir haddir. Hadlerin kıyas yoluyla ispatı mümkün değildir. Bunun yolu sadece nass veya icma'dır.

---

599 Nûr, 24/4
600 Nûr, 24/6

Şunu da belirtmeliyiz ki, bain talakla boşanan kadına eski kocası, ortada bir çocuk olmadığı halde zina isnadında bulunursa, liân yapılmayacağı ve eski kocaya iftira haddi uygulanması gerektiği hususunda fakihler ihtilaf etmemişlerdir. Dolayısıyla bu meselenin liân ayetinin kapsamına girmediği ve ayette bunun kastedilmediği ispatlanmış olmaktadır. Çünkü ayette çocuğun reddedilmesinden bahsedilmemektedir. Sadece zina isnadında bulunmaktan bahsedilmektedir. Çocuğun reddedilmesiyle ilgili hüküm, sünnetten alınmıştır. Kadının bain talakla boşanmasından sonra doğurduğu çocuğun reddedilmesi sebebiyle liân yapılması gerektiğine dair sünnetten bir delil gelmiş değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Çocuğun reddedilmesi durumunda eski eşler arasında liân yapılır. Çünkü bu, kocanın hakkıdır. Evliliğin devamı durumuna kıyas yapılarak çocuğun, kocanın nesebinden silinmesi ancak liân yapmakla mümkün olur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu dediğiniz, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayetinin hükmünü, kıyası kullanarak neshetmektir. Oysa ayeti kıyas ile neshetmek caiz değildir.

Şunu da ifade etmeliyiz ki; karı-kocalık bağı ortadan kalkmakla birlikte çocuğun reddedilmesi için liân yapmak caiz olsaydı, karı-kocalık bağı ortadan kalktıktan sonra eski kocaya had uygulanmaması için de liân yapmak caiz olurdu. Ortada bir çocuk olmadan eski karısına zina isnad eden erkeğe had uygulanması gerektiğine ve hadden kurtulması için de evlilik sona erdiğinden dolayı liân yapılmayacağına göre, evlilik sona ermiş iken çocuğun reddedilmesi için de liân yapılması gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah buyurdu ki:

(يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ اِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ)

"Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde"[601]

601 Talâk, 65/1

(وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ)

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman"[602]

Yüce Allah bu ayetlerde, kadınların boşanmasına hükmetmiştir. Size göre bain bir talakla boşanan bir kadın iddet beklemekteyken ikinci bir talakla boşanabilir. Buna bir engel görmemektesiniz. Bâin talakla boşanmış kadınla eski kocası arasında liân yapılmasına neden karşı çıkıyorsunuz?"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu sorunuz birkaç sebepten ötürü hükümsüzdür. Bu sebeplerden biri şudur: Yüce Allah boşamanın, boşayanın karısı üzerinde gerçekleşmesine hükmederken boşamanın, boşayanın karısından başka kadınlar üzerinde gerçekleşemeyeceğini bildirmiş değildir. Bunu hükmü, yani boşayanın karısı olmayan kadınlar üzerinde gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin hükmü, delile dayanmaktadır. Kadın iddet beklemekteyken koca tarafından boşanabileceğine dair delil mevcuttur. Liâna gelince bu, nikâhlı eşlere mahsustur. Kişinin nikâhlısı olmayan kadınlara zina isnad etmesi durumunda, (وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ) **"Namuslu kadınlara zina isnat edenler var ya"** ayeti gereğince kendisine iftira haddi uygulanması gerekir. Bu ayet, yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkekle aleyhine isnatta bulunulan kadın arasında liân yapılmamasını gerektirmektedir. Yapılmasını gerekli görüp ayetin hükmünü düşürenler, bir nassa dayanmaksızın ayeti neshetmiş olurlar ki bu da batıl bir şeydir. Bu sebeple biz evlilik bağı devam etmediği takdirde liânın yapılamayacağını söyledik. Şunu da belirtmeliyiz ki Cenab-ı Allah, kadınların boşanmasına hükmettiğine göre beynunetten (bir veya iki bain talakla boşanmalarından) sonra da onları boşamanın mümkün olacağına şu ayetle hükmetmiştir.

(فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ)

"Kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur." [603]

602 Bakara, 2/231
603 Bakara, 2/229

Yüce Allah daha sonra bu ayetin üzerine şunları da atfetmiştir:

(فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ)

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz."[604]

Bu ayette belirtildiği gibi Yüce Allah, kadının boşanmak için kocasına bedel ödemesinden sonra boşanmanın gerçekleşeceğine hükmedilmiştir. Çünkü müteakip ayetteki (فَإِنْ طَلَّقَهَا) fiilinin başındaki "fâ" harfi takibiye manasınadır. Yani kadının bedel ödemesinden sonra boşanma gerçekleşir. Kadının bain talakla boşanmasından sonra kendisine yapılan zina isnadı sebebiyle eski kocasıyla kendisi arasında liân yapılması gerektiğine dair Kitap veya sünnetten bir delíliniz mevcut değildir. Şunu da belirtmeliyiz ki kadının bir veya iki bain talakla boşanmasından sonra da boşanabileceğini kıyas yoluyla ispatlamak mümkündür. Ama bain talakla boşandıktan sonra kendisine yapılan zina isnadı sebebiyle eski kocasıyla kendisi arasında liân yapılması gerektiğini kıyas yoluyla ispatlamak mümkün değildir. Çünkü liân, bir haddir. Hadlerin ispatında kıyasa yer yoktur. Şunu da söylemeliyiz ki liân, eşlerin birbirlerinden bain olarak ayrılmalarını gerektirir. Kadının bain şekilde boşanmasından sonra eski kocasıyla liân yapması sahih olmaz. Beynuneti yani eşlerin birbirlerinden bain olarak boşanmalarını gerektirmeyen bir liânı uygulamanın anlamı yoktur. Çünkü liân, evliliğin bain bir şekilde sona erdirilmesini sağlamak amacıyla konulmuş bir hükümdür. Beynunet sonucunu doğurmayacak olan liânın bir hükmü yoktur. Mezhebimize göre liân, bain boşanma sonucunu doğuran kinayeli lafızlar yerine geçmektedir. Evliliğin sona ermesinden sonra eski karıya hitaben eski kocanın (أَنْتِ خَلِيَّةٌ وَبَائِنٌ وَبَتَّةٌ) "Sen bekârsın, bâinsin, kesin olarak benden kopmuşsun" gibi kinayeli lafızlar sarfetmesi ile boşama gerçekleşmez. Eşlerin bain olarak ayrılmalarından sonra bu kinaî lafızların sarfedilmesi sebebiyle ayrı bir boşama gerçekleşmeyeceğine göre, eşlerin birbirinden ayrılıp evliliğin sona ermesinden sonra liân yapmanın da hükümsüz olması gerekir. Ama sarih boşamada hüküm böyle değildir. Çünkü sarih boşama

604 Bakara, 2/230

ile eşler arasındaki evlilik bağı kesin bir şekilde sona ermiş olmaz. Bilindiği gibi sarih boşamadan sonra kadın iddet beklemekteyken kocası ona ric'at/dönüş yapabilir. Birinci boşamadan sonra kadın iddet beklemekteyken kocası onu ikinci bir talakla boşarsa, bu da onları dönüşü olmayan kesin bir şekilde birbirinden ayırmış ve birbirine haram kılmış olmaz. Sadece talak sayısında eksilmeye yol açar. Bu sebeple sarih talakla boşanmanın ardından iddet beklemekteyken kocasına temelli haram olmak ve dönüşü olmayan bir şekilde ayrılmış olmak için değil de talak sayısını azaltmak için ikinci bir talakla boşanabilir. Şunu da söylemeliyiz ki boşamanın gerçekleşmesi, liânın yapılması için temel teşkil etmez. Çünkü ergen olmamış kızı ve akıl hastası kadını boşamak mümkün olduğu halde bunlarla kocaları arasında liân yapılmaz.

Karısına zina isnadında bulunduktan sonra onu üç talakla boşayan kimsenin durumuyla ilgili olarak ulema farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Züfer ve Muhammed dediler ki: "Zina isnadından sonra kadın boşanma veya başka bir sebeple kocasından ayrılırsa kocaya iftira haddi uygulanmayacağı gibi liân da yapılmaz." Sevri de bu görüştedir.

Evzai, Leys ve Şafiî dediler ki: "Bu durumda liân yapılır."

Hasan b. Salih dedi ki: "Karısı hamileyken kocası ona zina isnadında bulunur ve kocasının kendisiyle liân yapmasından önce kadın doğum yapar ve sonra da ölürse, çocuğu kocasının nesebine ait kılınır ve kocaya da iftira haddi uygulanır. Koca liân yapar da kadın ölünceye kadar liân yapmazsa, kocaya iftira haddi uygulanır ve birbirlerine mirasçı olurlar. Koca, zina isnadında bulunduğu karısını hamileyken boşar ve kendisiyle liân yapmazdan önce kadın doğum yaparsa artık liân yapamaz ve kendisine iftira haddi uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Eşlerin bain olarak birbirlerinden ayrılmalarından sonra liân yapmalarının mümkün olmayacağını açıklamıştık. Liân yapılamayacağından mezhebimiz müçtehidlerine göre zina isnadında bulunan kocaya iftira haddi uygulanmayacak,

Hasan b. Salih'e göre ise iftira haddi uygulanacaktır. Zina isnadında bulunan koca kendini yalan söylediğini itiraf etmediği takdirde kendisine iftira haddi uygulanması caiz olmaz. Kadın, kocasının bu isnadının doğru olduğunu söylediği ancak liânın düşmesi gibi kocanın, yalan söylediğini itiraf etmesi durumunda da liânın düşmesine hükmedilir. Bu durumda kocanın kendini yalanlaması sebebiyle değil, hâkimin hükmetmesiyle liân düştüğünden had uygulamak gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bir adam yabancı bir kadına zina isnadında bulunduktan sonra onunla evlenirse, kendisine uygulanacak olan zina iftirası haddi, liâna dönüşmez. Bir kişi karısına zina isnadında bulunduktan sonra onu boşarsa, yapması gereken liân iptal edilmez."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Evlilik halinde bazen liân bazen de had gerekebilir. Mesela zina isnadında bulunan koca evlilik devam ederken kendini yalanlarsa, had cezasına çarptırılır. Evliliğin sona ermesinden sonra ise hiçbir halde liân yapılmaz.

Karısının hamileliğini reddedip çocuğun kendisinden olmadığını söyleyen koca hakkında ilim ehli kimseler farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

Ebu Hanife dedi ki: "Adam, bu hamilelik benden değildir" dediğinde karısına zina isnad etmiş sayılmaz. Bunu demesinden bir gün sonra karısı doğum yaparsa, doğumdan sonra kocası çocuğu reddetmediği takdirde liân yapılmaz." Züfer de bu görüştedir.

Ebu Yusuf ile Muhammed dediler ki: "Kocanın böyle demesinden sonra altı ay geçmeden kadın o çocuğu doğurursa, liân yapılır."

Ebu Yusuf'tan gelen başka bir rivayete göre koca, doğumdan önce karısıyla liân yapar.

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Kadının hamileliğinin kocası tarafından reddedilmesi sebebiyle liân yapılır."

Rebî'in Şafiî'den naklettiği bir görüşe göre kadının doğum yapmasından önce kocası onunla liân yapamaz.

Ebu Hanife, hamileliğin reddedilmesi sebebiyle liân yapılması gerektiğini söylemiştir. Çünkü hamilelik kesin olarak tespit edilmiş olmayabilir. Kadının karnındaki şişkinliğin gaz veya hastalık sebebiyle olması mümkündür. Böyle olunca da kocanın bu şişkinliği hamilelik zannederek reddetmesini zina isnadı olarak değerlendirmemiz caiz olmaz. Zira zina isnadı, ihtimal ile sabit olmaz. Bilindiği gibi hem zina isnadı anlamına hem de başka anlama gelebilecek üstü kapalı bir ifadeyi kocanın kullanması sebebiyle liân ne de had gerekir. Karısının karnını şişkin vaziyette gören kocanın reddettiği şey, çocuk olabileceği gibi başka bir şey de olabilir. Çocuk doğmadan önce onun bu reddedişi sebebiyle liân yapmak caiz olmaz. Sonra kadın aradan altı ay geçmeden bir çocuk doğurursa, kocasının reddetmesi esnasında hamile olduğunu kesin olarak anlamış oluruz. Ancak yine de bu durumda liân yapmak gerekmez. Çünkü bu, zina isnadının şarta bağlanmasını gerektirmektedir. Zina isnadının şarta bağlanması ise caiz değildir. Mesela bir kişi, karısına hitaben "Eğer doğum yaparsan sen zinakârsın" derse, karısının doğum yapması halinde ona zina isnad etmiş olmaz.

Hamileliğin reddi sebebiyle liân yapılmasını gerekli görenler, şu rivayetleri delil göstermektedirler.

A'meş'in bildirdiğine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

«أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَاعَنَ بِالْحَمْلِ»

"Hamileliğin reddedilmesi sebebiyle Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem liân yaptırdı."[605]

Bu hadisin aslı şöyledir. İsa b. Yunus ile Cerir'in bildirdiklerine göre Alkame, Abdullah b. Mesud'un *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam dedi ki:

«لَوْ أَنَّ رَجُلًا وَجَدَ مَعَ امْرَأَتِهِ رَجُلًا فَإِنْ تَكَلَّمَ جَلَدْتُمُوهُ، وَإِنْ قَتَلَ قَتَلْتُمُوهُ، وَإِنْ سَكَتَ سَكَتَ عَلَى غَيْظٍ»

605 Müsnedu'l Bezzar: 4/333

"Bir adam, bir erkeği kendisinin karısıyla birlikte görür de bunu anlatırsa ona iftira haddi uygularsınız. O erkeği öldürürse siz de kendisini öldürürsünüz. Susarsa öfkeli halde susmuş olacaktır."[606]

Bu hadise üzerine liân ayeti indi. Adam bununla imtihan edildi. Sonra Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardı ve karısıyla liân yaptı. Bu hadiste adamın karısının hamileliğinden sözedilmediği gibi liânı da hamileliği reddedişi sebebiyle yapmasından söz edilmemiştir.

İbn Cüreyc'in bildirdiğine göre Kasım b. Muhammed, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam gelip "Bir adamın karımla cinsel ilişkide bulunduğunu gördüm!" dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* o adamla karısı arasında liân yaptırdı. Ve ***"kadın, şu evsafta bir çocuk doğurursa babasına, şu evsafta doğarsa da zina edene aittir"*** dedi.[607]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İkrime, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Hilal b. Ümeyye, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vararak karısının şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulundu.

(الْبَيِّنَةَ وَإِلَّا حَدٌّ فِي ظَهْرِكَ)

"Beyyine (şahit) getirmen gerekir. Aksi halde senin sırtına had vurulur."[608]

Bu hadisin son kısmında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur: ***"Kadını takip edin. Şu vasıfta bir çocuk doğurursa, çocuk Şerik b. Sehma'nındır."***

Abbad b. Mansur da İkrime'nin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* böyle bir rivayette bulunduğunu söylemiştir. Bu rivayetlerde anlatıldığına göre Hilal b. Ümeyye, karısına zina isnadında bulunmuştur.

606 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/666
607 Bkz: Abdurrezzak, el-Musannef: 7/114
608 Ebu Davud, Talâk, 27

Ebu Hanife'ye göre kadın hamile de olsa kocasının ona zina isnadında bulunması durumunda liân yapılması gerekir. Ama zina isnad etmeksizin hamileliğini reddederse, liân yapmak gerekmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurdu: (وَإِنْ كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) **"Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin."**[609] Kadınlar, satın alınan bir cariyenin hamile olduğunu söylerlerse, hamilelik kusuru sebebiyle o cariye geri verilebilir.

Kaste benzer öldürmenin diyetiyle ilgili olarak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur:

(مِنْهَا أَرْبَعُونَ خِلْفَةً فِي بُطُونِهَا أَوْلَادُهَا)

"Bu develerin de kırk tanesi hamilelik süresinin ortalarında olan ve yavruları karınlarında bulunanlardan olmalıdır."[610]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hamile kadına verilen nafaka, hamile olduğu için değil, iddet beklemekte olduğu için verilir. İddeti devam ettiği sürece onu boşayan eski kocası tarafından nafakasının verilmesi gerekir. Bilindiği gibi hamile olmayan boşanmış kadına da nafaka verilmesi vaciptir. Şu halde ayette kadının hamileliğinden bahsedilmesi, iddetinin doğumla sona ereceğinin ve doğumdan sonra kendisine nafaka verme yükümlülüğünün artık ortadan kalkacağının bilinmesi içindir. Satın alınan cariyenin hamilelik kusuru sebebiyle geri verilmesine gelince bu, şüphe sebebiyle düşmeyen diğer haklar gibi şüphe ile birlikte caizdir. Haddin ise şüphe ile birlikte sübutu ve uygulanması caiz değildir. Bu bakımdan ikisi birbirinden ayrılmaktadır. Kaste benzer öldürmenin diyeti olarak develerden kırk tanesinin hamileliklerinin orta aşamasında olmasını gerekli görenler, galip zanlarına/ağırlıklı kanaatlerine dayanarak bunun gerekli olduğunu söylemişlerdir. Bunun gibi bir şeye yani şüphe veya galip zanna dayanarak had uygulamak caiz olmaz. Bu, şuna benzemektedir: Kadında kanama görüldüğünde hayız olduğuna hükmedilir. Ancak bu kanama üç gün sürmedikçe hayız olduğuna kesin olarak hükmedil-

609 Talâk, 65/6
610 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/185

mez. Aynı şekilde görünürde hamile olduğu zannedilen kadının gördüğü kanama hayız sayılmaz. Ancak daha sonra hamile olmadığı anlaşılırsa, o kanama hayız olur. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal b. Ümeyye hadisesinde, ***"Kadın şöyle ve şöyle bir çocuk doğurursa o çocuk, Şerik b. Sehma'dandır"*** buyurmuştu. Çocuğu Hilal'e nispet ederken de gerçekten onun nesebinden olduğu manası anlaşılır. Bu da liân yapmakla, karısı hamileyken Hilal'in o çocuğu reddetmediği manasına delalet eder. ***"...o çocuk, Şerik b. Sehma'dandır"*** buyurmakla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun Şerik'in nesebine bağlanacağı manasını kasdetmemiş, sadece galip zannına dayanarak onun sulbünden geldiğini kasdetmiştir. Çünkü zina sonucu doğan çocuğun nesebi, çocuğun annesiyle zina eden erkeğin nesebine bağlanmaz.

Zira Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(الولَدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحجْرُ)

"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır."[611]

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İkrime'nin İbn Abbas'tan *radiyallahu anh* rivayet ettiğine göre Hilal b. Ümeyye hadisesinde Hilal ile eşi liân yaptıktan sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (وَقضى أَنْ لَا يُدْعَى وَلَدُهَا لأبٍ) ***"Hilal'in karısının doğurduğu çocuğun bir babaya nispet edilmemesine hükmetti"*** buyurmuştur[612]"

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi Abbad b. Mansur, İkrime'den rivayet etmiştir. Abbad, zayıf bir ravidir. İlim ehlinin, Abbad'ın rivayet ettiği bu hadiste Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* ait olmayan bazı sözlerin mevcut olduğu, yani bu hadisin müdrecliği hususunda şüphesi yoktur. Abbad b. Mansur'dan başkası bu hadisi zikretmiş değildir. Şüpheye dayanarak çocuğun nesebini reddetmenin ve kadına zina isnadında bulunmanın caiz olmadığına Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği şu hadis delalet etmektedir:

611 Buhari, Büyû', 3
612 Ebu Davud, Talâk, 27

(أنَّ أَعْرَابِياً أتَى رَسُولَ اللهِ-صلى الله عليه وسلم-فَقَالَ: إنَّ امْرَأتي ولَدَتْ غُلاَماً أَسْوَدَ، وإنِّي أَنْكَرْتُهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ- صلى الله عليه وسلم -:»هَلْ لَكَ مِنْ إبِلٍ؟ «. قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: «فَمَا أَلْوَانُهَا؟ «. قَالَ: حُمْرٌ، قَالَ: «هَلْ فيها مِنْ أوْرَقَ؟ «. قَالَ: إنَّ فيها لَوُرْقاً، قالَ: «فَأَنَّى تُرَى ذَلِكَ جَاءَهَا؟ «. قَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ! لعله عِرْقٌ نَزَعَهَا قَالَ: «وَلَعَلَّ هَذَا عِرْقٌ نَزَعَهُ«)

Bir bedevi Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek şöyle dedi:

- Karım siyahi bir çocuk doğurdu. Ben de çocuğun bana ait olmadığını söyledim.

- ***Senin develerin var mı?***

- Evet, var.

- ***Renkleri nasıl?***

- Kızıl renklidirler.

- ***Aralarında esmer olan var mı? Sence bu esmerlik onlara nereden gelmiş olabilir***?

- Muhtemelen bir damar çekmiştir.

- ***Senin çocuğa da o siyahlığı bir damar çekmiş olabilir.***[613]

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bedevinin bir şüpheye dayanarak o çocuğu kendi nesebinden reddetmesine ruhsat vermedi. Bu hadis, şüpheye dayanarak nesebin reddedilmesinin caiz olmadığına delalet etmektedir.

---

613 Buhari, el-İ'tisam bi'l Kitabi ve's Sünneti, 13

[Bir Kimse Karsının Doğurduğu Çocuğun Nesebini Redderse Lian Yapması Gerekir Mi?]

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir adam karısının doğurduğu çocuğun nesebini reddederse liân yapması gerekir."

Şafiî dedi ki: "«Bu çocuk zina sonucu doğmuştur» demedikçe liân yapması gerekmez."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam karısıyla liân yaptı, kadının doğurduğu çocuğu reddetti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* da onları birbirinden ayırdı ve çocuğu kadının nesebine katarak ona verdi."

İbn Ömer *radiyallahu anh* bu rivayetinde, kocanın çocuğu reddetmesi sebebiyle eşi ile liân yaptığını haber vermiştir. Çocuğun nesebini reddetmenin onu doğuran kadına zina isnadı sayılıp liân gerektirdiği böylece ispatlanmış olmaktadır.

Biri Kocası Olmak Üzere Dört Kişinin Bir Kadının Zina Ettiğine Şahitlik Etmesi

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Biri kocası olmak üzere dört kişi bir kadının zina ettiğine şahitlik ederlerse, şehadetleri geçerli olur ve kadına zina haddi uygulanır."

Mâlik ile Şafiî dediler ki: "Bu durumda koca liân yapar. Diğer üç şahide ise zina iftirası haddi uygulanır." Hasan ile Şa'bi'nin de böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Koca liân yapar. Diğer üç şahide ise zina iftirası haddi uygulanır."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ﴾

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[614]

Bu ayette şahitlerin arasında kocanın bulunup bulunmaması, şahitlerin dördünün de yabancılardan olması gerektiği gibi bir ayrıntıya girilmemiştir.

Başka bir ayette de şöyle buyrulmuştur:

﴿وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً﴾

"Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun."[615]

Yabancı bir adam bir kadına zina isnadında bulunur be biri kadının kocası olmak üzere dört şahit getirirse, Ayetin zahiri bunların şehadetlerinin geçerli olmasını, zina isnadında bulunan adama iftira haddi uygulanmamasını ve şehadetin gereğinin kadın üzerinde icra edilmesini gerektirmektedir. Şunu da belirtmeliyiz ki kocanın karısına karşı yapacağı şahitlik, diğer haklarda, kısasta, hırsızlık, zina iftirası ve içki içme cezası gibi diğer hadlerde geçerli olduğu gibi zinada da geçerli olmalıdır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Koca, karısına zina isnadında bulunduğunda liân yapması gerekir; bu işte şahit olması caiz değildir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Koca kendisinden başka üç kişi ile birlikte gelerek şehadet kalıbını kullanarak karısının zina yaptığına şahitlik ederse, karısına zina isnad etmiş sayılmaz. Dolayısıyla liân yapması da gerekmez. Ancak karısına zinad edip de dört şahit getirmezse liân yapması gerekir. Tıpkı yabancı bir kimse gibi zina isnadında bulunduğunda dört şahit getirmezse yabancı isnatçıya iftira haddi uygulanması gerektiği gibi, şahit getiremeyen isnatçı kocanın da liân yapması gerekir.

614 Nisâ, 4/15
615 Nûr, 24/4

Yabancı isnatçıyla birlikte üç kişi gelip kadının zina ettiğine şehadette bulunurlarsa, o yabancı kişi zina iftirasında bulunmuş sayılmaz. Kocanın durumu da işte böyledir.

Eşlerden Birinin Liâna Yanaşmaması

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Eşlerden liâna yanaşmayan hapsedilir. Liân yapmayı kabul edinceye kadar hapiste tutulur."

Mâlik, Hasan b. Salih, Leys ve Şafiî dediler ki: "Eşlerden hangisi liâna yanaşmazsa kendisine had uygulanır. Erkek yanaşmazsa, kendisine zina iftirası haddi uygulanır. Kadın yanaşmazsa, kendisine zina haddi uygulanır."

Muâz b. Muâz'ın bildirdiğine göre Eş'as, Hasan'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Erkek liân yapar da kadın liâna yanaşmazsa hapsedilir."

Mekhul, Dahhâk ve Şa'bî'nin şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Erkek liân yapar da kadın liâna yanaşmazsa recmedilir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالّٰتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِنْكُمْ)

"Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin."[616]

Başka bir ayette şöyle buyrulmuştur:

(ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ)

"Sonra dört şahit getiremeyenler var ya"[617]

Karısının Şerik b. Sehma ile zina ettiği iddiasında bulunduğu esnada Hilal b. Ümeyye'ye Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştu:

616 Nisâ, 4/15
617 Nûr, 24/4

(ائْتِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ وَإِلَّا فَحَدٌّ فِي ظَهْرِكَ)

"Dört şahit getir. Aksi halde sırtına had vurulur."[618]

Maiz ile Gamidiyeli'yi dörder defa zina ikrarında bulununcaya kadar Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* hep geri çevirmiş, dört defa ikrarda bulunmalarından sonra recmetmişti. Liân yapmadığından ötürü kadına zina haddi uygulamanın caiz olmadığı böylece ispatlanmış oldu. Çünkü liânne bir beyyine, ne de bir ikrardır.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(لَا يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ إِلَّا بِإِحْدَى ثَلَاثٍ: كُفْرٌ بَعْدَ إِسْلَامٍ أَوْ زِنًا بَعْدَ إِحْصَانٍ أَوْ قَتْلُ نَفْسٍ بِغَيْرِ نَفْسٍ)

"Müslüman bir kişinin kanı ancak üç şeyden biri ile helal olur: Müslüman olduktan sonra küfre dönmek veya muhsan olduktan sonra zina etmek veya bir kimseyi öldürmemiş olan birini öldürmek."[619]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu hadiste sayılan üç sebep dışında bir insanın öldürülemeyeceğini bildirmiştir. Liâna yanaşmamak, bu sebepler arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla liâna yanaşmayan kadının recmedilmesi gerekmez. Muhsan kadının recmedilmesi gerekmediğine göre muhsan olmayan kadının da değnek cezasına çarptırılmaması gerekir. Çünkü hiçbir fakih bu ikisi arasında fark olduğunu söylememiştir.

Yukarıdaki hadiste geçen (امْرِئٍ مُسْلِمٍ) ***"Müslüman bir kişi"*** ifadesi, kadını değil sadece erkeği kapsar, denilecek olursa, buna şöyle cevap verilebilir: Hakikat böyle değildir. Bu ifadeyle kadının da kastedildiği ve bu hükmün kadınlarla erkekler için genel olduğu hususunda fakihler arasında ihtilaf yoktur. Şunu da söyleyelim ki bu ifade, kadın erkek ayırımı yapmadan insan cinsini ifade etmek içindir.

---

618 Tahavi, Şerhu Maâni'l-Âsâr: 3/101

619 Ebu Davud, Diyat, 3

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(اِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ اُخْتٌ)

"Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa"[620]

(يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ)

"Kişinin kardeşinden kaçacağı gün."[621]

Şunu ifade etmeliyiz ki davalarda ve hadlerde geri çekilmekle kişi öldürülmeyi hak etmediğine göre, liânda da geri çekilmekle öldürülmeyi haydi haydi hak etmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ)

"Mü'minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun."[622]

Yani zina haddinin uygulanışına mü'minlerden bir topluluk şahit olsun. Sonraki ayetlerden birinde şöyle buyrulmuştur:

(وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ اَنْ تَشْهَدَ اَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللّٰهِ اِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ)

"Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah adına yemin etmesi), kadından cezayı kaldırır."[623]

Bu ayette (الْعَذَابَ) "ceza" kelimesi eliflâm ile marife kılındığı için bununla, (وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَٓائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) **"Mü'minlerden bir topluluk**

620 Nisâ, 4/176
621 Abese, 80/34
622 Nûr, 24/2
623 Nûr, 24/8

da onların cezalandırılmasına şahit olsun" ayetindeki azap/ceza ile mezkûr zina cezasının kastedildiğini anlamaktayız."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu ayetler, aynı hadiseden ve aynı hükümden bahsetmiyor ki sizin dedikleriniz bir hüküm ifade etsin. Çünkü surenin baş kısmında zina edenlerin hükmü, sonraki ayette ise zina isnadında bulunanların hükmü açıklanmaktadır. Bu ayet, karılarına ve yabancı kadınlara zina isnadında bulunan erkekler hakkında genel bir şekilde uygulanan sabit bir hükümdü. Ancak daha sonra karılarına zina isnad edenlerle ilgili kısmı, liân ile neshedildi. Zina haddini açıklayan ayette azaptan bahsedilmesi, sonra eşlerin liân yapmasını anlatan ayette de azaptan bahsedilmesi, liân ayetindeki azap ile zinakârların haddini anlatan ayetteki azabın kastedilmiş olmasını gerektirmez. Çünkü azap kelimesi, sadece had anlamını ifade etmeye mahsus bir kelime değildir.

Mesela bazı ayetlerde şöyle buyrulmuştur:

(اِلَّٓا اَنْ يُسْجَنَ اَوْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ)

"...cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır."[624]

(لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَد۪يدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُ)

"Kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağımya da kafasını keseceğim."[625]

(وَمَنْ يَظْلِمْ مِنْكُمْ نُذِقْهُ عَذَابًا كَب۪يرًا)

"Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse, ona büyük bir azap tattırırız."[626]

Bu ayetlerde de azap kelimesiyle had kastedilmiş değildir.

---

624 Yusuf, 12/25
625 Neml, 27/21
626 Furkan, 25/19

Ubeyd b. Abras, bir şiirinde şöyle demiştir:

(والمَرْءُ ما عاشَ في تكذيبٍ ... طُولُ الحَياةِ لَهُ تَعْذِيبُ)

"Kişi yalanlama içinde yaşadığı sürece

Ömrün uzunluğu onun için bir azaptır."

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

(السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنْ الْعَذَابِ)

"Yolculuk, azaptan bir parçadır."[627]

"Azap" kelimesi acı verici ve incitici şeylerin sadece bir türüne özgü olmadığına, liân ayetindeki azap kelimesiyle bütün azap çeşitleri kastedilmediği bilindiğine göre, liân ayetindeki azap kelimesiyle mutlaka iki manadan biri kastedilmiş olmaktadır. Bu kelimeyle kendisine azap denilebilecek her türlü azap kastedilmiş olabileceği gibi bu kelime açıklanmaya muhtaç mücmel bir kelime de olabilir. Çünkü liân ayetindeki azap kelimesiyle mahud/bilinen bir azabın kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü mahud/bilinen, daha önce kendisinden sözedilmiş olan bir şeye denir ki, daha sonra gelen kelam kendisine raci olur. Zira mahud/bilinenin ne olduğu, muhataplar tarafından bilinmektedir. Zaten kelamdan kastedilen de kelamın ona dönmesidir. Kocanın zina isnad etmesinde ve liânın gerekmesinde, kadına zina haddi uygulanmasını icab ettiren bir şey bulunmadığına göre, ayette geçen azap kelimesiyle zina haddinin kastedilmiş olması doğru olmaz. Bu böyle olduğuna, kasame'de[628] yemin ettirmek davacının hakkı olduğuna, zanlılar yemine yanaşmadıklarında hapsedildiklerine

627 Buhari, Umre, 20

628 [*Kasâme*, bir fıkıh kavramı olarak, muhakeme usûlünde yaptırılan bir tür yemin şeklidir. Bir mahallede veya yakınında öldürülmüş bir insan bulunur da, kimin öldürdüğü bilinemezse, fakat velîsi, elinde bir delil olmadığı halde o mahalle halkı tarafından öldürüldüğünü iddia ederse, hâkim o mahalle halkından 50 kişiyi seçer. Bunlardan her biri öldürülen şahsı kendilerinin öldürmediğine ve kimin öldürdüğünü de bilmediğine yemin ederler. Bunun üzerine hâkim, o mahalle halkının ölen kişinin diyetini vermesine hükmeder. O mahallede, 50 kişi bulunmaması halinde yemin tekrar ettirilerek 50'ye tamamlanır. İçlerinden biri yemin etmekten kaçınırsa,

göre, liâna yanaşmayan eşin de hadde çarptırılmaktansa hapsedilmesi haydi haydi uygun olur. Çünkü fıkıh usûlüne göre liâna yanaşmayan eşe had uygulanacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır. Liâna yanaşmayan eşin hapsedilmesi gerekir. Şunu da ifade etmeliyiz ki yemine veya liâna yanaşmamanın iki manası vardır. Bu, ya üzerine yemin ettirilen şeyin bedelidir ya da suçun ikrar edilmesi yerine geçer. Hadlerin bedelinin olması sahih değildir. Şahitlik üzerine şahitlik, kadînin kadîye mektup yazması, erkeklerle birlikte kadınların da şahitlik etmesi gibi başkasının yerine geçen bir şeye dayanarak had uygulamak caiz değildir.

Şunu da söylemeliyiz ki yemine veya liâna yanaşmamak açık bir ikrar olmadığına göre, ona dayanarak had uygulamak caiz olmaz. Bu tıpkı imâda bulunmak, hem zinaya hem de başka şeylere ihtimali olan bir kelimeyle konuşmak gibidir. İkrarda bulunan veya zina isnadında bulunan kişiye buna dayanarak had uygulamak caiz olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hilal b. Ümeyye hadisesiyle ilgili olarak İbn Abbas *radiyallahu anh* ve başkalarından gelen rivayetlerde anlatıldığına göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşler arasında liân yapacağı zaman kadına va'z-ü nasihatte bulunmuş, dünya azabının ahiret azabına nispetle daha hafif olduğunu bildirmişti. Aynı şekilde erkeğe de bu öğütleri vermişti. Bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünya azabı ile zina ve iftira/kazf hadlerini kasdetmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu söylediğiniz yanlıştır. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, dünya azabı ile hapis veya suçun ikrarı edilmesi durumunda haddi kasdetmiştir. Eğer zina haddini kasdetmişse bu, kadının kendisine had uygulanmasını gerektiren bir ikrarda bulunması durumunda söz konusu olur. Zina isnad eden kocanın kendini yalanlamasında liâna yanaşmamanın hapsi değil de zina iftirası haddini gerektirdiğine dair bir delil bulunmamaktadır.

Bir kişi çıkıp şöyle biri itirazda bulunabilir: "Kadının liâna yanaşmaması, kocanın da liân yeminlerini etmesi durumunda ancak kadına zina haddi uygulanması gerekir. Kocanın liâna yanaşmaması ve kadının liân yeminlerini etmesi durumunda kocaya zina iftirası/kazf haddi uygulanması gerekir."

---

yemin edînceye veya katili biliyorsa söyleyinceye kadar hapsedilir. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liâna yanaşmamak ve diğerin eşin liân yeminlerini etmesi durumunda, yanaşmayan eşe had uygulamak gerekmez. Mesela bir kişi bir adama zina isnadında bulunursa o adamın yemin etmesini talep edemez. Adamın yemine yanaşmaması ya da yemin etmesi durumunda isnatta bulunan kişi ona had uygulanmasını isteyemez. Diğer hadlerde de hüküm aynıdır. Onlarda da davalıya yemin ettirilmez. Yemine yanaşmama veya yeminin reddedilmesi sebebiyle onlarda da haddin uygulanmasına hükmedilmez.

Çocuğun Kocaya Ait Olmadığı Davasında Eşlerin Birbirlerini Doğrulaması

Ebu Hanife, Züfer, Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafiî dediler ki: "Liân yapılmadan çocuğun nesebi kocanın üzerinden alınmaz."

Mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Kadının, çocuğun kocasına ait olmadığına dair kocasının iddiasını doğrulaması, liânı iptal eder. İptal edilince de çocuğun nesebi, kocanın üzerinden alınmaz."

Mâlik ile Leys dediler ki: "Kadının, doğurduğu çocuğun kocasından olmadığına dair kocasının iddiasını doğrulaması durumunda çocuk, kocanın nesebine kaydedilmez ve kadına zina haddi uygulanması gerekir."

İbn Kasım, Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Dört kişi bir kadının dört ay önce zina ettiğine, şimdi hamile olduğuna, kocasının dört aydan bu yana kayıp olduğuna şahitlik ederler, imam/devlet başkanı da onu doğum yapıncaya kadar beklettikten sonra recmeder. Sonra kocası çıkıp gelir ve 'Ben eşimin rahmini temiz olarak bırakıp gitmiştim' diyerek çocuğu reddeder ve liân yaparsa çocuk, onun nesebinden silinir. Bu durumda liân yapmadan çocuğun nesebi onun üzerinden alınmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولَدُ للفراشِ وللعاهِرِ الحجَرُ) "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır"[629] buyurmuştur.

629 Buhari, Büyû', 3

Bu hadisin zahiri, doğan çocuğun nesebinin, annesinin yatağına sahip olan yani onun kocası olan kişiye ait olmasını, onun nesebinden asla alınmamasını gerektirmektedir. Ancak böyle bir durumda liân yapılarak çocuğun babanın nesebinden alınarak annesine verilmesi gerektiğine dair sünnet varid olmuştur.

Büyük İslam merkezlerinin fakihleri bu delile dayanarak bu şekilde hüküm vermişlerdir. Biz de bunu böylece kabul etmiş bulunmaktayız. Bunun dışında hakkında sünnet varid olmayan durumlarda çocuğun nesebi, yatak sahibinin yani kadınla nikâhlı olan kocanın nesebine bağlanır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* oğlu Hz. Hasan *radiyallahu anh* ın azatlısı Hasan b. Sa'd, Rebah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Ailem beni kendilerine ait rum bir cariye ile evlendirdi. Onunla ilişkide bulundum. Bana, benim gibi siyahi bir erkek çocuk doğurdu. Adını Abdullah koydum. Sonra ailemde Yuhanna adında rum bir genç onu iğfal edebileceğini anladı ve sonunda onunla zina etti. Cariye, kelerlerden bir keler gibi erkek bir çocuk doğurdu. Kendisine 'Bu da ne?!.' diye sordum. 'Yuhanna'dan...' dedi. Olayı Hz. Osman'a *radiyallahu anh* intikal ettirdik. Hz. Osman *radiyallahu anh* onlara şöyle dedi: 'Size Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hükmüne uygun şekilde hükmetmeme razı olur musunuz? Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nikâh sahibi erkeğe ait olduğuna hükmetmişti.' Böyle dedikten sonra Hz. Osman *radiyallahu anh* cariye ile eşi rebah'a değnekle vurma cezası uyguladı." Çünkü Rebah köleydi; eşi de cariye idi.[630]

Eşlerin Liân Sebebiyle Ayrılmaları

Ebu Hanife, Ebu Yusuf ve Muhammed dediler ki: "Eşler liân yaptıktan sonra hâkim onları birbirlerinden ayırmadıkça ayrılmış olmazlar."

Mâlik, Züfer b. Hüzeyl ve Leys dediler ki: "Eşler liân yaptıktan sonrahâkim onları birbirinden ayırmasa da-birbirlerinden ayrılmış olurlar."

Sevri ile Evzai dediler ki: "Sadece kocanın liânda bulunması sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelmez."

---

630 Ebu Davud, Talâk, 34

Osman el-Betti dedi ki: "Kocanın liânda bulunması bence talakı eksiltmez. Böyle bir durumda benim tercihime göre kocanın karısını boşaması daha iyi olur."

Şafiî dedi ki: "Koca, liânın kendisiyle ilgili kısmını ve şehadetini söyleyip tamamladığında karısı liânda bulunsa da bulunmasa da nikâhları sona erer ve kadın artık ona ebediyyen helal olmaz."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Osman el-Betti'nin "Liân sebebiyle karı koca birbirlerinden ayrılmazlar" demesi, sadece kendisinin görüşüdür. Ondan başka böyle bir şey diyen olmamıştır. Şafiî'nin de sadece kocanın lianla ilgili ifadeleri kullanmasıyla ayrılmanın meydana geleceğini söylemesi de böyledir. Bu, diğer fakihlerin söylediklerine aykırı bir görüş olup bunu ondan başka söyleyen olmamıştır.

Hâkim ayırmadıkça sadece liân sebebiyle eşlerin birbirlerinden ayrılmış olmayacağının delili şu rivayetlerdir:

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Şihab, Sehl b. Sa'd es Saidi'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir:

Uveymir el-Aclani, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* gelerek "Ya Resulallah, bir adam karısının bir erkekle zina ettiğini görürse o erkeği öldürsün mü ki (o öldürdüğünün akrabaları da) kendisini öldürsünler ya da ne yapmalı dersiniz?" dedi.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Allah sen ve eşin hakkında Kur'an (ayeti) indirdi. Git de eşini getir"*** buyurdu.

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: Uveymir ile eşi liân yaptılar. O sırada ben de diğer insanlarla birlikte Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanındaydım.

Liân bitince Uveymir, "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım. O, benden üç talakla boştur!" dedi ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisine emretmesinden önce karısını üç talakla boşadı.

İbn Şihab dedi ki: "Liân yapanların sünneti böyle oldu."[631]

---

631 Buhari, Talâk, 28

Nakledilen bu rivayet, liânın, eşlerin birbirinden ayrılmalarını gerektirmediğine delalet etmektedir. Çünkü Uveymir, "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" demiştir. Çünkü bu ifade, liândan sonra da nikâhın devam etmesi sebebiyle karı kocanın birlikteliğinin süreceği haberini vermektedir. Zira eşlerin birbirlerinden ayrılmaları bundan önce gerçekleşseydi Uveymir'in, nikâhında olmayan bir kadın hakkında "Ben bu kadını yanımda tutmaya devam etsem onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" demesi mümkün olmazdı. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda liândan sonra halâ kadının kendisinin nikâhında olduğunu belirtmesi, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* de bunu reddetmemesi, eşlerin sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmış olmayacaklarına delalet eder. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bir kimsenin yalanını doğruymuş gibi onaylaması ve iptal edilmiş bir nikâhın devam etmesini mübah görmesi mümkün değildi. Böylece eşlerin birbirlerinden ayrılmalarının liân sebebiyle olmadığı ispatlanmış oldu.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın kendisine şunları anlattığını bir yere yazmıştır:

Uveymir dedi ki: "Ya Resulallah, bir adamı karımın yanında (onunla zina ederken) görürsem, ne dersin onu öldüreyim mi?"

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona, ***"Karını getir. Hakkınızda ayet indi"*** dedi. Uveymir karısını getirdi ve onunla liân yaptı. Sonra "Eğer ondan ayrılmasam ona iftira etmiş olacaktım" dedi.[632]

Bu hadiste bildirildiğine göre Uveymir ile karısı sırf lian sebebiyle birbirlerinden ayrılmış değildirler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona emretmişti. Liândan sonra karısını üç talakla boşadığında Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu tasarrufuna karşı çıkmaması, boşamanın yerinde yapıldığına ve yerini bulduğuna delalet etmektedir.

Şafiî'nin kavline göre kocanın liân yapmasından sonra kadın ondan bain olarak ayrılmış olur. Bain olarak ayrılmış olan kadın tekrar boşandığında sonraki bu boşamalar gerçekleşmez. Bu bakımdan bu, mezkûr habere ters düşmektedir.

---

632 Taberani, el-Mucemu'l-Kebir: 6/115

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Uveymir hadisesiyle ilgili olarak İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Uveymir, karısını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda üç talakla boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onun bu boşamasını geçerli saydı. Uveymir, bu yaptıklarını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda yaptı."

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: "Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı. Artık ebediyyen bir araya gelemezlerdi."

Bu hadiste bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Uveymir el-Aclani'nin liândan sonra boşamasını geçerli saymıştır. İbn Şihab'ın "Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı" ifadesi de buna delalet etmektedir. Eşler eğer sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılsalardı, liândan sonra onları birbirinden ayırmak mümkün olmazdı.

Şu rivayet de buna delalet etmektedir: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Sehl b. Sa'd, Müsedded'in şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Ben on beş yaşındayken Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında birbiriyle liân yapan evli bir çift gördüm. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırdı. Adam, "Ey Allah'ın Resûlü, bu kadını yanımda tutmaya devam etseydim onun hakkında yalan söylemiş olacaktım" dedi.[633]

Bu rivayette de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liândan sonra eşleri birbirinden ayırdığı haber verilmektedir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Eyyüb, Said b. Cübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Ömer'e *radiyallahu anh*, kendi karısına zina isnad eden adamın hükmünün ne olduğunu sordum. Şöyle cevap verdi: Kocanın karısına zina isnad etmesi sebebiyle liân yapan Aclan oğulları kabilesine mensup bir karı kocayı Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdı. Onlara şöyle dedi:

633 Ebu Davud, Talâk, 27

(اللهُ يَعْلَمُ أَنَّ أَحَدَكما كاذِبٌ؛ فهَلْ مِنْكما تائِبٌ)

"Allah, ikinizden birinin yalan söylediğini biliyor. Biriniz tevbe edecek mi?"

Bu sözünü üç kez tekrarladı. Tevbeye yanaşmadılar. Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırdı.[634]

Bu hadiste de açıkça bildirildiğine göre eşlerin liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırmıştır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Nâfi', İbn Ömer'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* zamanında bir adam karısıyla liân yaptı. Kadının doğurduğu çocuğu reddetti. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de onları birbirinden ayırdı ve çocuğun nesebini kadına bağladı."[635]

Bu rivayette de liân yapan eşleri Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdığını açıkça ifade edilmektedir.

Şunu da belirtmeliyiz ki eşlerin birbirinden ayrılması sırf kocanın liânda bulunmasıyla olsaydı, Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka açıklardı. Çünkü o zaman eşler artık birbirlerine haram olacaklardı ve daha başka bazı hükümler söz konusu olacaktı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kocanın liânda bulunması sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana geldiğini bildirmediğine göre demek ki kocanın liânı sebebiyle böyle bir ayrılığın meydana gelmediği sabit olmuştur.

Şunu da belirtelim ki Şafiî'nin kavli ayete aykırıdır. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ)

"Eşlerine zina isnat edenlere gelince..."[636]

---

634 Buhari, Tefsir, Sûretu'n Nûr, 5; Ebu Davud, Talâk, 27
635 Buhari, Feraiz, 16
636 Nûr, 24/6

Bu ayetin devamında şöyle buyrulmuştur:

(فَشَهَادَةُ اَحَدِهِمْ)

"Onların her birinin şahitliği..."

Bu ayetlerden sonra gelen ayetlerden birinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَيَدْرَؤُا عَنْهَا الْعَذَابَ)

"Kadından cezayı kaldırır."[637]

Sadece kocanın liânı sebebiyle eşler birbirinden ayrılmış olsalardı kadın ona yabancı birisi sıfatıyla liân yapmış olacaktı ki bu, ayetin zahirine aykırı bir durumdur. Çünkü Cenab-ı Allah, liânın eşler arasında yapılmasını vacip kılmıştır.

Şunu da söylemeliyiz ki, ortada çocuk yok iken koca bain boşamadan sonra karısına zina isnadında bulunduğunda veya zina isnadında bulunduktan sonra karısını bain olarak boşadığında liân yapılmaz. Erkek yabancı biri iken liân yapılması caiz olmadığına göre, kadın da yabancı biri iken liân yapılması caiz olmaz. Çünkü bu durumda liân, eşlerin aynı yatakta yatmasına yani nikâhlarına son vermek için yapılır. Bain boşamadan sonra zâten aralarında nikâh bağı kalmamaktadır. Kadın eş değilken liân yapması mümkün değildir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân yapan eşleri Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* birbirinden ayırdığını bildiren rivayetler aslında şu manaya gelmektedir: Eşler liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmışlardır. Yalnız Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, erkeğe ***"Senin artık bu kadınla ilişkin sona ermiştir"*** diyerek, kadının ona helal olmayacağını bildirmiştir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, sözü hakikatinden ve manasından saptırmaktır. Çünkü ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** ve ***"Bu kadın artık sana helal değildir"*** sözleriyle eşler arasında

637 Nûr, 24/8

ayrılık meydana gelmemişse, demek ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırmamış, yalnızca onların birbirlerinden ayrıldıklarına dair verilen hükmü haber vermiştir. Hükmü haber veren kişi onları birbirinden ayırmış olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(الْمُتَلَاعِنَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا)

"Karşılıklı liân yapan eşler artık ebediyyen bir araya gelemezler."

Bu hadis, liân sebebiyle eşlerin birbirinden ayrılmış olacaklarını haber vermektedir. Liândan sonra yetkili otorite eşleri birbirinden ayırıncaya kadar aralarındaki nikâh bağı devam etseydi, liândan sonra eşler bir arada bulunmuş olacaklardı."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Denildi ki, bu hadisin Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilmiş olması sahih değildir. Ancak Hz. Ömer ile Hz. Ali'nin, "Liân yapan eşler birbirlerinden ayrılırlar ve bir araya gelmezler" dedikleri rivayet edilmiştir. Bununla da şunu kasdetmişlerdir: Yetkili otorite onları birbirinden ayırdıktan sonra, karşılıklı liân halinde oldukları sürece bir araya gelemezler. Bu hadisi Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* söylediği sahih olsa bile, bizim anlattığımız manadadır. Ayrıca liândan sonra da nikâhın devam ettiğine, hâkimin ayırmasıyla eşlerin birbirlerinden ayrılacaklarına delalet eden rivayetler de bu hadise eklenerek birlikte değerlendirilmelidirler. O rivayetlerle bu hadisi birlikte değerlendirdiğimizde şu mana ortaya çıkar: Liân yapan eşler, hâkimin onları birbirinden ayırmasından sonra bir araya gelemezler. Görüşümüzün isabetli olduğunun bir delili de şudur: Liân, bir tür şahitliktir. Bu şahitliğin hükmü ancak hâkim katında sabit olur. Dolayısıyla liân, hükmü ancak hâkim katında sabit olan şahitliğe benzemektedir. Buna göre hâkim hükmetmedikçe liân sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelmez.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Hâkim huzurunda olmadıkça davalar üzerine edilen yeminlerle hüküm sabit olmaz. Hâkim bir kişiye yemin ettirdiğinde o kişi davadan berâet eder. O davadan berâet etmesi için

yeni bir hüküm vermeye ihtiyaç kalmaz. Bu da sizin anlattığınız gerekçenin bozulmasını gerektirir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, anlattıklarımız açısından bizi bağlamaz. Çünkü biz şöyle demiştik: Liân, bir şahitliktir. Sahihliği diğer hukuk üzerine yapılan şehadetlerde olduğu gibi hâkimin hükmüne bağlıdır. Diğer hukuk üzerine edilen yeminler şahitlik değildir. Buna göre diğer hukuk üzerine yapılam şahitliklerde olduğu gibi liânın da sahih olması için şehadet lafzı ile yapılması gerekir. Ama davalar üzerine hâkimin yemin ettirmesi böyle değildir. Gösterdiği beyyinesi sebebiyle davacının iddia ettiği hakkı kazanması gibi, kadın da liân sebebiyle kendi canını hak eder (zina haddinden kurtulur). Davacının iddia ettiği hakkı kazanması ancak hâkimin hükmetmesiyle mümkün olduğuna göre kadının da kendi canını hak etmesi (zina haddinden kurtulması) için hâkimin buna hükmetmesi gerekir. Hukuk davasında yemin ettirmekle bir hak kazanılmaz. Ancak dava hemen sona erer. Davalı da eskiden olduğu gibi berêt-i zimmet hali üzere kalır. Liân ayrılığı, hukuk davasındaki yemin ettirmeden çok hukuk davasındaki şahitliğe benzemektedir. Yine liân sebebiyle olan ayrılık, hâkimin hükmüne bağlı olması bakımından hâkim tarafından (eşiyle cinsel ilişkide bulunabilmesi için) kendisine belli bir süre tanınan iktidarsız koca ile eşinin birbirinden ayrılmasına benzemektedir. Tanınan süre geçtiği halde cinsel ilişkide bulunulmamış olsa bile ayrılmalarına hâkim hükmetmeden eşler birbirinden ayrılmış olmazlar. Ayrılmalarına hâkim tarafından hükmedilmedikçe, liân yapan eşler de birbirlerinden ayrılmış olmazlar. Şunu da belirtmeliyiz ki eşlerin birbirlerinden ayrılmalarını kinayeli veya sarih bir şekilde ifade etmeyen diğer lafızların kullanılması sebebiyle eşler birbirlerinden ayrılmadıkları gibi, liân da, ayrılığın kinayeli veya sarih bir ifadesi olmadığı için, liân sebebiyle eşler arasında ayrılığın meydana gelmemesi gerekir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "İlâ, boşamanın kinayeli veya sarih bir ifadesi değildir.[638] Ama süresi geçince ilâ sebebiyle eşler arasında ayrılık meydana gelir."

---

638 [Îlâ, bir fıkıh kavramı olarak, erkeğin hanımına dört ay veya daha fazla yaklaşmayacağına dair yemin etmesi ya da bunu, eşime yaklaşırsam haccedeyim, kölem azad olsun gibi bir ibadet veya yükümlülüğe bağlamasıdır. (D.İ.B. Kavramlar Sözlüğü). Mütercim]

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Îlâ, boşamanın kinayeli bir ifadesi olabilir. Yalnız diğer kinayeli lafızlardan daha zayıftır. Başka bir manaya eklenmedikçe sırf ilâ sebebiyle eşler birbirinden ayrılmış olmazlar. Îlâ, belli süre içinde eşlerin cinsel ilişkide bulunmamalarıdır. Mesela bir adamın, cinsel ilişkide bulunmama anlamında karısına "Vallahi sana yaklaşmayacağım" demesi, o süre içinde eşlerin birbirine haram olmasına delalet eder. Çünkü haram kılmak, kadına yaklaşmaya yani onunla cinsel ilişkide bulunmaya engel teşkil eder. Liâna gelince onun, haramlığa delalet eden bir kelime olması hiçbir surette mümkün değildir. Liân en fazla kocanın, eşine zina isnadında bulunurken doğru söylediği ihtimalini gündeme getirir ki bu da eşlerin birbirine haram olmasını gerektirmez. Bilindiği gibi kadının zina ettiği beyyine ile sabit olsa bile bu, onun kocasına haram olmasını gerektirmez. Kocanın, karısının zina ettiğine dair iddiası asılsız, kadının ifadesi doğru ise kocasına haydi haydi haram olmaz. Böylece liân'ın eşleri birbirine haram kıldığına dair bir delilin olmadığı ispatlanmış oldu. Bu sebepledir ki liân yapan eşleri hâkim ayırmadan liân'ın onları ayırması söz konusu değildir. Hâkim onları ayırabildiği gibi koca da boşama yoluna giderek eşinden ayrılabilir. Şunu da söylemeliyiz ki, hâkimin hükmü olmadan liânı başlatmak sahih olmadığına göre, liâna bağlı olan ayrılma da ancak hâkimin hükmetmesi ile olur. Hâkimin hükmü olmadan ilâ yapmak sahih olduğuna göre, ilâ sebebiyle olan ayrılığın gerçekleşmesi için de hâkimin hükmüne ihtiyaç olmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân yaptıktan sonra eşlerin evliliği devam ettirme hususunda anlaşmaları durumunda bu anlaşmalarını geçerli saymayıp onları birbirinden ayırmak gerektiği hususunda sizinle ittifak etmiş olmamız, liânın eşleri birbirinden ayırmak gerektiğine delalet eder. Bu durumda başka bir sebep olmaksızın sırf liân sebebiyle birbirlerinden ayrılmaları gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu, Şafiî'nin usûlüne göre çelişkili bir ifadedir. Şundan ki o, başka bir sebep meydana gelmedikçe kadının dinden çıkmasının onun kocasından ayrı düşmesini gerektirmeyeceğini söylemiştir. O sebep de kadının üç âdet dönemi geçirmesidir. Üç âdet dönemi geçirdikten sonra eşler birbirlerinden ayrılmış olurlar. Bu aşamadan sonra evliliklerinin devamı hususunda anlaşırlarsa bu anlaşmaları geçerli sayılmaz. Şundan ki, dinden çıkmak, başka bir sebep meydana gelmedikçe yalnız başına ayrılığı gerektirmez. Bize göre bir kadın dengi

olmayan bir erkekle evlenir de velileri eşinden ayrılmasını isterlerse, eşlerin evliliği devam ettirme hususundaki anlaşmaları geçerli olmaz. Ancak velilerin şikâyetçi olmalarıyla da eşler birbirlerinden ayrılmış olmazlar. Hâkim, ayrılmalarına hükmetmedikçe evlilikleri sona ermez. Sizin bu itirazınızdaki istidlaliniz fakihlerin tümünün usûlüne göre fasid bir istidlaldir. Şu da var ki siz bu istidlalinizi bir delile dayandırmamaktasınız. Burhansız kuru bir iddia ortaya atmaktan öteye gitmiş değilsiniz. Şunu da ifade edelim ki, liândan sonra eşlerin nikâhlarının devam etmesi bize göre caizdir. Çünkü eşler birbirlerinden ayrılmazdan önce koca, kendini yalanlarsa, kendisine zina iftirası haddi uygulanır ve hâkim de eşleri birbirinden ayırmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Liân, hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmadan sahih bir şekilde gerçekleşen ve eşlerin birbirinden ayrı düşmesini gerektiren üç talakla boşama, eşler arasında süt mahremiyetinin bulunması ve benzeri sebepler gibidir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Liân, eşlerin birbirinden ayrı düşmesini yalnız başına gerektiren bir sebep değildir. Eğer öyle olsaydı, hâkimin huzurundan başka birinin yanında liân yaptıklarında da eşlerin birbirinden ayrı düşmesi gerekirdi. Şunu da belirtmeliyiz ki, fesih sonucunu doğuran her sebep, feshi yalnız başına meydana getiriyor değildir. Bazı sebepler bu sonucu yalnız başına meydana getirirken diğer bazı sebepler, başka bir mana ortaya çıkmadıkça bu sonucu meydana getirmezler. Mesela ortaklık bir binanın bir hissesinin satılması, diğer hissenin sahibi olan ortağa şuf'a hakkının tanınmasını gerektirir. Ortağın sadece istemesi ve davacı olmasıyla bu hisse kendisinin mülkiyetine geçmez. Ancak hâkim onun talebi doğrultusunda hüküm verirse, o zaman mezkûr hisse (bedelini ödemesi kaydıyla) kendisinin mülkiyetine geçer. Satın alınan ve teslim alındıktan sonra malda görülen bir kusur sebebiyle malın geri verilmesi, ergenlikten önce evlendirilen küçük çocuğun ergen olduktan sonra evliliği devam ettirip ettirmemekte muhayyer olması ve benzer durumların hepsi, akdin feshi sonucunu doğuran sebeplerdir. Ancak hâkim hükmetmedikçe sırf bu sebeplerle akid kendiliğinden feshe uğramaz. Bu iddianız, hâkimin hükmü olmadan liân sebebiyle eşlerin ayrı düşmesini gerekli görenlere göredir.

Osman el-Betti'ye gelince, liân'ın hiçbir durumda eşleri birbirinden ayrı düşürmeyeceği görüşündedir. Zira ona göre liân ne kinayeli ne de sarih bir şekilde ayrılma manasına gelmemektedir. Eşlerin kendi evlerinde liân

yapmaları ayrılmalarını gerektirmediği gibi, hâkim huzurunda yapmaları da ayrılmalarını gerektirmez. Eşlerin liân yapmaları, yabancı bir kadına zina isnadında bulunan kişiye uygulanan iftira/kazf haddi yerine geçmektedir. Karısına zina isnadında bulunan erkek kendini yalanladığı için iftira haddine çarptırılır ya da isnadda bulunan koca bir köle ise yapılan bu isnad, eşlerin ayrı düşmelerini gerektirmez.

Liân yapmaları durumunda da ayrılmaları gerekmez. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liân yapan eşleri birbirinden ayırmasından bahseden Osman el-Betti der ki: Bu, Uveymir el-Aclani hadisesiyle ilgilidir. Uveymir, liân'dan sonra karısını üç talakla boşamıştı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu sebeple onları birbirinden ayırmıştı. İbn Şihab, Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Aclani, liân'dan sonra karısını üç talakla boşadı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* de boşamasını geçerli kıldı." İbn Ömer'in *radiyallahu anh* hadisi de Aclani hadisesiyle ilgilidir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Sehl b. Sa'd, rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: "Ben Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Bu olaydan sonra liân yapanlar hakkında Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti hep böyle devam etti. Liân yapmalarından sonra Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* onları birbirinden ayırırdı. Artık ebediyyen bir araya gelemezlerdi."

Bu hadisi rivayet eden Sehl, liân yapanlarla ilgili olarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünneti, koca boşamasa bile eşleri birbirinden ayırmak şeklinde devam etti.

Hilal b. Ümeyye hadisesiyle ilgili olarak rivayet ettiği hadiste İbn Abbas *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem*, liân yapan eşleri birbirinden ayırdığını söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hilal eşini boşamamıştı. Böylece liândan sonra eşleri birbirinden ayırmanın vacip olduğu sabit oldu. Aclani hadisesiyle ilgili olarak İbn Ömer ve diğerlerinin rivayet ettikleri hadiste bildirildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hilal ile eşini birbirinden ayırmıştır. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ayırmasından sonra Hilal eşini üç talakla boşamış ve Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bu boşamayı geçerli kılmış olabilir. İşte bu durumda Hilal'e, ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** demiştir.

Liân Yapan Erkeğin Liân Yapan Kadınla Evlenmesi

Ebu Hanife ve Muhammed dediler ki: "Liân yapan erkek kendini yalanladığında ifitira haddine çarptırılır veya başka bir zina isnadından ötürü iftira haddine çarptırılır ve kadın da kendisine zina isnadında bulunduğu takdirde kocası ile ile liân yapması gerekmeyen bir halde olursa, eski kocasının kendisiyle evlenmesi caizdir." Said b. Müseyyeb, İbrahim, Şa'bî ve Said b. Cübeyr'in de bu görüşte oldukları rivayet edilmiştir.

Ebu Yusuf ile Şafiî dediler ki: "Liân yapan eşler artık ebediyyen bir araya gelemezler." Hz. Ali, Hz. Ömer ve İbn Mesud'un *radiyallahu anh* da böyle dedikleri rivayet edilmiştir.

Bize göre bu, liân yapma halinde iken eşler bir araya gelemezler, şeklinde anlaşılmalıdır.

Said b. Cübeyr'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Liân ayrılığı, kadını kocasından bâin olarak ayırmaz. İddet süresi içinde koca kendini yalanlarsa, eşi kendisine geri verilir."

Bu, şaz bir görüştür. Said b. Cübeyr'den başkası böyle bir şey söylemiş değildir. Bu sözün batıl olduğunun delili sünnettir. Çünkü Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, liân yapan karı kocayı birbirinden ayırmıştır. Yetkili otoritenin eşleri birbirinden ayırması bâin (geri dönüşsüz bir) ayrılıktır.

Birinci görüşün delili, nikâh akdini mübah kılan genel nitelikli şu ayetlerdir:

(وَاُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَٓاءَ ذٰلِكُمْ)

"Bunların dışında kalanlar ise size helâl kılındı."[639]

(فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَٓاءِ)

"Size helâl olan kadınlardan nikâhlayın."[640]

639 Nisâ, 4/24
640 Nisâ, 4/3

(وَأَنْكِحُوا الْأَيَامٰى مِنْكُمْ)

“Sizden bekâr olanları evlendirin.”[641]

Aklî delile gelince önce de açıkladığımız gibi liân yapan eşlerin birbirinden ayrılması, hâkim hükmüyle olmaktadır. Hâkim hükmüyle meydana gelen ayrılıklar, eşlerin birbirlerine ebedi surette haram olmalarını gerektirmez. Mesela iktidarsız erkekle eşinin ayrılması, ergenlik öncesi evlendirilen küçüklerin ergen olduktan sonra muhayyerlik haklarını kullanarak ayrılması, muhalifimize göre ilâ sebebiyle eşlerin ayrılması gibi. Hâkim hükmüyle meydana gelen diğer ayrılıkların da hükmü usûle göre böyledir.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: “Anlattığınız diğer ayrılıklar, her ne kadar hâkim hükmü ile olmuşsa da eski eşlerin derhal yeniden evlenmelerine engel teşkil etmez. Ama liân sebebiyle ayrılan eşlerin derhal ve yeniden evlenmeleri, bütün fakihlere göre mahzurludur. Hâkimin hükmü ile meydana gelen diğer ayrılıkların liân ayrılığından bu bakımdan ayrılması caiz olduğu gibi, liân ayrılığının da eşleri ebedi surette birbirine haram kılması cihetiyle o ayrılık türlerinden farklı olması caizdir.”

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hâkimin hükmüyle meydana gelen ayrılıkların bazısı ayrılan eşlerin derhal ve yeniden evlenmelerine engel olsa da onların ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Mesela iktidarsız erkekle karısını birbirinden ayıran hâkim, kadının üç talakından sadece birini düşürmüş ise bu durumda ayrılıkları, derhal ve yeniden evlenmelerine engel olsa bile ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Aynı şekilde zimmi kocanın karısı Müslüman olur ancak kendisi İslam’a girmeye yanaşmadığı için hâkim onları birbirinden ayırırsa hâkimin bu hükmü, ayrıldıktan sonra bunların derhal ve yeniden evlenmelerine engel olur. Ancak bu hüküm, onların ebedi surette birbirlerine haram olmalarını gerektirmez. Bu durumdaki zimmi erkeğin ayrıldığı kadınla evlenmesini yasaklamış olmamız, onunla evlenmesinin ebedi surette haram olmasını gerektirmez.

641 Nûr, 24/32

Şunu da belirtmeliyiz ki liân, eğer karı kocayı birbirine ebedi surette haram kılsaydı, hâkimden başkasının yanında liân yapmakla da birbirlerine ebedi surette haram olmaları gerekirdi. Çünkü ebedi surette mahremiyet gerektiren diğer sebeplerin, hâkimin hükmüne gerek kalmadan mahremiyet sonucunu doğurduklarını bilmekteyiz. Mesela bir kadını nikâhlamak, onun annesini damada ebedi surette haram kılar. Kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan bir kadının annesi veya kızı kendisine ebedi surette haram olur. Süt mahremiyeti ve nesep mahremiyeti de ebedi surette mahremlik oluşturur. Bu mahremliklerin oluşması, hâkimin hükmüne bağlı değildir. Liân'ın eşleri birbirine haram kılması hâkimin hükmüne bağlı olduğuna, yani liânı onun emriyle ve huzurunda yapmaları gerektiğine göre, liân sebebiyle eşlerin birbirine haram oluşunun ebedi surette olmadığı ispatlanmış oldu. Aynı şekilde liândan sonra ve ayrılıktan önce koca kendini yalanlar ve bu sebeple kendisine zina iftirası haddi uygulanır, hâkim de onları birbirinden ayırmazsa, eşler birbirlerine haram olmazlar. Ebu Yusuf bu görüşümüze muhalefet etmemiştir. Çünkü kocaya uygulanan zina iftirası haddi sebebiyle liân hali ortadan kalkmış ve hükmü iptal edilmiştir. Eşlerin birbirinden ayrılmasından sonra da koca koca kendini yalanlar ve bu sebeple kendisine zina iftirası haddi uygulanırsa aynı hüküm geçerli olur. Çünkü ayrılığı gerektiren sebep, yani liânın hükmü ortadan kalkmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Eğer doğrusu bu ise eşlerin ayrılmasından sonra koca kendini yalanlar ve bu yüzden kendisine iftira haddi uygulanırsa, ayrılmayı gerektiren sebep ortadan kalktığı için ayrılığın iptal edilmesi ve nikâhın geri gelmesi gerekir. Nitekim liân'dan sonra ama ayrılmazdan önce koca kendini yalanladığında hâkimin onları birbirinden ayırmayışı gibi."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu durumda nikâhın geri gelmesi gerekmez. Çünkü biz nikâhın devam etmesi veya geri gelmesi için değil, kendisinin bir sonucu olan eşlerin birbirine haram oluşunu ortadan kaldırmanın illeti olsun diye liân'ın hükmünü ortadan kaldırdık. Her ne şekilde olursa olsun, yeni bir akid yapılmadan nikâh geri gelmez. Şu var ki liândan sonra eşlerin birbirinden ayrılmaları, daimi olmayan bir mahremiyet meydana getirir. Bu da liân hükmünün ortadan kaldırılmasıyla sona erer. Tıpkı üç talakla boşanan kadının kocasından bâin olarak ayrılması gibi. Bu ayrılık eşleri birbirine haram kılar. Bu haramlık, kadının ancak ikinci bir kocayla evlenmesiyle ortadan kalkar. İkinci

koca kendisiyle zifafa girdiğinde, önceki kocasından üç talakla boşanmış olmasından doğan haramlık ortadan kalkar. Ama önceki kocası ile olan nikâhı, ikinciden boşanıp iddet beklemeden ve yeni bir akid yapmadan geri gelmez.

Liân sonrası ayrılık sebebiyle giden nikâhın ancak yeni bir akidle geri gelebileceğinin bir delili de şudur: Liân sonrası ayrılık sebebiyle meydana gelen eşler arasındaki haramlık, liân'ın hükmüne bağlı olduğu için, liân'ın hükmü ortadan kalkınca bu haramlığın da ortadan kalkması gerekir. Kocanın kendini yalanlaması ve bu yüzden zina iftirası haddine çarptırılması durumunda liân'ın hükmünün ortadan kalkacağının delili şudur: Bilindiği gibi liân, önce de açıkladığımız gibi bir haddir ve yabancı kadınlara zina isnadında iftiracıya uygulanan değnek cezası yerine geçmektedir. Bir zina isnadı olayında isnad sahibine iki haddin birlikte uygulanması mümkün değildir. Bu isnad sebebiyle isnad sahibine değnek cezasının uygulanması, liânı had olmaktan çıkarır ve eşlerin birbirine haram olması hükmünü de ortadan kaldırır. Çünkü bu haramlığı gerektiren sebep ortadan kalkmıştır.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Bu anlattıklarınız, liân'ın hükmünü iptal etmektedir. Çünkü bir zina isnadı sebebiyle isnad sahibine iki haddin birlikte uygulanması mümkün değildir. Kocanın başka birisine zina isnadında bulunması sebebiyle kendisine iftira haddi uygulanmasının, eşi ile arasındaki liân yapma ve onunla yeniden evlenememe hükmünü iptal etmemesi gerekir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bir adam zina isnadı sebebiyle iftira haddine çarptırıldığında, liân yapmaya ehil olmaktan çıkar. Bu durumda başka bir eşine zina isnadında bulunduğunda onunla liân yapamaz ve bize göre kendisine zina iftirası haddi uygulanması gerekir. Eşiyle liân yapmasına sebep olan konuda kendini yalanlamasına sebep olan şey her ne kadar bu isnadında mevcut olmasa da, başka bir sebepten dolayı bu isnadı diğerine kıyaslamak caizdir. O sebep de kendisinin liân yapmaya ehil olmaktan çıkmış olmasıdır.

Muhaliflerimiz bize karşı şu rivayetleri delil olarak ileri sürebilirler:

Muhammed b. İshak'ın bildirdiğine göre Zühri, liân yapan eşlerin hadisesiyle ilgili olarak Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir:

"Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **sünneti, liân yapan eşleri birbirinden ayırmak ve sonra da onların ebedi surette bir araya gelmemesi gerektiği şeklinde devam etti."

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre İbn Şihab, liân yapan eşlerle ilgili hadisenin anlatıldığı rivayette Sehl b. Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Adam, karısını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında üç talakla boşadı. O da bu boşamayı geçerli saydı." Adam bu yaptıklarını Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda yaptı.

Sehl *radiyallahu anh* dedi ki: "Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* yanında hazır bulundum. Liân yapan eşler hakkında onun sünneti, eşlerin liândan sonra birbirlerinden ayrılmaları ve artık ebedi surette bir araya gelmemeleri şeklinde devam etti."

İbn Ömer'in *radiyallahu anh* rivayet ettiği hadiste Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* liân yapan erkeğe şöyle dediği ifade edilmektedir: ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir."***

Cenab-ı Allah'ın üç talakla boşanan kadının başka bir kocayla evlenip ondan da ayrıldıktan sonra eski kocasına helal olduğunu açıkladığı gibi, liân'dan sonra ayrılan eşler birbirlerine helal olsalardı Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bunu mutlaka açıklardı.

Bu rivayetleri delil olarak ileri süren muhaliflerimize şöyle cevap verilebilir: Zühri'nin ilk hadisi, kendisinin ifadesidir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin bu şekilde devam ettiğinin bildirildiği hadiste, bunu Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kendisinin sünnet kıldığı ve kendisinin böyle hükmettiği ifadesi görülmemektedir.

Sehl b. Sa'd'ın "Liân yapan eşler hakkında sünnet, eşlerin liândan sonra ebedi surette bir araya gelmemeleri şeklinde devam etti" ifadesinde de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* sünnetinin bu şekilde devam ettiği belirtilmemiştir. Çünkü sünnet, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* olduğu gibi başkasından da olabilir. Dolayısıyla bunda, muhaliflerimiz lehine bir hüccet bulunmamaktadır.

Şu da var ki Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem*, ***"Liân yapanlar hakkında dedi ki"*** ifadesi, eşlerle ilgili bir sıfat olup bununla bağlantılı bir

hüküm vardır. Bu sıfat, onların liân'laşma hükmü üzerinde devam etmeleri ve liân yapmaya ehil kimseler olmalarıdır. Liân yapmaya ehil olmaktan çıkmaları sebebiyle bu sıfat ortadan kalkarsa, hüküm de sona erer.

Tıpkı şu ayetlerde olduğu gibi:

(مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ)

"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur." [642]

(لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ)

"Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz."[643]

Bunlar ve bunlara benzer sıfatlara bağlı hükümleri örnek gösteriyoruz. Sıfat ortadan kalkınca ona bağlı olan hüküm de ortadan kalkar.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, (الْمُتَلَاعِنَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ أَبَدًا) ***"Liân yapan eşler artık ebedi surette bir araya gelemezler"*** buyurmuştur."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu hadisi bu lafızla rivayet eden biri bulunduğunu bilmiyoruz. Yalnız Sehl b. Sa'd'ın *radiyallahu anh* hadisinde zikrettiğimiz ifadeler rivayet edilmiştir ki hadisin aslı odur. Eğer bu lafız sahih ise ravi bunu Sehl'in *radiyallahu anh* hadisinden almış ve bu ibarenin, Sehl'in *radiyallahu anh* hadisindeki ifadeleri açıkladığını zannetmiştir. Bu hadis Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* sahih olarak nakledilmişse, önce de açıkladığımız gibi liân hükmünün ortadan kalkmasından sonra da eşler arasında nikâh bağının kalmadığı manasını ifade etmez. Liân yapan adama Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* "Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir" demesi, liân yapan eşlerin birbirlerine ebedi surette haram olacakları manasına gelmez. Bu, sadece onların birbirlerinden ayrılmaları gerektiği anlamına gelmektedir. Çünkü bir adamın

642 Tevbe, 9/91
643 Bakara, 2/124

yabancı kadınlarla ilişkisinin olmayacağını söylemek doğru olmayacağı gibi bu şahsın onlarla nikâh akdi yapmasını da haram kılmaz.

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "«Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir» ifadesi, yeni bir nikâh akdi yapmanın caizliğine engel teşkil etmektedir. Zira yeni bir nikâh akdi yapmanın caiz olması, liân yapan erkeğin eski eşiyle ilişkide bulunmasını mümkün kılar."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Hayır, öyle değil. Biz diyoruz ki: Senin yabancı kadınlarla ilişki içinde olman caiz değildir. Yoksa liân yapan erkeğin eski eşiyle yeniden nikâh kıymasının ve evlenip onunla ilişkide bulunmasının caiz olmadığını söylemiyoruz. Biz sadece liândan hemen sonra kadının üreme organından yararlanma hakkına sahip olmayacağını kastediyoruz. Ama onunla yeniden evlenirse, onun rızası ve yeni bir nikâh akdi ile ilişkisini sürdürebilir. Bilindiği gibi (مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ) **"İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur"**[644] ayeti, hakları ve ilişkileri sabit kılan akidlerde karşı tarafın rızası üzerine ilişkilerin devam ettirilmesine bir engel bulunmamaktadır. Aynı şekilde ***"Senin bu kadınla ilişkin artık sona ermiştir"*** ifadesi de "Kadının rızası olmadan sen onunla ilişkide bulunamazsın" anlamına gelmektedir.

[Lian Sebebiyle Çocuğun Nesebinin Reddedilmesi]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Liân sebebiyle çocuğun nesebinin reddedileceği hükmü üzerinde ilim ehli kimseler ittifak etmişlerdir. Liân sebebiyle çocuğun nesebinin babanın nesebinden silinip annesinin nesebine bağlanması gerektiğine dair İbn Ömer *radiyallahu anh* ile İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* nassına dayanarak rivayet ettikleri hadisi önceki sayfalarda nakletmiştik. Şaz görüş sahibi bazı kimselerin, liân sebebiyle çocuğun nesebinin reddedilemeyeceğini, babasının nesebine bağlanması gerektiğini söyledikleri nakledilmiştir. Bunu söylerken de Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولَدُ للفراش) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"***[645] hadisine dayanmışlardır.

644 Tevbe, 9/91
645 Buhari, Büyû', 3

Bu hadisi söyleyen Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nesebinin liân sebebiyle babanın nesebinden silinmesine hükmetmiştir. Bu konuda rivayet edilen haberler, (الولد للفراش) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"*** hadisinden daha aşağı derecede değildirler. Şu halde bu hadisin manasının, çocuğun liân sebebiyle nesebinin babasının üzerinden silinmeyeceği şeklinde olduğu sabit olmuştur. Çocuğun, annesiyle zina eden erkeğin nesebine bağlanması gerektiğine dair cahiliyet devri uygulaması iptal edilmiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Urve b. Zübeyr, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* eşi Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh*, kendisine şunları anlattığını rivayet etmiştir: "Cahiliyet devrinde dört çeşit nikâh vardı:

Bunlardan biri, günümüzde insanların akdettiği nikâh şekliydi. Bir adam, başka bir adama giderek onun velayeti altındaki bir kızla evlenmek istediğini bildirir. Kızın mehrini öder ve onu nikâhlardı.

İkinci nikâh şekli şöyleydi: Bir adam, karısına 'Âdetten temizlendiğinde falan adama haber sal. Onunla birleşmek istediğini söyle' derdi. O sırada adam kendi karısından uzak durup onu ellemezdi. Karısının birleştiği adamdan hamile kaldığı iyice belirgin hale geldikten sonra arzu ederse kendisi de karısıyla ilişkide bulunurdu. Adam, çocuğunun asil bir soydan gelmesini istediği için bu yola başvururdu. Buna istibda' nikâhı denirdi.

Üçüncü nikâh şekli şöyleydi: Dokuzdan fazla olmayacak bir erkek grubu toplanıp bir kadına gider, hepsi onunla ilişkide bulunurdu. Kadın hamile kalıp doğum yaptıktan sonra aradan birkaç gece geçince o gruptaki erkeklere haber salarak yanına çağırırdı. Onlardan hiçbiri gitmemezlik edemezdi. Hepsi gidip yanında toplanırlardı. Kadın onlara, 'Yaptığınız işi biliyorsunuz. Ben çocuk doğurdum' der ve onların arasında en çok hoşlandığı erkeğe adıyla hitap ederek, 'Bu, senin çocuğundur' der ve çocuğu onun nesebine bağlardı.

Dördüncü nikâh şekli de şöyleydi: Çok sayıda insan toplanıp fuhuş yapan bir kadının yanına giderlerdi. Kadın, kendisine gelenleri geri çevirmezdi. Bu işi yapan kadınlar, bilinip tanınsınlar diye kapılarına bayrak dikerlerdi. İsteyen onların yanına giderdi. Bu kadınlardan biri hamile

kalıp doğurduğunda, onunla ilişki kurmuş olan erkekler toplanıp kaifleri[646] çağırırlardı. Kaifler, çocuğun kime ait olduğunu söylerlerse, o adam çocuğu alıp kendi oğlu olduğunu söylerdi. Onu kabullenmekten imtina etmezdi. Cenab- Allah Muhammed'i *sallallahu aleyhi ve sellem* peygamber olarak göndermekle günümüzdeki İslam nikâhı dışında kalan cahiliyet devri nikâhlarını iptal etti."[647]

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراشِ) ***"Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir"*** hadisinin manası şudur: Cahiliyet devrinde doğan çocukların nesebi, onun doğmasına vesile olan spermin ait olduğu erkeğin nesebine bağlanırdı. Doğuran kadınla evli olan erkek bu işte nazar-ı itibara alınmazdı. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, çocuğun nesebini annesiyle evli olan erkeğe bağladı.

Zem'a hadisesiyle ilgili olarak da Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (الولدُ للفراش وللعاهِرِ الحِجْرُ) "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır"[648] buyurmuş ve çocuğun nesebini, kendisini doğuran kadınla zina eden erkeğe bağlamamıştı.

Böyle buyurmakla çocuğun nesebinin, annesiyle zina eden erkeğe ait olmayacağını bildirmiş ve çocuğu Abd b. Zem'a'ya vermişti. Çünkü o çocuk, Abd'ın babasının cariyesinden doğmuştu. Sonra Sevde'ye "Ona karşı örtün ve ondan uzak dur" demişti.[649] Çünkü görünürde o çocuk, Sa'd b. Ebi

---

646 [Kâif: İki kişinin organlarındaki benzerlikten hareketle aralarında kan bağı bulunduğunu tahmin eden kimsedir. Mütercim]

647 Ebu Davud, Talâk, 33

648 Buhari, Büyû', 3

649 [Bu hadise, Ebu'l Kasım Abdurrahman el-Cevheri'nin Müsnedu'l Muvatta adlı eserinde (1/39) Hz. Aişe *radiyallahu anh* tarafından şöyle anlatılmaktadır: Utbe b. Ebi Vakkas, kardeşi Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh* tan şöyle bir ricada bulunmuştu: 'Cariye Zem'a'nın oğlu bendendir. Onu sen kendi yanına al.' Mekke fethinde Sa'd b. Ebi Vakkas onu yanına aldı ve 'Bu benim kardeşimin oğludur. Bunu yanına almamı benden rica etmişti' dedi. Diğer taraftan Abd b. Zem'a kalkıp ' Bu, benim kardeşim ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğmuştur' dedi. İkisi onu önlerine katarak Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* huzuruna vardılar. Sa'd dedi ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bu, benim kardeşimin oğludur. Kardeşim, bunu yanıma almamı rica etti.' Abd b. Zem'a ise şöyle dedi: 'Bu, benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur. Babamın yatağında doğmuştur.' Bunun üzerine Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu: "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Zina edene de mahrumiyet vardır." Sonra da Sevde binti Zem'a'ya *"Ona karşı*

Vakkas'ın kardeşi Utbe'nin çocuğuydu. Bu da gösteriyor ki Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* o çocuğun nesebi hakkında bir hüküm vermemiştir. Şayet hüküm vermiş olsaydı, Sevde'ye *radiyallahu anh,* ona karşı örtünmesini emretmezdi. Aksine onunla görüşmesini emreder, ona karşı örtünmemesini söylerdi. Nitekim Hz. Aişe'yi *radiyallahu anh,* süt amcası Ebu Kuays'ın kardeşi Eflah'a karşı örtünmekten menetmişti. O çocuğun nesebi hakkında hüküm vermediğinin bir delili şudur.

Süfyan es-Sevri ile Cerir b. Mansur'un bildirdiklerine göre Yusuf b. Zübeyr, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Zem'a'nın bir cariyesi vardı. Zem'a onu yatağına alırdı. Ancak cariyenin başka bir erkekle de ilişki kurduğu zannedilirdi. Zem'a vefat ettiğinde cariye hamileydi. Bir çocuk doğurdu. Çocuk, kendisiyle ilişki kurduğu söylenen erkeğe benziyordu. Sevde *radiyallahu anh,* durumu Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* anlattı. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle cevap verdi:

(أَمَّا الْمِيرَاثُ لَهُ وَأَمَّا أَنْتِ فَاحْتَجِبِي مِنْهُ فَإِنَّهُ لَيْسَ لَكِ بِأَخٍ)

"(Babandan kalan) miras onundur. Ama sen ona karşı örtün. Çünkü o senin kardeşin değildir."[650]

Bu hadiste Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* o çocuğun, Zem'a'nın oğlu olmadığını açıkça bildirmiş, ama Abd b. Zem'a onun, kend kardeşi olduğunu ikrar ettiği için Zem'a'ya mirasçı kılmıştı.

Bu hadis başka şekilde de rivayet edilmiştir. Şöyle ki: Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre urve, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Sa'd b. Ebi Vakkas *radiyallahu anh* ile Abd b. Zem'a, Zem'a'nın cariyesinin doğurduğu bir çocuk için Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* huzurunda davalaştılar. Sa'd *radiyallahu anh,* 'Mekke'ye geldiğimde Zem'a'nın cariyesinin doğurduğu çocuğu bulup yanıma almamı kardeşim Utbe benden rica etti' dedi. Abd b. Zem'a ise 'Bu çocuk benim kardeşimdir ve babamın cariyesinin oğludur; babamın yatağında doğmuştur' dedi.

örtün" demişti. Çünkü çocuğun Utbe'ye benzediğini görmüştü. O da vefat edinceye kadar Sevde'yi görmemişti. Mütercim]

650 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 6/143

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem,* çocuğun apaçık Utbe'ye benzediğini gördü ve "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir. Ey Sevde, sen de bu çocuğa karşı örtün" buyurdu.

Müsedded, rivayetinde, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"Ey Abd, o senin kardeşindir"*** buyurduğunu söylemiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Bu rivayetler arasında sahih olan, Said b. Mansur'un rivayetidir.

Müsedded'in ***"Ey Abd, o senin kardeşindir"*** şeklindeki ilavesine gelince bu hususta ona muvafakat eden bir kimsenin bulunduğunu bilmiyoruz.

Bu hadisin bazı varyantlarında ifade edildiğine göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"O (çocuk) senindir ey Abd"*** buyurmuştur. Ancak bu ifade, o çocuğun nesebinin belirlendiğine delalet etmez. Çünkü bu ifadesiyle Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem,* o çocuğun Abd'in yanında kalmasını kasdetmiş olabilir. Çünkü bir kimseye bir şey verildiğinde o şeyin o kimseye izafe edilmesi yani "O şey o kimsenindir" denilmesi caizdir.

Abdullah b. Revaha *radiyallahu anh* Hayber'de üretilen hurmaların miktarını (Hz. Peygamber tarafından görevlendirilmiş bir eksper sıfatıyla) tahmin edip belirlerken oranın Yahudilerine, "Dilerseniz bu hurmalar sizin olsun, dilerseniz benim olsun" demişti. Yine bilindiği gibi Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* ***"O (çocuk) senindir ey Abd"*** derken çocuğun mülkiyetinin Abd'e mahsus olmasını kasdetmiş değildir. Hasmımız, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle çocuğun nesebini belirlemeyi kasdettiğini iddia etmektedir. Nesebinin tespit edilmesi, çocuğun bu şekilde Abd'e izafe edilmesini gerektirmez. Çünkü ***"O senindir"*** ifadesi, bir malın bir kimseye ait olduğunu anlatmak için kullanılır. Kardeş ise mal değildir. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu ifadesiyle o çocuğun hakikaten Abd'in kardeşi olduğunu kasdetmediğine göre, bu ifadeyi nesep tespitinden çok, çocuğu Abd'in yanına bırakmak manasında anlamak gerekir. Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* Abd'e ***"O senin kardeşindir"*** dediğine dair rivayet eğer sahih ise bununla, "O senin din kardeşindir, o köle değildir" manasını kasdetmiş olması muhtemeldir. Çünkü Abd b. Zem'a, kardeşi olduğunu söylemekle onun hür olduğunu ikrar etmişti.

Bazı ravilerin anlattıklarına göre hadisin aslında Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem,* Abd b. Zem'a'ya söz konusu çocuktan bahsederken (هُوَ لَكَ) **"O senindir"** demiş, ravi de bu sözü, o çocuğun Abd b. Zem'a'nın soy kardeşi olduğu şeklinde anlamıştır. Bunu, Abdullah b. Zübeyr tarafından rivayet edilen Süfyan ile Cerir'in haberindeki (لَيْسَ لَكَ بِأَخٍ) "Kardeşin değildir" manasına yormak ihtimal dışıdır. Şu halde Zühri'nin rivayet ettiğimiz haberini, anlattığımız şekillerde, (yani bu çocuğu kendisine sahip çıkman ve koruyup kollaman için sana veriyorum şeklinde) yorumlamak gerekmektedir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (الولدُ للفراش) "Çocuk (üzerinde doğduğu) firaşa (sahibine) aittir" hadisi iki manaya gelmektedir. Biri, çocuğun nesebinin firaş sahibine (yani çocuğun annesiyle yatma hakkına sahip olan kimseye) ait olmasıdır. İkinci mana ise firaş sahibi olmayanın nesebinin belli olmayacağıdır. Çünkü hadiste geçen (الولدُ) kelimesi cins ismidir. Aynı şekilde baş tarafında elif lâm bulunduğu için (للفراش) kelimesi de cins ismidir. Şu halde ne kadar çocuk varsa hepsi bu kelimeyle kastedilmiş olmaktadır. Bu durumda hadiste sanki şöyle denilmiş olmaktadır: (لَا وَلَدَ إِلَّا لِلْفِرَاشِ) "Nesebi firaş sahibine bağlı olmayan hiçbir çocuk yoktur."

Yüce Allah'ın hükmettiği liân ayeti, zina yapanların ve zina isnadında bulunanların kâfir olmadıklarına delalet etmektedir. Zira zina yapmak ve zina isnadında bulunmak küfür olsaydı, eşlerden birinin mürted olması gerekirdi. Çünkü zina isnadında bulunan koca yalan söylüyorsa kendisinin kâfir olması gerekir. Eğer doğru söylüyorsa, zina ettiği için karısının kâfir olması gerekir. Buna göre liân yapmadan önce karısının bâin olarak ondan boş olması gerekir. Cenab-ı Allah onların liân yapmaları gerektiğine hükmettiğine ve kadının liân öncesinde bâin şekilde boş olmasına hükmetmediğine göre, zina etmenin ve zina isnadında bulunmanın küfür olmadığı ispatlanmış oldu. Bu iki şeyin küfür olduğunu iddia eden haricilerin görüşünün batıl olduğu da böylece ispatlanmış oldu. İlgili ayet, zina isnadında bulunan kişinin -eğer yalan söylüuorsa- Allah'ın lânetine müstehak olduğuna, zina edenin de bu fiil sebebiyle Allah'ın gazabını hak edeceğine delalet etmektedir. Eğer böyle olmasaydı Cenab-ı Allah, eşlerin liân yapmalarını emretmezdi. Çünkü eşlerin, hak etmedikleri bir lâneti kendi nefisleri için okumakla emrolunmaları mümkün değildir. Bilindiği gibi hak etmeyen bir kişinin, "Yüce Allah bana zulmetsin, azab etsin!..." diyerek kendine beddua etmesi caiz değildir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(إِنَّ الَّذِينَ جَاؤُ بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾)

11-"O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir güruhtur. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."

Bu ayeti Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenler hakkında inmiştir. Yüce Allah bunun yalan olduğunu bildirmiştir. Ayette geçen (الإفك) kelimesi, yalan manasına gelmektedir. Bu iftira dolayısıyla Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem*, Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh* ve Müslüman bir topluluk çok kederlenip incinmiş ve üzülmüşlerdi. Fakat onlar buna sabretmiş ve bu da onlar için hayırlı olmuştu. Buna sabretmeleri ve kederlenmeleri kendileri için kötü olmamış, aksine hayır olmuştu. Çünkü bunun karşılığında sevaba nail olmuşlardı. Ayrıca Cenab-ı Allah'ın, Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* temiz ve suçsuz olduğunu açıklaması üzerine sevinmişlerdi. Başkasına zina iftirasında bulunan kimseye uygulanacak hükmü öğrenmiş olmaları da onlar için hayır olmuştu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ)

"Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır."

Yani onlardan her biri ne kadar günah işlemiş ise cezasının da o nispette olacağını Allah daha iyi bilir.

(وَالَّذِي تَوَلَّى كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

"İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap vardır."

Rivayete göre iftiracıların elebaşısı Abdullah b. Übeyy b. Selûl idi. Bu, münafık idi. Bu işte elebaşılık eden, günahın büyüğünü işleyen oydu. Çünkü iftiracılar onun yanında toplanıyor; onun emir ve görüşleri doğrultusunda iftirayı ortaya atıp etrafa yayıyorlardı. O da bunu yapmakla Resûlullah'ı *sallallahu aleyhi ve sellem*le Hz. Ebû Bekir'e *radiyallahu anh* dil uzatmak ve onları incitmek istiyordu.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ
خَيْرًاۙ وَقَالُوا هٰذَٓا اِفْكٌ مُبِينٌ ﴿١٢﴾)

12-"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de, «Bu, apaçık bir iftiradır» deselerdi ya!"

Burada, zahiri adalet ve masumiyet olan bir olayla karşılaştıklarında onu hayra yormaları, kendi zanlarına göre hüküm vermemeleri mü'minlere emredilmektedir. Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenler, onun kafileden geri kalıp Safvan b. Muattal'ın yularını tutup çektiği devesine binmiş olduğunu görünce, bir şey yaptığını görmedikleri halde kendi zan ve tahminlerine dayanarak kendisine zina isnadında bulunmuşlardı. Bu da zahiren adil ve masum olan bir kimse hakkında kötü zanda bulunmamak, aksine onun hakkına iyi düşünmek gerektiğine delalet etmektedir. Bu da Müslümanların akidlerinde, işlerinde ve diğer tasarruflarında yaptıkları her şeyin sahih ve caiz olduğunu kabul etmek, zan ve tahminlere dayanarak fasitliğine hükmetmemek gerektiğine delalet eder.

Bu sebeple mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir kişi yabancı bir kadının bir erkekle birlikte ilişkide olduğunu gördüğünde onlar evli olduklarını itiraf ederlerse, onları yalanlamak caiz olmaz. Aksine onların söylediklerini doğru kabul etmek gerekir."

Mâlik b. Enes dedi ki: "O pozisyonda görülen kadınla erkek, evli olduklarını beyyine ile ispat etmezlerse her ikisine de zina haddi uygulanması gerekir."

Yine bu cümleden olmak üzere mezhebimiz müçtehidleri dediler ki: "Bir dirhem ve bir dinarı iki dirhem ve iki dinara satmış ise biz deriz ki: Bu kişi bir dirhemi iki dinara, bir dinarı da iki dirheme satmıştır."

Çünkü mü'minler hakkında iyi zanda bulunmak ve yaptıkları işleri caiz olacak şekilde yorumlamakla emrolunmuşuz. Bu kişinin muamelesini de caiz olacak şekilde yorumlamamız gerekir ki, o da dirhemlerle dinarların yer değiştirmesidir. Keza bir kişi yüz dirhem gümüşle süslenmiş bir kılıcı iki yüz dirheme satarsa, iki yüz dirhemin yüzünü kılıç üzerine süs olarak işlenmiş olan yüz dirheme karşılık, diğer yüz dirhemi de kılıca karşılık sayarız. Böylece satıcı ile müşterinin caiz bir akid yaptıkları şeklinde bir yoruma gitmiş olur ve alışverişlerinin caiz olmadığını söylemeyiz. Bu da Ebu Hanife'nin, "Şüpheli bir tavırları görülmedikçe Müslümanlar âdildirler" sözünün sahihliğine delalet etmektedir. Zira biz, Müslümanlar hakkında hüsn-ü zanda bulunmak, adalet sıfatını düşürecek şekilde kendi zan ve tahminlerine dayanarak onlara iftira edenleri yalanlamakla emrolunmuşuzdur. Bununla emrolunduğumuz gibi, zahiri hallerine bakarak Müslümanları dost edinmek ve onların âdil olduklarına hükmetmekle de emrolunmuşuzdur. Bu da haklarında karar vermekte tereddüt etmeyi veya onları reddetmeyi gerektirecek bir tavırları görülmedikçe, onların gidişatının temizliğini ve şahitliklerini kabul etmemizi gerektirmektedir.

Yüce Allah bu hususta şöyle buyurmuştur:

(اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا)

"Zan, hak namına hiçbir şeyin yerini tutmaz."[651]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ)

"Zandan sakının. Muhakkak ki zan, yalanın tâ kendisidir."[652]

651 Yunus, 10/36
652 Buhari, Vasâyâ, 8

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا) (ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بِاَنْفُسِهِمْ خَيْرًا)

"İman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleselerdi ya!"

Ayetin bu kısmının iki manaya gelme ihtimali vardır. Şöyle ki:

1-Mü'minler birbirleri hakkına iyi zan beslemeliler.

Şu ayetler de şekil bakımından buna benzemektedir:

(فَاِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلٰى اَنْفُسِكُمْ)

"Evlere girdiğiniz zaman kendinize (birbirinize) selâm verin."[653]

(وَلَا تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ)

"Kendinizi (birbirinizi) öldürmeyin."[654]

2-Bu ayetlerde Yüce Allah mü'minlerin, başlarına gelen durumlar bakımından tek bir can gibi olduklarını bildirmiştir. Birisi bir sıkıntıyla karşılaştığında hepsi o sıkıntıyla karşılaşmış gibi olurlar.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Numan b. Beşir *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إِنَّمَا مِثْلُ الْمُسْلِمِينَ فِي تَوَاصُلِهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَالَّذِي جَعَلَ اللّٰهُ بَيْنَهُمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا وَجِعَ بَعْضُهُمْ وَجِعَ كُلُّهُ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى)

"Müslümanlar birbirleriyle olan bağlarını devam ettirmede, birbirlerine merhamet etmede ve Allah'ın aralarına yerleştirdiği (ortak duyguları)nda, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."[655]

653 Nûr, 24/61
654 Nisâ, 4 7 29
655 İbn Asakir, Mucem: 1/347

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Bürde *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(المؤمِنُ للمؤمِنِ كالبُنْيانِ، يَشُدُّ بعضُهُ بعضاً)

"Mü'minler birbirleri için bir binanın taşları gibidirler. Biribirlerine sıkıca kenetlenirler."[656]

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَوْلَا جَاؤُ عَلَيْهِ بِاَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾)

13-"Onlar (iftiracılar) bu iddialarına dair dört şahit getirselerdi ya! Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Bu ayet şu iki manayı açıklamaktadır:

1-Zina isnadında bulunan kişi dört şahit getirmezse kendisine iftira haddi uygulanır.

2-Zinanın ispatında dörtten az sayıdaki şahidin şehadeti kabul edilmez.

(فَاِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشُّهَدَاءِ فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ)

"Mademki şahit getirmediler; işte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir."

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Ayetin bu kısmı iki mana içermektedir. Şöyleki:

1-Zina isnadında bulunanlar dört şahit getirmezlerse yalan söylemiş oduklarından ötürü kendilerine had uygulanmasına Allah katında hüküm verilmiştir. Bu, 'Allah teâlânın hükmüne göre onlar yalancıdırlar' anlamına

656 Buhari, Mezalim, 9

gelmektedir. Bu emir, Allah katında gaybi olarak onlar doğru sözlü olsalar bile onların yalancılıklarına hükmedilmesini gerektirmektedir. Bu şekilde hükmetmek caizdir. Nitekim görünürde iyi işler yapıp kötülüklerden sakınan bir kimsenin, gaybi olarak Allah katında fasık olsa bile âdilliğine hükmetmemiz gerekir.

2-Bu ayet, Hz. Aişe *radiyallahu anh* ile ona iftira edenler hakkında inmiştir. Yüce Allah (فَاُولٰٓئِكَ عِنْدَ اللّٰهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ) **"İşte onlar Allah yanında yalancıların tâ kendileridir"** buyurmakla onların gizli hallerini bize haber vermiş ve onların hakikatte yalancı olduklarını, söylediklerinin doğru olmadığını bildirmiştir. Bunların doğru söylemiş olabileceklerini söyleyenler, Allah'ın verdiği haberi reddetmiş olurlar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِاَلْسِنَتِكُمْ وَتَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًاۗ وَهُوَ عِنْدَ اللّٰهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾)

15-"Hani o iftirayı dilden dile dolaştırıyor; hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyor ve bunu önemsiz bir iş sanıyordunuz. Halbuki bu, Allah katında büyük bir günahtır."

Bu ayetteki (تَلَقَّوْنَهُ) kelimesi şeddeli olarak okunmuştur. Mücahid, bu kelimeyi açıklarken şöyle demiştir: "İftirayı yaymak için birbirlerinden aktararak dilden dile dolaştırıyorlardı." Rivayete göre Hz. Aişe *radiyallahu anh* ayetteki (تَلَقَّوْنَهُ) kelimesinin (تَلِقُونَهُ) şeklinde okunması gerektiğini, bunun da yalan söylemeye devam etmek anlamına geldiğini söylemiştir. Mesela (وَلَقَ فُلَانٌ فِي السَّيْرِ) cümlesi de "Falan kişi, yürümeye devam etti" anlamına gelmektedir. Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira edenleri, hakkında bilgi sahibi olmadıkları şeyi söylemeye cüret etmelerinden ötürü şu ifadeyle kınamıştır.

(تَقُولُونَ بِاَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُمْ بِهٖ عِلْمٌ)

"Hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyleri ağzınıza alıp söylüyordunuz."

Bu, anlam bakımından şu ayete benzemektedir:

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُلًا)

"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."[657]

Yüce Allah onların zan ve tahminlerine göre kesin bildikleri bir şey olsa bile, Hz. Aişe'ye *radiyallahu anh* iftira etmelerinin büyük bir günah olduğunu bildirmiştir ki, kendi bildiklerine dayanarak bu şekilde günaha girmekten sakınsınlar. Bu uyarıda bulunduktan sonra Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَوْلَٓا اِذْ سَمِعْتُمُوهُ قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَٓا اَنْ نَتَكَلَّمَ بِهٰذَاۗ سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾)

16-"Bu iftirayı işittiğiniz vakit, «Böyle sözleri ağzımıza almamız bize yaraşmaz. Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır» deseydiniz ya!"

Bu ayette Cenab-ı Allah, âdil ve masum biri hakkında ortaya bir iftira atıldığını duyduğumuzda ne söylememiz gerektiğini bize öğretmektedir.

(سُبْحَانَكَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ)

"Seni eksikliklerden uzak tutarız Allah'ım! Bu, çok büyük bir iftiradır."

Rabbimiz! Böyle bir iftirayı duyduğumuzda söyleyeni doğrulayarak seni gazaplandırmaktan seni tenzih ederiz. Zahir hükme göre bu yalan ve çok büyük bir iftiradır.

(يَعِظُكُمُ اللّٰهُ اَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِٓ اَبَداً اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَۚ ﴿١٧﴾)

657 İsrâ, 17/36

17-"Eğer inanıyorsanız, bu gibi şeylere bir daha ebediyyen dönmemeniz için Allah size öğüt veriyor."

Böyle bir fiili bir daha işlememek için, hak ettiğimiz ahiret azabıyla birlikte had gibi dünyevi bir ceza ve suçtan caydırıcı bu ikaz ve öğütlerle Yüce Allah bize öğüt veriyor ve caydırıcı uyarılarda bulunuyor.

(اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ)

"Eğer inanıyorsanız..."

Eğer Allah'a inanıyor ve Resûlü'nü tasdik ediyorsanız bir daha böyle bir suç işlemezsiniz.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ اَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ اٰمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾)

19-"İnananlar arasında hayasızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

Yüce Allah bu ayette mü'minlerde güzel bir itikadın bulunması, onların hayır ve iyiliği sevmeleri, düzgün bir yaşantı sergilemeleri gerektiğini açıklamaktadır. Bunun yanısıra onların arasında hayâsızlığın, iftiranın yayılmasını arzu eden ve onlara çirkin sözler söyleyenler için ahiret azabının olacağını bildirmiş; bunu yapmanın azap gerektiren büyük günahlardan olduğunu haber vermiştir. Bu ayet, mü'minlerin organlarının kendileri için zararlı olacak amellerden uzak durması gerektiği gibi temiz bir kalbe sahip olmalarının gerektiğine de delalet etmektedir.

Abdullah b. Amr *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ، وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللّٰهُ عَنْهُ)

"Müslüman, (diğer) Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmedikleri kimsedir. Muhacir ise Allah'ın yasakladığı şeyleri terkeden kimsedir." [658]

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* başka bir hadiste şöyle buyurmuştur:

(لَيْسَ الْمُؤْمِنُ الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ)

"Komşusu kendisinin şerrinden emin olmayan kimse mü'min değildir." [659]

Abdulbaki'nin bildirdiğine göre Abdullah b. Amr *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْتَأْتِهِ
مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ
وَرَسُولُهُ وَيَأْتِي إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ)

"Cehennemden uzaklaştırılmaktan ve cennete girmekten hoşlanan kimseye ölümü, kendisi Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederken ve kendisine gelmesini arzu ettiği şeyin diğer insanlara da gelmesini arzu ederken gelsin." [660]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Enes *radiyallahu anh*, Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا يُؤْمِنُ الْعَبْدُ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ-يَعْنِي مِنَ الْخَيْرِ -)

"Kul, kendisi için arzu ettiği hayrı (malı) kardeşi için de arzu etmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz." [661]

658 Nesai, İman ve Şeraiuhu, 9
659 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 8/66
660 Taberani, el-Mucemu'l-Evsat: 5/84
661 Beyhaki, Şuabu'l-İman, Et'ime: 5/143

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَلَا يَأْتَلِ اُو۬لُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُٓوا اُو۬لِي الْقُرْبٰى وَالْمَسَاكٖينَ وَالْمُهَاجِرٖينَ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۖ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُواۜ اَلَا تُحِبُّونَ اَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿٢٢﴾)

22-"İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."

İbn Abbas *radiyallahu anh* ile Hz. Aişe'den *radiyallahu anh* rivayet olunduğuna göre bu ayet, Ebû Bekir Sıddık *radiyallahu anh* ile onun himayesindeki iki yetim hakkında inmiştir. O yetimlerin geçimini sağlardı. Onlardan biri Mistah b. Üsase idi. Mistah, Hz. Aişe hakkındaki dedikodulara dalanlardan idi. Hz. Aişe'nin *radiyallahu anh* masımiyetine dair ayet indiğinde Hz. Ebû Bekir, bu iki yetime artık hiçbir yarar sağlamayacağına yemin etti. Ancak bu ayet inince Hz. Ebû Bekir *radiyallahu anh*, Mistah'a dönüp şöyle dedi: "Allah'ın beni bağışlamasını vallahi çok arzuluyorum. Allah'a yemin ederim ki artık bu iki yetimden yardımlarımı ebediyyen esirgemeyeceğim!" Mistah, Hz. Ebû Bekir'in teyzesi oğluydu. Yoksul bir kimse olup Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerden ve Bedir savaşına katılan sahabilerdendi.

Bu hâdise şu hükme delalet etmektedir: Bir kimse bir şeye yemin eder de başka bir şeyi yapmasının daha hayırlı olduğunu görürse, daha hayırlı olan o işi yapması gerekir.

Bu hususta Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

(مَنْ حَلَفَ عَلَي يَمِينٍ فَرَأَي غَيْرَهَا خَيْرًا مِنْهَا فَلْيَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ وَلْيُكَفِّرْ عَنْ يَمِينِهِ)

***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın ve yemininden dolayı kefaret versin."*[662]**

Bazı kimseler derler ki: Böyle bir durumda hayırlı olan o işi yapsın. Bozduğu yeminin kefareti de işte budur. Bu hüküm, Peygamber'den *sallallahu aleyhi ve sellem* rivayet edilen başka bir hadiste de yer almaktadır. Bunu söyleyenler bu ayetin zahirini delil olarak göstermektedirler. Güya ayetten anlaşıldığına göre Yüce Allah, Hz. Ebû Bekir'e, o iki yetime yardım etmemeye dair yeminini bozmasını emretmiş ama kefaret vermesini gerekli kılmamıştır. Onların bu anlattıklarında, böyle bir durumda yemin kefaretinin düşeceğine ilişkin bir delil bulunmamaktadır. Çünkü Yüce Allah, yemin kefareti vermenin vacipliğini şu ayette açıklamıştır:

(وَلٰكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُمُ الْاَيْمَانَۚ فَكَفَّارَتُهُٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُونَ اَهْلِيكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ)

"Ama (Allah) bile bile yaptığınız yeminlerle sizi sorumlu tutar. Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hâllisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa, onun keffareti üç gün oruç tutmaktır. İşte yemin ettiğiniz vakit yeminlerinizin keffareti budur."[663]

Bu ayet, yemin ettiği şeyden daha hayırlı bir işi yaparak yeminini bozan veya başka bir şekilde bozan kimseler hakkında genel bir hüküm ifade etmektedir.

Eşini dövmeye yemin eden Hz. Eyyüb (a.s) hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ)

"Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma."[664]

662 Müslim, Eyman, 3
663 Mâide, 5/89
664 Sâd, 38/44

Yemin edilen şeyden daha hayırlı bir işi yapmak gerektiğinde o hayırlı işi yaparak yemini bozmanın, yemini bozmayıp o işi yapmamaktan daha hayırlı olduğunu biliyoruz. Cenab-ı Allah, Hz. Eyyüb'e, eşinin vücuduna fazla etki etmeyecek darbelerle onu dövmesini emretmişti. Yemini bozarak ondan daha hayırlı olan bir işi yapmak eğer yeminin kefareti olsaydı, Cenab-ı Allah Hz. Eyyüb'e, eşini hafif darbelerle dövmesini emretmezdi. Aksine o durumda Hz. Eyyüb, kefaret vermeksizin yeminini bozardı.

Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Bir şeye yemin edip de (yapmaya yemin ettiğinden) başka bir işi daha hayırlı bulan kişi, hayırlı bulduğu işi yapsın. Bu, onun yemininin kefaretidir"*** hadisine gelince, buradaki ***"Bu, onun yemininin kefaretidir"*** cümlesi, yeminin Kitap'ta zikredilen kefareti değil de o kişinin günahının kefareti şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü insanın Allah'a taatte bulunmamaya yemin etmesi yasaklanmıştır. Bu sebeple Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bu şekilde yemin etmiş olan bir kişiye yeminini bozup tevbe etmesini emretmiş, böyle yapmasının da, yemin ederek işlediği günahın kefareti olacağını bildirmiştir.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِۚ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِۚ اُولٰٓئِكَ مُبَرَّؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَۜ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢٦﴾)

26-"Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara layıktır. O temiz olanlar iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır."

İbn Abbas, Hasan, Mücahid ve Dahhâk'ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: "Kötü sözler, kötü erkeklere lâyıktır."

Yine İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kötü kötü günahlar ve kötülükler, kötü erkeklere lâyıktır."

Bu ifade, öncekine yakın anlamda olup şu ayete benzemektedir:

(قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلٰى شَاكِلَتِهِ)

"De ki: «Herkes kendi yapısına uygun işler görür.»"[665]

Şöyle diyenler de olmuştur: "Kötü kadınlar, kötü erkeklere lâyıktır."

Bu tıpkı şu ayete benzemektedir:

(اَلزَّانِي لَا يَنْكِحُ اِلَّا زَانِيَةً اَوْ مُشْرِكَةًۘ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَٓا اِلَّا زَانٍ اَوْ مُشْرِكٌۚ وَحُرِّمَ ذٰلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)

"Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, mü'minlere haram kılınmıştır."[666]

Başkasının Evine Girerken İzin İstenmesi

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلٰٓى اَهْلِهَاۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾)

27-"Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selam vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor."

İbn Abbas, İbn Mesud, İbrahim ve Katade dediler ki: "Ayette değinilen (الاستيناس) kelimesi, izin istemek manasınadır. Buna göre ayetin manası şöyle olur: "İzin isteyerek eve girmek istediğinizi içerdekilere hissettirmeden içeri girmeyin."

---

665 İsrâ, 17/84
666 Nûr, 24/3

Şube'nin Ebu Bişr'den naklettiğine göre Said b. Cübeyr, İbn Abbas'ın *radiyallahu anh* (تَسْتَأْنِسُوا) kelimesini (تستأذنوا) şeklinde okuduğunu ve kâtibin bunu yanlış yazdığını söylediğini rivayet etmiştir.

Kasım b. Nâfi', Mücahid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: (تَسْتَأْنِسُوا) kelimesi boğazı temizlemek ve boğazdaki balgamı söküp atabilmek için öksürür gibi yapmaktır. Ayetin devamındaki ayetlerden birinde bu kelime ile eve girmek için içeridekilerden izin isteme manasının kastedildiğine delalet vardır. İleride gelecek olan o ayet şudur:

(وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler."[667]

(الاستيناس) kelimesi, bazeb sohbet için de izin istemek manasına gelmektedir.

Tıpkı şu ayette belirtildiği gibi:

(وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ)

"Sohbet için beklemeyin."[668]

Buna şu hadisi de örnek göstermek mümkündür:

Rivayet olunduğuna göre Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* eşlerine küsüp kendisine mahsus merdivenle çıkılan mahzenimsi bir odaya çekildiğinde Hz. Ömer *radiyallahu anh* huzuruna girmek için kendisinden izin ister ve olayın devamını şöyle anlatır: Kendisinden izin istedim. Bana ***"İzin verecek olan seni duydu"*** dedi. Böyle dedikten sonra içeri girmeme izin verdi. (Bu arada Hz. Ömer *radiyallahu anh* bazı şeyler anlattıktan sonra şöyle

667 Nûr, 24/59
668 Ahzâb, 33/59

der:) 'Ey Allah'ın Resûlü! Sizinle sohbet etmek için izin istiyorum' dedim. ***"Olur"*** dedi.[669]

"İçeri girmesinden sonra sohbet için izin istemişti." (حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا) ifadesi ile sohbet izni kastedilmemiştir. Çünkü sohbet etme izni, eve girdikten sonra istenir. Çünkü sohbete, ancak içeri girdikten sonra başlanabilir. Ayette kastedilen, içeri girme iznidir. İzin istemeye (الاستيناس) denildi. Çünkü içeri girmek isteyenler izin istediklerinde veya selam verdiklerinde evin içindekiler yakınlık hissedip rahatlarlar. Ama izin almadan içeri girilirse evdekiler gelenleri yadırgayıp rahatsız olurlar. İçeri girmek isteyenler, izin isteyip selam vermekle emrolunmuşlardır. Çünkü bu, Müslümanların yerine getirmekle emrolundukları bir sünnettir. Zira selam veren, muhatabına güven vermiş olur. Bu aynı zamanda cennet ehlinin birbirlerine verdikleri selamdır. Selam, karşılıklı sevginin oluşmasına yol açar; kin ve düşmanlığı ortadan kaldırır.

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَمَّا خَلَقَ اللهُ تبارك وتعالى آدمَ ونَفَخَ فيه الرُّوحَ عَطَسَ فقال: الحمد لله بإذن الله فقال له ربه رَحِمكَ رَبُّكَ يا آدمُ، ثُمَّ قال: اِذهبْ إلى أولئك المَلأِ مِنَ الملائكةِ جُلوسٍ فَقُلِ السلام عليكم فقالوا: وعليكم السلامُ ورحمة الله، ثُمَّ رجع إلى ربه تبارك وتعالى فقال: هذه تَحِيَّتُكَ وتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ بَينهم)

"Kutlu ve Yüce Allah Âdem'i yaratıp ona ruh üflediğinde Âdem hapşırdı ve 'Elhamdülillah, Allah'ın izniyle' dedi. Rabbi ona, 'Rabbin sana rahmet etsin' dedi. Sonra ona, 'Şu oturmakta olan melek topluluğuna gidip es selâmü aleyküm de' dedi. (Âdem selam verince onlar) ve aleykümüsselam ve rahmetüllahi ve berekâtüh dediler. Sonra Âdem, Kutlu ve Yüce Rabbinin katına vardı. Rabbi ona 'Bu, senin ve zürriyetinin kendi aralarındaki selamlaşmasıdır' dedi."[670]

669 Müslim, Talâk, 6
670 Müsnedu'l Bezzar: 15/150

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Hz. Ali *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ: يُسَلِّمُ عَلَيْهِ إِذَا لَقِيَهُ، وَيُجِيبُهُ إِذَا دَعَاهُ، وَيَنْصَحُ لَهُ بِالْغَيْبِ، وَيُشَمِّتُ عَلَيْهِ إِذَا عَطَسَ، وَيَعُودُهُ إِذَا مَرِضَ، وَيَشْهَدُ جِنَازَتَهُ إِذَا مَاتَ)

"Müslümanın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Karşılaştığında ona selam verir. Davet ettiğinde davetine icabet eder. Gıyabında onun hakkında samimi olur. Hapşırdığında ona hayır duâda bulunur. Hastalandığında ziyaretine gider. Vefat ettiğinde cenazesinde hazır bulunur."[671]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(لَا تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا أَوَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلَامَ بَيْنَكُمْ)

"İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmazsınız. Yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi size göstereyim mi? Aranızda selamı yayın."[672]

Abdulbaki b. Kani'nin bildirdiğine göre İbn Ömer *radiyallahu anh,* Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: ***"Kalbinizden kin ve düşmanlığın çıkması hoşunuza gidiyorsa, aranızda selamı yayın."***

İzin İsteme Sayısı ve Şekli

Düheym b. Karran'ın bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh,* Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

671 Ebu Ya'lâ el-Mevsili, Müsned: 1/392
672 Müslim, İman, 22

(الاستئذان ثلاث : فالأولى تستمعون والثانية
تستصلحون والثالثة تؤذنون أو تردون)

"İzin üç defa istenir:

Birincisinde (izin isteyenin söylediklerini) dinlersiniz.

İkincisinde (içeride misafirin oturacağı yeri) düzeltirsiniz.

Üçüncüsünde (içeri girmesine) izin verir ya da reddedersiniz."[673]

Yunus b. Ubeyd'in bildirdiğine göre Velid b. Müslim, Cündeb'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu işittim:

(إذا اسْتَأْذَنَ أحَدُكُم ثَلاثًا فَلَمْ يُؤْذَنْ لَهُ، فَلْيَرْجِعْ)

"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün." [674]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Büsr b. Said, Ebu Said el-Hudri'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: Ensar meclislerinden bir mecliste oturmaktaydım. Ebu Musa ürkmüş bir halde geldi. Kendisine, 'Seni ürküten nedir?' diye sorduk. Ömer *radiyallahu anh*, yanına gitmemi emretti. Gittim; içeri girmek için üç defa izin istedim. Ama içeri girmeme izin verilmedi; ben de geri döndüm. Sonra bana 'Niçin bana gelmedin?' diye sordu. Ben de makamına gittiğimi, içeri girmek için üç defa izin istediğim halde girmeme izin verilmediğini söyledim. Ve Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Biriniz üç defa izin istediğinde kendisine izin verilmezse geri dönsün"*** hadisini kendisine naklettim. Bana 'Bunu Hz. Peygamber'in söylediğine dair beyyine getirmelisin!' dedi. Ebu Said, 'Bu topluluğun sadece yaşça en küçüğü seninle birlikte Hz. Ömer'e gelecektir' dedi ve kalkıp onunla birlikte Hz. Ömer'e gitti. Ebu Musa'nın lehinde şahitlik etti.

673 Suyuti, El Câmiu's-Sağir: 1/272
674 Buhari, İsti'zân, 13

Bazı haberlerde anlatıldığına göre Hz. Ömer *radiyallahu anh,* Ebu Musa'ya şöyle demiştir: "Ben seni (yalancılıkla) itham etmiyorum. Lâkin Resûlullah'tan *sallallahu aleyhi ve sellem* hadis rivayet etmek çok zor bir iştir."

Bazı rivayetlerde ise Hz. Ömer'in *radiyallahu anh,* "Bazı kimselerin Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* ağzından yalan uydurmalarından korkuyorum" dediği ifade edilmiştir.

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Hz. Ömer *radiyallahu anh,* Ebu Musa'nın *radiyallahu anh* haberini, o haber başkaları tarafından müstefiz/meşhur olarak rivayet edilinceye kadar kabul etmemişti. Çünkü başkalarının evine girmek için izin istemek, insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Hz. Ömer *radiyallahu anh,* genel bir şekilde ihtiyaç duyulduğu halde iznin üç defa istenmesinin sünnet oluşuna aklı yatmamıştı. Kaldı ki bununla ilgili haberi sadece fertler nakletmişti. Bu da insanların genel olarak ihtiyaç duyduğu konularla ilgili haberlerin meşhur olarak rivayet edilmemesi durumunda kabul edilmeyeceğine ilişkin bir delildir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Talha b. Musarrif, bir adamdan naklen Sa'd'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* kapısında durdu. Kapının tam karşısında durarak izin istedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona şöyle buyurdu:

(هَكَذَا عَنْكَ فَإِنَّمَا الِاسْتِئْذَانُ مِنَ النَّظَرِ)

"Biraz kenarda dur (kapının tam karşısında durma). Çünkü izin istemek de bir nevi içeri bakmak gibidir."[675]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Amr b. Ebi Süfyan, Amr b. Abdullah'ın Kelde'den naklen kendisine şunu anlattığını rivayet etmiştir: Safvan b. Ümeyye, Resûlullah'a *sallallahu aleyhi ve sellem* benimle birlikte süt, küçük bir geyik ve biraz da ufacık salatalıklardan gönderdi. Ben selam vermeden içeri girdim. Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, (ارجع، فقل: السّلام عليكم) ***"Geri dön ve «Esselamü aleyküm» de"*** dedi.[676]

Bu olay, Safvan'ın Müslüman olmasından önce meydana gelmişti.

675 Ebu Davud, Edeb, 136
676 Ebu Davud, Edeb, 136

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Mansur, Rib'î'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: Beni Âmir kabilesinden bir adamın bize anlattığına göre kendisi, bir odada durmakta olan Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* yanına girmek için izin istedi. 'İçeri gireyim mi?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* kendi hizmetçisine şu talimatı verdi: ***"Çık şu adamın yanına. İznin nasıl isteneceğini kendisine öğret. Kendisine «Esselamü aleyküm, içeri girebilir miyim?» demesini söyle."***

Adam bunu işitti ve 'Esselamü aleyküm. İçeri girebilir miyim?' dedi. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ona izin verdi. O da içeri girdi.[677]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Muhammed b. Abdurrahman, Abdullah b. Büsr'ün şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «إِذَا أَتَى بَابَ قَوْمٍ لَمْ يَسْتَقْبِلِ الْبَابَ مِنْ تِلْقَاءِ وَجْهِهِ، وَلَكِنْ مِنْ رُكْنِهِ الْأَيْمَنِ، أَوِ الْأَيْسَرِ، وَيَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ» وَذَلِكَ أَنَّ الدُّورَ لَمْ يَكُنْ عَلَيْهَا يَوْمَئِذٍ سُتُورٌ)

"Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem birilerinin kapısına vardığında kapının tam karşısında durmazdı. Lâkin sağ veya sol köşesinde durur ve "Esselamü aleyküm" derdi. Çünkü o zamanlar kapıların üzerinde perde yoktu."[678]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: (لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا)

"Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirmeden girmeyin."

Bu ayetin zahiri, evsahibi izin vermese bile izin istedikten sonra başkasının evine girilebileceğine delalet etmektedir.

Bu sebeple Mücahid dedi ki: Ayette değinilen (الاستيناس) kelimesi, boğazı temizlemek ve balgamı söküp atmak için öksürür gibi yapma anlamına gelmektedir. Kapıdaki kişi öksürür gibi yapmakla evdekilere içeri girmek

677 Ebu Davud, Edeb, 138
678 Ebu Davud, Edeb, 137

istediğini bildirmek istemiş gibi olur. Bu, izinsiz olarak içeri girmeyi âdet haline getiren kimse hakkında sabit olan bir hükümdür. Yalnız öksürür gibi yapan kişi içeri girmek için izin istediğini bildirmiş gibi olmaktadır. Muhatapları bunu bildikleri için, izin talebini açıkça söylememiştir.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ)

"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir."[679]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دُعِيَ أحدُكم إلى طعامٍ فجاء مع الرسولِ فإنّ ذلك له إذنٌ)

"Biriniz yemeğe davet edildiğinde, (daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte geldiğinde) bu, içeri girmesi için kendisine izin verilmiş olması demektir."[680]

Bu haber iki manaya delalet etmektedir:

1-Ayetteki (حَتَّى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresinde izin kelimesi hazfedilmiştir. Bu ibare ile izin kastedilmiştir.

2-Yapılan davet, davet edilen kişinin daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte gelmesi durumunda izin yerine geçer. Davetlinin içeri girmek için ayrıca izin istemesine gerek yoktur. Bu aynı zamanda içeri girmesi âdete göre serbest olan kişinin de izin istemeye ihtiyacının olmadığına delalet etmektedir.

---

679 Ebu Davud, Edeb, 140. [Bir kişi bir başkasını evine davet etmek için ona ulak gönderirse, o kişi ulakla geldiğinde içeri girmek için izin istemesine gerek kalmaz. Mütercim]

680 Ebu Davud, Edeb, 140

Bir kişi çıkıp şöyle bir itirazda bulunabilir: "Ebu Nuaym'ın bildirdiğine göre Mücahid, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Allah'a yemin ederim açlıktan ötürü yerimden kalkamaz hale gelmiştim. Karnıma taş bağlıyordum. Günlerden bir gün onların gelip geçtikleri yolda oturdum. Ebû Bekir *radiyallahu anh* geçerken kendisine Allah'ın Kitab'ından bir ayet sordum. Sırf karnımı doyurması için ayeti ona sormuştum. Geçip gitti ve beni doyurmadı. Sonra Ömer *radiyallahu anh* yanımdan geçti. Ona da aynı şeyi yaptım. O da geçip gitti ve beni doyurmadı.

Sonra Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* çıkageldi. Beni görünce gülümsedi ve halimi anladı. Sonra bana, ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Peşimden gel"*** diyerek yoluna devam etti. Ben de peşine takıldım. Eve girdi. Girmek için izin istedim; bana izin verdi. Bir bardakta süt gördüm.

Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem* oradakilere, ***"Bu süt nereden geldi?"*** diye sordu. Onlar, "Falan adam (veya falan kadın) sana hediye etti" dediler. Bunun üzerine Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* bana, *"Ey Eba Hirr!"* diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Ashab-ı suffa'ya git; onları yanıma çağır"*** dedi.

Ashab-ı suffa aslında bütün Müslümanların misafirleri sayılırlardı. Aileleri ve malları yoktu. Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* bir zekât malı geldiğinde, içinden hiçbir şey almadan onu bunlara gönderirdi. Ama bir hediye geldiğinde birazını kendisi alır, kalanına da bunları ortak ederdi. O süt için ashab-ı suffayı çağırmamı emretmesi hoşuma gitmedi. Kendi kendime bu süt ashab-ı suffaya yeter mi diyordum. Birazını içip güç kazanacağımı umuyordum. Ancak Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içmeme müsaade etmedi. Geldiklerinde de sütü onlara ben ikram edecektim. O zaman bu sütten geriye bana bir şey kalır mıydı? Gidip ashab-ı suffayı davet ettim. Geldiler. İçeri girmek için izin istediler. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* içeri girmelerine izin verdi. Onlar da girip evdeki yerlerini aldılar. Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Sütü al, şunlara ikram et"*** dedi. Ben bardağı elime aldım. Sırayla onlara vermeye başladım. İlk sıradaki adam içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Sonra diğerine veriyordum. O da içip kandıktan sonra bardağı bana geri veriyordu. Hepsi içip

süte kandıktan sonra Resûlullah'ın *sallallahu aleyhi ve sellem* hizasına geldim. Artık herkes süte kanmıştı. Bardağı alıp elinin üzerine koydu; bana bakıp gülümsedi. ***"Ey Eba Hirr!"*** diye seslendi. "Buyur ey Allah'ın Resûlü!" dedim. ***"Şimdi geride ben ve sen (ikimiz) kaldık"*** dedi. Ben, "Doğru söylersiniz Ey Allah'ın Resûlü" dedim. ***"Otur da iç"*** dedi. İçmeye başladım. Sürekli ***"iç"*** diyordu. Ben de içiyordum. Nihayet "Seni hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki artık sütün girebileceği bir yerim kalmadı" dedim. ***"Bana ver bakalım"*** dedi. Ben bardağı kendisine verdim. Sütün kalan kısmını Allah'a hamd ederek içti."[681]

Bu rivayette anlatıldığına göre ashab-ı suffa, kendilerine daveti tebliğ eden ulak Ebu Hureyre *radiyallahu anh* ile birlikte Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* evine geldiklerinde içeri girmek için izin istediklerinde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* izin istemelerine gerek olmadığını söylememişti. Oysa bu durum, Ebu Hureyre'nin *radiyallahu anh* rivayet ettiği (رَسُولُ الرَّجُلِ إِلَى الرَّجُلِ إِذْنُهُ) ***"Adamın bir başka adama gönderdiği ulağı, ona izin vermiş olması demektir"***[682] hadisine aykırı görünmektedir."

Bu itirazın sahibine şöyle cevap verilebilir: Bu iki hadis birbirine aykırı değildir. Çünkü Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* davetlinin ulak ile birlikte gelirken izin almadan eve girebileceğini söylemesi mübahlık anlamınadır. Bu durumda izin almasının mekruh olacağı anlamı bu hadisten çıkarılamaz. Aksine bu durumda davetli kişi izin alıp almamakta muhayyerdir. Ama daveti kendisine tebliğ eden ulakla birlikte değilse, içeri girmek için izin istemesi gerekir. Ayetteki (حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا) ibaresiyle izin almanın şart olduğuna, müteakip ayet delalet etmektedir:

(فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ)

"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin."[683]

681 Beyhaki, es-Sünenu'l-Kübrâ: 7/134
682 Ebu Davud, Edeb, 140
683 Nûr, 24/28

İzin almadan başkasının evine girmek haram kılınmıştır. Bu da ilk ayette içeri girmenin mübah olmasının izin alma şartına bağlı olduğuna delalet etmektedir. Ayrıca daha önce rivayet ettiğimiz hadislerde Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* de, izin almanın bakmak için şart koşulduğunu bildirmiştir. Bu da izin almadan başkasının evinin içine bakmanın caiz olmadığına delalet etmektedir. Bunun cezasının ağır olduğuna ilişkin çeşitli rivayetler vardır.

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ubeydullah b. Ebi Bekr, Enes b. Mâlik'in *radiyallahu anh* şöyle dediğini rivayet etmiştir:

(أَنَّ رَجُلًا اطَّلَعَ مِنْ بَعْضِ حُجَرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَامَ إِلَيْهِ بِمِشْقَصٍ أَوْ مَشَاقِصَ فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْتِلُهُ لِيَطْعُنَهُ)

"Bir adam, Peygamber'in** sallallahu aleyhi ve sellem **odalarından birinin içine (gizlice) baktı. Peygamber** sallallahu aleyhi ve sellem **bir veya birkaç ok eline alıp kalktı. Resûlullah'ın** sallallahu aleyhi ve sellem **onu vurmak için sanki fırsat kolladığını görür gibi oldum."[684]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(إذا دخلَ البصَرُ فلا إذنَ)

"Göz girdikten (evin içine bakıldıktan) sonra artık izin verilmez."[685]

Muhammed b. Bekir'in bildirdiğine göre Ebu Hureyre *radiyallahu anh*, Peygamber'in *sallallahu aleyhi ve sellem* şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

(مَنِ اطَّلَعَ في دارِ قَوْمٍ بغيرِ إذنهم ففقؤوا عينَه، فقد هَدَرَتْ عَيْنُهُ)

684 Müslim, Adâb, 9
685 Ebu Davud, Edeb, 135

"Bir kavmin evinin içine (gizlice bakan) bir kimsenin gözünü o kavim çıkarırsa, gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur."[686]

Ebû Bekir el-Cessâs dedi ki: Fakihler bu hadisin zahirine muhaliftirler. Çünkü onlar, evinin içine izinsiz olarak bakan kimseye zarar veren kimsenin verdiği zararı tazmin etmesi gerektiğini söylemişlerdir. Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği ancak usûle aykırı görüldüğü için reddedilen bazı hadisleri vardır. Bu da o hadislerden biridir.

Onun reddedilen bazı hadisleri şunlardır: ***"Veled-i zina, üçün en şerlisidir."***, ***"Veled-i zina cennete giremez."***, ***"Besmele çekmeyenin abdesti geçerli değildir."***, ***"Cenaze yıkayan kişi kendisi de yıkansın."*** ve ***"Cenazeyi taşıyan kimse abdest alsın."***

Bütün bunlar şaz haberler olup fakihler bunların zahiri manalarının aksi görüş üzerinde ittifak etmişlerdir.

Şafiî'nin görüşüne göre bir kimse izin almadan başkasının evine bakar da ev sahibi onun gözünü çıkarırsa, bakan kimsenin gözü (diyet ödenmeksizin) heder olur. Şafiî böyle derken yukarıdaki hadisin zahirine dayanmıştır. Oysa bir kimse izin almadan başkasının evine girer ve ev sahibi onun gözünü çıkarırsa ev sahibi sorumlu olur ve gözünü amden çıkarmışsa kendisine kısas uygulanması, kazara çıkarmışsa diyet ödemesi gerekir. Bu hükümle ilgili olarak fakihler arasında ihtilaf yoktur. Bilindiği gibi içeri giren kişi evin içine muttali olmuş; buna ilave olarak içeri de girmiştir. Ancak mezkûr hadisin zahiri, fukahanın üzerinde ittifak ettiği bu hükme aykırıdır. Bu hadis eğer sahih ise bize göre manası şöyledir: Bir kimse mahrem yerlerine ve kadınlarına bakarak başkasının evinin içine bakar, ev sahipleri ona engel olmaya çalışırlar, ancak o bu yaptığından vazgeçmez ve itişip kakışma sırasında gözünü kaybederse, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Aynı şekilde izin almadan başkasının evine giren veya girmeye çalışan bir kimseye ev sahibi engel olmaya çalışırken itişip kakışma sırasında mütecavizin gözü veya organlarından biri zayi olursa gözü veya organı, diyet ödenmeksizin gözü heder olur. Bu meselede eve girenle girmeksizin evin içine bakan kimsenin hükmü

686 Ebu Davud, Edeb, 135

aynıdır. Ama bir kişi başkasının evine sadece bakar, ev sahibi ile kendisi arasında itişip kakışma olmadan bir başkası gelip bakan kişinin gözünü çıkarırsa, çıkaran kişi suç işlemiş olur ve (وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ) **"Göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir. Yaralar da kısasa tabidir"**[687] ayetinin zahiri hükmü gereğince suçunun cezasını çeker.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(فَاِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَٓا اَحَداً فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾)

28-"Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, «Geri dönün» denirse hemen dönün. Çünkü bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir."

Bu ayet, şu iki manayı içermektedir:

1-İzin almadan başkasının evine giremeyiz.

2-Ev sahibi izin verince içeri girebiliriz. Bu da izin veren kişi çocuk, kadın, köle veya zimmi olsa bile onun verdiği izni kabul etmemizin caiz olmasını gerektirmektedir. Çünkü ayet-i kerime bunlar arasında bir ayırım yapmamıştır. Bu da yukarıda sayılan kişilerin muamelata ilişkin verdikleri haberlerin kabul edilebileceğine dair bir delildir. Bu tür haberleri verenlerin adaletli ve şahitlik ehliyetine sahip olmaları şartı aranmamaktadır. Bu sebeple bunların hediyeler, vekâletler ve benzeri konularda haberleri kabul edilir.

---

687 Mâide, 5/45

Mahrem Kimselerin Yanına Girerken İzin Almak Gerekir Mi?

Şu'be'nin bildirdiğine göre Ebu İshak, Müslim b. Yezid'in şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Huzeyfe'ye, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. Huzeyfe ona, "İzin almadan kız kardeşinin yanına girersen, hoşuna gitmeyen bir şeyler görebilirsin" diye cevap verdi.

İbn Uyeyne'nin bildirdiğine göre Amr, Atâ'nın şöyle dediğini rivayet etmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "Kız kardeşimin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordum. "Evet" diye cevap verdi. Kendisine, "O benimle aynı evde kalıyor. Geçimini sağlıyorum. Yanına girerken yine de izin istemeliyim?" diye sordum. "İzin iste" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Muharik, Tarık'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam İbn mesud *radiyallahu anh* a, "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu. İbn Mesud *radiyallahu anh* "Evet" diye cevap verdi.

Süfyan'ın bildirdiğine göre Zeyd b. Eslem, Atâ b. Yesar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir adam Peygamber'e *sallallahu aleyhi ve sellem* "Annemin yanına girerken izin istiyeyim mi?" diye sordu.

Peygamber *sallallahu aleyhi ve sellem* (نَعَمْ، أَتُحِبُّ أَنْ تَرَاهَا عُرْيَانَةً) ***"Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?"*** diye cevap verdi.[688]

Amr, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: İbn Abbas'a *radiyallahu anh*, "geçimini sağladığım halde kız kardeşimin yanına girerken yine de izin istiyeyim mi?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: "Evet. Onu çıplak halde görmekten hoşlanır mısın?

Yüce Allah bu hususta şöyle buyuruyor:

(يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لِيَسْتَأْذِنْكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ
لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلٰثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ وَحِينَ

688 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/42

تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلٰوةِ الْعِشَاءِ)

"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler."[689]

Kölelerle büluğ çağına ermemiş olanların, yukarıda belirtilen üç vakit dışında yanınıza girerken izin istemeleri emredilmemiştir. İbn Abbas *radiyallahu anh* bundan sonra şu ayeti okudu:

(وَاِذَا بَلَغَ الْاَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ)

"Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerin izin istedikleri gibi izin istesinler."[690]

Burada erginlik çağına gelmiş olan çocuğun yabancı veya mahrem olması ayırımı yapılmamıştır. Ancak mahrem olanların ergen erkek çocuğun, mahremi olan kadınların saçı, göğsü, bacağı ve benzeri organlarına bakmasının caiz olduğu söylenebilir.

Yüce Allah (فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتّٰى يُؤْذَنَ لَكُمْ) **"Size izin verilinceye kadar oraya girmeyin"** emrinden sonra şöyle buyurdu:

(وَاِنْ قِيلَ لَكُمُ ارْجِعُوا فَارْجِعُوا هُوَ اَزْكٰى لَكُمْ)

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır."[691]

Bu ayet, kişinin kendi evine girmesi uygun olmayan birini kapsının önünde durmaktan veya oturmaktan menetme hakkına sahip olduğuna delalet etmektedir. Zira Yüce Allah, **"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır"** buyur-

689 Nûr, 24/58
690 Nûr, 24/59
691 Nûr, 24/28

muştur. Bununla, izin verildikten sonra içeri girmenin yasaklığının kastedilmiş olması mümkün değildir. Çünkü ayetin bu manası daha önce de açıklanmıştı.

"Eğer size, «Geri dönün» denirse, hemen dönün" emrinin ifade ettiği yeni bir mananın olması gerekir. O da kapıda duran kişiye ev sahibi "Geri dön" dediğinde hemen oradan uzaklaşması gerekir ki ev sahibi rahatsız olmasın. Çünkü ev sahibi, hareminin içeri girip çıkmasına ve başkasının muttali olmaması gereken ev işlerine başkalarının muttali olmasından rahatsızlık duyar.

Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

(لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتاً غَيْرَ مَسْكُونَةٍ فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾)

29-"İçinde size ait bir eşya olan, oturanı bulunmayan evlere girmenizde herhangi bir günah yoktur. Allah, açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir."

Muhammed b. Hanefiyye dedi ki: "Ayette sözü edilen evler; yol güzergâhlarındaki han odaları ile çarşılardaki dükkânlardır." Dahhâk'ın da böyle dediği rivayet edilmiştir.

Hasan ile İbrahim en-Nehai dediler ki: "İnsanlar, çarşılarda açık duran dükkânlara izin almadan girerlerdi."

Mücahid dedi ki: "Bazı evler vardı. İnsanlar oralara eşyalarını koyarlardı. İçeride eşyası bulunan kimseler, izin almadan oraya girmekle emrolundular."

Yine Mücahid'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Ayette sözü edilen evler, Yolcuların konakladıkları evlerdi."

Ebu Ubeyd el-Muharibi'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Ali'nin *radiyallahu anh* çarşıda yağmura yakalandığını gördüm. Farslı birinin çadırına sığındı. Ancak farslı kişi onu çadırının dışına itmeye başladı. Hz. Ali *radiyallahu anh*, 'Ben sadece yağmurdan korunmak istiyorum' diyor-

du. Sonra o farslıya, çadırın dışına ittiği kişinin Hz. Ali olduğu söylenince bu defa (üzüntüsünden kendi) göğsüne vurmaya başladı."[692]

İkrime dedi ki: Ayette geçen (غَيْرَ مَسْكُونَةٍ) **"oturanı bulunmayan evler"** ifadesiyle, sizin ihtiyaç duyduğunuz harap evler kastedilmiştir.

İbn Cüreyc, Atâ'nın şöyle dediğini nakletmiştir: "Ayette geçen (فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ) ifadesiyle, büyük ve küçük abdestinizi yaptığınız yerler kastedilmiştir."

Ayetteki "evler" kelimesiyle bu manaların tümünün kastedilmiş olması mümkündür. İçeride görülmesi arzu edilmeyen avret ve mahremiyetlerin görülmemesi için meskûn evlere girerken izin istenmesi emredilmiştir. Ama han ve çarşı gibi yerlerdeki dükkânlarla meskûn olmayan evlere girerken âdete göre izin istemek gerekmediği bilinmektedir. Örfe göre âdet haline gelen bu durum için, sanki "izin istemeniz gerekmez" denilmiştir. Genelde bu gibi yerlere izinsiz girilebileceği âdet haline gelmiş olsa da bu mekânların sahipleri, insanları mekânlarına girmekten menetme hakkına sahiptirler. O zaman sahiplerinden izin almadan hiç kimse bu mekânlara giremez. Bu cümleden olmak üzere insanların dışarıya attıkları çekirdek, evin çöpleri ve eski püskü giysilerle paçavraları isteyen kimseler alıp bunlardan yararlanabilir. Bunların dışarıya atılmış olması, bunların alınıp götürülmesine izin verilmiş olması anlamına gelmektedir. Bu hüküm, mezhebimiz müçtehidlerinin, örf ve âdete göre buna benzer uygulamaların sözlü izin anlamına geleceğine dair görüşlerinin sahih olduğuna delalet etmektedir. Mesela köle tüccarının satın aldığı kölenin yiyecek ve giyecek masraflarını alış fiyatına ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu köle bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ya da satın aldığı bir mala nakliye masrafını ekleyerek onu kârına satarken müşteriye "Şu mal bana şu kadar paraya mal oldu" demesi gibi. Ama âdete göre anaparaya eklenmesi uygun olmayan masraflar, anaparaya eklenmez. Bu konuda âdet, sözlü ifade yerine geçer. İmam Muhammed'in şu kavli de buna dâhildir: Bir kimse bir kumaşı dikmesi için terziye veya beyazlatması için beyazlatıcıya teslim ederken terzi veya beyazlatıcı, kendisinden ücret alacaklarını söylemeseler bile, yaptıkları işin karşılığında ücret alma hakkına sahip olurlar. Çünkü bunlar bu işi yapmak için kendilerini görevlendirip o iş yerine

692 İbn Ebi Şeybe, el-Musannef: 4/515

dikmişlerdir. Bu gibi işlerde âdet, bu işlerin ücret karşılığında yapılacağını sözlü olarak ifade etme yerine geçmektedir.

Süfyan, Abdullah b. Dinar'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Abdullah b. Ömer *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara girerken sahiplerinden izin isterdi. Bunu İkrime'ye anlattıklarında o, 'Buna kimin gücü yeter?' demişti. Bu, İbn Ömer'in *radiyallahu anh*, çarşıdaki dükkânlara izinsiz girmenin haram olduğunu düşündüğü için böyle yaptığı anlamına gelmez. Ancak o, ihtiyatlı olmak adına böyle yapmıştır ki, böyle yapmak herkes için mübahtır.

AHKÂMU'L KUR'ÂN

Hanefî mezhebinin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Ali, Ebû Bekr er-Râzî el-Cassâs el-Hanefî 305/917 de Rey şehrinde doğmuş, zamanın siyâsî ve ilmî merkezi olan Bağdat'a gidip İslâmî ilimleri öğrenmiş ve sonunda Bağdat'taki Hanefî âlimlerinin başkanlığına kadar yükselmiştir. Bu vazifesine ölümü olan 370/981 tarihine kadar devam etmiştir.

Cassâs, zamanında fıkıh, hadis ve dil sahasında şöhrete ulaşmış olan âlimlerden ders almış, kendisini İslâmî ilimler alanında yetiştirmiştir. O, her şeyden önce dirayetli bir fakîhtir. Müfessir ve muhaddis olan yönü de eksik değildir. Bazı kaynaklar onu, fakîhlerin tabakalarından "Ashab-ı Tahrîç" den daha üst mertebede olan "el-Müctehidu fi'l-Mes'ele" mertebesinde görmektedirler. Müellifimiz, dinden inhiraf, zulüm ve haksızlık karşısında feveran eden ve sözünü esirgemeyen bir karakter yapısına sahiptir. Halifenin başkadılık teklifini kabul etmemiştir. Ona yapılan Mûtezîlîlik ithamının kabule şayan yönü yoktur. Zira onun bu fırka ile ilgisinin olmadığı "Cassâs ve Fıkhî Tefsiri" adlı eserde delilleriyle ortaya konulmuştur. Bağdat'taki Hanefilerin başı olması sebebiyle Cassâs'tan istifâde etmek için, çeşitli İslâm memleketlerinden kendisine akın akın talebeler gelmiş, pek çok talebe yetiştirmiş ve aralarından tanınmış fakihler çıkmıştır.

Cassâs'ın telif ettiği eserler, onun keskin zekâsının, kuvvetli muhakemesinin ve meselelere olan vukufunun meyveleridir. Tefsiri ve diğer bir iki telifi dışındaki eserleri, Hanefî mezhebinin ileri gelen müçtehidlerinden İmam-ı Muhammed, et-Tahâvî, el-Hassâf, el-Kerhî gibilerin muhtasar olan eserlerinin şerhi mahiyetindedir. Böyle muhtasar eserleri şerhedebilmek, ancak mezhebin derinliklerine ve inceliklerine vâkıf olan kimseler tarafından mümkün olabilir. Kaynaklarda Cassâs'ın on iki eseri zikredilmektedir.

9 786059 612326